

การวิเคราะห์กระบวนการเรียนรู้ของกระบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมแบบใหม่
ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำสาขาทอนบนของประเทศไทย

นายภัทร ยืนยง

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

CHULALONGKORN UNIVERSITY

บทคัดย่อและแฟ้มข้อมูลฉบับเต็มของวิทยานิพนธ์ตั้งแต่ปีการศึกษา 2554 ที่ให้บริการในคลังปัญญาจุฬาฯ (CUIR)
เป็นแฟ้มข้อมูลของนิสิตเจ้าของวิทยานิพนธ์ ที่ส่งผ่านทางบัณฑิตวิทยาลัย

The abstract and full text of theses from the academic year 2011 in Chulalongkorn University Intellectual Repository (CUIR)
are the thesis authors' files submitted through the University Graduate School.

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาครุศาสตรดุษฎีบัณฑิต
สาขาวิชาพัฒนศึกษา ภาควิชานโยบาย การจัดการและความเป็นผู้นำทางการศึกษา

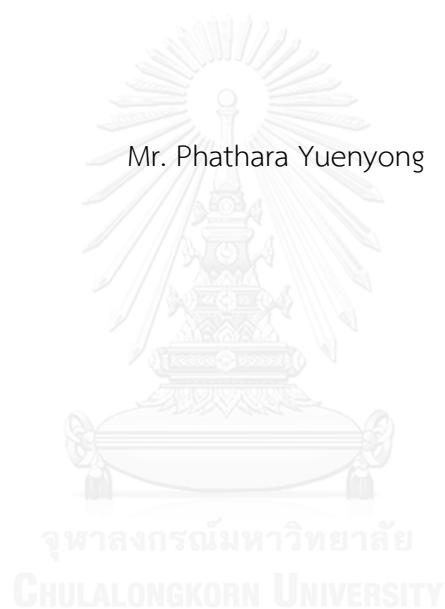
คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ปีการศึกษา 2557

ลิขสิทธิ์ของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

AN ANALYSIS OF THE LEARNING PROCESS OF THE NEW SOCIAL MOVEMENT IN NATIONAL RESOURCE MANAGEMENT OF THE TRIBUTARIES IN THE UPPER PART OF THAILAND

Mr. Phathara Yuenyong

A Dissertation Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements
for the Degree of Doctor of Philosophy Program in Development Education
Department of Educational Policy, Management, and Leadership
Faculty of Education
Chulalongkorn University
Academic Year 2014
Copyright of Chulalongkorn University

หัวข้อวิทยานิพนธ์	การวิเคราะห์กระบวนการเรียนรู้ของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมแบบใหม่ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำสาขาทอนบนของประเทศไทย
โดย	นายภัทร ยืนยง
สาขาวิชา	พัฒนศึกษา
อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก	รองศาสตราจารย์ ดร. ชนิตา รักษ์พลเมือง
อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ร่วม	ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. สุภาวดี มิตรสมหวัง

คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย อนุมัติให้หัวข้อวิทยานิพนธ์ฉบับนี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาศึกษาศาสตรบัณฑิต

.....คณบดีคณะครุศาสตร์
(รองศาสตราจารย์ ดร. บัญชา ชลาภิรมย์)

คณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์

.....ประธานกรรมการ
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. ชื่นชนก โควินท์)
.....อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก
(รองศาสตราจารย์ ดร. ชนิตา รักษ์พลเมือง)

.....อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ร่วม
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. สุภาวดี มิตรสมหวัง)

.....กรรมการ
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. หทัยรัตน์ ทับพร)

.....กรรมการ
(อาจารย์ ดร. อุบลวรรณ หงษ์วิทยากร)

.....กรรมการภายนอกมหาวิทยาลัย
(รองศาสตราจารย์ ดร. สุพรรณิ ไชยอำพร)

ภัทร ยืนยง : การวิเคราะห์กระบวนการเรียนรู้ของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมแบบใหม่ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำสาขาทอนบนของประเทศไทย (AN ANALYSIS OF THE LEARNING PROCESS OF THE NEW SOCIAL MOVEMENT IN NATIONAL RESOURCE MANAGEMENT OF THE TRIBUTARIES IN THE UPPER PART OF THAILAND) อ.ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก: รศ. ดร. ชนิตา รักษ์พลเมือง, อ.ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ร่วม: ผศ. ดร. สุภาวดี มิตรสมหวัง, 370 หน้า.

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ 1) เพื่อวิเคราะห์กระบวนการเรียนรู้ของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมแบบใหม่ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำสาขาทอนบนของประเทศไทย 2) เพื่อศึกษาแนวทางการเสริมสร้างกระบวนการเรียนรู้ของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมแบบใหม่ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำสาขาทอนบนของประเทศไทย ผู้วิจัยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) และกรณีศึกษา (Case Study) เครื่องมืออนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรมลุ่มน้ำโขง-ล้านนา โดยการศึกษาเอกสาร การสัมภาษณ์กึ่งโครงสร้าง การสัมภาษณ์เชิงลึก การสังเกตแบบมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วม และการสนทนากลุ่ม

ผลการวิจัย พบว่า

1) ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมแบบใหม่ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำสาขาทอนบนของประเทศไทย ใช้กระบวนการเรียนรู้เป็นเป้าหมายและวิธีการ กล่าวคือ กระบวนการเรียนรู้ได้ถูกกำหนดเป็นเป้าหมายที่จะก่อให้เกิดการรวมตัวและการเรียนรู้ร่วมกันของผู้กระทำผ่านกระบวนการกลุ่ม การรวมกลุ่มคนในชุมชน เครือข่ายชุมชน และเครือข่ายระหว่างพื้นที่ลุ่มน้ำ โดยเน้นกระบวนการมีส่วนร่วมจากคนที่หลากหลายในลุ่มน้ำ เพื่อปฏิบัติการร่วมกันในการสร้างพื้นที่การยอมรับทางสังคม นอกจากนั้นเป้าหมายยังเน้นการสร้างให้เกิดการเรียนรู้ร่วมกันระหว่างคนที่มารวมตัวผ่านประสบการณ์และองค์ความรู้ที่สะสมมาของแต่ละบุคคล ขณะเดียวกันกระบวนการเรียนรู้ถูกนำมาใช้เป็นวิธีการในการขับเคลื่อน โดยเน้นการสร้างการเรียนรู้ร่วมกันผ่านการลงมือปฏิบัติ การแลกเปลี่ยนและวิเคราะห์ร่วมกัน เพื่อกำหนดแนวทางและวิธีการเคลื่อนไหวจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ซึ่งมีเนื้อหาที่เกี่ยวข้องกับองค์ความรู้ ภูมิปัญญาที่เป็นต้นทุนสังคมและวัฒนธรรมของชุมชนในลุ่มน้ำ มาปรับใช้ร่วมกับความรู้สมัยใหม่ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำ

2) แนวทางการเสริมสร้างกระบวนการเรียนรู้ของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมแบบใหม่ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำสาขาทอนบนของประเทศไทย ประกอบด้วย (1) การให้ความสำคัญกับการสร้างการปฏิบัติการการเรียนรู้ร่วมกัน (2) การสร้างพื้นที่การเรียนรู้ผ่านกลไกทางสังคม (3) การเสริมสร้างผู้กระทำในการเป็นผู้จัดกระบวนการเรียนรู้ได้ด้วยตนเอง (4) การหล่อหลอมแนวคิดการจัดการทรัพยากรธรรมชาติผ่านการปรับประยุกต์ใช้ขององค์ความรู้ที่เป็นต้นทุนทางสังคมและวัฒนธรรมในลุ่มน้ำ และ (5) การสร้าง แสวงหา สะสม การรื้อฟื้น รวมถึงการปรับใช้ ทุนทางสังคม ทุนทางวัฒนธรรม ทุนทางสัญลักษณ์ และทุนทางเศรษฐกิจ มาเสริมสร้างกระบวนการเรียนรู้ของผู้กระทำในการเคลื่อนไหวร่วมกันในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในลุ่มน้ำ

ภาควิชา	นโยบาย การจัดการและความเป็น	ลายมือชื่อนิสิต
	ผู้นำทางการศึกษา	ลายมือชื่อ อ.ที่ปรึกษาหลัก
สาขาวิชา	พัฒนศึกษา	ลายมือชื่อ อ.ที่ปรึกษาร่วม

ปีการศึกษา 2557

5284237927 : MAJOR DEVELOPMENT EDUCATION

KEYWORDS: LEARNING PROCESS / THE NEW SOCIAL MOVEMENT / NATIONAL RESOURCE MANAGEMENT OF THE TRIBUTARIES IN THE UPPER PART OF THAILAND

PHATHARA YUENYONG: AN ANALYSIS OF THE LEARNING PROCESS OF THE NEW SOCIAL MOVEMENT IN NATIONAL RESOURCE MANAGEMENT OF THE TRIBUTARIES IN THE UPPER PART OF THAILAND. ADVISOR: CHANITA RUKSPOLLMUANG, CO-ADVISOR: SUPAVADEE MITRSOMWANG, pp.

The aims of this research are (1) to analyze the learning process of the new social movement in national resource management of the tributaries in the upper part of Thailand; and (2) to seek guidelines for the promotion of the learning process of the new social movement in national resource management of the tributaries in the upper part of Thailand. A qualitative approach by means of the case studies of the natural resources and cultural conservation network in the tributaries of the upper part of Thailand was used in collecting data, involving document study, semi-structured interview, in-depth interview, participant and non-participant observation, as well as focus-group.

The findings are as follows:

1) The learning process of the new social movement in natural resource management of the tributaries in the upper part of Thailand is a goal as well as a method. That is, it is the common goal of those people forming the group and learning collaboratively through the group process, including the community network and the networks among tributary basins. The emphasis is on the participatory process of people in various tributaries with an aim in their movements for natural resource management of the tributaries and social acceptance. In addition, the aim of the learning process is to facilitate the collaborative learning of people with their individual, accumulated knowledge and experience. The method found focuses on the collaborative learning through practices, exchanges, and analyses to form guidelines and methods used in natural resource management movement, involving the body of knowledge and wisdoms regarded as social capitals and tributary community culture, applicable to modern knowledge in managing the tributary natural resources.

2) The guidelines for the promotion of the learning process of the new social movement in national resource management of the tributaries in the upper part of Thailand, focusing on practices, are: (1) collaborative learning; (2) creation of a learning space through social devices; (3) promotion of people for their self-management of the learning process; (4) fostering thoughts in natural resource management through the application of the body of knowledge as social capital and tributary culture; and (5) creation, search, accumulation, revival, as well as adaptation of social, cultural, symbolic, and economic capitals for the promotion of the learning process of people for their collaborative movement in natural resource management of the tributaries.

Department: Educational Policy, Management,
370 Leadership

Student's Signature

Advisor's Signature

Co-Advisor's Signature

Field of Study: Development Education

Academic Year: 2014

กิตติกรรมประกาศ

การทำวิทยานิพนธ์ครั้งนี้ สำเร็จลุล่วงไปด้วยดี ด้วยความกรุณาอย่างยิ่ง จากอาจารย์ที่ปรึกษา รองศาสตราจารย์ ดร.ชนิตา รัชชพลเมือง และอาจารย์ที่ปรึกษาร่วม ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สุภาวดี มิตรสมหวัง ที่ได้เสียสละเวลาอย่างมากในการตรวจสอบกระบวนการวิจัยทุกขั้นตอนพร้อมทั้งให้คำแนะนำอันมีคุณค่ายิ่ง รวมทั้งตรวจแก้ไขงานอย่างละเอียด รวมไปถึงคณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์ทุกท่าน ประกอบไปด้วย ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ชื่นชนก ไควินทร์ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.หทัยรัตน์ ทับพร รองศาสตราจารย์ ดร.จรรยาตรี มาดิลกโกวิท และอาจารย์ ดร.อุบลวรรณ หงษ์วิทยากร ที่ให้กำลังใจและเชื่อมั่นในศักยภาพของนิสิต อยู่เสมอ และขอขอบคุณกรรมการภายนอก รองศาสตราจารย์ ดร. สุพรรณิ ไชยอำพร ที่คอยให้โอกาส และความเอื้ออาทรไมตรีจิตทางวิชาการตลอดเสมอมา

ขอขอบพระคุณ เครือข่ายอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำโขง-ล้านนา ซึ่งประกอบด้วยชุมชนชายฝั่งโขง พื้นที่ลุ่มน้ำอิง พื้นที่ลุ่มน้ำหงาว-งาว และพื้นที่ลุ่มน้ำกก-เวียงหนองล่อง ทุกคน ที่ให้โอกาสและเวลาในการเก็บรวบรวมข้อมูลสำหรับการศึกษา และเป็นแหล่งบ่มเพาะกระบวนการเรียนรู้ทั้งในการทำงานพัฒนาและการพัฒนาต่อยอดทางการศึกษาระดับสูงสุดในชีวิตของผู้วิจัย ตลอดจนผู้ทรงคุณวุฒิและผู้เชี่ยวชาญทุกท่านที่ได้เสียสละเวลาให้คำชี้แนะในการทำวิทยานิพนธ์ ขอขอบพระคุณบัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ที่ได้สนับสนุน “ทุน 90 ปี จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย กองทุนรัชดาภิเษกสมโภช รุ่นที่ 21 ครั้งที่ 2/2556” สำหรับการ

ทำวิทยานิพนธ์ครั้งนี้ ขอขอบพระคุณคณาจารย์พัฒนศึกษาทุกท่าน ที่ให้คำแนะนำและกำลังใจ ตลอดการศึกษาระดับดุสิตบัณฑิต เพื่อเป็นพลังในการทำประโยชน์ให้แก่สังคมต่อไป ขอขอบคุณกัลยาณมิตรชาวพัฒนศึกษาทุกท่าน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง เพื่อนพัฒนศึกษา รุ่นที่ 18 รุ่นพี่พัฒนศึกษารุ่นที่ 17 ดร.ดวงกมล บางชวด ดร.ปอรรชัม ยอดเนร และดร.กฤษมา เทพรักษ์ ที่ได้ให้กำลังใจและเป็นที่ปรึกษาทั้งเรื่องการเรียนและชีวิตส่วนตัวมาโดยตลอด

ท้ายที่สุดนี้ ขอกราบขอบพระคุณ ครอบครัว วันโพนทอง และครอบครัว ยืนยงผู้ให้การสนับสนุนในทุกๆ ด้านมาโดยตลอด ทั้งกำลังใจ กำลังใจ และทุนทรัพย์ และขอขอบคุณ ดร.ธิดา รัตน์ วันโพนทอง ที่เป็นทั้งกัลยาณมิตรทางวิชาการและคู่ชีวิตที่คอยอยู่เคียงข้าง ที่คอยเป็นพลังใจตลอดการศึกษาตั้งแต่ระดับบัณฑิตศึกษา มหาบัณฑิต และดุสิตบัณฑิต

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย.....	ง
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	จ
กิตติกรรมประกาศ.....	ฉ
สารบัญ.....	ช
สารบัญตาราง.....	1
สารบัญภาพ.....	1
บทที่ 1.....	62
บทนำ.....	62
1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา.....	62
1.2 คำถามของการวิจัย.....	65
1.3 วัตถุประสงค์ของการวิจัย.....	65
1.4 ขอบเขตของการวิจัย.....	65
1.5 คำจำกัดความที่ใช้ในการวิจัย.....	70
1.6 วิธีการดำเนินการวิจัย.....	72
1.7 กรอบแนวคิดในการวิจัย.....	73
1.8 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ.....	74
บทที่ 2.....	76
แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	76
2.1 แนวคิดเกี่ยวกับกระบวนการเรียนรู้.....	76
2.1.1 ความหมายของกระบวนการเรียนรู้.....	77
2.1.2 กระบวนการเรียนรู้ของชุมชน.....	78
2.1.3 แนวคิดการเรียนรู้ปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Learning and Action: PLA).....	89

2.2 แนวคิดเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำ.....	96
2.2.1 การนิยามความหมายของการจัดการลุ่มน้ำ.....	96
2.2.2 หลักการจัดการทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำ.....	98
2.2.3 หลักการจัดการลุ่มน้ำโดยชุมชน.....	101
2.2.4 กระบวนทัศน์ในการจัดการลุ่มน้ำ.....	106
2.3 แนวคิดขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมแบบใหม่ (New Social Movements)	112
2.3.1 ลักษณะของขบวนการทางสังคมแบบเก่าและแบบใหม่.....	114
2.3.2 ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมแบบใหม่ในประเทศโลกที่ 3.....	118
2.3.3 ลักษณะของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมแบบใหม่.....	121
2.3.4 รูปแบบของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม.....	125
2.3.5 แนวคิดประชาสังคม (Civil Society) ในความหมายของขบวนการเคลื่อนไหวทาง สังคมแบบใหม่.....	128
2.4 แนวคิดทางสังคมวิทยาที่ใช้ในการวิเคราะห์.....	131
2.5 ผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	144
2.5.1 ผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการเรียนรู้.....	144
2.5.2 ผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำ.....	150
2.5.3 ผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมแบบใหม่ในการจัดการ ทรัพยากรธรรมชาติ.....	167
2.5.4 งานวิจัยต่างประเทศ.....	170
บทที่ 3	173
วิธีดำเนินการวิจัย	173
3.1 วิธีการรวบรวมข้อมูล.....	175
3.2 กลุ่มเป้าหมาย	176
3.3 เครื่องมือที่ใช้ในการศึกษาวิจัย	178

3.4 การเก็บรวบรวมข้อมูล	179
3.5 การตรวจสอบข้อมูลและการวิเคราะห์ข้อมูล	182
3.5.2 การวิเคราะห์ข้อมูล	182
บทที่ 4	184
บริบทกรณีศึกษา	184
4.1 บริบทพื้นที่ของเครือข่ายอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรมลุ่มน้ำโขง-ล้านนา	184
4.2 การเคลื่อนไหวทางสังคมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำ	196
4.2.1 ช่วงการก่อรูปกลุ่มทางสังคม (พ.ศ. 2538-2545)	196
4.2.2 ช่วงการรวมตัวเป็นเครือข่าย (พ.ศ.2546-2548)	202
4.2.3 ช่วงการขับเคลื่อนขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม (พ.ศ.2549-2552)	208
4.2.4 ช่วงขยายขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม (พ.ศ.2553-ปัจจุบัน)	213
บทที่ 5	218
การวิเคราะห์ผลการศึกษา	218
5.1.1 กระบวนการเรียนรู้ของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมแบบใหม่ในการจัดการ ทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำสาขาดอนบนของประเทศไทย	221
5.1.1.1 ช่วงการก่อรูปการเรียนรู้.....	222
5.1.1.2 การเชื่อมร้อยเครือข่ายการเรียนรู้.....	243
5.1.1.3 ช่วงการขยายเครือข่ายการเรียนรู้ในพื้นที่ลุ่มน้ำโขง	267
5.1.1.4 การโยงใยเครือข่ายการเรียนรู้ระหว่างลุ่มน้ำ.....	280
5.1.2 ข้อค้นพบจากการวิเคราะห์ กระบวนการเรียนรู้ของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม แบบใหม่ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำสาขาดอนบนของประเทศไทย	245
5.2 แนวทางการเสริมสร้างกระบวนการเรียนรู้ของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมแบบใหม่ใน การจัดการทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำสาขาดอนบนของประเทศไทย	259
5.2.1 แนวทางการสร้างการปฏิบัติการ (Practices) การเรียนรู้ร่วมกัน.....	260

5.2.2 แนวทางการเสริมสร้างกระบวนการเรียนรู้ของผู้กระทำการ (Agency)	268
5.2.3 แนวทางการสร้างพื้นที่การเรียนรู้ โดยการขยายสนาม (Field) หรือพื้นที่ทางสังคม (Social space) ผ่านกลไกทางสังคม	275
5.2.4 แนวทางการสร้างแนวคิดการจัดการทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำ โดยการหล่อหลอม ฮาบิตุส (Habitus) ผ่านเนื้อหาและองค์ความรู้ต่อผู้กระทำการ	278
5.2.5 แนวทางการสะสมและแสวงหาทุน (Capital) ในการสร้างเสริมกระบวนการเรียนรู้	282
บทที่ 6	302
สรุปผลการวิจัย อภิปรายผลและข้อเสนอแนะ	302
6.1 สรุปผลการวิจัย	303
6.2 การอภิปรายผลการวิจัย	317
6.3 ข้อเสนอแนะ	326
รายการอ้างอิง	328
ภาคผนวก.....	335
ภาคผนวก ก.....	336
แนวประเด็นคำถามที่ใช้ในการวิจัย	336
ภาคผนวก ข.	339
รายชื่อผู้ให้ข้อมูลที่สำคัญ	339
ภาคผนวก ค.	341
ตารางแสดงค่าความถี่และร้อยละของกระบวนการเรียนรู้และแนวทางการเสริมสร้าง กระบวนการเรียนรู้	341
ภาคผนวก ง.....	342
บริบทพื้นที่เป้าหมาย	342
ประวัติผู้เขียนวิทยานิพนธ์	370

สารบัญตาราง

ตารางที่ 1 แสดงขอบเขตเชิงพื้นที่.....	68
ตารางที่ 2 แสดงการเปรียบเทียบการจัดการ ดิน น้ำ ป่า ระหว่างรัฐกับชุมชนในชนบท	110
ตารางที่ 3 แสดงเปรียบเทียบกรอบแนวคิดในการวิเคราะห์ขบวนการทางสังคม	115
ตารางที่ 4 แสดงการเปรียบเทียบแนวคิดขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมแบบใหม่	119
ตารางที่ 5 แสดงการเปรียบเทียบลักษณะสำคัญของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมแบบใหม่ ของนักวิชาการ.....	123
ตารางที่ 6 แสดงรายละเอียดการเปรียบเทียบบริบทพื้นที่ ทั้ง 4 กลุ่มน้ำ.....	193
ตารางที่ 7 การวิเคราะห์กระบวนการเรียนรู้ตามแนวคิดการเรียนรู้ปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (PLA)	254
ตารางที่ 8 แสดงความสัมพันธ์ระหว่างระดับความรู้เชิงปฏิบัติการและแนวทางการสร้างการ ปฏิบัติการเรียนรู้ร่วมกัน	268

สารบัญภาพ

ภาพที่ 1 กรอบแนวคิดในการวิจัย	74
ภาพที่ 2 วิธีการดำเนินการวิจัย	183
ภาพที่ 3 พื้นที่ในการปฏิบัติการของเครือข่ายอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรมลุ่มน้ำ โขง-ล้านนา.....	185
ภาพที่ 4 การเคลื่อนไหวจัดการทรัพยากรธรรมชาติในลุ่มน้ำโขง ของเครือข่ายอนุรักษ์ ทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรมลุ่มน้ำโขง – ล้านนา	217
ภาพที่ 5 การเสริมสร้างให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันต่อผู้กระทำการ.....	245
ภาพที่ 6 แสดงความสัมพันธ์ของช่วงการเรียนรู้ในการเคลื่อนไหวจัดการทรัพยากรธรรมชาติลุ่ม น้ำ	247
ภาพที่ 7 แสดงแนวทางการเสริมสร้างกระบวนการเรียนรู้ของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมแบบ ใหม่ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำ	301

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

การพัฒนาในอนุภาคลุ่มน้ำโขงที่เน้นแสวงหาผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจเพียงด้านเดียวโดยไม่ได้คำนึงถึงผลกระทบในด้านอื่น ๆ ที่เกิดขึ้น สะท้อนจากสถานการณ์การพัฒนาของประเทศในอนุภาคลุ่มน้ำโขง ตามแนวทางทุนนิยมที่เน้นการเจริญเติบโตของภาคอุตสาหกรรมและการขยายตัวทางเศรษฐกิจอย่างต่อเนื่อง ส่งผลให้ประเทศในลุ่มน้ำโขงเร่งการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานขนาดใหญ่ ทั้งโครงการสร้างเขื่อนขนาดใหญ่ในแม่น้ำโขง 8 เขื่อนในลุ่มน้ำโขงตอนบน ลุ่มน้ำโขงตอนล่าง 9 เขื่อน และลุ่มน้ำสาขาของแม่น้ำโขง รวมทั้งโครงการระเบิดแก่งในแม่น้ำโขงเพื่อการขยายช่องทางการเดินเรือ เพื่อมุ่งรองรับการขยายตัวทางเศรษฐกิจ การดำเนินโครงการต่างๆ ของประเทศในลุ่มน้ำโขง โดยไม่ได้มีการประเมิน การทำประชาพิจารณ์ การศึกษาผลกระทบทางสิ่งแวดล้อม และขาดการมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่น ได้ส่งผลกระทบต่อสภาพทรัพยากรธรรมชาติและวิถีชีวิตวัฒนธรรมของคนในลุ่มน้ำโขง (โครงการแม่น้ำเพื่อชีวิต, 2551; ยศ สันตสมบัติ และคณะ, 2552) ส่งผลให้เกิดการรวมตัวกันในการออกมาเคลื่อนไหวเรียกร้องการมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในลุ่มน้ำโขงของชุมชนท้องถิ่น

การเคลื่อนไหวของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในลุ่มน้ำโขง ที่ได้ร่วมกันออกแถลงการณ์คัดค้านและเสนอแนวทางในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำโขง ของกลุ่มประชาสังคม 44 องค์กรในประเทศไทยร่วมกับกลุ่มประชาสังคมในลุ่มน้ำโขง เพื่อเรียกร้องให้รัฐบาล และประเทศต่างๆ ในลุ่มน้ำโขงหยุดการดำเนินการสร้างเขื่อนในลุ่มน้ำโขงและแผนการดำเนินการที่ให้ความสำคัญทางด้านการพัฒนาด้านเศรษฐกิจเป็นหลักที่ไม่ได้คำนึงถึงวิถีชีวิต วัฒนธรรมความเป็นอยู่ และการมีส่วนร่วมของชุมชนต่างๆ ในลุ่มน้ำโขง (โครงการสื่อชุมชนลุ่มน้ำโขง และ เครือข่ายอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรมลุ่มน้ำโขง-ล้านนา, 2553) นอกจากนี้ กลุ่มประชาสังคมในลุ่มน้ำโขงได้เสนอแนวทางในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในลุ่มน้ำโขงอย่างยั่งยืน โดยอาศัยการมีส่วนร่วมของภาคประชาสังคมต่างๆ ในลุ่มน้ำโขงเพื่อไม่ให้เกิดผลกระทบต่อวิถีชีวิต ความเป็นอยู่และทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนในลุ่มน้ำโขง ซึ่งการรวมกลุ่มในการดำเนินการของกลุ่มประชาคมในลุ่มน้ำโขง เป็นปรากฏการณ์ที่แสดงให้เห็นถึงการเข้ามามีส่วนร่วมภาคประชาชนที่ได้เข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการกำหนดแนวทางในการพัฒนาคุณภาพชีวิตของตนเอง และยังแสดงให้เห็นถึงลักษณะของการดำเนินการของคน กลุ่มคน ชุมชน ในท้องถิ่นที่ได้มีการรวมตัวกันเป็นเครือข่ายเข้ามามีบทบาททางสังคมมากขึ้น ในการกำหนดแนวทางในการพัฒนาท้องถิ่นของตนเอง การจัดการการเรียกร้องสิทธิในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของชุมชน ตลอดจนเสนอแนวทางในการแก้ปัญหา

โดยอาศัยองค์ความรู้ท้องถิ่นที่สัมพันธ์กับวิถีชีวิตและวัฒนธรรมของชุมชนในลุ่มน้ำ แสดงให้เห็นถึงความตระหนักร่วมกันของชุมชนพื้นที่ลุ่มน้ำโขงในการเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในลุ่มน้ำโขง

เครือข่ายอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรมลุ่มน้ำโขง-ล้านนา ถือเป็นความร่วมมือกันของกลุ่มคน เครือข่ายชุมชน ชุมชนในพื้นที่ลุ่มน้ำโขงที่มีการเคลื่อนไหวจัดการทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำโขงมากกว่า 18 ปี (เริ่มดำเนินการมาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2539) เป็นเครือข่ายชุมชนท้องถิ่นเดี่ยวที่เคลื่อนไหวเข้าไปมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำโขง นอกจากภาครัฐและองค์การความร่วมมือระหว่างประเทศในอนุภาคลุ่มน้ำโขง และเป็นเครือข่ายที่มีความพยายามในการสร้างกฎกติกาใหม่ ที่สอดคล้องกับวัฒนธรรมของคนในลุ่มน้ำ โดยการรวมตัวกันดำเนินกิจกรรมเพื่อการอนุรักษ์ ฟื้นฟู ดูแลรักษา ทรัพยากรธรรมชาติของตนเองในแต่ละชุมชน สร้างเครือข่ายความร่วมมือระหว่างชุมชน กลุ่ม เครือข่าย และกลุ่มประชาสังคมต่างๆ ในลุ่มน้ำโขง ในการเสนอแนวทางการจัดการและการออกมาคัดค้านการพัฒนาในลุ่มน้ำโขงที่ส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตของผู้คนท้องถิ่น ทั้งในระดับชุมชน ประเทศ และระหว่างประเทศ โดยอาศัยองค์ความรู้ วัฒนธรรมนำการเคลื่อนไหวในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำ ซึ่งเครือข่ายอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรมลุ่มน้ำโขง-ล้านนา มีความพยายามในการเรียนรู้ในการปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นจากการพัฒนาในลุ่มน้ำโขงที่ผ่านมา (คณะนักวิจัยชาวบ้านเชียงของ-เวียงแก่น, 2549; ยศ สันตสมบัติ และคณะ, 2552) คือ 1) ในระดับชุมชนได้มีการรวมกลุ่มภายในชุมชนเพื่อการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติของตนเอง เช่น การกำหนดเขตอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำในชุมชน การทำงานวิจัยชาวบ้านเพื่อศึกษาความหลากหลายของทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนและหาแนวทางในการอนุรักษ์ฟื้นฟู เป็นต้น 2) การปรับตัวในระดับประเทศของชุมชนในลุ่มน้ำโขง โดยการสร้างเครือข่ายระหว่างกลุ่มองค์กร ระหว่างชุมชน และขยายออกไปยังกลุ่มอื่นๆ ในกลุ่มนักการเมืองท้องถิ่นและระดับประเทศ นักวิชาการ ศิลปิน สื่อมวลชน นักเขียน เป็นต้น โดยพยายามนำเสนอประเด็นผลกระทบที่เกิดขึ้นออกสู่วงกว้าง มีรูปแบบหลักๆ คือ การสร้างเครือข่ายอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำ เครือข่ายงานวิจัยไต้หวัน และการเปิดตนเองสู่สาธารณะ 3) การปรับตัวในระดับข้ามชาติ หรือระดับสากล โดยนำกระแสความสนใจระดับท้องถิ่นสู่กระแสความสนใจระดับโลก รวมถึงอาศัยการใช้องค์ความรู้ท้องถิ่นนำเสนอร่วมในการประชุมในระดับสากล เพื่อเปิดเผยข้อเท็จจริง และการจัดกิจกรรมการเคลื่อนไหวเพื่อนำเสนอข้อมูลเกี่ยวกับแม่น้ำโขงและแนวทางการอนุรักษ์ ซึ่งเน้นการนำเสนอแนวทางในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของตนเอง สร้างกฎกติกาในการดำรงชีวิตที่วางอยู่บนฐานความเป็นธรรมร่วมกันไม่ให้ฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งได้เปรียบ และไม่ได้ยึดชนชั้นใดชนชั้นหนึ่งอย่างชัดเจน ถือได้ว่าเป็นการต่อรองอำนาจกับรัฐและรัฐข้ามชาติแต่ไม่ได้ต้องการช่วงชิงอำนาจรัฐ แต่ให้ความสำคัญกับการสร้างพื้นที่การยอมรับทางสังคมในการนำเสนอตัวตนและแนวทางการจัดการทรัพยากรธรรมชาติโดยชุมชนท้องถิ่น

การออกมาเคลื่อนไหวของเครือข่ายอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรมลุ่มน้ำโขง-ล้านนา เป็นขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมในลุ่มน้ำโขงที่มีบทบาทสำคัญต่อการเสนอแนวทางในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในลุ่มน้ำโขง ทั้งในระดับท้องถิ่น ระดับประเทศ และระหว่างประเทศ โดยการดำเนินการลักษณะของการแสดงออกตามแนวทางของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมแบบใหม่ (New social movements) ที่เน้นการรวมกลุ่มกันโดยไม่ได้แบ่งชนชั้น เพื่อเคลื่อนไหวในการกำหนด

นิยาม ความหมาย กฎเกณฑ์ ในการดำเนินชีวิตให้สอดคล้องกับวิถีชีวิตและวัฒนธรรม พยายามสร้าง การยอมรับอัตลักษณ์ของตนเองสู่สังคมภายนอก โดยไม่ได้ให้ความสำคัญกับกลไกทางการเมืองแบบ ตัวแทน แต่เน้นให้ความสำคัญกับการสร้างพื้นที่สาธารณะเป็นหลัก ซึ่งลักษณะการออกมาเคลื่อนไหว ร่วมกันดังกล่าว ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร (2549) และสุวิดา ธรรมณีนวงศ์ (2544) มองว่าเป็นการ แสวงหาแนวทางในการพึ่งตนเองอย่างมีศักดิ์ศรี สร้างกติกากฎเกณฑ์ชุดใหม่ในการดำรงชีวิต เป็น การข้ามรัฐหรือลอร์ดรัฐไป และให้ความหมายกับการที่ลุกขึ้นมาทำหน้าที่ของความเป็นพลเมือง ดูแล ท้องถิ่นตนเองให้มีความเข้มแข็งยั่งยืน ถือเป็นช่วงชิงการนิยามความหมายของวัฒนธรรมใน มุมมองใหม่ที่รวมเอาวิถีชีวิตของคนที่ทำให้ความสำคัญกับภูมิปัญญา รวมถึงศักดิ์ศรีของชาวบ้านในการ จัดการด้วยตนเอง เป็นการสร้างอำนาจในรูปแบบใหม่ นอกจากนี้ การรวมตัวเป็นกลุ่ม องค์กร เครือข่ายในภาคประชาชน ถูกมองว่าเป็นฐานของการเกิดขึ้นของขบวนการทางการเมืองภาค ประชาชนและขบวนการประชาธิปไตยในระดับท้องถิ่น ที่ก้าวพ้นออกจากระบบประชาธิปไตยแบบ ตัวแทน เป็นลักษณะของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมแบบใหม่ (New social movements)

เห็นได้ว่าการรวมตัวของชุมชน กลุ่มประชาสังคมต่างๆ ในลุ่มน้ำโขง ที่ผ่านมาได้ส่งผลต่อการ กำหนดแนวทางในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืนของตนเอง ทั้งในการอนุรักษ์ ฟื้นฟู และ การเสนอความรู้ ภูมิปัญญา ตลอดจนการกำหนดกฎเกณฑ์ เพื่อสร้างพื้นที่การยอมรับต่อสังคมทั้งใน ระดับชุมชนท้องถิ่น ระดับประเทศ และด้านกระแสการพัฒนาลุ่มน้ำโขงจากภายนอกที่เข้ามาในรูป ของความร่วมมือระหว่างประเทศต่างๆ ในลุ่มน้ำโขง เป็นกระบวนการเรียนรู้ในการปรับตัวเพื่อให้ ดำรงอยู่ได้อย่างสอดคล้องกับสิ่งแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงไปตามสถานการณ์และบริบท กระบวนการ เรียนรู้ จึงเป็นทั้งกลไกการถ่ายทอดหรือผลิตซ้ำเพื่อดำรงรักษาสิ่งเดิมไว้ เช่นเดียวกับที่เป็น กระบวนการสร้างสรรค์สิ่งใหม่ ที่เกิดจากการปฏิสัมพันธ์เพื่อปรับตัวกับสิ่งเดิม ที่มีการเปลี่ยนแปลง ตลอดเวลา (อรศรี งามวิทยาพงศ์, 2549) ซึ่งการแสดงออกที่เกิดจากการปรับแนวทางการดำเนินการ ตามลักษณะของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมแบบใหม่ได้ส่งผลต่อการจัดการทรัพยากรธรรมชาติลุ่ม น้ำโขงเป็นอย่างมาก

จากการศึกษาที่ผ่านมาเกี่ยวกับกระบวนการเรียนรู้ของกลุ่มประชาสังคม เครือข่าย ชุมชนที่ รวมตัวในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำนั้น เน้นการศึกษาเกี่ยวกับการจัดการ องค์ความรู้ใน การจัดการทรัพยากรธรรมชาติ รูปแบบการรวมกลุ่ม การแสดงออก และการศึกษาเกี่ยวกับ กระบวนการเรียนรู้ที่ผ่านมานั้น เป็นแค่ส่วนหนึ่งในการศึกษาที่เป็นองค์ประกอบของการจัดการ ทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำที่ให้ความสำคัญในลักษณะการแสดงออกของผลการเรียนรู้ ซึ่งผู้วิจัยจึงให้ ความสำคัญต่อการศึกษาระบบการเรียนรู้ของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมในการจัดการ ทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำโขง ต่อกระบวนการเรียนรู้ที่ส่งผลต่อการกำหนดแนวทาง วิธีการ การ แสดงออก และความรู้ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำโขง เพราะกระบวนการเรียนรู้เป็นสิ่งที่ สร้างให้เกิดการเรียนรู้ในการแสดงของคน กลุ่มคน เครือข่าย ในลักษณะการร่วมกลุ่ม การนิยาม และ การสร้างการยอมรับอัตลักษณ์ของตนเองสู่สังคมภายนอก และยังเป็นการสร้างพื้นที่สาธารณะต่อ ภาพรวมการขับเคลื่อนแนวทางการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในลุ่มน้ำโขง

ดังนั้น ผู้วิจัยจึงเห็นความสำคัญของการศึกษาวิเคราะห์กระบวนการเรียนรู้ของเครือข่าย อนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรมลุ่มน้ำโขง-ล้านนา ที่มีการรวมกลุ่มคนเป็นเครือข่ายจาก

หลากหลายกลุ่มคนในพื้นที่ลุ่มน้ำและระหว่างลุ่มน้ำ การกำหนดนิยามและความหมายของการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ การสร้างยอมรับต่ออัตลักษณ์ของตนเองสู่พื้นที่สาธารณะในสังคม เหล่านี้ส่งผลต่อการเคลื่อนไหวในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำโขง ท่ามกลางบริบทการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและแนวทางการพัฒนาในลุ่มน้ำโขงที่เปลี่ยนแปลงไป โดยเน้นการศึกษาเชิงลึกเพื่อทำความเข้าใจปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้น โดยใช้การศึกษาเชิงคุณภาพซึ่งเป็นวิธีการศึกษาที่ใช้แนวทางแบบอุปนัยเป็นหลักในการวิจัย คือการศึกษาปรากฏการณ์อย่างเป็นระบบโดยเริ่มจากสิ่งที่จำเพาะเจาะจงหรือข้อมูลจากประชากรจำนวนหนึ่ง นำไปสู่สิ่งทั่วไปหรือข้อสรุป ซึ่งอาจจะอยู่ในรูปของคำอธิบายหรือกรอบแนวคิดทฤษฎีต่อไป (ชาย โปธิสิตา, 2549)

1.2 คำถามของการวิจัย

การศึกษาวิจัยครั้งนี้ จากการออกมาเคลื่อนไหวของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมแบบใหม่ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำสาขาทอนบนบนของประเทศไทย ผู้วิจัยมีคำถามในการวิจัยดังนี้

1.2.1 กระบวนการเรียนรู้ของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมแบบใหม่ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำสาขาทอนบนบนของประเทศไทยเป็นอย่างไร และส่งผลอย่างไรกับการเรียนรู้ในการปฏิบัติการเคลื่อนไหวจัดการทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำโขง

1.2.2 การเสริมสร้างกระบวนการเรียนรู้ของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมแบบใหม่ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำโขงท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่ได้รับผลกระทบจากนโยบายและโครงการพัฒนาในลุ่มน้ำโขงมีแนวทางการเสริมสร้างกระบวนการเรียนรู้ต่อคนในลุ่มน้ำอย่างไรบ้าง

1.3 วัตถุประสงค์ของการวิจัย

การศึกษาเกี่ยวกับการวิเคราะห์กระบวนการเรียนรู้ของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมแบบใหม่ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำสาขาทอนบนบนของประเทศไทย ผู้วิจัยมีวัตถุประสงค์ที่สำคัญในการศึกษาครั้งนี้ ดังนี้

1.3.1 เพื่อวิเคราะห์กระบวนการเรียนรู้ของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมแบบใหม่ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำสาขาทอนบนบนของประเทศไทย

1.3.2 เพื่อศึกษาแนวทางการเสริมสร้างกระบวนการเรียนรู้ของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมแบบใหม่ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำสาขาทอนบนบนของประเทศไทย

1.4 ขอบเขตของการวิจัย

การวิจัยเรื่องการวิเคราะห์กระบวนการเรียนรู้ของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมแบบใหม่ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำสาขาทอนบนบนของประเทศไทย ผู้วิจัยได้แบ่งขอบเขตในการวิจัยดังนี้

1.4.1 ขอบเขตด้านวิธีการศึกษา การศึกษานี้ เป็นการศึกษาคณะกรณีเชิงคุณภาพ (Case- study) ซึ่งเป็นระเบียบวิธีวิจัยที่เน้นศึกษาคณะกรณีที่มีขอบเขตชัดเจนทั้งในด้านบริบทหรือระบบที่มีขอบเขตเฉพาะเจาะจง (Specific context or bounded system) เน้นการศึกษาทั้งในแนวกว้างและแนวลึกที่เกี่ยวกับปรากฏการณ์ที่สนใจศึกษา เป็นการศึกษาวิจัยที่ต้องการสืบค้นหาความรู้ความจริงจากคณะกรณีศึกษาทำการวิเคราะห์และตีความหมาย ซึ่งเน้นศึกษาหรือเรียนรู้คณะกรณีที่น่าสนใจเป็นการเฉพาะ และเพื่อต้องการทำความเข้าใจในปรากฏการณ์บางอย่างที่สนใจ (Intrinsic interest) โดยอาศัยศึกษาวิจัยจากคณะเฉพาะ ผลการศึกษาจากคณะเฉพาะที่ดำเนินการภายใต้สภาพเหตุการณ์จริง ให้สารสนเทศที่เป็นประโยชน์โดยตรงแก่นักปฏิบัติการ (Practitioner) และเป็นประโยชน์โดยอ้อมแก่นักวิชาการสำหรับนำไปใช้ในการแสวงหาความรู้ความจริงในหลากหลายสาขาวิชา

1.4.2 ขอบเขตเชิงเนื้อหา ผู้วิจัยแบ่งเนื้อหาในการศึกษาครั้งนี้ ประกอบด้วย เนื้อหาเกี่ยวกับกระบวนการเรียนรู้ เนื้อหาเกี่ยวกับการเรียนรู้ปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม การจัดการทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำ ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมแบบใหม่ ความสามารถของผู้กระทำการ (Agency) มีรายละเอียดดังนี้

1.4.2.1 กระบวนการเรียนรู้ ในการวิจัยได้นำกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนมาใช้ในการวิเคราะห์กระบวนการเรียนรู้ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำ โดยพิจารณาขอบเขตในเชิงเนื้อหา 4 ประเด็น ดังนี้ กลไกขับเคลื่อนการเรียนรู้ เนื้อหา/องค์ความรู้ ฐานการเรียนรู้ และวิธีการเรียนรู้ ที่เกี่ยวข้องกักระบวนการเรียนรู้ของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมแบบใหม่ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำสาขาดอนบนของประเทศไทย

1.4.2.2 การเรียนรู้ปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม มีหลักการสำคัญในการสร้างให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ ที่ใช้ในการศึกษาและวิเคราะห์กระบวนการเรียนรู้ของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมแบบใหม่ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ประกอบด้วย วิธีการและการเรียนรู้ที่เป็นระบบ วิธีการเรียนรู้ที่ให้ความสำคัญกับการระดมความคิดหรือมุมมองที่หลากหลาย กระบวนการเรียนรู้แบบกลุ่ม บริบทเฉพาะของผู้ร่วมกระบวนการเรียนรู้ ผู้จัดกระบวนการเรียนรู้และผู้เกี่ยวข้อง และกระบวนการเรียนรู้ที่นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงผ่านการเสวนา เวทีแลกเปลี่ยนและวิเคราะห์กำหนดแนวทางการจัดการทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำร่วมกัน

1.4.2.3 การจัดการทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำ ผู้วิจัยได้นำกรอบตัวแปรที่ได้จากการทบทวนแนวคิดการจัดการลุ่มน้ำทั้งจาก นักวิชาการ และนักพัฒนาเอกชน ที่ทำงานเกี่ยวข้องกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำมาเป็นกรอบในการศึกษาการเคลื่อนไหวในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำ ประกอบด้วย 1) องค์ความรู้ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำของชุมชน ซึ่งเป็นองค์ความรู้ที่ใช้ได้จากวัฒนธรรมชุมชน การผสมผสานองค์ความรู้สมัยใหม่และภูมิปัญญาท้องถิ่น และจากทุนทางสังคมในชุมชนลุ่มน้ำ 2) ฐานความคิดและความเชื่อ ที่ทำให้เกิดการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในลุ่มน้ำนั้น ต้องมีกระบวนการทัศน์ที่เชื่อถึงความสัมพันธ์ของคนและระบบนิเวศในลุ่มน้ำที่อยู่แบบพึ่งพาอาศัยกัน และต้องมีฐานความคิดแบบองค์รวมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในลุ่มน้ำ และ 3) การจัดการนั้นให้ความสำคัญต่อการ ใช้ประโยชน์ การดูแลรักษา การอนุรักษ์ ต่อทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำ ซึ่งประกอบด้วยการมีระบบการจัดการแบบองค์รวม เน้น

การมีส่วนร่วมของผู้มีส่วนได้เสียทุกภาคส่วน การกำหนดกฎระเบียบ กฎเกณฑ์ต่างๆ ของชุมชนที่มีการกำหนดร่วมกัน กำหนดแนวทางในการรองรับสิทธิชุมชนในการจัดการ การกำหนดแผนการใช้ทรัพยากรแต่ละประเภท (ดิน, น้ำ, ป่า) และ มีการรวมตัวกันเป็นกลุ่ม / เครือข่ายเข้ามาจัดการทรัพยากรธรรมชาติในลุ่มน้ำ

1.4.2.4 ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมแบบใหม่ โดยผู้วิจัยให้ความสำคัญกับการศึกษาเครือข่ายอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรมลุ่มน้ำโขง-ล้านนา ที่มีลักษณะการรวมตัวกันเป็นเครือข่ายระหว่างกลุ่มองค์กร ระหว่างชุมชน เป็นเครือข่ายชุมชนต่างๆ ในลุ่มน้ำ การรวมตัวเป็นเครือข่ายของชุมชนในลุ่มน้ำโขงที่ออกมาเคลื่อนไหวนำเสนอแนวทางในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของตนเอง สร้างกฎกติกาใหม่ๆ ในการดำรงชีวิตที่วางอยู่บนฐานความเป็นธรรมร่วมกัน ซึ่งมีลักษณะเป็นขบวนการทางสังคมแบบใหม่ที่มีการรวมกลุ่มกันโดยไม่ได้แบ่งชนชั้น เพื่อเคลื่อนไหวในการกำหนดนิยาม ความหมาย กฎเกณฑ์ ในการดำเนินชีวิตให้สอดคล้องกับวิถีชีวิตและวัฒนธรรม พยายามสร้างการยอมรับอัตลักษณ์ของตนเองสู่สังคมภายนอก เน้นและให้ความสำคัญกับการสร้างพื้นที่สาธารณะในการเคลื่อนไหวจัดการทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำโขง

1.4.2.5 ความสามารถของผู้กระทำการ (Agency) ตามแนวคิดของ ปีแอร์ บูร์ดิเยอ (Pierre Bourdieu) ผู้วิจัยนำแนวคิดการกระทำการหรือการปฏิบัติการ (Practice) ของ กลุ่มชุมชน เครือข่ายชุมชนในเครือข่ายอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรมลุ่มน้ำโขง-ล้านนา ที่มีผลต่อการกำหนดแนวทางในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในลุ่มน้ำโขง และใช้เป็นกรอบในการวิเคราะห์ปรากฏการณ์ โดยเน้นวิเคราะห์ ผู้กระทำการ (Agency) การปฏิบัติการ (Practice) ของผู้กระทำการ รวมถึงทุนทางสังคม (Social capital) ทุนทางวัฒนธรรม (Cultural capital) ทุนทางสัญลักษณ์ (Symbolic capital) และทุนทางเศรษฐกิจ (Economic capital) ที่ส่งผลต่อกระบวนการเรียนรู้ และ สนาม (Field) ฮาบิตุส (Habitus) ที่ควบคุมการแสดงออกในด้าน การรวมกลุ่ม/เครือข่าย นิยาม ความหมาย กฎเกณฑ์ สร้างการยอมรับอัตลักษณ์ของตนเองสู่สังคมภายนอกและสร้างพื้นที่สาธารณะของเครือข่ายอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรมลุ่มน้ำโขง-ล้านนา

1.4.3 ขอบเขตเชิงพื้นที่ การศึกษาวิจัยในครั้งนี้ผู้วิจัยได้ทำการศึกษาพื้นที่ลุ่มน้ำสาขาทอนบนของประเทศไทยในพื้นที่การดำเนินการเครือข่ายอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำโขง-ล้านนา ซึ่งประกอบด้วยชุมชนชายฝั่งโขง พื้นที่ลุ่มน้ำอิง พื้นที่ลุ่มน้ำหงาว-งาว และพื้นที่ลุ่มน้ำก-เวียงหนองหล่ม ในการศึกษาทำความเข้าใจปรากฏการณ์การเคลื่อนไหวของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมแบบใหม่ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำสาขาทอนบนของประเทศไทย ประกอบด้วยชุมชนในเครือข่ายที่เกี่ยวข้อง ปรากฏดังตารางที่ 1 ดังนี้

ตารางที่ 1 แสดงขอบเขตเชิงพื้นที่

พื้นที่ลุ่มน้ำ	จังหวัด	อำเภอ	ตำบล	หมู่บ้าน	
ชายฝั่งโขง	เชียงราย	เวียงแก่น	ม่วงยาย	บ.ห้วยลึก บ.ดอน มหาวัน บ.ยายเหนือ บ.ยายใต้	
			หล่ายงาว	บ.ห้วยเอียน บ.แจม ป่อง	
		เชียงของ	เวียง	บ.หัวเวียง บ.วัด หลวง บ.ห้วยกอก บ.ห้วย เม็ง บ.หาดไคร้	
			ริมโขง	บ.หาดบ้าย บ.หาด ทรายทอง บ.ดอนที่ บ.เมืองกาญจน์ บ. ใหม่เจริญ	
ลุ่มน้ำอิง	เชียงราย	ขุนตาล	ยางหอม	บ.งามเมือง บ.น้ำ แพร่ (หมู่ 9 หมู่ 14 หมู่ 19) บ.ทุ่งศรี เกิด บ.ห้วยหลวง บ. ป่าบง	
			เชียงของ	ครึ่ง	บ.หลวง บ.ร่องห้า บ.ตอง บ.ม่วงชุม
		ห้วยซ้อ		บ.ห้วยซ้อ บ.ทุ่งอ่าง	
		ศรีดอนชัย		บ.ศรีดอนชัย บ.ลุง บ.เต็น บ.ทุ่งซาง บ. ดงหลวง	
		บุญเรือง		บ.ภูแกง บ.ต้นปล้อง	
		พะเยา	เมือง	บ้านใหม่	บ.แม่สุก บ.เหยียน บ.ใหม่
				บ้านต้า	บ.ต้าโน บ.ต้อม
			เชียงคำ	อ่างทอง	บ.ปางมดแดง
				เวียง	บ.ปี้
				ร่มเย็น	บ.คุ่ม
	ภูกามยาว	แม่อิง	แม่อิง	บ.สันต้นฝิ่ง บ.สันป่า พาด บ.แม่อิง	
			ดงเจน	บ.กว๊าน บ.ร่องป่อ	
			ห้วยแก้ว	บ.ห้วยทรายขาว บ.กาดถี บ.เนิน สมบูรณ์	

พื้นที่ลุ่มน้ำ	จังหวัด	อำเภอ	ตำบล	หมู่บ้าน		
		จุน	จุน	บ.พระธาตุขิงแกง		
ลุ่มน้ำกก-เวียง หนองหล่ม	เชียงราย	ดอยหลวง	ปงน้อย	บ.ท่ากอบง บ.ป่า เหี้ย		
			หนองป่าก่อ	บ.หนองกล้วย		
		เชียงแสน	เวียง	บ.เชียงแสนน้อย บ. เวียงแก้ว บ.วังลาว บ.สบรวก บ.สบคำ บ.สบกก		
			โยนก	บ.สันโค้ง บ.ทุ่งฟ้า ฮ่อม		
			ท่าข้าวเปลือก	บ.แม่ลัว บ.แม่ลาก		
		บ้านแซว	บ.แซว บ.ท่าขันทอง บ.สวนดอก บ.ปง ของ บ.แม่เงิน บ.สบ ยาป บ.หัวกว๊าน บ.เกาะ บ.ผาคำ			
แม่จัน	จันจว้า	บ.ห้วยน้ำราก บ.ป่า สักหลวง บ.ดง บ.ตัน ยาง				
ลุ่มน้ำหาว-งาว		เวียงแก่น	ปอ	บ.ห้วยคุ บ.ห้วยหาญ บ.ร่มฟ้าทอง บ.ร่ม ฟ้าผาหม่น บ.ผาตั้ง บ.หนอง บ.ห้วยกูป บ.ทรายทอง บ.ร่ม โพธิ์เงิน บ.ฟ้าไทย งาม บ.ร่มฟ้าหลวง บ.หนอง บ.ศิลาแดง บ.สันติพัฒนา บ.อยู่ สุข		
				ขุนตาล	ยางฮ่อม	บ.พญาพิภักดิ์
				เทิง	ต๊ับเต่า	บ.พญาเหล่าอู บ.รัก แผ่นดิน บ.ราช ภักดิ์ดี บ.ประชาภักดิ์ดี บ. ร่มฟ้าไทย บ.ร่มโพธิ์ ทอง บ.เหล่าตาขาว บ. ขุนห้วยไคร้ บ.ร่มฟ้า ทอง

พื้นที่ลุ่มน้ำ	จังหวัด	อำเภอ	ตำบล	หมู่บ้าน
				บ.พิทักษ์ไทย บ.ไทย สามัคคี บ.ขุนต้า

1.4.4 ขอบเขตผู้ให้ข้อมูล การศึกษาเรื่องการวิเคราะห์กระบวนการเรียนรู้ของ ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมแบบใหม่ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำสาขาตอนบนของ ประเทศไทย ผู้วิจัยเห็นว่าการศึกษาครั้งนี้สามารถสร้างองค์ความรู้ ที่สามารถอธิบายปรากฏการณ์ เกี่ยวกับกระบวนการเรียนรู้ของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมแบบใหม่ในการจัดการ ทรัพยากรธรรมชาติในลุ่มน้ำสาขาตอนบนของประเทศไทย ได้อย่างครอบคลุม ลุ่มลึก และตรง ประเด็น ผู้วิจัยจึงเลือกสนามในการศึกษาอย่างเฉพาะเจาะจง คือ เครือข่ายอนุรักษ์ ทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรมลุ่มน้ำโขง-ล้านนา ซึ่งเหมาะสมสำหรับการศึกษาดำเนินการด้วยมีลักษณะจาก การรวมตัวกันของกลุ่มคน ชุมชน เครือข่าย ในพื้นที่ลุ่มน้ำโขงในพื้นที่ภาคเหนือของประเทศไทย ที่มี พัฒนาการ ประสบการณ์และบทบาทสำคัญในการดำเนินการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในลุ่มน้ำโขง ที่สามารถเสนอแนวทางในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของตนเอง โดยแสดงออกในลักษณะของ การรวมกลุ่มและร่วมกันเป็นเครือข่าย สามารถกำหนดนิยาม ความหมาย กฎเกณฑ์ การสร้างพื้นที่ ทางสังคมและการสร้างอัตลักษณ์ของตนเองต่อการยอมรับต่อสังคม ซึ่งเป็นลักษณะของขบวนการ เคลื่อนไหวทางสังคมแบบใหม่ โดยมีกระบวนการเรียนรู้ของตนเองในการขับเคลื่อนให้เกิดการจัดการ ทรัพยากรธรรมชาติในลุ่มน้ำ ผู้วิจัยจึงเห็นว่าเครือข่ายอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรมลุ่ม น้ำโขง-ล้านนา ที่เกิดจากการรวมตัวของกลุ่มประชาสังคมต่างในพื้นที่ เป็นแหล่งข้อมูลสำคัญใน การศึกษาได้อย่างรอบด้านเพียงพอในการวิเคราะห์กระบวนการเรียนรู้ของขบวนการเคลื่อนไหวทาง สังคมแบบใหม่ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำสาขาตอนบนของประเทศไทย ซึ่ง กลุ่มเป้าหมายในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ประกอบด้วย แกนนำระดับเครือข่ายพื้นที่ลุ่มน้ำ แกนนำ เครือข่าย แกนนำชุมชน และสมาชิกเครือข่าย ตลอดจนนักพัฒนาเอกชน นักวิชาการท้องถิ่น ที่อยู่ใน พื้นที่ลุ่มน้ำ ประกอบด้วย พื้นที่ชุมชนชายฝั่งโขง พื้นที่ลุ่มน้ำอิง พื้นที่ลุ่มน้ำหาว-งาว และพื้นที่ลุ่มน้ำ กก-เวียงหนองล่อง

1.5 คำจำกัดความที่ใช้ในการวิจัย

การศึกษานี้ ผู้วิจัยได้ให้คำจำกัดความเชิงปฏิบัติการที่ใช้ในงานวิจัย เพื่อให้ครอบคลุมการ อธิบายและเหมาะสมกับบริบทเฉพาะกรณีการศึกษาในการศึกษา ดังนี้

1.5.1 กระบวนการเรียนรู้ หมายถึง การแสวงหาความรู้ โดยมีการ หาข้อมูล เก็บข้อมูล การ สืบค้นข้อมูล รวบรวม วิเคราะห์และสังเคราะห์ จากฐานความรู้ที่มีอยู่รอบตัว เช่น บุคคล ชุมชน สังคม และธรรมชาติ เป็นต้น โดยเน้น วิธีการเรียนรู้ที่เหมาะสมกับบริบทของคนในพื้นที่ลุ่มน้ำ (Context specific) ที่สร้างปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้เรียนรู้ร่วมกันโดยการแลกเปลี่ยนและวิเคราะห์ ผ่าน กระบวนการกลุ่ม (Group learning process) ที่ให้ความสำคัญกับมุมมองและข้อเสนอที่หลากหลาย (Multiple perspectives) ของคนในลุ่มน้ำ ที่ได้มาร่วมเรียนรู้แลกเปลี่ยนผ่านประสบการณ์ ความรู้ และการลงมือปฏิบัติร่วมกัน ที่นำมาสู่การเรียนรู้ในการปรับเปลี่ยนและเปลี่ยนแปลงระบบแบบแผน

ความคิดและพฤติกรรม ที่สามารถดำรงชีวิตอยู่ได้ท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในพื้นที่ลุ่มน้ำ และพึ่งตนเองได้อย่างมีคุณภาพชีวิตที่ดี

1.5.2 แนวทางการเสริมสร้างกระบวนการเรียนรู้ หมายถึง การปฏิบัติการเรียนรู้ร่วมกันในการเสริมสร้างกระบวนการเรียนรู้ของผู้กระทำการ ผ่านการสร้างพื้นที่การเรียนรู้ ที่หล่อหลอมแนวคิด การจัดการทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำ และการสะสมและแสวงหาทุนทางสังคมในการเสริมสร้างกระบวนการเรียนรู้ของผู้กระทำการ กลุ่มผู้กระทำการ และเครือข่ายผู้กระทำการในพื้นที่ลุ่มน้ำ ในการออกมารวมตัวกันในการเคลื่อนไหวจัดการทรัพยากรธรรมชาติในลุ่มน้ำโขงทั้งในระดับพื้นที่รูปธรรมและการเคลื่อนไหวเชิงนโยบาย

1.5.3 ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมแบบใหม่ หมายถึง เครือข่ายอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรมลุ่มน้ำโขง-ล้านนา ที่ได้มารวมตัวกันในการเคลื่อนไหวจัดการทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำทั้งในระดับพื้นที่รูปธรรมและการเคลื่อนไหวเรียกร้องเชิงนโยบาย ในการกำหนดนิยาม ความหมาย กฎเกณฑ์ ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในลุ่มน้ำ ที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตและวัฒนธรรม และพยายามสร้างการยอมรับอัตลักษณ์ของตนเองสู่พื้นที่สังคมหรือพื้นที่สาธารณะภายนอก

1.5.4 การจัดการทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำ หมายถึง การออกมาเคลื่อนไหวภายในและภายนอกพื้นที่ลุ่มน้ำของผู้กระทำการ ในการจัดการความสัมพันธ์ระหว่างคนในพื้นที่กับทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่ลุ่มน้ำ โดย อาศัย องค์กร ชุมชน เครือข่ายผู้กระทำการในลุ่มน้ำที่เกี่ยวข้อง ได้เข้ามามีส่วนร่วมในการกำหนดกฎระเบียบ/แบบแผนในการจัดการระบบนิเวศในลุ่มน้ำแบบองค์รวม ซึ่งใช้วัฒนธรรมชุมชน/ภูมิปัญญาท้องถิ่น เป็นฐานความรู้ในการจัดการ ทั้งในระดับพื้นที่ลุ่มน้ำและระหว่างพื้นที่ลุ่มน้ำ

1.5.5 ลุ่มน้ำสาขาตอนบนของประเทศไทย ในการศึกษาครั้งนี้ หมายถึง พื้นที่ความสัมพันธ์ทางสังคม เศรษฐกิจ วัฒนธรรม ที่ชุมชนท้องถิ่นตั้งอยู่ในพื้นที่ลุ่มน้ำโขงในภาคเหนือของประเทศไทย ประกอบด้วย พื้นที่ชายฝั่งโขง พื้นที่ลุ่มน้ำอิง พื้นที่ลุ่มน้ำหงาว-งาว และพื้นที่ลุ่มน้ำกก-เวียงหนองล่องที่มีการรวมตัวกันของกลุ่มคน ชุมชน เครือข่ายชุมชนที่มีการรวมตัวกันในการเคลื่อนไหวจัดการทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำทั้งในลุ่มน้ำหลักและลุ่มน้ำสาขา โดย ครอบคลุมพื้นที่ อำเภอเมืองพะเยา อำเภอภูกามยาว อำเภอเชียงคำ อำเภอจุน จังหวัดพะเยา และพื้นที่ อำเภอเทิง อำเภอเชียงแสน อำเภอเชียงของ อำเภอขุนตาล อำเภอเวียงแก่น อำเภอดอยหลวง และอำเภอแม่จัน จังหวัดเชียงราย โดยมีชุมชนในเครือข่ายในแต่ละพื้นที่ลุ่มน้ำดังนี้ พื้นที่ชายฝั่งโขง จำนวน 16 หมู่บ้าน ลุ่มน้ำอิง จำนวน 37 หมู่บ้าน ลุ่มน้ำกก-เวียงหนองล่อง จำนวน 26 หมู่บ้าน และลุ่มน้ำหงาว-งาว จำนวน 28 หมู่บ้าน

1.5.6 ผู้กระทำการ (Agency) หมายถึง แกนนำในระดับชุมชน แกนนำเครือข่ายในแต่ละพื้นที่ลุ่มน้ำและแกนนำเครือข่าย รวมทั้งกลุ่มคน เครือข่าย และองค์กรจากภายนอก ที่มีบทบาทและความสามารถในการขับเคลื่อนและเป็นผู้อำนวยความสะดวกให้เกิดการเสริมสร้างกระบวนการเรียนรู้ต่อคนในพื้นที่ลุ่มน้ำ ให้เกิดการเรียนรู้ในการเคลื่อนไหวจัดการทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่ลุ่มน้ำ ทั้งระดับการเคลื่อนไหวสร้างรูปธรรมการจัดการในพื้นที่ลุ่มน้ำและการเคลื่อนไหวเรียกร้องในระดับนโยบายภาพรวมของลุ่มน้ำ

1.5.7 การปฏิบัติการ (Practices) หมายถึง การแสดงออกในการรวมตัวกันเป็นกลุ่มเครือข่าย ในการออกมาเคลื่อนไหวในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในลุ่มน้ำ โดยการเรียนรู้ร่วมกันผ่านกระบวนการมีส่วนร่วมของคนในพื้นที่ลุ่มน้ำ ทั้งการสร้างรูปธรรมในการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติ การเคลื่อนไหวเรียกร้องเชิงนโยบาย และการสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ระหว่างพื้นที่ลุ่มน้ำ เช่น การจัดการป่าชุมชน การจัดการเขตอนุรักษ์พันธุ์ปลาหรือพันธุ์สัตว์น้ำ การสร้างเครือข่ายงานวิจัยชาวบ้าน การออกมารณรงค์เชิงนโยบายผ่านช่องทางการสื่อสารต่างๆ และการเปิดเวทีแลกเปลี่ยนประสบการณ์การจัดการทรัพยากรธรรมชาติระหว่างพื้นที่ลุ่มน้ำ เป็นต้น

1.5.8 สนาม (Field) หมายถึง พื้นที่ในการเคลื่อนไหวปฏิบัติการและเรียนรู้ร่วมกันของ ในการช่วงชิงการนิยามความหมายและการปฏิบัติการในการสร้างรูปธรรมและเสนอแนวคิดต่อรูปแบบการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในลุ่มน้ำ ทั้งในระดับชุมชน พื้นที่ลุ่มน้ำ ระหว่างพื้นที่ลุ่มน้ำ และพื้นที่ลุ่มน้ำระหว่างประเทศ

1.5.9 ฮาบิตัส (Habitus) หมายถึง ชุดโครงสร้างทางสังคมและวัฒนธรรม เนื้อหา ที่หล่อหลอมความคิดความเชื่อ หลักการ ของผู้กระทำหรือคนในพื้นที่ลุ่มน้ำ ที่กำกับและควบคุมการแสดงออกในการเคลื่อนไหวจัดการทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำ

1.6 วิธีการดำเนินการวิจัย

การศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ ผู้วิจัยมีวิธีการดำเนินการวิจัย ใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative research method) โดยการศึกษาระดับศึกษา เพื่อทำความเข้าใจภาพรวมของการเคลื่อนไหวในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำและบริบทของกรณีศึกษา ผู้วิจัยได้ลงไปฝังตัวในพื้นที่และเข้าร่วมกิจกรรมการเคลื่อนไหวในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำ และใช้เทคนิคการประเมินสถานะชนบทอย่างเร่งด่วน (Rapid rural appraisal-RRA) อาศัยการสัมภาษณ์กึ่งโครงสร้าง (Semi-structured interviewing-SSI) การใช้แผนที่ทางสังคม (Social mapping) ประกอบการสัมภาษณ์กลุ่ม (Group Interview) และการศึกษาเอกสาร (Document study) เพื่อทำความเข้าใจบริบทและการดำเนินการที่ผ่านมาของกรณีศึกษาในแต่ละพื้นที่ลุ่มน้ำของเครือข่ายอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรมลุ่มน้ำโขง

สำหรับการศึกษาระบบการเรียนรู้ ผู้วิจัยเน้นศึกษาเฉพาะเจาะจงเฉพาะพื้นที่ของเครือข่ายอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรมลุ่มน้ำโขง-ล้านนา เพื่อศึกษาเชิงลึกในพื้นที่เครือข่ายชุมชนประกอบด้วยพื้นที่ชายฝั่งโขง พื้นที่ลุ่มน้ำอิง พื้นที่ลุ่มน้ำกก-เวียงหนองล่อง และพื้นที่ลุ่มน้ำหางาว-งาว โดยใช้วิธีการสัมภาษณ์เชิงลึก(In-depth interview) ผู้ให้ข้อมูลที่สำคัญในแต่ละพื้นที่ การจัดสนทนากลุ่มย่อย (Focus group discussion) ผู้ที่เกี่ยวข้อง การสังเกตแบบมีส่วนร่วม (Participant observation) และการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม (Non - participant observation) กิจกรรมของเครือข่ายชุมชนในแต่ละพื้นที่ลุ่มน้ำ และการศึกษาเอกสาร (Document study) ของเครือข่ายชุมชนชุมชนที่ได้มีการรวบรวมไว้ เช่น รายงานการวิจัย รายงานการประชุม แถลงการณ์ และหนังสือที่ผลิตเพื่อการเผยแพร่รณรงค์เชิงนโยบาย เป็นต้น

ในส่วนของการศึกษาแนวทางกระบวนการเรียนรู้ของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมแบบใหม่ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำ ผู้วิจัยใช้เทคนิคการวิเคราะห์ชุมชนแบบมีส่วนร่วม (Participatory rural appraisal: PRA) ประกอบในการอภิปรายกลุ่ม (Group Discussion) เพื่อ

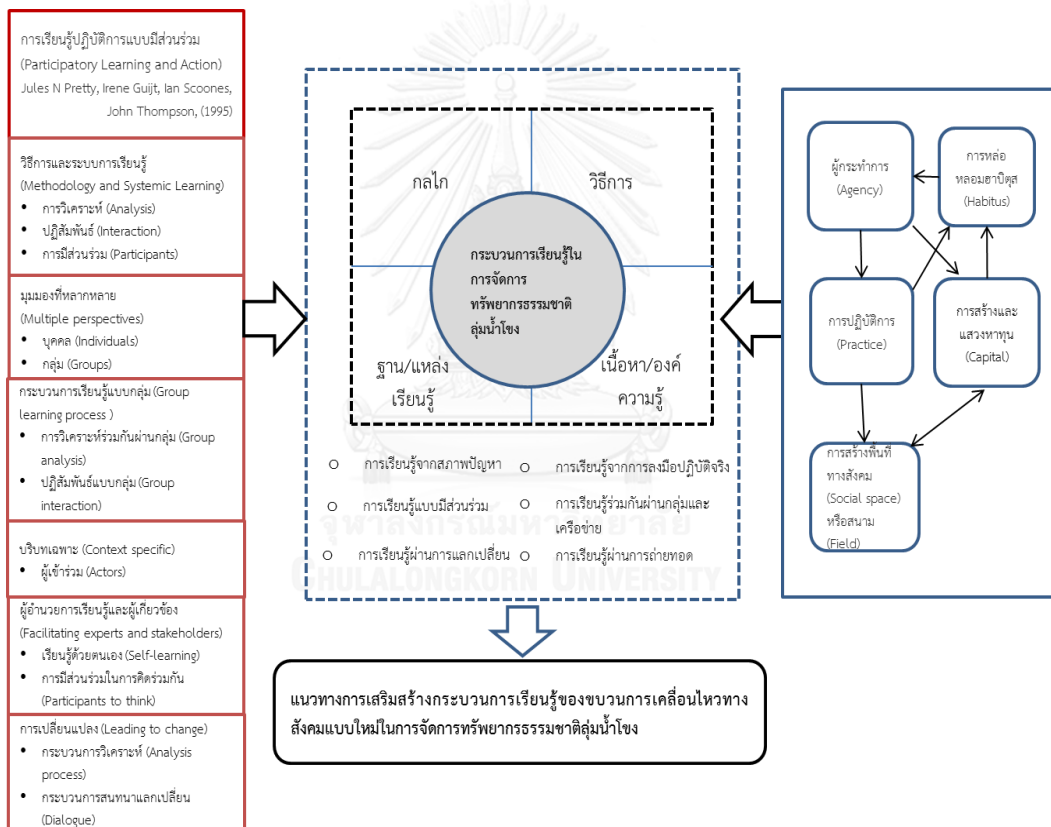
รวบรวมข้อเสนอแนะและความคิดเห็นต่อแนวทางการเสริมสร้างกระบวนการเรียนรู้จากมุมมองที่หลากหลายของผู้เกี่ยวข้องและผู้ให้ข้อมูลที่สำคัญจากแต่ละพื้นที่ลุ่มน้ำ และการสัมภาษณ์เชิงลึก(In-depth Interview) มีผู้ให้ข้อมูลสำคัญประกอบด้วยแกนนำในชุมชน แกนนำในแต่ละพื้นที่ลุ่มน้ำ แกนนำในเครือข่ายลุ่มน้ำ และผู้เชี่ยวชาญที่เกี่ยวข้องกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่ลุ่มน้ำโขงทั้งในระดับท้องถิ่นและผู้เชี่ยวชาญในระดับชาติที่เข้ามามีส่วนร่วมในการเคลื่อนไหวจัดการทรัพยากรธรรมชาติในลุ่มน้ำที่ผ่านมา

1.7 กรอบแนวคิดในการวิจัย

กรอบแนวคิดในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้จากการทบทวนแนวคิดที่เกี่ยวข้องในประเด็นสำคัญที่จะใช้เป็นแนวทางในการศึกษาในพื้นที่เบื้องต้น เพื่อให้ผู้วิจัยมีทิศทางในการศึกษารวบรวมข้อมูลจากพื้นที่กรณีศึกษา เน้นการศึกษาและวิเคราะห์กระบวนการเรียนรู้ของกระบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมแบบใหม่ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำสาขาทอนบนของประเทศไทย โดยศึกษาและวิเคราะห์จากกรอบตัวแปรองค์ประกอบของกระบวนการเรียนรู้ที่ได้จากการทบทวนแนวคิดกระบวนการเรียนรู้และการสังเคราะห์งานศึกษาของนักวิชาการและนักพัฒนาชุมชน ประกอบด้วย 1) ฐานความรู้และแหล่งที่มาของความรู้ 2) เนื้อหา/องค์ความรู้ 3) วิธีการเรียนรู้ และ 4) กลไกในการเสริมสร้างกระบวนการเรียนรู้ และพิจารณาลักษณะกระบวนการเรียนรู้ไปพร้อมกัน ประกอบด้วย การเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม การเรียนรู้จากการลงมือปฏิบัติจริง การเรียนรู้จากปัญหาในชีวิตจริง การเรียนรู้ร่วมกันในลักษณะกลุ่มและเครือข่าย การเรียนรู้ผ่านการแลกเปลี่ยน การเรียนรู้ผ่านการถ่ายทอดระหว่างคนในชุมชน กลุ่ม เครือข่าย และการใช้แนวคิดการเรียนรู้ปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory learning and action: PLA) ร่วมในการวิเคราะห์กระบวนการเรียนรู้ ประกอบด้วย หลักการสำคัญในการวิเคราะห์ที่ประกอบด้วย วิธีการและการเรียนรู้อย่างเป็นระบบ (A defined methodology and systemic learning) มุมมองที่หลากหลาย (Multiple perspectives) กระบวนการเรียนรู้แบบกลุ่ม (Group learning process) บริบทเฉพาะ (Context specific) ของผู้ร่วมกระบวนการเรียนรู้ ผู้จัดกระบวนการเรียนรู้และผู้เกี่ยวข้อง (Facilitating experts and stakeholders) และวิธีการเรียนรู้ที่นำไปสู่การเปลี่ยนแปลง (Juies, Irene, Ian, & John, 1995)

สำหรับการศึกษาแนวทางกระบวนการเรียนรู้ของกระบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมแบบใหม่ ผู้วิจัยได้นำกรอบแนวคิดความสามารถของผู้กระทำการ (Agency) ของปีแอร์ บูร์ดิเยอร์ (Pierre Bourdieu) มาใช้ในการศึกษาและวิเคราะห์แนวทางการเสริมสร้างกระบวนการเรียนรู้ผ่าน ผู้กระทำการ (Agency) ที่เกิดจากการหล่อหลอมฮาบิตุส (Habitus) หรือจรรยาในการแสดงออกต่อการเคลื่อนไหวในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำ และการสร้างและแสวงหาทุน (Capital) ของผู้กระทำการ ทั้งทุนทางสังคม (Social capital) ทุนทางวัฒนธรรม (Cultural capital) ทุนทางสัญลักษณ์ (Symbolic capital) และทุนทางเศรษฐกิจ (economic capital) ที่ส่งผลต่อความสามารถของผู้กระทำการต่อการปฏิบัติการ (Practice) เคลื่อนไหวจัดการทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำ ในสนาม (Field) หรือพื้นที่ทางสังคม (Social sphere) ในพื้นที่ลุ่มน้ำของตนเอง ระหว่างพื้นที่ลุ่มน้ำภายในเครือข่ายและระหว่างเครือข่ายลุ่มน้ำ ที่เป็นพื้นที่ในการช่วงชิงการนิยามความหมายและการปฏิบัติการในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของกระบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมแบบใหม่

แสดงความสัมพันธ์ของตัวแปรภายใต้กรอบในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ ปรากฏดังภาพที่ 1 ดังนี้

ภาพที่ 1 กรอบแนวคิดในการวิจัย

1.8 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1.8.1 ชุมชน/เครือข่ายชุมชนได้แนวคิดและชุดองค์ความรู้เกี่ยวกับกระบวนการเรียนรู้ของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมแบบใหม่ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำโขงเพื่อนำแนวคิดและองค์ความรู้ที่ได้ไปปรับใช้ต่อ กลุ่มคน เครือข่ายชุมชนในพื้นที่ลุ่มน้ำอื่น ๆ รวมไปถึงแนวทางในการ

จัดการทรัพยากรธรรมชาติในลุ่มน้ำ ที่จะสามารถนำไปสู่การวางแผนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนท้องถิ่นในพื้นที่ลุ่มน้ำร่วมกันได้

1.8.2 ข้อเสนอแนะแนวทางการเสริมสร้างกระบวนการเรียนรู้ของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมแบบใหม่ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำอย่างยั่งยืนของชุมชนท้องถิ่น ต่อหน่วยงานภาครัฐ และองค์กรระหว่างประเทศที่มีบทบาทในการพัฒนาในลุ่มน้ำปัจจุบันร่วมกับชุมชนและเครือข่ายชุมชนในลุ่มน้ำโขง

บทที่ 2

แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การทบทวนแนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ผู้วิจัยเน้นทบทวนแนวคิดทฤษฎีในภาพกว้างเพื่อเป็นแนวทางในการเก็บรวบรวมข้อมูลและการวิเคราะห์ข้อมูลเท่านั้น โดยให้ความสำคัญกับข้อมูลที่ได้จากปรากฏการณ์ในสนามเป็นสำคัญ ในการศึกษาครั้งนี้ผู้วิจัยได้ทบทวนแนวคิด ทฤษฎี และเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ดังนี้

- 2.1 แนวคิดเกี่ยวกับกระบวนการเรียนรู้
- 2.2 แนวคิดการจัดการทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำ
- 2.3 แนวคิดขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมแบบใหม่
- 2.4 ทฤษฎีทางสังคมวิทยาที่ใช้ในการวิเคราะห์
- 2.5 ผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

โดยมีรายละเอียดดังนี้

2.1 แนวคิดเกี่ยวกับกระบวนการเรียนรู้

การวิจัยครั้งนี้ เน้นการวิเคราะห์กระบวนการเรียนรู้ของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมแบบใหม่ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำโขง ซึ่งโดยทั่วไปนักวิชาการและผู้ที่เกี่ยวข้องต่างๆ ได้ให้ความหมาย โดยผู้วิจัยได้สรุป มีรายละเอียดดังต่อไปนี้

กระบวนการเรียนรู้ (Learning process) ถือเป็นส่วนหนึ่งของความหมายของการเรียนรู้ (learning) ซึ่งกระบวนการเรียนรู้ เป็นการดำเนินการอย่างเป็นขั้นตอนในการเรียนรู้โดยใช้วิธีการเรียนรู้ต่างๆ ของมนุษย์ว่าเรียนรู้อย่างไรจึงจะเกิดการเรียนรู้ได้ดี (ทิตินา เขมมณี และคณะ, 2545) ไม่ว่าจะเป็นประสบการณ์ในชีวิตประจำวัน เช่น การฟัง การอ่าน การโต้ตอบกับผู้อื่น การถาม การซัก การเขียน การสังเกต การจดจำ การเลียนแบบ การดูตัวอย่าง การลองทำ การคิด คิดเปรียบเทียบ คิดวิเคราะห์ คิดไตร่ตรอง การลงมือทำ เป็นต้น วิธีการเหล่านี้เป็นเพียงวิธีการย่อยๆ ที่มนุษย์ใช้ในการเรียนรู้ หากบุคคลมีกระบวนการแสวงหาความรู้ที่ดีมีประสิทธิภาพและเหมาะสมกับตน บุคคลนั้นย่อมมีโอกาสที่จะเกิดความรู้ความเข้าใจในสาระหรือกระบวนการต่างๆ ได้อย่างกระจ่างถ่องแท้และลึกซึ้ง เกิดความรู้ลึกหรือเจตคติไปในทางที่เหมาะสมและเกิดการเปลี่ยนแปลงทางด้านการกระทำหรือพฤติกรรมไปในทางที่พึงประสงค์ จะเห็นได้ว่ากระบวนการเรียนรู้เป็นขั้นตอนที่เชื่อมระหว่างความรู้ไปสู่การเรียนรู้เพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลง ทศนคติ ทักษะ และพฤติกรรมที่ดีขึ้นในเชิงสร้างสรรค์

2.1.1 ความหมายของกระบวนการเรียนรู้

จากการศึกษาแนวคิดเกี่ยวกับกระบวนการเรียนรู้ มีผู้ให้ความหมายกระบวนการเรียนรู้ไว้หลายท่านดังนี้ เช่น

ทิตินา แคมมณี (2545: 1) ได้อธิบายไว้ว่า กระบวนการเรียนรู้ หมายถึง การดำเนินอย่างเป็นขั้นตอนหรือการใช้วิธีการต่างๆ ที่ช่วยให้บุคคลเกิดการเรียนรู้ (ทิตินา แคมมณี และคณะ, 2545)

สิริลักษณ์ ยิ้มประสาทพร (2548: 12-13) กระบวนการเรียนรู้ หมายถึง การดำเนินการอย่างเป็นขั้นตอนโดยอาศัยวิธีการต่างๆ ที่ช่วยให้บุคคลเกิดความรู้และความเข้าใจในสิ่งต่างๆ ส่วนอีกนัยหนึ่งเป็นแบบแผนหรือขบวนการความคิดของบุคคลที่ค่อยๆ เปลี่ยนแปลงไปสู่ผลอีกอย่างหนึ่ง ในนัยนี้กล่าวได้ว่า กระบวนการเรียนรู้เป็นการเปลี่ยนแปลงที่กระบวนการระบบคิดของบุคคล (สิริลักษณ์ ยิ้มประสาทพร, 2548)

เสรี พงศ์พิศ (2550: 126) กระบวนการเรียนรู้ คือการเรียนรู้ หาข้อมูล การเก็บข้อมูล การสำรวจข้อมูล รวบรวมแล้ววิเคราะห์และสังเคราะห์ให้เป็นก็จะทำให้เกิดความรู้ ความรู้ อาจจะมีลักษณะเฉพาะเป็นเรื่องราว อาจจะเป็นเพียงความรู้ทางแนวคิด ทฤษฎี อาจจะเป็นความรู้ท่วมหัวเอาตัวไม่รอด ถ้าหากเชื่อมโยงกับความรู้อื่นๆ ที่เกิดการบูรณาการ และนำไปสู่การปฏิบัติจนเห็นผลดีกับชีวิต ความรู้ก็จะกลายเป็นปัญญา มีคุณค่าต่อการดำเนินชีวิตของตนเองและของสังคม (เสรี พงศ์พิศ, 2550)

พรพิไล เลิศวิชา (2541) ได้กล่าวถึงกระบวนการเรียนรู้ไว้ว่า กระบวนการเรียนรู้เป็นส่วนสำคัญที่ทำให้มนุษย์ได้มีศักยภาพในการพัฒนา สามารถดำรงชีวิตอยู่ท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงและพึ่งตนเองได้ กระบวนการเรียนรู้ คือ กระบวนการอันมีรากฐานอยู่ที่ประเพณี วัฒนธรรมท้องถิ่น ซึ่งไม่ได้แยกกระหว่าง การเรียนรู้กับวิถีชีวิต การรู้และการปฏิบัติ เนื้อหาและกระบวนการเรียนรู้เป็นหนึ่งเดียว (พรพิไล เลิศวิชา, 2541)

กฤษฎา บุญชัย และคณะ (2546) (อ้างถึงใน ปารีชาติ วลัยเสถียร และคณะ, 2546) เป็นการสืบสายถ่ายทอดความรู้ซึ่งกันและกัน ด้วยช่องทางต่างๆ ผ่านพิธีกรรม ประเพณี ค่านิยม ตัวบุคคล (กฤษฎา บุญชัย และคณะ, 2546)

สัมพันธ์ เตชะอธิก และคณะ (2549: 4) ให้ความหมายกระบวนการเรียนรู้ ไว้ว่า คือ การแสวงหาความรู้อย่างเป็นระบบ ขั้นตอน นับตั้งแต่การมีข้อมูล การจำแนกข้อมูล การสรุปองค์ความรู้ การจัดการเรียนรู้ ด้วยการปฏิบัติจริงให้กับผู้อื่น องค์กรอื่นๆ และการสรุปบทเรียน จนนำไปสู่การจัดระบบเป็นชุดความรู้ในภาพรวม (สัมพันธ์ เตชะอธิก และคณะ, 2547)

สุพรรณณี ไชยอำพร (2550: 17) ได้ให้ความหมายของ กระบวนการเรียนรู้ หมายถึง การดำเนินงานอย่างมีระบบเป็นขั้นเป็นตอนในการได้มาซึ่งความรู้ การเผยแพร่ เรียนรู้ ตั้งแต่ขั้นการกำหนดจุดมุ่งหมายสาระกิจกรรมแหล่งเรียนรู้สื่อการเรียน และการวัดประเมินผล ที่มุ่งพัฒนาคนและชีวิตให้เกิดประสบการณ์การเรียนรู้ และสามารถปรับประยุกต์ใช้เต็มความสามารถ สอดคล้องกับความสนใจ และความต้องการของผู้เรียน (สุพรรณณี ไชยอำพร, 2550)

จากการให้ความหมายกระบวนการเรียนรู้จากนักวิชาการข้างต้น ผู้วิจัยได้เปรียบเทียบให้เห็นความแตกต่างของการให้ความหมายข้างต้นจากนักวิชาการที่มาจากสาขาต่างๆ ที่

มีความสนใจด้านกระบวนการเรียนรู้ โดยพิจารณาจากประเด็น ฐานของความรู้หรือแหล่งที่มาของความรู้ เนื้อหาและองค์ความรู้ วิธีการหรือกิจกรรม และเป้าหมาย ซึ่งเป็นองค์ประกอบที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการเรียนรู้ สรุปได้ว่า กระบวนการเรียนรู้ คือ การแสวงหาความรู้อย่างเป็นขั้นตอน โดยมีการหาข้อมูล เก็บข้อมูล การสำรวจข้อมูล รวบรวม วิเคราะห์และสังเคราะห์ จากฐานความรู้ที่มีอยู่รอบตัว เช่น บุคคล ชุมชน สังคม และธรรมชาติ เป็นต้น เพื่อปรับเปลี่ยนระบบแบบแผนความคิดและพฤติกรรม ที่สามารถดำรงชีวิตอยู่ได้ท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงและพึ่งตนเองได้อย่างมีคุณภาพชีวิตที่ดี

ความหมายของกระบวนการเรียนรู้จากนักวิชาการข้างต้น ผู้วิจัยได้พบว่า องค์ประกอบสำคัญของกระบวนการเรียนรู้ ประกอบด้วย 1) ฐานความรู้และแหล่งที่มาของความรู้ 2) เนื้อหาและองค์ความรู้ 3) วิธีการ กิจกรรม และเป้าหมาย ซึ่งจะทำให้กระบวนการเรียนรู้เกิดขึ้นและสามารถนำไปสู่การเรียนรู้ได้อย่างสมบูรณ์

กระบวนการเรียนรู้ที่กล่าวมาข้างต้น เป็นการให้ความหมายและกล่าวถึงในลักษณะของกระบวนการเรียนรู้ที่มีผลต่อการเรียนรู้ในระดับบุคคล นอกจากนี้ในการศึกษา ผู้วิจัยเน้นการศึกษาไปในระดับกระบวนการเรียนรู้ของกลุ่มคน เครือข่ายและชุมชน จึงจำเป็นต้องทำความเข้าใจแนวคิดของกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนซึ่งเป็นกลุ่มเป้าหมายในการศึกษา เพื่อให้ครอบคลุมต่อการศึกษาในครั้งนี้

2.1.2 กระบวนการเรียนรู้ของชุมชน

กระบวนการเรียนรู้ของมนุษย์ เป็นกระบวนการที่มีการเกิดขึ้นตลอดเวลา มีปฏิสัมพันธ์กับสิ่งภายนอก ซึ่งเป็นกระบวนการเรียนรู้ตามธรรมชาติอย่างไม่เป็นทางการ นอกจากนี้ในแต่ละสังคมก็จะมีวัฒนธรรมการเรียนรู้หรือแบบแผนเฉพาะที่กำหนดเนื้อหา แหล่งเรียนรู้ และกระบวนการเรียนรู้ทางสังคม ในบริบทของวัฒนธรรมของชุมชนนั้น กระบวนการเรียนรู้เกิดขึ้นโดยกลไก ช่องทาง วิธีการที่หลากหลายอย่างยิ่ง มีทั้งการสอนโดยตรงด้วยการพูด การเล่า เทศน์ การสังเกต การอ่าน การฟัง การถาม การทดลองทำ การเลียนแบบ การคิดไตร่ตรอง การแลกเปลี่ยนระหว่างบุคคล ฯลฯ หลากหลายไปตามเนื้อหาและฐานการเรียนรู้ที่ ส่งเสริมให้การเรียนรู้มีประสิทธิภาพ เพราะมีความยืดหยุ่น เหมาะสมกับเนื้อหาที่ไม่เหมือนกัน และความสามารถ ความถนัดที่ไม่เท่ากันของผู้เรียนและผู้สอนแต่ละคนด้วย โดยความรู้ทั่วไปในการดำรงชีวิตของบุคคลมาจากกระบวนการเรียนรู้อย่างไม่เป็นทางการที่กลมกลืนอยู่ในระบบความสัมพันธ์ต่างๆ ในวิถีชีวิตของบุคคลและชุมชน สำหรับกระบวนการเรียนรู้ในการศึกษาของชุมชน อุทัย ดุลยเกษม และอรศรี งามวิทยาพงศ์ (2540:27-28) อธิบายไว้ว่า เกิดขึ้นด้วยวิธีการหลายแบบ ทั้งการสอน การสังเกต การอ่าน การฟัง การถาม การทดลองทำ การเลียนแบบ การคิดไตร่ตรอง การแลกเปลี่ยน ฯลฯ กระบวนการเรียนรู้ที่หลากหลายแบบนี้ ส่งเสริมให้การเรียนรู้มีประสิทธิภาพ เพราะมีความยืดหยุ่นเหมาะสมกับเนื้อหาที่ไม่เหมือนกัน ความสามารถความถนัดที่ไม่เท่ากันของผู้เรียนและผู้สอนแต่ละคน กระบวนการเรียนรู้เพื่อชีวิตนี้ มีผลให้ชุมชนเกิดความเข้มแข็งได้ ดังนี้

1) มีประสิทธิภาพในการถ่ายทอดค่านิยม แบบแผนของวิถีชีวิตบุคคลและชุมชนไปสู่คนรุ่นต่อไปได้ อีกทั้งยังพัฒนาศักยภาพในการดำรงชีวิต การทำมาหากิน การแก้ไขปัญหาให้แก่ผู้เรียนด้วย ประสิทธิภาพดังกล่าวเกิดขึ้น เนื่องจากกระบวนการเรียนรู้เพื่อชีวิตนี้ ไม่แยกออกจากวิถีชีวิตจริงของบุคคลและชุมชน เนื้อหาและกระบวนการเรียนรู้มีลักษณะองค์รวม (Holistic) และการที่ฐานการเรียนรู้ส่วนมากเป็นบุคคลและธรรมชาติมีผลให้บุคคลได้เรียนรู้จริยธรรมผ่านกระบวนการศึกษาออกเหนือจากการเรียนรู้ผ่านสถาบันศาสนาในชุมชน ทำให้ผู้เรียนรู้จักการจัดความสัมพันธ์กับบุคคลและธรรมชาติในลักษณะเอื้ออาทรซึ่งกันและกัน ไม่เบียดเบียนเอาเปรียบหรือทำลายกัน

2) ในกระบวนการเรียนรู้เพื่อชีวิตนี้ จะเกิดกระบวนการพัฒนาสิ่งที่ถ่ายทอดไปด้วย เนื่องจากเป็นกระบวนการเรียนรู้แบบปฏิสัมพันธ์ และการศึกษาจากการปฏิบัติจะทำให้เกิดการเรียนรู้ใหม่ๆ เกิดขึ้นด้วย การศึกษาของชุมชนจึงเป็นการพัฒนาองค์ความรู้ทุกด้าน ที่กลายเป็นภูมิปัญญาของชุมชนแต่ละแห่ง

3) กระบวนการเรียนรู้เพื่อชีวิต ยังส่งผลทางอ้อมในการพัฒนาปัจจัยความเข้มแข็งของชุมชน และในทางกลับกัน ปัจจัยเหล่านี้ก็ส่งผลกลับให้กระบวนการศึกษาเพื่อชุมชนมีประสิทธิภาพมากขึ้น เช่น โครงสร้างทางสังคมแบบแนวราบ ความสัมพันธ์เชิงสังคม เอื้อให้เกิดการแลกเปลี่ยนการเรียนรู้ระหว่างบุคคลได้มากขึ้น เป็นต้น (อรศรี งามวิทยาพงศ์, 2549; อุทัย ดุลยเกษม & อรศรี งามวิทยาพงศ์, 2540)

ฉะนั้นกระบวนการเรียนรู้จึงเป็นสิ่งที่ทำให้ชุมชนเกิดการเรียนรู้ร่วมกันภายในชุมชน และรับมือกับการเปลี่ยนแปลงต่างๆ ที่เกิดขึ้นจากบริบทภายนอกที่เข้ามา ซึ่งนำไปสู่ความเข้มแข็งของชุมชนและนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงของคนในชุมชนทั้งความคิด ความเชื่อ และการปฏิบัติได้

2.1.2.1 ความหมายของกระบวนการเรียนรู้ของชุมชน

จากการทบทวนแนวคิดเกี่ยวกับกระบวนการเรียนรู้ของชุมชน ผู้วิจัยพบว่า กระบวนการเรียนรู้ถือว่าเป็นหัวใจของการพัฒนาชุมชนที่เสริมสร้างให้สมาชิกของชุมชนมีความสามารถในการตัดสินใจและกำหนดตัวเอง ซึ่งนำไปสู่ความเข้มแข็งและสุขภาพของชุมชน จะเห็นได้จากกระบวนการทำงานของชุมชนที่มุ่งลดทุกข์ สร้างสุข ประกอบด้วย การวิเคราะห์สถานการณ์เพื่อรู้จักตนเอง ชุมชน และสังคม การกำหนดแผนงานหรือกิจกรรม การลงมือปฏิบัติงาน และการประเมินผลการทำงาน เหล่านี้ล้วนแล้วแต่เป็นกระบวนการเรียนรู้ทั้งสิ้น ซึ่งได้มีผู้ให้ความหมายเกี่ยวกับกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนไว้แตกต่างกันตามประสบการณ์ และบริบทที่ผู้ให้ความหมายเกี่ยวข้องอยู่ด้วยแตกต่างกัน ดังนี้ (สัมพันธ์ เตชะอติก และคณะ, 2547)

สัมพันธ์ เตชะอติก และคณะ ได้ให้ความหมายของกระบวนการเรียนรู้ของชุมชน ไว้ในงานวิจัยเรื่องกระบวนการเรียนรู้และจัดการความรู้ของชุมชนด้านการจัดการองค์กรชุมชนเพื่อการพึ่งตนเอง (2549: 7) ว่า หมายถึง สิ่งที่เรียนรู้จากการปฏิบัติและผ่านการแลกเปลี่ยนกับคนอื่น การเรียนรู้ของชุมชนไม่แยกขาดจากสำนักสาธารณะ การเรียนรู้ของชุมชนเป็นจุดเริ่มต้นของการพัฒนาชุมชนในวิถีทางที่ทำให้ประชาชนรู้สึก “เป็นเจ้าของ” ชุมชน การสร้างความเป็นชุมชนจึงเป็น

หนึ่งเดียวกับการกระตุ้นให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ของชุมชน ชุมชนที่อุดมไปด้วยชีวิตสาธารณะที่มีสุขภาพดีหรือชุมชนที่มีประชาสังคมเข้มแข็ง จึงมิได้เป็นอะไรอื่น นอกจากชุมชนแห่งการเรียนรู้

เดวิท แมทิวส์ อ่างถึงใน (สิริลักษณ์ ยิ้มประสาทพร, 2548) กล่าวว่า กระบวนการเรียนรู้ของชุมชน หมายถึง สิ่งที่เราเรียนรู้ผ่านการแลกเปลี่ยนกับคนอื่น อาทิ อะไรคือสิ่งที่มีคุณค่าต่อเรา ในฐานะที่เป็นชุมชน อะไรคือประโยชน์ร่วมของเรา ในฐานะที่เป็นชุมชนเรามีเป้าหมายตรงกันหรือไม่ และอะไรคือสิ่งที่ชุมชนคิดเมื่อมีปัญหาเกิดขึ้น กระบวนการเรียนรู้และแลกเปลี่ยนระหว่างคนในชุมชน และสาธารณะทำให้เรารู้ในสิ่งที่เราต้องการจะรู้ ซึ่งไม่อาจรู้ได้โดยลำพัง กระบวนการเรียนรู้ดังกล่าว จึงเป็นการเปิดให้ประชาชนกำหนดหรือนิยามประเด็นปัญหาสาธารณะร่วมกัน

ดังนั้น สมาชิกชุมชนเรียนรู้จากการปฏิบัติจริง เพื่อแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นกับสภาพความเป็นอยู่เกิดการรวมตัวกันของผู้ที่สนใจปัญหาเดียวกัน มาแลกเปลี่ยนความรู้ ประสบการณ์ระหว่างคนในชุมชนและสาธารณะ เป็นการเปิดให้ประชาชนกำหนดประเด็นปัญหาสาธารณะร่วมกัน สร้างกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนเพื่อแก้ทุกข์ สร้างสุขของชุมชน

คณะกรรมการสตรีโครงการพัฒนาการศึกษาเพื่อชุมชน อ่างถึงใน (สิริลักษณ์ ยิ้มประสาทพร, 2548) ให้ความหมายว่า เป็นการเรียนรู้จากการลงมือปฏิบัติจริงของคนในชุมชน ทั้งในการพยายามแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นในชีวิตหรือเกี่ยวข้องกับประกอบอาชีพ หรือสภาพความเป็นอยู่ โดยผ่านการพูดคุยแลกเปลี่ยน ความคิดเห็น วิเคราะห์ปัญหา หาแนวทางแก้ไขและลงมือปฏิบัติ รวมทั้งนำกลับมาทบทวน สรุปบทเรียน เพื่อปรับปรุงให้ดีขึ้นต่อไป ซึ่งกระบวนการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นนี้จะช่วยยกระดับสติปัญญา ช่วยแก้ปัญหา และช่วยพัฒนาคุณภาพชีวิตให้ดีขึ้น

อนรรักษ์ ปัญญานูวัฒน์ (2549: 165) กระบวนการเรียนรู้ของชุมชน อาจพิจารณาได้ว่าเป็นเงื่อนไขหนึ่งที่เกี่ยวข้องกับการเรียนรู้ของชุมชนและนำไปสู่การจัดการตนเองของชุมชน เพราะกระบวนการดังกล่าวมีลักษณะพิเศษ คือ เป็นกระบวนการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมของผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย ที่มีบริบทเฉพาะตามวิถีชีวิตชนบท การเกษตรอินทรีย์ และการพัฒนาที่ยั่งยืน ที่ยอมพิจารณาได้ว่ามีบริบททางแนวคิดอื่นๆ ประกอบได้อีก เช่น บริบทของกระบวนการกลุ่ม การเรียนรู้ และการถ่ายทอด การจัดการความรู้และการเรียนรู้ภูมิปัญญาพื้นบ้าน สิ่งแวดล้อมและนิเวศวิทยา เป็นต้น (อนรรักษ์ ปัญญานูวัฒน์ และคณะ, 2549)

วิลลักษณ์ ชูชาติ (2540:32-33) ได้กล่าวถึงกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนว่า สามารถแบ่งตามความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นได้สองแบบคือ ความสัมพันธ์แนวราบ เป็นความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นระหว่างชาวบ้านและชุมชนเท่าเทียมกัน ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญที่เอื้อให้เกิดการเรียนรู้ ต่างจากการศึกษาที่จัดอยู่ในสถาบันการศึกษาทั่วไปที่เน้นความสัมพันธ์แนวตั้ง ซึ่งแสดงออกถึงความไม่เท่าเทียมกัน เช่น ครู-นักเรียน ผู้รู้-ผู้ไม่รู้ เป็นต้น

มานะ นาคำ (2548: 214-215) กระบวนการเรียนรู้ของชุมชน เกิดจากการเห็นการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น ส่งผลกระทบต่อชุมชน การได้สัมผัสด้วยตนเอง การสังเกต การสำรวจความรู้ การบอกเล่าจากผู้อาวุโส การสืบทอดวัฒนธรรมท้องถิ่น ใช้สื่อธรรมชาติเป็นการเรียนรู้ที่สนุก มีการไปมาหาสู่กันนำสู่การวิเคราะห์ด้วยตนเอง วิเคราะห์ร่วมกับเพื่อนบ้าน รวมทั้งการวิเคราะห์ร่วมกับผู้รู้จากภายนอก ทำให้ชาวบ้านตระหนักถึงปัญหาและพยายามแสวงหาทางเลือกในการ

แก้ปัญหา ชุมชนเองและภาคีต่างๆ ได้เสริมการเรียนรู้ การให้เห็นตัวอย่างในการแก้ปัญหาแก่ชุมชน ชุมชนนำความรู้ที่ได้มาประยุกต์ใช้ในการวางแผนเป้าหมาย และแผนงานที่นำไปสู่การปฏิบัติจริง เป็นการเรียนรู้ควบคู่การปฏิบัติ ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางพฤติกรรม ปรับเปลี่ยนวิถีคิด ทักษะการดำเนินชีวิต นอกจากนี้ยังมีการสรุปทบทเรียน องค์ความรู้ที่เกิดขึ้นจากการปฏิบัติเป็นระยะ ทำให้เกิดความชัดเจนในความรู้ ได้มีโอกาสแลกเปลี่ยนความรู้กับผู้อื่น ใช้กระบวนการกลุ่มในการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ซึ่งกันและกัน เกิดผลงานในการแก้ไขปัญหาของชุมชน และขยายการเรียนรู้สู่ผู้อื่นและชุมชนอื่น (มานะ นาคำ และคณะ, 2549)

โดยสรุปกระบวนการเรียนรู้ของชุมชน คือ การแสวงหาความรู้ อย่างเป็นระบบ ขั้นตอน บนพื้นฐานของการดำเนินชีวิตและภูมิปัญญาของชุมชน เป็นการเรียนรู้จากการปฏิบัติ และผ่านการแลกเปลี่ยนกับคนอื่น ตั้งอยู่บนพื้นฐานของสำนักสธารณะ ซึ่งเป็นการเรียนรู้ที่ชุมชนเข้าไปมีส่วนร่วมนับตั้งแต่ การสร้างความตระหนักในปัญหา การกำหนดทางเลือกในการแก้ปัญหา การดำเนินกิจกรรมเพื่อแก้ปัญหา การสรุปทบทเรียนจากการปฏิบัติ จนนำไปสู่องค์ความรู้และการสร้างสรรค์ใหม่

2.1.2.2 ลักษณะของกระบวนการเรียนรู้ของชุมชน

กระบวนการเรียนรู้ของชุมชนมีลักษณะที่แตกต่างไปจากกระบวนการเรียนรู้ในระดับบุคคลโดยมีลักษณะ (สีลาภรณ์ นาคทรพรพ, 2539) ดังนี้

1) กระบวนการเรียนรู้ของชุมชนมีลักษณะเป็นกระบวนการกลุ่ม การเรียนรู้ของแต่ละคนจะเกิดขึ้นในกระบวนการที่ได้มีการพูดคุยแลกเปลี่ยนความคิดเห็น วิพากษ์วิจารณ์ปัญหา และข้อเสนอแนะแนวทางการแก้ปัญหาระหว่างกันในชุมชนด้วยกัน และแม้ว่าสมาชิกในกลุ่ม/ชุมชน อาจจะไม่ตระหนัก แต่แท้ที่จริงแล้วกระบวนการกลุ่มนี้เท่ากับเป็นการยอมรับความเท่าเทียมกันของคนในกลุ่มที่มาร่วมเรียนรู้ด้วยกัน บางคนอาจรู้มากกว่าคนอื่นในบางเรื่อง แต่ก็มีหลายเรื่องที่เขาอาจจะเรียนรู้ได้จากคนอื่นเช่นกัน นอกจากนี้กระบวนการเรียนรู้ร่วมกันเป็นกลุ่มยังทำให้เกิดพลังของสติปัญญาที่ได้จากการระดมสมอง ทำให้สามารถหาทางออกที่ดีที่สุดและเป็นที่ยอมรับของทุกฝ่ายได้ เนื่องจากคนที่มาเรียนรู้ร่วมกันเป็นคนในชุมชน เขาย่อมเป็นผู้ที่รู้ดีที่สุดเกี่ยวกับปัญหาของตนเองและชุมชน ได้มีประสบการณ์ของการทดลองทางเลือกการแก้ปัญหาต่างๆ มาแล้วในชีวิตจริง การพูดคุยถกเถียงของคนในชุมชน จึงเป็นการนำเอาประสบการณ์จริงมาแลกเปลี่ยนกัน เพื่อหาทางแก้ปัญหาที่ดีที่สุด

2) กระบวนการเรียนรู้ของชุมชน เป็นการเรียนรู้จากการลงมือปฏิบัติจริง กระบวนการเรียนรู้ของชุมชนเป็นเรื่องของความพยายามที่จะหาทางแก้ปัญหาในชีวิตจริง พลังของการเรียนรู้เกิดขึ้นจากการได้พูดคุยแลกเปลี่ยนความคิดเห็น วิเคราะห์ปัญหา สาเหตุของปัญหา และหาแนวทางแก้ไข เมื่อได้แนวทางแก้ไขแล้วสมาชิกก็นำกลับไปลงมือปฏิบัติ ซึ่งอาจเป็นการกระทำของบุคคลหรือกลุ่มก็ได้ แล้วแต่กรณีว่าประเด็นปัญหานั้นเป็นเรื่องที่ต้องการพลังของกลุ่มหรือไม่ เมื่อได้ทดลองทำตามแนวทางที่ได้ตกลงกันไว้แล้ว ได้ผลเป็นอย่างไร มีปัญหาอุปสรรคอะไรเกิดขึ้น ก็นำกลับมาทบทวนวิเคราะห์ร่วมกับกลุ่มเพื่อหาทางแก้ต่อไปอีก กระบวนการคิดทำทบทวนวิเคราะห์ทำ

จึงหมุนวนไป และส่งผลต่อการยกระดับสติปัญญาของสมาชิกในกลุ่ม/ชุมชน ศาสตราจารย์นายแพทย์ ประเวศ วะสี เรียกกระบวนการนี้ว่า กระบวนการเรียนรู้แบบมีปฏิสัมพันธ์จากการกระทำร่วมกัน (Interactive learning through action)

3) กระบวนการเรียนรู้ของชุมชนเป็นการเรียนรู้จากปัญหาในชีวิตจริง และเป็นการเรียนรู้เพื่อพยายามแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นจริงๆ การเรียนรู้ของชุมชนจึงได้มีความหมายเพียงยกระดับความคิดสติปัญญาของคนในชุมชน แต่ยังหมายถึงการช่วยแก้ปัญหาและพัฒนาคุณภาพชีวิต อันเป็นผลที่คนในชุมชนสามารถเห็นเป็นรูปธรรมได้ เมื่อชุมชนสามารถช่วยกันแก้ปัญหาของตนเองได้ ความมั่นใจในศักยภาพของตนเองก็จะสูงขึ้น และกล้าที่จะริเริ่มคิดค้นหาทางเรียนรู้เพิ่มเติม เพื่อพัฒนาชุมชนของตนเองให้ดีขึ้น นอกจากนี้ การเรียนรู้จากปัญหาในชีวิตจริงยังมีความหมายอีกนัยหนึ่ง คือ การเรียนรู้เช่นนี้เป็นการเรียนรู้จากสิ่งที่อยู่ใกล้ตัวที่ผู้เรียนรู้ที่อยู่แล้ว การทำความเข้าใจในสิ่ง/สถานการณ์ที่ผู้เรียนรู้รู้จักอยู่แล้วย่อมง่ายและเอื้อต่อการพัฒนาความคิดของผู้เรียนที่เกี่ยวกับเรื่องนั้น ได้อย่างมีประสิทธิภาพมากกว่าการเรียนรู้ที่ผู้เรียนเรียนจากเรื่องไกลตัวหรือไม่รู้จัก

4) กระบวนการเรียนรู้ของชุมชน เป็นการเรียนรู้และทำงานร่วมกันใน ลักษณะเครือข่าย เครือข่ายเป็นลักษณะของความสัมพันธ์ในแนวราบมากกว่าแนวตั้ง ความเชื่อมโยงระหว่างคนที่เข้ามาสัมพันธ์กันเป็นเครือข่ายนี้ คือ การเรียนรู้จากประสบการณ์ของกันและกัน การแลกเปลี่ยนความคิดและ/หรือทรัพยากรระหว่างกันและกันตามความสมัครใจ มีการช่วยเหลือกัน มีการติดต่อสื่อสารถึงกันเสมอ แต่ไม่มีการบังคับบัญชาสั่งการ ไม่มีโครงสร้างอำนาจ เครือข่ายจึงมี ลักษณะค่อนข้างหลวม จุดร่วมของคนหรือชุมชนที่เข้ามาเชื่อมโยงเป็นเครือข่าย มักจะได้แก่ การมี แนวคิดคล้ายกัน มีความสนใจหรือทำงานในเรื่องประเภทเดียวกัน โดยนัยนี้เครือข่ายของแต่ละชุมชน ก็คือ กลุ่มคนที่เข้าร่วมกันเรียนรู้และร่วมกันทำงาน โดยมีวัตถุประสงค์ประสงค์ร่วมกันนั่นเอง แต่ในระดับที่สูงกว่าชุมชนขึ้นมา คำว่าเครือข่ายมักจะถูกใช้โดยนัยว่า หมายถึง องค์กรชุมชนในหลายๆ แห่งที่มี วัตถุประสงค์หรือกิจกรรมที่คล้ายคลึงกัน ร่วมกัน หรือเชื่อมโยงถึงกัน อาทิ เครือข่ายลุ่มน้ำใน ภาคเหนือ เครือข่ายเกษตรกรรมทางเลือก เครือข่ายออมทรัพย์ เครือข่ายชาวประมงพื้นบ้าน เป็นต้น องค์กรชุมชนที่ร่วมอยู่ในเครือข่ายเหล่านี้มีการแลกเปลี่ยนความรู้ และติดต่อสื่อสารถึงกันเป็นระยะ

สอดคล้องกับการอธิบายของ พระมหาสุทิตย์ อากาศโร (2548: 99-116) มองว่า กระบวนการเรียนรู้ที่สำคัญของชุมชนว่ามักเกิดขึ้นจากการทดลอง การแสวงหาคำตอบ การฝึกปฏิบัติจนเกิดความเข้าใจและสร้างระบบคิดของชุมชนขึ้นมา โดยก้าวทางการเรียนรู้เป็น กระบวนการที่มีทั้งการยอมรับ การปฏิเสธ การประยุกต์ใช้ การเลิกใช้ และการสร้างใหม่ โดย เกี่ยวข้องเชื่อมโยงกับสภาพแวดล้อมในชุมชนและบริบทของสังคมที่เข้าสู่ชุมชน โดยการเรียนรู้ของ สังคมไทยมีลักษณะร่วมกันอย่างน้อย 4 ประการ ดังนี้

1) การเรียนรู้ของชุมชนเป็นเรื่องของชีวิตและการทำงาน กล่าวคือ ชุมชน เหมือนชีวิตที่มีการเกิดขึ้น เรียนรู้ เผชิญปัญหา การจัดการตนเอง และการสร้างปฏิสัมพันธ์กับคนอื่น ชุมชนจะดำเนินการวิถีของชุมชนไม่ได้ ถ้าไม่เข้าใจบริบทที่ตนเองเป็นอยู่และไม่กำหนดรู้ว่าตนเอง เป็นอยู่อย่างไร ดังนั้น การเรียนรู้ของชุมชน จึงเป็นการเรียนรู้ที่เกี่ยวข้องกับชีวิตและงานที่จะต้องมีการจัดการตนเองเพื่อให้กลุ่มหรือกิจกรรมต่างๆ ภายในชุมชนได้ประกอบกิจกรรมของตนตาม สถานการณ์ที่เกิดขึ้น เมื่อสถาบันภายในชุมชน เช่น วัด บ้าน โรงเรียน หรือองค์กรชุมชนมีการเรียนรู้

ปฏิสัมพันธ์ระหว่างกันและกำหนดจัดการตนเองได้ ชุมชนก็จะเป็นชุมชนแห่งการเรียนรู้ที่สามารถสร้างชุดความรู้ของตนเองขึ้นมาแล้วประยุกต์ใช้กับการทำงานและวิถีชีวิต ผลลัพธ์ของการเรียนรู้ คือชีวิตและงานที่มีความงอกงาม

2) เครื่องมือการเรียนรู้ของชุมชน คือ การเรียนรู้จากปัญหาที่ชุมชนเผชิญอยู่ เช่น ภาระหนี้สิน ความขัดแย้งระหว่างบุคคล ปัญหาด้านการจัดการทรัพยากร ฯลฯ ล้วนเป็นปัจจัยที่ทำให้ชุมชนได้ต่อสู้และหาทางออกร่วมกัน ผลลัพธ์ของการแก้ไขปัญหา คือ การเรียนรู้และการสร้างความรู้ใหม่ของชุมชน

3) การเรียนรู้ของชุมชนเป็นการเรียนรู้ร่วมกัน การเรียนรู้ของชุมชนเกิดจากความสัมพันธ์ระหว่างกัน เป็นชุมชนที่มีความสนิทสนมที่ความคุ้นเคยกัน มักจะมีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้เพื่อให้ได้มาซึ่งความรู้ ความคิด และการจัดการร่วม อีกนัยหนึ่ง การเรียนรู้ของชุมชนเกี่ยวข้องกับการจัดการความรู้ ที่เป็นการผสมผสานระหว่างความรู้ที่ชุมชนมีอยู่และความรู้จากภายนอกชุมชน โดยการเรียนรู้และการปรับตัวของชุมชนให้เข้ากับสถานการณ์ที่แปรเปลี่ยน รวมถึงการประเมินตนเองตลอดเวลาจะทำให้ชุมชนเกิดความรู้ใหม่ ทั้งนี้ชุมชนที่ขาดการเรียนรู้อย่างต่อเนื่องมักจะพ่ายแพ้ต่ออิทธิพลทางความคิดและวัฒนธรรมที่เข้มแข็งกว่า ผลก็คือการล่มสลายของชุมชนหรือการตกอยู่ในภาวะการพึ่งพา ดังนั้นการผสมผสานการจัดการความรู้ในมิติต่างๆ จะทำให้ชุมชนเกิดชุดความรู้ใหม่และสร้างวิถีแห่งการพึ่งพาตนเอง

4) การเรียนรู้ของชุมชนเป็นการเรียนรู้ด้วยการปฏิบัติจริง การเรียนรู้ด้วยการตั้งคำถามเพื่อให้ได้คำตอบอาจไม่เพียงพอต่อการดำรงอยู่ของคนในชุมชน การเรียนรู้จากการลงมือทำมีการทดลอง ผลิตซ้ำ จนได้ความรู้และความเข้าใจจะช่วยให้ชุมชนเกิดการเรียนรู้และมีวิถีของชุมชน ซึ่งถ้าไม่มีการลงมือปฏิบัติกันอย่างจริงจัง ชุมชนอาจจะไม่สามารถเผชิญกับปัญหาได้ รวมทั้งขาดการสร้างชุดความรู้/ภูมิปัญญาของตนขึ้นมา ซึ่งผลผลิตของความรู้กลายเป็นนวัตกรรมของชุมชนทั้งในรูปแบบเครื่องมือ เครื่องใช้ วัฒนธรรม ประเพณี และระบบการจัดการซึ่งอาจแพร่ขยายไปยังชุมชนอื่น (พระมหาสุทิตย์ อากาศโร(อบอูน), 2547)

นอกจากนี้ (สุพรรณิ ไชยอำพร, 2550) ได้อธิบายลักษณะของกระบวนการเรียนรู้ชุมชน ว่าต้องมีอยู่ภายใต้ขอบข่าย ดังนี้

- 1) เป็นการศึกษาที่สัมพันธ์เกี่ยวข้องกับชีวิตจริง และสังคมของผู้เรียน
- 2) มีกระบวนการเรียนรู้ หรือเป็นการเรียนรู้ที่มีกระบวนการถ่ายทอด มีองค์ความรู้และความต่อเนื่อง
- 3) มีการจัดการ และกระบวนการจัดการที่เกิดการมีส่วนร่วม
- 4) มีผลกระทบต่อความสัมพันธ์ของบุคคลที่เกี่ยวข้องหรือชุมชน
- 5) มีเนื้อหา รูปแบบ และวิธีการเรียนรู้ที่หลากหลายแตกต่างกันไป
- 6) เป็นการเรียนรู้ที่อยู่นอกระบบการศึกษาที่เป็นทางการ และไม่อิงกับหลักสูตรที่เป็นทางการ
- 7) มีเจตนาการเรียนรู้เพื่อวัตถุประสงค์หรือเป้าหมาย อย่างไม่อย่างหนึ่งได้แก่ วัตถุประสงค์หรือเป้าหมายด้านคุณภาพชีวิต ด้านศักยภาพตัวตน ด้าน โลกทัศน์-ความรู้ ด้านสังคม-ชุมชน เป็นต้น

8) เป็นกระบวนการที่มีปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้เรียนรู้

ลักษณะของกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนที่กล่าวมาอย่างน้อยต้องประกอบไปด้วย 4 ลักษณะ คือ 1) เป็นกระบวนการกลุ่ม 2) เป็นการเรียนรู้จากการลงมือปฏิบัติจริง 3) เป็นการเรียนรู้จากปัญหาในชีวิตจริงและ 4) เป็นการเรียนรู้และทำงานร่วมกันในลักษณะกลุ่มและเครือข่าย

2.1.2.3 องค์ประกอบของกระบวนการเรียนรู้ของชุมชน

องค์ประกอบของกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนจะเป็นกลไกที่ช่วยเสริมให้เกิดการกระบวนการเรียนรู้ (ออร์ศรี งามวิทยาพงศ์, 2549) อธิบายไว้ว่า องค์ประกอบที่สำคัญประกอบด้วย

1) วิธีการ หรือ ช่องทางการเรียนรู้ที่หลากหลาย เช่น การศึกษา ประสบการณ์จากบุคคล-ชุมชน การศึกษาดูงานหรือทัศนศึกษา การสนทนาปรึกษาหารือและแลกเปลี่ยนความคิดเห็น การประชุมอย่างเป็นทางการ การปฏิบัติจริง

2) ฐานการเรียนรู้ที่หลากหลาย ซึ่งมีทั้งภายในและภายนอก ภายใน ได้แก่ สมาชิกชุมชน ผู้นำชุมชน และภายนอกได้แก่ บุคคล องค์กร ภายนอก

3) เนื้อหาองค์ความรู้ที่หลากหลาย เช่น เนื้อหาเกี่ยวกับการทำมาหากิน การแก้ปัญหาหรือการพัฒนาชุมชนที่เกี่ยวกับการทำมาหากิน การดำเนินชีวิตที่สอดคล้องกับธรรมชาติ การเรียนรู้ของมนุษย์ที่เกิดขึ้นตลอดเวลาที่บุคคลสัมพันธ์กับสิ่งภายนอกที่ยังมีชีวิตอยู่ การปรับตัวนั้น จึงเกี่ยวข้องกับเนื้อหา แหล่งเรียนรู้ และช่องทาง วิธีการ เครื่องมือ การเรียนรู้ที่หลากหลายมากมายที่อยู่ในวิถีชีวิตจริง ที่สำคัญคือ โดยธรรมชาติแล้วบุคคลแต่ละคนก็มีความหลากหลายแตกต่างกันเป็นพื้นฐานด้วย ดังนั้น การถ่ายทอดความรู้จึงเป็นการถ่ายทอดของเดิมและสร้างสรรค์สิ่งใหม่ เพราะมีความยืดหยุ่น ครอบคลุมเนื้อหา วัตถุประสงค์ที่ไม่เหมือนกัน และความสามารถ ความถนัดที่ไม่เท่ากันของบุคคลแต่ละคนได้

4) บริบทแวดล้อมและกลไกต่างๆ ที่เอื้อให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ที่มีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้นกล่าวคือ มีโครงสร้างของความสัมพันธ์ในด้านต่างๆ แบบแนวนอน (Horizontal) มากกว่าแบบแนวตั้ง (Vertical) และมีระบบความสัมพันธ์เชิงสังคม (Social relation) มากกว่าความสัมพันธ์เชิงอำนาจหรือผลประโยชน์ (Power relation)

5) มีกลไกส่งเสริมเรียนรู้ สืบเนื่องจากลักษณะของกระบวนการเรียนรู้ที่มีความแตกต่างหลากหลาย มีผลให้กระบวนการเรียนรู้พัฒนาสร้างใหม่ในสิ่งที่ถ่ายทอดไปด้วย เนื่องจากเป็นการเรียนรู้แบบปฏิสัมพันธ์ทั้งโดยตรงและโดยอ้อม คือปฏิสัมพันธ์ระหว่างบุคคลกับบุคคล และระหว่างบุคคลกับตัวเองเกิดความเข้าใจกับสิ่งที่ได้รับการถ่ายทอดและมีการเชื่อมโยงหรือสังเคราะห์ขึ้นเป็นชุดความรู้ใหม่ และส่งผลให้บุคคลสามารถพัฒนาและเกิดความรู้ใหม่ได้ด้วย ด้วยการเปิดโอกาสให้มีการแสดงความคิดเห็นอย่างอิสระ ทำให้บุคคลสามารถคิดค้น การผลิตใหม่หรือการสร้างสรรค์ย่อมเกิดขึ้นได้ง่ายและได้มาก หากเป็นโครงสร้างความสัมพันธ์แบบแนวตั้ง และระบบความสัมพันธ์เชิงอำนาจ ย่อมกระทบต่อคุณภาพของการปฏิสัมพันธ์หรือการแลกเปลี่ยนระหว่างบุคคล และยังปิดกั้นการคิดใคร่ครวญไตร่ตรองด้วยตนเองของบุคคลด้วย เกิดเป็นการเรียนรู้ทางเดียว

สุพจน์ แสงเงิน (2546: 16) องค์ประกอบของกระบวนการเรียนรู้ซึ่งเป็นรากฐานที่สำคัญของกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนประกอบด้วย

1) เครือข่ายและองค์กรชาวบ้าน การจัดการศึกษาเพื่อการเรียนรู้ของชุมชนจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องให้การส่งเสริมและสนับสนุนเครือข่ายและองค์กรชาวบ้าน เครือข่ายเป็นเครื่องมือสำคัญในการเชื่อมส่วนต่างๆ เข้าหากัน ส่วนองค์กรชาวบ้านเป็นเครื่องมือในการจัดการทั้งในด้านผลผลิต ทรัพยากรธรรมชาติ เงินทุน และการเรียนรู้ของชุมชน เครือข่าย และองค์กรชาวบ้าน จึงมีบทบาทเสริมและสนับสนุนซึ่งกันและกันในกระบวนการเรียนรู้

2) ระบบข้อมูลและสารสนเทศ การเรียนรู้ของชุมชนจำเป็นต้องอาศัยข้อมูลข่าวสารและความรู้ ในระยะแรกการเรียนรู้อาจใช้ข้อมูลข่าวสารและความรู้ในชุมชน เมื่อกระบวนการเรียนรู้เข้มแข็งและกว้างขวางขึ้น ข้อมูลข่าวสารและความรู้จากภายนอกเป็นสิ่งจำเป็น

3) สถาบันการเรียนรู้ของชุมชน ซึ่งหมายถึง กระบวนการเรียนรู้ของชุมชนที่มีความมั่นคงต่อเนื่อง อันเป็นปัจจัยที่นำไปสู่การเรียนรู้ของชุมชน (สุพจน์ แสงเงิน และคณะ, 2546)

นอกจากนี้ สีลาภรณ์ นาคทรพร (2539: 255) ได้กล่าวถึงองค์ประกอบหลักของกระบวนการเรียนรู้ชุมชนไว้ดังนี้

1) ฐานการเรียนรู้ หมายถึง แหล่งของการเรียนรู้ของชุมชนที่มีอยู่รอบตัวทั้งในครอบครัว หมู่บ้าน ชุมชน และต่างชุมชน ในธรรมชาติ เช่นเดียวกับผู้ให้เรียนรู้มีมากมายทั้งพ่อ แม่ ปู่ย่า ตายาย พี่ป้า น้าอา เพื่อน พระหรือนักบวชหรือผู้นำศาสนา ครู ช่าง พ่อค้า หมอพื้นบ้าน แม่ กระทั่งต้นไม้ สัตว์ป่า สัตว์เลี้ยง ฯลฯ รวมทั้งเครือข่ายและองค์กรชาวบ้าน ตลอดจนสถาบันการเรียนรู้ของชุมชน และทรัพยากรอื่นๆ

2) เนื้อหา/องค์ความรู้ เนื้อหาความรู้ของการเรียนรู้ของชุมชนจะกำหนดจากความต้องการและความจำเป็นของชุมชน เป็นหลักและเป็นเนื้อหาในเชิงปฏิบัติมากกว่าทฤษฎี คือเป็นรูปธรรมมากกว่านามธรรม เพราะหวังผลในการนำไปใช้ในวิถีชีวิตจริงด้านต่างๆ ซึ่งหากพิจารณาโดยผิวเผินแล้ว อาจคิดว่าการเรียนรู้ของชุมชนไม่มีเนื้อหา แต่ในความเป็นจริงแล้ว กลับครอบคลุมเนื้อหาวิชาต่างๆ ไว้อย่างครบถ้วน เพียงแต่เนื้อหาเหล่านี้ไม่ได้แยกออกมาเป็นรายวิชา หากแต่สอดแทรกอยู่ในการดำรงชีวิตแต่ละด้าน เช่น วิชาเศรษฐศาสตร์การเรียนรู้จากการผลิตการบริโภค และแลกเปลี่ยนผลผลิต ฯลฯ วิชารัฐศาสตร์เรียนรู้จากการปกครองภายในชุมชน วิชาจิตวิทยาเรียนรู้จากการติดต่อสัมพันธ์และอยู่อาศัย ทำงานร่วมกัน วิชานิเวศวิทยาเรียนรู้จากการทำนาทำสวน เรียนรู้จากธรรมชาติ เทคโนโลยี เรียนรู้จากการแสวงหาทางแก้ไขปัญหา อุปสรรคในการดำรงชีวิต เป็นต้น

3) กิจกรรมการเรียนรู้มีหลากหลายวิธี ทั้งการสอน การสังเกต การอ่าน การฟัง การถาม การทดลอง การเลียนแบบ การคิดไตร่ตรอง การแลกเปลี่ยน ฯลฯ กิจกรรมการเรียนรู้ทั้งหลายนี้มีความยืดหยุ่นเหมาะสมกับเนื้อหาที่ไม่เหมือนกัน ความถนัดที่ไม่เท่ากันของผู้เรียน ผู้สอนแต่ละคน

จากการอธิบายองค์ประกอบของกระบวนการเรียนรู้ องค์ประกอบด้านวิธีการ ฐานองค์ความรู้ องค์ความรู้ เป็นองค์ประกอบที่สำคัญของกระบวนการเรียนรู้ที่นักวิชาการทั้งสามให้ความสำคัญ เป็นองค์ประกอบของปัจจัยภายในซึ่ง สีลาภรณ์ นาคทรพร ได้อธิบายไว้ได้ครอบคลุม สำหรับปัจจัยภายนอกที่ส่งผลต่อกระบวนการเรียนรู้ประกอบด้วย บริบทการเปลี่ยนแปลง

จากภายนอกทั้งทางด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และการเมือง ทั้งในระดับประเทศและระดับโลก ที่ส่งผลกระทบต่อ เช่น ความรู้ และความเข้าใจของคนนอกชุมชน นโยบายของรัฐหรือองค์กรภายนอก โครงการพัฒนาขนาดใหญ่ที่ส่งผลกระทบต่อบริบทของชุมชน เป็นต้น ปัจจัยเหล่านี้จะส่งผลกระทบต่อกระบวนการเรียนรู้ของชุมชน (สีลาภรณ์ นาคทรพรพ, 2539)

สำหรับขั้นตอนกระบวนการเรียนรู้ของชุมชน เป็นการเรียนรู้จากการปฏิบัติ โดยเริ่มจากการตระหนักถึงปัญหาที่เกิดขึ้น ไตร่ตรองวิเคราะห์สาเหตุ ตระหนักถึงความคิด ความสามารถของตนเอง หรือกลุ่มในการแก้ปัญหาและลงมือปฏิบัติทำให้เกิดการสังสมประสบการณ์ ต่อเนื่องเกิดเป็นองค์ความรู้ที่ไม่หยุดนิ่งตายตัวที่การทดลองปฏิบัติ แก้ไขปรับเปลี่ยนไปเรื่อยๆ ให้สอดคล้องกับสภาพปัญหาและบริบทชุมชนจากประสบการณ์การปฏิบัติ (โกวิทย์ พวงงาม, 2553) และ(วิมลลักษณ์ ชูชาติ, 2540) ได้อธิบายขั้นตอนของการเรียนรู้ที่ชาวบ้านและชุมชนเป็นผู้สร้างจะ ประกอบด้วยกระบวนการ ดังต่อไปนี้

- 1) การวิเคราะห์และสังเคราะห์ปัญหา ทั้งของตนเอง ชุมชน และเชื่อมโยง สิ่งเหล่านี้เข้ากับสังคมไทยตลอดจนสังคมโลก
- 2) การแสวงหาทางออกที่เหมาะสมกับตนเองและชุมชนด้วยวิธีการต่างๆ เช่น การประชุม สัมมนา ศึกษาดูงาน และการเรียนรู้ผ่านสื่อต่างๆ
- 3) การสร้างสรรค์กิจกรรมที่เป็นผลจากการตัดสินใจของตนเองและชุมชน ในแง่ของชุมชนกิจกรรมที่ทำขึ้นนี้อาจเรียกว่ากิจกรรมเครือข่าย เพราะว่าเป็นตัวชักจูงและเชื่อมโยง คนเข้าด้วยกัน
- 4) การประเมินผลกิจกรรมและนำผลที่ได้ไปปรับปรุงกระบวนการทั้งหมด

2.1.2.5 ปัจจัยที่ส่งผลกระทบต่อกระบวนการเรียนรู้ของชุมชน

จากการทบทวนแนวคิดกระบวนการเรียนรู้ของชุมชน พบว่าการที่จะทำให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ในชุมชนนั้นต้องมีเงื่อนไขที่เอื้ออำนวยให้เกิดขึ้นด้วย ซึ่ง จากการศึกษา กระบวนการเรียนรู้และการจัดการความรู้ของชุมชน กรณีศึกษาการพัฒนาการเกษตรยั่งยืน ของ อนุรักษ์ ปัญญาวัฒน์ และคณะ (2549: 171) ได้อธิบายเรื่องปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการเรียนรู้ และส่งผลต่อการเสริมสร้างความเข้มแข็งภายในชุมชนน่าจะอาศัยกระบวนการเรียนรู้เป็นกลไกสำคัญ จำแนกออกเป็นองค์ประกอบที่สัมพันธ์ ดังนี้

- 1) ความเข้มแข็งของชุมชนอาจจะมีองค์ประกอบย่อยมากกว่า 3 องค์ประกอบ ซึ่งได้แก่การมีส่วนร่วมของชุมชน และผู้เกี่ยวข้อง ความสามารถในการตัดสินใจ ได้อย่างเต็มภาคภูมิโดยมีอิทธิพลจากภายนอกมากกว่าภายในที่สุด กระบวนการตัดสินใจ และความสามารถ ในการจัดการได้สร้างผลผลิตในชุมชนได้ ตัวชี้วัดของตัวแปรตามดังกล่าว ได้แก่ การช่วยเหลือตนเอง การพึ่งพาตนเอง ศักยภาพของกลุ่มเป้าหมายด้านคุณภาพ ปริมาณ เวลา และสถานที่ที่สามารถวัดได้ ซึ่งผลจากกระบวนการ ได้ทำให้ชุมชนทั้งหมดที่เป็นกรณีศึกษาจากภาคเหนือและภาค ตะวันออกเฉียงเหนือ กลายเป็นชุมชนที่เข้มแข็ง มีปิติสุขจากการเรียนรู้ มั่นใจตนเอง เคารพตนเอง

และเคารพซึ่งกันและกัน และมีความสุขที่เกิดจาก ผลลัพธ์ของการทำกิจกรรมร่วมกันในการลดปัญหา เพิ่มรายได้และลดความขัดแย้งทั้งในครอบครัว และชุมชน

2) ปัจจัยภายในชุมชน ได้แก่ ความรู้ ความเข้าใจ ความสามัคคี ความซื่อสัตย์ วิธีการจัดการ กระบวนการกลุ่ม โดยมีปัญหาด้านเศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อม และลักษณะชุมชนเป็นบริบท แต่บางครั้งบริบทนี้ยังทำหน้าที่เป็นตัวแปรต้นอีกด้วยตามลักษณะสถานการณ์

3) ปัจจัยภายนอกชุมชน ได้แก่ ความรู้ และความเข้าใจของคนนอกชุมชน นโยบายของรัฐหรือองค์กรภายนอก การตลาด

4) ปัจจัยภายในและภายนอกสัมพันธ์กันได้โดยผ่านกระบวนการเรียนรู้ การถ่ายทอด และวิธีการจัดการที่เหมาะสมตามศักยภาพของกลุ่มเป้าหมาย ที่ผ่านกระบวนการอย่างไม่เป็นทางการในด้านการประเมินความต้องการ การกำหนดจุดประสงค์การเรียนรู้ การวางแผนจัดเนื้อหาการเรียนรู้และการดำเนินการเรียนการสอนก่อนมีการวัดผลและประเมินผล อย่างไรก็ตาม กระบวนการเรียนรู้ดังกล่าวจำเป็นต้องมีการบูรณาการกันระหว่างภูมิปัญญาดั้งเดิม ภูมิปัญญาไทย หรือภูมิปัญญาท้องถิ่นกับภูมิปัญญาใหม่ที่เป็นความรู้ ทำความเข้าใจจากภายนอกชุมชนผ่านสื่อบุคคล เพื่อนำเข้าสู่กระบวนการเรียนรู้ จนทำให้เกิดสังคมแห่งการเรียนรู้และพัฒนาที่ยั่งยืนต่อไป (อนุรักษ์ ปัญญาวัฒน์ และคณะ, 2549)

2.1.2.6 เงื่อนไขที่ส่งผลต่อกระบวนการเรียนรู้ของชุมชน

การที่จะสร้างให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ขึ้นได้นั้น (อรศรี งามวิทยาพงศ์, 2549) ได้อธิบายเงื่อนไขของกระบวนการเรียนรู้โดยทั่วไปที่สำคัญ 3 ด้าน ที่ต้องให้ความสำคัญ คือ

1) เงื่อนไขของเวลาที่พอเพียงแก่กระบวนการเรียนรู้จำเป็นที่จะต้องใช้เวลาที่เพียงพอในการทำความเข้าใจ การตกผลึกทางความคิด จิตใจของตนเอง และเชื่อมโยงกับภายนอก

2) เงื่อนไขการจัดการ กระบวนการเรียนรู้มีเป้าหมายเพื่อการสร้างสรรค์สิ่งใหม่นอกจากผลิตซ้ำสิ่งเดิม ดังนั้นมีความจำเป็นที่จะต้องมีการจัดการเข้ามาเกี่ยวข้อง เพื่อให้องค์ประกอบต่างๆของกระบวนการเรียนรู้มีคุณภาพเพิ่มมากขึ้น

3) เงื่อนไขของกระบวนการทัศน์ โดยกระบวนการทัศน์ที่เอื้อต่อกระบวนการเรียนรู้ที่ส่งเสริมการสร้างสรรค์สิ่งใหม่ คือกระบวนการที่เชื่อว่ามนุษย์มีศักยภาพและความสามารถในการเรียนรู้สูงกว่าสัตว์โลกทั่วไป เนื่องจากมีจินตนาการ และจิตสำนึกแห่งความดีงาม ที่สามารถพัฒนาให้สูงมากขึ้นได้เรื่อยๆ และธรรมชาติมีความหลากหลายเชื่อมโยงสัมพันธ์กัน ในกระบวนการทัศน์นี้ การจัดการกระบวนการเรียนรู้จึงเน้นการจัดการสภาพแวดล้อมให้เอื้อต่อการเรียนรู้ เปิดโอกาสแก่การเรียนรู้ตามระดับความสามารถ ส่งเสริมการแลกเปลี่ยนเรียนรู้

นอกจากนั้น (รัตนา โตสกุล และคณะ, 2548) ได้อธิบายถึงเงื่อนไขที่จะส่งผลให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ในชุมชนนั้นประกอบด้วย เงื่อนไขพื้นฐานที่จำเป็น 2 ประการ คือ เงื่อนไขทางวัตถุวิสัย (Objective Condition) และเงื่อนไขทางจิตวิสัย (Subjective Condition) และเงื่อนไขสนับสนุนได้แก่ ผู้นำบารมี บทบาทของนักพัฒนา นักวิชาการ นักคิดทั้งในและ

ต่างประเทศ รวมทั้งหน่วยงานภายนอกที่สามารถช่วยในด้านการจัดตั้งกลุ่ม ด้านวิชาการ และประสานงานด้านต่างๆ โดยมีรายละเอียดโดยสรุป ดังนี้

1) เงื่อนไขทางวัตถุวิสัย (Objective Condition) เป็นเงื่อนไขทางวัตถุ (Material Condition) ที่สัมพันธ์กับบริบทด้านการพัฒนาสังคมไทย เงื่อนไขทางวัตถุที่เป็นสภาพแวดล้อมโดยรวมและโดยรอบ อันเป็นพื้นฐานของเหตุแห่งทุกข์ของชุมชนซึ่งเกิดจากแนวทางการพัฒนาในระบบทุนนิยมที่มุ่งไปสู่การสร้างสังคมทันสมัยและมีความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ เช่นในกรณีของเกษตรกรไทยภาคอีสานได้รับความเดือดร้อนจากการพัฒนาที่เน้นตอบแทนผลประโยชน์ในการพัฒนาให้แก่ायทุนและภาคอุตสาหกรรมมากกว่าเกษตรกรเป็นเงื่อนไขทางวัตถุวิสัยที่สำคัญ ที่ทำให้ผู้นำชุมชนเกษตรกรจำนวนหนึ่งเกิดตระหนักรู้และมีกระบวนการเรียนรู้เพื่อแสวงหาทางเลือกในการพัฒนาเกษตรกรในแนวทางการผลิตเพื่อการตลาดเป็นหลัก

2) เงื่อนไขทางจิตวิสัย (Subjective Condition) การเกิดจิตสำนึกของคนในชุมชนในการรับรู้ เข้าใจ และตระหนักรู้เท่าทันต่อสาเหตุแห่งความทุกข์ที่มาจากเงื่อนไขทางวัตถุวิสัย การตระหนักรู้เท่าทัน เงื่อนไขที่สำคัญต่อการสร้างพลังของปัจเจกและชุมชนในการแก้ปัญหาครัวเรือนและชุมชน สภาวะที่ทำให้คนในชุมชนเกิดการหยุดคิด สะท้อนกลับ ทบทวนเรื่องราวสภาพที่ผ่านมาจากอดีตถึงเงื่อนไขที่เป็นจริงที่สุดเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับการสร้างสำนึกชุมชนเพื่อแก้ไขปัญหาครอบครัวชุมชน

3) เงื่อนไขสนับสนุน

- ผู้นำบารมี เป็นเงื่อนไขสนับสนุนที่สำคัญของกระบวนการเรียนรู้ชุมชน เนื่องด้วยผู้นำบารมีเป็นครูผู้สอนถ่ายทอดองค์ความรู้ และตัวผู้นำบารมีเป็นผู้คิดและปฏิบัติได้เป็นแบบอย่างแก่คนทั่วไป เช่นในกรณีของปราชญ์ชาวบ้านภาคอีสานเริ่มจากการเรียนรู้ของแต่ละปัจเจกจากปัญหาที่ประสบในครอบครัว เรียนรู้จากภูมิปัญญา และประสบการณ์ของคนในท้องถิ่น การคิดวิเคราะห์ประกอบการสังเกตการเป็นไปของธรรมชาติและสภาพแวดล้อมที่จะทำให้เกิดผลต่อการเกษตร และการแสวงหาความรู้ภายนอก แล้วแปรไปสู่การปฏิบัติ ปรับปรุง แก้ไข นำมาสู่การปฏิบัติอีกเป็นกระบวนการเรียนรู้ที่เกิดจากคิดวิเคราะห์

- บทบาทของนักพัฒนา นักวิชาการ และการสนับสนุนจากหน่วยงานภายนอก มีส่วนสนับสนุนกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนในด้านการตั้งคำถามกระตุ้นให้ชุมชนได้มีโอกาสหยุดคิด ทบทวนและไตร่ตรองถึงสภาพการเปลี่ยนแปลงและผลกระทบที่ตามมาทั้งในส่วนของปัจเจก ครอบครัวและชุมชน เป็นส่วนที่ช่วยเสริมพลังชุมชนในด้านการวิเคราะห์

จากการทบทวนแนวคิดที่เกี่ยวกับกระบวนการเรียนรู้ของนักวิชาการต่างๆ ผู้วิจัยสรุปได้ว่ากระบวนการเรียนรู้โดยทั่วไป หมายถึง การแสวงหาความรู้อย่างเป็นขั้นตอน โดยมีการหาข้อมูล เก็บข้อมูล การสำรวจข้อมูล รวบรวม วิเคราะห์และสังเคราะห์ จากฐานความรู้ที่มีอยู่รอบตัว เช่น บุคคล ชุมชน สังคม และธรรมชาติ เป็นต้น เพื่อปรับเปลี่ยนระบบแบบแผนความคิดและพฤติกรรม ที่สามารถดำรงชีวิตอยู่ได้ท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงและพึ่งตนเองได้อย่างมีคุณภาพชีวิตที่ดี และในส่วนของความหมายกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนจากนักวิชาการและนักพัฒนาชุมชนที่ทำการศึกษา ผู้วิจัยพบว่า กระบวนการเรียนรู้ของชุมชน คือ การแสวงหาความรู้ อย่างเป็นระบบ

ขั้นตอน บนพื้นฐานของการดำเนินชีวิตและภูมิปัญญาของชุมชน เป็นการเรียนรู้จากการปฏิบัติและผ่านการแลกเปลี่ยนกับคนอื่น ตั้งอยู่บนพื้นฐานของสำนักสภารณะ ซึ่งเป็นการเรียนรู้ที่ชุมชนเข้าไปมีส่วนร่วมนับตั้งแต่ การสร้างความตระหนักในปัญหา การกำหนดทางเลือกในการแก้ปัญหา การดำเนินกิจกรรมเพื่อแก้ปัญหา การสรุปบทเรียนจากการปฏิบัติ จนนำไปสู่องค์ความรู้และการสร้างสรรค์ใหม่ โดยมีองค์ประกอบของกระบวนการเรียนรู้ ที่สำคัญประกอบด้วย

- 1) ฐานความรู้และแหล่งที่มาของความรู้ เช่น จากเครือข่าย องค์กรชาวบ้าน ผู้รู้ ผู้อาวุโส ผู้นำสมาชิกในชุมชน และสถาบันองค์กรชุมชน
- 2) เนื้อหาและองค์ความรู้ เช่น ความรู้เกี่ยวกับวิถีชีวิตการทำมาหากิน ภูมิปัญญาท้องถิ่น วัฒนธรรมท้องถิ่น ความสัมพันธ์ของคนกับทรัพยากรธรรมชาติ และการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ เป็นต้น
- 3) วิธีการ กิจกรรม เช่น การศึกษาจากประสบการณ์บุคคล-ชุมชน การศึกษาดูงานหรือทัศนศึกษา การศึกษาปรึกษาและแลกเปลี่ยนความคิด การประชุมอย่างเป็นทางการ การปฏิบัติจริง และการถ่ายทอด เป็นต้น องค์ประกอบเหล่านี้จะทำให้กระบวนการเรียนรู้เกิดขึ้นและสามารถนำไปสู่การเรียนรู้ได้อย่างสมบูรณ์

นอกจากนี้ กระบวนการเรียนรู้ของชุมชนยังประกอบไปด้วย 4 ลักษณะ คือ

- 1) เป็นกระบวนการกลุ่ม
- 2) เป็นการเรียนรู้จากการลงมือปฏิบัติจริง
- 3) เป็นการเรียนรู้จากปัญหาในชีวิตจริง
- 4) เป็นการเรียนรู้และทำงานร่วมกันในลักษณะกลุ่มและเครือข่ายซึ่งกระบวนการเรียนรู้เป็นสิ่งที่ทำให้ชุมชนเกิดการเรียนรู้ร่วมกันภายในชุมชนและรับมือกับการเปลี่ยนแปลงต่างๆที่เกิดขึ้นจากบริบทภายนอกที่เข้ามา ซึ่งนำไปสู่ความเข้มแข็งของชุมชนและนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงของคนในชุมชนทั้งความคิด ความเชื่อ และการปฏิบัติได้

สำหรับปัจจัยที่ส่งผลต่อกระบวนการเรียนรู้ ประกอบด้วย

- 1) ปัจจัยภายนอก ได้แก่ บริบทการเปลี่ยนแปลงจากภายนอกทั้งทางด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และการเมือง ทั้งในระดับประเทศและระดับโลกที่ส่งผลกระทบต่อ ความรู้ และความเข้าใจของคนนอกชุมชน นโยบายของรัฐหรือองค์กรภายนอก โครงการพัฒนาขนาดใหญ่ที่ส่งผลกระทบต่อบริบทของชุมชน เป็นต้น ปัจจัยเหล่านี้จะส่งผลต่อกระบวนการเรียนรู้ของชุมชน
- 2) ปัจจัยภายใน เป็นเรื่องของ การมีส่วนร่วมของคนในชุมชน ความรู้ความเข้าใจ ความสามารถในการจัดการและกระบวนการตัดสินใจของคนในชุมชน เป็นปัจจัยที่ส่งผลต่อกระบวนการเรียนรู้เรื่องต่างๆในชุมชน

2.1.3 แนวคิดการเรียนรู้ปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Learning and

Action: PLA)

จากการทบทวนแนวคิดกระบวนการเรียนรู้ในสังคมไทยจากทั้งนักวิชาการและนักพัฒนา ช่างต้น พบว่า กระบวนการเรียนรู้ของชุมชนที่สำคัญที่นำมาใช้ในการเสริมสร้างให้คนใน

ชุมชนได้เกิด “การเรียนรู้ที่นำไปสู่การเปลี่ยนแปลง” เป็นกระบวนการเรียนรู้ที่ให้ความสำคัญกับการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม การเรียนรู้จากภาคปฏิบัติร่วมกันในลักษณะกลุ่ม เครือข่าย โดยอาศัยวิธีการเรียนรู้ที่หลากหลาย ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดการเรียนรู้ปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory learning and action: PLA) แนวคิดดังกล่าว ได้ถูกนำมาปรับใช้ในการจัดกระบวนการเรียนรู้ในงานพัฒนาที่เกี่ยวข้องกับชุมชนเป็นส่วนใหญ่

ดังนั้น ผู้วิจัยจึงได้ทบทวนแนวคิดกระบวนการเรียนรู้ปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory learning and action: PLA) เพื่อใช้เป็นกรอบในการวิเคราะห์กระบวนการเรียนรู้ของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมแบบใหม่ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำโขงในงานวิจัยครั้งนี้ ซึ่งจากการศึกษาพบว่า แนวคิดกระบวนการเรียนรู้ปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม เป็นแนวคิดที่ได้นำมาใช้ในสังคมไทยในงานพัฒนา ทั้งในภาครัฐและภาคเอกชนที่ทำงานเกี่ยวข้องกับการพัฒนาชุมชนและสังคม ซึ่งแนวคิดนี้ได้ถูกนำมาปรับใช้ในกระบวนการงานพัฒนาชุมชน/สังคม ไม่ว่าจะเป็น วิธีการศึกษาการประเมินสถานะชนบทอย่างเร่งด่วน (Rapid rural appraisal-RRA) การศึกษาวิเคราะห์ชุมชนแบบมีส่วนร่วม (Participatory rural appraisal- PRA) และการปรับใช้กับงานวิจัย งานวิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory action research -PAR) (ปาริชาติ วลัยเสถียร และคณะ, 2546) นอกจากนี้ ในต่างประเทศได้มีการนำแนวคิดการปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ไปประยุกต์ใช้ในแต่ละพื้นที่ให้เหมาะสมกับบริบทของผู้เข้าร่วมกระบวนการและชุมชน แต่โดยหลักการแล้วแนวคิดของกระบวนการเรียนรู้ปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ที่พัฒนาและนำไปปรับใช้ในพื้นที่ต่างๆ ส่วนใหญ่ยึดหลักการสำคัญของแนวคิดการเรียนรู้ปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมที่พัฒนาโดย (Juiies et al., 1995)จากสถาบัน International Institute for Environment and Development ซึ่งเป็นผู้ร่วมพัฒนาการเรียนรู้ปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (PLA) โดยได้พัฒนาแนวคิดการเรียนรู้ปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมดังกล่าวนี้ จากแนวคิดของบุคคลต่อไปนี้

1) Activist participatory research ซึ่งพัฒนาโดย Paulo Freire (1968) ใช้กระบวนการ dialogue และกระบวนการวิจัยเป็นเครื่องมือในการสร้างให้เกิดกระบวนการมีส่วนร่วมในการกระบวนการศึกษา

2) Agroecosystem analysis พัฒนาโดย Gordon Conway ที่ให้ความสำคัญกับการวิเคราะห์เชิงระบบ ทั้งการวิเคราะห์พื้นที่ เวลา รูปแบบความสัมพันธ์ รูปแบบความสัมพันธ์ของการตัดสินใจ ที่มาใช้ในการวิเคราะห์ โดยอาศัยการทำแผนที่และแผนผังร่วมในการจัดลำดับความสำคัญในการตัดสินใจ

3) Applied anthropology การนำแนวคิดการศึกษาทางมานุษยวิทยามาปรับใช้ในการศึกษา เช่น การนำวิธีการสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วมมาใช้ในการสร้างความเข้าใจบริบทของชุมชนหรือกลุ่มคนที่เป็นเป้าหมายในงานพัฒนา

4) Field research on farming systems เป็นงานศึกษาที่ให้ความสำคัญกับการรวมกลุ่มของเกษตรกรในการเข้ามามีส่วนร่วมในการกระบวนการวิจัยร่วมกันในการศึกษาร่วมกับนักวิจัยและนักพัฒนา

5) Rapid rural appraisal เป็นแนวคิดในการศึกษาประเมินชนบท ที่นำมาใช้กันในงานพัฒนาในปี 1970 โดยให้ความสำคัญการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนหรือเกษตรกรเข้ามาเป็นผู้ให้ข้อมูลและร่วมวิเคราะห์ข้อมูลในกระบวนการศึกษา (Andrea Cornwall, Irene Guijt, Alice Welbourn, 1993 ; Robert Chambers: 1992)

แนวคิดของบุคคลเหล่านี้ ได้ให้ความสำคัญกับกระบวนการมีส่วนร่วมของผู้คนโดยใช้เครื่องมือหรือวิธีการที่เน้นแตกต่างกันได้นำมาเป็นแนวทางในการปรับประยุกต์และพัฒนาเป็นแนวคิดการเรียนรู้ปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (PLA) ให้เกิดขึ้นและถูกนำไปประยุกต์ใช้ในพื้นที่ต่างๆ ในแต่ละประเทศตามความเหมาะสมของแต่ละบริบทพื้นที่และผู้เข้าร่วมกระบวนการ ได้เรียกชื่อแนวคิดที่แตกต่างกันไปในแต่ละประเทศ เช่น Participatory Action Research (PAR) Participatory Rural Appraisal (PRA) Participatory Rural Appraisal and Planning (PRAP) Participatory Analysis and Learning Methods (PALM) , Rapid rural Appraisal(RRA), Planning for Real , Rapid assessment procedures (RAP) (Jules N Pretty, Irene Guijt, Ian Scoones, John Thompson, 1995: 56) แต่ในการนำไปปรับใช้ต่างยึดหลักการสำคัญของแนวคิดการเรียนรู้ปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (PLA) ซึ่งมีหลักการสำคัญในการนำไปออกแบบกระบวนการเรียนรู้ที่ ดังนี้

1) A defined methodology and systemic learning การออกแบบวิธีการและการเรียนรู้อย่างเป็นระบบ โดยเน้นการออกแบบการเรียนรู้ที่ให้ความสำคัญกับการออกแบบเชิงกระบวนการที่ทำให้ผู้เข้าร่วมเรียนรู้ได้เกิดการเรียนรู้ร่วมกันระหว่างผู้เข้าร่วมกระบวนการ และเกิดกระบวนการวิเคราะห์และปฏิสัมพันธ์ระหว่างกันที่จะทำให้เกิดการเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง

2) วิธีการเรียนรู้ที่ให้ความสำคัญกับการระดมความคิดหรือมุมมองที่หลากหลาย (Multiple perspectives) จากผู้เข้าร่วมกระบวนการที่มีความแตกต่างกันทั้งในระดับบุคคลและกลุ่มที่หลากหลาย ที่จะทำให้เกิดความคิดเห็นในการแก้ปัญหาที่หลากหลายที่ทำให้ได้ข้อสรุปหรือแนวทางการแก้ปัญหาที่เหมาะสม ซึ่งความคิดเห็นที่แตกต่างจากผู้เข้าร่วมกระบวนการที่แตกต่างกันมีความสำคัญต่อการเรียนรู้ร่วมกัน

3) กระบวนการเรียนรู้แบบกลุ่ม (Group learning process) ที่ทุกคนได้เรียนรู้ร่วมกันผ่านโดยให้ความสำคัญกับการมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างกันในการแลกเปลี่ยนและการวิเคราะห์ร่วมกัน ที่จะทำให้เกิดความต่อเนื่องในการเรียนรู้ผ่านกระบวนการกลุ่ม

4) วิธีการเรียนรู้ที่นำมาใช้ต้องมีความเหมาะสม สามารถปรับและคิดค้นใหม่ร่วมกัน เพื่อให้เหมาะกับบริบทเฉพาะ (Context specific) ของผู้ร่วมกระบวนการเรียนรู้

5) ผู้จัดกระบวนการเรียนรู้และผู้เกี่ยวข้อง (Facilitating experts and stakeholders) ที่ให้ความสำคัญกับผู้จัดหรือผู้อนุญาตให้เกิดการเรียนรู้ที่ต้องเข้ามากระตุ้นให้ผู้ที่เกี่ยวข้องให้เขาเกิดกระบวนการคิดร่วมกัน (Think) และกระตุ้นให้เกิดการเรียนรู้ร่วมกันอย่างมีส่วนร่วม

6) กระบวนการเรียนรู้ที่นำไปสู่การเปลี่ยนแปลง (Leading to change) กระบวนการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมที่ให้ความสำคัญกับการอภิปรายแลกเปลี่ยนกัน (Debate) ที่นำไปสู่

การเปลี่ยนของผู้เข้าร่วมกระบวนการ โดยในการกระบวนการอภิปรายแลกเปลี่ยนสร้างใช้การวิเคราะห์ (Analysis) หรือสุนทรียสนทนา (Dialogue) เป็นเครื่องมือช่วยนำไปสู่การกำหนดแนวทางในการปฏิบัติร่วมกันในอนาคต (Jules et al., 1995)

การสร้างให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ตามแนวคิดการปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (PLA) ต้องให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมของผู้เข้าร่วมในทุกกระบวนการ โดยพิจารณาให้ความสำคัญระดับการมีส่วนร่วม (Jules, 1994) ดังนี้

1.ระดับการมีส่วนร่วมแบบถูกระทำ (Passive Participation) ประชาชนมีส่วนร่วมเพียงการ เป็นการเข้ารับรู้ข้อมูลจากผู้บริหารหรือจากผู้จัดการโครงการว่ามีอะไรเกิดขึ้นหรือจะเกิดขึ้น โดยไม่ได้ให้ความสำคัญกับการรับฟังการตอบสนองจากประชาชน

2.ระดับการมีส่วนร่วมในการให้ข้อมูล (Participation in information giving) เป็นการเข้าไปมีส่วนร่วมของบุคคลโดยการตอบคำถามต่อนักวิจัยหรือผู้ที่ไปสอบถามข้อมูล ผ่านแบบสอบถามหรือแบบสำรวจ โดยที่ประชาชนไม่สามารถนำข้อมูลไปใช้ได้

3.ระดับการให้คำปรึกษา (Participation by consultation) ประชาชนมีส่วนร่วมโดยการถูกปรึกษาจากผู้เชี่ยวชาญหรือบุคคลภายนอก ในการรับฟังข้อคิดเห็นของประชาชนเพื่อจะนำไปวางแผนหรือตัดสินใจ แต่ประชาชนไม่ได้มีส่วนร่วมในการตัดสินใจ

4.ระดับการมีส่วนร่วมด้วยสิ่งจูงใจทางวัตถุ (Participation for material incentives) การเข้าไปมีส่วนร่วมของประชาชน โดยสร้างแรงจูงใจโดยการนำทรัพยากรต่างๆ มาจูงใจให้เข้าร่วม แต่ถ้าทรัพยากรที่นำมาจูงใจหมดก็หยุดการเข้าร่วม

5.ระดับการมีส่วนร่วมเชิงหน้าที่ (Functional participation) ประชาชนตั้งกลุ่มร่วมกันที่เป็นการริเริ่มจากภายนอกเพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ของโครงการหรือหน่วยงานภายนอก ต้องการ โดยเข้ามามีบทบาทหน้าที่กฎหมายหรือโครงการกำหนดมา

6.ระดับการมีส่วนร่วมเชิงปฏิสัมพันธ์ (Interactive participation) ประชาชนมีส่วนร่วมในการวิเคราะห์ที่นำไปสู่การกำหนดแผนปฏิบัติการร่วมกันและนำไปสู่การก่อตั้งกลุ่มร่วมกันหรือองค์กรใหม่ในท้องถิ่น หรือเข้ามามีส่วนร่วมในการช่วยสร้างความเข้มแข็งต่อองค์กรหรือสถาบันที่มีอยู่

7.ระดับการระดมตน (Self-Mobilization) ประชาชนมีส่วนร่วมโดยไม่ขึ้นกับสถาบันภายนอก ประชาชนพัฒนาติดต่อกับภายนอก เพื่อทรัพยากรต่างที่จำเป็นและการต้องการคำแนะนำทางวิชาการที่ต้องการ แต่ประชาชนสามารถระดมความคิดริเริ่มการเปลี่ยนแปลงของตนเองได้ และความสามารถในการควบคุมวิธีการใช้ทรัพยากรของตนเองได้

การเรียนรู้ปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (PLA) เชื่อว่า การเรียนรู้ของผู้เข้าร่วมกระบวนการเป็นกระบวนการสร้างความรู้ขึ้นด้วยตัวเองโดยผู้สอนหรือผู้จัดกระบวนการเป็นเพียงผู้อำนวยให้เกิดการสร้างความรู้มากกว่าการถ่ายทอดความรู้จากจากผู้สอนหรือผู้จัดกระบวนการ ซึ่งกระบวนการเรียนรู้จึงเน้นสร้างความรู้ที่ได้จากประสบการณ์ของผู้เข้าร่วมกระบวนการ เป็นการเรียนรู้ที่ผู้เข้าร่วมเป็นฝ่ายกระทำ ซึ่งทำให้เกิดการเปลี่ยนไปสู่พลวัตรของการเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง (วรรัตน์ อภินันท์กุล, 2551) และให้ความสำคัญกับกระบวนการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม

ดังนั้น การสร้างกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนให้เกิดขึ้น จึงจำเป็นต้องเน้นการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน เป็นหัวใจสำคัญที่เกิดจากการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกันของคนในชุมชน โดยอาศัยกระบวนการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมเป็นหัวใจของการเรียนรู้ที่จะนำมาสู่การปฏิบัติกรร่วมกัน ได้ อธิบายลักษณะกระบวนการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมที่จะเสริมสร้างกระบวนการเรียนรู้ของคนในชุมชน ว่าประกอบไปด้วยการเรียนรู้ที่มีลักษณะ ดังนี้ (บัณฑุร อ่อนดำ, 2544)

1) การเรียนรู้ที่สร้างจิตสำนึกทางอุดมการณ์ สำนึกของคุณค่า ศักดิ์ศรีของมนุษย์ และพลังการรวมกลุ่มพลังชุมชน การต่อสู้เพื่อความเป็นธรรมในสังคมจำเป็นต้องสร้างพื้นที่ทางสังคม ให้แก่กลุ่มผู้ด้อยโอกาส ผู้ถูกกดขี่ ซึ่งกระบวนการจัดการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม จึงมีเป้าหมายและหลักการคือการสร้างสำนึกในคุณค่า ศักดิ์ศรี สำนึกทางชนชั้น ความตระหนักในสิทธิเสรีภาพ คุณค่า ของตนเองและชุมชน รวมทั้งการพัฒนาความรู้ ความสามารถของบุคคล โดยกระบวนการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวจะนำไปสู่ผลของการเข้ามามีส่วนร่วมในสังคมที่เชื่อมโยงระดมพลังศักยภาพ ต่างๆ ที่จะนำไปสู่การเสริมความเข้มแข็งขององค์การชุมชนสู่เป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน การพึ่งตนเอง ความเสมอภาคและเป็นธรรม

2) การเรียนรู้แบบองค์รวมเชื่อมโยงสัมพันธ์กัน ปัญหาของการมองแบบแยกส่วนทำให้กระบวนการพัฒนา และการจัดการเรียนรู้ที่ผ่านมาเป็นไปแบบตัดตอนและไม่สามารถเชื่อมโยง คุณค่าของทุกส่วนเข้าด้วยกัน ผลของการพัฒนาและการเรียนรู้จึงไปกระจุกตัวอยู่บางส่วน ซึ่งไม่สามารถแก้ปัญหาได้อย่างแท้จริง กระบวนการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมจึงเน้นการให้คุณค่าและการมองแบบองค์รวม เป็นตามความเป็นจริงที่ทุกส่วนสัมพันธ์กัน เป็นการเรียนรู้ที่ไม่แยกส่วนระหว่างความเป็นชุมชน กับโครงสร้างอำนาจภายนอกชุมชน โดยการจัดกระบวนการเรียนรู้จำเป็นต้องค้นหาคุณค่า เดิมที่มีอยู่ในชุมชน เป็นสิ่งที่ชุมชนสร้างขึ้นเอง ส่งเสริมและสืบถอดกันมา เพื่อค้นหาแนวทางและ กระบวนการปรับตัว การต่อสู้ทางสังคมที่จะสร้างดุลย์อำนาจให้เกิดความเท่าเทียมเป็นธรรม

3) การเรียนรู้ที่ประสานระหว่งการเรียนรู้เชิงประจักษ์ร่วมกันทฤษฎี กระบวนการเรียนรู้ที่ได้ผลและเป็นประโยชน์ต่อการเปลี่ยนแปลงทางสังคมในงานพัฒนา คือการเรียนรู้ท่ามกลาง การปฏิบัติ เป็นการเรียนรู้จากการทำงานจริง ที่ผ่านการลงมือทำด้วยตนเองมาระยะหนึ่งแล้ว มี กระบวนการสรุปบทเรียนจากการปฏิบัติ เรียกว่า เวทีสรุปบทเรียน โดยการวิเคราะห์สรุปผลของการทำงานที่ผ่านมา ปัญหาที่เกิดขึ้นและถอดประสบการณ์ในเรื่องวิธีการทำงานกับชุมชน รวมทั้งการ ปรับเปลี่ยนหาแนวทางการทำงานที่สอดคล้องเหมาะสมยิ่งขึ้น แล้วนำลงไปปฏิบัติจริงอีกครั้ง ก่อนจะ กลับมาสู่กระบวนการเดิมซ้ำแล้วซ้ำเล่า กระบวนการนี้เป็นกระบวนการเรียนรู้ที่สร้างการเรียนรู้ด้วย ตนเอง และเรียนรู้จากการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ การวิเคราะห์ร่วมกับผู้อื่น ซึ่งส่งผลต่อการเกิด องค์ความรู้ใหม่ๆ ในงานพัฒนา

4) การเรียนรู้ตรงจากการเห็นของจริงหรือการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ตรง นอกจากการเรียนรู้ท่ามกลางการปฏิบัติซึ่งได้ผลดี แต่มีกระบวนการต่อเนื่องยาวนานนั้น การเรียนรู้ตรง เป็นการเรียนรู้ที่ดีเช่นกัน เป็นการเรียนรู้ที่ได้พบเห็นของจริง จำต้อง สัมผัสได้ หรือได้แลกเปลี่ยนกับผู้ มีประสบการณ์ตรงด้วยตนเอง กระบวนการเรียนรู้ตรงจะทำให้ผู้เรียนรู้ได้วิเคราะห์ เลือกลง และ ตัดสินใจจากการวิเคราะห์สิ่งที่พบเห็น และประสบการณ์ที่ได้รับร่วมกับประสบการณ์ตรงของตนเอง เช่น การศึกษาดูงาน

5) ให้ผู้เข้าร่วมการเรียนรู้เป็นหัวใจสำคัญของการเรียนรู้ ต้องคำนึงถึงพื้นฐานและประสบการณ์ของผู้ร่วมการเรียนรู้เป็นส่วนสำคัญในการสร้างกระบวนการเรียนรู้ร่วมกัน เปิดโอกาสให้เข้าร่วมการเรียนรู้เป็นผู้ค้นหาข้อมูล ประเมินปัญหา ความต้องการและความจำเป็นของการจัดกระบวนการเรียนรู้ด้วยตนเอง ผู้เข้าร่วมควรได้เรียนรู้ด้วยตนเองจากประสบการณ์ของกันและกันเป็นหลัก โดยผู้จัดกระบวนการเรียนรู้เป็นเพียงผู้จัดหรือเอื้ออำนวยให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ระหว่างกัน ได้เต็มที่ เพราะธรรมชาติของการเรียนรู้ของคนนั้นต้องการมีส่วนร่วมในกิจกรรมเรียนรู้ และต้องมีความอิสระในการเรียนรู้มากกว่าฟังฟังผู้อื่น ผลของการเรียนรู้ที่เกิดจากประสบการณ์และการแสดงออกของตนเองทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงที่ดี เมื่อเปรียบเทียบด้านแนวคิด ทฤษฎี

6) ใช้กระบวนการกลุ่มที่เน้นความร่วมมือและช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ความร่วมมือจะเสริมการเรียนรู้ และสร้างสำนึกของการมีส่วนร่วมแก่ผู้เข้าร่วมจึงเป็นสิ่งสำคัญที่ผู้ดำเนินการจัดกระบวนการเรียนรู้ เพื่อให้ผู้เข้าร่วมยอมรับฟังความคิดเห็นที่แตกต่าง กระตุ้นสำนึกในความเชื่อมั่น ความไว้วางใจซึ่งกันและกัน มีความพร้อม ความมั่นใจในการแสดงความคิดเห็น การเสนอประสบการณ์และศักยภาพของตน และพร้อมที่จะให้โอกาสซึ่งกันและกัน บรรยากาศของการสร้างความร่วมมือกันในลักษณะการทำงานเป็นทีมเพื่อร่วมกันคิด วิเคราะห์ แก้ปัญหาจะช่วยเสริมการเรียนรู้ที่มีประสิทธิภาพมากขึ้น

7) เน้นกระบวนการมากกว่าเนื้อหา การจัดกระบวนการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมจะไม่กำหนดโครงสร้างของการจัดกระบวนการเรียนรู้ให้มีรูปแบบตายตัว เปิดโอกาสให้เรียนรู้ตามสถานการณ์ เนื้อหาและกระบวนการ กำหนดขึ้นมาจากวัตถุประสงค์ที่มาจากความต้องการของผู้เข้าร่วมเรียนรู้ เน้นให้เรียนรู้จากการค้นคว้า ซักถาม อภิปราย ตรวจสอบ ฝึกปฏิบัติ ทดลองลงมือ แก้ไขปัญหาในกลุ่ม เพื่อให้เกิดการเรียนรู้ระหว่างกัน เน้นที่ความคิดสร้างสรรค์กระบวนการใหม่ๆ ในการค้นหาทางแก้ปัญหาที่เปิดกว้างๆ จะไม่มีการกำหนดเกณฑ์มาตรฐานสำหรับการประเมินตรวจสอบ โดยไม่เน้นการตรวจสอบผลของการเรียนรู้ด้านเนื้อหาว่าผิดหรือถูก แต่จะเน้นที่กระบวนการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นว่า ผู้เข้าร่วมเรียนรู้เข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง สามารถแสดงออกและแลกเปลี่ยนประสบการณ์ ซึ่งกันและกันอย่างเต็มที่โดยสามารถใช้ประสบการณ์ต่างๆ ในการวิเคราะห์เรียนรู้จากประสบการณ์ของตน

8) กระบวนการเรียนรู้ที่ต่อเนื่อง กระบวนการเรียนรู้ที่ดีต้องเป็นกระบวนการเรียนรู้ที่ต่อเนื่อง ซึ่งควรมีการวางแผนการจัดการเรียนรู้ที่จะส่งผลในระยะยาว เช่น การพัฒนาแกนนำชุมชนที่เชื่อมโยงไปสู่การจัดทำแผนการจัดการเกษตรในชุมชน ซึ่งควรมีแผนงานติดตาม สนับสนุนให้แกนนำสามารถดำเนินการจัดทำแผนการจัดการเกษตรในชุมชนอย่างต่อเนื่อง ที่อาจจะเป็นที่การจัดการกระบวนการเรียนรู้โดยการศึกษาดูงานเพิ่มเติม รวมทั้งการสนับสนุนกองทุน การจัดตั้งกลุ่มเกษตร เป็นต้น

9) การเน้นการสร้างบรรยากาศการเรียนรู้อย่างไม่เป็นทางการ ให้ผู้จัดกระบวนการเรียนรู้และผู้เข้าร่วมการเรียนรู้มีความเป็นกันเอง บรรยากาศที่มีความเป็นกันเองจะช่วยสร้างความรู้ที่ไว้นื้อเชื่อใจ ใจกว้าง และสร้างให้เกิดความร่วมมือสามัคคีช่วยเหลือกัน มีการให้และรับกันเต็มที่

10) จัดวางความสัมพันธ์ที่เสมอภาคเท่าเทียมกัน ความสัมพันธ์ระหว่างผู้จัดและผู้เข้าร่วมการเรียนรู้ ควรมีความสัมพันธ์แบบเท่าเทียม ไม่ใช่ผู้ให้กับผู้รับ ต่างเรียนรู้ซึ่งกันและกัน

ผู้เข้าร่วมการเรียนรู้มีส่วนร่วมกำหนดและตัดสินใจต่อการจัดกระบวนการเรียนรู้ของตนเอง ให้เกิดการสื่อสารโต้ตอบ ให้ผู้เข้าร่วมการเรียนรู้เสนอความคิดเห็น และสะท้อนกลับ โดยผู้จัดการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม มีบทบาทเป็นผู้เอื้ออำนวย ส่งเสริมให้ผู้เข้าร่วมเรียนรู้มีการซักถาม การใช้วิจารณญาณของตนเอง

นอกจากนี้ สุมนทนา พรหมบุญและคณะ ได้กล่าวถึงการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม ที่นำไปสู่การเรียนรู้ตลอดชีวิตและสร้างให้เกิดสังคมแห่งการเรียนรู้ ที่ทำให้ผู้เรียนสามารถแสวงหาความรู้ได้ด้วยตนเองและลงมือปฏิบัติกิจกรรมที่หลากหลายและยืดหยุ่น ที่สามารถนำมาปรับใช้ในการสร้างให้เกิดการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมของชุมชน ได้แก่ (สุมนทนา พรหมบุญ และคณะ, 2541)

1. ความรู้และความจริงเกี่ยวกับสิ่งต่างๆ โลกถูกค้นพบใหม่เสมอความเปลี่ยนแปลงเกี่ยวกับสิ่งต่างๆ ในสังคมเกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องตลอดเวลาทุกคนต้องเรียนรู้วิธีที่จะแสวงหาความรู้ด้วยตนเอง

2. การเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม ช่วยเตรียมสมาชิกของชุมชนให้พร้อมที่จะเผชิญกับชีวิตจริง เพราะลักษณะของการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมเปิดโอกาสให้ผู้เรียนได้รับผิดชอบต่อการเรียนรู้ของตนเอง ได้ลงมือปฏิบัติ ได้ทำกิจกรรมกลุ่ม ได้ฝึกฝนทักษะการเรียนรู้ ทักษะการบริหารจัดการ การเป็นผู้นำ ผู้ตาม และที่สำคัญเป็นการเรียนรู้ที่มีความสัมพันธ์สอดคล้องกับชีวิตจริงมากที่สุดวิธีหนึ่ง

3. การเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม ช่วยเสริมสร้างบรรยากาศการเรียนรู้ที่ดี ฝึกฝนความเป็นประชาธิปไตย ฝึกการช่วยเหลือเกื้อกูล และการอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุขให้แก่ชุมชน

4. การเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมช่วยลดความสัมพันธ์เชิงอำนาจ ทุกคนได้มีส่วนร่วมในกิจกรรมต่างๆ เกิดความสุขในการอยู่ร่วมกัน

ซึ่งใกล้เคียงกับ แนวความคิดของ (ปาริชาติ วลัยเสถียร และคณะ, 2546) ที่ว่าการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมจะช่วยให้สมาชิกได้รับประสบการณ์ที่สำคัญกับชีวิตจริง ได้รับการฝึกฝนทักษะการแสวงหาความรู้ ทักษะการบันทึกความรู้ ทักษะการคิด ทักษะการจัดการกับความรู้ ทักษะการแสดงออก ทักษะการสร้างความรู้ใหม่ และทักษะการทำงานกลุ่ม สิ่งเหล่านี้จะช่วยให้สมาชิกในชุมชนได้รับการพัฒนา

การสร้างให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนจึงถือได้ว่าเป็นการให้การศึกษาชุมชน ที่เป็นการพัฒนาการเรียนรู้ของคนในชุมชน ซึ่งการให้การศึกษาของชุมชน (ทะนงศักดิ์ คุ่มไข่น้ำ, 2534) ได้กล่าวถึงการพัฒนาชุมชนเชิงปฏิบัติการที่เป็น การให้การศึกษาชุมชนเพื่อการพัฒนา (Community education for development) สามารถสรุปได้ว่า มี การให้การศึกษาชุมชน (Community Education) คือการกระตุ้นส่งเสริมให้คนในชุมชนเรียนรู้ถึงสภาพปัญหา ข้อจำกัด และความต้องการที่แท้จริงของคนในชุมชนของตนเอง และการให้การศึกษาเพื่อการพัฒนา (Development Education) คือการกระตุ้นและส่งเสริมให้คนในชุมชนเรียนรู้ เพื่อค้นหาแนวทาง หรือวิธีการแก้ปัญหา ข้อจำกัดของชุมชน จนสามารถตัดสินใจร่วมกันในการกำหนดแผนงานที่ตอบสนองความต้องการของชุมชน ตามขีดความสามารถและทรัพยากรที่มีอยู่

ดังนั้น จากการสังเคราะห์งานศึกษาของนักวิชาการและนักพัฒนาชุมชน ที่ศึกษาเกี่ยวกับกระบวนการเรียนรู้ของชุมชน ผู้วิจัยพบประเด็นที่สำคัญ ดังต่อไปนี้ 1) การเรียนรู้ผ่านการแลกเปลี่ยน 2) การถ่ายทอด ระหว่างคนในชุมชน กลุ่ม เครือข่าย 3) การปฏิบัติจริง 4) การเรียนรู้จากปัญหาจริง ชีวิตจริง ในชุมชน 5) การวิเคราะห์และสังเคราะห์ปัญหา เพื่อหาทางออกของปัญหาและแนวทางในการพัฒนาคุณภาพชีวิต 6) กระบวนการมีส่วนร่วมผ่านกลุ่ม 7) การสร้างเครือข่ายในการเรียนรู้ ซึ่งทั้ง 7 ประเด็นข้างต้น ผู้วิจัยได้นำมากำหนดเป็นกรอบในการวิจัยครั้งนี้

2.2 แนวคิดเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำ

“ลุ่มน้ำและการจัดการลุ่มน้ำ” เป็นคำที่มีการกล่าวถึงมาเป็นระยะเวลาอันยาวนาน คนส่วนใหญ่จะรับรู้ผ่านระบบการศึกษาในวิชาภูมิศาสตร์ว่า ลุ่มน้ำ คือ พื้นที่รับน้ำเมื่อฝนตกลงมาในบริเวณหนึ่งและน้ำจากลำห้วยหลายสายในภูเขาและใต้ไหลลงสู่แม่น้ำสายหลัก โดยใช้สันปันน้ำเป็นเส้นแบ่งอาณาเขตลุ่มน้ำ จึงมีการเรียกชื่อลุ่มน้ำตามแม่น้ำสายหลัก เช่น ลุ่มน้ำเจ้าพระยา ลุ่มน้ำป่าสัก ลุ่มน้ำอิง ลุ่มน้ำโขง เป็นต้น ดังนั้น การจัดการลุ่มน้ำจึงอยู่บนฐานคิดที่ว่า จะทำอย่างไรให้ได้ปริมาณน้ำที่มาก มีกรไหลอย่างสม่ำเสมอ ตามหลักอนุรักษ์วิทยา (Conservation) ของนักวิชาการด้านป่าไม้และแหล่งน้ำ

ในขณะที่ชาวบ้านชุมชนที่ได้อยู่อาศัยและใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติในลุ่มน้ำ ก็มีฐานคิดว่า ลุ่มน้ำนอกจากจะเป็นแหล่งรับน้ำแล้ว ยังเป็นแหล่งทรัพยากรธรรมชาติที่ชุมชนได้ใช้ประโยชน์ในการดำรงอยู่เป็นบ่อเกิดของวัฒนธรรมชุมชนที่มีความสัมพันธ์ระหว่างคนกับธรรมชาติและสิ่งเหนือธรรมชาติ ดังนั้น การจัดการลุ่มน้ำจึงเป็นการจัดการคนในลุ่มน้ำให้เกิดการเรียนรู้ การจัดการทรัพยากรธรรมชาติในลุ่มน้ำอย่างอย่างเป็นองค์รวมที่มีความสัมพันธ์แบบพึ่งพาอาศัย เพื่อให้เกิดการดำรงอยู่ที่มีความสมดุลและยั่งยืน

2.2.1 การนิยามความหมายของการจัดการลุ่มน้ำ

การให้ความหมายของคำว่า “การจัดการลุ่มน้ำ” จากการทบทวนแนวคิดการจัดการลุ่มน้ำ มีการให้ความหมายถึงการจัดการลุ่มน้ำแบ่งออกได้เป็น 2 กลุ่ม คือ 1) กลุ่มนักวิชาการทางด้านป่าไม้และแหล่งน้ำ และ 2) กลุ่มผู้ที่ทำงานด้านการพัฒนาชุมชน ชาวบ้าน นักวิชาการในศาสตร์อื่นๆ และนักพัฒนาในองค์กรพัฒนาเอกชน มีรายละเอียด ดังนี้

1) กลุ่มนักวิชาการด้านป่าไม้และแหล่งน้ำ เน้นการให้ความหมายตามแนวคิดที่อยู่บนพื้นฐานของการศึกษาเชิงวิทยาศาสตร์และปัจจัยทางชีวภาพในระบบนิเวศ โดยอธิบายว่า

ลุ่มน้ำ หมายถึง พื้นที่หน่วยหนึ่ง ซึ่งเป็นแหล่งรับน้ำที่มีทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมผสมผสานกันอยู่เป็นระบบนิเวศหนึ่งๆ การวางแผนจัดการทรัพยากรในพื้นที่ลุ่มน้ำ คือ การกำหนดเขตการใช้ประโยชน์ที่ดิน โดยการประสานหลักของการวางแผนการใช้ที่ดินเข้ากับความสัมพันธ์ระหว่างกันของทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่ ร่วมกับศักยภาพของพื้นที่ในด้านอุทกวิทยาที่สัมพันธ์ต่อการเป็นต้นน้ำลำธาร (ทรงธรรม สุขสว่าง, 2548) และ (กิตติชัย รัตนะ, 2549) ได้อธิบายถึงความหมายของคำว่า “ลุ่มน้ำ” (Watershed) คือ หน่วยพื้นที่หนึ่งทีประกอบด้วยทรัพยากรกายภาพ ทรัพยากรชีวภาพ ทรัพยากรที่มนุษย์สร้างขึ้น (คุณค่าการใช้ประโยชน์ของมนุษย์) และทรัพยากร

คุณภาพชีวิต (สังคมสิ่งแวดล้อม) ระบบลุ่มน้ำประกอบด้วยทรัพยากรเหล่านี้อยู่ร่วมกัน คละกันอย่างกลมกลืนจนมีเอกลักษณ์และพฤติกรรมร่วมกัน เป็นลุ่มน้ำที่มีลักษณะและแสดงบทบาทเฉพาะ จึงมักเรียกลุ่มน้ำเป็นทรัพยากรลุ่มน้ำหรือระบบทรัพยากร

นอกจากนี้ (สหทยา วิเศษ และนิคม บุญเสริม, 2547) อธิบายถึงการให้ความหมายของลุ่มน้ำของผู้เชี่ยวชาญด้านป่าไม้และการจัดการด้านแหล่งน้ำ สรุปได้ว่า

- พื้นที่ลาดชันระหว่างพื้นที่ ที่จะระบายน้ำ จากเส้นสันปันน้ำ (Topographic divide) ลงสู่แอ่งระบายน้ำ (Drainage basin) ตั้งแต่ 2 แห่งหรือมากกว่า

- พื้นที่หน่วยหนึ่งซึ่งมีส่วนเกี่ยวข้องกับการจัดการทรัพยากร โดยมีขนาดเป็นไปตามวัตถุประสงค์ของผู้จัดการของพื้นที่นั้นๆ

- พื้นที่ที่กำหนดขึ้นตามวัตถุประสงค์ หรืออาศัยแนวสันปันน้ำเพื่อแบ่งพื้นที่ในการดำเนินการจัดการทรัพยากรรูปแบบต่างๆ ในพื้นที่ดังกล่าว

- หน่วยของพื้นที่ซึ่งล้อมรอบด้วยสันปันน้ำ เป็นพื้นที่รับน้ำฝนของแม่น้ำสายหลักในลุ่มน้ำนั้นๆ เมื่อฝนตกลงมาในพื้นที่ลุ่มน้ำ น้ำจะไหลออกสู่ลำธารสายย่อย (Sub-order) แล้วรวมกันออกสู่ลำธารสายใหญ่ และรวมกันออกสู่แม่น้ำสายหลัก (Mainstream) จนไหลออกปากแม่น้ำ (Out-let) ในที่สุด

- ลุ่มน้ำ เป็นหน่วยพื้นที่ที่รับน้ำ มีทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมผสมผสานกันเป็นระบบนิเวศหนึ่ง และมีส่วนเกี่ยวข้องกับการจัดการโดยเฉพาะ มีขนาดไม่แน่นอนแล้วแต่วัตถุประสงค์ของผู้ที่จะจัดการพื้นที่ลุ่มน้ำนั้นเป็นสำคัญ

2) กลุ่มผู้ที่ทำงานด้านการพัฒนาชุมชน ชาวบ้าน นักวิชาการในศาสตร์อื่นๆ และนักพัฒนาองค์กรพัฒนาเอกชน โดยกลุ่มนี้อธิบายความหมายของ ลุ่มน้ำ ในฐานะพื้นที่ทางสังคมว่า ในลุ่มน้ำหนึ่งๆ นอกจากจะเป็นระบบนิเวศ ที่มีทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมต่างๆ แล้ว ยังมีปฏิสัมพันธ์ซึ่งกันและกันระหว่างมนุษย์กับทรัพยากรธรรมชาติ เพราะความเป็นจริงในพื้นที่ลุ่มน้ำ จะมีชุมชนอาศัยอยู่ เป็นแหล่งรวมของวัฒนธรรม ความรู้ และภูมิปัญญาที่ชุมชนนั้นๆ ได้สั่งสม ถ่ายทอด และสืบสานกันมา ตั้งแต่สมัยบรรพบุรุษ รวมทั้งมีกระบวนการเรียนรู้ การสะสมประสบการณ์ในการดำรงชีวิตที่พึ่งพาทรัพยากรธรรมชาติ โดยกลุ่มนี้ มองทั้งสองนัย คือ ลุ่มน้ำ นอกจากจะเป็นหน่วยพื้นฐานตามธรรมชาติ ที่มีทรัพยากร ดิน น้ำ ป่า และสิ่งแวดล้อมภายในลุ่มน้ำที่เป็นพื้นที่ชุ่มน้ำแล้ว และรับน้ำแล้ว ยังมองในมิติของการพึ่งพาอาศัยระหว่างคนกับทรัพยากรธรรมชาติ และการใช้พื้นที่แบบต่างๆ ในบริเวณลุ่มน้ำนั้น กล่าวคือ ในบริเวณลุ่มน้ำ จะมีชุมชนน้อย ใหญ่ อาศัยอยู่และใช้พื้นที่ลุ่มน้ำนั้นประกอบอาชีพและการดำรงอยู่ โดยชาวบ้านจะรู้จักทรัพยากรธรรมชาติในลุ่มน้ำที่ตนอาศัยอยู่เป็นอย่างดี รู้ว่าลำห้วยสายใดไหลตลอดปี และสายใดไหลเฉพาะบางฤดูกาล ซึ่งกล่าวได้ว่า ชาวบ้านและชุมชน มีบทบาทสำคัญในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในแต่ละพื้นที่ของลุ่มน้ำและพื้นที่ใกล้เคียง

การให้ความหมายของทั้งสองกลุ่มข้างต้น เห็นได้ว่า ในกลุ่มแรกขาดการมองในมิติของความสัมพันธ์ระหว่างคนหรือชุมชนที่เป็นองค์ประกอบส่วนหนึ่งของลุ่มน้ำ อันมีความสัมพันธ์แบบพึ่งพาอาศัยกับทรัพยากรธรรมชาติในลุ่มน้ำ เพื่อการดำรงชีวิต การประกอบอาชีพ และการสร้าง

อารยธรรมตามลุ่มน้ำ ในขณะที่กลุ่มที่ 2 มีมุมมองครอบคลุมทั้งด้านสังคม วัฒนธรรม เศรษฐกิจ ระบบนิเวศ และการดำรงอยู่ของผู้คนที่มีความเกี่ยวข้องกับสายน้ำ

ดังนั้น พื้นที่ลุ่มน้ำจึงเป็นหน่วยพื้นที่ทางกายภาพ และหน่วยพื้นที่ทางเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรมที่มีความสำคัญ ในการจัดการลุ่มน้ำจึงมิใช่เป็นเพียงการจัดการพื้นที่ แต่เป็นการจัดการความสัมพันธ์ ระหว่างคนในฐานะที่เป็นหน่วยหนึ่งทางสังคมกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ให้มีความสอดคล้องกับการดำรงอยู่ของคน โดยมีมิติการมองแบบองค์รวม มิใช่มองน้ำเป็นเป้าหมาย หรือเป็นศูนย์กลางเพียงประการเดียว ซึ่งต้องมีการศึกษาถึงปัจจัยหลากหลายประการ ที่มีความเกี่ยวข้องต่อระบบนิเวศลุ่มน้ำและสิ่งแวดล้อมที่สัมพันธ์กัน

2.2.2 หลักการจัดการทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำ

อดีตของการจัดการลุ่มน้ำในเชิงการบริหารจัดการเป็นลักษณะการจัดการ จากบนลงล่าง (Top down management) คือ งานทั้งหมดดำเนินการโดยคนของรัฐ โดยนโยบายของรัฐ มุ่งเน้น ให้เกิดการควบคุม ทรัพยากรลุ่มน้ำให้เป็นไปตามหลักวิชาการที่คิดว่าจะเกิดความยั่งยืนแก่สังคมส่วนรวม โดยคำนึงถึงผลกระทบต่อด้านสังคมและเศรษฐกิจแก่ชุมชน และปัจเจกบุคคลน้อยกว่า การรักษาคุณภาพด้านสิ่งแวดล้อม ในขณะที่ภาวะเศรษฐกิจและสังคมในชนบทที่อาศัยทรัพยากรลุ่มน้ำเป็นฐานก็ไม่ได้พัฒนาขึ้นมาขึ้น จึงทำให้กรอบความคิดในการจัดการจึงได้ปรับเปลี่ยนมาเป็นการบริหารจัดการโดยชุมชนเพื่อชุมชน หรือจาก ล่างสู่บน (Bottom up) ดังเช่นที่เป็นกระแสหลักอยู่ในปัจจุบัน โดยทั้งฝ่ายรัฐและองค์กรภาคชุมชน คาดว่าน่าจะเป็นวิธีการบริหารจัดการที่น่าจะเกิดความ เป็นธรรมแก่สังคมและเกิดความยั่งยืนมากกว่าการบริหารจัดการแบบเก่า ในเชิงของการใช้ประโยชน์ ทรัพยากรลุ่มน้ำ ไม่ว่าจะเป็นที่ดิน น้ำ ป่าไม้ แร่ธาตุและองค์ประกอบอื่นๆ ไม่จะเป็นการจัดการ ทรัพยากรน้ำ ทรัพยากรป่าไม้ ทรัพยากรเกษตร และทรัพยากรอื่นๆ กระแสของความต้องการจะให้เกิดองค์รวมของการจัดการทรัพยากรดังกล่าว ในลักษณะเชื่อมโยงผลกระทบระหว่างกันและกันและ ของทุกทรัพยากรร่วม จนไปถึงผลกระทบที่มีต่อชุมชนและเศรษฐกิจทั้งระดับจุลภาคและมหภาค (การสัมมนาวิชาการเรื่อง การแก้ปัญหาวิกฤติน้ำท่วม: การใช้งานวิจัยและการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการลุ่มน้ำ, 2549)

จะเห็นได้ว่าการบูรณาการจัดการทรัพยากรธรรมชาติเป็นปรัชญาของความสัมพันธ์ แบบองค์รวม ที่จะทำให้เกิดการพิจารณาพร้อมๆ กันไปทั้งด้านตัวทรัพยากรธรรมชาติให้เป็นตามหลัก ความสมดุลของระบบนิเวศและการบริหารจัดการที่มาจากทุกภาคส่วนของผู้เป็นเจ้าของ เพื่อให้ทั้งตัว ทรัพยากรและสังคมมนุษย์ทั้งในชนบท ในเมือง และทั้งโลก อยู่ร่วมกันได้อย่างยั่งยืน

นิวัต เรื่องพานิช (2547: 339) ได้อธิบายถึง หลักการและแนวทางในการจัดการลุ่มน้ำ ว่า การจัดการลุ่มน้ำ คือ การรู้จักจัดการและใช้ประโยชน์ที่ดินในพื้นที่ลุ่มน้ำให้ถูกต้องตาม หลักการอนุรักษ์ดินและน้ำ ที่สำคัญต้องเน้นการรู้จักการใช้ที่ดินให้ถูกต้องตามศักยภาพของพื้นที่ (นิวัต เรื่องพานิช, 2547)

นอกจากนี้ การศึกษาของ สหัตยา วิเศษและนิคม บุญเสริม (2547: 10-11) ได้กล่าวถึงแนวคิดในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในลุ่มน้ำ โดยสรุปไว้ ดังนี้

1) การจัดการทรัพยากรธรรมชาติต้องคำนึงถึงภาพรวม ไม่ควรแยกพิจารณาเฉพาะส่วน เนื่องจากทรัพยากรทุกชนิดมีความสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิด ทั้งคน ป่าไม้ ดิน และน้ำ เป็นต้น

2) ในการวางแผนการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ จะต้องไม่แยกคนออกจากสภาพแวดล้อมทางสังคม วัฒนธรรม และทางกายภาพ เพราะวัฒนธรรมและสังคมมนุษย์ได้พัฒนาพร้อมกับการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ

3) การจัดการทรัพยากรธรรมชาติที่ประสบผลสำเร็จ เกิดจากผู้ใช้ทรัพยากรได้ตระหนักถึงความสำคัญ และรู้จักการใช้อย่างชาญฉลาด รวมทั้งการก่อให้เกิดประโยชน์หลายๆ ด้านในเวลาเดียวกัน การทำลายทรัพยากรธรรมชาติเป็นการทำลายมนุษย์ เพราะการดำรงชีวิตจะต้องอาศัยปัจจัยต่างๆ ที่กำหนดและเป็นผลผลิตมาจากดิน น้ำ ป่า ซึ่งอยู่ในระบบนิเวศ ทั้งนี้ การจัดการทรัพยากรธรรมชาติจะต้องให้ประชาชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการ และมีระบบการจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างชัดเจน

ส่วนการจัดการทรัพยากรธรรมชาติตามนโยบายของรัฐ ที่ผ่านมามีทั้งประสบผลสำเร็จในบางกรณี เช่น การพัฒนาพื้นที่และการกำหนดเขตอุทยานแห่งชาติ เป็นต้น และบางกรณีก็ก่อให้เกิดความขัดแย้งค่อนข้างมาก โดยปรากฏเป็นภาพของการแย่งชิงทรัพยากร ระหว่างนายทุนกับชาวบ้านที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ป่า หรือระหว่างรัฐกับชาวบ้านที่เกิดจากการประกาศพื้นที่ป่ามาทับซ้อนพื้นที่ของชาวบ้าน และเกิดจากการพัฒนาโครงการและการก่อสร้างขนาดใหญ่ของภาครัฐที่เข้ามาดำเนินการในระดับชุมชนหรือในบริเวณชุมชนที่ดำรงอยู่ และดูแลรักษามายาวนานปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นเป็นการมองใน 2 ด้าน คือ

1) การมองว่าทรัพยากรธรรมชาติ เป็นเพียงปัจจัยการผลิตที่นำมาพัฒนาประเทศ โดยมิได้คำนึงถึงระบบนิเวศที่ทุกสิ่งทุกอย่างมีความสัมพันธ์กันตั้งแต่ ดิน น้ำ ป่า ต้นไม้ อากาศ แมลง สัตว์ต่างๆ มนุษย์และสิ่งมีชีวิตตามความเชื่อของชุมชน เช่น เทพารักษ์ผีป่า ผีน้ำ ฯลฯ

2) การจัดการทรัพยากรธรรมชาติของรัฐเป็นไปในลักษณะสั่งการจากบนลงล่าง (Top down approach) ขาดการมีส่วนร่วมของประชาชนผู้ที่อยู่อาศัยในท้องถิ่น และใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ พยายามใช้เครื่องมือ คือ นโยบายและกฎหมาย

ดังนั้น ยุทธศาสตร์สำคัญในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ที่รัฐควรให้ความสำคัญอย่างมาก คือการส่งเสริมให้ชุมชนท้องถิ่นได้เข้ามามีบทบาทในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ โดยมุ่งให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ การเปลี่ยนแปลงทัศนคติ ความเข้าใจที่สอดคล้องกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติแบบยั่งยืน ต่อจากฐานชีวิตและระบบนิเวศ ควบคู่กับการมีมาตรการ และกฎระเบียบที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตและวัฒนธรรมของท้องถิ่น โดยมีหน่วยงานจากภายนอกทั้งภาครัฐและภาคเอกชนเป็นฝ่ายกระตุ้น และสนับสนุนให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ สิ่งสำคัญคือ จะต้องกระจายภาระหน้าที่ การมีส่วนร่วม การตัดสินใจ การจัดการ การควบคุม การฟื้นฟู และแนวทางการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติไปสู่ชาวบ้าน และองค์กรชุมชนเป็นหลัก (สหทยา วิเศษ และนิคม บุญเสริม, 2547)

สมพันธ์ เตชะอธิก (2536) ได้กล่าวถึง การจัดการทรัพยากรธรรมชาติโดยชุมชน ในช่วงเวลาที่ผ่านมาว่า ในแทบทุกวงการได้มีการกล่าวถึงปัญหาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเรื่องความเสื่อมสลายของดิน น้ำ ป่าไม้ พร้อมนั้นได้เรียกร้องให้มีการฟื้นฟูสภาพ

และการอนุรักษ์ทรัพยากรเหล่านั้นไว้ ทั้งนี้เพราะเป็นที่ทราบกันอย่างกว้างขวางว่า การละเลยที่จะเอาจริงเอาจังกับเรื่องดังกล่าวก็เท่ากับการไม่นำพาต่ออนาคตของสังคมไทยโดยส่วนร่วม ความห่วงใยในเรื่องทรัพยากรธรรมชาตินั้น จะเห็นได้จากการปรับทุกข์ของกลุ่มชาวบ้าน ที่ต่างก็มีความกังวลถึงอนาคตของตนเองและทรัพยากรธรรมชาติ เนื่องจากการเสนอแนวทางในการแก้ไขปัญหาแต่เดิมนั้นมักเน้นที่บทบาทของรัฐและเจ้าหน้าที่ของรัฐว่าเป็นมีหน้าที่โดยตรง ในขณะที่ประสบการณ์ที่ผ่านมาสะท้อนให้เห็นว่าความพยายามในการแก้ไขมักไม่บรรลุผลเท่าที่ควร พร้อมนั้นก็กลับมีปัญหาแทรกซ้อนเกิดขึ้นเสมอมา วิธีการแก้ปัญหาดังกล่าวในช่วงเวลาอันค่อนข้างยาวนาน น่าจะสะท้อนให้เห็นว่าผู้กำหนดนโยบายและผู้มีหน้าที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินงาน ไม่ได้ให้ความสำคัญกับความรู้ความสามารถและภูมิปัญญาของชาวบ้านและองค์กรชุมชน ซึ่งงานผลงานวิจัยที่ผ่านๆ มาในพื้นที่ต่างๆ ได้สะท้อนความจริงที่ว่า “ชาวบ้านในพื้นที่ต่างรู้สึกผูกพันกับทรัพยากรดิน น้ำและป่าไม้ ที่ล้อมรอบพื้นที่ทำกินและหมู่บ้านของเขา” (สมพันธ์ เตชะอธิก, 2549: ข) ได้มีผู้หลักผู้ใหญ่คอยให้สติแก่เราบ่อยครั้งว่า การแก้ไขปัญหาความเสื่อมสลายของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมนั้น ควรเริ่มที่การสร้างสมานฉันท์ระหว่างผู้ที่เกี่ยวข้องทุกหมู่เหล่า การสร้างความเข้าใจถึงปัญหาและแนวทางการแก้ไขปัญหาเหล่านั้น (การจัดการทรัพยากรธรรมชาติโดยชุมชน, 2547)

นอกจากนี้ พรชัย ธรรมธรรม และ จินตนา ทวีมา (มปป.:ออนไลน์) ได้กล่าวถึงกลยุทธ์ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมจะต้องมีแนวทางและมาตรการต่าง ๆ ที่ต้องดำเนินการให้สอดคล้องกันไป ซึ่งขึ้นกับสถานภาพของปัญหาที่เกิดขึ้นและเป็นอยู่ในขณะนั้นแนวทางและมาตรการดังกล่าวจะมีลักษณะอย่างหนึ่งอย่างใดหรือมีทุกลักษณะประกอบกัน ดังนี้

- การรักษาและฟื้นฟู เพื่อการปรับปรุง แก้ไขทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่ประสบปัญหาหรือถูกทำลายไปแล้ว โดยจะต้องเร่งแก้ไข สงวนรักษามีให้เกิดความเสื่อมโทรมมากยิ่งขึ้น และขณะเดียวกันจะต้องฟื้นฟูสภาพแวดล้อมที่เสียไปให้กลับฟื้นคืนสภาพ
- การป้องกัน โดยการควบคุมการดำเนินงานและการพัฒนาต่างๆ ให้มีการป้องกันการทำลายสภาพแวดล้อม หรือให้มีการกำจัดสารมลพิษต่าง ๆ ด้วยการวางแผนป้องกันตั้งแต่เริ่มดำเนินโครงการ
- การส่งเสริม โดยการให้การศึกษาคำแนะนำและความเข้าใจต่อประชาชนเกี่ยวกับความสัมพันธ์ในระบบทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมหรือระบบนิเวศ เพื่อให้เกิดจิตสำนึกทางด้านสิ่งแวดล้อมและมีความคิดที่จะร่วมรับผิดชอบในการป้องกันและรักษาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่มีอยู่ (พรชัย ธรรมธรรม และจินตนา ทวีมา, มปป.)

ดังนั้น เพื่อให้บรรลุแนวทางและมาตรการดังกล่าวข้างต้น จึงต้องมีกลยุทธ์/เครื่องมือในการนำ มาใช้เพื่อการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ทั้งในภาพรวม ระดับพื้นที่ และระดับ โครงการ ดังนี้ 1) การจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมด้วยกลไกของการบริหารและการจัดการโดยทั่วไป 2) การจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมระดับพื้นที่ และ 3) การจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมระดับโครงการ

2.2.3 หลักการจัดการลุ่มน้ำโดยชุมชน

จากที่กล่าวแล้วว่า การจัดการทรัพยากรธรรมชาตินั้น จะต้องให้ชุมชนท้องถิ่นเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการ เพื่อให้มีความเหมาะสมและสอดคล้องกับวิถีชีวิตและการดำรงอยู่ โดยภาครัฐและเอกชนเป็นเพียงผู้กระตุ้นและสนับสนุนให้เกิดการเรียนรู้ ซึ่งมีความสำคัญต่อการพัฒนาในระยะยาว และในบรรดาการจัดการทรัพยากรนั้น การจัดการลุ่มน้ำ ก็เป็นอีกแนวทางหนึ่งที่จะให้ชุมชนท้องถิ่นเข้ามามีบทบาทในการจัดการเพราะมีความสำคัญต่อการดำรงอยู่ของสังคมมนุษย์ อย่างไรก็ตาม การจัดการลุ่มน้ำยังมีแนวคิดและหลักการที่สำคัญที่จะส่งเสริมให้การจัดการลุ่มน้ำนั้นมีความเหมาะสมและยั่งยืน เป็นการมองในมิติของการพึ่งพาอาศัยและการใช้ประโยชน์ โดยมีแนวคิดและองค์ประกอบ (สหทยา วิเศษ และนิคม บุญเสริม, 2547) ดังนี้

2.2.3.1 ระบบความสัมพันธ์และการพึ่งพา

แนวคิดในการจัดการลุ่มน้ำ จะต้องคำนึงถึงความสัมพันธ์ของคนกับทรัพยากรธรรมชาติในลักษณะต่างๆ คือ

- 1) เป็นแนวทางการทำงานและการจัดการที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของวัฒนธรรมชุมชน
- 2) การจัดการในขอบเขตลุ่มน้ำจะต้องมีความครอบคลุมการมองปัญหาและแก้ปัญหาอย่างเป็นองค์รวม
- 3) มีการผสมผสานทั้งองค์ความรู้ด้านวิทยาศาสตร์สมัยใหม่และภูมิปัญญาท้องถิ่น
- 4) การมองเห็นสถานการณ์ของคนและลุ่มน้ำ จะต้องทำให้มองเห็นปัญหาร่วมกันหรือการมีชะตากรรมร่วมกัน ซึ่งจะทำให้เกิดความร่วมมือโดยการสร้างเวทีการเรียนรู้ของคนในลุ่มน้ำเดียวกัน
- 5) มองการอยู่รอดของคนและระบบนิเวศลุ่มน้ำ โดยพิจารณาลุ่มน้ำในแง่ที่เป็นหน่วยทางนิเวศ และหน่วยงานทางสังคมไม่แยกจากการบริหารจัดการของชุมชนท้องถิ่นที่มีพื้นฐานทางประวัติศาสตร์ และกระบวนการพัฒนาร่วมกัน
- 6) มีการสร้างกระบวนการฟื้นฟูความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรในลุ่มน้ำพร้อมไปกับการสร้างความเข้มแข็งแก่ชุมชนในบริเวณลุ่มน้ำ เพื่อการดำรงชีพทั้งในปัจจุบันและอนาคต ท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงในด้านสังคม เศรษฐกิจ การเมืองและทรัพยากรธรรมชาติ
- 7) กำหนดแนวทางในการรองรับสิทธิของชุมชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในลุ่มน้ำ

แนวคิดการจัดการลุ่มน้ำโดยชุมชน ดังกล่าว เป็นแนวคิดที่มองความสัมพันธ์ระหว่างคนกับระบบนิเวศ ที่ผู้คนในชุมชนได้พึ่งพาอาศัยและใช้ประโยชน์ ชุมชนจะมีองค์ความรู้ในการจัดการและการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติในมุมมองว่า ทุกสิ่งทุกอย่างมีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกันจนเกิดเป็นความหลากหลายของรูปแบบการจัดการและวัฒนธรรมในแต่ละท้องถิ่น โดยมีการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรชุมชนนั้น เป็นปัจจัยหลักในการดำรงชีวิต ทั้งทรัพยากรธรรมชาติมี

ความสัมพันธ์กับชนบธรรมเนียมประเพณี และภูมิปัญญาที่ให้ความเคารพต่อธรรมชาติ เพื่อการอยู่ร่วมกันอย่างเหมาะสม

ปัจจุบันมีชุมชนในลุ่มน้ำเป็นจำนวนมาก ได้รวมตัวกันเป็นองค์กรชาวบ้านเพื่อการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและลุ่มน้ำ ตามสิทธิในการจัดการทรัพยากร บนพื้นฐานของชุมชนที่มีสิทธิตามธรรมชาติอีกทั้งยังเป็นการปรับตัว เพื่อจัดการกับความขัดแย้งในการแย่งชิงทรัพยากรธรรมชาติแบบรวมศูนย์ที่มีผลกระทบต่อวิถีชีวิตของชุมชน การรวมกลุ่มของชุมชนเกิดขึ้นตามเงื่อนไขของระบบการจัดการตามภูมิปัญญาท้องถิ่น เช่น ระบบเหมืองฝาย รวมทั้งมีการเสริมสร้างกระบวนการเรียนรู้ มีการพูดคุยแลกเปลี่ยนความคิดเห็น และการเรียนรู้จากประสบการณ์กับกลุ่มต่างๆ รวมทั้งร่วมกันหาทางออกในการจัดการกับปัญหาด้วยความเข้าใจในระบบนิเวศ

2.2.3.2 ระบบการจัดการและการใช้ประโยชน์การจัดการทรัพยากรธรรมชาติในลุ่มน้ำโดยชุมชน มีลักษณะที่สำคัญ 4 ประการ

1) เป็นการจัดการทรัพยากรแบบองค์รวม คือ การจัดการทรัพยากรตามภูมิปัญญาท้องถิ่น ซึ่งมองทรัพยากรป่าไม้ น้ำ และที่ดินเป็นระบบที่มีความสัมพันธ์กัน และคำนึงถึงผลประโยชน์และหน้าที่ของทรัพยากรแต่ชนิดเป็นไปตามธรรมชาติ นอกจากนี้ ยังต้องคำนึงถึงความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับทรัพยากรธรรมชาติแบบองค์รวมทั้งในความสัมพันธ์เชิงกายภาพและ ความสัมพันธ์เชิงจิตใจ เช่น ความเชื่อต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์เหนือธรรมชาติ

2) เป็นการจัดการทรัพยากรโดยคำนึงถึงความหลากหลายทางชีวภาพของระบบนิเวศ ความหลากหลายทางวัฒนธรรม ที่มีเงื่อนไขความแตกต่างของแต่ละท้องถิ่นเป็นตัวกำหนด

3) เป็นการจัดการทรัพยากรที่มีลักษณะกระจายอำนาจสู่ชุมชน โดยประชาชนมีส่วนร่วมโดยตรงเพื่อประโยชน์ของส่วนรวม เช่น การจัดการป่าชุมชน การจัดการน้ำในระบบเหมืองฝาย ลักษณะพิเศษของการจัดการทรัพยากรในท้องถิ่นเหล่านี้ คือ ชุมชนและสมาชิกในชุมชน ได้มีส่วนร่วมในการจัดการ มีการจัดการในรูปแบบต่างๆ เช่น กลุ่มประเพณี ผู้อาวุโส กลุ่มเหมืองฝาย ฯลฯ มีการร่างกฎระเบียบในการจัดการของตนเอง มีการลงโทษ และปรับผู้กระทำผิดเอง และมีการจัดสรรผลประโยชน์ร่วมกัน โดยเป็นกรรมสิทธิ์ร่วมของชุมชนเป็นหลัก

4) เป็นการจัดการทรัพยากรที่ยึดหลักคุณธรรม ศีลธรรม ในการควบคุม การใช้ อำนาจ การจัดการ และการแสวงหาผลประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ รวมทั้งการตรวจสอบและควบคุมซึ่งกันและกันของสมาชิกองค์กร

2.2.3.3. องค์ประกอบในการจัดการลุ่มน้ำโดยชุมชน

ผลจากการที่ชุมชนท้องถิ่น ได้เข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรลุ่มน้ำในชุมชน ก่อให้เกิดการสั่งสมองค์ความรู้ และภูมิปัญญาในการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ การจัดการและการใช้ประโยชน์ของชุมชน จะมีองค์ประกอบ ดังต่อไปนี้

1) ความเชื่อและพิธีกรรม ในอดีตชาวบ้านมีการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ โดยใช้ระบบของความเชื่อและคำสั่งที่สืบทอดส่งต่อกันมาจากบรรพบุรุษ ระบบความเชื่อเหล่านี้ เป็น

กฎระเบียบที่ชุมชนรับรู้ร่วมกัน และปฏิบัติตามในรูปแบบของพิธีกรรมหรือประเพณี ซึ่งมีความสอดคล้องกับระบบนิเวศของทรัพยากรธรรมชาติในลุ่มน้ำ ความเชื่อและพิธีกรรมต่างๆ ได้ปฏิบัติสืบเนื่องกันมาจนถึงปัจจุบัน ควบคู่ไปกับการจัดการแบบใหม่ของภาครัฐและความรู้จากท้องถิ่น โดยใช้รูปแบบของคณะกรรมการและการมีกฎระเบียบในการควบคุมดูแลการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ

ความเชื่อของคนในแต่ละชุมชนอาจแตกต่างกันไปตามกลุ่มชาติพันธุ์แต่มีเป้าหมายเดียวกัน คือ ให้เกิดการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติที่เหมาะสม ระบบความเชื่อของคน จะมีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกันกับธรรมชาติและสิ่งเหนือธรรมชาติ(ผีसांग เทวดา นางไม้) ผู้คนในอดีตจะให้คุณค่าแก่สิ่งเหนือธรรมชาติว่า สามารถดูแล ปกป้อง รักษาคนในชุมชนให้อยู่เย็นเป็นสุข ให้ผลผลิตเจริญงอกงามมีฝนตกต้องตามฤดูกาล

ดังนั้น จึงมีการแสดงความเคารพต่อความเชื่อดังกล่าว โดยการประกอบพิธีกรรมและประเพณีต่างๆ เช่น การเลี้ยงผีเจ้าป่า การเลี้ยงผีขุนน้ำ การขอฝน เป็นต้น นอกจากนี้ชุมชนจะกำหนดบริเวณหรือสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ที่เชื่อกันว่า มีสิ่งศักดิ์สิทธิ์เหล่านี้อยู่ อันได้แก่ ป่าที่มิดต้นไม้ใหญ่ บริเวณที่มีน้ำซึม จอมปลวก ป่าบริเวณต้นน้ำ บริเวณเหล่านี้เป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ของชุมชน ซึ่งจะใช้ในการประกอบพิธีกรรมต่างๆ สิ่งเหล่านี้สะท้อนให้เห็นถึงความรู้ของชุมชนในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ ที่มีความเชื่อมโยงกับระบบการผลิตและวิถีชีวิตของตน

ปัจจุบันความเชื่อและการประกอบพิธีกรรมดั้งเดิมยังคงดำรงอยู่ในบางชุมชนที่มีจิตสำนึกในการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรอย่างยั่งยืนรวมทั้งการปรับเปลี่ยนคุณค่าดั้งเดิมโดยประยุกต์พิธีกรรมทางพุทธศาสนาใช้ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ได้แก่ การบวชป่า การสืบชะตาแม่น้ำ การทอดผ้าป่าต้นไม้ การประยุกต์พิธีกรรมดังกล่าวมีวัตถุประสงค์เพื่อสร้างจิตสำนึกให้เกิดการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน เพื่อการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ โดยใช้พิธีกรรมเป็นสื่อ ซึ่งเป็นกุศโลบายในการรักษาป่า

2) องค์ความรู้ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ องค์ความรู้ของชุมชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติเกิดขึ้นมาจากความสัมพันธ์ของคนกับธรรมชาติที่ได้พึ่งพิงและใช้ประโยชน์ ซึ่งการใช้ประโยชน์นั้นได้ให้ความสำคัญกับการใช้อย่างเหมาะสม ดังนั้น จึงมีการแสวงหาความรู้ในรูปแบบที่เป็นการเรียนรู้ด้วยตนเองจากประสบการณ์และได้รับการถ่ายทอดมาจากบรรพบุรุษ จนเกิดการสั่งสมเป็นภูมิปัญญาและถ่ายทอดสู่คนรุ่นต่อไป

องค์ความรู้ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนแบ่งออกได้เป็น 2 ลักษณะใหญ่ๆ ได้แก่

ลักษณะที่ 1 องค์ความรู้ในด้านการจัดการ แบ่งออกเป็น 3 ประเภท ดังนี้

(1) การจัดการตามระบบความเชื่อดั้งเดิม เกิดจากการที่ชุมชนให้คุณค่ากับทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม โดยชาวบ้านจะแสดงความเคารพต่อจิตวิญญาณหรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ดังกล่าว โดยการประกอบพิธีกรรม เช่น การเลี้ยงผีขุนน้ำ การเลี้ยงผีเจ้าป่าเจ้าเขา เป็นต้น รวมทั้ง การบนบานสาธยายต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ให้ช่วยดูแลผลผลิตให้ฝนตกตามฤดูกาลหรือผลผลิตมีความอุดมสมบูรณ์

(2) การจัดการตามประเพณีท้องถิ่น ในบางชุมชนจะมีการนำประเพณีท้องถิ่น ซึ่งมักจะเป็นประเพณีในพุทธศาสนา มาเชื่อมโยงกับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ โดยให้ความสำคัญกับประเพณีท้องถิ่นที่จะเสริมสร้างจิตสำนึกการอนุรักษ์ให้กับคนที่เข้ามาร่วมงาน

(3) การจัดการโดยการประยุกต์ประเพณีทางพุทธศาสนา โดยการบวชต้นไม้ การสืบทอดแม่ไม้ ซึ่งชุมชนหลายแห่งที่ประสบปัญหาการลักลอบตัดไม้ทำลายป่าหรือชุมชนที่ต้องการสร้างจิตสำนึกให้คนมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ ได้นำวิธีการดังกล่าวมาใช้ การประยุกต์พิธีกรรมเหล่านี้แสดงให้เห็นถึงการนำคุณค่าของพุทธศาสนาใช้ในการอนุรักษ์การยับยั้งทำลายทรัพยากรธรรมชาติ

ลักษณะที่ 2 องค์ความรู้ในด้านการใช้ประโยชน์ แบ่งออกเป็น 3 ประเภท ดังนี้

(1) การใช้ประโยชน์ในระบบผลิตของชุมชน โดยชุมชนได้จำแนกพื้นที่การใช้ประโยชน์ในการผลิตของชุมชน 4 ประเภท หลัก ได้แก่ พื้นที่ป่าชุมชน พื้นที่เกษตรกรรม พื้นที่ป่าใช้สอย และลำห้วย แต่ละพื้นที่จะมีการใช้ประโยชน์แตกต่างกัน ซึ่งเกิดมาจากเงื่อนไข 3 ประการ คือ เงื่อนไขทางวัฒนธรรมตามความเชื่อต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เงื่อนไขระบบผลิตของชุมชนที่จะต้องรักษาพื้นที่ป่าต้นน้ำเพื่อเป็นแหล่งของปัจจัย 4 ในการดำรงชีพของชุมชน และเงื่อนไขของคุณค่าการดำเนินชีวิตที่ไม่เอาไรต์เอาเปรียบต่อทรัพยากรธรรมชาติ

(2) การใช้ประโยชน์จากระบบนิเวศและความหลากหลายทางชีวภาพในลุ่มน้ำ โดยชุมชนมีความรู้ระหว่างการใช้ประโยชน์และการดูแลรักษา เพื่อให้พืชและสัตว์เกิดการขยายพันธุ์ต่อเนื่องกันไป ดังนั้น ในการใช้ประโยชน์จะใช้เท่าที่จำเป็นต่อการดำรงชีพเท่านั้น เช่น ความรู้ในการใช้สมุนไพรในการรักษาโรค การตัดไม้ใช้สอย การหาของป่าและการล่าสัตว์ป่าอย่างยั่งยืนเพื่อให้มีการขยายพันธุ์ในระบบนิเวศอย่างสมดุล

(3) การพัฒนาเป็นองค์กรชุมชน ในอดีตชุมชนมีการใช้ประโยชน์และการบำรุงรักษาทรัพยากรธรรมชาติ ซึ่งทำการควบคุมโดยใช้ระบบความเชื่อ ระบบการผลิตและการใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืน หลังจากนั้นได้เกิดการเปลี่ยนแปลงไปสู่การแย่งชิงทรัพยากรจากกลุ่มบุคคลภายนอกชุมชน ไม่ว่าจะเป็นกลุ่มอิทธิพล ชุมชนใกล้เคียง หรืออำนาจรัฐ ทำให้ชาวบ้าน เกิดการปรับกระบวนการภายในชุมชน สร้างกลไกและพัฒนาเป็นองค์กรชุมชนที่มีคณะกรรมการ มีกฎระเบียบที่อยู่บนพื้นฐานของระบบความเชื่อและสิทธิอันชอบธรรมของชุมชนในการดูแลรักษา ปัจจุบันเกิดกลุ่มองค์กรในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติโดยชุมชน มากมายหลายกลุ่ม รวมทั้งการรวมกลุ่มเป็นเครือข่ายในแต่ละลุ่มน้ำ เพื่อสร้างความร่วมมือในการจัดการลุ่มน้ำในลักษณะของพหุภาคี และการจัดการอย่างเป็นองค์รวม เพราะทรัพยากรธรรมชาติต่างๆ ในลุ่มน้ำล้วนมีความสัมพันธ์ในระบบนิเวศหนึ่งๆ

การพัฒนาในลักษณะขององค์กรชุมชน นอกจากจะเป็นการพัฒนาคนให้มีความสามารถในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในชุมชนของตนเองได้ ยังนำไปสู่การสร้างพลังในการเรียกร้อง การต่อรองสิทธิชุมชนในระดับนโยบาย เช่น การออกพระราชบัญญัติป่าชุมชนฉบับประชาชน การเรียกร้องให้ปรับเปลี่ยน หรือยกเลิกนโยบายที่มีผลกระทบต่อชุมชน เป็นต้น

นอกจากนี้ กิ่งกร นรินทรกุล ณ อยุธยา (บรรณาธิการ, 2543: 27) (แนวคิดและทิศทางการจัดการทรัพยากรในลุ่มน้ำโดยการมีส่วนร่วมของประชาชน, 2543) ได้สรุปการจัดการทรัพยากรลุ่มน้ำของชุมชน ดังนี้

1) เป็นแนวทางการทำงานที่สอดคล้องกับพื้นฐานวัฒนธรรมชุมชน เช่น ชุมชนภาคเหนือมีการจัดการทรัพยากรทั้งดิน น้ำ ป่า จัดระบบการผลิต การจัดองค์กรของชุมชน และสร้างสรรค์วัฒนธรรมอันมีคุณค่าชุมชนจึงมีการจัดการลุ่มน้ำมาโดยตลอดทั้งในระดับลุ่มน้ำย่อย และลำน้ำสาขา ตลอดจนร่วมมือกันในรูปแบบ “เครือข่ายลุ่มน้ำ”

2) การทำงานในขอบเขตลุ่มน้ำจะทำให้มีการมองปัญหาและแก้ปัญหาอย่างเป็นองค์รวม

3) การผสมผสานทั้งองค์ความรู้วิทยาศาสตร์และภูมิปัญญาท้องถิ่น

4) การมองเห็นสถานการณ์ของคนตลอดลุ่มน้ำและทำให้มองเห็นปัญหา ร่วมกัน จึงทำให้เกิดความร่วมมือกันและสร้างแนวทางการแก้ไขปัญหาที่ทุกคนได้ประโยชน์ร่วมกัน ที่สำคัญคนในลุ่มน้ำเดียวกัน ใช้ประโยชน์จากป่าผืนเดียวกัน น้ำสายเดียวกัน คนในลุ่มน้ำก็เริ่มเข้าใจปัญหาของกันและกัน เกิดการประสานเป็นเครือข่ายเพื่อแก้ไขปัญหา

5) มองการอยู่รอดของคนและระบบนิเวศลุ่มน้ำ พิจารณาลุ่มน้ำในแง่ที่เป็นหน่วยทางนิเวศและหน่วยทางสังคมไม่แยกจากการบริหารจัดการของชุมชนท้องถิ่นที่มีพื้นฐานทางประวัติศาสตร์และกระบวนการพัฒนาร่วมกัน ทำให้มองพ้นไปจากการแบ่งเขตการปกครอง และจำแนกเขตคุณภาพลุ่มน้ำของรัฐ

6) สร้างกระบวนการฟื้นฟูความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรในลุ่มน้ำ พร้อมไปกับการสร้างความเข้มแข็งแก่ชุมชนลุ่มน้ำในการดำรงชีพบนผืนดินของพวกเขาทั้งในปัจจุบันและอนาคต ท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงทั้งในด้านสังคม เศรษฐกิจ การเมือง วิธีการดำรงชีวิต และทรัพยากรธรรมชาติ

7) กำหนดแนวทางการในการรับรองสิทธิของชุมชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในลุ่มน้ำ

การจัดการลุ่มน้ำ เป็นกิจกรรมที่จะต้องใช้การบูรณาการองค์ความรู้ แต่ในอดีตก็ยังเป็นการวิจัย และการบริหารจัดการในลักษณะแยกส่วน สุนันทา สมพงษ์ และคณะ (บรรณาธิการ, 2549:2) (การสัมมนาวิชาการเรื่อง การแก้ปัญหาวิกฤติน้ำท่วม: การใช้งานวิจัยและการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการลุ่มน้ำ, 2549) ดังนั้น อาจกล่าวได้ว่า การจัดการลุ่มน้ำ เป็นระบบความสัมพันธ์ระหว่างคนกับทรัพยากรธรรมชาติในลุ่มน้ำ เป็นลักษณะของการใช้ประโยชน์และการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน โดยใช้ระบบความเชื่อของชุมชนเป็นพื้นฐานในการจัดการความสัมพันธ์ และผสมผสานกับการปรับตัวเป็นกลุ่ม องค์กรชุมชน เพื่อให้เกิดพลังและความชอบธรรม ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในลุ่มน้ำ และสิ่งสำคัญ คือ จะต้องมีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ การวิเคราะห์สถานการณ์ การพัฒนาคนในชุมชนให้มีความรู้เท่าทันต่อสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไป เพื่อเตรียมความพร้อมต่อการเปลี่ยนแปลงของสังคมและการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรที่จะเกิดขึ้นในอนาคตอย่างเท่าทัน

2.2.4 กระบวนทัศน์ในการจัดการลุ่มน้ำ

2.2.4.1 กระบวนทัศน์ในการจัดการลุ่มน้ำ

มีแนวคิดสำคัญ คือ การกำหนดพื้นที่ให้มีการใช้ประโยชน์ทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน (Sustainable Resources Utilization) โดยอาศัยหลักการทางอนุรักษ์วิทยา (Conservation) แต่เป็นการใช้หลักการทางอนุรักษ์ปฏิบัติ ซึ่งการจัดการลุ่มน้ำถือเป็นศาสตร์ว่าด้วยการเรียนรู้ความสัมพันธ์ระหว่าง ดิน น้ำ และป่าไม้ ต้องมองความสัมพันธ์ทั้งสามทรัพยากรนี้เป็นระบบที่เชื่อมโยงซึ่งกันและกัน เมื่อมีดินก็ต้องมีน้ำและมีต้นไม้ขึ้นได้ การทำลายดินเท่ากับเป็นการทำลายน้ำและป่าไม้ หรือการทำลายน้ำก็เท่ากับการทำลายดินและต้นไม้ ป่าไม้เมื่อถูกทำลายแล้วจะทำให้สมบัติของดินเปลี่ยนแปลงไป

ดังนั้น ในการจัดการพื้นที่ลุ่มน้ำให้ถูกต้องตามแนวคิดและหลักการดังกล่าวมีแนวคิดและหลักการที่จะต้องยึดไว้เพื่อดำเนินการและการจัดการทรัพยากรลุ่มน้ำ เพื่อไม่ก่อให้เกิดผลกระทบต่อปริมาณ คุณภาพและช่วงการไหล (กิติชัย รัตนะ, 2549; สามัคคี บุณยะวัฒน์, 2539) ดังนี้

1) การใช้ที่ดิน (Land use) พื้นที่ลุ่มน้ำแต่ละแห่งนั้น มีลักษณะทางกายภาพที่ไม่เหมือนกัน เช่น ลักษณะทางเคมี กายภาพ ชีวภาพ จึงทำให้ดินมีสมรรถนะในการนำมาใช้ประโยชน์แตกต่างกันด้วย ดังนั้น ในการจัดการลุ่มน้ำ จึงจำเป็นต้องมีการแบ่งชั้นประเภทที่ดินตามสมรรถนะ ทั้งนี้เพื่อการใช้ประโยชน์ที่ดินนั้นจะได้รับสูงสุด

2) การควบคุมมลพิษสิ่งแวดล้อม (Pollution control) ถือว่าเป็นหลักการที่สำคัญ ที่จะสะท้อนผลของการใช้ทรัพยากรในลุ่มน้ำ ที่จำเป็นต้องมีการกำหนดมาตรการควบคุมพื้นที่ลุ่มน้ำที่มีทรัพยากรหลายประเภท ซึ่งเมื่อเกิดมลพิษในทรัพยากรประเภทใดประเภทหนึ่ง อาจส่งผลกระทบต่อทรัพยากรอื่นๆ ด้วย โดยเฉพาะอย่างยิ่งทรัพยากรน้ำจะต้องระมัดระวังไม่ให้เกิดการพังทลายของดินในบริเวณต้นน้ำ เพราะจะทำให้เกิดการตกตะกอนและต้นเขินของแม่น้ำ นอกจากนี้การใช้ปุ๋ยหรือการใช้สารเคมีต่างๆ ในบริเวณนั้นจะต้องระมัดระวัง เพราะจะส่งผลกระทบต่ออย่างมหาศาลต่อพื้นที่ตอนล่างของลุ่มน้ำ ซึ่งสามารถดำเนินการได้ใน 3 ลักษณะ คือ การควบคุมทางชีววิทยา เช่น การใช้พืชควบคุมดินในการป้องกันการชะล้างพังทลายของดิน เป็นต้น การควบคุมทางเครื่องกล คือ การใช้เครื่องมือหรือสิ่งก่อสร้างช่วยในการควบคุม และการควบคุมทางกฎหมาย ได้แก่ การใช้กฎระเบียบมาเป็นตัวบังคับเพื่อช่วยในการควบคุม

3) การกำหนดแผนการใช้ทรัพยากรธรรมชาติ (Resources utilization and conversation) จำเป็นอย่างยิ่งเพราะเกี่ยวข้องกับความยั่งยืนของทรัพยากรธรรมชาติในลุ่มน้ำโดยตรง ดังนั้น ทรัพยากรแต่ละประเภทต้องมีแผนการใช้ และการอนุรักษ์อย่างรอบคอบเพื่อผลในระยะยาว เป็นทรัพยากรที่ใช้แล้วไม่หมดสิ้น ทรัพยากรที่ใช้แล้วหมดไป ทรัพยากรที่ใช้แล้วมีการทดแทนได้ ซึ่งทรัพยากรแต่ละประเภทจะมีแผนการใช้ที่เหมาะสมเฉพาะประเภทนั้น

จะเห็นได้ว่า แนวคิดเรื่องลุ่มน้ำและการจัดการลุ่มน้ำของกลุ่มนักวิชาการด้านป่าไม้ จะให้ความสำคัญกับลุ่มน้ำที่เป็นแหล่งรับน้ำที่มีทรัพยากรธรรมชาติผสมผสานกันอยู่เป็นระบบนิเวศ ส่วนการจัดการลุ่มน้ำนั้นจึงเป็นการดำเนินการจัดการทรัพยากรต่างๆ ในพื้นที่นั้นเพื่อให้

ได้น้ำในปริมาณและคุณภาพที่เพียงพอกับความต้องการ มีอัตราการไหลที่สม่ำเสมอ ซึ่งจะรวมไปถึง การจัดการทรัพยากรอื่นๆ ในลุ่มน้ำนั้นด้วย ได้แก่ การใช้ที่ดิน การควบคุมมลพิษ และการกำหนด แผนการใช้ทรัพยากรธรรมชาติและหรือสิ่งแวดล้อมในแต่ละชนิดอย่างเหมาะสม

2.2.4.2 กระบวนทัศน์ในการจัดการลุ่มน้ำแบบองค์รวม

แนวคิดในการจัดการลุ่มน้ำสมัยใหม่ให้ความสำคัญต่อการจัดการเชิงระบบ นิเวศ (Ecosystem management) (กิติชัย รัตนะ, 2549)คือ เป็นการจัดการที่มุ่งเน้นการวางแผนการใช้ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่มีอยู่ในระบบนิเวศลุ่มน้ำอย่างยั่งยืน และยังให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่นในการบำรุงรักษาทรัพยากรเพื่อให้ทรัพยากรมีทั้ง ปริมาณและคุณภาพที่ดี ที่สำคัญจะต้องตอบสนองต่อการแก้ไขปัญหาและการวางแผนการใช้ ทรัพยากร เพื่อให้สอดคล้องกับนโยบายของรัฐ ความต้องการของชุมชน และอยู่บนพื้นฐานของ ศักยภาพของทรัพยากรที่มีอยู่ในระบบ การทำให้เกิดการจัดการแบบองค์รวมได้ต้องมีการบูรณาการ ปัจจัยต่างๆ แบบผสมผสาน(Integrated approach) กล่าวคือ มองปัญหาที่เกิดขึ้นทั้งระบบเชื่อมโยง ซึ่งกันและกันและต้องไม่แยกส่วนการแก้ไขปัญหาออกจากกัน ที่สำคัญต้องวางแผนการแก้ไขปัญหาทั้ง เชิงรุกและเชิงรับ เน้นทั้งการป้องกัน ควบคุม แก้ไข ฟื้นฟู และพัฒนาทรัพยากรในลุ่มน้ำ เพื่อให้มี ศักยภาพในการให้ผลผลิตต่อสรรพสิ่งในระบบลุ่มน้ำรวมทั้งเป็นประโยชน์ต่อชุมชน

ในการจัดการลุ่มน้ำแบบองค์รวม มีหลักการและแนวคิดสรุปได้ ดังนี้

1) เป็นการจัดการฐานทรัพยากรที่มีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกันอย่างเป็น ระบบ ประกอบด้วยทรัพยากรดิน ทรัพยากรน้ำ ทรัพยากรป่าไม้ รวมทั้งทรัพยากรความหลากหลาย ทางชีวภาพ ภายใต้การมีส่วนร่วมของชุมชน การจัดการฐานทรัพยากรถือเป็นการจัดการเชิงพื้นที่ ไม่ แยกส่วนทรัพยากรแต่ละประเภทออกจากกัน เนื่องจากทรัพยากรธรรมชาติมีความสัมพันธ์ซึ่งกันและ กัน

2) เป็นการจัดการโดยประยุกต์ใช้ความรู้ทางวิทยาศาสตร์ นิเวศวิทยาและ ความรู้ทางสังคม โดยการผสมผสานความรู้เชิงสหวิทยาการในการจัดการลุ่มน้ำ เพื่อให้สามารถ วิเคราะห์ จำแนกและวางแผนจัดการตามความต้องการของสาขาวิชา

3) กระจายอำนาจการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมใน ลุ่มน้ำ ตั้งแต่การวิเคราะห์ปัญหา วางแผน ตัดสินใจ และการดำเนินการด้วยองค์กรชุมชน มากกว่าที่ จะให้หน่วยงานของรัฐเป็นผู้ดำเนินการเอง

4) เป็นการจัดการที่คำนึงถึงความสมดุลของการพัฒนาทั้งในมิติของการ พัฒนาเศรษฐกิจชุมชน ควบคู่กับการพัฒนาความเข้มแข็งของชุมชนและภาคประชาสังคม รวมทั้งมี การจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมให้เป็นฐานในการพัฒนาประเทศและสร้างความสมดุล ของระบบนิเวศทางธรรมชาติ

5) การจัดการลุ่มน้ำแบบองค์รวม ต้องให้ความสำคัญกับการติดตาม ตรวจสอบการเปลี่ยนแปลงระบบนิเวศอย่างต่อเนื่อง (Ecological monitoring) ซึ่งเป็นการกำหนดดัชนีการ ตรวจสอบวัดคุณภาพของระบบนิเวศและสิ่งแวดล้อมว่ามีการเปลี่ยนแปลงไปจากสภาวะสมดุลธรรมชาติ

มากนักน้อยเพียงใด โดยเฉพาะการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างและหน้าที่ของระบบนิเวศอันเนื่องจากการพัฒนาโครงการหรือเกิดจากปรากฏการณ์ธรรมชาติ

6) งานการจัดการลุ่มน้ำ เป็นการดำเนินงานที่อยู่ในกรอบของเวลา ซึ่งอาจแบ่งระยะเวลาในการดำเนินงานออกเป็นระยะสั้นและระยะยาว ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับความพร้อมในการแก้ไขปัญหา/บริหารจัดการ

7) การมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่นและภาคีต่างๆ นับว่าเป็นประเด็นสำคัญของการจัดการลุ่มน้ำแบบองค์รวม การมีส่วนร่วมเป็นกระบวนการของการให้ผู้ที่มีส่วนได้ส่วนเสียในลุ่มน้ำเข้ามามีบทบาทในการวางแผน/จัดการชุมชนของตนเอง โดยใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น การเปิดพื้นที่ทางสังคมโดยใช้กระบวนการมีส่วนร่วม เป็นเรื่องที่ทำให้สังคมตระหนักและเห็นคุณค่าของการจัดการทรัพยากรที่สัมพันธ์กับการใช้ประโยชน์ของชุมชน

8) การจัดการลุ่มน้ำแบบองค์รวมควรบริหารจัดการในพื้นที่ลุ่มน้ำขนาดเล็ก (Small watershed) เพื่อความเป็นไปได้ในทางปฏิบัติ เนื่องจากสามารถจำแนกลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสียหลักได้อย่างชัดเจน อีกทั้งเห็นผลของการดำเนินงานได้อย่างรวดเร็วและตรงกับปัญหาของพื้นที่

9) การนำเทคโนโลยีมาใช้ในการจัดการลุ่มน้ำ ควรพิจารณาความเหมาะสมของเทคโนโลยีที่ไม่ส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม โดยเฉพาะในงานการฟื้นฟูต้นน้ำลำธารก็ควรใช้เทคโนโลยีพื้นบ้านเป็นฐานในการจัดการ เช่น การทำฝายต้นน้ำลำธารแบบผสมผสาน การทำคูคลองไส้ไก่(ป่าเปียก) การปลูกแฝกเพื่อลดการพังทลายของดิน การทำชั้นบันไดในพื้นที่ลาดชัน ฯลฯ

10) การจัดการลุ่มน้ำแบบองค์รวม ควรยึดการดำเนินงานตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียงและ โดยมีหลักสำคัญอยู่ 5 ประการคือ ความพอดีด้านจิตใจ ความพอดีด้านสังคม ความพอดีด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ความพอดีด้านเทคโนโลยี และความพอดีด้านเศรษฐกิจ ส่วนการยึดหลักเกษตรทฤษฎีใหม่ เป็นการทำการเกษตรที่พิจารณาถึงความสามารถในการดำรงชีพโดยพึ่งพิงตนเองเป็นหลัก และหากสามารถเพิ่มผลผลิตมากขึ้นก็นำไปจำหน่ายในระบบตลาดต่อไป ซึ่งระบบเกษตรที่เหมาะสมตามแนวทางนี้คือ การทำวนเกษตรแบบผสมผสาน เป็นการผสมผสานโดยการปลูกไม้ยืนต้น มีแหล่งน้ำเพื่อเป็นปัจจัยการผลิต และมีการปลูกข้าวหรือพืชอื่นๆ ที่จำเป็นต่อการบริโภคหรือจำหน่ายต่อไป

ทรงธรรม สุขสว่าง (2548: 51-52) ได้กล่าวถึง คุณสมบัติขององค์ประกอบของระบบนิเวศลุ่มน้ำ ว่ามีคุณสมบัติที่สำคัญๆ 4 ประการ คือ

1) มีเอกลักษณ์ของตนเอง คือ จะมีลักษณะเฉพาะที่กำหนดได้ชัดเจนว่าเป็นอะไรและมีคุณสมบัติอย่างไร เช่น ดิน น้ำ ป่าไม้ คน

2) ไม่สามารถอยู่โดดเดี่ยวได้ คือ องค์ประกอบของระบบนิเวศลุ่มน้ำต่างๆ โดยธรรมชาติแล้วจะอยู่ร่วมกันต้องพึ่งพาซึ่งกันและกัน

3) มีการเปลี่ยนแปลงตลอดเวลา เนื่องจากสภาวะแวดล้อมภายในลุ่มน้ำเปลี่ยนแปลงตลอดเวลา ทำให้องค์ประกอบของระบบนิเวศลุ่มน้ำต้องปรับสภาพตัวเองให้เหมาะสมกับสิ่งแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงไป

4) มีผลกระทบซึ่งกันและกัน คือ เมื่อมีการทำลายองค์ประกอบหนึ่งย่อมส่งผลกระทบต่อองค์ประกอบอื่นอย่างไม่ว่าทางตรงก็ทางอ้อม เช่น ตัดต้นไม้ออกจากกลุ่มน้ำทำให้ดินเปิดรับแสงและน้ำฝนโดยตรง ทำให้คุณสมบัติของดินเปลี่ยนไป น้ำในดินง่ายต่อการระเหยมีผลต่อสภาวะอากาศและสิ่งแวดล้อมอื่นๆ เปลี่ยนไปด้วย เป็นต้น

นอกจากนี้ ยังพบว่า คุณสมบัติที่สำคัญของระบบนิเวศกลุ่มน้ำ คือ มีกลไกในการปรับสภาวะตัวเอง(Self-regulation) โดยมีรากฐานมาจากความสามารถของสิ่งมีชีวิตแต่ละชนิด นั่นคือ ผู้ผลิต ผู้บริโภค และผู้ย่อยสลาย ในการทำให้เกิดการหมุนเวียนของธาตุอาหารผ่านสิ่งมีชีวิตและทำให้เกิดภาวะสมดุล (Equilibrium) ขึ้นมาในระบบนิเวศกลุ่มน้ำนั้นๆ(ทรงธรรม สุขสว่าง, 2548)

ด้วยองค์ความรู้เกี่ยวกับความสมดุลของระบบนิเวศและองค์ความรู้วิทยาศาสตร์เชิงระบบ การจะทำให้เกิดดุลยภาพของระบบนิเวศเมื่อมีการใช้ประโยชน์ทรัพยากรกลุ่มน้ำนั้น สุนันทา สมพงษ์ และคณะ (2549: 5) จะต้องพิจารณา ดุลยภาพ 3 มิติ ด้วยกัน คือ มิติมนุษย์ มิติเศรษฐกิจ และมิติด้านสิ่งแวดล้อม อย่างไรก็ตาม ดุลยภาพทั้ง 3 มิติจะต้องมีองค์ประกอบที่สำคัญในการบูรณาการเพื่อให้เกิดการจัดการทรัพยากรกลุ่มน้ำอย่างยั่งยืน ซึ่งประกอบไปด้วย ระบบสังคม กิจกรรมด้านสังคมและเศรษฐกิจและหน้าที่ ทรัพยากรกลุ่มน้ำ (ดิน-น้ำ-ป่าไม้-อากาศ) กฎหมาย และกฎระเบียบต่างๆ การพัฒนาการและการใช้ประโยชน์ทรัพยากรในพื้นที่ และองค์กรสถาบัน

อเนก นาคะบุตร ได้กล่าวถึงยุทธศาสตร์การพัฒนาคมนเพื่อการจัดการ ดิน น้ำ ป่า ในอนาคต จะต้องมีการปรับฐานองค์ประกอบที่สำคัญที่จะเป็นหลักในการจัดการกลุ่มน้ำมี 5 องค์ประกอบที่เกี่ยวข้องกัน คือ (อเนก นาคะบุตร, 2536)

- 1) Re-value : การปรับระบบคิด ระบบคุณค่าใหม่
- 2) Re-strategy : การปรับยุทธศาสตร์การพัฒนาทั้งระดับจุลภาคและมหภาค
- 3) Re-process : การเน้นการมีส่วนร่วมขององค์กรชุมชนของระบบจารีตและของภูมิปัญญา ผสานเข้ากับระบบคิด นโยบายและกฎหมายของรัฐ
- 4) Re-structure : การจัดปรับองค์กรดำเนินงานทั้งของชุมชนและของรัฐให้สอดคล้องกับการจัดการดิน น้ำ ป่า ทั้งในระดับจุลภาคและมหภาค
- 5) Re-habilitate : การฟื้นฟู ดิน น้ำ ป่า โดยเน้นการมีส่วนร่วมของชุมชนและองค์กรชุมชน 4 ขั้นตอน ตั้งแต่การวางแผน การปรับปรุง การออกกฎระเบียบและการรับรองสิทธิของชุมชน

ในขณะที่ สามัคคี บุญยะวัฒน์ (2539: 22-24) ได้กล่าวถึงแนวทางปฏิบัติหลักการจัดการกลุ่มน้ำ ว่าการจัดการกลุ่มน้ำเป็นแนวปฏิบัติต่อพื้นที่แบบผสมผสาน ประกอบด้วยหลักการจากหลายๆสาขาวิชา เพราะในกลุ่มน้ำหนึ่งๆ นั้นประกอบด้วยทรัพยากรสิ่งแวดล้อมทั้งมีชีวิต ไม่มีชีวิต เกิดขึ้นเองโดยธรรมชาติหรือมนุษย์สร้างขึ้น สิ่งที่เป็นพิษ สิ่งที่ไม่เป็นพิษ สิ่งที่เป็นรูปธรรม และสิ่งที่เป็นนามธรรม สิ่งต่างๆ เหล่านี้จะมีปริมาณ สัดส่วน และการกระจายอย่างมีระบบในภาวะธรรมชาติในภาวะธรรมชาติทั่วไป แต่ถ้ามีการทำลายย่อมทำให้สัดส่วนและการกระจายผิดไปจากธรรมชาติ กลุ่มน้ำนั้นๆ ย่อมเกิดปัญหาขึ้นไม่มากก็น้อย ทั้งนี้ ขึ้นอยู่กับอัตราการทำลาย มนุษย์มีความต้องการอย่างยิ่งที่จะทำให้ภาวะธรรมชาติของระบบนิเวศกลุ่มน้ำอยู่ในลักษณะสมดุล แต่การคงสภาพ

ของธรรมชาติให้เหมือนเดิมนั้นคงจะเป็นการปฏิบัติที่ยาก เพราะมนุษย์ต้องการสิ่งแวดล้อมเพื่อเอื้ออำนวยปัจจัยสี่ และความสะดวกสบาย จึงหลีกเลี่ยงไม่ได้ที่จะต้องใช้ทรัพยากรธรรมชาติ เมื่อมีการใช้ทรัพยากรธรรมชาติความไม่สมดุลก็อาจจะเกิดขึ้นได้ อีกทั้งของเสียที่เกิดจากขบวนการใช้ทรัพยากรธรรมชาติก็อาจเกิดขึ้นและอาจแปรสภาพเป็นมลพิษที่ไปทำลายทรัพยากรธรรมชาติอื่นๆ ได้เช่นกัน ซึ่งแนวทางในการปฏิบัติในการจัดการลุ่มน้ำนั้น มีความต้องการอย่างยิ่งที่จะทำให้พื้นที่ลุ่มน้ำให้น้ำในปริมาณที่มากพอ ไหลตลอดเวลา และมีคุณภาพดี รวมทั้งต้องได้ผลผลิตอื่น ๆ สนองความต้องการของมนุษย์อย่างถาวร โดยปราศจากปัญหาและความมั่นคงในชีวิต ทั้งนี้เพื่อต้องการให้ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องทั้งโดยตรงและทางอ้อมต่อลุ่มน้ำ มีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น มีทรัพยากรใช้ ไม่มีโรคภัย และมีความสุขทั้งกายและใจ ซึ่งการที่จะทำได้เช่นนี้จะต้องมีมาตรการควบคุมทรัพยากรทั้งหมดในลุ่มน้ำทั้งอาจจะเกิดจากการใช้โดยตรงหรือมีส่วนในทางอ้อม มาตรการควบคุมนี้อาจเป็นระเบียบหรือหลักการทางวิชาการ อาจเป็นกฎหมายหรือพระราชบัญญัติควบคุม อาจเป็นข้อตกลงอื่นๆ ของสังคม เพื่อจะควบคุมการใช้ทรัพยากรลุ่มน้ำให้อยู่ในสภาพสมดุลที่สุด โดยเบื้องต้นการจัดการลุ่มน้ำจะได้รับผลสำเร็จได้ขึ้นอยู่กับ การดำเนินการขั้นแรก คือ การวางแผนการใช้ที่ดินภายในลุ่มน้ำ (สามัคคี บุญยะวัฒน์, 2539)

นอกจากนี้ อเนก นาคะบุตร (2536: 3-4) ได้เปรียบเทียบการจัดการ ดิน น้ำ ป่า ที่แตกต่างกันระหว่างรัฐกับชุมชนในชนบท ปรากฏดังตารางที่ 2 ดังนี้

ตารางที่ 2 แสดงการเปรียบเทียบการจัดการ ดิน น้ำ ป่า ระหว่างรัฐกับชุมชนในชนบท

ชุมชน	รัฐ
1. ดิน น้ำ ป่า อยู่ภายใต้ระบบคุณค่า จารีต ที่ทุกชุมชนสืบสานผ่านพิธีกรรม รวมไปถึง กฎเกณฑ์ที่ควบคุมโดยองค์กรชุมชนและ วัฒนธรรมชุมชน	1. รัฐออกกฎหมายและถือสิทธิผูกขาดการจัดการดิน น้ำ ป่ามากขึ้นโดยมุ่งประโยชน์ในเรื่อง - การอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม - การให้สัมปทานปลูกป่าหรือการให้ธุรกิจ เอกชนเข้ามาทำประโยชน์
2. สิทธิและหน้าที่การจัดการดิน น้ำ ป่า เป็น ของชุมชน กระทำร่วมกันผ่านวิถีการผลิต และกฎเกณฑ์ที่ชุมชนบัญญัติและบังคับใช้ กันเอง	2. กรรมสิทธิ์ถูกจัดแบ่งออกเป็น 2 ระบบ คือ - กรรมสิทธิ์ของรัฐ - กรรมสิทธิ์ของเอกชน
3. รูปแบบการจัดการดิน น้ำ ป่า มุ่ง ตอบสนองชุมชนภายใต้ความเชื่อทางจารีต และวิถีการผลิตทางการเกษตร	3. การจัดการป่า ดิน น้ำ แบ่งตามความรู้ ทางวิทยาศาสตร์กายภาพ เช่น ป่า เน้นที่ไม่ โตเร็ว และแบ่งเป็นป่าอนุรักษ์และป่า เศรษฐกิจ ต้นน้ำ แบ่งเป็น 5 ชั้นคุณภาพลุ่ม น้ำเป็นต้น

อีกทั้ง ได้กล่าวถึง ภูมิปัญญาชาวบ้านกับทางเลือกการจัดการ ดิน น้ำ ป่า ว่าชุมชนมีการจัดการทรัพยากรของตนเอง (อนงก นาคะบุตร, 2536) โดยสรุปดังนี้

1) ชาวบ้านชุมชนต่างๆ ให้คุณค่าใช้และรักษาดิน น้ำ ป่า อย่างเชื่อมโยง เป็นองค์รวมเดียวกับวิถีชีวิตชุมชน วิถีการผลิตการเกษตร และวิถีจารีตประเพณี และระบบความเชื่อ ที่จัดปรับและสืบสานต่อเนื่องกันมา ควบคู่กับการได้รับประโยชน์ร่วมกันจากการใช้ดิน น้ำ ป่า เหล่านี้ร่วมกันเพื่อยังชีพ อยู่รอด

2) การจัดการระบบเกษตรที่เอื้อต่อการจัดการใช้และอนุรักษ์ ดิน น้ำ ป่า แต่ละแห่งภายใต้การกำกับดูแล และสนับสนุนจากเจ้าหน้าที่ของรัฐ

3) “คน” และทรัพยากร “คน” ถือเป็นหัวใจสำคัญของการจัดการ ดิน น้ำ ป่า การพัฒนาคน และให้คนในชุมชนได้ร่วมกันกำหนดระบบคุณค่า กำหนดคตติกา และวางแผนการใช้ รักษา อนุรักษ์ดิน น้ำ ป่า ภายใต้ประโยชน์ร่วมกัน ตามระบบสิทธิร่วมกันของชุมชน

จากการทบทวนคิดเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำนั้น พื้นที่ลุ่มน้ำเป็น หน่วยพื้นที่ทางกายภาพ และหน่วยพื้นที่ทางเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรมที่มีความสำคัญ ในการจัดการลุ่มน้ำจึงมิใช่เป็นเพียงการจัดการพื้นที่ แต่เป็นการจัดการความสัมพันธ์ ระหว่างคนในฐานะที่เป็นหน่วยหนึ่งทางสังคมกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ให้มีความสอดคล้องกับการดำรงอยู่ของ คน โดยมีมิติการมองแบบองค์รวม มิใช่มองน้ำเป็นเป้าหมายหรือเป็นศูนย์กลางเพียงประการเดียว ซึ่ง ต้องมีการศึกษาถึงปัจจัยหลากหลายประการ ที่มีความเกี่ยวข้องต่อระบบนิเวศลุ่มน้ำและสิ่งแวดล้อมที่ สัมพันธ์กัน

กล่าวได้ว่า การจัดการทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำชุมชน เป็นระบบความสัมพันธ์ ระหว่างคนกับทรัพยากรธรรมชาติในลุ่มน้ำ เป็นลักษณะของการใช้ประโยชน์และการพึ่งพาอาศัยซึ่ง กันและกัน โดยใช้ระบบความเชื่อของชุมชนเป็นพื้นฐานในการจัดการความสัมพันธ์ และผสมผสานกับ การปรับตัวเป็นกลุ่ม องค์กรชุมชน เพื่อให้เกิดพลังและความชอบธรรม ในการจัดการ ทรัพยากรธรรมชาติในลุ่มน้ำ และสิ่งสำคัญ คือ จะต้องมีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ การวิเคราะห์ สถานการณ์ การพัฒนาคนในชุมชนให้มีความรู้เท่าทันต่อสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไป เพื่อเตรียม ความพร้อมต่อการเปลี่ยนแปลงของสังคมและการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรที่จะเกิดขึ้นในอนาคต ด้วย

นอกจากนี้ ผู้วิจัยได้พบกลุ่มตัวแปร (Constellation of variables) ในการจัดการ ทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำของชุมชน ที่นักวิชาการและนักพัฒนา ที่ทำงานเกี่ยวข้องกับการจัดการ ทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำได้ให้ความสำคัญ โดยผู้วิจัยนำมาจัดประเภทของกลุ่มตัวแปรใหม่ ดังนี้

1) องค์ความรู้ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำของชุมชน เป็นองค์ความรู้ที่ ใช้ได้จากวัฒนธรรมชุมชน การผสมผสานองค์ความรู้สมัยใหม่และภูมิปัญญาท้องถิ่น และจากทุนทาง สังคมในชุมชนลุ่มน้ำ

2) ฐานความคิดและความเชื่อ ที่ทำให้เกิดการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในลุ่มน้ำ นั้น ต้องมีกระบวนการที่เชื่อถึงความสัมพันธ์ของคนและระบบนิเวศในลุ่มน้ำที่อยู่แบบพึ่งพาอาศัยกัน และต้องมีฐานความคิดแบบองค์รวมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในลุ่มน้ำ

3) การจัดการนั้นให้ความสำคัญต่อการ ใช้ประโยชน์ การดูแลรักษา การอนุรักษ์ ต่อทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำ ซึ่งประกอบด้วย มีระบบการจัดการแบบองค์รวม เน้นการมีส่วนร่วมของผู้มีส่วนได้เสียทุกภาคส่วน การกำหนดกฎระเบียบ กฎเกณฑ์ต่างๆของชุมชนที่มีการกำหนดร่วมกัน กำหนดแนวทางในการรองรับสิทธิชุมชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ การกำหนดแผนการใช้ทรัพยากรแต่ละประเภท (ดิน, น้ำ, ป่า)และมีการรวมตัวกันเป็นกลุ่ม/เครือข่ายเข้ามาจัดการทรัพยากรธรรมชาติในลุ่มน้ำ

2.3 แนวคิดขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมแบบใหม่ (New Social Movements)

ปลายทศวรรษที่ 1960 ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมในทางยุโรปและสหรัฐอเมริกาไม่ได้ให้ความสำคัญต่อประเด็นทางด้านเศรษฐกิจและประเด็นปัญหาเฉพาะกลุ่มเหมือนอย่างเดิม แต่เริ่มหันมาให้ความสำคัญกับประเด็นการเคลื่อนไหวเรียกร้องในประเด็นอื่น คือ คุณภาพชีวิต การเมืองภาคพลเมือง ขบวนการต่อต้านนิวเคลียร์ ขบวนการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติสิ่งแวดล้อม ขบวนการเรียกร้องสิทธิสตรี สิทธิของคนรักร่วมเพศ เป็นต้น ซึ่งเป็นลักษณะของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมในสังคมหลังยุคอุตสาหกรรม ซึ่งเป็นลักษณะที่แตกต่างไปจากขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมในสังคมยุคอุตสาหกรรมที่เน้นการเรียกร้องปัญหาเฉพาะกลุ่มโดยเฉพาะประเด็นทางด้านเศรษฐกิจ (Gamson Joshua, 2009)

แนวคิดขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมแบบใหม่ชัดเจนมากขึ้น เริ่มตั้งแต่ต้นคริสต์ทศวรรษ 1970 เป็นต้นมา มีขบวนการเคลื่อนไหวเรียกร้องของประชาชนธรรมดาเกิดขึ้นมากมายในประเทศอุตสาหกรรมก้าวหน้าในซีกโลกตะวันตก เช่น ขบวนการต่อต้านอาวุธนิวเคลียร์ ขบวนการสันติภาพ ขบวนการอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ขบวนการเรียกร้องให้กลับไปสู่คำสอนดั้งเดิมของศาสนา กลับไปสู่วัฒนธรรม/ภูมิปัญญาดั้งเดิมของตนเอง ขบวนการเรียกร้องสิทธิต่างๆ อย่างขบวนการสิทธิสตรี ขบวนการสิทธิของคนพื้นเมืองดั้งเดิมในประเทศต่างๆ ขบวนการสิทธิของคนรักร่วมเพศ หรือแม้แต่ขบวนการเคลื่อนไหวเรียกร้องให้กินอาหารธรรมชาติอย่างขบวนการมังสะวิรัติ เป็นต้น

ขบวนการเคลื่อนไหวเรียกร้องของประชาชนธรรมดาเหล่านี้ สร้างปัญหาที่ยิ่งใหญ่ให้กับบรรดานักทฤษฎีทางด้านสังคมศาสตร์ในช่วงนั้นอย่างมาก เพราะการอธิบายหรือทำความเข้าใจกับการปรากฏตัวขึ้นของขบวนการเคลื่อนไหวเหล่านี้ได้อย่างไร เนื่องจากทฤษฎีทางด้านสังคมศาสตร์เท่าที่มีอยู่ในขณะนั้น ไม่สอดคล้องกับสาระสำคัญของขบวนการเคลื่อนไหวเรียกร้องเหล่านี้เลย (ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร, 2549; ประภาส ปิ่นตบแต่ง, 2552; ผาสุก พงษ์ไพจิตร, 2543)

สำหรับลักษณะของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมแบบใหม่ ที่แตกต่างไปจากขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมแบบเก่า นั้น ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร (2545: 2-3) ได้อธิบายไว้ว่า

ประการแรก ขบวนการเหล่านี้ มีไขขบวนการการเคลื่อนไหวบนฐานของชนชั้น
ใดเพียงชนชั้นเดียวอย่างขบวนการเคลื่อนไหวในอดีตที่ทฤษฎีมาร์กซิสต์พยายามอธิบาย

ประการที่สอง เรื่องที่เคลื่อนไหวเรียกร้องของขบวนการเหล่านี้ ก็มีไขเรื่องแคบๆ
เกี่ยวกับผลประโยชน์เฉพาะกลุ่มอย่างที่ทฤษฎีกลุ่มผลประโยชน์ในวิชาทางรัฐศาสตร์ว่าไว้

ประการที่สาม ขบวนการเคลื่อนไหวเหล่านี้ ไม่ได้เรียกร้องผ่านกลไกทาง
การเมืองที่ดำรงอยู่อย่างเช่นพรรคการเมือง หรือนักการเมือง และก็ได้หวังฟังก์ชันของรัฐอย่าง
ขบวนการเคลื่อนไหวเรียกร้องในอดีต แต่เคลื่อนไหวเรียกร้องด้วยตนเอง เนื่องจากไม่เชื่อความเป็น
ตัวแทนของระบบพรรคการเมืองและไม่เชื่อมั่นศรัทธาในความสามารถและความจริงใจของรัฐ และ

ประการสุดท้าย เป้าหมายของการเคลื่อนไหวเรียกร้องก็มีไขเพื่อต้องการช่วงชิง
อำนาจรัฐอย่างขบวนการเคลื่อนไหวในอดีต แต่ต้องการสร้างสิ่งที่ เจอร์เก็น ฮาเบอร์มาส (Jurgen
Habermas) นักทฤษฎีคนสำคัญแห่งสำนักทฤษฎีวิพากษ์สังคม (Critical Theory) เรียกว่า “กติกา
หรือกฎเกณฑ์ชุดใหม่ในการดำรงชีวิต (the grammar of forms of life) หรือที่เออร์เนสโต ลาคลาว
และช็องตาล มูล (Ernesto Laclau and Chantal Mouffe) สองนักทฤษฎีคนสำคัญแห่งสำนักหลัง
ยุคมาร์กซิสม์ เรียกว่า การช่วงชิงการนำในการสร้างค่านิยม/ความหมายชุดใหม่ให้กับสิ่งที่ต่อสู้อ
เรียกร้อง หรือถ้าพูดในภาษาของ มิเชล ฟูโก (Michel Foucault) นักคิดนักเขียนและนักปรัชญาชาว
ฝรั่งเศสที่มีชื่อเสียงแห่งสำนักหลังยุคสมัยนิยมใหม่ หลังยุคโครงสร้างนิยม ก็คือเป็นการเคลื่อนไหว
เรียกร้องเพื่อสร้างวาทกรรม(Discourse)ชุดใหม่ในเรื่องนั้นๆนั่นเอง

ภายใต้สภาวะการณ์เช่นนี้ ได้มีความพยายามอธิบายถึงการเกิดขึ้นของขบวนการเคลื่อนไหว
เรียกร้องเหล่านี้ในรูปของทฤษฎีต่างๆ แต่มีทฤษฎีหรือคำอธิบายชุดหนึ่งที่ได้รับการยอมรับจากคนใน
แวดวงวิชาการทางด้านสังคมศาสตร์มากขึ้น ทฤษฎีหรือคำอธิบายชุดนี้เรียกรวมๆ และหลวมๆว่า
การเมืองแบบใหม่และขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมรูปแบบใหม่ (The new politics and the
new social movements) สาระสำคัญของคำอธิบายชุดนี้อยู่ที่การมองขบวนการเคลื่อนไหว
เรียกร้องของประชาชนธรรมดาข้างต้นว่า เป็นการตอบโต้กับปัญหาและความขัดแย้งชนิดใหม่ที่เกิดขึ้น
ในสังคม เป็นความขัดแย้งที่วางอยู่บนพื้นฐานที่หลากหลายกว่าเรื่องของชนชั้น หรืออุดมการณ์ทาง
การเมืองอย่างในอดีต แต่รวมเอาเรื่องของเพศ (Gender) เชื้อชาติ (Race) ศาสนา (Religion) และ
วัฒนธรรม (Culture) เข้าไปด้วย ทำให้ความขัดแย้งชุดใหม่มีความยุ่งยาก และสลับซับซ้อนเกินกว่า
สถาบันหลักทางการเมือง และสังคมที่ดำรงอยู่ จะสามารถแก้ปัญหาคือความขัดแย้งเหล่านี้ได้ จึงต้องหา
รูปแบบการเคลื่อนไหวเรียกร้องเพื่อปะทะกับปัญหาคือความขัดแย้งเหล่านี้ด้วยตนเอง

ฉะนั้นจึงไม่จำเป็นที่จะต้องไปช่วงชิงอำนาจรัฐ นอกจากหาทางสร้างแหล่งอำนาจใหม่ขึ้นมา
เพื่อเป็นทางเลือกให้กับระบบ คือ การหันกลับไปสร้าง ประชาสังคม (Civil Society) ให้เข้มแข็งขึ้น

ความไม่ต้องการช่วงชิงอำนาจรัฐ แต่ต้องการสร้าง ความหมาย กฎเกณฑ์ กติกา หรือค่านิยมชุดใหม่ ให้กับสิ่งที่เคลื่อนไหวเรียกด้วยตนเอง มากกว่าเรียกร้องผ่านระบบตัวแทนต่างๆ บางครั้งทำให้มีการเรียกชื่อขบวนการเคลื่อนไหวเหล่านี้ว่า ขบวนการ ด้านเอกลักษณ์ (Identity movements) และ ขบวนการเคลื่อนไหวด้านประชาคม (Civil society movements) เป็นต้น (ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร , 2545)

2.3.1 ลักษณะของขบวนการทางสังคมแบบเก่าและแบบใหม่

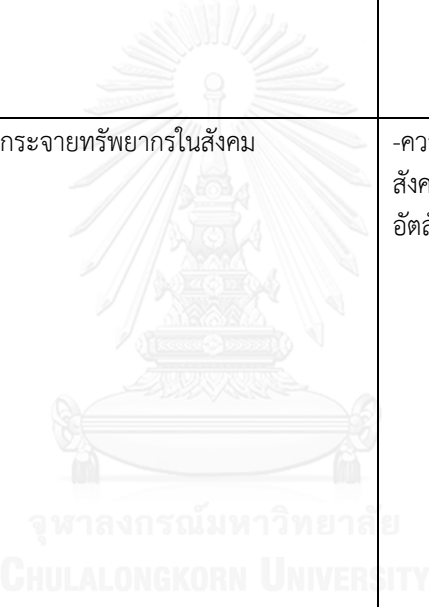
จากการศึกษาของ ประภาส ปิ่นตบแต่ง (2552: 132-135), ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร (2545), ผาสุก พงษ์ไพจิตร (2545: 11-15) สรุปความแตกต่างของขบวนการทั้งสองแบบมีสาระสำคัญดังนี้

ขบวนการทางสังคมแบบเก่า เกิดขึ้นช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 (ระหว่างทศวรรษที่ 1950-1960) เป็นช่วงที่มีการเปลี่ยนแปลงเชิงโครงสร้างทางสังคมการเมืองอย่างมาก ที่ขบวนการทางสังคมที่เกิดขึ้นนี้ต้องเผชิญหน้ากับสภาวะทางการเมืองที่เป็น การเมืองแบบเก่า หรือกระบวนทัศน์ของ พันธมิตรความมั่นคง-เศรษฐกิจ ซึ่งเป็นช่วงเดียวกับที่สังคมวงกว้างได้จัดตั้งสถาบัน/องค์กรทางสังคมการเมือง ตัวแสดง ประเด็น ที่เกี่ยวข้องกับผลประโยชน์ โดยสถาบันทางการเมืองที่สำคัญที่จัดตั้งขึ้น คือ พรรคการเมืองและกลุ่มผลประโยชน์ ซึ่งสถาบันองค์กรทางการเมืองเหล่านี้ ได้เป็นช่องทางหรือกลไกทางการเมืองที่สำคัญของการแก้ไขข้อขัดแย้งในสังคมการเมือง (ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร, 2545)

ขบวนการทางสังคมแบบใหม่ แนวคิดขบวนการมีพื้นที่กระทำการนั้นไม่ได้อยู่ในการเมืองของสถาบันที่ลงรากปักฐาน และไม่มีที่มั่นทางอยู่ในประชาธิปไตยเสรีนิยม-รัฐสวัสดิการ ดังนั้นพื้นที่กระทำการของขบวนการทางสังคมใหม่จึงไม่ใช่ รัฐ หรือ เศรษฐกิจ แต่อยู่ใน สังคม และ วัฒนธรรม อีกทั้งยังมีลักษณะที่กว้างขวางกว่าขอบเขตของประเด็นทางด้านเศรษฐกิจ ทั้งนี้จากผลด้านลบของการพัฒนาสังคมทุนนิยมอุตสาหกรรมก้าวหน้าหน้านั้นมีลักษณะที่กว้างขวาง และไม่ได้รับการกระทบเพียงบางชนชั้นหรือบางกลุ่มคน หากกระทบต่อสังคม ในวงกว้าง ขบวนการทางสังคมแบบใหม่จึงไม่เป็น ชนชั้น ซึ่งมาร์กซิสต์แบบดั้งเดิมไม่สามารถอธิบายได้อย่างครอบคลุม (ประภาส ปิ่นตบแต่ง, 2552)

ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมแบบเก่าเน้นการวิเคราะห์ขบวนการทางสังคม โดยอาศัยแนวคิดทางด้านกลุ่มผลประโยชน์และแนวทฤษฎีชนชั้น ซึ่งมีความแตกต่างจากขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมแบบใหม่ ปรากฏดังตารางที่ 4

ตารางที่ 3 แสดงเปรียบเทียบกรอบแนวคิดในการวิเคราะห์ขบวนการทางสังคม

ประเด็นหลัก	กลุ่มผลประโยชน์	ขบวนการทางสังคมใหม่	แน ว ท ฤ ษ ณ ม ช น ษ ณ
1.รากเหง้าปัญหา ความขัดแย้งทาง สังคม	- การกระจายทรัพยากรในสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย CHULALONGKORN UNIVERSITY	-ความขัดแย้งใหม่ๆ ใน สังคม(สิ่งแวดล้อม อัตลักษณ์ ฯลฯ)	- ค ว า ม ช ม ม พ ึ น ช ท ว า ง ช น น ก ว า ร ก ก ด ช น ด ช น

ประเด็นหลัก	กลุ่มผลประโยชน์	ขบวนการทางสังคมใหม่	แ น ว ท ฤ ษ ณ า น
2.ตำแหน่งแห่งที่ในสังคม	-การเติบโตภายในระบอบการเมืองปกติ 	-ภาคสังคมประชา ภาคประชาชน	ด - พ ี น น อ ก ง
3.จุดหมายยุทธศาสตร์	-สร้างบูรณาการทางการเมือง/สิทธิทางการเมืองและเศรษฐกิจภายใต้สิทธิพลเมือง 	-เปลี่ยนค่านิยมและวิถีชีวิต/ปกป้องส่วน ของสังคมประชา -สร้างประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วม/ทางตรง -เอาอำนาจรัฐคืน มาจัดการเอง	- ก ว ร ช ี ด อ ำ น ว อ ก ก ว ง ค ง

ประเด็นหลัก	กลุ่มผลประโยชน์	ขบวนการทางสังคมใหม่	แ น ว ท ฤ ษ ม ช น ชะ น
			ท า ง ช น ชะ น
4.รูปแบบองค์กร	-องค์กรแบบราชการ องค์กรสายบังคับ บัญชา	-เครือข่าย ขบวนการระดับ รากหญ้า	- อ ง ค ภ ร ชะ น ด ชะ ง
5.ยุทธวิธี เคลื่อนไหวต่อสู้	-การระดมทรัพยากรทางการเมือง เจริญ ต่อรองลอบบี้	-การทำทลาย ขัดขวางระบบ การเมืองปกติ -กระทำการโดยตรง -การสร้างนวัตกรรมทาง วัฒนธรรม	- ภ า ร ป วะ ม ง ด

ที่มา: Scott (อ้างถึงใน ประภาส ปันตบแต่ง, 2552: 135)

2.3.2 ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมแบบใหม่ในประเทศโลกที่ 3

นักทฤษฎีกลุ่มหนึ่งพยายามสร้างกรอบในการวิเคราะห์ และเงื่อนไขในการอธิบายปรากฏการณ์ในประเทศโลกที่สาม โดยใช้ให้เห็นว่า แม้ว่าขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมแบบใหม่ในโลกที่สามจะมีมิติด้านอัตลักษณ์ของกลุ่มคนที่มาค่านิยมใหม่ หรือขบวนการทางสังคมในลักษณะที่ปกป้องวิถีการดำรงชีวิต(life-style) แต่มีลักษณะเฉพาะตัวแตกต่างกัน ซึ่งนักทฤษฎีขบวนการทางสังคมแบบใหม่ในโลกที่สามให้น้ำหนักกับการพัฒนาและประชาธิปไตยในโลกที่สาม แทนที่จะเป็นเรื่องของ “ความเป็นสมัยใหม่ (Modernity)” ที่รุกรานหรือกัดเซาะโลกชีวิต หรือเข้าไปยึดครองรูปแบบและวิถีการดำเนินชีวิตของผู้คนเป็นหลัก ดังในสังคมทุนนิยมอุตสาหกรรมในซีกโลกเหนือ

ขบวนการทางสังคมใหม่ในโลกที่สามมักถูกให้ความหมายว่า เป็นการตอบโต้ของประชาชนอย่างหลากหลายและกว้างขวางต่อวิกฤตการณ์ที่เกิดจากการพัฒนา ซึ่งเข้าไปรุกรานชีวิตชุมชนท้องถิ่น ฉะนั้นจะเห็นได้ว่าปรากฏการณ์ของขบวนการเคลื่อนไหวระดับรากหญ้าในโลกที่สาม ขบวนการทางสังคมเป็นตัวกระทำหรือตัวแสดง (Actor) ที่ต้องการสร้างวาทกรรมทางการเมืองและการพัฒนาชุดใหม่ แสวงหาความอิสระ การจัดการปกครอง สังคมโดยรัฐ ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมแบบใหม่ในประเทศโลกที่สามจึงพยายามที่จะปลดปล่อยมายาภาพของรัฐที่แสดงตัวเสมือนเป็นกองหน้าหรือผู้นำขบวน และเป็นความพยายามที่จะปลดปล่อยตัวเอง รวมทั้งต้องการเรียกร้องเอาเขตพื้นที่ทางการเมืองที่หายไปจากการถูกผนวกโดยรัฐพัฒนานิยม (Developmentalist state) กลับคืน

แนวคิดขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมแบบใหม่สำหรับประเทศโลกที่สามและสังคมไทยมีความแตกต่างไปจากการเมืองของอัตลักษณ์ (Identity politics) ในสังคมตะวันตก เพราะการเคลื่อนไหวต่อสู้ในสังคมโลกที่สามและสังคมไทยยังคงมุ่งเน้นในเรื่องผลประโยชน์ ปากท้อง การกระจายทรัพยากรทางสังคมอย่างเป็นธรรม สวัสดิการจากรัฐ ฯลฯ แม้ว่าจุดหมายในการเคลื่อนไหวจะเกี่ยวข้องกับการปรับสัมพันธภาพทางอำนาจการทำให้รัฐรับรองหรือยอมรับตน ให้ที่ทางแต่ตนเอง กลุ่ม หรือชุมชน และยังเป็นการเคลื่อนไหวเพื่อให้มีการเปิดพื้นที่ในระบบและกระบวนการทางการเมืองแบบปกติ แต่การเมืองของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมแบบใหม่ในโลกที่สามก็ยังคงมีลักษณะคล้ายคลึงกับในสังคมอุตสาหกรรมเหมือนกัน ในประเด็น การให้ความสำคัญกับการต่อสู้ในพื้นที่สังคมประชาเพื่อเรียกร้องผ่านการเปลี่ยนแปลงค่านิยม การนิยามความหมาย รวมทั้งการสร้างวาทกรรมต่อประเด็นปัญหาต่างๆ เพื่อระดมแนวร่วมและผู้เห็นใจ โดยเฉพาะแนวร่วมในหมู่คนชั้นกลาง อันเป็นลักษณะสำคัญประการหนึ่งของขบวนการทางสังคมใหม่ ทั้งนี้เพื่อ เพิ่มพลังของตนในการที่จะมีโอกาส “เปิดประตู” ของกระบวนการนโยบายให้กว้างขึ้น เพื่อที่จะสามารถเข้าไปเจรจาต่อรองได้อย่างเท่าเทียมกับผู้กำหนดและปฏิบัตินโยบายในโครงสร้างการปกครองที่ดำรงอยู่ และเป็นวิธีการต่อสู้ทางการ

เมืองที่มุ่งสร้างตำแหน่งแห่งที่ในพื้นที่ทางสังคมและทางการเมืองเพื่อให้เกิดการยอมรับและตอบสนอง
ข้อเรียกร้องจากรัฐตลอดจนผู้มีอำนาจที่เกี่ยวข้อง

ผู้วิจัยได้สรุปข้อแตกต่างของแนวคิดขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมแบบใหม่ระหว่าง
ประเทศโลกที่สามและประเทศโลกอุตสาหกรรมก้าวหน้า (ประภาส ปิ่นตบแต่ง, 2552) (ผาสุก พงษ์
ไพจิตร, 2543) (ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร, 2549) ปรากฏดังตารางที่ 5

ตารางที่ 4 แสดงการเปรียบเทียบแนวคิดขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมแบบใหม่

ประเด็น	ประเทศโลกที่สาม	ประเทศโลก อุตสาหกรรม ก้าวหน้า
สาเหตุ	- ผลพวงจากการพัฒนาและประชาธิปไตยโดยรัฐ เข้าไปยึด ครองรูปแบบและวิถีการดำเนินชีวิต ที่ส่งผลต่อเรื่องปาก ท้อง และความไม่ยุติธรรมทางด้านเศรษฐกิจ การเมือง สังคมและวัฒนธรรม	- ผลพวงจาก ความเป็น สมัยใหม่ และ จากหลังการ พัฒนา อุตสาหกรรม ที่ ทำให้คุณภาพ ชีวิตตกต่ำลง
ผู้สนับสนุน	- มาจากการรวมของขบวนการ 2 ส่วน คือมาจากขบวนการ ที่มีฐานคิดเรื่องชนชั้น และขบวนการใหม่ที่มาจากหลายชน ชั้น - ตัวแสดงหลักเป็นประชาชนระดับล่าง เช่น ชวนาชาวไร่ คนยากจน และบรรดาผู้ด้อยโอกาสทางสังคม	- มาจากชนชั้น กลางใหม่ส่วน ใหญ่
เป้าหมาย การ เคลื่อนไหว	- การอธิบายขบวนการทางสังคมเน้นไปที่การทำมาหากิน การเข้าถึงทรัพยากร การกระจายผลประโยชน์ - สร้างนิยามใหม่ของลักษณะการเมืองและการ เปลี่ยนแปลงทางสังคม - สร้างการยอมรับความหลากหลายด้านวิถีชีวิต วัฒนธรรม คุณค่า ให้รัฐและสังคมยอมรับ - พยายามปลดปล่อยมายาภาพรัฐ - พยายามปลดปล่อยตัวเอง	- การอธิบาย ขบวนการทาง สังคมเน้นไปที่ คุณภาพชีวิต - สร้างนิยามใหม่ ในด้านวิถีชีวิต วัฒนธรรม คุณค่า เพื่อกำหนด คุณภาพชีวิตของ ตนเอง - สร้างการยอมรับ ความหลากหลาย

ประเด็น	ประเทศโลกที่สาม	ประเทศโลก อุตสาหกรรม ก้าวหน้า
		ด้านวิถีชีวิต วัฒนธรรม คุณค่า ให้สังคมยอมรับ

นอกจากนี้ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร (2549: 129 -135) ได้กล่าวถึงความแตกต่างระหว่าง
ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมแบบใหม่ ในประเทศโลกที่สามและประเทศโลกอุตสาหกรรมก้าวหน้า
โดยสรุปดังนี้

1) อยู่ที่ปฐมเหตุแห่งการเคลื่อนไหวที่แตกต่างกัน คือ ขบวนการเคลื่อนไหวทาง
สังคมนิยมแบบใหม่ในประเทศอุตสาหกรรมก้าวหน้า เกิดจากความไม่พอใจต่อคุณภาพชีวิตที่ตกต่ำลงใน
แทบทุกด้านจึงลุกขึ้นมาเคลื่อนไหวในประเด็นปัญหาที่สะท้อนถึงรูปแบบวิถีชีวิตและรสนิยมของชนชั้น
กลางใหม่ เช่นการต่อต้านสงครามอาวุธนิวเคลียร์ การกินอาหารเพื่อสุขภาพ หรือการอนุรักษ์
สภาพแวดล้อม มากกว่าเรื่องของปากท้องอย่างไรในประเทศ “โลกที่สาม” มักมีสาเหตุมาจากความไม่
ยุติธรรมทั้งทางด้านการเมือง เศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม และประเด็นที่เคลื่อนไหวก็เป็นเรื่อง
เกี่ยวข้องกับความเป็นความตายของคนในท้องถิ่น ชุมชน มากกว่าเป็นเรื่องของรสนิยม เช่นการ
เคลื่อนไหวต่อต้านการตัดไม้ทำลายป่า หรือการสร้างเขื่อนขนาดใหญ่ ซึ่งเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับความ
เป็นอยู่และความอยู่รอดของท้องถิ่น ชุมชนโดยตรง

2) ระหว่างขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมนิยมแบบใหม่ในประเทศอุตสาหกรรม
ก้าวหน้า กับขบวนการเคลื่อนไหวของประชาชนในระดับรากหญ้าในประเทศโลกที่สาม อยู่ที่ความ
แตกต่างของกลุ่มคนที่เข้าร่วมในขบวนการ กล่าวคือ ในประเทศอุตสาหกรรมก้าวหน้า ชนชั้นกลาง
ใหม่จะมีบทบาทสำคัญในขบวนการ ในขณะที่ในประเทศโลกที่สาม ตัวแสดงหลักเป็นประชาชนระดับ
ล่าง เช่น ชาวนาชาวไร่ คนยากคนจนและบรรดาผู้ด้อยโอกาสหรือผู้ที่อยู่ริมขอบของสังคม อย่างเช่น
คนพื้นเมืองดั้งเดิม ซึ่งในอดีตถูกกีดกันและปิดกั้นมิให้เข้ามามีส่วนร่วมทั้งจากการเมืองแบบเก่า
เนื่องจากไม่มีอำนาจต่อรองในฐานะกลุ่มผลประโยชน์ เพราะมักถูกรัฐปราบปราม ขัดขวางไม่ให้
รวมกลุ่ม และจากวาทกรรมการพัฒนากระแสหลักที่ไม่มีที่ว่างให้กับภูมิปัญญาท้องถิ่น ภูมิปัญญา
ชาวบ้านในกระบวนการพัฒนาเลย

3) ในประเทศที่ประชาชนธรรมดาและกลุ่มคนที่อยู่ริมขอบสังคม มักถูกกีดกันมิให้มี
สิทธิมีเสียงและมีส่วนร่วมทางการเมืองอย่างเสมอภาคและเท่าเทียมกันกับชนชั้นสูงและชนชั้นกลาง

อย่างสังคมของประเทศ โลกที่สาม ทั้งหลายนั้น การลุกขึ้นเรียกร้องต่อสู้ทางการเมืองของกลุ่มคนเหล่านี้ในรูปของขบวนการเคลื่อนไหวของประชาชนในระดับรากหญ้า ยิ่งถือเป็นเรื่องค่อนข้างใหม่และสำคัญมาก ยากที่จะผ่านไปเลย ในขณะที่ประเทศพัฒนา การมีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชนดูออกจะเป็นเรื่อง ปกติธรรมดา ยิ่งไปกว่านั้นในยุคสมัยของโลกไร้พรมแดน และไร้การต่อสู้ทางด้านอุดมการณ์ที่พยายามจะผนวกทุกอย่างเข้าด้วยกันภายใต้มาตรฐานชุดเดียวกันนั้น ขบวนการเคลื่อนไหวของประชาชนในระดับรากหญ้าในประเทศโลกที่สาม ที่เรียกร้องในเรื่องของการเคารพในคุณค่าและวัฒนธรรมพื้นบ้าน พื้นเมือง วัฒนธรรมชุมชน ท้องถิ่น ภูมิปัญญาชาวบ้าน รวมตลอดถึงการจัดการ การบริหารทรัพยากรธรรมชาติแบบพื้นบ้าน ท้องถิ่น ชุมชน จึงถือเป็นการเคลื่อนไหวที่มีความสำคัญยิ่ง ไม่เฉพาะแต่ในบริบทของการเมืองเท่านั้น แต่ยังรวมไปถึงบริบทของสังคมและวัฒนธรรมด้วย

2.3.3 ลักษณะของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมแบบใหม่

แนวคิดขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมแบบใหม่นั้นมีความแตกต่างจากขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมแบบเดิม ทั้งกรอบในการวิเคราะห์ เป้าหมาย กลุ่มสนับสนุน วิธีการเคลื่อนไหว และสาเหตุที่ส่งผลต่อการเกิดแนวคิดในช่วงเวลาที่แตกต่างกัน ซึ่งนักวิชาการที่สนใจศึกษาขบวนการทางสังคมในสังคมไทย ได้อธิบายลักษณะของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมแบบใหม่ ไว้ดังนี้

ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร (2549: 115-128) นักวิชาการที่สนใจแนวคิดขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมแบบใหม่เป็นคนแรกๆ ของสังคมไทย ได้อธิบายลักษณะสำคัญของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมแบบใหม่ไว้ 4 ลักษณะ ดังนี้

1) ไม่ได้ให้ความสำคัญกับระบอบการปกครองแบบรัฐสภาที่เป็นอยู่ เพราะเห็นว่าไม่มีที่ว่างหรือพื้นที่ให้กับประชาชนธรรมดาในการเข้าไปมีส่วนร่วมในการตัดสินใจทางการเมือง และไม่เชื่อในเรื่องของความเป็นตัวแทนประชาชน ของสถาบันหลักทางการเมือง และไม่เห็นด้วยกับวิธีคิดแบบอภิปรายที่นิยมแยกสรรพสิ่งออกเป็นสองขั้วเด็ดขาด ขบวนการเคลื่อนไหวแบบใหม่จึงไม่ให้ความสนใจกับทั้งรัฐประชาชาติและพรรคการเมือง

2) ให้ความสำคัญกับประเด็นปัญหาที่กว้างไกลและหลากหลาย เช่น เรื่องของคุณภาพชีวิต ในรูปของการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และเรื่องสันติภาพ เป็นต้น โดยไม่ได้ให้ความสำคัญกับเรื่องของความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจและความมั่นคงของชาติ เพราะเห็นว่าการให้ความสำคัญกับสองสิ่งนี้เท่าที่ผ่านมาสร้างปัญหามากมายให้กับสังคมสมัยใหม่ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการทำลายทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมภายใต้ข้ออ้างของความเจริญเติบโต

ทางเศรษฐกิจ การพัฒนาอุตสาหกรรม และการทำสงครามล้างเผ่าพันธุ์มนุษย์ภายใต้ข้ออ้างของความมั่นคงของชาติ

3) กลุ่มคนที่สนับสนุนหรือเป็นฐานให้กับการขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมแบบใหม่ เป็นคนละชุดกับขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมแบบเก่าที่ได้รับการสนับสนุนจากชนชั้นนายทุน ผู้ประกอบการ ชนชั้นกลางและชนชั้นแรงงาน ในขณะที่กลุ่มคนที่สนับสนุนหลักกับขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมแบบใหม่ ได้แก่กลุ่มที่เรียกขานในวาทกรรมวิชาการว่า “ชนชั้นกลางใหม่”

4) ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมแบบใหม่ ไม่ได้เป็นขบวนการที่เคลื่อนไหวเพื่อการประท้วงหรือต่อต้านใดๆ อย่างขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมแบบเก่า แต่เป็นขบวนการที่มีเป้าหมายเด่นชัดอยู่ที่ การช่วงชิงการนำในการสร้างค่านิยมหรือความหมายชุดใหม่ให้กับสิ่งที่เรียกร้าง ต่อสู้เคลื่อนไหว

สอดคล้องกับการอธิบายของ ประภาส ปิ่นตบแต่ง (2552:136) Kevin Mcdonal (2006: 23-26) Suzanne Staggenborg (2011: 23-26) โดยสรุปว่า

1) ขบวนการเหล่านี้ไม่ได้ตั้งอยู่ในฐานของชนชั้นเดียวดังเช่น ขบวนการทางสังคมในอดีตที่ทฤษฎีมาร์กซิสต์ได้อธิบายไว้ แต่เป็นการตอบโต้กับปัญหาและความขัดแย้งใหม่ที่เกิดขึ้นในสังคมซึ่งวางอยู่บนฐานหลากหลายชนชั้น

2) ในขณะที่ทฤษฎีกลุ่มผลประโยชน์ กลุ่มผลักดัน การกระทำการรวมหมู่ อยู่ภายในระบบการเมือง แต่การปรากฏตัวของขบวนการทางสังคมแบบใหม่ในสังคมหลังอุตสาหกรรมมีลักษณะเป็นการเคลื่อนไหวเรียกร้างที่ไม่ผ่านกลไกทางการเมืองที่ดำรงอยู่ เช่น พรรคการเมือง นักการเมือง หรือห้วงฟังกไลกรัฐ เพราะความขัดแย้งใหม่ๆ เหล่านี้สลับซับซ้อนเกินกว่าที่สถาบันทางการเมืองปกติในระบบประชาธิปไตยแบบตัวแทน

3) ขบวนการเหล่านี้ไม่ได้เรียกร้างเกี่ยวกับผลประโยชน์เฉพาะกลุ่ม ดังเช่นในกรอบของทฤษฎีกลุ่มผลประโยชน์ อีกทั้งจุดหมายของกระบวนการเหล่านี้ ก็มีได้ต้องการช่วงชิงอำนาจรัฐ ดังเช่นขบวนการทางชนชั้นที่มุ่งสู่การปฏิวัติ แต่ขบวนการทางสังคมแบบใหม่นี้ต้องการ “กติกาหรือกฎเกณฑ์ชุดใหม่ในการดำรงชีวิต ช่วงชิงการนำในการสร้างค่านิยมหรือความหมายชุดใหม่ให้กับสิ่งที่ต่อสู้อ หรือ เป็นการเคลื่อนไหวเพื่อสร้างวาทกรรมชุดใหม่ในเรื่องนั้นๆ

ม.ร.ว.พศุภทิสาน ชุมพล (อ้างถึงใน ประภาส ปิ่นตบแต่ง, 2552: 136-137) ได้สรุปให้เห็นลักษณะสำคัญ 3 ประการของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมแบบใหม่ ประกอบด้วย

1) ขบวนการทางสังคมใหม่มีความเป็นขบวนการทางสังคมมากกว่าที่จะเป็นขบวนการทางการเมือง เพราะให้ความสนใจในเรื่องค่านิยมและวิถีชีวิต ซึ่งก็คือ “เรื่องเชิง

วัฒนธรรม” ดังนั้นจึงมีลักษณะทางสังคมมากกว่าทางการเมืองโดยตรง จุดมุ่งหมายของขบวนการเหล่านี้อยู่ที่การระดมในสังคมประชาซึ่งมีส่วนสำคัญสำหรับการทำกิจกรรมในอาณานิคมสาธารณะ (public sphere) เพื่อสังคมโดยรวม และไม่ได้มุ่งที่จะเข้าไปมีส่วนในอำนาจรัฐหรือครองอำนาจรัฐ

2) ขบวนการทางสังคมใหม่มีฐานที่มั่นอยู่ใน “สังคมประชา” กล่าวคือ เน้นกระทำการอ้อมรัฐ (Bypass the state) ไม่สนใจที่จะติดต่อกับหรือท้าทายอำนาจรัฐโดยตรง หากแต่ต้องการที่จะปกป้องสังคมประชาจากการก้าวท้าวโดยรัฐเทคโนโลยีโนแคเรต ขบวนการทางสังคมใหม่จึงมีลักษณะการทำกิจกรรมและลักษณะอุดมการณ์เชิงสัญลักษณ์ (Symbolic) เป็นหลัก

3) ขบวนการทางสังคมใหม่ พยายามที่จะนำมาซึ่งการเปลี่ยนแปลงสังคมทั้ง โดยการเปลี่ยนแปลงค่านิยม และโดยการพัฒนาวิถีชีวิตใหม่ๆ ขึ้นมาเป็นทางเลือก กล่าวคือ แทนที่จะมุ่งสู่การเปลี่ยนแปลงโดยผ่านระบบการเมืองหรือโดยการกระทำทางการเมือง ขบวนการใหม่ๆ มุ่งความสนใจไปที่นวัตกรรมเชิงวัฒนธรรม (Cultural innovation) ซึ่งสร้างสรรค์ชีวิตใหม่ โดยการท้าทายค่านิยมเดิมๆ การเน้นสัญลักษณ์ และความมีตัวตน

นอกจากนี้ อานันท์ กาญจนพันธุ์ (2544: 249-251) ได้อธิบาย ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมจึงมีลักษณะเป็นพลังทางสังคมอย่างหนึ่ง เพราะเป็นกระบวนการในการแสดงออกอย่างอิสระและอย่างหลากหลาย ของทั้งกลุ่มบุคคลและปัจเจกบุคคลในส่วนต่างๆ ของสังคมทั้งที่จัดตั้งเป็นองค์กรและเป็นปฏิบัติการในชีวิตประจำวัน ซึ่งพยายามผลักดันและเรียกร้องเพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในด้านต่างๆ ทั้งที่เกี่ยวกับการแย่งชิงอำนาจทางการเมืองและการสร้างสรรค์ความหมายคุณค่า และวิธีคิดใหม่ในการดำรงชีวิตที่มักเกิดขึ้นในช่วงของการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม ด้วยการเคลื่อนไหวต่อต้านการทำลายทางความคิดและการแสดงอัตลักษณ์ การปลุกจิตสำนึก การแสวงหาทางเลือกในการพัฒนาหมู่บ้าน และการผลักดันเรียกร้องสิทธิใหม่ๆ ของกลุ่มชนทั้งในระดับ ในเวทีประชาสังคมและในเวทีของประชาชนอย่างเชื่อมโยงกัน (อานันท์ กาญจนพันธุ์, 2544)

ลักษณะสำคัญของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมแบบใหม่ ผู้วิจัยทำการเปรียบเทียบให้เห็นความเหมือนและความต่างของลักษณะสำคัญ โดยพิจารณาจากการอธิบายของ ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร, ประภาส ปิ่นตบแต่ง และม.ร.ว.พศุทธิสาณ ชุมพล ปรากฏดังตารางที่ 6

ตารางที่ 5 แสดงการเปรียบเทียบลักษณะสำคัญของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมแบบใหม่ของนักวิชาการ

ประเด็น	ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร	ประกาส ปิ่นตบแต่ง	ม.ร.ว.พฤทธิสาณ ชุมพล	อานันท์ กาญจนพันธุ์
ผู้สนับสนุน	-กลุ่มคนที่สนับสนุนหลักกับ ขบวนการเคลื่อนไหวทาง สังคมแบบใหม่ ได้แก่กลุ่มที่ เรียกขานในวาทกรรม วิชาการว่า “ชนชั้นกลาง ใหม่”	-ขบวนการเหล่านี้ไม่ได้ตั้งอยู่ ในฐานของชนชั้นเดียว	-ขบวนการทางสังคมใหม่มี ความเป็นขบวนการทางสังคม มากกว่าที่จะเป็นขบวนการ ทางการเมือง เพราะให้ความ สนใจในเรื่องค่านิยมและวิถี ชีวิต ซึ่งก็คือ “เรื่องเชิง วัฒนธรรม” ดังนั้นจึงมี ลักษณะทางสังคมมากกว่า ทางการเมืองโดยตรง	-กลุ่มบุคคลและปัจเจก บุคคลในส่วนต่างๆ ของ สังคมทั้งที่จัดตั้งเป็น องค์กร และ เป็น ปฏิบัติการ ใน ชีวิตประจำวัน
มุมมองต่อ รัฐ	-ไม่ได้ให้ความสำคัญกับ ระบอบการปกครองแบบ รัฐสภาที่เป็นอยู่ เพราะเห็นว่า ไม่มีที่ว่างหรือพื้นที่ให้กับ ประชาชนธรรมดาในการเข้า ไปมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ ทางการเมือง -ขบวนการ เคลื่อนไหวแบบใหม่จึงไม่ทำให้ ความสนใจกับ ทั้ง รัฐ ประชาชาติ และ พรรค การเมือง	- การเคลื่อนไหวเรียกร้องที่ไม่ ผ่านกลไกทางการเมืองที่ ดำรงอยู่ เช่น พรรคการเมือง นักการเมือง หรือหวังพึ่ง กลไกรัฐ เพราะความขัดแย้ง ใหม่ๆ เหล่านี้สลัดซับซ้อน เกินกว่าที่สถาบัน ทาง การเมืองปกติในระบอบ ประชาธิปไตยแบบตัวแทน	- เน้นกระทำการอ้อมรัฐ (by pass the state) ไม่สนใจที่จะติดต่อกับหรือทำทนาย อำนาจรัฐโดยตรง หากแต่ ต้องการที่จะปกป้องสังคม ประชาจากการก้าวท้าวโดย รัฐเทคโนโลยีโนแครต - ไม่ได้มุ่งที่จะเข้าไปมีส่วนใน อำนาจรัฐหรือครองอำนาจรัฐ	-พยายามผลักดันและ เรียกกร้องเพื่อให้เกิดการ เปลี่ยนแปลงในด้านต่างๆ ทั้งที่เกี่ยวกับการแย่งชิง อำนาจทางการเมืองและ ก ร ส ร ำ ส ร ร ค ุ ความหมาย คุณค่า และ วิถีคิด ใหม่ ใน การ ดำรงชีวิต
เป้าหมาย	-ขบวนการเคลื่อนไหวทาง สังคมแบบใหม่ ไม่ได้เป็น ขบวนการที่เคลื่อนไหวเพื่อ การประท้วงหรือต่อต้าน โดดๆ อย่างขบวนการ เคลื่อนไหวทางสังคมแบบเก่า แต่ เป็น ขบวนการ ที่มี เป้าหมายเด่นชัดอยู่ที่ การ ช่างชิงการนำในการสร้างค่านิยามหรือความหมายชุดใหม่ ให้กับสิ่งที่เรียกร้อง ต่อสู้อัน เคลื่อนไหว	-ขบวนการเหล่านี้ไม่ได้ เรียกร้องเกี่ยวกับ ผลประโยชน์เฉพาะกลุ่ม แต่ขบวนการทางสังคมแบบ ใหม่นี้ต้องการ “กติกาหรือ กฎเกณฑ์ชุดใหม่ในการ ดำรงชีวิต ช่างชิงการนำใน การสร้างค่านิยาม หรือ ความหมายชุดใหม่ให้กับสิ่งที่ ต่อสู้ หรือ เป็นการเคลื่อนไหว เพื่อสร้างวาทกรรมชุดใหม่ใน เรื่องนั้นๆ	- พยายามที่จะนำมาซึ่งการ เปลี่ยนแปลงสังคมทั้งโดยการ เปลี่ยนแปลงค่านิยม และโดย การพัฒนาวิถีชีวิตใหม่ๆ ขึ้นมาเป็นทางเลือก	-การแย่งชิงอำนาจทาง การเมือง และการ สร้างสรรค์ความหมาย คุณค่า และวิถีคิดใหม่ใน การดำรงชีวิตที่มีจะ เกิดขึ้นในช่วงของการ เปลี่ยนแปลงทางสังคม และวัฒนธรรม
ลักษณะการ เคลื่อนไหว	-ขบวนการเคลื่อนไหวทาง สังคมแบบใหม่ ไม่ได้เป็น ขบวนการที่เคลื่อนไหวเพื่อ การประท้วงหรือต่อต้าน โดดๆ อย่างขบวนการ เคลื่อนไหวทางสังคมแบบเก่า	-การปรากฏตัวของขบวนการ ทางสังคมแบบใหม่ในสังคม หลังอุตสาหกรรมมีลักษณะ เป็นการเคลื่อนไหวเรียกร้องที่ ไม่ผ่านกลไกทางการเมืองที่ ดำรงอยู่	-มีลักษณะการทำกิจกรรม และลักษณะอุดมการณ์เชิง สัญลักษณ์ (Symbolic) เป็น หลัก	-การเคลื่อนไหวต่อต้าน การทำทนายทางความคิด และการแสดงอัตลักษณ์ การปลุกจิตสำนึก การ แสวงหาทางเลือกในการ พัฒนาหมู่บ้าน และการ ผลักดันเรียกร้องสิทธิ ใหม่ๆ ของกลุ่มชน ทั้งใน ระดับ ในเวทีประชาสังคม และในเวทีของประชาชน อย่างเชื่อมโยงกัน

จากตารางที่ 5 เป็นการเปรียบเทียบให้เห็นความเหมือนและความต่างของลักษณะสำคัญของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมแบบใหม่ มีลักษณะเป็นขบวนการทางสังคมที่มีการรวมกลุ่มกันโดยไม่ได้แบ่งชนชั้น เพื่อเคลื่อนไหวในการกำหนดนิยาม ความหมาย กฎเกณฑ์ ในการดำเนินชีวิตให้สอดคล้องกับวิถีชีวิตและวัฒนธรรม พยายามสร้างการยอมรับอัตลักษณ์ของตนเองสู่สังคมภายนอก โดยไม่ได้ให้ความสำคัญกับกลไกทางการเมืองแบบตัวแทน แต่เน้นและให้ความสำคัญกับการสร้างพื้นที่สาธารณะ

2.3.4 รูปแบบของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม

ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมแบบใหม่ที่เกิดขึ้นจำนวนมากทั้งในต่างประเทศและในประเทศไทย ได้มีความพยายามของนักวิชาการได้แบ่งลักษณะของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมออกเป็น 5 รูปแบบ เพื่อแยกแยะให้เห็นทั้งความแตกต่าง พร้อมๆ ไปด้วยกับการอธิบายลักษณะเชื่อมโยงเกี่ยวพันกันด้วย ทั้งนี้เพราะความสลับซับซ้อนของประเด็นปัญหาทางสังคม ที่เกี่ยวข้องกับการเคลื่อนไหวทางสังคม (อานันท์ กาญจนพันธุ์, 2544: 249-251) ประกอบด้วย

1) ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม ที่ผูกติดอยู่กับชนชั้นใหม่ในสังคม ดังตัวอย่างของ ขบวนการของชนชั้นกลาง (Middle-Class Movement) ในกรณีของสังคมไทยได้แสดงออกอย่างหลากหลาย ในด้านหนึ่งก็พยายามแสดงบทบาทในการมีส่วนร่วมทางการเมืองมากขึ้น ด้วยการท้าทายอำนาจรัฐ จากการร่วมเรียกร้องรัฐธรรมนูญใหม่ เพื่อเปิดภาคประชาสังคมให้กว้างขึ้น แต่ในอีกด้านหนึ่งก็พยายามแสวงหาความเป็นตัวตนใหม่ ด้วยการเข้าร่วมกับลัทธิความเชื่อต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นลัทธิเสด็จพ่อรัชกาลที่ห้า ลัทธิเจ้าแม่กวนอิม นิกายสันตโตโสภ และนิกายวัดพระธรรมกาย เป็นต้น นอกจากนี้ก็ยังมีขบวนการแสดงอัตลักษณ์แบบอื่นๆ ที่แฝงอยู่ในปฏิบัติการในชีวิตประจำวัน (The Practices of everyday life) เช่น ขบวนการมังสวิรัต ขบวนการชีวจิต และขบวนการวิปัสสนา เป็นต้น

สำหรับในต่างประเทศ ขบวนการของชนชั้นกลาง อาจจะเกี่ยวข้องกับการแสวงหาสันติภาพในด้านหนึ่ง ในอีกด้านหนึ่งก็มักจะเกิดขบวนการที่ผูกพันกับลัทธิต่างๆ ที่หันกลับไปหาคำสอนดั้งเดิมของศาสนา โดยเฉพาะในประเทศที่นับถือศาสนาอิสลามจะพบมากที่สุด แต่ก็พบในสังคมอื่นๆ ด้วยเช่นกัน

2) ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม ที่เกี่ยวข้องกับความสัมพันธ์ระหว่างกระแสโลกาภิวัตน์ (Globalization) และ กระบวนการของท้องถิ่น (NGO) ระดับโลก เช่น มูลนิธิคุ้มครองสัตว์ป่าและพรรณพืช World wildlife Fund องค์กรอนุรักษ์ธรรมชาติต่างๆ ของชนชั้นกลางในเมือง และองค์กรของท้องถิ่นระดับต่างๆ กลุ่มต่างๆ เหล่านี้ล้วนมีปรัชญาความเข้าใจต่อธรรมชาติ

แวดล้อม และวิธีการอนุรักษ์ที่แตกต่างกันอย่างมากมาย แม้ว่าจะมีเป้าหมายเพื่อการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมร่วมกันก็ตาม ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับว่ากลุ่มต่างๆ จะใช้การเคลื่อนไหวในเรื่องสิ่งแวดล้อมเป็นเวทีของประชาสังคมเพื่ออะไร เช่น เพื่อแสวงหาอัตลักษณ์ของตนเอง หรือเพื่อเรียกร้องสิทธิในการมีส่วนร่วม หรือเพื่อแสวงหาแนวทางในการพัฒนาทางเลือกใหม่ๆ เป็นต้น

ขบวนการในแนวมักจะเน้นวิธีการที่เรียกว่า “การเมืองในเชิงสัญลักษณ์” (Symbolic politics) โดยผ่านการบริโภคเชิงสัญลักษณ์ เพื่อการปลุกจิตสำนึกให้สังคมตระหนักถึงปัญหาสิ่งแวดล้อม และนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงวิถีดำรงชีวิตใหม่ เช่น การใส่เสื้อยืดที่มีข้อความอนุรักษ์ธรรมชาติ เป็นต้น

3) ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม ที่เกี่ยวข้องกับ การเมืองของการพัฒนา (Politics of development) ดังตัวอย่างขององค์กรพัฒนาเอกชนต่างๆ ในสังคมไทย ที่ร่วมมือกับชุมชนท้องถิ่น ในการต่อต้านแนวทางการพัฒนาของรัฐ ที่มักมีแนวโน้มที่จะเดินไปในทิศทางเดียว ซึ่งส่งผลกระทบต่อความยั่งยืนของธรรมชาติและความเป็นธรรมทางสังคม ด้วยการเรียกร้องให้แสวงหาการพัฒนาแบบทางเลือกใหม่ๆ เช่น ขบวนการพัฒนาแนววัฒนธรรมชุมชน ขบวนการพัฒนาเกษตรทางเลือก และขบวนการพัฒนาเพื่อสร้างความเข้มแข็งให้ชุมชน เป็นต้น

ขบวนการเหล่านี้ จะใช้วิธีการเคลื่อนไหวที่หลากหลายอย่างมาก ประกอบด้วยพิธีกรรมต่างๆ เช่น พิธีทอดผ้าป่าเพื่อธนาคารข้าว พิธีบวชป่าต่อต้านการสร้างเขื่อน และการรวมกลุ่มเพื่อทำการเกษตรแบบธรรมชาติ เป็นต้น

4) ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม ที่เกี่ยวข้องกับการต่อต้านของชาวนาในชีวิตประจำวัน (Everyday life resistance) มักแสดงออกในรูปแบบที่หลากหลาย ตั้งแต่การชูปิณินทา การถือแพ่ง การประกอบพิธีกรรมต่อต้านต่างๆ และการประท้วงเงียบ ด้วยการแอบทำลายและขโมยข้าวของเจ้าของที่ดินโดยไม่ให้รู้ตัวคนทำ ซึ่งจะเกิดขึ้นอย่างเงียบๆ ในชีวิตประจำวัน เพราะชาวนาที่ถูกกดขี่ทั้งหลายไม่ต้องการลุกขึ้นประท้วงอย่างโจ่งแจ้ง เหมือนเช่นขบวนการชาวนาในอดีต “เจมส์ สก็อต (James Scott) เรียกวิธีการของชาวนาเช่นนี้ว่า “อาวุธของผู้อ่อนแอ” (Weapons of the weak) เพื่อหลีกเลี่ยงการถูกรับปราบจากเจ้าหน้าที่ และการสูญเสียความช่วยเหลือจากผู้อุปถัมภ์ที่มีอำนาจในท้องถิ่น

ในกระบวนการลุกขึ้นท้าทายอำนาจอย่างเงียบๆ เช่นนี้เอง ช่วยให้ชาวนาสร้างสัญลักษณ์การต่อต้าน พร้อมกับ ค่อยๆ พัฒนาความเข้าใจเกี่ยวกับอำนาจและอัตลักษณ์ของตนเองไปด้วยในตัวเอง และที่สำคัญก็คือ ยังช่วยให้ชาวนาสร้างความเข้าใจเกี่ยวกับวัฒนธรรมทางการเมืองแบบทางเลือกอีกด้วย ผลก็คือ ชาวนาในหลายกรณีสามารถรวมตัวกันเป็นเครือข่าย เพื่อแก้ไขปัญหาบางอย่างของตนเอง ตลอดจนสร้างอำนาจต่อรองกับรัฐได้ดีขึ้น เช่น เครือข่ายของ

เกษตรกรในภาคเหนือ ซึ่งรวมตัวกันแก้ไขปัญหาการทำลายป่า ด้วยการริเริ่มการจัดการป่าชุมชน จนมีพลังในการต่อรองและเรียกร้องสิทธิจากรัฐ เพื่อให้สามารถอยู่ในป่าได้อย่างถูกกฎหมาย

5) ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม ที่เกี่ยวข้องกับ การเรียกร้องสิทธิ(The Rights Movement) ของกลุ่มชนต่างๆ ตั้งแต่ กลุ่มสตรี กลุ่มชนพื้นเมือง และกลุ่มลักษณะพิเศษต่างๆ เช่น กลุ่มคนที่รักคนที่มีเพศเดียวกัน กลุ่มคนพิการ และกลุ่มคนที่เป็นโรคเอดส์ เป็นต้น ในสังคมไทยรวมเรียกสิทธิของกลุ่มชนเหล่านี้ว่า “สิทธิชุมชน”(Community Rights) ซึ่งถือเป็นความพยายามของกลุ่มชนต่างๆ ในการแสดงอัตลักษณ์(Identity) ของตนออกมา เพื่อให้สังคมเคารพในศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์(Human Dignity) ของพวกเขา ซึ่งถือเป็นสิทธิมนุษยชนขั้นพื้นฐาน(Human rights) อย่างหนึ่ง

ในกรณีของขบวนการสิทธิสตรี จะมีการออกมาเรียกร้องให้สังคมยอมรับสิทธิของสตรี หลายอย่างด้วยกัน เช่น สิทธิที่จะได้รับการปฏิบัติอย่างเท่าเทียมกับผู้ชายในการทำงาน สิทธิในการทำงานนอกบ้านและสิทธิในการมีส่วนร่วมทางการเมือง นอกจากนี้ขบวนการสิทธิสตรีในหลายประเทศยังต่อสู้เพื่อความเสมอภาคในสังคมโดยรวมอีกด้วย

สำหรับกรณีของขบวนการเรียกร้องสิทธิของกลุ่มชนพื้นเมืองนั้น ในสังคมไทยจะมีตัวอย่างเกี่ยวข้องกับทั้งการแสวงหาอัตลักษณ์ และการเรียกร้องสิทธิที่จะมีส่วนร่วมในด้านต่างๆ เช่น สิทธิในการมีส่วนร่วมทางการเมืองในฐานะพลเมืองไทย และสิทธิในการมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากร ทั้งป่าไม้ ที่ดิน และน้ำ ส่วนในประเทศอื่นๆ เช่น ชนพื้นเมืองในออสเตรเลียและอเมริกาอาจจะมีการเรียกร้องสิทธิเหนือที่ดินของบรรพชน(Ancstral Land Rights) สิทธิที่จะใช้จารีตประเพณีของตนเอง และในท้ายที่สุด ก็คือ สิทธิในการปกครองตนเอง

ขบวนการเรียกร้องสิทธิสตรีและกลุ่มชนพื้นเมืองนั้น จะมีการเคลื่อนไหวในเชิงการเมืองทั้งในระดับท้องถิ่น และในระดับสากล เพราะมีเวทีของประชาสังคมในระดับโลก เคลื่อนไหวเรียกร้องแสดงความคิดเห็นในประเด็นเหล่านี้อยู่ทั่วไป ด้วยการสร้างเครือข่ายในทุกระดับ และประกอบด้วยผู้ร่วมเป็นสมาชิกของเครือข่ายที่หลากหลาย มีทั้ง องค์กรระหว่างประเทศ นักการเมือง นักวิชาการ นักพัฒนาเอกชน และมวลชนต่างๆ ซึ่งแสดงให้เห็นว่า ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมในปัจจุบันมีขอบเขตกว้างขวางอย่างมาก ไม่ได้จำกัดอยู่ในพรมแดนของรัฐชาติเท่านั้น แต่เป็นกระแสในการเปลี่ยนแปลงของโลกด้วยเช่นกัน (อานันท์ กาญจนพันธุ์, 2544)

2.3.5 แนวคิดประชาสังคม (Civil Society) ในความหมายของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมแบบใหม่

สังคมใหญ่ที่มีความสลับซับซ้อน และเผชิญกับความเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว รุนแรง ลำพังอำนาจรัฐกับปัจเจกบุคคลไม่มีพลังเพียงพอที่จะรักษาอินทรีย์ของสังคมให้ดำรงอยู่ และมีคุณภาพได้จำเป็นต้องมี “โครงสร้าง” ทางสังคมอีกโครงสร้างหนึ่งขึ้นมาระหว่างกลาง เชื่อมโยงรัฐกับปัจเจกชน โครงสร้างทางสังคมนี้เรียกว่า “ประชาสังคม” (ประเวศ วะสี ในอนุชาติ พวงสำลี และ กฤตยา อาชวนิจกุล, 2542: คำนิยาม)

เอนก เหล่าธรรมทัศน์ ให้ความหมายประชาสังคม หมายถึง เครือข่าย กลุ่ม ชมรม สมาคม มูลนิธิ สถาบัน และชุมชนที่มีกิจกรรมหรือมีการเคลื่อนไหวอยู่ระหว่างรัฐ(State) กับปัจเจกชน (individuals) โดยจุดเน้นของประชาสังคม ได้แก่ (เอนก เหล่าธรรมทัศน์, 2540)

- 1) ไม่ชอบและไม่ยอมให้รัฐครอบงำหรือบงการ แม้ว่าจะยอมรับความช่วยเหลือจากรัฐและมีความร่วมมือกับรัฐได้ แต่ก็สามารถชี้แนะและคัดค้านรัฐได้พอสมควร
- 2) ไม่ชอบลัทธิปัจเจกชนนิยมสุดขั้ว ซึ่งส่งเสริมให้คนเห็นแก่ตัว ต่างคนต่างอยู่ แข่งแย่งแข่งขันจนไม่เห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวม แต่สนับสนุนให้ปัจเจกชนรวมกลุ่มรวมหมู่และมีความรับผิดชอบต่อส่วนรวม โดยไม่ปฏิเสธการแสวงหาหรือปกป้องผลประโยชน์เฉพาะส่วนเฉพาะกลุ่ม

ที่สำคัญ สังคมตามแนวคิดประชาสังคม จะต้องประกอบด้วย 3 ส่วน ได้แก่ รัฐ-ประชาสังคม-ปัจเจกชน ต้องเป็นอิสระต่อกัน แต่ก็ต้องโยงใยเกี่ยวข้องกัน ต้องขัดแย้งคัดค้านกันได้ ขณะเดียวกันต้องปรองดองประสานสามัคคีกันไปด้วย อนุชาติ พวงสำลี และกฤตยา อาชวนิจกุล (2542: 35) (ขบวนการประชาสังคมไทย: ความเคลื่อนไหวภาคพลเมือง, 2542)

ธีรยุทธ บุญมี กล่าวว่า ประชาสังคม เป็นลักษณะสังคมที่เข้มแข็ง มีพลังทางสังคมที่มาจากทุกส่วนอาชีพ ทุกระดับรายได้ ทุกภูมิภาคของประเทศ ซึ่งแม้ว่าสังคมโดยรวมมีความเข้มแข็ง นักธุรกิจ พ่อค้า ประชาชน นักศึกษา และปัญญาชน ก็จะสามารถร่วมผลักดันสังคมและแก้ปัญหาต่างๆ ที่เป็นพื้นฐาน สังคมก็จะสามารถเปลี่ยนแปลงได้ (ธีรยุทธ บุญมี, 2547)

ในรายงานของไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร (2540) ได้พิเคราะห์ขบวนการประชาสังคมกับการพัฒนาประชาธิปไตยว่าเป็นขบวนการประชาสังคมแนวใหม่เป็นผลพวงของขบวนการเคลื่อนไหวต่อสู้ทางสังคมแบบใหม่ (New social movement) มีเป้าประสงค์ชัดเจนที่ไม่สนใจจะช่วงชิงอำนาจรัฐ แต่ปฏิเสธอำนาจรัฐ เพราะรู้ว่าอำนาจรัฐนั้นไร้ประสิทธิภาพ และเคลื่อนไหวบนพื้นฐานของสิทธิที่จะไม่เชื่อฟังรัฐ (Civil obedience)

การเคลื่อนไหวของขบวนการลักษณะนี้ ถูกวิเคราะห์ว่า เป็นความพยายามสร้าง กฎเกณฑ์กติกาชุดใหม่ของการดำรงชีวิต โดยใช้วิธีช่วงชิงการนำในการสร้างระบบความหมายใหม่และ วาทกรรมชุดใหม่ขึ้นมา เปิดพื้นที่การต่อสู้ขององค์กรประชาชนที่เดิมถูกมองว่า ต้องมาจากความ ชัดแย้งทางชนชั้นหรือความขัดแย้งทางการเมืองเท่านั้น ไปสู่ความขัดแย้งที่ดำรงอยู่บนมิติอื่นๆ เช่น บทบาทหญิงชาย(Gender) เชื้อชาติ สีผิว ศาสนา และวัฒนธรรม เป็นต้น

ในทัศนะของไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร ขบวนการประชาสังคมแบบใหม่ ไม่ใช่ ขบวนการปลดปล่อย หรือแบ่งดินแดน หรือปฏิวัติถอนรากถอนโคน ขณะเดียวกันไม่ใช่พรรคการเมือง กลุ่มผลประโยชน์ภาคธุรกิจเอกชน และมีได้หมายรวมถึงกลุ่ม องค์กรอาสาสมัครที่เน้นผลประโยชน์ ของมวลสมาชิกและยอมต่ออำนาจรัฐ แต่เป็นขบวนการปฏิรูปสังคมการเมืองที่เข้มข้นหลากหลายจาก ประชาชนธรรมดาเน้นความเป็นพลเมืองที่รู้ว่าเราเป็นใคร รู้จักที่จะเข้าใจตนเองและผู้อื่น มุ่งสร้าง คุณธรรมของพลเมืองที่อดทนอดกลั้นต่อความแตกต่างหลากหลาย เคารพและยอมรับที่จะอยู่กับ ความแตกต่างหลากหลาย หาวิธีการอยู่ร่วมกันกับความขัดแย้ง โดยไม่มองว่าความขัดแย้งเป็นศัตรู

ในขณะที่ทัศนะของ เอนก เหล่าธรรมทัศน์ (2540) ตีความหมายของคำว่า ขบวนการประชาสังคม คือ เครือข่ายของ “กลุ่ม องค์กร” ที่เชื่อมระหว่าง “รัฐ” กับ “ปัจเจกชน” ความต่างของความสัมพันธ์ของเครือข่ายประชาสังคมกับรัฐและรัฐกับตัวปัจเจก คือ ประชาสังคมต้อง ไม่ยอมให้รัฐครอบงำบางการแม้จะยอมรับความช่วยเหลือจากรัฐและทำงานร่วมกันได้ แต่ก็ไม่นับ ความขัดแย้ง หากเน้นการประสานความร่วมมือแทน ในขณะเดียวกันต้องไปเป็นลัทธิปัจเจกนิยมสุด ขั้ว ดังนั้นการเคลื่อนไหวของประชาคมต้องไปไม่เน้นการทำงานผ่านรัฐ เพื่อจำกัดขอบเขตของอำนาจ รัฐ ลดภาระหน้าที่ของรัฐ ทำให้รัฐเล็กลง กระฉับกระเฉงขึ้นในการทำหน้าที่หลักสำคัญๆ ของรัฐ เท่านั้น นั่นคือ ขบวนการประชาสังคมต้องยืดหยุ่นการทำงานนโยบายจากรัฐและช่วงชิงผลประโยชน์มาสู่ ส่วนรวมที่ไม่ใช้รัฐให้มากขึ้น การรวมกลุ่มนี้ต้องเป็นการรวมกลุ่มของคนแปลกหน้า มิใช่กลุ่มเฉพาะคน ใกล้ชิด เป็นการรวมตัวอย่างสมัครใจไม่บังคับ สามารถเข้าออกจากการเป็นสมาชิกได้อย่างเสรี และ ต้องมีลักษณะการทำงานร่วมกันอย่างเท่าเทียม (เอนก เหล่าธรรมทัศน์, 2540)

แต่ทั้งนี้ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร และ เอนก เหล่าธรรมทัศน์ เห็นสอดคล้องกันว่า หัวใจสำคัญที่ช่วยขับเคลื่อนขบวนการประชาสังคม คือ “คุณธรรมแบบพลเมือง” ซึ่งเน้นการมี จริยธรรมเพื่อส่วนรวม (Civil Virtue) ดังนั้น การศึกษาเพื่อความเป็นพลเมือง (Civic education) จะ มีความสำคัญมาก

เงื่อนไขและปัจจัยที่เอื้ออำนวยให้ขบวนการประชาสังคมยั่งยืน การพัฒนาขบวนการ เคลื่อนไหวทางสังคมใหม่นี้ จะเกิดขึ้นได้จะต้องมีเงื่อนไขและบรรยากาศในสังคมที่เอื้ออำนวย เงื่อนไข

ต่ำที่สุดจะอยู่ที่ระบบการเมืองการปกครองที่ต้องเปิดกว้าง ประกันความปลอดภัยของประชาชน และประกันสิทธิมนุษยชนขั้นพื้นฐานของประชาชนเป็นอย่างต่ำ

องค์ประกอบสำคัญพื้นฐานประการหนึ่ง ที่เอื้ออำนวยต่อการเติบโตใหญ่ของการเมืองภาคประชาชนหรือต่อขบวนการประชาสังคม อนุชาติ พวงสำลี และกฤตยา อาชวนิจกุล (ขบวนการประชาสังคมไทย: ความเคลื่อนไหวภาคพลเมือง, 2542) คือ ระบบการปกครองต้องเปิดโอกาสให้ประชาชนตรวจสอบผู้มีอำนาจได้ โดยเฉพาะการตรวจสอบฟ็องร็องรัฐหรือบริษัทธุรกิจเอกชนหรือภาคทุนที่เอาเปรียบประชาชน ไม่ว่าจะประชาชนกลุ่มด้อยโอกาส ไร้อำนาจ หรือประชาชนธรรมดาทั่วไป โดยเฉพาะอย่างยิ่งเรื่องการจัดสรรงบประมาณ ต้องปรับแก้นโยบายการเงินการคลัง และกฎหมายให้เอื้ออำนวยต่อการทำงานประชาสังคม และควรผลักดันให้เกิดกองทุนขนาดใหญ่ด้านประชาสังคมที่บริหารจัดการโดยคณะกรรมการระดับชาติที่มาจากภาคีต่างๆและเป็นอิสระจากรัฐ มีการตรวจสอบและประเมินผลได้ การพัฒนาคนในภาคีต่างๆ เกี่ยวกับความคิดวิธีการทำงานร่วมกัน เรียนรู้วิธีการลดความขัดแย้ง และการที่รัฐอนุญาตให้ข้าราชการลงไปทำงานร่วมกับชุมชนมากขึ้น สิ่งเหล่านี้จะช่วยให้ประชาสังคมเกิดได้เร็วขึ้นและเข้มแข็ง

จากการศึกษาทบทวนแนวคิดเกี่ยวกับขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมแบบใหม่ ซึ่งมีลักษณะเป็นขบวนการทางสังคมที่มีการรวมกลุ่มกันโดยไม่ได้แบ่งชนชั้น เพื่อเคลื่อนไหวในการกำหนดนิยาม ความหมาย กฎเกณฑ์ ในการดำเนินชีวิตให้สอดคล้องกับวิถีชีวิตและวัฒนธรรม พยายามสร้างการยอมรับอัตลักษณ์ของตนเองสู่สังคมภายนอก โดยไม่ได้ให้ความสำคัญกับกลไกทางการเมืองแบบตัวแทน แต่เน้นและให้ความสำคัญกับการสร้างพื้นที่สาธารณะ สอดคล้องกับลักษณะของเครือข่ายอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรมลุ่มน้ำโขง-ล้านนา ที่มีลักษณะการสร้างเครือข่ายระหว่างกลุ่มองค์กร ระหว่างชุมชน เป็นกลุ่มประชาสังคมต่างๆในลุ่มน้ำ ขยายออกไปยังกลุ่มอื่นๆ ในลุ่มน้ำ นักการเมืองท้องถิ่นและระดับประเทศ นักวิชาการ ศิลปิน สื่อมวลชน นักเขียน เป็นต้น โดยพยายามนำเสนอประเด็นผลกระทบที่เกิดขึ้นออกสู่วงกว้าง นอกจากนั้นการรวมตัวเป็นเครือข่ายของชุมชนในลุ่มน้ำโขงนั้นต้องการนำเสนอแนวทางในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของตนเอง สร้างกฎกติกาใหม่ๆ ในการดำรงชีวิตที่วางอยู่บนฐานความเป็นธรรมร่วมกัน ไม่ให้ฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งได้เปรียบ ไม่เน้นการได้ประโยชน์เฉพาะกลุ่ม และไม่ได้ยึดชนชั้นใดชนชั้นหนึ่งอย่างชัดเจน ถือได้ว่าเป็นการต่อรองอำนาจกับรัฐ และรัฐข้ามชาติแต่ไม่ได้ต้องการช่วงชิงอำนาจรัฐ (คณะนักวิจัยชาวบ้านเชียงของ-เวียงแก่น, 2549; ยศ สันตสมบัติ และคณะ, 2552)

2.4 แนวคิดทางสังคมวิทยาที่ใช้ในการวิเคราะห์

การศึกษาวิจัยมีทฤษฎีที่เกี่ยวข้องที่นำมาใช้ในการอธิบายปรากฏการณ์ของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมแบบใหม่ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำลุ่มน้ำสาขาดอนบนของประเทศไทย ที่มีปัจจัยทางด้านสังคมที่มีส่วนเกี่ยวข้องต่อความคิดของคน กลุ่มคน เครือข่ายทางสังคม กลุ่มประชาสังคม และขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมด้านต่างๆ ที่เป็นส่วนหนึ่งของระบบสังคมใหญ่ ที่เป็นผู้สร้างกระบวนการเรียนรู้ที่เป็นผลต่อลักษณะการแสดงออกของผู้คน กลุ่มคน เครือข่ายทางสังคม และกลุ่มประชาสังคมในลุ่มน้ำ ซึ่งแนวคิดและทฤษฎีทางสังคมวิทยาที่ผู้วิจัยนำมาใช้เป็นแนวทางในการอธิบายปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้น มีดังต่อไปนี้

2.4.1 โครงสร้างนิยมประกอบสร้าง (Constructivist Structuralism)

เป็นแนวคิดที่ปีแอร์ บูร์ดิเยอร์ ได้พัฒนาแนวคิดจากกระแสแนวความคิดขัดแย้งระหว่างโครงสร้างนิยม กับ อัตถิภาวนิยม มีมานานในปรัชญาตะวันตก ซึ่งเป็นความขัดแย้งระหว่าง วัตถุวิสัย (objectivism) และอัตวิสัย (subjectivism) โดยที่กลุ่มแนวคิดด้านโครงสร้างนิยมมีลักษณะให้ความสำคัญ วัตถุวิสัยแบบสุดขั้ว แต่นักคิดของฝรั่งเศสช่วงทศวรรษที่ 1970 ได้รับอิทธิพลจากลัทธิอัตถิภาวนิยม (existentialism) ของ ฌอง-ปอล ซาร์ตร์ (Jean-Paul Sartre) ภายใต้ความขัดแย้งของแนวคิดทั้งสองกระแส ปีแอร์ บูร์ดิเยอร์ ได้เสนอจุดยืนของตนเองแบบทวิลักษณ์ (duality) โดยหลอมเอาแนวคิดทั้ง 2 กระแสเข้าด้วยกัน โดยเขาได้นิยามคำว่า อัตวิสัย ไว้ว่า เป็นความรู้ทุกรูปแบบที่ให้ความสำคัญกับความรู้สำนึกในระดับปัจเจกบุคคลและปฏิสัมพันธ์กันระหว่างบุคคล ส่วน วัตถุวิสัยหมายถึงความรู้ทุกรูปแบบที่ให้ความสำคัญกับกฎเกณฑ์หรือโครงสร้างที่มากำหนดการกระทำของคน (บูร์ดิเยอร์ ปีแอร์ แปลโดย ชนิดา เสี่ยมไพศาลสุข, 2550)

การศึกษาโครงสร้างในสังคมของปีแอร์ บูร์ดิเยอร์ เริ่มจากการศึกษาแนวคิดโครงสร้างนิยมของเลวี-สโตรสและแนวคิดของอัลตูแซร์ที่นิยมโครงสร้างแบบมาร์กซิสต์ เขาชี้ว่าการพยายามอธิบายสังคมโดยมุ่งหาแต่โครงสร้างสากล ซึ่งเป็นการลดทอนการกระทำให้เป็นเพียงผลของตัวแบบทฤษฎี อันเป็นการมองจากสายตาของผู้ศึกษาที่สังเกตอยู่ภายนอกตามหลักญาณวิทยาแบบภววิสัย การทำให้ผู้กระทำกลายเป็นเพียงตัวหมาก หรือ ร่างทรง หรือ พาหะ ในโครงสร้างตามแนวคิดของอัลตูแซร์ หรือการมองผู้กระทำทางสังคมเป็นเหมือนหุ่นกระบอกที่มีโครงสร้างเป็นเชือกชัก อย่างที่โครงสร้างนิยมเสนอนั้น ไม่สามารถอธิบายได้ว่าสาเหตุหรือเหตุผลอันแท้จริงของการกระทำทางสังคมได้

ปีแอร์ บูร์ดิเยอร์ได้ เสนอโมโนทัศน์ “โครงสร้าง” ว่าเป็นโครงสร้างที่กำหนดและถูกกำหนด ถือได้ว่าเป็นคุณสมบัติของมโนทัศน์หลัก “ฮาบิตุส” (Habitus) คือ เป็นโครงสร้างที่กำหนดการกระทำของปัจเจกบุคคลซึ่งเป็นผลิตผลของกระบวนการหล่อหลอมทางสังคมตั้งแต่ในช่วงแรกของชีวิต โดยปลูกฝังโครงสร้างเชิงภววิสัยต่างๆ เช่น เงื่อนไขทางสังคม ความเชื่อ ค่านิยม ให้ซึมซับเข้าไปในร่างกายและจิตใจของปัจเจกบุคคลจนเกิด “ลักษณะโน้มเอียง” (Dispositions) ที่เป็นเหมือนโครงสร้างเชิงอัตวิสัยขึ้น โครงสร้างดังกล่าวนี้กำหนดขอบเขตของการกระทำและสร้างกระบวนการ

ชุดการรับรู้และประเมินคุณค่าที่สอดคล้องกับโครงสร้างเชิงทฤษฎี แล้วแสดงออกมาภายนอกในรูปแบบของ “การปฏิบัติ” (Pratiques) ต่างๆ ซึ่งเป็นการกระทำในชีวิตประจำวันที่สม่ำเสมอ อันมีแนวโน้มผลิตซ้ำโครงสร้างเชิงทฤษฎีนั้นอีกทีหนึ่ง ในแง่นี้โครงสร้างจึงถูกประกอบสร้างด้วยการปฏิบัติต่างๆ ที่ถูกกำหนดมาก่อนด้วย ฮาบิตัส อันเป็นโครงสร้างที่ฝังอยู่ภายใน และถูกกำหนดด้วยโครงสร้างเชิงทฤษฎีที่อยู่ภายนอกอีกทีหนึ่ง

โครงสร้างอีกชนิดหนึ่งที่ปีแอร์ บูร์ดิเยอร์ ให้ความสำคัญ โดยเน้นมิติของการครอบงำทางอำนาจมากขึ้น คือ โครงสร้างเชิงทฤษฎีที่เขาเรียกว่า “สนาม”(ChampหรือField) ซึ่งมีลักษณะเป็นพื้นที่ที่องค์ประกอบต่างๆ เช่น สถาบัน องค์กร กลุ่ม ปัจเจกบุคคล ฯลฯ นิยามคุณสมบัติด้วยความแตกต่างจากองค์ประกอบอื่นๆ เป็นพื้นที่ของกระบวนการผลิต การไหลเวียนและการครอบครองทุนชนิดต่างๆ ระบบโน้มเอียงของปัจเจกถูกกำหนดโดยตำแหน่งแห่งที่ในวงการผลิตและประเภทของการผลิต ซึ่งจะมีเติมพันของการแข่งขันอันได้แก่ “ทุน” แตกต่างกันไป แต่ความสามารถกระทำการก็ได้หายไป ปัจเจกในฐานะผู้กระทำการมี “ยุทธวิธี” ตามหลักของ สำนักเชิงปฏิบัติ หรือ ความเข้าใจเชิงปฏิบัติ ในการปรับตัวต่อตรงกับโครงสร้างเชิงทฤษฎีของวงการผลิต ในแง่นี้โมโนทัศน์เรื่อง “สนาม” นี้จึงเป็นแนวคิดแย้งกับความคิดแบบมาร์กซิสต์เชิงโครงสร้าง โดยมีบทบาทเป็นเสมือนพื้นที่ตรงกลางที่เชื่อมระหว่างโครงสร้างสองชั้นของส่วนต่างๆ ของสังคมที่แยกจากกันเด็ดขาด ให้หลอมรวมเข้าด้วยกัน แล้วปรับเปลี่ยนมุมมองที่ว่าสังคมประกอบด้วยปริณทลต่างๆ หลากหลาย ที่มีความเป็นเอกเทศเชิงสัมพัทธ์แต่ก็มีความเหมือนในเชิงโครงสร้าง

2.4.2 ผู้กระทำ (Agent) และความสามารถกระทำการ (Agency)

โมโนทัศน์เรื่องผู้กระทำการ(agent) และความสามารถกระทำการ(Agency) เกิดขึ้นในช่วงทศวรรษที่ 1980 ในวงการสังคมวิทยา เป็นช่วงเวลาที่กระแสโครงสร้างนิยมเริ่มคลี่คลายและถูกวิพากษ์วิจารณ์โดยชี้ให้เห็นจุดอ่อนในความตายตัวของโครงสร้าง นักสังคมวิทยาบางกลุ่มในช่วงนี้ได้นำเอาโมโนทัศน์เรื่อง ผู้กระทำการมาใช้ยืนยันว่าบุคคลมีความสามารถกระทำการ การกระทำของบุคคลไม่ได้ถูกกำหนดด้วยโครงสร้างทั้งหมด ซึ่งงานศึกษาเน้นการค้นหาตัวเชื่อมระหว่างความสามารถของผู้กระทำและโครงสร้าง(Agency/Structure) ซึ่งปรากฏในงานทฤษฎีทางสังคมวิทยาฝั่งยุโรปเป็นส่วนใหญ่ เช่น แอนโทนี กิดเด็นส์ ที่เสนอความเชื่อมโยงระหว่างผู้กระทำการกับโครงสร้างทางสังคมด้วยทฤษฎีการก่อตัวของโครงสร้าง (Structuration theory) (ชนิดา เสงี่ยมไพศาลสุข,2550)

ในหมู่นักสังคมวิทยาฝรั่งเศส ปีแอร์ บูร์ดิเยอร์ เป็นผู้ที่มีมุ่งศึกษาความขัดแย้งระหว่างความสามารถกระทำการกับโครงสร้าง โดยมองว่าเป็นความขัดแย้งที่ไม่มีที่สิ้นสุดระหว่างขั้วทางญาณวิทยาแบบทฤษฎี(objectivism) กับอัตวิสัย (subjectivism) ซึ่งครอบคลุมแนวคิด ทฤษฎี หรือ มุมมองเกี่ยวกับสังคมทุกรูปแบบและเป็นอุปสรรคอย่างยิ่งในต่อการศึกษาทำความเข้าใจสังคมอย่างแท้จริง ในญาณวิทยาขั้วอัตวิสัย ปีแอร์ บูร์ดิเยอร์ วิจารณ์ความรู้สามรูปแบบ คือ เจตจำนงนิยม (Voluntarism) แนวทางการศึกษาแบบจุลภาค(Micro approaches) และทฤษฎีว่าด้วยการกระทำในฐานะผู้มีเหตุผล (Rational-actor theory) ว่าปรัชญาที่เน้นปัจเจกมีเจตจำนงเสรี นั้นมีข้อบกพร่องตรงที่พิจารณาการตัดสินใจของปัจเจกโดยไม่คำนึงถึงบริบททางสังคม ส่วนแนวทางแบบจุลภาคใน

การศึกษาปฏิสัมพันธ์ของมนุษย์เช่น ชาติพันธุ์วิธีวิทยา ปฏิสัมพันธ์เชิงสัญลักษณ์ และปรากฏการณ์วิทยา ไม่สามารถเชื่อมโยงแบบแผนต่างๆ ของปฏิสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นจริง รวมถึงระบบความหมายที่สังคมสร้างขึ้นกับแบบแผนในลำดับขั้นที่เหนือขึ้นไป ซึ่งจะเกี่ยวข้องกับการครอบงำทางอำนาจในสังคมได้ ปีแอร์ บูร์ดิเยอร์ วิจารณ์การศึกษาแบบปฏิสัมพันธ์เชิงสัญลักษณ์ ที่เสนอว่าสังคมวิทยาเป็นเพียงการประกอบสร้างความหมายชั้นที่สอง หรือความหมายแบบนามธรรมให้กับความหมายที่ถูกประกอบสร้างไว้แล้ว โดยผู้กระทำในสังคมหรือที่เรียกว่า Common knowledge (ความรู้ร่วม) ปีแอร์ บูร์ดิเยอร์ ชี้ให้เห็นว่าการศึกษาดังกล่าวหลงลืมไปว่าผู้กระทำการรับรู้และสร้างความเข้าใจของตนที่มีต่อสังคมจากตำแหน่งที่ในพื้นที่ทางสังคมซึ่งมีโครงสร้างแบบลำดับขั้น ปฏิสัมพันธ์ทั้งหลายทางสังคมซึ่งเป็นสิ่งที่สามารถสัมผัสได้โดยทันทีนั้นปิดบังอำพรางไม่ให้เห็นโครงสร้างที่เป็นตัวกำหนดในระดับที่สูงขึ้นไป ปีแอร์ บูร์ดิเยอร์ ชี้ว่า การมองอะไรในระยะไกลเกินไปทำให้หลงลืมสิ่งต่างๆ มากมายเหมือนการมองต้นไม้ ซึ่งทำให้ไม่สามารถมองเห็นป่าทั้งป่าได้ นอกจากนั้นปีแอร์ บูร์ดิเยอร์ ยังวิจารณ์แนวคิดทฤษฎีที่มองผู้กระทำเป็นผู้มีเหตุผลว่าเป็นการมองการกระทำโดยไม่ได้คำนึงถึงกระบวนการหล่อหลอมทางสังคม

ไม่เพียงญาณวิทยาแบบอัตวิสัยเท่านั้นที่มีข้อบกพร่อง ภาววิสัยก็เป็นขั้วทางญาณวิทยาอีกขั้วหนึ่งที่ปีแอร์ บูร์ดิเยอร์ วิจารณ์เช่นกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งความรู้สามรูปแบบ คือ ปฏิฐานนิยม(Positivism) โครงสร้างนิยม (Structuralism) และปัญญานิยม (Intellectualism)แนวคิดแบบปฏิฐานนิยมซึ่งให้ความสำคัญกับโครงสร้างมหภาคโดยส่วนใหญ่จะอยู่ในรูปของความสม่าเสมอทางสถิติ นั้น ไม่ได้ตระหนักว่าการกระทำเป็นสิ่งที่ยังคงสร้างขึ้น สถิติเป็นสิ่งที่สร้างขึ้นโดยนักสังคมวิทยาซึ่งยึดอยู่กับมุมมองแบบประจักษ์นิยมโดยที่ปัจเจกผู้กระทำมิได้มีส่วนได้ส่วนเสียอะไร ส่วนแนวคิดแบบโครงสร้างนิยมก็ไม่อาจอธิบายถึงที่มาของโครงสร้างต่างๆ ของการกระทำซึ่งปีแอร์ บูร์ดิเยอร์ถือว่าเป็นสิ่งที่เป็จุดหมายหลักอันควรมุ่งเน้นในทฤษฎีว่าด้วยการกระทำ และสำหรับมุมมองที่เชิดชูความรู้หรือทฤษฎี (Theoricism) ซึ่งปีแอร์ บูร์ดิเยอร์ วิจารณ์ว่าเป็นมุมมองที่พบในนักวิชาการหรือนักวิจัยนั้นไม่เพียงพิจารณาผู้กระทำแต่ยังสะท้อนตรรกะของผู้สร้างทฤษฎีเองออกมาด้วย นักวิจัยที่ยึดมุมมองแบบภาววิสัย โดยมองผู้กระทำเป็นเพียงวัตถุของการวิจัยนั้นถูกปิดตาด้วย “ภาพลวงตาของนักวิชาการ” และ มองไม่เห็นความแตกต่างระหว่าง “แม่แบบของความเป็นจริง” กับ “ความเป็นจริงของแม่แบบ” สิ่งที่ขาดหายไปจากมุมมองแบบนี้ อันเป็นสิ่งที่ปีแอร์ บูร์ดิเยอร์ เสนอว่ามีความสำคัญอย่างยิ่งยวดในวิชาสังคมวิทยาเพื่อหลีกเลี่ยงความผิดพลาดแบบปัญญานิยม (Erreur intellectualiste) ได้แก่ การค้ำประกันว่า นักวิจัยเองก็มีฐานะเป็นผู้กระทำทางสังคมเช่นเดียวกับผู้กระทำอื่นๆ ผู้ที่ศึกษาสังคมจึงมองความจริงในโลกโดยอาศัย “มุมมองแบบวิพากษ์ตนเอง” ด้วย

ในการก้าวข้ามอุปสรรคทั้งหลายเหล่านี้ ปีแอร์ บูร์ดิเยอร์ เสนอให้เชื่อมโยงภาววิสัยกับอัตวิสัยเข้าด้วยกันในแบบ “ความสัมพันธ์เชิงวิภาษ” ทั้งนี้เนื่องจากปัจเจกมิได้เป็นอัตบุคคล (Subject) ทั้งในความหมายของภาววิสัยหรืออัตวิสัย แต่เป็นผู้กระทำการ (Agent) ที่มีความสามารถกระทำการ (Agency) บุคคลมีศักยภาพในการเข้าใจและควบคุมการกระทำต่างๆ ของตน อย่างไรก็ตาม การกระทำเหล่านั้นก็มีได้เป็นผลจากเจตจำนงที่เป็นเหตุเป็นผลของปัจเจกทั้งหมดอย่างที่ปรัชญาอัตบุคคลนิยมเสนอไว้ การกระทำต่างๆ ของบุคคลในสังคมล้วนถูกล้อมกรอบไปด้วยโครงสร้างบางอย่างที่มีความยืดหยุ่น ทำให้ดูเหมือนว่าบุคคลมีอิสระเสรีที่จะคิดและเลือกกระทำ ที่กล่าวว่า “ดู

เหมือน” ก็เพราะความอิสระนั้นเป็นไปได้เพียงในขอบเขตที่โครงสร้างกำหนดไว้เท่านั้น ปีแอร์ บูร์ดิเยอร์ เสนอให้พิจารณาการกระทำของปัจเจกในแง่ของ “การปฏิบัติ” กล่าวคือ สิ่งที่บุคคลกระทำ ไม่ใช่สิ่งที่ตัวบุคคลหรือบรรทัดฐานทางสังคมอ้างว่ากระทำ หัวใจซึ่งใช้อธิบายการกระทำในฐานะการปฏิบัติ คือ มโนทัศน์ Habitus คือ คุณสมบัติที่ฝังฝังอยู่ในตัวบุคคลและทำให้บุคคลมีความสามารถกระทำการต่างๆ ตามตรรกะเชิงปฏิบัติ (Logique pratique) อันเป็นตรรกะของความใช้ได้ในการปฏิบัติ ปัจเจกจึงมิได้กระทำการโดยมีเจตจำนงสำนึกรู้ในการกระทำของตน สำนึกที่ชี้นำการกระทำของปัจเจกคือ สำนึกเชิงปฏิบัติ (Sens pratique) อันเป็นสำนึกที่มีได้อิงอยู่กับหลักการของเหตุผลแต่อย่างไร

2.4.3 การปฏิบัติการ (Practice)

การปฏิบัติการ เป็นสิ่งที่แสดงออกของปัจเจกบุคคล ซึ่งปีแอร์ บูร์ดิเยอร์ ให้อธิบายไว้ว่า เป็นสิ่งที่บุคคลกระทำไม่ใช่สิ่งที่ตัวบุคคลหรือบรรทัดฐานทางสังคมอ้างว่ากระทำ ซึ่งหัวใจที่ใช้ อธิบายการกระทำในฐานะการปฏิบัติ คือ มโนทัศน์ของ “Habitus”

ปีแอร์ มองว่าการปฏิบัติที่แสดงออกมานั้นเกิดจาก โครงสร้างเชิงภววิสัยที่กำหนดขอบเขตของการกระทำ และการปฏิบัติต่างๆ ที่แสดงออกมานั้นถูกกำหนดมาก่อนด้วย Habitus ซึ่งเป็นโครงสร้างที่ฝังอยู่ในของผู้กระทำแล้ว และการกำหนดด้วยโครงสร้างภววิสัยที่อยู่ภายนอกอีกที่หนึ่ง ถือได้ว่ามีแนวโน้มผลิตซ้ำเชิงโครงสร้างภววิสัยอีกชั้นหนึ่ง (บูร์ดิเยอร์ ปีแอร์ แปล โดย ชนิตา เสงี่ยมไพศาลสุข, 2550) ซึ่งปีแอร์ บูร์ดิเยอร์ อธิบายไว้ว่า

“ระบบความสัมพันธ์แบบวนเวียนไปมาซึ่งประสานโครงสร้างและการปฏิบัติต่างๆ เข้าด้วยกัน กล่าวคือ โครงสร้างเชิงภววิสัยทั้งหลายมีแนวโน้มที่จะผลิตลักษณะโน้มเอียงเชิงอัตวิสัยที่ก่อให้เกิดการกระทำที่มีโครงสร้างกำกับ จากนั้น การกระทำดังกล่าวก็มีแนวโน้มที่จะผลิตซ้ำโครงสร้างเชิงภววิสัยขึ้นมาใหม่เช่นนี้เรื่อยๆ” (ปีแอร์ บูร์ดิเยอร์ อ้างถึงในชนิตา เสงี่ยมไพศาลสุข, 2550: 76)

คุณลักษณะที่สำคัญของ Practice ของปีแอร์ บูร์ดิเยอร์ กาญจนา แก้วเทพ และสมสุข หินวิมาน ได้อธิบายถึงมีรายละเอียด ดังนี้ (กาญจนา แก้วเทพ และสมสุข หินวิมาน, 2551)

1) เริ่มแรก บูร์ดิเยอร์ คิดถึง Practice โดยเทียบเคียงกับแนวคิดเรื่อง “ภาษา” ซึ่งมีลักษณะเหมือนเหรียญ 2 ด้าน กล่าวคือ ด้านหนึ่ง Practice จะมีลักษณะที่ถูกกำหนดจากกฎเกณฑ์ของโครงสร้างสังคม (ที่บูร์ดิเยอร์ เรียกว่า Rule) แต่ในอีกด้านหนึ่ง Practice ก็จะมีลักษณะที่สามารถสร้างสรรค์/เปลี่ยนแปลงได้ด้วยมนุษย์บางคน (ที่เป็น Agency- ผู้กระทำการ) (Practice แบบนี้บูร์ดิเยอร์เรียกว่า Strategy-ยุทธวิธี)

2) Practice นั้นจะต้องเกิดขึ้นในกาล (Time) และเทศะ (Space) หนึ่งๆ เสมอ

3) Practice นั้นอาจจะดำเนินไปอย่างไร้สำนึกตัวเต็มๆที่เสมอไป ดังที่บูร์ดิเยอร์ยกตัวอย่างนักกีฬาที่สามารถเล่นกีฬาได้ราวกับ “มันเป็นไปเอง” (Feel for the game) แบบไม่ต้องเสียเวลาคิด

4) Practice ที่เป็นการดำเนินชีวิตทางสังคมของมนุษย์จึงมีลักษณะยืดหยุ่น ไม่ตายตัวแม้จะต้องอยู่ภายใต้กฎระเบียบ แต่ก็จะมีการแหวกแนวออกไปอยู่ตลอดเวลา เหมือนการเล่นฟุตบอลหรือการเล่นเกมที่อยู่ในกฎ แต่ทว่าทุกครั้งการเล่นเกม/ฟุตบอลก็เปิดโอกาสให้มีสิ่งใหม่ๆ เกิดขึ้นได้เสมอ

5) บูร์ดิเยอร์ต่อย้ำว่า Practice นั้นไม่ใช่เป็นเพียงแค่เรื่องของ “วัตรปฏิบัติ” ที่คนเรากระทำอยู่เป็นประจำเท่านั้น หากแต่ Practice เป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับพลังอำนาจทางวัฒนธรรม/เศรษฐกิจ/การเมือง ไม่ว่าจะเกี่ยวข้องในแง่ของการค้ำหวัดทำตามอำนาจหรือเกี่ยวข้องในแง่ของการท้าทายอำนาจก็ตาม

6) Practice นั้น เป็นผลผลิตที่เกิดมาจากกระบวนการทางสังคมที่เกิดจากการเรียนรู้ของมนุษย์เราที่อยู่ในแต่ละโครงสร้างสังคม และในเวลาเดียวกัน Practice นี้ก็จะกลายมาเป็น “ธรรมชาติที่สอง” (Second nature) ของมนุษย์ที่มีส่วนประกอบทั้งด้านที่เป็น “ข้อจำกัด” (Constraint) และ “เสรีภาพ” (Freedom) ในเวลาเดียวกัน

ความรู้เรื่องการปฏิบัติการ (Knowledge of practice) ปีแอร์ บูร์ดิเยอร์ ได้แบ่งความรู้เรื่อง การปฏิบัติการ (Practice) ออกเป็น 3 ระดับ คือ

ระดับแรก เป็นความรู้ที่เราเห็นและคุ้นเคยกันอยู่ในชีวิตประจำวัน เป็นความรู้ระดับปรากฏการณ์ (Phenomenological level) จากตัวอย่างที่เขาศึกษา คือ การมองเห็นการแลกเปลี่ยนของขวัญของชนเผ่าพื้นเมืองที่เขาศึกษาในอัลจีเรีย หรือในสังคมปัจจุบันที่เราเห็นการให้ของขวัญในวาระโอกาสต่างๆ รวมทั้งการแจกของรางวัลโทรทัศน์ เป็นต้น

ระดับที่สอง เป็นความรู้ระดับที่นักวิชาการไปจัดระบบมาจากความรู้แห่งการปฏิบัติในระดับแรก จากตัวอย่างเดิมที่นักวิชาการได้เห็นการแลกเปลี่ยนของขวัญกันในวาระต่างๆ นักวิชาการจะนำมาจัดระบบเป็นแบบแผนว่า การแลกเปลี่ยนของขวัญนั้นได้เป็นไปตามยถากรรม หากว่ามีระเบียบกฎเกณฑ์บางอย่างกำกับอยู่ เช่น ต้องให้ของขวัญแบบไหนกับใคร รวมทั้งมี บทบาทหน้าที่ เช่น บทบาทหน้าที่ของการให้ของขวัญก็คือ การธำรงรักษาความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลเอาไว้ เป็นต้น ความรู้ในระดับนี้เรียกว่า Objective knowledge หรือ Model ซึ่งเป็นความรู้ที่เกิดจากการที่นักวิจัยแยกเอาความรู้จากประสบการณ์มายกระดับประกอบสร้างใหม่

ระดับที่สาม ในขณะที่ความรู้ระดับที่สองนั้น เป็นความรู้ที่คนใช้ การปฏิบัติการ (Practice) ตามกฎระเบียบของโครงสร้างสังคม แต่ความรู้ในระดับที่สามนี้ กลับมีลักษณะตรงกันข้าม คือ เป็นความรู้ที่เราใช้ต่อต้านแบบจำลอง/กฎระเบียบสังคม ซึ่งก็คือความรู้แห่งการปฏิบัติที่ ปีแอร์ บูร์ดิเยอร์ เรียกว่า “ยุทธวิธี” ปีแอร์ บูร์ดิเยอร์ กล่าวว่า ความรู้แบบยุทธวิธีนี้เป็นความรู้ที่นักวิชาการสายโครงสร้างนิยมจะมองไม่เห็น เพราะหลุดไปจากกรอบวิธีคิดแบบโครงสร้างนิยม ซึ่งปีแอร์ บูร์ดิเยอร์ ยืนยันว่า มนุษย์เราอยู่กับโครงสร้าง/กฎเกณฑ์อย่างมีความคิด มียุทธวิธีซึ่งทำให้มนุษย์เรามีสถานะเป็น Actor/Agency

2.4.4 ฮาบิตุส (Habitus)

แนวคิดเรื่อง Habitus ได้มีการกล่าวถึงและนำมาใช้ในวงวิชาการมาตั้งแต่สมัยกรีก และสืบทอดต่อเนื่องมาโดยตลอดวิธีคิดของตะวันตก ซึ่งเป็นแนวคิดที่แพร่หลายในสำนักปรากฏการณ์

วิทยา สำหรับ ปีแอร์ บูร์ดิเยอร์ การนำแนวคิดเรื่อง Habitus มาใช้โดยมีเป้าหมายที่จะปิดช่องว่างระหว่าง “โครงสร้าง” และ “ผู้กระทำการ”

ปีแอร์ บูร์ดิเยอร์ ให้ความหมาย Habitus ไว้ว่า คือ ระบบความโน้มเอียงที่ยั่งยืนและปรับเปลี่ยนได้เป็นโครงสร้างที่ถูกกำหนดขึ้นแต่ก็พร้อมที่จะเป็นโครงสร้างที่ไปกำกับสิ่งอื่น ซึ่งเป็นทั้งแหล่งการก่อกำเนิด และยังเป็นหลักของการจัดแบบแผนแก่การปฏิบัติการและภาพเสนอต่างๆ ซึ่งสามารถถูกปรับเปลี่ยนไปตามวัตถุประสงค์อย่างเป็นภววิสัยโดยไม่ต้องมีการตั้งเป้าหมายอย่างมีสำนึก และไม่ต้องมีความซ้ำของอย่างชัดเจนในปฏิบัติการทั้งหลายที่จำเป็นต่อการบรรลุเป้าหมายเหล่านั้น การปฏิบัติเหล่านี้ถูกกำกับจนกลายเป็นวัตรปฏิบัติโดยมิได้เป็นผลจากการปฏิบัติตามกฎระเบียบใดๆ จึงมีความสอดคล้องประสานกันโดยไม่ต้องมีวาทกรรมคนใดคนหนึ่งมาคอยจัดแบบแผนให้ (ชนิดา เสงี่ยมไพศาลสุข, 2550: 85-86) (Pierre Bourdieu, 1977:78- 79)

คำว่า Habitus มีฐานะเป็นมโนทัศน์อย่างชัดเจนในสังคมวิทยาเมื่อปีแอร์ บูร์ดิเยอร์นำมาใช้เป็นหัวใจสำคัญของทฤษฎีว่าด้วยการปฏิบัติ Habitus ของ ปีแอร์ บูร์ดิเยอร์ มีลักษณะสำคัญคือ เป็นโครงสร้างที่มีทั้งบทบาทกำหนดการกระทำและถูกกำหนดด้วยการกระทำ (Structure structurante) ซึ่งต่างจากโครงสร้างที่มีทั้งบทบาทอยู่เหนือและกำกับการกระทำอย่างตายตัวที่เสนอโดยโครงสร้างนิยม และขณะเดียวกันก็ไม่ได้แสดงว่าปัจเจกบุคคลมีเจตจำนงเสรีในการกระทำสิ่งต่างๆ ตามแนวคิดแบบอัตบุคคลนิยมด้วย กล่าวได้ว่า แนวคิดเรื่อง Habitus คั้นความสามารถกระทำการให้แก่มนุษย์ในสังคมโดยมิได้มองข้ามความจำกัดของอิสรภาพของการกระทำภายใต้โครงสร้างที่ครอบอยู่ ปีแอร์ บูร์ดิเยอร์ ชี้ให้เห็นว่า การพิจารณาสังคมโดยแยกออกจากการศึกษาปัจเจกบุคคลไม่สามารถอธิบายปรากฏการณ์ทางสังคมได้อย่างครอบคลุมทุกแง่มุม โดยเฉพาะอย่างยิ่งในแง่ของการกระทำต่างๆ ที่ดำเนินไปอย่างเป็นวัตรปฏิบัติโดยที่ปัจเจกบุคคลไม่ได้มีเจตนาที่รู้สำนึก หรือที่เรียกกันว่าการกระทำที่เป็น “นิสัย” ในทางทฤษฎีของปีแอร์ บูร์ดิเยอร์ การกระทำเหล่านี้เรียกว่า “การปฏิบัติ” ซึ่งอธิบายได้ด้วยมโนทัศน์ Habitus กล่าวคือ การปฏิบัติเป็นผลจาก Habitus ในตัวบุคคลที่ทำให้บุคคลกระทำการด้วย สำนึกเชิงปฏิบัติ (Sense practice) ซึ่งไม่ใช่สำนึกที่ประกอบด้วยเจตจำนงเสรีแต่อย่างใด สำนึกชนิดนี้มีบทบาทส่งผลให้การกระทำต่างๆ ของบุคคลไม่ได้เป็นการทำตามระเบียบของสังคม แต่เป็นการใช้ ยุทธวิธี ในการหลบหลีกข้อจำกัดต่างๆ เหล่านั้น Habitus จะเกิดขึ้นได้ด้วยการปลูกฝังโดยสังคมให้หลอมรวมไปในตัวบุคคลและได้รับการตอกย้ำแน่นอนไปอีกเรื่อยๆ ครอบงำปัจเจกบุคคลมีการปฏิบัติเหล่านั้นเป็นระยะเวลานาน วัตรปฏิบัติต่างๆ จึงไม่ใช่สิ่งที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติ แต่ถูกกำหนดด้วยสิ่งที่เรียกว่า Habitus นอกจากนั้นบทบาทของ Habitus ไม่ได้เป็นเพียงการ “กำหนด” การกระทำในฐานะโครงสร้างเท่านั้น แต่ยังเป็นสิ่งที่ “ก่อกำเนิด” การกระทำออกมาในรูปของการปฏิบัติด้วย ด้วยเหตุนี้ Habitus จึงไม่ใช่ความเคยชิน ซึ่งหมายถึงการกระทำซ้ำๆ จนเป็นกิจวัตร โดยไม่มีมิติของความสามารถในการก่อให้เกิดการกระทำในรูปของการปฏิบัติ สิ่งที่ศึกษาจึงไม่ใช่เพียง “การกระทำซ้ำๆ จนกลายเป็นแบบแผน” แต่เป็นการศึกษา “เบื้องหลังการก่อกำเนิดของการกระทำที่เป็นวัตรปฏิบัติ” ลักษณะสำคัญของ Habitus คือ เกิดขึ้นจากการปลูกฝังกระบวนการรับรู้และการประเมินผลคุณค่าต่างๆ ของสังคมเข้าไปในร่างกายและจิตใบบุคคลจนหลอมรวมเป็นหนึ่งเดียว ทำให้ปัจเจกบุคคลเป็นกระจุกสะท้อนสังคม ไม่ใช่สิ่งที่แยกออกจากกัน

ในประเด็นการวิเคราะห์การครอบงำทางอำนาจและชนชั้นทางสังคมนั้น ปีแอร์ บูร์ดิเยอร์ ใช้มโนทัศน์ Habitus มาอธิบายว่าการที่ปรากฏการณ์นี้สามารถดำรงอยู่ได้โดยปราศจากการต่อต้านที่แท้จริงนั้น เนื่องจากทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องไม่ว่าจะเป็นผู้ครอบงำหรือผู้ถูกครอบงำล้วนได้รับการปลูกฝังกระบวนการรับรู้และเมินคุณค่าชุดเดียวกันโดยสังคมที่อาศัยอยู่ โดยปลูกฝังในระดับที่อยู่ลึกเกินกว่าบุคคลจะสามารถรับรู้ได้ผ่านกระบวนการหล่อหลอมทางสังคมตั้งแต่วัยเด็ก Habitus ของบุคคลที่สร้างการปฏิบัติจึงมีความสอดคล้องกับโครงสร้างทางสังคม การปลูกฝังแบบหลอมรวมกับร่างกายเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้ Habitus มีลักษณะคงทนถาวร ยากต่อการเปลี่ยนแปลง

คุณลักษณะสำคัญของ Habitus (กาญจนา แก้วเทพ และสมสุข หินวิมาน, 2551) ได้แก่

1) ค่านิยม Habitus เป็นความโน้มเอียงของอุปนิสัย (Disposition) ที่รวมทั้งวิธีการใช้ร่างกาย วิธีคิด รสนิยม การกระทำ อารมณ์ความรู้สึก ฯลฯ ของปัจเจกบุคคล/กลุ่มที่อยู่ใน social field แต่ละประเภท

2) ลักษณะ Transposable ของ Habitus ก็คือ คุณลักษณะที่ได้กล่าวมาข้างแล้ว คือ ในด้านหนึ่งจะต้องมีไวยากรณ์/กฎเกณฑ์ต่างๆ ที่เป็นตัวกำกับควบคุมความโน้มเอียงดังกล่าว แต่ในอีกด้านหนึ่ง Habitus ก็มีลักษณะเป็น “ระบบเปิด” (Open system) กล่าวคือ มีลักษณะที่สร้างสรรค์ความแปลกใหม่ได้ (Generate) มีลักษณะที่แตกแฉอย่างฉับพลัน (Spontaneity) มีลักษณะวาดลวดลาย (Improvisation) แต่การปรับเปลี่ยนทั้งหมดนี้ก็ยังคงอยู่ภายในกรอบเกณฑ์

ตัวอย่างที่เทียบเคียงให้เห็นลักษณะ Transposable ได้ชัดเจนที่สุดคือ การบรรเลงเพลงแจ๊ส เพลงแจ๊สจะเป็นเพลงที่มีทำนองที่แน่นอนอยู่แล้ว (ไวยากรณ์/กฎเกณฑ์) แต่ในระหว่างที่บรรเลงนั้น ผู้เล่นเครื่องดนตรีชิ้นใดชิ้นหนึ่งอาจจะ “ด้น” ออกไปนอกเพลง แต่ในท้ายที่สุดจะหวนกลับมาเข้าทำนองเพลงเดิม

3) เป็นส่วนผสมระหว่างโครงสร้างภายนอกกับธรรมชาติภายในร่างกายที่บูร์ดิเยอร์ใช้คำว่า “ซึมซับ/แฝงฝังอยู่ในร่างกาย (Embodiment) ตัวอย่างเช่น เมื่อต้อง คิซซ์ฉ่อย เติบโตขึ้นมาท่ามกลางบรรยากาศของโต๊ะสนุกเกอร์ เนื่องจากบิดาของเขาเป็นนักเล่นสนุกเกอร์ต้องจึงได้เดินตามหลังบิดามาตั้งแต่เล็กๆ โดยวนเวียนอยู่กับ “โครงสร้างภายนอก” คือ ห้องเล่นสนุกเกอร์ โต๊ะสนุกเกอร์ ไม้สนุกเกอร์ ฯลฯ เขาจึงได้ค่อยๆ พัฒนา “สายตาที่เห็นเหลี่ยมของลูกสนุกเกอร์” ขึ้นมา (ซึมซับเข้าไปอยู่ในร่างกายเลย) เช่นเดียวกับโมซาร์ท (Mozart) ที่เดินตามหลังบิดาไปเล่นไวโอลินในที่ต่างๆ ตั้งแต่เด็ก มือและข้อมือที่จับไวโอลินของโมซาร์ทนั้นจึงกลายเป็น Habitus ของเขาไปเลย

4) Habitus เป็นตัวผลิต practice และ representation ดังที่ได้กล่าวมาแล้วเช่นเมื่อต้องหรือโมซาร์ทจับไม้สนุกเกอร์หรือจับไวโอลินเพื่อปฏิบัติการณ์นั้น วิธีการแทงลูกสนุกเกอร์หรือไวโอลินก็จะกลายเป็น “แบบเฉพาะตัว” ของเขา และเขาเองก็จะจับไม้สนุกเกอร์และไวโอลินเช่นนั้นทุกครั้ง

5) Habitus มีลักษณะที่เหมือนภาษา คือ มีทั้งด้านที่ถูกกระทำ (ต้องทำตามโครงสร้าง/กฎเกณฑ์เหมือนกับ Spoken language) กับมีทั้งด้านที่เป็นผู้กระทำ เหมือนกับ

Speaking language (ซึ่งอาจจะหมายถึงการมีลีลาเฉพาะตัว/การวาดลวดลาย หรือหมายถึงการปรับเปลี่ยนได้)

6) Habitus นั้นค่อนข้างจะทำงานอยู่ในระดับจิตไร้สำนึก กล่าวคือสามารถปฏิบัติกร/ทำได้โดยไม่ต้องคิด/ไม่ต้องบอกเลย เช่น ทำนั้งถ่ายรูปของชนชั้นต่างๆ หรือที่ภาษานักกีฬาเรียกว่า “Feel for the game” กล่าวคือ เวลาเล่นกีฬานั้น แทบจะไม่ต้องหยุดคิดเลยว่าจะต้องทำอะไร จะสามารถทำ (แสดงร่างกายตอบโต้) ได้ราวกับอัตโนมัติ โดยที่เจ้าตัวเองก็อาจจะบอกไม่ได้ว่า ได้ความสามารถดังกล่าวมาจากที่ไหน เช่น ต้อง ศิษย์น้อยอาจจะไม่ทราบว่าเขาได้สายตาที่เห็นเหลี่ยมมุมของลูกสนุกเกอร์มาจากที่ไหน

7) Habitus นั้นเป็นคุณลักษณะที่มีได้ทั้งในระดับปัจเจกบุคคลแต่ละคน และในเวลาเดียวกันก็เป็นคุณลักษณะร่วมของแต่ละกลุ่ม และแต่ละชนชั้น ตัวอย่างเช่น ชนชั้นล่างของไทยจะมีความสามารถในการร้องเพลงแบบใช้ลูกคอ แต่ชนชั้นกลางจะไม่มีHabitus เช่นนั้น เป็นต้น

8) Habitus นั้นไม่ได้เป็นความโน้มเอียงในแง่ “วิธีคิด/การคิด” เท่านั้น หากแต่เป็นความโน้มเอียงทาง “ด้านอารมณ์/ความรู้สึก” ซึ่งบูร์ดิเยอร์เห็นว่า เป็นส่วนประกอบที่สำคัญอย่างยิ่ง ดังนั้น คำนิยามนี้ครอบคลุมของHabitus จึงเป็น “System of schema” “ที่เป็นตัวผลิต Practice ชนิดเฉพาะๆ ขึ้นมา ไม่ว่าจะเป็นศิลปะแห่งการคิด(Art of thinking) ศิลปะแห่งการใช้ชีวิต(Art of living) รวมทั้งลีลาชีวิต(lifestyle) แบบต่างๆ” (ในภาษาไทยคำว่า Habitus อาจจะมี ความหมายใกล้เคียงกับคำว่า “จริต”)

9) หน้าที่ของ Habitus ในขณะที่บูร์ดิเยอร์มีจุดร่วมกับนักคิดคนอื่นๆ ในการอธิบายว่า Habitus คือ อะไร ก่อตัวมาได้อย่างไร แต่ทว่าจุดที่แตกต่างไปจากนักคิดคนอื่นๆ ก็คือในเรื่อง หน้าที่ของHabitus ที่บูร์ดิเยอร์นำมาใช้ภายในกรอบของเศรษฐศาสตร์การเมือง แต่ก็แตกต่างไปจากนักเศรษฐศาสตร์การเมืองรุ่นคลาสสิกด้วย เนื่องจากบูร์ดิเยอร์เสนอว่า ความแตกต่างทางชนชั้น (class distinction) นั้น ในสังคมปัจจุบันไม่ได้วัดจากตำแหน่งการผลิต(Production) เสียแล้ว หากแต่วัดจากตำแหน่งของการบริโภค(Consumption) มากกว่าและในขั้นตอนของการบริโภคนี้อเองที่เราจะสามารถมองเห็นHabitus ของคนในแต่ละชนชั้นได้อย่างชัดเจน เพราะคนแต่ละชนชั้นจะมีวิธีการกินอาหาร การใช้เวลาว่าง การแสดงออกก็ปฏิกิริยาแบบแผนการใช้ส้อมวลชน ฯลฯ ที่แตกต่างกัน บูร์ดิเยอร์จึงกล่าวว่า Habitus เป็นไวยากรณ์แห่งการกระทำที่ใช้ในการจำแนกแยกแยะผู้คนจากชนชั้นต่างๆ ที่ปรากฏตัวใน Social field (Fowler, 1997) (Pierre Bourdieu, 1977:72- 87)

นอกจากนี้ บูร์ดิเยอร์ได้ให้คำอธิบายฮาปิตุสไว้ต่างๆ กัน ดังนี้

1) เป็นระบบของแบบแผนเพื่อสร้างการกระทำบางอย่างโดยเฉพาะได้มาจากการรับมรดกทุนทางวัฒนธรรมผ่านสิ่งแวดล้อมในครอบครัว ผู้ที่ได้รับมรดกทุนทางวัฒนธรรมผ่านสิ่งแวดล้อมในครอบครัว ผู้ที่ได้รับมรดกทุนทางวัฒนธรรมจะมีความรู้ ความเข้าใจ และรสนิยมที่ถูกหล่อหลอมโดยไม่รู้ตัวเพราะไม่มีการเรียนอย่างเป็นทางการ

2) การแสดงออกของคุณสมบัติต่างๆ ในพื้นที่ทางสังคม

3) การแสดงออกของการลงทุน (โดยไม่รู้ตัว) ของผู้ที่อยู่ในพื้นที่ทางสังคมเกี่ยวกับเรื่องอำนาจ

4) เป็นกฎของการกระทำที่ระบุขึ้นทางสังคมของผู้กระทำในสนามทางสังคม (Social field) ระหว่างชนชั้นที่เป็นผู้ครอบงำกับชนชั้นที่ถูกครอบงำ

5) เป็นหลักการที่กระตุ้นให้บุคคลมีการกระทำที่เด่นชัดและโดดเด่นไม่เหมือนคนอื่น บูร์ดิเยอร์ยกตัวอย่าง เช่น สิ่งที่คนงานกินและมารยาทในการกินอาหารของเขา กีฬาของคนงานและวิธีเล่น ความคิดเห็นทางการเมือง และวิธีแสดงความคิดเห็นเหล่านั้น วิธีจำแนกหรือจัดประเภทสิ่งต่างๆ การรับรู้และการแจกแจงตลอดจนรสนิยม (Bourdieu อ้างถึงใน สุภางค์ จันทรวาณิช, 2551: 247)

2.4.5 สนาม (Field)

ที่มาและความหมายของแนวคิดเรื่อง “Field” เกิดจาก บูร์ดิเยอร์ได้ปฏิเสธวิธีการแบ่งสังคมออกเป็นโครงสร้างส่วนบนและโครงสร้างส่วนล่างแบบที่มาร์กซ์ได้นำเสนอเอาไว้ รวมทั้งได้นำเสนอแนวคิดใหม่ คือ Field เป็นหน่วยในการวิเคราะห์ Practice

บูร์ดิเยอร์ได้ใช้คำว่า Field ในงานเขียนหลายชิ้น ซึ่งอาจจะสรุปนิยามโดยรวมได้ว่า field เป็น “ปริมาตรหรืออาณาบริเวณทางสังคม (Social arena) ที่มีการต่อสู้กันเกิดขึ้นเพื่อแย่งชิง/หรือช่วงชิงการเข้าถึงทรัพยากร (ทุนประเภทต่างๆ ที่ได้กล่าวมาแล้ว) เช่น สินค้าทางวัฒนธรรม (วิถี/ลีลาชีวิต) บ้าน ความแตกต่างด้านความรู้ การจ้างงาน ที่ดิน ชนชั้นทางสังคม อภิสัทธา ฯลฯ หรืออะไรก็ตามที่จะทำให้เราแตกต่างไปจากผู้อื่น โดยทรัพยากรที่จะแย่งชิงนั้นจะมีลักษณะเป็นรูปธรรมจับต้องมองเห็นได้

บูร์ดิเยอร์ได้เคยกล่าวถึง Field เอาไว้ว่า เป็นเครือข่ายของความสัมพันธ์ที่มีลักษณะเป็นรูปธรรมระหว่างตำแหน่งต่างๆ ทางสังคม ตำแหน่งดังกล่าวนี้จะเป็นตัวกำหนด Habitus ของสถาบัน/ผู้ที่อยู่ในตำแหน่งนั้นใน Filed นั้นๆ โดยที่ field นี้จะมีโครงสร้างอำนาจกระจายตัวกันอยู่ (คือการกระจายตัวของทุนประเภทต่างๆ นั่นเอง)

สุภางค์ จันทรวาณิช (2551:250) ได้อธิบาย แนวคิดเรื่อง Field โดยมองเป็นเรื่องพื้นที่ทางสังคม (Social space) คือ ที่ที่มนุษย์มีระบบความสัมพันธ์ที่มีพื้นฐานอยู่บนอำนาจ และมนุษย์ต้องการมีตำแหน่งอยู่ในพื้นที่นั้น หรือ คือเวลาที่คนในสังคมกำลังมีการกระทำสัมพันธ์กัน ตามสถานภาพ และอำนาจ

ในแต่ละ Field จะมีเนื้อหา หลักตรรกะ โครงสร้างของตัวเอง เช่นใน Field ของศิลปะ Filed ของแวดวงวิชาการ Filed ของการกีฬา และเมื่อ Filed เป็นระบบโครงสร้างของตำแหน่งต่างๆ ทางสังคมที่บุคคล/สถาบันครอบครองอยู่ การยืนอยู่ตำแหน่งต่างๆ ก็จะกำหนดสภาพการณ์ของผู้ครอบครองตำแหน่งนั้น ซึ่งเราอาจจะเห็นได้อย่างชัดเจนเมื่อคิดถึงตำแหน่งต่างๆ ของผู้เล่นในเกมกีฬาฟุตบอล

สำหรับความสัมพันธ์ระหว่าง Filed กับ Habitus (ความโน้มเอียงทางอุปนิสัย) ก็คือ Filed จะเป็นทั้งสถานที่ที่ผลิต Habitus แบบต่างๆ เช่น ตำแหน่งผู้เล่นฟุตบอลเป็นกองหน้า เป็นกองหลัง เป็นผู้รักษาประตู ผู้มีบทบาทเป็นโค้ช ฯลฯ ใน Filed ของฟุตบอลผู้เล่นในแต่ละตำแหน่งก็

จะมี Habitus ที่มีลักษณะเฉพาะตัว เช่น คนเล่นเป็นกองหน้าต้องมีลักษณะรุกไปข้างหน้า คนเล่นเป็นกองหลังต้องมีลักษณะระแวดระวังและพร้อมตั้งรับ เป็นต้น และในเวลาเดียวกัน Filed เองก็เป็นผลผลิตของ Habitus เช่นเดียวกัน เช่นเมื่อความสามารถของนักกีฬาฟุตบอลแต่ละทีมเริ่มใกล้เคียงกัน ก็ต้องมีการออกกฎระเบียบใหม่เพื่อให้รู้ผลการแพ้ชนะให้ได้ (สุภางค์ จันทวานิช, 2551)

ประเภทและระดับของ Field บุรีดิเยอร์ได้ยกตัวอย่างประเภทของ Filed ทางสังคม เช่น Filed ทางศิลปะ Filed ทางการเมือง Filed ทางวิทยาศาสตร์ ฯลฯ ซึ่งในแต่ละ Filed ต่างก็มีความเป็นอิสระ (กล่าวคือ มีเนื้อหา มีตรรกะ มีกฎเกณฑ์ มีโครงสร้าง ฯลฯ ที่เป็นตัวของตัวเอง) แต่ก็มีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกันด้วย(ทั้งความสัมพันธ์แบบขัดแย้งและร่วมมือ) (Pierre Bourdieu, 1998:31- 34)

2.4.6 ทุน (Capital)

ในทางสังคมวิทยาสมัยใหม่ แนวคิดเรื่อง “ทุน” ได้ถูกนำมาใช้ในความหมายที่กว้างขึ้นนอกเหนือไปจากทุนในเชิงเศรษฐกิจ เช่น ทุนทางสังคม ทุนมนุษย์ ทุนทางความรู้ ทุนทางปัญญา ทุนทางทรัพยากร ฯลฯ แนวความคิดเหล่านี้ตั้งอยู่บนสมมุติฐานที่ว่า สังคมประกอบขึ้นด้วยองค์ประกอบต่างๆ อันหลากหลายและซับซ้อน การพิจารณาแต่มิติทางเศรษฐกิจซึ่งเป็นเพียงองค์ประกอบเดียวจึงไม่น่าจะเพียงพอต่อการทำความเข้าใจปรากฏการณ์ของสังคมทั้งสังคม(ชนิดา เสงี่ยมไพศาลสุข, 2550: 78) ทุนที่ปีแอร์ บูรีดิเยอร์ได้กล่าวถึง ประกอบด้วย ทุนทางเศรษฐกิจ (ปีแอร์ ได้ศึกษาน้อยกว่าทุนด้านอื่น) ทุนทางวัฒนธรรม ทุนทางสัญลักษณ์ และทุนทางสังคม มีรายละเอียดดังนี้

1) ทุนทางเศรษฐกิจ (Economic capital)

ทุนทางเศรษฐกิจตามแนวคิด ของปีแอร์ บูรีดิเยอร์ ประกอบด้วยทุนตามความหมายของมาร์กซ์ รวมถึงการครอบครองในทางเศรษฐกิจที่ช่วยเพิ่มความสามารถของผู้กระทำในสังคม ขณะเดียวกันก็สามารถเปลี่ยนรูปไปเป็น “เงิน” ได้อย่างตรงไปตรงมาและทันทีทันใดและอาจถูกทำให้เป็นสถาบันในรูปของสิทธิในทรัพย์สิน (สุภางค์ จันทวานิช, 2551) ทุนประเภทนี้ได้แก่ รายได้ ทรัพย์สิน/ความมั่งคั่งที่สะสมเอาไว้ เงินทอง สิ่งของที่มีราคาเช่นที่ดิน อาคารบ้านเรือน เครื่องเพชรนิลจินดา รถยนต์/หุ้่น/ ฯลฯ รูปแบบของทุนประเภทนี้จะดำเนินงานอยู่ใน Filed เศรษฐกิจ แต่แน่นอนว่าอาจจะมีการโยกย้ายไหลซึมผ่านไปยัง Filed อื่นๆ ได้ (กาญจนา แก้วเทพ และสมสุข หินวิมาน, 2551)

2) ทุนทางวัฒนธรรม (Cultural capital)

ทุนทางวัฒนธรรม หมายถึง สิ่งที่คุณค่าได้รับจากกระบวนการหล่อหลอมทางสังคมอันกลายเป็นคุณสมบัติติดตัวที่เอื้อให้คุณค่าสามารถนำไปเพิ่มพูนมูลค่าของตนได้ทั้งนี้มักเป็นสิ่งที่หลอมละลายอยู่ในตัวตนของคุณค่าและแสดงออกผ่านทางพฤติกรรมเช่น ความรู้ ธรรมเนียม กิริยามารยาท นอกจากนี้ยังหมายรวมถึงทรัพย์สินต่างๆ ที่มีคุณค่าอย่างใดอย่างหนึ่งที่ไม่ใช่ในเชิงเศรษฐกิจแต่สามารถมีมูลค่าในเชิงเศรษฐกิจได้เช่น งานศิลปะ หนังสือ เอกสารรับรองทางวิชาการ (บูรีดิเยอ ปีแอร์ แปลโดย ชนิดา เสงี่ยมไพศาลสุข, 2550)

ปีแอร์ บูร์ดิเยอร์ เป็นผู้เสนอแนวคิดเรื่องทุนทางวัฒนธรรมที่ทำการวิเคราะห์ได้อย่างละเอียดลึกซึ้ง โดยนำทุนในเชิงเศรษฐกิจมาขยายของเขตไปสู่แหล่งทรัพยากรทางวัฒนธรรมด้วย ซึ่งแบ่งทุนวัฒนธรรมตามแนวคิดของปีแอร์ บูร์ดิเยอร์แบ่งออกได้เป็น 3 รูปแบบ (Fowler, 1997; กาญจนา แก้วเทพ และสมสุข หินวิมาน, 2551; บูร์ดิเยอร์ ปีแอร์ แพลโดย ชนิตา เสี่ยงมไพศาลสุข, 2550; สุภางค์ จันทวานิช, 2551)คือ

(1) ทุนทางวัฒนธรรมที่แฝงฝังในกาย หรือสมรรถนะด้านวัฒนธรรมของปัจเจกบุคคลการ (กาญจนา แก้วเทพ และสมสุข หินวิมาน, 2551)แสดงออกของร่างกายและจิตใจมักปรากฏในชีวิตทางวัฒนธรรมและต้องใช้ระยะเวลาในการก่อตัวเป็นรูปเป็นร่างเช่น ความสามารถ ความรอบรู้ทางด้านศิลปะ การมีบุคลิกที่สง่างาม ทุนแบบนี้สามารถเปลี่ยนความมั่งคั่งภายนอกให้กลายเป็นทุนที่อยู่ในตัวคนได้ แต่ไม่สามารถเปลี่ยนได้อย่างทันทีทันใด หากต้องขึ้นอยู่กับเวลา สังคม และชนชั้นทางสังคม และความหมายของทุนวัฒนธรรมที่อยู่ในปัจเจกบุคคลนี้ความหมายใกล้เคียงกับคำว่า “Habitus” แต่ปีแอร์ บูร์ดิเยอร์ ได้ยกตัวอย่างแสดงให้เห็นความแตกต่างกัน เช่น หากบุคคลคนหนึ่งมีความรักในความรู้ของวิชาปรัชญา ทำให้เขาสนใจที่จะเสาะแสวงหาหนังสือปรัชญามาอ่าน สมรรถนะทางวัฒนธรรมเช่นนี้เรียกว่า “Habitus” แต่หากว่าความรู้ปรัชญาดังกล่าวทำให้เขามีชื่อเสียงสามารถไปออกรายการโทรทัศน์ประเภทแฟนพันธุ์แท้ หรือไปเป็นนักเขียนคอลัมน์ในนิตยสารทำให้มีรายได้ ในช่วงเวลานี้ สมรรถนะดังกล่าวได้คลี่คลายกลายเป็นทุนวัฒนธรรม (กาญจนา แก้วเทพ และสมสุข หินวิมาน, 2551: 551)

(2) ทุนวัฒนธรรมที่อยู่ในรูปวัตถุ หรือ ทุนที่ถูกทำให้เป็นรูปธรรม (Objectified state) ทุนวัฒนธรรมแบบนี้มีคุณสมบัติมากมาย เป็นคุณสมบัติที่มีความสัมพันธ์กับทุนวัฒนธรรมในแบบอื่นๆ แสดงออกเชิงวัตถุในรูปของสื่อหรือสิ่งของ เช่น รูปภาพ งานเขียน หนังสือ พจนานุกรม อนุสาวรีย์ เครื่องมือ เครื่องจักร ฯลฯ ความเป็นทุนทางวัฒนธรรมดังกล่าวสามารถส่งผ่านความเป็นวัตถุได้ เช่น ด้วยการสะสมภาพวาด การสะสมทุนสามารถถูกส่งผ่านได้เหมือนกับทุนทางเศรษฐกิจ แต่สิ่งที่จะสามารถส่งผ่านได้ คือ ความเป็นเจ้าของภาพ ซึ่งคือ ความเป็นเจ้าของในวิถีการบริโภคภาพเขียน ฉะนั้นสินค้าในเชิงวัฒนธรรมจึงเป็นได้ทั้งสิ่งที่เป็นวัตถุและสัญลักษณ์ คนที่เป็นเจ้าของปัจจัยการผลิตจึงต้องหาวิธีการที่เหมาะสมในการสะสมรวบรวมทุน(สุภางค์ จันทวานิช, 2551)

(3) ทุนที่ถูกทำให้เป็นสถาบัน (Institutionalization state) คือ ทุนที่ทำให้เป็นวัตถุหรือรูปธรรมที่ชัดเจน เป็นการอ้างอิงถึงคุณสมบัติเบื้องต้นของทุนทางวัฒนธรรมในลักษณะการรับประกันโดยแสดงออกในรูปของประกาศนียบัตร หนังสือรับรองและการสอบวัดคุณสมบัติ ทุนทางวัฒนธรรมจึงสามารถเปลี่ยนรูปได้ภายใต้เงื่อนไขเฉพาะ คือ อาจเปลี่ยนรูปเป็นทุนทางเศรษฐกิจ เช่น เงินเดือน หรือเปลี่ยนรูปกลายเป็นสถาบันในรูปของคุณสมบัติทางการศึกษา

ทุนเหล่านี้ได้สร้างความแตกต่างระหว่าง ความรู้ที่เป็นทางการที่ได้รับการรับรองความสามารถ กับทุนทางวัฒนธรรมแบบธรรมดา ทุนนี้ยังทำให้เกิดการสับเปลี่ยนระหว่างทุนทางวัฒนธรรมกับทุนทางเศรษฐกิจได้อีกด้วย โดย “การรับประกันทุนทางการศึกษา” ด้วย “มูลค่าของเงิน” เพราะผลผลิตของการแลกเปลี่ยนทุนทางเศรษฐกิจไปเป็นทุนทางวัฒนธรรมได้สร้างมูลค่าใน

รูปของทุนทางวัฒนธรรมให้กับผู้ที่มีคุณสมบัติทางการศึกษา ผลกำไรในรูปวัตถุและสัญลักษณ์ที่
คุณสมบัติทางการศึกษารับรอง ขึ้นกับ ความยากของการลงทุนในแง่เวลา และความพยายาม

3) ทุนทางสัญลักษณ์ (Symbolic capital)

ทุนทางสัญลักษณ์ หมายถึง คุณสมบัติบางอย่าง เช่น พละกำลัง ทรัพย์สิน
สมบัติ วิศวกรรม ซึ่งต้องอาศัยการตีความโดยหมู่สมาชิกในสังคมที่มีกระบวนการรับรู้และประเมิน
คุณค่าชุดเดียวกันจึงจะสามารถก่อผลหรือมีมูลค่าได้

แนวคิดเรื่องทุนทางสัญลักษณ์เป็นการต่อยอดความคิดของแมกซ์ เวเบอร์
(Max Weber, 1864-1920) ซึ่งอธิบายไว้ในเรื่องชนชั้นและสถานภาพอันเป็นผลจากบารมีที่สร้าง
ความชอบธรรมในแก่อำนาจของผู้นำ บูร์ดิเยอร์เสนอว่า สิ่งที่ทำให้กลุ่มคนบางกลุ่มมี “บารมี” ได้เป็น
ผลจากการมี “ทุนทางสัญลักษณ์” ซึ่งมีได้เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นเอง แต่ต้องอาศัยการแฝงฝังระบบโน้มเอียง
ต่างๆ ที่สอดคล้องลงไปในตัวผู้กระทำการโดยผ่านกระบวนการขัดเกลาทางสังคมตั้งแต่ในวัยเยาว์ แต่
ทุนทางสัญลักษณ์จะก่อผลที่เป็นมูลค่าได้ก็ต่อเมื่อผู้กระทำการอีกกลุ่มที่ปราศจากทุนดังกล่าวได้รับการ
การแฝงฝังกระบวนการรับรู้และประเมินคุณค่าต่างๆ ที่เอื้อให้เห็นคุณค่าของคุณสมบัติเหล่านั้นได้

สุภาวศ์ จันทรวานิช (2551) ได้อธิบายทุนทางสัญลักษณ์ (Symbolic capital) ไว้ว่าคือ ทุนแบบนี้เกิดขึ้นจากเกือบทุกที่ที่บุคคลรับรู้และยอมรับว่ามีอยู่ อาทิ ศักดิ์ศรี
สถานภาพ อำนาจ ทุนทางสัญลักษณ์อาจมาจากการที่ปัจเจกมีทุนทางเศรษฐกิจเป็นพื้นฐาน และเมื่อ
มีทุนทางสัญลักษณ์ก็สามารถเปลี่ยนเพื่อให้ได้มาซึ่งทุนทางเศรษฐกิจได้เช่นกัน แต่การเปลี่ยนรูปอีก
ครั้งหนึ่งของทุนทางเศรษฐกิจไปเป็นทุนทางสัญลักษณ์ จะไม่สามารถสำเร็จได้หากปราศจากการสมรู้
ร่วมคิด (Complicity) ของทุกกลุ่ม แรงขับในการให้ได้มาและต่อสู้เพื่อรักษาทุนทางสัญลักษณ์ มาจาก
การแสดงออกมา (Disposition) ที่ถูกสร้างขึ้นจากฮาปิตุส เป็นกระบวนการสืบทอดมาตั้งแต่เกิดและ
ค่อยๆ ถูกทำให้เพิ่มขึ้นโดยครอบครัวและโรงเรียน

การพิจารณาตัวอย่างทุนทางสัญลักษณ์ที่แสดงออกในสังคมที่มีการแบ่งงาน
กันทำเช่น ความมีชื่อเสียงจะแยกอยู่ตามสาขา/แวดวง/วงการต่างๆ เช่น ผู้ที่มีชื่อเสียงด้านกล้วยไม้/
อาหาร/ดาราศาสตร์/โรคมะเร็ง ฯลฯ และอาจจะรู้จักกันดีเฉพาะภายในแวดวงเท่านั้น

นอกจากนั้นทุนทางสัญลักษณ์เป็นที่มาของการครอบงำเช่นเดียวกับทุนใน
ระบบเศรษฐกิจ ปีแอร์ บูร์ดิเยอร์เรียกว่าการครอบงำอำนาจด้วยอาศัยทุนทางสัญลักษณ์ว่า “การ
ครอบงำเชิงสัญลักษณ์” (Domination symbolic) เป็นการเอาเปรียบแบบที่ฝ่ายที่อยู่ภายใต้
การครอบงำไม่ได้ตระหนักว่าถูกครอบงำ นับได้ว่าเป็น “ความรุนแรงเชิงสัญลักษณ์” (Violence
symbolic) ซึ่งทำให้การครอบงำดำเนินไปได้โดยไม่เกิดการตั้งคำถามหรือคัดค้าน

ทุนทางสัญลักษณ์มีความเกี่ยวข้องกับทุนทางวัฒนธรรม เนื่องจากการมีทุน
ทางวัฒนธรรมมักจะเอื้อให้เกิดทุนทางสัญลักษณ์อีกต่อหนึ่งด้วย เช่น การมีรสนิยมดี การมีความรู้สูง
จะส่งเสริมให้บุคคลมีเกียรติ ศักดิ์ศรี และสุดท้ายก็จะสามารถนำแปรให้มีมูลค่าทางเศรษฐกิจได้ ทั้งนี้
โดยต้องอยู่ภายใต้เงื่อนไขว่ามูลค่าดังกล่าวจะต้องไม่ได้รับการเปิดเผย “การไม่หวังผลประโยชน์” ไม่
ว่าจะเชิงอำนาจหรือเชิงเศรษฐกิจจะเป็นหลักการของทุนทางสัญลักษณ์เสมอ ในแง่นี้กล่าวได้ว่า “ทุน
ทางสัญลักษณ์ก็คือ ทุนทางวัฒนธรรมหรือทุนทางเศรษฐกิจที่ไม่ได้รับการยอมรับหรือตระหนักว่าเป็น
เศรษฐกิจ” นั่นเอง

4) ทูทางสังคม (Social capital)

ทัศนะของบูร์ดิเยอร์ ทูทางสังคม คือ ทูของเครือข่ายความสัมพันธ์ทางสังคม ความมีหน้ามีตา ความเป็นที่เคารพนับถือ ซึ่งสามารถแปรเปลี่ยนเป็นความได้เปรียบทางเศรษฐกิจ การเมือง และสังคมได้ ปริมาณของทูทางสังคมขึ้นอยู่กับขนาดของเครือข่ายความสัมพันธ์ และปริมาณของทู(ไม่ว่าจะเป็นทูทางเศรษฐกิจ ทางวัฒนธรรม หรือทางสัญลักษณ์) ที่ผู้ที่อยู่ในเครือข่ายครอบครอง ดังนั้นทูทางสังคมจึงต้องอิงอยู่กับทูทางวัฒนธรรมและทูทางเศรษฐกิจเสมอ โดยมี “ผลประโยชน์” เป็นปัจจัยพื้นฐานที่ทำให้เกิดเครือข่ายทางสังคมได้ (บูร์ดิเยอร์ ปีแอร์ แพลโตโดย ซนิดา เสงี่ยมไพศาลสุข, 2550)

สุภางค์ จันทรวานิช (2551) ได้อธิบายถึงทูทางสังคม (Social capital) ตามแนวคิดของปีแอร์ บูร์ดิเยอร์ว่าประกอบด้วยทูสองแบบ ดังนี้

1) ทรัพยากรที่มีความสัมพันธ์กับสมาชิกของกลุ่ม และเครือข่ายของสังคม ทูทางสังคมขึ้นอยู่กับขนาดของเครือข่ายและการติดต่อสัมพันธ์ที่บุคคลจะสามารถระดมมาได้โดยมีประสิทธิภาพ ดังนั้นคุณภาพของทูทางสังคมในส่วนนี้ถูกสร้างขึ้นมาจากผลรวมของการมีความสัมพันธ์กันระหว่างบุคคล มากกว่าจะเป็นเพียงแค่คุณภาพของกลุ่มเท่านั้น

จะเห็นได้ว่าการอธิบายทูทางสังคมของปีแอร์ บูร์ดิเยอร์ เน้นให้ความสำคัญกับ “ปัจเจกบุคคล” ที่มีเครือข่ายและมองว่าเครือข่ายนั้นเป็นทรัพยากรอย่างหนึ่งของตนเอง เช่น เป็นคนมีเส้นสาย/กว้างขวาง จะทำอะไรก็ง่ายและสะดวก และทูสังคมนั้นถือเป็นเสมือนทรัพยากรอย่างหนึ่งที่สามารถเอื้ออำนวยประโยชน์ให้ได้ ดังเช่นที่มีกมิล่ากล่าวที่ว่า “ไม่สำคัญว่ามีผลงานอะไร สำคัญที่ว่าเป็นคนของใคร” มากกว่า และสำหรับทูสังคมนี้จะกระจายอยู่ตาม field ต่างๆ เช่น เพื่อนร่วมรุ่นเพื่อนโรงเรียนเดียวกัน คนหมู่บ้านเดียวกัน คนแซ่เดียวกัน (กาญจนา แก้วเทพ และสมสุข หินวิมาน, 2551) เป็นต้น

2) การรับรู้และการยอมรับ (Cognition and recognition) การได้มาซึ่งการรู้และการยอมรับ เป็นเรื่องคุณลักษณะเชิงสัญลักษณ์ และสามารถเปลี่ยนรูปไปเป็นทูทางสัญลักษณ์ได้ (Symbolic capital)

ในการวิเคราะห์ทูทางสังคม ปีแอร์ บูร์ดิเยอร์ เน้นไปที่ยุทธวิธีในการเพิ่มพูนทูและการผลิตซ้ำความไม่เท่าเทียมกัน ทูทางสังคมเป็นหนึ่งในทูสี่ชนิดที่มีความสำคัญสำหรับการศึกษาการครอบงำทางอำนาจในสังคม (ทูอีกสามชนิด ได้แก่ ทูทางเศรษฐกิจ-การเงิน และที่ดิน ทูทางวัฒนธรรม-ทรัพย์สินและบริการทางวัฒนธรรม เอกสารรับรองทางการศึกษา ทูทางสัญลักษณ์-ความชอบธรรม)

ในการศึกษาครั้งนี้ ผู้วิจัยได้นำแนวคิดโครงสร้างและผู้กระทำมาอธิบาย การกระทำ การของ กลุ่ม ชุมชน กลุ่มประชาสังคม ในเครือข่ายอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรมลุ่มน้ำโขง-ล้านนา ที่มีผลต่อการนำเสนอแนวทางในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในลุ่มน้ำโขงของตนเอง มาใช้เป็นกรอบในการวิเคราะห์ปรากฏการณ์ โดยเน้นวิเคราะห์ถึงปัจจัย และบริบท ทั้งในด้านทูทางสังคม ทูทางวัฒนธรรม ทูทางสัญลักษณ์ และทูทางเศรษฐกิจ ที่ส่งผลต่อกระบวนการเรียนรู้ และอธิบายโครงสร้าง(สนาม,ฮาปีตัส) ที่ควบคุมการแสดงออกในด้าน การรวมกลุ่ม/เครือข่าย นิยาม

ความหมาย กฎเกณฑ์ สร้างการยอมรับอัตลักษณ์ของตนเองสู่สังคมภายนอก และสร้างพื้นที่สาธารณะ ของเครือข่ายอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรมลุ่มน้ำโขง-ล้านนา

2.5 ผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในการศึกษาเรื่อง การวิเคราะห์กระบวนการเรียนรู้ของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมแบบใหม่ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำลุ่มน้ำสาขาทอนบนของประเทศไทย ผู้วิจัยได้ศึกษาผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง โดยมีรายละเอียด ดังนี้

2.5.1 ผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการเรียนรู้

กาญจนา รอดแก้ว (2550) จากการศึกษาการพัฒนากระบวนการเรียนรู้ของเครือข่ายการเรียนรู้ โดยใช้แนวคิดการเรียนรู้จากประสบการณ์เพื่อสร้างความเข้มแข็งให้ชุมชนในเขตภาคกลาง โดยการวิจัยเชิงคุณภาพ มีวัตถุประสงค์ในการศึกษาเพื่อ 1) วิเคราะห์กระบวนการเรียนรู้ของเครือข่ายการเรียนรู้เพื่อสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนที่ประสบผลสำเร็จในเขตภาคกลาง 2) วิเคราะห์องค์ประกอบสำคัญที่ส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้ของเครือข่ายการเรียนรู้เพื่อสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนที่ประสบผลสำเร็จในเขตภาคกลาง 3) พัฒนาการเรียนรู้ของเครือข่ายการเรียนรู้โดยใช้แนวคิดการเรียนรู้จากประสบการณ์เพื่อสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนในเขตภาคกลาง 4) วิเคราะห์ปัจจัยเงื่อนไขที่ส่งผลต่อการนำกระบวนการเรียนรู้ของเครือข่ายการเรียนรู้โดยใช้แนวคิดการเรียนรู้จากประสบการณ์เพื่อสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนในเขตภาคกลางไปใช้ผลการวิจัยสรุปได้ดังนี้ (กาญจนา รอดแก้ว, 2550)

1.กระบวนการเรียนรู้ของเครือข่ายการเรียนรู้เพื่อสร้างความเข้มแข็งให้ชุมชนที่ประสบผลสำเร็จในเขตภาคกลาง จากผลการศึกษาของกรณีศึกษา 2 กรณี คือ เครือข่ายการเรียนรู้ตำบลบางเจ้าฉ่า และเครือข่ายการเรียนรู้ตำบลแพรกหนามแดง พบว่าประกอบด้วย 5 ขั้นตอน คือ 1) การตระหนักในปัญหา 2) การศึกษาและวิเคราะห์ข้อมูล 3) การกำหนดแนวทางแก้ไขปัญหา 4) การลงมือปฏิบัติ และ 5) การสร้างและขยายความรู้ โดยกระบวนการเรียนรู้ดังกล่าวประกอบด้วยกิจกรรมการเรียนรู้ ได้แก่ การจัดทำแผนชุมชน การจัดเวทีการเรียนรู้ การศึกษาดูงาน และการฝึกอบรม ประชุม สัมมนา

2.องค์ประกอบที่สำคัญที่ส่งเสริมการเรียนรู้ของเครือข่ายการเรียนรู้ เพื่อสร้างความเข้มแข็งให้ชุมชนที่ประสบผลสำเร็จในเขตภาคกลาง จากผลการศึกษาของกรณีศึกษาทั้งสอง พบว่าประกอบด้วย 1) คนในชุมชน 2) ภูมิปัญญาชุมชน 3) กิจกรรมการเรียนรู้ 4) การมีเป้าหมายร่วมกัน และ 5) การบริหารจัดการ

3.กระบวนการเรียนรู้ของเครือข่ายการเรียนรู้ โดยใช้แนวคิดการเรียนรู้จากประสบการณ์เพื่อสร้างความเข้มแข็งให้ชุมชนในเขตภาคกลาง โดยการวิเคราะห์ สังเคราะห์ผลการศึกษาจากกรณีศึกษา และแนวคิดการเรียนรู้จากประสบการณ์ เพื่อพัฒนากระบวนการเรียนรู้ซึ่งประกอบด้วย 6 ขั้นตอน คือ 1) การตระหนักในปัญหา 2) การศึกษาวิเคราะห์ข้อมูล 3) การกำหนด

แนวทางแก้ไขปัญหา 4) การตัดสินใจแก้ปัญหา 5) การลงมือปฏิบัติ และ 6) การสร้างและขยายความรู้

4. ปัจจัยเงื่อนไขที่ส่งผลต่อการนำกระบวนการเรียนรู้ของเครือข่ายการเรียนรู้โดยใช้แนวคิดการเรียนรู้จากประสบการณ์เพื่อสร้างความเข้มแข็งให้ชุมชนในเขตภาคกลางไปใช้ได้แก่ 1) ศักยภาพชุมชน 2) ผู้นำหรือแกนนำชุมชน 3) ความสัมพันธ์และความเอื้ออาทรในชุมชน 4) ภูมิปัญญาชุมชน 5) ระบบการสื่อสารภายในชุมชน 6) ระบบการจัดการความรู้ของชุมชน และ 7) ลักษณะกิจกรรมการเรียนรู้

มานะ นาคำ (2549) จากการศึกษากระบวนการเรียนรู้และการจัดการความรู้ของชุมชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ จากการศึกษาพหุกรณีจากพื้นที่ในโครงการเสริมสร้างการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข (สรส.) ในพื้นที่ 5 โครงการ ประกอบด้วย โครงการพัฒนากระบวนการเรียนรู้ชุมชนลุ่มน้ำวาง จังหวัดเชียงใหม่ โครงการจัดความรู้ในลุ่มน้ำแม่ต้าเพื่อการพัฒนาท้องถิ่น อ.เมือง จ.พะเยา โครงการเสริมสร้างการเรียนรู้การจัดการป่าชุมชนเพื่อชุมชนเป็นสุข กรณีบ้านชาด ต.หนามแท่ง อ.ศรีเชียงใหม่ จ.อุบลราชธานี โครงการเสริมสร้างการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข กรณี บพเรียน การจัดการพลังงานระดับท้องถิ่น ต.อุโลก อ.ลำดวน จ.สุรินทร์ โครงการเสริมสร้างการเรียนรู้เครือข่ายกลุ่มอนุรักษ์และพัฒนาลำห้วยหลวงตอนล่าง อ.โพนพิสัย จ.หนองคาย พบว่า ชุมชนตั้งอยู่บนถิ่นที่อยู่อาศัยที่มีลักษณะจำเพาะที่แตกต่างกัน ได้สร้างกระบวนการเรียนรู้และการจัดการความรู้ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ให้เข้ากับการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อมอยู่ตลอดเวลา ฐานคิดของโครงการได้เคารพในองค์ความรู้ ผู้รู้ของชุมชน ที่ผ่านประสบการณ์การเรียนรู้และพัฒนาองค์ความรู้สั่งสมมาอย่างต่อเนื่อง ท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงทางสังคม ชุมชนใช้แนวคิดการมีส่วนร่วมของสมาชิกในชุมชน ทั้งผู้นำสตรี เยาวชน ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียสร้างกระบวนการเรียนรู้ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนและสังคม เพื่อการอยู่ร่วมกันอย่างเป็นสุข (มานะ นาคำ และคณะ, 2549)

กลไกการเรียนรู้ของชุมชนใช้ผู้รู้ของชุมชนหรือผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในชุมชน สร้างกระบวนการเรียนรู้ เพื่อแก้ไขปัญหา พัฒนาองค์ความรู้ และเกิดกลุ่มองค์กรต่างๆ ประสานความร่วมมือกันเป็นเครือข่ายในการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ซึ่งกันและกัน เครือข่ายการจัดการทรัพยากรมีเป้าหมายร่วมกัน ในการพัฒนาองค์ความรู้และกลไกการจัดการกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนให้สังคมเข้าใจและยอมรับองค์ความรู้ท้องถิ่น รวมทั้งเจรจาต่อรองกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เพื่อแก้ไขความขัดแย้งในการจัดการทรัพยากรอย่างสันติวิธี โดยมีองค์กรพัฒนาเอกชน หรือองค์กรประชาสังคม ประสานภาคีต่างๆ ในการเสริมสร้างกระบวนการเรียนรู้ร่วมกับชุมชน

กระบวนการเรียนรู้ของชุมชนได้สัมผัส สังเกตการเปลี่ยนแปลงของทรัพยากรด้วยตนเอง มีการสำรวจความรู้ของชุมชน การเรียนรู้จากผู้อาวุโส นำมาสู่การวิเคราะห์ด้วยตนเอง และวิเคราะห์ร่วมกับผู้อื่น การได้ศึกษาบทเรียนการแก้ปัญหาของผู้อื่น นำมาสู่การวางเป้าหมาย การปฏิบัติการแก้ปัญหาของตนเอง ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงวิถีคิด พฤติกรรม ทักษะการดำเนินชีวิต เกิดการเรียนรู้และพัฒนาองค์ความรู้จากการปฏิบัติจริงอย่างต่อเนื่อง

ชุมชนได้เรียนรู้องค์ความรู้ของท้องถิ่นทั้งด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรม ภูมิปัญญาของท้องถิ่นในการประกอบอาชีพ หัตถกรรม สมุนไพร ศิลปวัฒนธรรมพื้นบ้านต่างๆ ซึ่งชุมชนได้ฟื้นฟูองค์ความรู้ วัฒนธรรมดังกล่าวเพื่อประโยชน์ในการเลือกดำเนินวิถีชีวิตในปัจจุบันนอกจากนั้น องค์ความรู้บางอย่างชุมชนได้เรียนรู้จากภายนอก ผสมผสานกับความรู้จากภายในชุมชน เช่น การจัดการพลังงาน การจัดการความขัดแย้งในการจัดการทรัพยากรอย่างสันติวิธี เป็นต้น ชุมชนได้สร้างกระบวนการเรียนรู้ให้แก่คนรุ่นใหม่รวมทั้งสาธารณะ โดยการประสานความร่วมมือกับโรงเรียนเครือข่ายภูมิปัญญา และองค์กรท้องถิ่นต่างๆ

สหทยา วิเศษ (2549) การจัดการความรู้ในกลุ่มน้ำแม่ต้าเพื่อการพัฒนาท้องถิ่นอำเภอเมือง จังหวัดพะเยา กระบวนการเรียนรู้ของนักจัดการความรู้บ้านต้าใน เป็นการเรียนรู้ที่เกิดจากการศึกษาเก็บรวบรวมข้อมูล การทดลอง การปฏิบัติจริง การเรียนรู้จากประสบการณ์ในชีวิต การทำงานร่วมกัน การพูดคุยกับผู้อาวุโสในชุมชน การพบปะแลกเปลี่ยนความคิดเห็นและสถานการณ์ที่เกิดขึ้นในชุมชน ทำให้นักจัดการความรู้เกิดการพัฒนาตนเอง ด้านความรู้ ทักษะ การทำงานเป็นทีม ความสามารถที่จะจัดกระบวนการเรียนรู้ การถ่ายทอดองค์ความรู้ให้กับคนในชุมชนและคนภายนอกชุมชนได้

กระบวนการเรียนรู้ของนักจัดการความรู้บ้านต้าใน เป็นกระบวนการพัฒนานักจัดการความรู้ ในการพัฒนานักจัดการความรู้ ให้มีกระบวนการเรียนรู้ โดยให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมของคณะทำงานบ้านต้าใน ในการเสนอแนะความคิดเห็นร่วมกับคณะทำงานโครงการจากกระบวนการทำงานของโครงการกลุ่มน้ำแม่ต้า ที่มีเป้าหมายในการพัฒนาคนในชุมชนให้มีความสามารถในการจัดกระบวนการเรียนรู้ การถ่ายทอดองค์ความรู้ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติให้แก่ชุมชนในกลุ่มน้ำแม่ต้า รวมทั้งการสร้างให้เกิดการมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชนบ้านต้าใน เพื่อให้ชุมชนในกลุ่มน้ำแม่ต้าเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการป่าร่วมกัน

มนิรัตน์ ประกัน(2550) ได้ศึกษากระบวนการเรียนรู้ของบุคคล ในการจัดการทรัพยากรอย่างยั่งยืน: ศึกษากรณีสมาชิกศูนย์การเรียนรู้ชุมชนเครือข่ายป่าตะวันตก พบว่า กระบวนการเรียนรู้ของบุคคลในการจัดการทรัพยากรอย่างยั่งยืน มีกลไกสำคัญของกระบวนการเรียนรู้ คือ

1) ศูนย์การเรียนรู้เครือข่ายชุมชนรอบป่าตะวันตก(วนเกษตร) ในฐานะเป็นกลไกที่ก่อให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ในเบื้องต้นแก่เกษตรกร โดยมีองค์ประกอบในการจัดกระบวนการเรียนรู้ ดังนี้ เนื้อหาการเรียนรู้ ที่สามารถตอบโจทย์ปัญหาชีวิตและนำไปสู่การเรียนรู้ด้วยการปฏิบัติของเกษตรกร ซึ่งเนื้อหาดังกล่าวได้จากการถอดประสบการณ์ชีวิตที่ล้มเหลวและผ่านการลงมือปฏิบัติลองผิดลองถูกของผู้ใหญ่วิบูลย์ เข้มเฉลิม ทำให้เกษตรกรเกิดการรับรู้การคิดทบทวนตนเองที่นำไปสู่การปรับเปลี่ยนทัศนคติต่อประสบการณ์เดิม และนำไปสู่การลงมือปฏิบัติ โดยเนื้อหาการเรียนรู้จะประกอบด้วย 3 ขั้นตอนการเรียนรู้ คือ การเรียนรู้ด้วยตนเอง การเรียนรู้เรื่องพื้นฐานชีวิต(การเรียนรู้เรื่องข้าว อาหาร ยาสมุนไพร ข้าวของเครื่องใช้ ดิน จุลินทรีย์ และปุ๋ยชีวภาพ) และ 3 แผน (การเรียนรู้แผนชีวิตและครอบครัว แผนชุมชน และการจัดการทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม)

2) กลุ่มวณเกษตรและชุมชนในฐานะที่เป็นบริบทและกลไกที่ใกล้ชิดของกระบวนการเรียนรู้ของบุคคล ซึ่งมีองค์ประกอบในการจัดกระบวนการเรียนรู้ ดังนี้ เนื้อหาการเรียนรู้ จะประยุกต์เนื้อหาให้เป็นกิจกรรมที่มุ่งแก้ปัญหาของเกษตรกรสมาชิกและคนในชุมชนจึงมีเนื้อหาเกี่ยวข้องกับชีวิตที่เป็นเรื่องใกล้ตัว เพื่อให้เกิดการแก้ไขปัญหาหนี้สิน และการไม่กินไม่มั่ว มีเนื้อหการเรียนรู้เรื่องการบริหารจัดการกลุ่ม การจัดการทรัพยากร การจัดการความสัมพันธ์ เรียนรู้การแบ่งปัน การเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ซึ่งกันและกัน โดยมีกลไกสำคัญของกระบวนการเรียนรู้ที่จัดขึ้นโดยกลุ่มวณเกษตร ได้แก่ กลไกบุคคลซึ่งเป็นผู้นำกลุ่มวณเกษตร กลุ่ม/กิจกรรมการเรียนรู้ และผลลัพธ์การเรียนรู้ของบุคคล เกษตรกรได้เรียนรู้เรื่องการจัดการกับตนเองและครอบครัว ทรัพยากร และชุมชนที่อาศัยอยู่ โดยเกษตรกรสามารถวิพากษ์แยกเหตุและผลของปัญหาชีวิตปัญหาหนี้สินของตนเองได้ และลงมือปฏิบัติเพื่อแก้ไขปัญหา ส่งผลให้เกิดการปรับเปลี่ยนวิถีการผลิตด้วยการเลิกทำการเกษตรเพื่อขายมาเป็นการทำวนเกษตรเพื่อการเรียนรู้ การพึ่งตนเองและพึ่งพากันเองในชุมชน อีกทั้งเกิดการเรียนรู้ด้านจิตวิญญาณ จากการลงมือปฏิบัติทำวนเกษตรได้เกิดเป็นการรับรู้และเข้าใจความจริงของชีวิตและธรรมชาติ (มณีรัตน์ ประกัน, 2550)

ในส่วนของปัจจัยสนับสนุนกระบวนการเรียนรู้ของบุคคล

- 1) ปัจจัยด้านผู้นำเรียนรู้ จะต้องมิตักษะในการถ่ายทอดความรู้ ความสามารถในการกระตุ้นให้เกิดความใฝ่รู้
- 2) ปัจจัยด้านเนื้อหาการเรียนรู้ ถูกกำหนดจากเรื่องที่ใกล้ตัวและกำลังเป็นความทุกข์ร้อนของเกษตรกร
- 3) ปัจจัยด้านรูปแบบหรือวิธีการเรียนรู้ มีความหลากหลาย เน้นการมีส่วนร่วม มีความต่อเนื่องของการเรียนรู้ และมีรูปแบบอย่างไม่เป็นทางการ มีความสัมพันธ์เชิงสังคม โดยมีกลุ่มเป็นแหล่งการเรียนรู้ที่สำคัญ
- 4) ปัจจัยด้านความสุขทางจิตวิญญาณของผู้เรียนรู้

พจนา เอื้องไพบูลย์ (มนัสวาศน์ โกวิทยา, 2547: 83-85) ได้ศึกษารูปแบบกระบวนการเรียนรู้ในชุมชนเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน: การศึกษาแบบพหุกรณี มีวัตถุประสงค์เพื่อถอดองค์ความรู้เกี่ยวกับกระบวนการเรียนรู้ในชุมชนที่ประสบความสำเร็จในการพัฒนาชุมชนสู่ความยั่งยืน สามารถนำไปขยายผลเพื่อสนับสนุนให้ชุมชนอื่นๆ เกิดการเรียนรู้เพื่อเพิ่มศักยภาพในการแก้ไขปัญหาและพัฒนาชุมชนสู่ความยั่งยืนได้ โดยได้ทำการศึกษาชุมชนชนบทที่มีการพัฒนาที่ยั่งยืน 3 กรณีศึกษา คือ ชุมชนบ้านต้าโน ตำบลบ้านต้า อำเภอมะนัง จังหวัดยะลา ชุมชนบ้านบุหยัง ตำบลเขาพระ อำเภอมะนัง จังหวัดนครนายก และชุมชนบ้านโนนรัก-บุรพา ตำบลตลาดไทร อำเภอลำทะเมนชัย จังหวัดนครราชสีมา ผลการศึกษาพบว่า รูปแบบกระบวนการเรียนรู้ในชุมชนเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน มีปัจจัยป้อน ได้แก่ สภาพทั่วไป สภาพปัญหาความยั่งยืนของชุมชน และองค์กรชุมชน ส่วนกระบวนการเรียนรู้ขององค์กรชุมชน ของทั้ง 3 ชุมชน พบว่า ชุมชนมีศักยภาพในการพัฒนานิเวศ เศรษฐกิจ และสังคมของชุมชน ให้ดีขึ้น และมีความสมดุล เกิดจากการที่สมาชิกในชุมชนมีการเรียนรู้ร่วมกันอย่างต่อเนื่อง โดยกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน มี 8 ขั้นตอน คือ (มนัสวาศน์ โกวิทยา, 2547)

ขั้นที่ 1 การก่อตัวของกระบวนการเรียนรู้ เกิดขึ้นจากภาวะวิกฤติหรือภาวะความยากลำบากในการดำเนินชีวิตของคนในชุมชน

ขั้นที่ 2 การตรวจสอบถึงสาเหตุวิกฤติหรือความยากลำบากของชุมชน

ขั้นที่ 3 การกระตุ้นคนในชุมชนได้ตระหนักในสถานการณ์ที่เป็นปัญหาพร้อมของชุมชนและหาสาเหตุของปัญหา

ขั้นที่ 4 การหาทางเลือกในการแก้ไขปัญหาคความยั่งยืนของชุมชน เป็นขั้นตอนการวิเคราะห์หาแนวทางในการแก้ไขปัญหที่เหมาะสมที่สุดต่อการนำมาปฏิบัติ

ขั้นที่ 5 การดำเนินการตามทางเลือก เมื่อชุมชนได้เลือกแนวทางการแก้ไขปัญหาแล้ว

ขั้นที่ 6 การประเมินผลย้อนกลับ ชุมชนได้มีการทบทวนและติดตามผลการปฏิบัติ เมื่อพบปัญหาก็ได้วิเคราะห์ถึงสาเหตุของปัญหาและปรับปรุงให้เหมาะสม

ขั้นที่ 7 การพัฒนาความเชื่อมั่นให้เกิดขึ้น การเข้าร่วมเป็นเครือข่ายกับชุมชนอื่นๆ ทำให้องค์กรชุมชนมีการเรียนรู้มากขึ้น ขยายสมาชิกได้เพิ่มขึ้น พลังขับเคลื่อนการพัฒนาจึงเพิ่มมากขึ้น สร้างให้เกิดความเชื่อมั่นในองค์กรและในขีดความสามารถของตนเองในการปฏิบัติตามแนวทางสู่ความยั่งยืน

ขั้นที่ 8 บุรณาการเข้าสู่ชีวิตบนพื้นฐานของมุมมองใหม่

กระบวนการเรียนรู้ทำให้องค์กรชุมชนมีศักยภาพในการคิดวิเคราะห์ปัญหา สาเหตุของปัญหาหาทางเลือกในการแก้ไขปัญหา ดำเนินการตามทางเลือกและการสรุปบทเรียนโดยมีกิจกรรมการเรียนรู้หลายลักษณะร่วมกัน ได้แก่ การเรียนรู้จากปฏิบัติในชีวิตประจำวัน การเรียนรู้จากเวทีสนทนา การพบปะหารือและประชุม การเรียนรู้จากการสังเกตผลของกิจกรรมต่างๆ การเรียนรู้จากการถ่ายทอดภูมิปัญญาของปราชญ์ชาวบ้านหรือผู้อาวุโสในชุมชน การฝึกอบรมและดูงานในพื้นที่จริงของชุมชนที่ประสบผลสำเร็จหรือในแหล่งเรียนรู้ต่างๆ รวมไปถึงผ่านสื่อต่างๆ การเป็นแหล่งถ่ายทอดความรู้ และการผ่านประเพณีและพิธีกรรมของชุมชน

อดุลย์ วังศรีคุณ (2543) ได้ทำการวิจัยเรื่อง การสังเคราะห์งานวิจัยเกี่ยวกับกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนที่ทำให้ชุมชนเข้มแข็ง: การวิจัยเชิงชาติพันธุ์วรรณาอภิมาน พบว่า (อดุลย์ วังศรีคุณ, 2543)

ลำดับขั้นตอนของกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนที่ทำให้ชุมชนเข้มแข็ง ประกอบด้วยลำดับขั้นตอน 7 ประการ ชุมชนรับรู้และตระหนักในปัญหา สมาชิกชุมชนร่วมกันวิเคราะห์ปัญหา สมาชิกชุมชนร่วมกันแสวงหาและเลือกแนวทางแก้ปัญหา สมาชิกชุมชนร่วมกันดำเนินการ สมาชิกชุมชนร่วมกันประเมินผลการดำเนินการ และสมาชิกชุมชนร่วมกันปรับปรุงหากดำเนินการไม่สำเร็จ ชุมชนส่วนใหญ่รับรู้ปัญหาและตระหนักในปัญหา จากการที่สมาชิกในชุมชนประสบปัญหาและรับรู้เอง เป็นปัญหาที่ส่งผลกระทบต่อสมาชิกในชุมชนทั้งหมดหรือส่วนใหญ่ เป็นปัญหาเกี่ยวกับเรื่องการทำมาหากิน การวิเคราะห์ปัญหาของชุมชน จะร่วมกันวิเคราะห์เป็นกลุ่มย่อย หรือที่ประชุมหมู่บ้าน ชุมชนเลือกแนวทางแก้ไขปัญหาโดยการลองผิดลองถูก สมาชิกชุมชนร่วมวางแผนในที่ประชุมหมู่บ้าน แล้วดำเนินการในลักษณะของการรวมกลุ่มจัดตั้งองค์กรสถาบันและประเมินโดยสมาชิกและผู้นำร่วมกัน

องค์ประกอบของกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนที่ทำให้ชุมชนเข้มแข็ง ประกอบด้วย กิจกรรมการเรียนรู้ ฐานการเรียนรู้ และเนื้อหา/องค์ความรู้ และปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนที่ทำให้ชุมชนเข้มแข็ง ประกอบด้วย ปัจจัยภายใน ได้แก่ ผู้นำมีคุณธรรม จริยธรรม เป็นที่ยอมรับนับถือ สมาชิกมีคุณธรรม จริยธรรม สมาชิกเห็นประโยชน์ของการพัฒนาร่วมกัน ความสัมพันธ์ในชุมชนมีความเป็นปึกแผ่น การแก้ปัญหาเกิดจากชุมชนเอง ปัจจัยภายนอก ได้แก่ แนวคิดและการปฏิบัติของนักพัฒนาจากภายนอก การสนับสนุนจากองค์กร/แหล่งทรัพยากรภายนอก และปัจจัยด้านสิ่งแวดล้อม ได้แก่ การดำเนินกิจกรรมอยู่บนพื้นฐานของประเพณีวัฒนธรรมท้องถิ่น

สายันต์ ไพรชาญจิตร และคณะ (2549) ได้ศึกษากระบวนการเรียนรู้และการจัดการความรู้ของชุมชนด้านศิลปวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่น คือ กระบวนการพัฒนาชุมชน ที่มุ่งหวังให้เกิดความเป็นชุมชนและความสุขของคนในชุมชน ในงานวิจัยได้ทำการศึกษาความเคลื่อนไหวในการเรียนรู้และการจัดการความรู้ด้านศิลปวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นของชุมชนต่างๆ ที่เข้าร่วมกิจกรรม โครงการเสริมสร้างการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข (สรส.) ในช่วงปี พ.ศ.2547-2548 จากการศึกษาครั้งนี้ผู้ศึกษาได้ข้อค้นพบเชิงวิชาการจากกรณีศึกษา ที่เกี่ยวกับลักษณะของกระบวนการเรียนรู้จะนำไปสู่ประโยชน์สุขของส่วนรวมหรือชุมชนเป็นสุข สรุปได้ดังนี้ (สายันต์ ไพรชาญจิตร และคณะ, 2549)

1) การจัดกระบวนการเรียนรู้ที่ให้ความสำคัญต่อชุดความรู้ในตัวของผู้สูงอายุและผู้รู้ในชุมชนที่มีฐานะเป็นครูภูมิปัญญาสามารถถ่ายทอดสู่ลูกหลาน เป็นกระบวนการเสริมสร้างทางวัฒนธรรม(Cultural empowerment) ในตัวผู้สูงอายุและผู้ทรงภูมิปัญญาในชุมชนให้กลับมามีบทบาทสำคัญในการแสดงความสามารถทางวัฒนธรรมให้เป็นที่ประจักษ์จนเกิดการยอมรับนับถือและร่วมสืบทอดภูมิปัญญาและศิลปวัฒนธรรมด้วยความเต็มใจและภูมิใจของทุกคนที่มีส่วนเกี่ยวข้องทั้งในฐานะผู้สอนและผู้เรียนรู้ไปพร้อมๆกัน

2) กระบวนการเรียนรู้ที่ใช้ ความไว้วางใจ (Trust) และความประทับใจ (appreciation) ต่อคนในวัฒนธรรมเดียวกัน การสื่อสารด้วยภาษาเดียวกัน การมีวิถีคิดพื้นฐานของการดำเนินชีวิตแบบเดียวกัน ความไว้วางใจที่ต่างคนต่างก็ตกอยู่ในสภาวะทุกข์เช่นเดียวกันช่วยให้เข้าใจกัน เห็นอกเห็นใจกันมากขึ้น เป็นแรงจูงใจที่ช่วยให้กระบวนการเรียนรู้เป็นไปอย่างราบรื่น มีความหวังดีต่อกันและกันมากขึ้นตามลำดับ สภาวะความเป็นชุมชนที่ดูเหมือนว่าเจือจางไปมากแล้วก็สามารถฟื้นตัวเข้มแข็งอย่างรวดเร็ว

3) กระบวนการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม(Participative learning) แบบไม่เป็นทางการ แต่ได้สาระทางการเรียนรู้ (Informal & Informative style) ที่สอดคล้องกับวัฒนธรรมชุมชน และพึ่งตนเองได้ เช่นการสื่อสารพูดคุยแลกเปลี่ยนผ่าน “วงน้ำชา” เพื่อสร้างความคุ้นเคยและความไว้วางใจ เชื่อใจกันจนมีความสนิทชิดเชื้อกันประดุจญาติ แล้วจึงจัดการพูดคุยอย่างเป็นทางการเพื่อนำคนเข้าสู่กระบวนการเรียนรู้และการจัดการความรู้อย่างเป็นทางการในลำดับต่อไป

รัตนา โตสกุล และคณะ (2548, 214-219) ได้ทำการวิจัย เรื่อง การสังเคราะห์องค์ความรู้ท้องถิ่นเกี่ยวกับการจัดการความรู้เพื่อความเป็นสุขในภาคอีสาน: กรณีเครือข่ายอินแปง

ปราชญ์ชาวบ้านภาคอีสาน และชุมชนสี่ระชะอโศก จากการศึกษาเกี่ยวกับกระบวนการเรียนรู้ของชุมชน พบว่า (รัตนา โตสกุล และคณะ, 2548)

กระบวนการเรียนรู้ของชุมชน เป็นการเรียนรู้จากการปฏิบัติ เริ่มจากการตระหนักถึงปัญหาที่เกิดขึ้น ไตร่ตรองวิเคราะห์สาเหตุ ตรวหนักรู้ถึงความคิด ความสามารถตน หรือ กลุ่มในการแก้ไขปัญหา และลงมือปฏิบัติทำให้เกิดการสังสมประสบการณ์ต่อเนื่อง เกิดเป็นองค์ความรู้ที่ไม่หยุดนิ่งตายตัว มีการทดลองปฏิบัติที่เรียกว่า Tacit knowledge ลักษณะการเรียนรู้ของคนในชุมชนอุปมาคล้ายคลึงกับหลักอริยสัจ 4 ประการตามความเชื่อทางพุทธศาสนา มีขั้นตอน ดังนี้

1.ทุกข์ ความไม่สบายกาย ไม่สบายใจ เริ่มต้นจากการประสบความทุกข์ เกิดจากหนี้สินและความยากจนของครอบครัว เครือญาติ เพื่อนบ้าน และชุมชน โดยรวม

2.สมุทัย ตรวหนักรู้ถึงสาเหตุที่มาแห่งความทุกข์นั้น ผู้นำชุมชนสมาชิกที่เข้าร่วมกิจกรรมและนักพัฒนาในกระแสวัฒนธรรมชุมชนเชื่อว่าการพัฒนาแนวทันสมัยนิยมเป็นสาเหตุหลักของการก่อทุกข์ให้ชุมชนชนบท

3.นิโรธ หนทางดับทุกข์ เป็นการตรวหนักรู้ถึงความคิดและความสามารถของตนเอง และพลังชุมชนในการแก้ไขความทุกข์นั้นๆ

4.มรรค ข้อปฏิบัติให้พ้นทุกข์ ในที่นี้ คือ ผู้นำและสมาชิกทั้ง 3 กรณีศึกษาได้เลือกแนวทางการพัฒนาที่ก่อให้เกิดการพึ่งตนเอง ซึ่งมีลักษณะร่วมกันในรูปเศรษฐกิจพอเพียง และมีลักษณะเฉพาะในด้านจุดเน้นร่วมทั้งการบริหารจัดการที่แตกต่างกันออกไป

2.5.2 ผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำ

มนู โอมะคุปต์ (2549) ได้ศึกษา การจัดเตรียมความพร้อมชุมชนเพื่อการจัดการทรัพยากร และเสริมสร้างศักยภาพของชุมชนและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในการจัดการทรัพยากรแบบพหุภาคี มีวัตถุประสงค์เพื่อเสริมสร้างกลไกของกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมแบบพหุภาคีในพื้นที่ลุ่มน้ำ รวมถึงการเพิ่มศักยภาพของชุมชนและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในการวิเคราะห์ปัญหา และกำหนดแนวทางในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในพื้นที่ลุ่มน้ำแบบบูรณาการ และเพื่อเตรียมความพร้อมของชุมชนและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในการริเริ่มให้เกิดการพัฒนาโครงการนำร่องให้เกิดขึ้นในพื้นที่ลุ่มน้ำต่างๆ ซึ่งผลการศึกษาพบว่า (มนู โอมะคุปต์, 2549)

1) การจัดตั้งคณะทำงานวางแผนหลักในระดับพื้นที่ลุ่มน้ำ ซึ่งเป็นผู้มีส่วนได้ส่วนเสียหลักในพื้นที่ลุ่มน้ำทั้ง 4 ลุ่มน้ำ ที่ประกอบด้วย ส่วนราชการ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ภาคประชาชน และเครือข่ายองค์กรในพื้นที่ที่หลากหลาย โดยคณะทำงานวางแผนหลักมีบทบาทหน้าที่ ดังนี้

(1) ให้คำปรึกษาและสนับสนุนการดำเนินงานของโครงการจัดเตรียมความพร้อมชุมชนและเสริมสร้างศักยภาพของชุมชนและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในการจัดการทรัพยากรแบบพหุภาคี โดยเน้นการมีส่วนร่วมของประชาชนในพื้นที่ลุ่มน้ำ

(2) ประสานงานหน่วยงาน ชุมชนและภาคีที่เกี่ยวข้องให้เกิดการแลกเปลี่ยนข้อมูลพื้นฐาน เพื่อนำไปสู่การวิเคราะห์ปัญหาด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม รวมทั้งข้อเสนอแนะต่อแนวทางในการบริหารในพื้นที่ลุ่มน้ำอย่างยั่งยืน

(3) แต่งตั้งเจ้าหน้าที่เพื่อสนับสนุนและช่วยเหลือการดำเนินงานโครงการ

(4) ดำเนินการอื่นใดในโครงการฯพื้นที่ลุ่มน้ำตามนายอำเภอมอบหมาย

2) ศักยภาพขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในการสนับสนุนการจัดการทรัพยากรในลุ่มน้ำ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นส่วนใหญ่มีการจัดทำแผนยุทธศาสตร์การพัฒนาตำบล รวมทั้งแผนปฏิบัติการประจำปี เพื่อสนับสนุนแผนงาน โครงการและกิจกรรม

จะเห็นได้ว่า ทั้งสองประเด็นจะต้องใช้ระยะเวลาในการดำเนินงานและต้องการการมีส่วนร่วมของชุมชนในพื้นที่ จึงจะสามารถแก้ไขและจัดการกับปัญหาได้ ในส่วนของการเตรียมความพร้อมในการจัดการชุมชน ผู้วางแผนจัดการที่มีความรู้ในด้านอื่นๆ รวมทั้งต้องมีประสบการณ์และทักษะในการดำเนินงานที่ดีเพียงพอ โดยเฉพาะการทำความเข้าใจบริบทของชุมชนทั้งในเชิงพื้นที่ ชาติพันธุ์ วัฒนธรรมและจารีตชุมชน รวมทั้งทัศนคติที่ชุมชนมีต่อการจัดการต่อปัญหาของรัฐ

นอกจากนี้ มนุ โอมะคุปต์ ยังได้นำเสนอข้อเสนอแนะที่ต้องคำนึงในการนำรูปแบบการจัดการชุมชนบนพื้นที่ต้นน้ำแบบมีส่วนร่วมไปประยุกต์ใช้ในการทำงานระดับพื้นที่ ดังนี้

- การเลือกใช้รูปแบบการจัดการชุมชนจะต้องขึ้นอยู่กับความต้องการของพื้นที่เป็นหลักสำคัญ

- ควรมีการสำรวจข้อมูลระดับชุมชนในพื้นที่ต้นน้ำ ซึ่งข้อมูลที่ได้จะต้องมีการวิเคราะห์/สังเคราะห์ที่เป็นข้อมูลเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพ

- นักการจัดการชุมชนต้องเป็นผู้มีประสบการณ์ มีความยืดหยุ่นในการทำงานมีทักษะการปฏิบัติงานโดยชุมชนมีส่วนร่วมเพื่อให้เกิดความไว้วางใจของชุมชน

- ในการปฏิบัติงาน ควรมีการประสานความร่วมมือกับหน่วยงานต่างๆ อย่างเป็นเอกภาพกลมกลืน ทั้งการประสานแผน บุคลากร งบประมาณ และพื้นที่ปฏิบัติงาน

สหทยา วิเศษ และนิคม บุญเสริม (2547: 38-65) ได้นำกรณีศึกษา แนวทางการจัดการลุ่มน้ำโดยการมีส่วนร่วมของชุมชน 4 กรณี โดยผู้วิจัยได้เลือกนำเสนอ 2 กรณี โดยมีรายละเอียดพอสังเขป ดังนี้ (สหทยา วิเศษ และนิคม บุญเสริม, 2547)

1) การจัดการศูนย์การเรียนรู้ทรัพยากรธรรมชาติบ้านต้าใน(ป่าชุมชนบ้านต้าใน) อำเภอเมือง จังหวัดพะเยา ได้พิจารณาถึงความสัมพันธ์ระหว่างทรัพยากรธรรมชาติกับวิถีชีวิตของชุมชน โดยสะท้อนให้เห็นถึงแหล่งที่ปกหลักถิ่นฐานในการสร้างชุมชนที่ตั้งอยู่ติดกับภูเขา ป่าต้นน้ำชาวบ้านจึงอาศัยป่าเป็นแหล่งอาหารและการประกอบอาชีพ ในขณะที่ป่าถือเป็นแหล่งกำเนิดของน้ำลำห้วยแม่ต้า จึงเปรียบเป็นสายเลือดที่หล่อเลี้ยงทุกชีวิตในชุมชน ดังนั้น ชาวบ้านจึงมีความผูกพันกับป่า ทรัพยากรธรรมชาติ และปรับวิถีชีวิตของตนให้เข้ากับสภาพที่เป็นอยู่ โดยพยายามใช้ระบบความเชื่อของชุมชนมาร่วมกันดูแลทรัพยากร ซึ่งแสดงให้เห็นจาก ในรอบ 1 ปี จะมีการทำบุญและการจัดประเพณีของชุมชนที่เกี่ยวข้องกับทรัพยากรธรรมชาติ เช่น ประเพณีเลี้ยงผีชาวบ้าน(มีนาคม) เพื่อเป็นศูนย์รวมใจขอให้ความสามัคคีต่อกัน หรือพิธีเลี้ยงผีขุนน้ำ เป็นต้น

ที่สำคัญ ชุมชนได้มีการกำหนดระเบียบในการจัดการป่าบ้านต้าใน ได้กำหนดข้อห้ามและการใช้ประโยชน์จากป่าชุมชน มีการกำหนดบทลงโทษในกรณีที่มีผู้ฝ่าฝืน เป็นต้น อีกทั้งชุมชนยังได้ทำกิจกรรมการอนุรักษ์และการจัดการพื้นที่ลุ่มน้ำ เช่น การจัดการป่าชุมชน การสร้างจิตสำนึกในการอนุรักษ์โดยใช้ประเพณีดั้งเดิม การพัฒนาศักยภาพของผู้นำชุมชน ผ่านกระบวนการเรียนรู้ที่เป็นทางการ การจัดแหล่งการเรียนรู้ทรัพยากรธรรมชาติ

2) การจัดการลุ่มน้ำลาว-ยวน อำเภอเชียงคำ จังหวัดพะเยา โดยองค์กรชุมชน มีวัตถุประสงค์เพื่อประมวลความรู้ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติโดยองค์กรชุมชน และเพื่อพัฒนาศักยภาพขององค์กรชุมชนให้มีความสามารถในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างมีประสิทธิภาพ โดยมีขอบเขตในการศึกษา 3 ด้าน คือ ด้านวัฒนธรรม ด้านสังคม และด้านระบบนิเวศ จากการศึกษาพบว่า ชุมชนมีความรู้หรือภูมิปัญญาในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติใน 4 มิติ คือ 1) กระบวนการเกิดขององค์ความรู้ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ 2) เนื้อหาองค์ความรู้ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ แบ่งเป็นเนื้อหา 2 ลักษณะ คือ วัฒนธรรมชุมชน ในเรื่องความเชื่อดั้งเดิมเรื่องผี และเนื้อหาเกี่ยวกับภูมิปัญญา 3) รูปแบบองค์ความรู้ในการจัดการทรัพยากรมี 5 รูปแบบ คือ (1) การจัดการตามความเชื่อดั้งเดิม (2) การจัดการตามประเพณีท้องถิ่นตามหลักพุทธศาสนา (3) การจัดการโดยการประยุกต์ประเพณีทางพุทธศาสนา (4) การจัดการตามภูมิปัญญาท้องถิ่นในการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ และ (5) การจัดการโดยกลุ่มหรือองค์กรชุมชน และ 4) มิติความสัมพันธ์ขององค์ความรู้กับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ แบ่งเป็นความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ผ่านกระบวนการกลุ่ม / ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติโดยผ่านกระบวนการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งเหนือธรรมชาติโดยผ่านระบบวัฒนธรรมชุมชน ซึ่งวิธีการในการจัดทรัพยากรธรรมชาติสามารถสรุปได้ ดังนี้ การใช้จารีตประเพณีและความเชื่อดั้งเดิมของท้องถิ่น การจัดตั้งองค์กรท้องถิ่น การรวมตัวเคลื่อนไหวคัดค้านหรือต่อต้าน การวางแผนจัดการทรัพยากร การจัดสรรผลประโยชน์แก่ชุมชน การควบคุมและบังคับใช้กฎระเบียบชุมชน การสร้างเครือข่ายองค์กรชุมชน การประสานหน่วยงานของรัฐ และการประสานงานกับหน่วยงานภายนอก

จากกรณีศึกษา ที่ทั้ง สหวิทยา วิเศษ และนิคม บุญเสริม (2547: 75) ได้ทำการศึกษารวบรวมได้ว่า ชุมชนมีความสามารถที่จะจัดการกับทรัพยากรธรรมชาติในชุมชนได้ โดยลักษณะการจัดการจะเริ่มต้นที่การรับรู้ถึงสภาพปัญหาที่เกิดขึ้น การได้รับผลกระทบจากปัญหา การสร้างความตระหนักและเห็นความสำคัญของทรัพยากรในชุมชน หลังจากนั้นจึงได้มีการปรึกษาหารือ และกำหนดข้อตกลงร่วมกันของคนในชุมชน โดยได้มีความพยายามใช้ความรู้ วัฒนธรรม และความเชื่อของชุมชน เป็นเครื่องในการปฏิบัติงาน รวมทั้งผสมผสานความรู้และเทคนิควิทยาการสมัยใหม่ เข้าประยุกต์ใช้เพื่อให้เกิดกระบวนการมีส่วนร่วมอย่างจริงจัง

กุนทลี ภัคธณกุล(2550: บทคัดย่อ) ได้ศึกษาเรื่อง การมีส่วนร่วมของประชาชนในการบริหารจัดการลุ่มน้ำแม่สา อำเภอแม่ริม จังหวัดเชียงใหม่ โดยมีวัตถุประสงค์ในการศึกษา 1) เพื่อศึกษาสภาพการมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการน้ำในพื้นที่ลุ่มน้ำแม่สาของประชาชน 2) ศึกษาสภาพปัญหาที่เกิดจากประชาชนในการบริหารจัดการลุ่มน้ำแม่สาและ 3) เพื่อศึกษาหาแนวทางและวิธีการ

ส่งเสริมให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการบริหารจัดการกลุ่มน้ำแม่สา ซึ่งผลการศึกษา พบว่า ด้านที่ประชาชนมีส่วนร่วมระดับปานกลาง ในประเด็น ด้านร่วมปรึกษาและค้นคว้าหาปัญหา ด้านร่วมตัดสินใจในการใช้ทรัพยากรน้ำและด้านร่วมดูแลอนุรักษ์รักษาแหล่งน้ำ ในขณะที่ด้านให้ความร่วมมือกับหน่วยงานราชการ และด้านร่วมวางแผนงานหรือโครงการ ประชาชนมีส่วนร่วมในระดับน้อย นอกจากนี้สภาพปัญหาที่เกิดจากประชาชนในการบริหารจัดการกลุ่มน้ำแม่สาในภาพรวมมีสภาพปัญหาอยู่ในระดับปานกลาง แต่ปัญหาที่พบว่าอยู่ในระดับมาก คือ ชุมชนขาดงบประมาณในการดำเนินการอนุรักษ์กลุ่มน้ำแม่สา และสำหรับแนวทางและวิธีการส่งเสริมให้ประชาชนเข้ามีส่วนร่วม ควรปลูกจิตสำนึกของประชาชนให้รักและหวงแหนทรัพยากรในท้องถิ่น ส่งเสริมประชาชนในท้องถิ่นให้มีส่วนร่วมและประชาสัมพันธ์และส่งเสริมความเข้าใจในการบริหารจัดการและการอนุรักษ์ทรัพยากรกลุ่มน้ำแม่สา (กุนทลี ภัคธณกุล, 2550)

อังคณา ทาลัดชัย และคณะ(2551: 106-117) ได้ทำโครงการวิจัยเรื่อง กระบวนการสังเคราะห์ความรู้งานวิจัยเพื่อท้องถิ่น ประเด็นการจัดการทรัพยากรกรณีศึกษาผ่านการถอดและวิเคราะห์บทเรียนจากโครงการวิจัยลำน้ำแม่ลายน้อย โครงการหนองบงฯ โครงการปลาน้ำจืด และโครงการโป่งคำ ศึกษาข้อมูลจากบทคัดย่อ ของโครงการวิจัยด้านทรัพยากรอื่นๆ กว่า 20 โครงการที่ได้ดำเนินการสำเร็จเรียบร้อยแล้ว ทำให้เกิดข้อค้นพบโดยภาพรวม คือ (อังคณา ทาลัดชัย และคณะ, 2551)

- ชุมชมมองทรัพยากรว่าเป็น “ทุน” ชีวิต
 - ชุมชนที่ทำงานเกี่ยวกับทรัพยากร มี 2 ลักษณะ คือ ชุมชนที่มีทรัพยากรดีอยู่แล้ว และชุมชนที่มีทรัพยากรเสื่อมโทรม
 - ลักษณะของการทำงานเป็นแบบ ชุมชนเดี่ยว เครือข่ายชุมชน เครือข่ายทางการกายภาพ เช่น กลุ่มน้ำ ผืนป่า และศึกษาเฉพาะระบบนิเวศของสิ่งมีชีวิตนั้นๆ
 - โดยพื้นฐานของชุมชนมีทุนความรู้ ภูมิปัญญาดั้งเดิม มีกลไกและองค์ประกอบของการจัดการนั้น มีวิธีปฏิบัติผ่านจารีต ประเพณี หรือวัฒนธรรมที่มีความเป็นเฉพาะ
 - มีองค์กร หน่วยงานภายนอกเข้ามาเกี่ยวข้องกับการทำงานด้านทรัพยากร ทั้งทางตรงและทางอ้อม และมีหลายบทบาท
 - ชุมชนมีวิถีคิดและโลกทัศน์ในการทำงานวิจัยหลายรูปแบบเพื่อให้เกิดความยั่งยืนของทรัพยากร
 - กระบวนการวิจัยเข้าไปจัดการความสัมพันธ์ที่ดีให้เกิดขึ้นภายในชุมชน รวมถึงการจัดระบบโครงสร้างแลแบบแผนของการจัดการทรัพยากรภายใต้สถานการณ์ใหม่
 - ชุมชนมีความเชื่อว่า “คนสามารถอยู่กับธรรมชาติได้อย่างเกื้อกูล
 - มีการแสวงหาและแลกเปลี่ยนเรียนรู้จากภายนอก
 - ชุมชนสามารถสร้างวาทกรรมด้านการจัดการทรัพยากรขึ้นใหม่เพื่อสื่อสารกับคนภายนอกและสร้างการเรียนรู้ให้กับคนภายใน
 - ชุมชนมีการจัดการความสำคัญ เช่นการเติมแกนยึดโยงใหม่ๆ เช่น การปฏิบัติทางพิธีกรรม ทำให้ความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับทรัพยากรนั้นๆ แน่นขึ้น

- ชุมชนได้รื้อฟื้นการฟื้นฟูอำนาจเก่าเพื่อนำมากำกับทิศทางการทำงานด้าน
ทรัพยากร

- มีการจัดองค์กรชุมชนใหม่หลายรูปแบบที่สัมพันธ์กับทรัพยากรซึ่งการจัด
ประเด็นให้สัมพันธ์กับเรื่องเหล่านั้นจะไปโยงกับเรื่องกติกา คือ กติกาในการจัดการทรัพยากร กติกาใน
การผลิต

จตุพร หล้าใจ (2550: บทคัดย่อ) ได้ศึกษาเรื่องกระบวนการเรียกร้องสิทธิการจัดการ
ทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนในพื้นที่ลุ่มน้ำฝาง โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษากระบวนการเรียกร้อง
สิทธิในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนในพื้นที่ลุ่มน้ำฝาง ปัจจัยที่เกี่ยวข้องและผลที่เกิด
ขึ้นกับชุมชนจากการเรียกร้องสิทธิในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ผลการศึกษาพบว่า กระบวนการ
เรียกร้องสิทธิของชุมชนในการป้องกันและแก้ไขปัญหาเริ่มต้นขึ้นพร้อมการพัฒนากระบวนการ
เรียกร้องสิทธิตามสภาพการณ์ของปัญหา และปัจจัยแวดล้อมจากการเปลี่ยนแปลงของโครงสร้างทาง
เศรษฐกิจ จากระบบเกษตรดั้งเดิมมาเป็นเกษตรแผนใหม่ ที่พึ่งพาองค์ความรู้และเทคโนโลยีที่ทันสมัย
โดยเฉพาะการประกอบกิจการสวนส้ม ซึ่งส่งผลกระทบต่อชุมชนในพื้นที่ลุ่มน้ำฝาง ทั้งด้านการจัดการ
ทรัพยากรธรรมชาติ ปัญหาสุขภาพอนามัย และปัญหาสังคม โดยจำแนกออกเป็นผลกระทบที่เป็น
ปัจจัยภายในชุมชน (จตุพร หล้าใจ, 2550) ได้แก่

- ชุมชนต้องหาวิธีการในการจัดการและแก้ไขปัญหา กฎ ระเบียบ ข้อตกลงร่วมของ
ชุมชน ภูมิปัญญาท้องถิ่น และระบบความเชื่อดั้งเดิมของชุมชน ถูกนำมาให้คุณค่าและความสำคัญเพื่อ
เรียกร้องความชอบธรรมในระบบการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของชุมชน

- ความเข้มแข็งของกลุ่มแกนนำชุมชน

- ความสัมพันธ์ของผู้คนที่อยู่ในระบบเครือข่าย

- ความรู้สึกเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของคนในชุมชน ทำให้เกิดการรวมกลุ่มที่เข้มแข็ง

ในส่วนปัจจัยภายนอก ได้แก่

- การได้รับข้อมูลข่าวสาร การแลกเปลี่ยนประสบการณ์กับชุมชนอื่นๆ

- การหนุนเสริมจากองค์กรพันธมิตรภายนอก ได้ก่อให้เกิดกระบวนการเรียนรู้และ
ขับเคลื่อนกระบวนการอย่างสร้างสรรค์โดยมีเงื่อนไขที่ผลักดันให้ชุมชนปรับเปลี่ยนรูปแบบของการ
เคลื่อนไหว ได้แก่ นโยบายของรัฐ ความไม่เป็นธรรมของเจ้าหน้าที่รัฐ การถูกข่มขู่ คุกคามจากผู้มี
อิทธิพล

สำหรับวิธีการที่ชุมชนใช้เรียกร้องสิทธิการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ได้แก่
การศึกษาข้อมูลของการประกอบกิจการสวนส้ม เพื่อเรียนรู้และทำความเข้าใจกระบวนการผลิตของ
ระบบเกษตรแผนใหม่ การประชุมวิเคราะห์ ประเมินสถานการณ์ การเจรจาต่อรองกับผู้ประกอบการ
สวนส้ม การยื่นหนังสือร้องเรียน การประสานงานและแสวงหาความร่วมมือกับหน่วยงานภายนอก
การเข้าร่วมเวทีนำเสนอผลกระทบ การแลกเปลี่ยนแนวคิด กระบวนการเคลื่อนไหวเรียกร้อง การเข้า
ร่วมในคณะทำงานแก้ไขปัญหา การรวมตัวกันเพื่อเคลื่อนไหวต่อต้าน การสร้างเครือข่าย การใช้จารีต
ประเพณี ความเชื่อชุมชน และภูมิปัญญาท้องถิ่นในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ

นอกจากนี้ชุมชนได้ประสานความร่วมมือ และได้รับการหนุนช่วยจากองค์กรพันธมิตร ก่อให้เกิดการแลกเปลี่ยน เรียนรู้ แนวคิด อุดมการณ์ และประสบการณ์ระหว่างกันเพื่อนำไปสู่การจัดการทรัพยากรธรรมชาติและแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อมของชุมชนทั้งในระดับชุมชนและระดับนโยบายอย่างเป็นรูปธรรม

กมลทิพย์ แจ่มกระจ่าง และวุฒิสาร ตันไชย (2544) ได้ศึกษาเรื่องการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการลุ่มน้ำป่าสัก มีวัตถุประสงค์ที่สำคัญ คือ ต้องการจะแสวงหาแนวทางที่จะส่งเสริมการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการแม่น้ำป่าสัก โดยกลุ่มและองค์กรต่างๆ ที่เกี่ยวข้องและมีส่วนได้ส่วนเสีย (Stakeholders) มีบทบาทเอื้ออำนวย สนับสนุนและส่งเสริมการจัดการแม่น้ำด้วย ซึ่งผลการศึกษาพบว่า รูปแบบการทำงานที่ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการลุ่มน้ำป่าสัก จำเป็นต้องดำเนินการตามแนวทางต่อไปนี้

1) การศึกษาชุมชน(Community Study) การทำความเข้าใจกับชุมชน กลุ่มต่างๆ ตลอดจนองค์กรต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับการใช้ประโยชน์จากแม่น้ำป่าสัก โดยการทำการศึกษาวิถีชีวิตของชุมชน อาชีพ สภาพความเป็นอยู่ ความต้องการ ความคาดหวังและความกังวลใจของชุมชน ความคิดเห็นต่างๆ ของชุมชนต่อการจัดการกับปัญหา ซึ่งการศึกษาชุมชนต้องดำเนินการอย่างต่อเนื่องและลงพื้นที่อย่างสม่ำเสมอ

2) การทำความเข้าใจกับภาพรวมของการจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างละเอียด แบ่งออกเป็น 2 ลักษณะ คือ

(1) การเข้าใจในธรรมชาติของทรัพยากร การเปลี่ยนแปลง การเชื่อมโยง และผลกระทบที่มีต่อชุมชน ความสำคัญของชุมชนที่มีต่อทรัพยากรนั้นซึ่งถือว่าเป็นข้อมูลเบื้องต้นและสำหรับการทำความเข้าใจในธรรมชาติ ในกรณีของแม่น้ำจำเป็นต้องรู้ว่าแต่ละพื้นที่ที่แม่น้ำไหลผ่านทั้งบริเวณ ต้นน้ำ กลางน้ำ และปลายน้ำ จะมีลักษณะเช่นใด ทั้งนี้ควรจะมีการจัดทำแผนงานและแผนแม่บทในการจัดการแม่น้ำโดยการสำรวจแม่น้ำในแง่มุมต่างๆ ได้แก่

- เชิงกายภาพ ความกว้าง ความยาว ความลึก ลักษณะการไหล และเส้นทางการไหลของแม่น้ำ

- ทรัพยากรที่มีอยู่ในบริเวณลุ่มน้ำทั้งป่าไม้ ทรัพยากรดิน รวมทั้งสัตว์น้ำต่างๆ อันเป็นแหล่งอาหารของชุมชน

- ลักษณะปัญหาของแม่น้ำทั้งสาย ทั้งในบริเวณต้นน้ำ กลางน้ำ และปลายน้ำ เช่น ปัญหาของแม่น้ำที่เกิดจากสภาพธรรมชาติ เช่น การกัดเซาะตลิ่ง การพังทลายของดินลงสู่แม่น้ำ เป็นต้น และปัญหาของแม่น้ำที่เกิดจากมนุษย์ เช่น การรุกร้ำพื้นที่แม่น้ำ การทำให้เกิดน้ำเสีย เป็นต้น

ทั้งนี้ในการสำรวจแม่น้ำนั้นต้องเปิดโอกาสให้ชาวบ้านในทุกชุมชนที่แม่น้ำไหลผ่านได้มีโอกาสเข้ามาร่วมสำรวจและวิเคราะห์ข้อมูลร่วมกันด้วย

(2) การทำความเข้าใจในสภาพของการใช้ประโยชน์และการดูแลรักษาแม่น้ำ ตลอดจนเงื่อนไขของแต่ละพื้นที่ เพื่อหาแนวทางในการสนับสนุนให้ชุมชนได้มีโอกาสในการเข้าไปมีส่วนร่วมโดยเทคนิควิธีการที่ก่อให้เกิดการมีส่วนร่วมต้องมีมาตรการที่สำคัญ คือ

ก. การทบทวนสภาพการใช้ประโยชน์จากแม่น้ำตามสภาพความเป็นจริงในแต่ละพื้นที่ต้นน้ำ กลางน้ำ และปลายน้ำ

ข. การกระตุ้นให้ชุมชนเกิดความสำนึกต่อแม่น้ำ โดยใช้วิธีการในการจัดการแต่ละพื้นที่แตกต่างกันไปตามสภาพของพื้นที่นั้นๆ ได้แก่

บริเวณต้นน้ำ วิธีการที่จะก่อให้เกิดการสำนึกและสร้างการมีส่วนร่วมในกลุ่ม ชุมชนต้นน้ำจึงต้องแก้ไขข้อจำกัดต่างๆ เบื้องต้น ดังนี้

- สนับสนุนและแก้ไขปัญหาด้วยการทดแทนประโยชน์ในการใช้น้ำจากแม่น้ำป่าสักให้แก่ชุมชน

- การแก้ไขปัญหาโครงสร้างพื้นฐาน การบริการของรัฐต่างๆ การคมนาคมขนส่งต่างๆ

- การสนับสนุนด้านอาชีพ อาชีพเสริม และอาชีพทดแทนต่างๆ ให้แก่ประชาชนในชุมชนต้นน้ำ

- การจัดสรรให้ชุมชนได้รับประโยชน์จากแม่น้ำ เช่น การสร้างอ่างเก็บน้ำขนาดกลาง/ขนาดเล็กให้กระจายบริเวณต้นน้ำ

บริเวณกลางน้ำ และบริเวณปลายน้ำ เป็นบริเวณที่มีการเพาะปลูกพืชเกือบทุกฤดูกาลตลอดปี จึงมักมีปัญหาการแย่งชิงน้ำในการเกษตร จึงจำเป็นต้องมีการจัดระบบการผลิต (Zoning) ว่าควรเพาะปลูกพืชในเขตใด ปริมาณเท่าใด โดยควบคุมกับการไปควบคุมคุณภาพ ปริมาณการผลิต อันเป็นการแก้ไขปัญหาการแย่งชิงน้ำ

ทั้งนี้ในการจัดการด้วยมาตรการและแนวทางใดก็ตาม ในแต่ละพื้นที่ต้องทำการฟังความคิดเห็นและความต้องการของประชาชนในชุมชนทุกกลุ่มและทุกฝ่ายก่อนเป็นเบื้องต้นว่ามีความคิดเห็นอย่างไร ซึ่งกระบวนการนี้จะนำไปสู่ความสำนึกต่อการมีส่วนร่วมของชุมชนในที่สุด

(3) การสร้างความเข้าใจร่วมกันว่าชุมชนในบริเวณลุ่มน้ำป่าสักทุกแห่งเป็นเจ้าของแม่น้ำร่วมกัน ซึ่งการสร้างเอกภาพในความเข้าใจร่วมกัน จะนำไปสู่เอกภาพในการแก้ไขปัญหา ร่วมกันต่อไปด้วย นอกจากนี้การจัดการแม่น้ำยังจำเป็นต้องมีการแก้ไขกฎหมายรวมทั้งระเบียบข้อบังคับต่างๆ มิมีความซ้ำซ้อน คือ ก. พระราชบัญญัติการเดินเรือในน่านน้ำไทย พ.ศ.2456 และ ข. การจัดทำแผนที่แม่น้ำและแผนการใช้ประโยชน์แม่น้ำแบบมีส่วนร่วม

3) การสร้างความเข้าใจร่วมกันทั้งสายน้ำถึงระบบนิเวศธรรมชาติทั้งหมด นับตั้งแต่บริเวณต้นน้ำ จนถึงปลายน้ำ ด้วยเทคนิควิธีการดำเนินการ คือ

- การให้ความรู้และความเข้าใจในผลกระทบต่างๆ ทั้งระบบนิเวศ ซึ่งมีผลต่อชีวิตและสังคมของทุกกลุ่มทุกฝ่ายในชุมชนที่อยู่ในลุ่มน้ำป่าสัก

- การสร้างทีมงาน (Teamwork) หรือคณะทำงาน ซึ่งมีมาจากหน่วยงานต่างๆ เกี่ยวข้องกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติทั้งหมด โดยต้องมีคุณลักษณะดังนี้

ก. มีรูปแบบของคณะทำงานซึ่งมีที่มาจากโครงสร้างในการใช้ประโยชน์แม่น้ำเป็นหลักมากกว่าการมาจากโครงสร้างในเชิงพื้นที่

ข. คณะทำงานต้องมีอำนาจในการตัดสินใจสูงสุดในระดับหนึ่ง

ค. คณะทำงานต้องมีทรัพยากร คือ งบประมาณในการดำเนินงาน
ต่างๆ เป็นของตนเอง

4) การส่งเสริมให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในทุกขั้นตอนของการจัดการลุ่มน้ำ โดย
การ

- จัดตั้งคณะทำงานที่มีภาคชุมชนและท้องถิ่นเข้ามามีส่วนร่วมในการทำงาน
มากขึ้น ซึ่งคณะทำงานต้องคำนึงถึงมาตรการในการทำงานที่สำคัญ 5 ประการ คือ มาตรการดูแล
รักษาแม่น้ำ มาตรการป้องกันการตื้นเขิน มาตรการจัดสร้างแหล่งน้ำเพิ่มเติม มาตรการจัดสรรการใช้
ประโยชน์ และมาตรการประสานและสนับสนุน ซึ่งแนวทางที่จะส่งเสริมขีดความสามารถให้
ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการ มีดังนี้

(1) การวิเคราะห์ศักยภาพของท้องถิ่นว่ามีความสามารถในการ
จัดการในเรื่องใดและมีทรัพยากรที่จะใช้ในการจัดการเพียงใด รวมทั้งจำเป็นต้องวิเคราะห์ถึงขีด
ความสามารถของหน่วยงานการปกครองท้องถิ่นที่จะต้องร่วมมือกันในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ
นั้นๆ

(2) การกำหนดความสัมพันธ์ โดยเฉพาะระบบความสัมพันธ์ในการ
จัดการทรัพยากรธรรมชาติที่อยู่ในเขตความรับผิดชอบของท้องถิ่นหลายแห่ง

(3) การเพิ่มขีดความสามารถให้กับท้องถิ่นและประชาชนในการ
จัดการ ต้องมีการให้ความรู้ความเข้าใจ ตลอดจนเทคนิคและทักษะที่สำคัญให้แก่ท้องถิ่นในการจัดการ
ทรัพยากรในการจัดการทรัพยากร

- การสนับสนุนการทำงานของภาคประชาชน โดยมีรูปแบบที่สำคัญ 3
ประการ คือ

(1) การสร้างเครือข่ายประชาชน (Networking)

(2) การทำงานแบบพันธมิตร/หุ้นส่วน (Partnership)

(3) การใช้มาตรการทางกฎหมาย (Law) และกฎทางสังคม (Social
Regulation) เป็นหลักในการจัดการ ซึ่งถือว่าเป็นต้นทุนทางสังคมที่มีอยู่และหากชุมชนใดมีกฎทาง
สังคมที่ใช้ในการควบคุมดูแลแม่น้ำอยู่แล้ว ย่อมเป็นการง่ายที่จะพัฒนากฎสังคมนั้นมาสู่กฎเกณฑ์ใน
การดูแลและจัดการแม่น้ำได้ (กมลทิพย์ แจ่มกระจ่าง และวุฒิสาร ตันไชย, 2544)

ณชพงศ์ จันจุฬา (อ้างถึงใน เพิ่มศักดิ์ มกราภิรมย์, 2552: ออนไลน์) ได้ศึกษาเรื่อง
“การจัดการน้ำแบบรัฐและแบบชาวบ้านในพื้นที่อำเภอบาเจาะ จังหวัดนราธิวาส ผลวิจัยพบว่า การ
บริหารจัดการน้ำโดยภาครัฐที่ผ่านมาในพื้นที่ ต.กาเยาะมาตี อ.บาเจาะ ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันล้วน
อยู่ภายใต้การควบคุมดูแลของหน่วยงานราชการต่างๆ มากมาย อาทิ กรมการปกครอง กรมทรัพยากร
น้ำ กรมชลประทาน กรมป่าไม้ และองค์การบริหารส่วนตำบล (อบต.) สิ่งที่สำคัญคือการบูรณาการใน
มิติของการจัดการลุ่มน้ำทั้งระบบโดยเฉพาะการขุดคลองเพื่อบรรเทาปัญหาน้ำท่วม เห็นได้ชัดเจนว่า
ปราศจากการศึกษาผลกระทบและการมีส่วนร่วมของประชาชนในท้องถิ่น ซึ่งนำไปสู่ปัญหาผลกระทบ
ทั้งในเชิงเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม จนอาจนำไปสู่ความขัดแย้งในพื้นที่ในที่สุด

นอกจากนี้ ในการศึกษาของ ณชพงค์ ยังกล่าวถึงชาวบ้านและชุมชนว่ามีภูมิปัญญาท้องถิ่นอยู่แล้ว แต่มักไม่ได้รับความสนใจจากภาครัฐ ซึ่งภูมิปัญญาในการบริหารจัดการน้ำ จากกรณีสร้างฝายทดน้ำสามารถอำนวยประโยชน์ให้กับชุมชนมาได้อย่างต่อเนื่องกว่า 50 ปีโดยไม่มีความขัดแย้ง แย่งชิง หรือมีผลกระทบต่อชุมชนในด้านต่างๆ เลย แม้การศึกษาโครงการนี้จะจำกัดเพียงกรณีศึกษาชุมชนกาเยาะมาตี แต่ก็สามารถสะท้อนให้เห็นได้ว่า การจัดการน้ำแบบมีส่วนร่วมโดยชุมชนมีความเป็นไปได้ในเชิงปฏิบัติ มีบทพิสูจน์ที่ชัดเจนถึงความยั่งยืนอันเป็นหลักสำคัญในการพัฒนาเพื่อให้สังคมอยู่ได้อย่างมีความสุขทั้งในมิติของสังคม เศรษฐกิจ และสิ่งแวดล้อม (เพิ่มศักดิ์ มกราภิรมย์, 2552)

สามารถ สุขบรรจง (2553: ออนไลน์) ได้เขียนบทความเกี่ยวกับธรรมนูญลุ่มน้ำรัตภูมิ เรื่องดี ดี ของคนลุ่มน้ำ กระบวนการหนึ่งที่คนลุ่มน้ำพยายามผลักดันให้เกิดก็คือ การจัดทำข้อตกลง กติการ่วม ในการอยู่ร่วมกันและใช้ทรัพยากรในพื้นที่ลุ่มน้ำ โดยมีการจัดตั้งคณะทำงาน แบ่งบทบาท และการตระเวนจัดเวทีไปตามพื้นที่ชุมชนต่างๆ สืบหาข้อมูล ระดมความเห็นจนนำไปสู่การยกร่างธรรมนูญลุ่มน้ำรัตภูมิ โดยผู้เข้าร่วมมี ตัวแทนสภาองค์กรชุมชน 9 ตำบล ในพื้นที่ลุ่มน้ำคลองภูมิ ประกอบด้วย ต.เขาพระ ต.คูหาใต้ ต.ควนรู ต.กำแพงเพชร ต.ท่าชะมวง อ.รัตภูมิ , ต.รัตภูมิ ต.บางเหริยง อ.ควนเนียง , ต.ท่าช้าง อ.บางกล่ำ และ ต.ทุ่งตำเสา อ.หาดใหญ่ ตัวแทนเครือข่าย ประกอบด้วย เครือข่ายสื่อเพื่อการพัฒนา เครือข่ายศิลปินพื้นบ้าน เครือข่ายชุมชนลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา นอกจากนี้ยังมีตัวแทนหน่วยงาน และองค์กรต่างๆ เช่น สำนักงานคณะกรรมการสุขภาพแห่งชาติ สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย สำนักงานสิ่งแวดล้อมภาคที่ 16 ศูนย์การศึกษานอกโรงเรียน สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัด มหาวิทยาลัยหาดใหญ่ และตัวแทนองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เป็นต้น ซึ่งมีสาระของร่างธรรมนูญลุ่มน้ำรัตภูมิ ซึ่งมีทั้งหมด 6 หมวด ประกอบด้วยปรัชญาแนวคิดของธรรมนูญลุ่มน้ำภูมิ , ฐานทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม , การศึกษาและการพัฒนาคนในลุ่มน้ำ , สิทธิชุมชนและการอยู่ร่วมกันของคนในลุ่มน้ำ , ลักษณะทางสังคมและวิถีชีวิตของคนในลุ่มน้ำ , การบริหารจัดการธรรมนูญบนฐานการมีส่วนร่วม (สามารถ สุขบรรจง, 2553)

พงศา ชูแถม(2547: ออนไลน์) ได้ศึกษาเรื่องรูปแบบการจัดการลุ่มน้ำหลังสวน ด้วยกระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชน โดยได้สรุป แนวคิดการจัดการลุ่มน้ำอย่างบูรณาการของหน่วยอนุรักษ์และจัดการต้นน้ำพะโต๊ะ ดั้งนี้ จะสร้างสานความสัมพันธ์ของคนในลุ่มน้ำให้เป็นความรู้สึกเป็นหนึ่งเดียว คือ การเป็นคนลุ่มน้ำหลังสวนด้วยกันตั้งแต่ชุมชน ต้นน้ำ กลางน้ำ ปลายน้ำ ถึงท้องทะเล ให้เข้าใจความเชื่อมโยงถึงเหตุปัจจัย ด้วยหลัก "อิทัปปัจจยตา" ในการอยู่ร่วมกันและได้สร้างกระบวนการให้เห็นผลกระทบจากกันและกันไม่ว่าชุมชนจากกลุ่มไหนเป็นผู้กระทำ พยายามทำให้มีการรับรู้ร่วมกันว่าทุกสิ่งทุกอย่างในลุ่มน้ำเกี่ยวข้องสัมพันธ์กันเป็นลักษณะระบบนิเวศลุ่มน้ำ ทุกคนต้องมีหน้าที่ในการจัดการร่วมกัน อันเป็นแนวคิดสู่แนวทางการจัดการลุ่มน้ำอย่างบูรณาการ และให้เกิดกระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนอย่างแท้จริง แนวทางการจัดการลุ่มน้ำหลังสวนซึ่งหน่วย

อนุรักษ์และจัดการต้นน้ำพะโต๊ะเป็นแกนหลัก จึงแสวงหาแนวร่วมจัดการที่เป็นรูปธรรมภายใต้เครือข่ายกลุ่มรักษ์แม่น้ำหลังสวน

แนวคิดการจัดการลุ่มน้ำหลังสวนของหน่วยอนุรักษ์และจัดการต้นน้ำพะโต๊ะ เกิดจากความศรัทธาในความเชื่อที่ว่า "ไม่มีโครงการใดๆของรัฐจะประสบความสำเร็จได้เลยหากประชาชนไม่มีส่วนร่วมด้วยจิตใจ"

นอกจากนี้ยังได้จัดทำ คนอยู่ - ป่ายัง รูปแบบการจัดการชุมชนในป่าต้นน้ำที่ประสบความสำเร็จ โครงการคนอยู่ - ป่ายัง เป็นโครงการจัดการชุมชนที่อยู่อาศัยในพื้นที่ป่าต้นน้ำลำธาร โดยเน้นให้ชุมชนมีส่วนร่วม (People participation) ในรูปแบบของคณะกรรมการโครงการคนอยู่ - ป่ายัง มีภาระหน้าที่ในการจัดการชุมชนด้านต่างๆ เช่น การใช้สอย การอนุรักษ์ทรัพยากร ดิน น้ำ ป่าไม้ ซึ่งแต่ละหมู่บ้านโครงการจะมีกติกาชุมชนเป็นแบบแผนการดำเนินงานของคณะกรรมการ มีเวทีชาวบ้านเป็นสถานที่ทำกิจกรรมต่างๆ ขององค์กรชาวบ้านเสมือนสภาของหมู่บ้าน มีเจ้าหน้าที่ของหน่วยอนุรักษ์และจัดการต้นน้ำพะโต๊ะเป็นที่ปรึกษาและผู้แนะนำ

กระบวนการดำเนินการจัดการชุมชน "คนอยู่ - ป่ายัง" แบบฉบับของกลุ่มน้ำหลังสวน และเป็นต้นแบบการให้คนอยู่กับป่าของทั้งประเทศ โครงการคนอยู่ - ป่ายัง (วนศาสตร์ชุมชนบนพื้นที่สูง) ได้นำรูปแบบกระบวนการใช้เวทีสาธารณะในการดำเนินการโดยใช้เวทีชาวบ้านเป็นเวทีสาธารณะสร้างจุดเริ่มต้นในการมีส่วนร่วม

โครงการพัฒนาเครือข่ายภาคประชาสังคมในการส่งเสริมและคุ้มครองสิทธิมนุษยชนเพื่อสุขภาพของบุคคลและชุมชน(คสม.) ได้ศึกษาเรื่อง ลุ่มน้ำคลองยัน: ส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรอย่างยั่งยืน โดยได้สรุปบทเรียนและประสบการณ์ กรณีศึกษา โครงการจัดการเรียนรู้ในการอนุรักษ์ลุ่มน้ำคลองยัน อำเภอคีรีรัฐนิคม จังหวัดสุราษฎร์ธานี พบว่า ปัญหาของการเกิดกรรวมกลุ่ม มีที่มาของสภาพปัญหา 8 ประการ โดยผู้วิจัยได้จัดแบ่งกลุ่ม ออกเป็น 2 ปัจจัย คือ ปัญหาที่เกิดจากปัจจัยภายในชุมชน และปัจจัยภายนอกชุมชนที่ก่อให้เกิดปัญหา (พงศา ชูแนม, 2547)มีรายละเอียด ดังนี้

กลุ่มที่ 1 เป็นปัญหาที่เกิดขึ้นจากปัจจัยภายในชุมชน ได้แก่

- 1) ปัญหาอุทกภัย ที่เกิดจากพื้นที่ป่าลุ่มน้ำและพืชคลุมดินถูกทำลายเนื่องจากใช้เป็นพื้นที่ทำการเกษตรและการใช้ประโยชน์อย่างอื่น
- 2) ปัญหาคุณภาพน้ำ ที่เกิดจากปัญหาป่าเสื่อมโทรม ปนเปื้อนสารพิษและการปล่อยน้ำเสียของชุมชน
- 3) ปัญหาการพังทลายของดิน ที่สาเหตุมาจากการบุกรุกถางป่า การทำถนน การขยายพื้นที่การเกษตร
- 4) ปัญหาการตกตะกอนในลำน้ำและผลกระทบต่อสัตว์น้ำ เพราะปัญหาการพังทลายหน้าดิน การจับสัตว์น้ำด้วยวิธีรุนแรง
- 5) ปัญหาการใช้ดินไม่เหมาะสมกับสภาพแวดล้อม เช่น การทำการเกษตรในพื้นที่ลุ่มน้ำ ชั้น1 ที่ควรจะถูกเก็บรักษาไว้ให้เป็นพื้นที่ต้นน้ำ รวมถึงการปลูกพืชไม่เหมาะสมกับสมรรถนะของดิน

6) วิถีชุมชน คนหนุ่มสาวละทิ้งถิ่นฐานไปขายแรงงานเป็นจำนวนมากทำให้ขาดการสืบทอดประเพณีวัฒนธรรมในการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติ และไม่มีการจัดการที่เหมาะสมและเท่าทัน

7) การลดลงของป่าไม้ เกิดจากสาเหตุการบุกรุกป่าเพื่อทำการเกษตรและกิจกรรมต่างๆ

กลุ่มที่ 2 เป็นปัญหาที่เกิดขึ้นจากปัจจัยภายนอก

1) นโยบายของรัฐ ที่รัฐมีการสร้างเขื่อนผลิตไฟฟ้าแก่งกรังกั้นคลองยัน ทั้งหมดเป็นสภาพปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชน และนำมาสู่การรวมตัวของคนในชุมชน และร่วมกันปลูกจิตสำนึกในเรื่องทรัพยากรธรรมชาติ จนทำให้ลุ่มน้ำคลองยัน เป็น 1 ใน 3 ลุ่มน้ำตัวอย่างของประเทศไทยที่มีความอุดมสมบูรณ์ทางระบบนิเวศวิทยา โดยมีแนวทางการแก้ไขโดยชุมชน ดังนี้

2) พัฒนาด้านเศรษฐกิจ คือ การที่จะก่อให้เกิดการร่วมมือในการแก้ไขปัญหาการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติให้เกิดขึ้นในชุมชนได้ จะต้องมีการช่วยกันสร้างรายได้ให้เกิดขึ้นควบคู่กับการช่วยกันอนุรักษ์

3) จัดกิจกรรมขยายผลการเรียนรู้ด้านพัฒนาสาธารณสุขอย่างต่อเนื่อง เช่น การเก็บขยะ การปลูกต้นไม้ การสืบทอดวัฒนธรรม ประเพณีท้องถิ่น

4) การจัดทำเป็นเครือข่ายภูมิเวศลุ่มน้ำคลองยัน ที่ประกอบไปด้วยเครือข่ายทางสังคม เครือข่ายการเรียนรู้ เครือข่ายกิจกรรม เครือข่ายวิสาหกิจชุมชน

5) สร้างกลไกทำงานระดับพื้นที่ โดยร่วมมือกัน ระหว่างชุมชน อบต. รัฐ และกำนัน/ผู้ใหญ่บ้าน

6) มีการทำงานของกรรมการระดับพื้นที่ที่มีการสร้างเครือข่ายในพื้นที่ตนเองและต่างพื้นที่และกรรมการเครือข่ายได้มีการสร้างเครือข่ายข้ามกลุ่มเครือข่าย

7) มีการรวมกลุ่มสร้างวังปลาของลุ่มน้ำคลองยัน ตลอดสายน้ำ

กล่าวโดยสรุป การเรียนรู้จากความสำเร็จของเครือข่ายลุ่มน้ำคลองยัน พิจารณาได้จาก การนำปัญหามาเป็นตัวตั้ง พิจารณาแก้ไขตามปัญหาที่พบ และหาแนวทางการป้องกันปัญหาไปพร้อมๆ กัน มีการตั้งเป้าหมายในการดำเนินงาน อีกทั้งมีการพิจารณาแต่ตั้งคณะทำงาน/เครือข่าย/ผู้ประสานงานเพื่อหารูปแบบการทำงานร่วมกันและกำหนดเวลาที่ชัดเจนในการทำงาน

ชาตรี ภาณุเวช (2545) ได้ศึกษาเรื่องการบริหารจัดการทรัพยากรลุ่มน้ำที่เหมาะสมสำหรับประเทศไทย โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาสภาพปัญหาและอุปสรรคที่เกิดขึ้นในการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในพื้นที่ลุ่มน้ำ เพื่อหาแนวทางการปรับปรุงรูปแบบการบริหารจัดการที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน โดยมุ่งเน้นไปที่การจัดรูปแบบองค์กรบริหาร ผลการศึกษาพบว่า ปัญหาและอุปสรรคในการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในพื้นที่ลุ่มน้ำ คือ ปัญหาการรวมศูนย์อำนาจการบริหารไว้ที่ราชการส่วนกลาง ไม่มีการกระจายอำนาจปัญหาขาดองค์กรเฉพาะที่ทำหน้าที่ประสานงานระหว่างหน่วยงานต่างๆที่เกี่ยวข้อง เพื่อให้เกิดการบูร

ณาการในการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำอย่างเป็นระบบ และได้มีการเสนอให้มีการกระจายอำนาจให้องค์การบริหารส่วนตำบล และประชาชนมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการ โดยจัดตั้งคณะกรรมการบริหารลุ่มน้ำระดับท้องถิ่น และคณะกรรมการเครือข่ายลุ่มน้ำ (ชาติรี ภาณุเวช, 2545)

สงวน ปัทมธรรมกุล สุคนธา แอคะรัจน์ และนลินี ตันธุนิตย์ (อ้างถึงใน มนตรี จันทวงศ์ (บรรณาธิการ), 2548: 154-157) ได้ทำวิจัยบทเรียนจากประสบการณ์การบริหารจัดการน้ำในลุ่มน้ำ ซึ่งการวิจัยได้ดำเนินการบนพื้นที่ลุ่มน้ำ ดังนี้ ลุ่มน้ำปิงบน ลุ่มน้ำปิงล่าง ลุ่มน้ำป่าสัก ลุ่มน้ำท่าจีน ลุ่มน้ำพรม ลุ่มน้ำเชิญ ลุ่มน้ำคลองย่น ลุ่มน้ำเปือ ลุ่มน้ำแม่ออน ลุ่มน้ำแม่ตาช้างและลุ่มน้ำห้วยใหญ่ โดยได้ประมวลข้อเสนอแนะต่ออกรจัดการลุ่มน้ำได้ 4 เรื่อง (ถอทรหัส สงครามแย่งน้ำ, 2548)

1) นโยบายการจัดการลุ่มน้ำ มีข้อเสนอ ดังนี้

- สร้างเอกภาพในการจัดการทั้งลุ่มน้ำ มีการประสาน ลดความซ้ำซ้อน เพิ่มประสิทธิภาพในการส่งต่อข้อมูลระหว่างหน่วยงาน
- ใช้หลักการของพื้นที่
- ไม่นำความรู้สมัยใหม่มาใช้โดยไม่คำนึงถึงภูมิปัญญาท้องถิ่น
- คำนึงถึงความแตกต่างหลากหลายของพื้นที่
- คำนึงถึงการกระจายสิทธิ ผลประโยชน์แก่ทุกฝ่าย ตามเขตการเพาะปลูกมีกฎหมายหรือกฎระเบียบกำกับ

2) โครงสร้างขององค์กรที่จัดการน้ำ ในลุ่มน้ำขนาดใหญ่มีการแต่งตั้งคณะกรรมการมากเกินไป ทำให้ไม่คล่องตัวในการทำงาน ควรลดจำนวนกรรมการโดยเฉพาะที่มาจากภาคราชการลง และคัดเลือกตัวแทนชาวบ้านเป็นกรรมการในลุ่มน้ำขนาดใหญ่แทน

3) การดำเนินงานในพื้นที่ โดยเฉพาะเรื่องการจัดสรรน้ำและการตั้งกลุ่มผู้ใช้น้ำ เป็นเรื่องที่มีความสำคัญ โดยจะต้องผสมผสานการทำงานทั้งที่ไม่เป็นทางการ (แบบชาวบ้าน) กับที่เป็นทางการให้สอดคล้องกัน เพื่อละปัญหาความไม่เข้าใจ ความขัดแย้งที่เกิดขึ้นในลุ่มน้ำ

4) การมีส่วนร่วมของชาวบ้าน ที่สำคัญได้แก่

- การกระจายอำนาจที่แท้จริง ยอมรับฟังความคิดเห็นของชาวบ้านและองค์กรระดับล่าง และนำความคิดเห็นไปสู่การปฏิบัติจริง
- เพิ่มจำนวนตัวแทนชาวบ้านเข้าไปในคณะกรรมการทุกระดับ
- ชาวบ้านต้องมีส่วนคัดเลือกตัวแทนของตัวเองไปอยู่ในคณะกรรมการทุกระดับ
- มีการแลกเปลี่ยนข้อมูลระหว่างชาวบ้านด้วยกันเองและชาวบ้านกับหน่วยงาน เพื่อให้ชาวบ้านสามารถมีส่วนร่วมในการตัดสินใจทุกระดับ
- มีการปรึกษาหารืออย่างสม่ำเสมอ ระหว่างผู้นำและสมาชิก
- มีการอบรมให้ความรู้ทั้งจากการบรรยาย การศึกษาดูงานและการปฏิบัติจริง เพื่อให้ชาวบ้านมีความรู้และความเชื่อมั่นในการมีส่วนร่วม

เดชา ดวงนามล และคณะ (2551) ได้ศึกษา การเปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์ที่ดิน ในพื้นที่ลุ่มน้ำคลองกำพวนเพื่อการวางแผนการจัดการทรัพยากรชายฝั่ง โดยได้ให้ข้อเสนอแนะในการจัดการลุ่มน้ำในอนาคตว่า

1) ประเมินสถานภาพและแนวโน้มการเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดิน รวมถึงรูปแบบการใช้ประโยชน์พื้นที่ และความเหมาะสมของการใช้ประโยชน์พื้นที่ตามข้อกำหนดการจัดชั้นคุณภาพลุ่มน้ำ

2) ปรับปรุงและฟื้นฟูสภาพพื้นที่ เช่น การปลูกป่าฟื้นฟูในระบบนิเวศป่าบก ป่าชายเลน ระบบนิเวศลุ่มน้ำ พื้นที่ต้นน้ำ ทั้งที่เป็นป่าเสื่อมโทรมหรือถูกทำลาย

3) กำหนดมาตรการอนุรักษ์ดินและน้ำ เช่น การปลูกพืชแบบขั้นบันได การส่งเสริม/สนับสนุนรูปแบบระบบวนเกษตรและการปลูกพืชคลุมดินในพื้นที่เกษตรเชิงเดี่ยว

4) หลีกเลี่ยงกิจกรรมการชะล้างพังทลายของหน้าดินทั้งที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติหรือกิจกรรมของมนุษย์ เช่น เกษตรกรรมในพื้นที่ที่มีความลาดชันสูง ชุมชน/ที่อยู่อาศัย การพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานตามนโยบายของหน่วยงานทุกภาคส่วนในพื้นที่ เป็นต้น

5) ควบคุมกิจกรรมต่าง ๆ ที่ส่งผลกระทบต่อคุณภาพของลุ่มน้ำ เช่น การใช้สารเคมีในพื้นที่ปลูกพืชเศรษฐกิจและพืชพลังงาน รวมทั้งการขยายตัวของแหล่งชุมชน/ที่อยู่อาศัย

6) เน้นการจัดการลุ่มน้ำโดยชุมชนเพื่อชุมชน เช่น การตั้งกฎกติกาการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรในพื้นที่ลุ่มน้ำ ทั้งนี้จะต้องให้สอดคล้องกับความต้องการและเหมาะสมในแต่ละพื้นที่

7) เน้นการบริหารจัดการลุ่มน้ำในระดับพื้นที่จากทุกภาคส่วน เช่น หน่วยงานภาครัฐ องค์กรเอกชน และหน่วยงานอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องในพื้นที่ เพื่อประสานความร่วมมือในการทำงานและกำหนดกรอบแผนการจัดการพื้นที่ลุ่มน้ำในระยะยาว เช่น โครงการจัดการและฟื้นฟูระบบนิเวศเขาสุทะเล เป็นต้น (เดชา ดวงนามล และคณะ, 2551)

ระวี ถาวร (2549: 7) แนวคิด หลักการ : ระบบติดตามเป็นเครื่องมือสู่การจัดการทรัพยากรร่วมกัน การจัดการทรัพยากรร่วมกันของผู้ที่มีส่วนได้ส่วนเสียเป็นประเด็นที่สำคัญและได้รับความสนใจ โดยพบว่าหลายฝ่ายก็พยายามหาכל รูปแบบ สร้างบรรยากาศที่เอื้อต่อการจัดการร่วม (Co-management) ตั้งแต่หน่วยจัดการเล็กๆ ระดับชุมชน ป่าชุมชนเชื่อมโยงสู่หน่วยจัดการที่ใหญ่ขึ้นเป็นการจัดการภูมิทัศน์ เช่น การจัดการลุ่มน้ำ รวมทั้งการจัดการพื้นที่เฉพาะ เช่น พื้นที่ชุ่มน้ำ การจัดการมีพัฒนาการมาสู่ยุคที่ต้องสร้างระบบติดตามร่วมกันเป็นกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันเพื่อยกระบบการจัดการบนฐานการผสมผสานความรู้ท้องถิ่น ความรู้วิทยาศาสตร์ ซึ่งเป็นการสร้างสัมพันธ์เชิงบวกระหว่างผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในการจัดการทรัพยากรและระบบนิเวศ

ในเรื่องความก้าวหน้าและตัวอย่างการติดตามทรัพยากรและระบบนิเวศ ในประเด็นพื้นที่ลุ่มน้ำ จะเป็นการติดตามระดับภูมิทัศน์ (ระวี ถาวร, 2549: 25) ซึ่งมีการติดตามการเปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์ที่ดินที่รวมทั้งป่า ไม้ พื้นที่เกษตร แหล่งที่อยู่อาศัย ฯลฯ และเริ่มมีการติดตามสายน้ำที่เชื่อมโยงกับระบบนิเวศลุ่มน้ำ (Point monitoring สู่ landscape monitoring)

พิศิษฐ์ ชาญเสนาะ(2546: 5) ได้ศึกษาเรื่อง แนวทางประชาธิปไตยในการจัดการทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง: กรณีศึกษาชุมชนลุ่มน้ำปะเหลียน จังหวัดตรัง ได้ข้อค้นพบถึงการริเริ่มของชุมชนในการแก้ปัญหาเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรชายฝั่งทะเล พบว่า การต่อสู้กับปัญหาของชาวบ้านมีอย่างยาวนาน โดยเริ่มแรกได้มอบความไว้วางใจแก่เจ้าหน้าที่รัฐเป็นผู้ดำเนินการแก้ไข เพราะมีอำนาจหน้าที่โดยตรง ซึ่งต่อมาสรุปได้ว่าไม่ประสบผลสำเร็จ การเรียกร้องให้เจ้าหน้าที่รัฐช่วยเหลือก็มักจะไม่ทันการณ์ และไม่ค่อยได้รับความร่วมมือ จากประสบการณ์ในการดำเนินงานร่วมกับชุมชนประมงพื้นบ้านในจังหวัดตรัง พบว่า ชุมชนสามารถจัดการทรัพยากรเองได้ โดยร่วมกันศึกษาเรียนรู้ปัญหาาร่วมกัน และหาแนวทางในการแก้ไข โดยเฉพาะการเชื่อเชิญส่วนต่างๆ เข้าร่วมกันปรึกษาหารือ และชุมชนเป็นผู้ดำเนินการโดยเฉพาะดำเนินการบนพื้นฐานการพึ่งพาตนเองก่อน และทำให้บรรลุผลสำเร็จตามขีดความสามารถและมีการปรับปรุงให้ดีขึ้นตลอดเวลา กระบวนการดังกล่าวทำให้ชุมชนมีความเข้มแข็ง มีกระบวนการเรียนรู้ และรู้เท่าทันเหตุการณ์ต่างๆ พอสมควร หลังจากนั้นมีการขยายเครือข่ายความร่วมมือเพื่อจัดการทรัพยากรกับชุมชนข้างเคียง ทำให้มีพลังในการจัดการและได้รับความร่วมมือจากฝ่ายต่างๆ มากขึ้น (พิศิษฐ์ ชาญเสนาะ, 2546)

ปิยาพร อรุณพงษ์ (2551: 1-15) ได้ศึกษา มิติทางวัฒนธรรมในการจัดการทรัพยากรลุ่มน้ำสงครามตอนล่าง: กรณีศึกษาชุมชนท่าบ่อ อำเภอสว่างสงคราม จังหวัดนครพนม โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษามิติทางวัฒนธรรมในการจัดการทรัพยากรลุ่มน้ำ การปรับตัวต่อระบบความสัมพันธ์ทางสังคมและวัฒนธรรมภายใต้เงื่อนไขและบริบทที่แตกต่างกันในการจัดการทรัพยากรลุ่มน้ำสงคราม รวมไปถึงการสังเคราะห์วัฒนธรรมที่เป็นแบบแผนในการดำเนินการพัฒนา โดยเฉพาะในด้านการจัดการทรัพยากรลุ่มน้ำและเสนอแนะแนวทางในการจัดการทรัพยากรและมิติของการพัฒนาที่สอดคล้องกับบริบทของสังคมและความยั่งยืน ซึ่งมีข้อค้นพบว่า การจัดการทรัพยากรในชุมชนมีเป้าหมายเพื่อให้เกิดการจัดการทรัพยากรอย่างเป็นองค์รวม และเกิดความยั่งยืน ซึ่งเป็นการจัดการที่สามารถใช้ประโยชน์ได้โดยคนในปัจจุบันและสามารถตอบสนองความต้องการของคนในอนาคตได้ สามารถเปรียบเทียบการจัดการทรัพยากรที่เกิดขึ้นในชุมชนท่าบ่อ ก่อให้เกิดรูปธรรมของการจัดการ คือ ต้องอาศัย แผนที่ และพาหนะ ในการเดินทางสู่ จุดหมายปลายทาง กล่าวคือ การมีแผนที่คือ วิถีชีวิตที่เป็นเสมือนวิธีการจัดการทรัพยากรลุ่มน้ำสงคราม ซึ่งเป็นการจัดการทั้งในเชิงของการเข้าถึง การใช้ประโยชน์ และการอนุรักษ์ เนื่องจากชุมชนท่าบ่อ มีระบบวัฒนธรรม ได้แก่ 1)ระบบคุณค่า ที่หมายถึง ศีลธรรมของส่วนรวม และจิตวิญญาณของความเป็นมนุษย์ เช่น ศาสนา ความเชื่อเกี่ยวกับสิ่งเหนือธรรมชาติ การนับถือผี 2)ระบบภูมิปัญญา ที่ครอบคลุมวิถีคิด โดยเฉพาะการจัดการความสัมพันธ์ทางสังคมและธรรมชาติเพื่อการปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงของสภาพแวดล้อม และ 3)ระบบอุดมการณ์ ที่หมายถึงสิทธิและศักดิ์ศรีในการสร้างความมั่นใจและอำนาจเพื่อเป็นพลังในการเรียนรู้ ถ่ายทอดสร้างสรรค์ ผลิตภัณฑ์เพื่อรักษาความเป็นอิสระเมื่อต้องเผชิญการครอบงำจากภายนอก ทั้ง 3 ระบบ ก่อให้เกิดความสัมพันธ์ของโครงสร้างและความสัมพันธ์ทางสังคมในชุมชน และกลายเป็นกลไกที่สร้างการใช้ระบบวัฒนธรรมที่มีอยู่ร่วมกันในชุมชน โดยแผนที่ ในการจัดการทรัพยากร แสดงออกผ่าน การมีอาชีพที่หลากหลาย ค่านิยมในสังคม รวมถึงการปรับตัวกับสภาพแวดล้อมภายใต้การดำเนินชีวิตแบบสะเทินน้ำสะเทินบก และมี “พาหนะ” ที่ใช้ในการจัดการ นั่นคือ การเรียนรู้ หรือ

งานวิจัยที่เกิดขึ้นโดยคนในชุมชน จะเป็นเสมือนพาหนะในการเดินทางสู่จุดหมายปลายทาง ด้วยการลงทุนทางความคิดเพื่อให้คนในชุมชนมีส่วนร่วมเกิดความตระหนักรู้และเข้าใจในตัวเอง ชุมชน และเป็นการเพิ่มศักยภาพในการกำหนดวิถีชีวิตความเป็นมนุษย์อีกด้วย (ปิยาพร อรุณพงษ์, 2551)

นอกจากนี้ ในการศึกษาของปิยาพร อรุณพงษ์ ได้เสนอการแสวงหาทางเลือกการพัฒนาในมิติวัฒนธรรม อยู่ที่กระบวนการต่างๆ คือ

1) การเสริมสร้างพื้นที่ทางสังคมวัฒนธรรม (Social-Cultural Space) การเปิดพื้นที่ การเคลื่อนไหวของศักยภาพของชุมชนและการสร้างความหมายของชุมชนในบริบทที่เปลี่ยนแปลงไป จึงเป็นการปรับตัวให้ทันต่อสถานการณ์ใหม่ ความรู้ของชาวบ้านมีลักษณะเป็นความรู้ที่เกิดขึ้นจากการปฏิบัติ หรือความรู้ ที่ได้จากการปฏิบัติจริง ซึ่งการเสริมสร้างพื้นที่ทางสังคมวัฒนธรรมแสดงให้เห็น ศักยภาพของชุมชนในฐานะกลไกสำคัญที่จะช่วยพิทักษ์รักษาและฟื้นฟูความอุดมสมบูรณ์ของ ทรัพยากรธรรมชาติ ระบบความสัมพันธ์ที่ดีในชุมชน โครงสร้างทางสังคมที่มีการดูแลซึ่งกันและกัน

2) การเสริมสร้างความเข้มแข็งให้องค์กรชุมชน (Strengthening Community organization) พลังของกลุ่มหรือองค์กรชุมชนเป็นวิธีการหนึ่งในการสร้างอำนาจในการจัดการให้เกิดขึ้น หากชุมชนเกิด “สำนึกในความเป็นเจ้าของ” (Sense of belonging) แล้วในกระบวนการต่อ ชุมชนจะแสวงหาอำนาจในการจัดการ

3) การเสริมสร้างประชาสังคม(Civil society) หมายถึงการเพิ่มพื้นที่สาธารณะ ซึ่งเป็นเสมือนเวทีที่จะช่วยเปิดโอกาสให้ชุมชนมีส่วนร่วมมากขึ้น สามารถทำความเข้าใจและเคารพสิทธิ ซึ่งกันและกัน พร้อมทั้งสามารถรวมตัวกันเป็นองค์กรหรือเครือข่ายที่เข้มแข็ง การเสริมสร้างประชา สังคมนับว่าเป็นการพัฒนาในมิติทางวัฒนธรรมที่สำคัญยิ่ง เพราะแสดงถึงความสามารถในการผลิต ใหม่ทางวัฒนธรรมที่ดึงให้ชุมชนท้องถิ่นต่างๆ เข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาอย่างแท้จริง ในการร่วม วางแผน กฎเกณฑ์และกติกาของสังคม

4) การเคารพสิทธิของความแตกต่างหลากหลายของพหุสังคม(Plural Society) จะ กระตุ้นให้เกิดความสนใจวิเคราะห์สังคมและชีวิตของกลุ่มชนผู้เป็นเจ้าของวัฒนธรรมไปพร้อมๆ กับ การทำความเข้าใจลักษณะทางวัฒนธรรมที่ต้องปรับตัวเปลี่ยนแปลงไปตามสภาวะแวดล้อมอยู่เสมอ

ทวิวิทย์ ภัควินิตย์ (2544: บทคัดย่อ) เป็นหัวหน้าโครงการการสัมมนาสังเคราะห์ สถานภาพองค์ความรู้พื้นที่ลุ่มน้ำปากพนัง ประเด็นสำคัญของการปาฐกถา เรื่อง ยุทธศาสตร์การ พัฒนาการเกษตรลุ่มน้ำปากพนัง และการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนบนพื้นฐานสังคม วัฒนธรรม และระบบนิเวศท้องถิ่น (ทวิวิทย์ ภัควินิตย์, 2544)คือ

1) ปัญหาเรื่องความสมดุลของธรรมชาติเป็นเรื่องซับซ้อนที่ไม่อาจแก้ไขด้วยวิธีใดวิธี หนึ่งเพียงวิธีเดียว

2) การพัฒนาอย่างน้อยจะต้องรักษาซึ่งฐานของชุมชนและวิถีชีวิตของชุมชนไว้ และ ต้องเชื่อมโยงระหว่างวิถีชีวิตเข้ากับระบบนิเวศให้ได้

3) การพัฒนาในหลายๆ ประเทศก่อให้เกิดปัญหารายได้และสังคมตามมา

4) ปัญหาการพัฒนาในปัจจุบันอยู่ที่ชุมชนอ่อนแอ มีสาเหตุมาจากการไหลออกของทุนชุมชน การอุปถัมภ์จากภาครัฐในลักษณะที่ไม่ส่งเสริมให้สังคมพึ่งตนเอง กลไกการเรียนรู้ของสังคมถูกละเลย และกลไกตลาดถูกแทรกแซง

5) ยังมีแนวคิดที่เป็นอุปสรรคต่อกระบวนการพัฒนาอีกมาก

ในการรับฟังความคิดเห็นและข้อเสนอแนะจากหลายฝ่ายมีประเด็น ดังนี้

1) ให้มีการฟื้นฟูป่าชายเลนขึ้นมาใหม่ ให้รักษาสภาพพрудวงครึ่งไว้ และให้ดูแลภูเขาไว้เพื่อเป็นต้นน้ำ

2) ให้มีคนกลางเข้ามาวางแผนแม่บทการใช้ที่ดินจากองค์ความรู้ด้านกายภาพที่มีอยู่แล้ว

3) ปัญหาของพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนังสามารถแก้ไขได้โดยการจัดระบบการจัดการน้ำในรูปของคณะกรรมการลุ่มน้ำ

4) ความสำเร็จของโครงการพัฒนาพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนัง อยู่ที่การจัดการทรัพยากรดินและน้ำ

5) การพัฒนาโครงการลุ่มน้ำปากพนังในขั้นต่อไปควรจะเน้นที่การพัฒนาอาชีพและการพัฒนาที่ยั่งยืน

6) ควรพัฒนาที่เกี่ยวกับการพัฒนาลุ่มน้ำปากพนังให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วม

7) ขอบเขตงานวิจัยควรสอดคล้องกับกระแสโลกาภิวัตน์ ทั้งนี้ต้องให้ชาวบ้านและผู้ใช้เข้ามามีส่วนร่วมด้วย

สุรียา สมุทรคุปต์ และคณะ(2536: 340-343) ได้ทำการวิจัยนำเสนอสิทธิอำนาจและระบบการจัดการทรัพยากรพื้นบ้านของชุมชนชาวลุ่มน้ำชี โดยมีข้อค้นพบการวิจัย ดังนี้

1) วิถีชีวิตทรัพยากรธรรมชาติในชนบทอีสานลุ่มน้ำแม่ชี นำมาสู่การเกิดคำถามเกี่ยวกับประสิทธิภาพของระบบการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของรัฐ ซึ่งเป็นกลไกและอำนาจที่สำคัญที่สุดในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในภาคอีสานในช่วงประมาณ 100 ปีที่ผ่านมา

2) มโนทัศน์ว่าด้วยทรัพยากรธรรมชาติของชาวนาลุ่มน้ำชี ท่ามกลางวิถีชีวิตทรัพยากรธรรมชาติและความสะดวกสบายที่มีต่อประสิทธิภาพในการจัดการทรัพยากรของรัฐ จึงทำให้เกิดการตรวจสอบระบอบการจัดการทรัพยากรพื้นบ้านหรือวิธีการและกลยุทธ์ดั้งเดิมที่ชาวนาลุ่มน้ำชีใช้ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่ในท้องถิ่น ข้อค้นพบประการสำคัญ คือ มโนทัศน์เกี่ยวกับเรื่องดังกล่าวมีรากฐานสำคัญมาจากความเชื่อ พิธีกรรมทางศาสนา หรือ ผีอารักษ์ ซึ่งเป็นโครงสร้างวัฒนธรรมดั้งเดิมของชาวบ้านที่เป็น “ตัวกลาง” ในการใช้ประโยชน์ การแบ่งปันและการจัดสรรทรัพยากรระหว่างชาวบ้านทั้งในชุมชนเดียวกันและชุมชนใกล้เคียงกัน

ในทัศนะของชาวบ้านทรัพยากรธรรมชาติไม่ได้แบ่งแยกออกมาเป็นชนิดต่างๆ แต่เป็นทรัพยากรสาธารณะที่มีความเกี่ยวเนื่องเชื่อมโยงกันกับระบบนิเวศและระบบสังคมวัฒนธรรมของชุมชนอย่างใกล้ชิด ที่ดินทำกิน แหล่งน้ำ สาธารณะหรือป่าไม้ ต่างเป็นทรัพยากรธรรมชาติที่มีความจำเป็นต่อวิถีชีวิตของคนในชุมชนเหมือนกัน

3) ฝึ: สิทธิอำนาจในการจัดการทรัพยากรพื้นบ้าน “ฝึ” มีบทบาทอย่างยิ่งต่อระบบการจัดการทรัพยากรพื้นบ้าน กล่าวคือ ฝึ คือ ตัวแทนของสิทธิอำนาจดั้งเดิมของชาวนาอีสานที่ได้รับการพัฒนาขึ้นมาใช้ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่ในท้องถิ่นของตน กลไกและระบบทำงานเกี่ยวกับฝึอารักษ์หรือฝึประจำทรัพยากรก็คือ การทำงานของอำนาจอันชอบธรรมของชุมชนที่มีต่อการจัดการทรัพยากรในท้องถิ่น

4) พิธีกรรมและความเชื่อทางศาสนาในฐานะที่เป็นกลไกทางสังคมวัฒนธรรมสำหรับการจัดการทรัพยากรพื้นบ้านของชาวนาอีสาน กล่าวคือ เป็นปรากฏการณ์ทางสังคมที่มีความหมายและมีความเกี่ยวข้องกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่อย่างจำกัดในแต่ละชุมชน พฤติกรรมการกระทำของคน สะท้อนให้เห็นสิทธิอำนาจดั้งเดิมของชุมชน(ฝึ) ที่มีต่อการควบคุม การลงโทษ การแบ่งปัน รวมทั้งกระบวนการผลิตซ้ำทางสังคมวัฒนธรรมที่มีต่อทรัพยากรธรรมชาติและสภาพแวดล้อม

5) ความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับชาวนาอีสานในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ พบว่า รัฐไทยมีอำนาจเด็ดขาดในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่ทุกภูมิภาค การกำหนดนโยบายโครงการและการดำเนินการเกี่ยวกับทรัพยากรธรรมชาติของรัฐ ถือว่าเป็นอำนาจและความชอบธรรมในสายตาของรัฐ โดยไม่ได้สนใจถึงระบบการจัดการดั้งเดิมของชาวนาอีสานและไม่เคยอนุญาตให้ชาวบ้านเข้าไปมีส่วนร่วมในการวางแผนหรือการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ รวมทั้งไม่สนใจจะเรียนรู้วิถีต่างๆจากชาวบ้านเพื่อนำมาประยุกต์ใช้ ดังนั้นผลการวิจัยชุดนี้ ถือเป็นส่วนหนึ่งของความพยายามในการเรียนรู้ระบบการจัดการทรัพยากรดั้งเดิมของชาวนาอีสาน พยายามชี้ “คนนอก” มองเห็นและเข้าใจการใช้ศักยภาพดั้งเดิมของชุมชนในการแก้ไขปัญหาและจัดการทรัพยากรของตนและที่สำคัญพยายามนำเสนอข้อเท็จจริงที่เรียกร้องให้รัฐเปิดโอกาสหรือกระจายอำนาจให้กับชุมชนท้องถิ่นในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับทรัพยากร หรือความอยู่รอดของชุมชน (สุริยา สมุทคุปต์ และคณะ, 2536)

ชัยพันธ์ ประภาสวัต และคณะ (2547) ศึกษาฟื้นฟูและจัดการลุ่มน้ำแม่ตาช้าง ผลการศึกษาพบว่า ชาวบ้านได้ประยุกต์แนวคิดเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรน้ำร่วมกันของระบบเหมืองฝาย ไปใช้ในการจัดการทรัพยากรน้ำในระดับลุ่มน้ำ โดยต้องการให้ทรัพยากรน้ำในลุ่มน้ำ จากที่เคยเป็นสาธารณสมบัติและเป็นทรัพยากรที่เปิดเสรี ให้กลายเป็นทรัพยากรน้ำร่วมกันของชุมชน ที่เน้นหลักการแบ่งปันและเป็นธรรม นอกจากนี้การรวมตัวและจัดตั้งคณะกรรมการศึกษาฟื้นฟูและจัดการลุ่มน้ำแม่ตาช้างเป็นการรวมตัวกันของชุมชนหมู่บ้านในระดับลุ่มน้ำในลักษณะที่ก้าวข้ามแดนทางชาติพันธุ์และสถานภาพทางสังคม-เศรษฐกิจ ซึ่งคณะกรรมการดังกล่าว ประกอบด้วยกลุ่มตัวแทนประโยชน์จากทรัพยากรกลุ่มต่างๆ ในลุ่มน้ำแม่ตาช้าง โดยมีตัวแทนทั้งจากกลุ่มตอนต้นน้ำ, กลุ่มตอนกลางน้ำ, กลุ่มตอนปลายน้ำ และกลุ่มสถานประกอบการ อีกทั้งในกิจกรรมบางกิจกรรม คณะกรรมการดังกล่าวได้มีการประยุกต์ใช้องค์ความรู้ท้องถิ่น โดยเฉพาะทางด้านพิธีกรรม เป็นส่วนหนึ่งของกิจกรรมด้วย ซึ่งนับเป็นการผลิตซ้ำของคติท้องถิ่นและเป็นการสร้างวาทกรรมขึ้นมาใหม่ ทั้งนี้เพื่อให้สาธารณชนรับทราบถึงการจัดการทรัพยากรตามจารีตประเพณีของชุมชน ที่สำคัญการเปิดโอกาสให้กลุ่มสถานประกอบการส่งตัวแทนเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของคณะกรรมการฯ เป็นการเปิดพื้นที่ทางสังคมให้กับองค์กรชุมชนท้องถิ่น ในการเปิดประเด็นเจรจาในเรื่องเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรน้ำกับกลุ่มสถานประกอบการการใช้กระบวนการร่างกติกาการใช้ร่วมกันระหว่างกลุ่มต่างๆ ที่ใช้ประโยชน์ใน

ลุ่มน้ำเป็นเครื่องในการสร้างความร่วมมือ และการกำหนดขอบเขตลุ่มน้ำทางกายภาพเพื่อการบริหารจัดการควรจัดแบ่งตามขอบเขตของลุ่มน้ำสาขาลำดับที่สองของลุ่มน้ำหลัก คือ ปิง วัง ยม น่าน กก และอิง และการพิจารณาตัวแทนที่จะเข้ามาเป็นคณะกรรมการกำกับดูแลควรเป็นตัวแทนที่ใช้ประโยชน์จากทรัพยากรในพื้นที่จริง (ชัยพันธ์ ประภาสวัต และคณะ, 2547)

2.5.3 ผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมแบบใหม่ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ

ประภาส ปิ่นตบแต่ง (2540) ได้ทำการศึกษา การเมืองของขบวนการชาวบ้านด้านสิ่งแวดล้อมในสังคมไทย มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาว่า เหตุใดจึงเกิดการกระทำรวมหมู่ของชาวบ้านในลักษณะของขบวนการชาวบ้านด้านสิ่งแวดล้อม และจุดหมายและวิธีการเมืองเป็นอย่างไร ศึกษาเฉพาะกรณีคือ สมัชชาคนจน ในช่วงปี พ.ศ.2539-2540 โดยจากผลการศึกษาพบว่าการสร้างกระบวนการเรียนรู้ภายในที่ส่งผลให้ขบวนการเคลื่อนไหวของชาวบ้านประสบความสำเร็จในระดับหนึ่งในการผลักดันให้รัฐบาลตอบสนองจุดหมายของขบวนการ

กระบวนการเรียนรู้ภายในแบ่งออกเป็น 2 ส่วน คือ 1) กระบวนการเรียนรู้อามปกติช่วงที่ไม่ใช่การประชุมใหม่ซึ่งจะเป็นในระดับพื้นที่กรณีศึกษา และ 2) กระบวนการเรียนรู้ช่วงการเดินทางหรือการประชุมใหญ่ ดังนี้

1) กระบวนการเรียนรู้อามปกติ ในเครือข่ายแต่ละกลุ่มปัญหาของสมัชชาคนจนจะมี NGO หรือโครงการที่ดำเนินการโดยชาวบ้านเองในพื้นที่ซึ่งมีทิศทางการทำงานโดยมีเป้าหมายสำคัญคือ การสร้างความเข้มแข็งให้แก่องค์กรชาวบ้านในชุมชนท้องถิ่นต่างๆ ทำหน้าที่ในการดำเนินกิจกรรมเพื่อสร้างกระบวนการเรียนรู้ให้แก่องค์กรชาวบ้าน ซึ่งแบ่งกิจกรรมออกเป็น 3 ด้านคือ การประสานให้เกิดการเรียนรู้ระหว่างองค์กรชาวบ้านที่มีปัญหาเดียวกัน ให้ชาวบ้านได้เรียนรู้ผลกระทบที่เกิดจากโครงการของรัฐ เรียนรู้การต่อสู้และแลกเปลี่ยนความเข้าใจในปัญหาที่เผชิญระหว่างกัน จากพื้นที่ที่มีปัญหามาก่อน เช่น การจัดเวทีสัมมนา การพาชาวบ้านดูงาน แลกเปลี่ยนประสบการณ์ และการพาชาวบ้านเข้าร่วมเวทีสัมมนาในเวทีต่างๆ ที่ NGO นักวิชาการและนักศึกษาจัดขึ้น เพื่อให้ได้รับรู้ข้อมูลเชิงนโยบาย

กระบวนการเรียนรู้นี้ทำให้ชาวบ้านได้เรียนรู้และถ่ายทอดความเจ็บปวด ความทุกข์ยากจากประสบการณ์จริง ได้ตระหนักถึงความจำเป็นที่ต้องมีการรวมตัวกันต่อสู้ร่วมกัน ทำให้เกิดเครือข่ายและการขยายเครือข่ายพันธมิตรที่กว้างขวางออกไป ทำให้ชาวบ้านได้ขยายการรับรู้ปัญหาที่มากกว่าปัญหาภายในชุมชน ได้เห็นถึงการรับรู้ชะตาเดียวกัน ได้เรียนรู้ว่าจะต่อสู้อย่างไรและต้องมีการจัดการองค์กรอย่างไรบ้าง

2) กระบวนการเรียนรู้ช่วงการเดินทางหรือประชุมใหญ่ สมัชชาคนจนได้จัดกระบวนการเรียนรู้ที่สำคัญดังนี้

(1) โรงเรียนการเมือง เป็นการจัดให้มีผู้เชี่ยวชาญด้านต่างๆ มาให้ความรู้ นักเรียนการเมืองคัดเลือกจากตัวแทนกรณีปัญหาต่างๆ กรณีละ 2-3 คน รวมนักเรียนการเมืองทั้งหมดราว 300 คน ผู้สมัครเข้าเรียนจะเสียค่าสมัครคนละ 1 บาท ผู้ที่เรียนครบหลักสูตรจะได้รับ

ประกาศณียบัตร เนื้อหาหลักสูตรแบ่งออกเป็นด้านต่างๆ เช่น เกษตรกรรม การเมือง เศรษฐกิจ วัฒนธรรม กฎหมายรัฐธรรมนูญ เป็นต้น

(2) การเข้าร่วมกิจกรรมทางวิชาการกับสถาบันทางวิชาการและมีกิจกรรมในการเข้าร่วมแลกเปลี่ยนในวงอภิปรายและสัมมนาต่างๆ ที่จัดขึ้นโดยสถาบันการศึกษาต่างๆ โดยมีการจัดนักเรียนโรงเรียนการเมืองและผู้ร่วมชุมนุมที่สนใจเข้าร่วมในรายการเหล่านี้

(3) การจัดงานบนเวทีหน้าที่ชุมนุม ในระหว่างการชุมนุมได้มีการจัดเวทีหลายอย่าง เช่น ด้านวัฒนธรรม มีการจัดหมอลำเกือบทุกคืนโดยให้ศิลปินจากผู้เข้าร่วมชุมนุมขึ้นมาแสดงบนเวทีในช่วงหัวค่ำ และมียังมีหมอลำตัดแปลงเนื้อหาซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นการพูดถึงความทุกข์ ความยากของกรณีปัญหาต่างๆ ที่เกิดจากโครงการของรัฐและการพัฒนาต่างๆ

นอกจากนี้ กิจกรรมการชุมนุมเองก็ยังเป็นกระบวนการเรียนรู้ที่สำคัญของคนจนภายใต้สมัชชาคนจน ในระหว่างการชุมนุมมีกระบวนการสร้างให้ชาวบ้านได้ตระหนักถึงอำนาจของตนเอง เช่น การให้ผู้นำชาวบ้านเข้าไปเป็นตัวแทนในการเจรจา และการเรียนรู้ผ่านการเดินขบวนเรียกร้อง ฉะนั้นการชุมนุมจึงเป็นกระบวนการเรียนรู้ที่สำคัญที่สร้างความตระหนักให้ชาวบ้านเป็นอำนาจตัวเอง ผูกฝนผู้นำให้มีทักษะที่จะเป็นสำหรับการเคลื่อนไหวต่อสู้ เช่น การเจรจา การพูดบนเวทีอภิปรายสัมมนา การไฮปาร์คบนเวทีที่ชุมนุม

พรใจ ลีทองอิน (2545) ได้ทำการศึกษาเรื่อง การปฏิบัติการทางอำนาจของขบวนการเคลื่อนไหวของประชาชนในระดับรากหญ้า โดยศึกษากรณีชาวบ้านที่ได้รับผลกระทบจากการสร้างเขื่อนและระเบิดแก่งในแม่น้ำมูล เน้นศึกษาการปฏิบัติการทางอำนาจของขบวนการเคลื่อนไหวของประชาชนในระดับรากหญ้า การศึกษาใช้วิธีการวิเคราะห์เชิงวิพากษ์ ด้วยการเชื่อมโยงแนวคิดทฤษฎีจากสาขาวิชาต่างๆ โดยเลือกปฏิบัติการของขบวนการเคลื่อนไหวของผู้ที่ได้รับผลกระทบจากการสร้างเขื่อนปากมูลเป็นสนามในการและการศึกษาจากเอกสาร เพื่อสืบค้นให้เห็นถึงกระบวนการสร้างอัตลักษณ์และความหมายของการเมืองในระบอบประชาธิปไตยในสังคมไทย

กฎเกณฑ์และกติกาของการเมืองในระบอบประชาธิปไตยเสรีนิยมที่ครองพื้นที่อยู่ ปิดกั้นและเบียดขับประชาชนในระดับรากหญ้าให้มีพื้นที่ทางการเมืองอยู่เพียงชายขอบ เพื่อปกป้องสิทธิและวิถีการใช้ประโยชน์ในทรัพยากรธรรมชาติ ประชาชนในระดับรากหญ้าจึงต้องสรรสร้างสร้างอำนาจหรือสร้างการเมืองขึ้นมาผ่านการสร้างความหมายของสิทธิชุดใหม่ เพื่อเปิดพื้นที่ให้ตนเองมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติโดยไม่ถูกเขี่ยให้ไปอยู่ที่ริมของอำนาจและถูกบังคับให้ยอมรับชะตากรรมที่ตนเองไม่มีส่วนร่วมในการกำหนด (พรใจ ลีทองอิน, 2545)

สุกรีร์ สมอนา (2555: 47-68) ศึกษากระบวนการสร้างกรอบโครงความคิดของขบวนการเคลื่อนไหวต่อต้านเหมืองแร่ทองคำ ในพื้นที่ชุมชนที่ได้รับผลกระทบจากเหมืองแร่ทองคำ จังหวัดเลย โดยศึกษาผ่านกรอบการกระทำ การตามทฤษฎีกระบวนการสร้างกรอบการวินิจฉัยปัญหา จากการศึกษาขบวนการได้ทำการวินิจฉัยปัญหาและนำเสนอทางออกปัญหาที่เหมาะสมสอดคล้องกันในการกำหนดไปสู่การระดมการเคลื่อนไหวให้เกิดขึ้นอย่างกว้างขวางและนำมาซึ่งความสำเร็จนั้น ขบวนการได้จูงใจชาวบ้านด้วยการชูประเด็น “หายนงภัยของเหมืองแร่” และประเด็น “ผลกระทบที่

รุนแรง” และการนำมาเชื่อมโยงกับสิ่งที่เป็นวิถีชีวิตของชาวบ้านไม่ว่าจะเป็นเรื่องข้าว ปลา น้ำ ป่า ความเชื่อ และจิตวิญญาณ เพื่อแสดงให้เห็นว่าโครงการเหมืองแร่ทำให้เกิดความเสียหายอย่างรุนแรงต่อวิถีชีวิตและวัฒนธรรม

นอกจากนี้ขบวนการยังได้ชูประเด็น “วิถีวัฒนธรรมชุมชน” ซึ่งเป็นพลังทางวัฒนธรรมที่มีอยู่ในชุมชนมาใช้เป็นเครื่องมือในการระดมชาวบ้าน เพื่อเป็นปราการสำคัญในการตัดทอนกับทุนที่มีทั้งอำนาจ เทคโนโลยี และมีทุนเป็นเครื่องมือในการจัดการทรัพยากร โดยกระทำผ่านแนวคิดเรื่องวัฒนธรรมชุมชนนำมาผลิตซ้ำผ่านการปฏิบัติการเกี่ยวกับพิธีกรรมและประเพณีต่างๆ ในรอบปี เช่น การทอดผ้าป่า น้ำ การบวชป่า การต่อชะตาภูเขา เป็นต้น

การศึกษาช่วยให้เห็นการสร้างกรอบการกระทำร่วม ของชาวบ้านในการทำหายโครงการและปฏิเสธต่อการกระทำของรัฐบาล ขบวนการได้สร้างกรอบการกระทำร่วมขึ้นด้วยการระบุปัญหาความเดือดร้อน การกำหนดทางเลือกหรือทางออกให้กับชาวบ้าน และการระดมการเข้าร่วมสนับสนุนด้วยคำกระตุ้นจูงใจ โดยกรอบการกระทำที่ขบวนการสร้างขึ้นนั้นได้ปฏิบัติการผ่าน “การจัดกระบวนการเรียนรู้และการพัฒนาจิตสำนึก” โดยเฉพาะอย่างยิ่งกรอบในการวินิจฉัยปัญหา ภายหลังจากที่ขบวนการได้จัดกระบวนการเรียนรู้และการพัฒนาจิตสำนึกได้ทำให้ชาวบ้านเกิดการรับรู้และมีความเข้าใจเกี่ยวกับปัญหาได้ชัดเจนมากยิ่งขึ้น ชาวบ้านสามารถทำการวิเคราะห์และเชื่อมโยงถึงสภาพของปัญหาที่ก่อให้เกิดความเดือดร้อน (สุภีร์ สมอนา, 2555)

วารุณี ณ นคร (2554) ศึกษา ยุทธศาสตร์การสร้างพลังผ่านที่สื่อของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมในประเทศไทย โดยมีวัตถุประสงค์ในการศึกษา คือ 1.เพื่อศึกษาพลังอำนาจของขบวนการทางสังคมผ่านการใช้พื้นที่สื่อโดยพิจารณากระบวนการทำให้พื้นที่สื่อเป็นเครื่องมือในการเคลื่อนไหวทางสังคมของขบวนการ 2.เพื่อศึกษาผลลัพธ์/พลังอำนาจที่เกิดขึ้นจากการเคลื่อนไหวผ่านพื้นที่สื่อของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมในการสร้างการสนับสนุนจากสาธารณะให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคม ผลการศึกษาพบว่า ขบวนการทางสังคมไทยสร้างพลังผ่านสื่อ โดยใช้ยุทธวิธีหลักในการจัดกระทำสื่อด้วยตนเอง เพื่อให้ประเด็นปัญหาและข้อเสนอเรียกร้องของตนมีความโดดเด่นและเข้าสู่ความสนใจของสังคมในวงกว้าง คือ การสร้างกรอบโครงประเด็นปัญหา ประกอบด้วย การสร้างกรอบโครงการวินิจฉัยปัญหาที่เกิดขึ้น การสร้างกรองโครงสร้างแนวทางการแก้ปัญหา และการสร้างกรอบโครงการจูงใจ โดยขบวนการมีวัตถุประสงค์เพื่อสื่อสารให้ผู้กำหนดนโยบายได้รับรู้ผ่านพื้นที่สาธารณะ โดยอาศัยการระดมความรู้สึกร่วมหรือความเห็นอกเห็นใจจากสาธารณชน และให้ร่วมเป็นสักขีพยานในการเคลื่อนไหวผ่านลักษณะการเรียกร้อง การทวงถามการแก้ไขปัญหา ตรวจสอบ และการเรียกร้องให้ภาครัฐมีการดำเนินนโยบายสาธารณะอย่างใดอย่างหนึ่ง (วารุณี ณ นคร, 2554)

วิเชียร บุรารักษ์ (2549: บทคัดย่อ) การศึกษาขบวนการเคลื่อนไหวทางการเมืองภาคประชาชน ศึกษากรณีกลุ่มอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมจังหวัดอุดรธานี มีวัตถุประสงค์ คือ 1) เพื่อศึกษาปัจจัยที่นำไปสู่การเกิดขบวนการเคลื่อนไหวทางการเมืองภาคประชาชน 2) เพื่อศึกษาถึงแนวทางการเคลื่อนไหวของขบวนการเคลื่อนไหวภาคประชาชน และ 3) เพื่อวิเคราะห์ถึงปัญหา อุปสรรค ของขบวนการเคลื่อนไหวทางการเมืองภาคประชาชน วิธีการศึกษาใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพใน

การดำเนินการเก็บข้อมูลในพื้นที่วิจัย โดยการสัมภาษณ์ กลุ่มแกนนำ สมาชิกกลุ่มอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม จังหวัดอุดรธานี กลุ่มนักวิชาการ ผู้สื่อข่าว เจ้าหน้าที่ทางราชการ และประชาชนทั่วไปในพื้นที่ ในการสังเกตแบบมีส่วนร่วม และการค้นคว้าจากเอกสารที่เกี่ยวข้อง

ผลการศึกษา พบว่า ปัจจัยที่นำไปสู่การเกิดขบวนการเคลื่อนไหวทางการเมืองภาคประชาชน กรณีกลุ่มอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมจังหวัดอุดรธานี เกิดจากปัจจัยเชิงโครงสร้างได้แก่ ปัญหาที่เกิดจากโครงการของรัฐ ซึ่งมีที่มาจากยุทธศาสตร์การพัฒนาที่เน้นการพัฒนาอุตสาหกรรมส่งออก นำความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจในส่วนประเด็นของการพัฒนาการดำเนินการ การร่วมมือกับขบวนการเครือข่ายพันธมิตรของกลุ่มอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม จังหวัดอุดรธานี รวมทั้งการปรับตัวกับสิ่งแวดล้อม เกิดขึ้นจากปัจจัยด้านการส่งเสริมและเอื้ออำนวย ซึ่งแบ่งเป็น 2 ด้าน คือปัจจัยภายในได้แก่ วัฒนธรรมชุมชนการระดมทรัพยากรธรรมชาติ ปัจจัยภายนอก ได้แก่ โครงสร้างโอกาสทางการเมือง โครงสร้างโอกาสทางสังคม ฝ่ายต่อต้าน

แนวทางการเคลื่อนไหวของขบวนการเคลื่อนไหวภาคประชาชนกรณีกลุ่มอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมจังหวัดอุดรธานี รวมทั้งการตอบโตจากกลุ่มเป้าหมายและสิ่งแวดล้อมต่างๆ พบว่ามีแนวทางการเคลื่อนไหวอย่างหลากหลาย เช่น กลยุทธ์การยึดพื้นที่ทางการเมือง กลยุทธ์ชุมชนนิยม/วัฒนธรรมชุมชน กลยุทธ์การต่อสู้ทางการเมืองเชิงสัญลักษณ์ กลยุทธ์การสื่อสารทางการเมือง กลยุทธ์การต่อสู้ทางการเมืองปกติในระดับท้องถิ่น กลยุทธ์การต่อสู้ทางกฎหมายและนโยบายต่อภาครัฐ กลยุทธ์การแสวงหาเครือข่ายพันธมิตร ใช้เป็นแนวทางการเคลื่อนไหว โดยวิเคราะห์สถานการณ์และการตอบโต้ของกลุ่มเป้าหมายเป็นสำคัญในการปรับเปลี่ยนแนวทางการเคลื่อนไหว ยุทธศาสตร์ ยุทธวิธีในครั้งต่อไป ในประเด็นการตอบโต้ทั้งภาครัฐ ภาคทุนภายในและภายนอก รวมทั้งภาคประชาชนด้วยกันเอง ซึ่งสะท้อนออกมาเป็นผลลัพธ์จากการเคลื่อนไหวทั้งในรูปแบบ การปะทะข้อมูล ความรู้ ค่านิยม อำนาจ นำมาสู่การต่อรอง การร่วมเสนอทางออก การแย้งชิงพื้นที่ทางความคิด ก่อเกิดความขัดแย้ง ตลอดจนการเผชิญหน้าระหว่างขบวนการภาคประชาชนกับกลุ่มเป้าหมายและสิ่งแวดล้อมต่างๆ ภายใต้บริบทเศรษฐกิจ สังคม การเมือง ในสภาวะการณ์ขณะนั้นด้วย (วิเชียร บุรารักษ์, 2549)

2.5.4 งานวิจัยต่างประเทศ

Barry Pound, Sieglinde Snapp, Cynthia McDougall and Ann Braun (2003) ได้ศึกษาการจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน โดยใช้กระบวนการวิจัยแบบมีส่วนร่วมเป็นเครื่องมือในการสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ จากการศึกษาพบว่า การวิจัยแบบมีส่วนร่วมเป็นเครื่องมือหนึ่งที่ทำให้ชุมชนได้มาเรียนรู้ร่วมกันในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ทำให้ชุมชนเกิดการเรียนรู้ดังนี้

- ชุมชนได้เกิดความรู้ใหม่จากการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมที่จะนำไปปรับใช้ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของชุมชน
- เป็นวิธีการที่เพิ่มความสามารถในการจัดการที่ซับซ้อนและหลากหลายมากขึ้น
- เป็นวิธีการที่ทำให้เกิดการรวบรวมปัญหาและประเด็นที่สำคัญ จากผู้ที่มีส่วนได้ส่วนเสียได้อย่างครอบคลุม

- เป็นวิธีการที่ทำให้ค้นพบต้นทุนทางสังคมที่สามารถนำไปขยายในทางปฏิบัติต่อไป
- เป็นวิธีที่ทำให้ผู้ที่เกี่ยวข้องสามารถนำข้อมูลที่ได้จากการวิจัยไปใช้ในการสร้างข้อตกลงร่วมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติร่วมกันได้ (Barry, Sieglinde, Cynthia, & Ann, 2003)

Elinor Ostrom (2010: 653) ได้ศึกษา“หลักการออกแบบกติกา” (design principles) ในการจัดการทรัพยากรร่วมของชุมชนที่ประสบความสำเร็จประกอบด้วยหลักการ 8 ข้อ (Ostrom, 2010) ได้แก่

1. ความชัดเจนของขอบเขต (Boundaries) ประกอบด้วย ขอบเขตเกี่ยวกับผู้ใช้คือ ชุมชนสามารถแยกแยะกันเองได้ว่าใครคือคนที่มีและไม่มีสิทธิ์ในการใช้ทรัพยากร และขอบเขตของทรัพยากรคือขอบเขตของทรัพยากรที่ถูกจัดการให้มีขอบเขตชัดเจน ที่สามารถแยกได้ว่าเป็นทรัพยากรที่ชุมชนดูแลรักษาอยู่
2. ความสอดคล้อง (Congruence) ประกอบด้วย ความสอดคล้องระหว่างกฎกติกาการใช้ประโยชน์และการดูแลรักษาทรัพยากรที่สอดคล้องกับเงื่อนไขและสิ่งแวดล้อมของพื้นที่ และความสอดคล้องระหว่างประโยชน์ที่สมาชิกได้รับกับต้นทุนที่เสียไป
3. ระบบที่เปิดให้สมาชิกส่วนใหญ่ในชุมชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในการตัดสินใจและปรับปรุงกฎกติกา (Collective-choice arrangements)
4. การสอดส่องดูแลที่มีประสิทธิผล (Effective monitoring) โดยอาศัยการสร้างกลไกในการดูแล การใช้ประโยชน์ทรัพยากรตามกติกาที่ตกลงร่วมกันของสมาชิกในชุมชน และการสอดส่องดูแลรักษาสภาพของทรัพยากร
5. การลงโทษอย่างค่อยเป็นค่อยไป (Graduated sanctions) ต่อสมาชิกผู้กระทำผิดกฎกติกาจากเบาไปหาหนัก โดยการกระทำผิดครั้งแรกมีบทลงโทษที่เบา หากผิดซ้ำต้องมีบทลงโทษที่หนักขึ้น
6. กลไกจัดการความขัดแย้ง (Conflict resolution mechanisms) ภายในชุมชนระหว่างผู้ใช้งานเองภายในชุมชนหรือผู้ใช้กับเจ้าหน้าที่รัฐที่มีการดำเนินการที่รวดเร็วและต้นทุนต่ำ
7. รัฐให้การยอมรับในสิทธิของชุมชน (Recognition of rights) ในการกำหนดระเบียบและกฎกติกาการใช้ประโยชน์และการดูแลรักษาทรัพยากรของชุมชน
8. กติกาและการจัดการทรัพยากรที่เชื่อมโยงและสอดคล้องกับระบบที่ใหญ่กว่า (Nested enterprises) สำหรับทรัพยากรร่วมที่มีขนาดใหญ่ กติกาและกระบวนการจัดการทรัพยากรจะต้องเชื่อมโยงสอดคล้องกับระบบที่ใหญ่กว่า อาทิ กฎหมาย โดยมีระบบการจัดการของชุมชนเป็นฐาน นอกจากนี้การศึกษายังพบว่า ชุมชนที่ล้มเหลวในการจัดการทรัพยากรคือ ชุมชนที่ขาดกลไกในการแก้ไขความขัดแย้ง ไม่ได้รับการยอมรับจากรัฐ และไม่ได้เชื่อมโยงกับระบบนิเวศเชิงสังคมที่ใหญ่กว่า

Jules Pretty และ Hugh Ward (2001) ได้ทำการศึกษาทุนทางสังคมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ของกลุ่มคนที่มีการรวมตัวกันที่เกี่ยวข้องกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ในประเด็น การจัดการลุ่มน้ำ การจัดการป่า ชลประทาน กลุ่มอาชีพ และกลุ่มเกษตรกร โดยศึกษาจากกรณีศึกษาจากงานวิจัย ที่มีกลุ่มตัวอย่างในการศึกษาประมาณ 408,000 – 478,000 กลุ่ม

ตัวอย่าง จากประเทศ เคนยา ฟิลิปปินส์ เนปาล เดนมาร์ก อังกฤษ อินเดีย ศรีลังกา บราซิล สหรัฐ ปากีสถาน อินเดีย บังคลาเทศโคลัมเบีย เนเธอร์แลนด์ เวียดนาม จีน มาเลเซีย อินโดนีเซีย ออสเตรเลีย ฟิจิ ตองกา นิวกีนิ หมู่เกาะโซโลมอน ปาปัวนิวกินี และไนเจอร์ พบว่า การรวมตัวกันเป็นกลุ่มทางสังคมในการขับเคลื่อนการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในแต่ละพื้นที่ มีปัจจัยที่ทำให้กลุ่มต่างๆ ประสบความสำเร็จในการจัดการทรัพยากร (Jules Pretty & Hugh Ward, 2001) ประกอบด้วย

1. มุมมองของสมาชิกในกลุ่มที่มีมุมมองในการจัดการทรัพยากรจากพื้นฐานของสถานการณ์จริงในพื้นที่

2. การมีบรรทัดฐานร่วมกันและไว้วางใจกันภายในกลุ่ม

3. มีการเชื่อมโยงและการรวมตัวกันเป็นเครือข่ายกับกลุ่มต่างๆภายนอก

3. มีการใช้เทคโนโลยีและการปรับเปลี่ยนวิธีการจัดการที่เหมาะสมกับบริบทและสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลง

4. ความยั่งยืนของกลุ่มที่มีการดำเนินการร่วมกันอย่างต่อเนื่องและมีแผนงานดำเนินการที่ชัดเจน

สถาบัน C-Pahl-Wostl and M. Hare (2004) ได้ศึกษาเกี่ยวกับกระบวนการเรียนรู้ทางสังคมในการบูรณาการการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ โดยการศึกษาวิธีการเรียนรู้ทางสังคมร่วมกัน โดยเน้นกระบวนการมีส่วนร่วม ของกลุ่มจัดการน้ำในชุมชน ในประเทศสวิตเซอร์แลนด์ พบว่า กระบวนการเรียนรู้ทางสังคมที่สามารถบูรณาการการจัดการทรัพยากรร่วมกันของคนในท้องถิ่นได้นั้น ต้องให้ความสำคัญกับการเรียนรู้ร่วมกันผ่านกลุ่ม เน้นกระบวนการมีส่วนร่วมทุกขั้นตอน (C-Pahl-Wostl & M. Hare, 2004) โดยให้ความสำคัญกับประเด็นดังต่อไปนี้

1. การร่วมกัน กำหนดและแยกแยะประเด็นผลกระทบที่เกิดขึ้นในการจัดการน้ำ ว่า ประเด็นไหนมีความสำคัญที่ต้องจัดการเป็นลำดับแรก

2. การประชุมปรึกษาหารือ และการแลกเปลี่ยน รูปแบบและแนวทางในการจัดการน้ำร่วมกัน

3. การกำหนดโครงการหรือกิจกรรม ในการดำเนินการร่วมกันและวิเคราะห์ร่วมกันถึงความ เป็นไปได้ในการดำเนินการในอนาคต

4. การดำเนินการร่วมกันและการเรียนรู้จากโครงการหรือกิจกรรมไปพร้อมกัน

Govinda Prasadacharya and Pramod Jaiswal (2013) ได้ศึกษาเกี่ยวกับ ความอยู่ดีธรรมและกระบวนการมีส่วนร่วมในการเรียกร้องสิทธิในการจัดการป่าของชุมชน ของกลุ่ม Kamaiya ในประเทศเนปาล พบว่า การรวมกลุ่มในการเรียกร้องสิทธิในการจัดการป่าชุมชน ที่เกิดจากการรวมตัวกันของชุมชน 40 ชุมชน รอบพื้นที่ป่า มีการรวมตัวกันเป็นกลุ่มและเครือข่ายในการเรียนรู้ร่วมกันในการเคลื่อนไหวเรียกร้องสิทธิของชุมชนต่อรัฐบาลเนปาล โดยมีการเรียนรู้ร่วมกันผ่านกลุ่มที่เน้นกระบวนการมีส่วนร่วมในการดำเนินการร่วมกัน เน้นกระบวนการประชุมในการแลกเปลี่ยน และกำหนดแนวทางการเคลื่อนไหวร่วมกัน และการเรียนรู้ร่วมกันผ่านผู้รู้ในพื้นที่ที่มีประสบการณ์

และการร่วมแลกเปลี่ยนกับองค์กรภายนอกที่มีความรู้เชิงนโยบายและกระบวนการเรียกร้อง อย่าง
องค์กรพัฒนาเอกชนในท้องถิ่นที่เข้ามาเสริมกระบวนการและทักษะของสมาชิกในกลุ่ม

นอกจากนี้การที่จะทำให้กลุ่มหรือเครือข่ายชุมชนรอบพื้นที่ป่าสามารถออกมาเคลื่อนไหวได้
อย่างมีพลังนั้น ต้องมีการสร้างเสริมเรื่องการจัดการ การเสริมสร้างพลังอำนาจ สร้างความสามัคคี
และความต่อเนื่องในการเคลื่อนไหวที่จะนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงและประสบความสำเร็จในการ
เรียกร้องสิทธิของชุมชน (GovindaPrasada charya & Pramod Jaiswal, 2013)

บทที่ 3

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยเรื่อง การวิเคราะห์กระบวนการเรียนรู้ของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมแบบใหม่
ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติลุ่มลุ่มน้ำสาขาตอนบนของประเทศไทย โดยผู้วิจัยใช้ระเบียบวิธีวิจัย
เชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ในการศึกษาเพื่อทำความเข้าใจปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้น โดย
อาศัยการศึกษาเฉพาะกรณี (Case Study) เป็นแบบแผนในการวิจัย เพื่อทำความเข้าใจกรณีศึกษา
เครือข่ายอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรมลุ่มน้ำโขง-ล้านนา ซึ่งนำไปสู่การขยายขอบเขตใน
การศึกษาหลายๆ กรณีที่ครอบคลุมกว้างขวางต่อไป และเป็นการศึกษาเฉพาะกรณีอย่างเข้มข้น เพื่อ
ก่อให้เกิดความเข้าใจอย่างลุ่มลึกรอบด้านต่อกรณีศึกษา (Stake, 2000) โดยมีวัตถุประสงค์การวิจัย
ดังนี้ 1) เพื่อวิเคราะห์กระบวนการเรียนรู้ของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมแบบใหม่ในการจัดการ
ทรัพยากรธรรมชาติลุ่มลุ่มน้ำสาขาตอนบนของประเทศไทยและ 2) เพื่อศึกษาแนวทางการเสริมสร้าง
กระบวนการเรียนรู้ของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมแบบใหม่ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติลุ่ม
น้ำสาขาตอนบนของประเทศไทย มีวิธีดำเนินการวิจัย ดังนี้

การศึกษาและรวบรวมข้อมูลของผู้วิจัยเน้นการศึกษาในสนาม โดยแบ่งการลงสนามในการศึกษาออกเป็น 2 ช่วง คือ

ช่วงที่ 1 ลงพื้นที่เป้าหมายระหว่างต้นเดือนตุลาคม 2555-เมษายน 2556 เน้นการศึกษาข้อมูลบริบทของพื้นที่และการเคลื่อนไหวจัดการทรัพยากรธรรมชาติที่ผ่านมาของเครือข่ายอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรมลุ่มน้ำโขง-ล้านนา ด้วยการปรับประยุกต์เทคนิคการศึกษาการประเมินสถานะชนบทอย่างเร่งด่วน (Rapid Rural Appraisal- RRA) ในการศึกษาบริบทและการดำเนินการของเครือข่ายฯ โดยใช้แผนที่ทางสังคม (Social Mapping) เป็นเครื่องมือประกอบการสัมภาษณ์กลุ่ม นอกจากนี้ยังใช้วิธีการสัมภาษณ์กึ่งโครงสร้าง (Semi-structured Interviewing-SSI) การสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วม (Participant Observation) การสังเกตการณ์แบบไม่มีส่วนร่วม (Non – Participant Observation) และการศึกษาเอกสาร (Document Study) ร่วมในการศึกษาเพื่อทำความเข้าใจภาพรวมของการดำเนินการและพื้นที่การรวมตัวกันของเครือข่ายชุมชนในลุ่มน้ำนำมาสู่การกำหนดแหล่งผู้ให้ข้อมูลที่สำคัญ และพื้นที่เป้าหมายที่นำมาสู่การศึกษาเกี่ยวกับกระบวนการเรียนรู้ที่ครอบคลุมต่อประเด็นการศึกษา

ช่วงที่ 2 ระหว่างเดือนพฤษภาคม 2555- มิถุนายน 2556 ผู้วิจัยได้ลงไปฝังตัวในพื้นที่เป้าหมายเพื่อให้เกิดความรู้สึกเป็นส่วนหนึ่งที่จะสร้างความไว้วางใจและความคุ้นเคยต่อผู้ให้ข้อมูลที่สำคัญ ที่จะนำมาสู่ความร่วมมือในกระบวนการศึกษาของผู้วิจัย โดยมีเป้าหมายในการศึกษาและรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับกระบวนการเรียนรู้ของกลุ่มคน ชุมชน เครือข่ายในแต่ละพื้นที่เป้าหมายที่ได้จากศึกษาทำความเข้าใจในช่วงแรก ซึ่งประกอบไปด้วย พื้นที่ชายฝั่งโขง พื้นที่ลุ่มน้ำอ้อย พื้นที่ลุ่มน้ำกก-เวียงหนองล่อง และพื้นที่ลุ่มน้ำหงาว-งาว เพื่อนำข้อมูลที่ได้มาวิเคราะห์และศึกษาแนวทางการเสริมสร้างกระบวนการเรียนรู้ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำโขงของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมแบบใหม่ ผู้วิจัยได้ใช้เทคนิคการศึกษาวิเคราะห์ชุมชนแบบมีส่วนร่วม (Participatory rural appraisal: PRA) เป็นวิธีการศึกษาเพื่อศึกษาถึงข้อคิดเห็นต่อแนวทางการเสริมสร้างกระบวนการเรียนรู้ของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมแบบใหม่ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำโขง ซึ่งการศึกษาวิเคราะห์ชุมชนแบบมีส่วนร่วม (Participatory rural appraisal: PRA) เป็นวิธีการศึกษาที่คนในพื้นที่ลุ่มน้ำได้เข้ามามีส่วนร่วมในการวิเคราะห์หาทางออกและการตัดสินใจกำหนดแนวทาง ในการแก้ปัญหา โดยอาศัยกระบวนการอภิปรายกลุ่มร่วมกัน โดยมีผู้วิจัยเป็นผู้กระตุ้นและผู้อำนวยการในกระบวนการอภิปรายกลุ่ม การศึกษาด้วยวิธีนี้จึงเป็นการร่วมวิเคราะห์ข้อมูลกับชุมชนแทนการให้ข้อมูลจากนักวิจัยเพียงฝ่ายเดียว จะช่วยให้สามารถเข้าถึงข้อมูล แลกเปลี่ยนมุมมอง หรือกรอบแนวคิดของทุกฝ่ายทำให้การศึกษาได้ความคิดเห็นที่หลากหลายมุมมอง (ธีระพงษ์ แก้วหาวงษ์, 2543)และข้อเสนอที่เป็นทางออกต่างๆ จะสอดคล้องกับบริบทในพื้นที่ที่ทำการศึกษาจริง

ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยให้ความสำคัญกับการศึกษาในสนามเพื่อให้เกิดความเข้าใจต่อปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในพื้นที่ลุ่มน้ำ ซึ่งมีขั้นตอนการลงพื้นที่สนามของผู้วิจัย ดังนี้

1. การชี้แจงวัตถุประสงค์ในการศึกษา ผู้วิจัยได้ทำการชี้แจงวัตถุประสงค์ในการศึกษาผ่านแกนนำชุมชน แกนนำเครือข่าย โดยการแนะนำของประธานและผู้ประสานงานต่อแกนนำชุมชน

แกนนำเครือข่าย ในพื้นที่ชุมชนชายฝั่งโขง พื้นที่ลุ่มน้ำอิง พื้นที่ลุ่มน้ำกก-เวียงหนองล่องและพื้นที่ลุ่มน้ำหงาว-งาว ในเวทีการประชุมของเครือข่ายชุมชนลุ่มน้ำโขงในแต่ละพื้นที่

2. การสร้างความคุ้นเคยกับคนในเครือข่าย ผู้วิจัยได้เข้าร่วมกิจกรรมของชุมชน เครือข่าย และการรวมกิจกรรมทางสังคม ประเพณี และวัฒนธรรม ในแต่ละพื้นที่เพื่อให้เกิดความคุ้นเคยและไว้วางใจกันระหว่างผู้วิจัยและคนในพื้นที่ โดยในช่วงแรกจะเน้นการสังเกตแบบมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วมในกิจกรรมของชุมชนที่มีกระบวนการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติอย่างเป็นรูปธรรมในชุมชนของตนเอง และการเข้าร่วมกิจกรรมของเครือข่ายชุมชนในภาพรวมที่มีการเรียนรู้ร่วมกัน เช่น เวทีแลกเปลี่ยนระหว่างลุ่มน้ำ และเวทีประชุมเครือข่ายชุมชนในแต่ละพื้นที่ลุ่มน้ำ

3. เข้าร่วมกระบวนการของเครือข่ายอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรมลุ่มน้ำโขง-ล้านนา หลังจากเกิดความคุ้นเคยและการสังเกตเห็นผู้ที่สามารถจะให้ข้อมูลทั่วไป (Key-persons) และผู้ที่ให้ข้อมูลที่สำคัญ (Key-Informants) แล้ว ผู้วิจัยจึงเริ่มการสัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้างกับผู้ให้ข้อมูล โดยอาศัยช่วงร่วมกิจกรรมในชุมชนหรือกิจกรรมในเครือข่ายฯ ชักชวนพูดคุยอย่างไม่เป็นทางการ หากในประเด็นใดที่ผู้ให้ข้อมูลไม่รู้หรือไม่สามารถตอบได้ ผู้วิจัยจะให้ผู้ให้ข้อมูลแนะนำผู้ที่สามารถให้ข้อมูลแก่ผู้วิจัยได้ ซึ่งเรียกว่าเป็นเทคนิค สโนว์บอล (Snow ball technique) โดยผู้วิจัยนำมาใช้เพื่อให้ได้ข้อมูลที่ครบและรอบด้านในประเด็นที่ผู้วิจัยต้องการศึกษาในเบื้องต้น

4. การเริ่มกระบวนการศึกษาวิจัย ผู้วิจัยอาศัยความร่วมมือจากแกนนำทั้งในระดับชุมชน เครือข่ายในพื้นที่ลุ่มน้ำ และระหว่างเครือข่าย ที่มารวมตัวกันในการแลกเปลี่ยนร่วมกันผ่านการนัดแนะของผู้วิจัยประสานผ่านแกนนำในแต่ละพื้นที่ เช่น การสนทนากลุ่ม การสัมภาษณ์กลุ่ม การเสวนา และการอภิปรายกลุ่ม ในพื้นที่ลุ่มน้ำ ซึ่งประกอบด้วย พื้นที่ชายฝั่งโขง พื้นที่ลุ่มน้ำอิง พื้นที่ลุ่มน้ำกก-เวียงหนองล่อง และพื้นที่ลุ่มน้ำหงาว-งาว โดยการประสานแกนนำในแต่ละพื้นที่ให้ช่วยประสานแกนนำในระดับชุมชนในแต่ละพื้นที่ลุ่มน้ำ ที่อยู่ครอบคลุมทั้งลุ่มน้ำและห่างไกลกัน จึงทำให้ผู้วิจัยไม่สามารถจะจัดรวมกันได้ครั้งเดียวได้ ดังนั้น ผู้วิจัยจึงได้ปรับวิธีการเพื่อสะดวกต่อการเดินทางของแกนนำในแต่ละพื้นที่

ในแต่ละช่วงของการศึกษาที่กล่าวมา ผู้วิจัยใช้วิธีการดำเนินการวิจัยที่เน้นหนักแตกต่างกัน เพื่อให้ได้มาซึ่งข้อมูลที่เป็นจริงและมีการตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูล โดยมีรายละเอียดดังนี้

3.1 วิธีการรวบรวมข้อมูล

ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยได้ใช้วิธีการรวบรวมข้อมูล ประกอบด้วย

1) การศึกษาเอกสาร (Documentary Study) ผู้วิจัยทำการศึกษาจากเอกสาร ที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินการในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในลุ่มน้ำโขงที่เกี่ยวข้องกับเฉพาะกรณี ซึ่งเป็นส่วนที่ทำให้ผู้วิจัยเข้าใจปรากฏการณ์ที่ศึกษาและสภาพแวดล้อมหรือบริบททางสังคมที่ปรากฏขึ้น

2) การสัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้าง (Semi-structured Interviewing-SSI) เป็นวิธีการที่ผู้วิจัยใช้ในการศึกษารวบรวมข้อมูลการดำเนินการของเครือข่ายอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรมลุ่มน้ำโขง-ล้านนาที่ผ่านมาและการดำเนินการในปัจจุบัน เพื่อสร้างความเข้าใจต่อภาพรวมของการเคลื่อนไหวในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่ลุ่มน้ำโขงแต่ละพื้นที่

3) การสัมภาษณ์กลุ่ม (Interview Group) ในการสัมภาษณ์กลุ่ม ผู้วิจัยได้นำแผนที่ทางสังคมมาประยุกต์ใช้เป็นเครื่องมือร่วมการสนทนาเพื่อให้เห็นภาพรวมร่วมกันทั้งกลุ่มน้ำ เพื่อหาข้อสรุปเพิ่มเติมข้อมูลให้ละเอียดมากขึ้น และยังเป็น การตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูลไปพร้อมๆกันด้วย โดยเน้นการซักถาม ประเด็นพัฒนาการเคลื่อนไหวในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในกลุ่มน้ำผ่านมา รุปรธรรมการจั ดการที่เกิดขึ้นในพื้นที่กลุ่มน้ำ และความสัมพันธ ์ระหว่างเครือข่ายชุมชนในแต่ละพื้นที่กลุ่มน้ำในการเคลื่อนไหวจั ดการทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่กลุ่มน้ำ

4) การสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth interview) การสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญที่เกี่ยวข้องกับการเคลื่อนไหวในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติทั้งในระดับชุมชน เครือข่ายพื้นที่กลุ่มน้ำและเครือข่ายการเคลื่อนไหวในภาพรวมของกลุ่มน้ำโขง โดยเน้นสัมภาษณ์เกี่ยวกับประเด็นกระบวนการเรียนรู้และแนวทางการเสริมสร้างกระบวนการเรียนรู้ของเครือข่ายชุมชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่กลุ่มน้ำ ทั้งในพื้นที่เครือข่ายชุมชนชายฝั่งโขง พื้นที่กลุ่มน้ำอิง พื้นที่กลุ่มน้ำหงาว-งาว และพื้นที่กลุ่มน้ำกก-เวียงหนองหล่ม

5) การสังเกต ผู้วิจัยใช้วิธีการสังเกตแบบมีส่วนร่วม (Participant Observation) และการสังเกตการณ์แบบไม่มีส่วนร่วม (Non - Participant Observation) โดยผู้วิจัยได้เข้าร่วมกิจกรรมของเครือข่ายฯ เช่น การเข้าร่วมประชุมประจำเดือน การเข้าร่วมเวทีแลกเปลี่ยนระหว่างพื้นที่ เวทีสัมมนา และเข้าร่วมกิจกรรมด้านการอนุรักษ์ภายในพื้นที่กลุ่มน้ำ เช่น กิจกรรมบวชป่า สืบชะตาแม่น้ำ กิจกรรมรณรงค์เดินธรรมาตราเพื่อแม่น้ำโขง กิจกรรมถอดบทเรียนการทำงานในระดับพื้นที่ เป็นต้น

6) การสนทนากลุ่ม (Focus group discussion) ผู้วิจัยได้เชิญผู้เกี่ยวข้องใน พื้นที่ชายฝั่งโขง พื้นที่กลุ่มน้ำอิง พื้นที่กลุ่มน้ำหงาว-งาว และพื้นที่กลุ่มน้ำกก-เวียงหนองหล่ม เข้าร่วมการสนทนากลุ่มจำนวน 5 ครั้ง เพื่อนำข้อมูลที่ได้จากการสนทนากลุ่มในแต่ละพื้นที่มาวิเคราะห์ร่วมกันสรุปภาพรวมการเคลื่อนไหวของเครือข่ายฯ รวมไปถึงกระบวนการเรียนรู้ของเครือข่ายชุมชนในแต่ละพื้นที่ที่ได้มีการเคลื่อนไหวในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ และแนวทางการเสริมสร้างกระบวนการเรียนรู้ของเครือข่ายชุมชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติกลุ่มน้ำ

7) การอภิปรายกลุ่ม (Group discussion) เป็นวิธีการรวบรวมศึกษาข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับแนวทางการเสริมสร้างกระบวนการเรียนรู้ของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมแบบใหม่ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติกลุ่มน้ำโขง โดยเน้นให้ผู้เข้าร่วมการอภิปรายกลุ่มร่วมกันวิเคราะห์และแสดงความคิดเห็นต่อแนวทางการเสริมสร้างกระบวนการเรียนรู้ ซึ่งผู้วิจัยได้ปรับประยุกต์ใช้การศึกษาวเคราะห์ชุมชนแบบมีส่วนร่วม (Participatory rural appraisal: PRA) มาใช้ในกระบวนการอภิปรายกลุ่ม

3.2 กลุ่มเป้าหมาย

ในการศึกษารวบรวมข้อมูลครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ แบ่งออกเป็น 2 กลุ่ม ได้แก่ กลุ่มผู้ให้ข้อมูลทั่วไป (Key-persons) และกลุ่มผู้ให้ข้อมูลที่สำคัญ (Key - informants) มีการกำหนดเกณฑ์ในการคัดเลือกกลุ่มเป้าหมายในกระบวนการศึกษา โดยแบ่งตามวิธีการศึกษารวบรวมข้อมูล มีรายละเอียดดังนี้

1) กลุ่มผู้ให้ข้อมูล (Key persons) ผู้วิจัยได้แบ่งตามวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล ดังนี้

- การสัมภาษณ์กึ่งโครงสร้าง เป็นกลุ่มเป้าหมายที่ผู้วิจัยไม่ได้เฉพาะเจาะจง แต่เป็น

ผู้ให้ข้อมูล ที่เป็นสมาชิกและร่วมดำเนินการกับเครือข่ายอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรมลุ่มน้ำโขง-ล้านนาที่อยู่ในพื้นที่ ที่ได้เข้าร่วมขบวนการเคลื่อนไหวในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่ลุ่มน้ำ ประกอบด้วย พื้นที่ชายฝั่งโขง พื้นที่ลุ่มน้ำอิง พื้นที่ลุ่มน้ำกก-เวียงหนองล่อง และพื้นที่ลุ่มน้ำหาว-งาว จำนวน 17 คน ซึ่งให้ข้อมูลเบื้องต้นเกี่ยวกับพัฒนาการเคลื่อนไหวของชุมชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่ลุ่มน้ำ

- การสัมภาษณ์กลุ่ม (Interview Group) เพื่อตรวจสอบข้อมูลและการศึกษาข้อมูลเพิ่มเติมที่จะหาข้อสรุปร่วมกัน ซึ่งเป็นกลุ่มผู้ให้ข้อมูลจาก ตัวแทนในเครือข่ายพื้นที่ของแต่ละพื้นที่ลุ่มน้ำ ที่ผู้วิจัยได้สัมภาษณ์ถึงโครงสร้างข้อมูลเบื้องต้นเกี่ยวกับพัฒนาการเคลื่อนไหวของเครือข่ายทั้งในระดับภาพรวมของลุ่มน้ำโขงและการเคลื่อนไหวในระดับเครือข่ายพื้นที่ลุ่มน้ำ ซึ่งเป็นตัวแทนจากในแต่ละพื้นที่ลุ่มน้ำ จำนวน 13 คน และตัวแทนจากกลุ่มองค์กรพัฒนาเอกชนในท้องถิ่นที่ร่วมสนับสนุนการเคลื่อนไหวของเครือข่ายชุมชนทั้งใน พื้นที่ชายฝั่งโขง พื้นที่ลุ่มน้ำอิง พื้นที่ลุ่มน้ำหาว-งาว และพื้นที่ลุ่มน้ำกก-เวียงหนองล่อง จำนวน 6 คน

2) ผู้ให้ข้อมูลที่สำคัญ (Key Informants) ผู้วิจัยได้แบ่งตามวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล ดังนี้

- การสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth interview) เกี่ยวกับประเด็นกระบวนการเรียนรู้ของเครือข่ายชุมชนในพื้นที่ลุ่มน้ำในการเคลื่อนไหวจัดการทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่ลุ่มน้ำ แบ่งออกเป็นผู้ให้ข้อมูลที่สำคัญ 2 กลุ่ม ได้แก่

กลุ่มที่ 1 แกนนำชุมชน แกนนำในเครือข่ายแต่ละพื้นที่ลุ่มน้ำ และแกนนำในเครือข่ายอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรมลุ่มน้ำโขง-ล้านนา ในพื้นที่ชายฝั่งโขง พื้นที่ลุ่มน้ำอิง พื้นที่ลุ่มน้ำหาว-งาว และพื้นที่ลุ่มน้ำกก-เวียงหนองล่อง จำนวน 22 คน โดยมีเกณฑ์ในการคัดเลือก คือ เป็นแกนนำที่ดำเนินการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำในพื้นที่ของตนเอง อย่างเป็นรูปธรรม ผ่านการร่วมกิจกรรมของเครือข่ายชุมชนในแต่ละพื้นที่ลุ่มน้ำและภาพรวมของการเคลื่อนไหวเรียกร้องเชิงนโยบายที่ผ่านมา

กลุ่มที่ 2 นักพัฒนาเอกชน ที่ทำงานสนับสนุนการเคลื่อนไหวในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในลุ่มน้ำโขง จำนวน 9 คน โดยมีเกณฑ์ในการคัดเลือก คือ เป็นนักพัฒนาเอกชนที่มีบทบาทในการเสริมสร้างและสนับสนุนกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนในพื้นที่ลุ่มน้ำ มีประสบการณ์การทำงานร่วมกับเครือข่ายชุมชนในพื้นที่ลุ่มน้ำอย่างน้อย 5 ปี ที่เห็นพัฒนาการการเปลี่ยนแปลงของเครือข่ายชุมชนในพื้นที่ และเป็นนักพัฒนาเอกชนในพื้นที่ลุ่มน้ำ

- การสนทนากลุ่ม (Focus group discussion) ผู้วิจัยได้จัดการสนทนากลุ่ม จำนวน 6 ครั้ง โดยได้คัดเลือกจากผู้ให้ข้อมูลที่สำคัญในแต่ละพื้นที่ลุ่มน้ำที่เคยให้ข้อมูลการสัมภาษณ์ และผู้ให้ข้อมูลที่ได้รับการแนะนำจากแกนนำในแต่ละพื้นที่ที่สามารถให้ข้อมูลครบถ้วนตามประเด็นการสนทนากลุ่มที่ผู้วิจัยได้อธิบายให้กับแกนนำในแต่ละพื้นที่ช่วยประสานงานผู้เข้าร่วม โดยการคัดเลือกกลุ่มผู้ให้ข้อมูลที่สำคัญในการร่วมการสนทนากลุ่มผู้วิจัยมีเกณฑ์ในการคัดเลือก แบ่งออกเป็น 2 กลุ่ม ดังนี้

กลุ่มที่ 1 กลุ่มนักพัฒนาองค์กรเอกชน (NGOs) ที่ทำงานในพื้นที่และนักวิชาการท้องถิ่น จำนวน 9 คน โดยเป็นกลุ่มคนทำงานในแต่ละพื้นที่ลุ่มน้ำที่สนับสนุนการเคลื่อนไหวของชุมชนและเครือข่ายชุมชนในแต่ละพื้นที่ลุ่มน้ำ

กลุ่มที่ 2 กลุ่มแกนนำในระดับชุมชน แกนนำในเครือข่ายพื้นที่ แกนนำเครือข่าย จากพื้นที่ชายฝั่งโขง พื้นที่ลุ่มน้ำอิง และพื้นที่ลุ่มน้ำหาว-งาว พื้นที่ลุ่มน้ำกก-เวียงหนองล่อง จำนวน 56 คน เป็นผู้มีบทบาทสำคัญในการขับเคลื่อนการจัดการในแต่ละพื้นที่ลุ่มน้ำของเครือข่ายที่มี ประสบการณ์ในการร่วมกิจกรรมการเคลื่อนไหวของเครือข่ายทั้งในระดับพื้นที่ลุ่มน้ำและระหว่างพื้นที่ ลุ่มน้ำภายนอก

- การอภิปรายกลุ่ม (Group Discussion) ในการเสนอแนะแนวทางการเสริมสร้าง กระบวนการเรียนรู้ของขบวนการเคลื่อนไหวในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำโขง โดยการใช้ เทคนิคการวิเคราะห์ชุมชนแบบมีส่วนร่วม (PRA) มาประยุกต์ใช้ ในการจัดอภิปรายกลุ่ม โดยอาศัย กระบวนการมีส่วนร่วมในการวิเคราะห์สถานการณ์ และการเสนอแนวทางการเสริมสร้างกระบวนการ เรียนรู้ร่วมกันท่ามกลางบริบทเชิงสถานการณ์ปัจจุบัน ในการเคลื่อนไหวร่วมกันในการจัดการ ทรัพยากรธรรมชาติในลุ่มน้ำโขง โดยผู้วิจัยแบ่งผู้ที่เข้าร่วมกระบวนการแบ่งออกเป็น 2 กลุ่ม ได้แก่

กลุ่มที่ 1 กลุ่มนักพัฒนาองค์กรเอกชนและนักวิชาการท้องถิ่นที่อยู่ในแต่พื้นที่ลุ่มน้ำ จำนวน 9 คน ที่เคยให้ข้อมูลในการสัมภาษณ์เชิงลึกและเข้าร่วมสนทนากลุ่มในกระบวนการศึกษาของ ผู้วิจัยโดยเป็นบุคคลที่มีความรู้และความเข้าใจเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในลุ่มน้ำโขงและ เข้าใจกระบวนการทำงานร่วมกับเครือข่ายชุมชนในพื้นที่

กลุ่มที่ 2 กลุ่มแกนนำในระดับต่างๆ สมาชิกในชุมชนในเครือข่ายอนุรักษ์ ทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรมลุ่มน้ำโขง-ล้านนา และเป็นกลุ่มคนที่ให้ข้อมูลและเข้าร่วมการ สนทนากลุ่ม จำนวน 11 คน โดยเป็นกลุ่มแกนนำการเคลื่อนไหวของกลุ่ม/เครือข่ายในการจัดการ ทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำของชุมชน หรือเป็นสมาชิกของกลุ่ม/เครือข่ายที่ทำงานเกี่ยวกับการจัดการ ทรัพยากรธรรมชาติในลุ่มน้ำโขงทั้งในพื้นที่ชายฝั่งโขง พื้นที่ลุ่มน้ำอิง พื้นที่ลุ่มน้ำกก-เวียงหนองล่อง และพื้นที่ลุ่มน้ำหาว-งาว

3.3 เครื่องมือที่ใช้ในการศึกษาวิจัย

ในการศึกษาครั้งนี้ ผู้วิจัย ได้ใช้เครื่องมือที่ใช้ในการศึกษา ดังนี้

1) ประเด็นในการสัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้าง (Semi-structured Interviewing-SSI) ใน ประเด็น พัฒนาการและความเป็นมา การดำเนินการที่ผ่านมาของเครือข่าย รูปแบบในการจัดการ พื้นที่การดำเนินการของเครือข่าย และการเคลื่อนไหวของเครือข่ายชุมชนที่ผ่านมาทั้งในระดับพื้นที่ รูปแบบและระดับการเคลื่อนไหวเชิงนโยบาย

2) แนวประเด็นการสัมภาษณ์เชิงลึก ผู้วิจัยกำหนดประเด็นคำถามจากการศึกษาเอกสาร และ ประเด็นเพิ่มเติมเกี่ยวกับกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนในเครือข่ายจากการศึกษาภาพรวมของการ เคลื่อนไหวที่ผ่านมา มากำหนดเป็นแนวคำถาม ประกอบด้วย

- กระบวนการเรียนรู้ ประกอบด้วย แนวทางการการเรียนรู้ร่วมกัน เนื้อหาการ เรียนรู้ ลักษณะการเรียนรู้ วิธีการเรียนรู้ร่วมกัน แหล่งเรียนรู้ และกลไกในการขับเคลื่อนการเรียนรู้

- การเคลื่อนไหวในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ประกอบด้วย การดำเนินการที่ ผ่านมาของเครือข่าย รูปแบบในการจัดการ ลักษณะการรวมกลุ่ม และรูปแบบการเคลื่อนไหวที่ผ่าน

มา เครือข่ายพันธมิตร องค์กรสนับสนุนจากภายนอก และผลสำเร็จในการเคลื่อนไหวที่ผ่านมา เป็นต้น

3) แบบสังเกตในการศึกษา มีประเด็นในการสังเกตดังนี้ การกระทำอย่างเป็นรูปธรรม (Acts) แบบแผนการกระทำ (Activities) ความหมาย (Meaning) การให้ความหมายแก่การกระทำหรือแบบแผนพฤติกรรมในการกระทำและแบบแผนการกระทำ ความสัมพันธ์ (Relationship) ความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลและระหว่างกลุ่ม เครือข่ายระหว่างพื้นที่ลุ่มน้ำ การมีส่วนร่วมในกิจกรรม (Participation) และสภาพสังคม (Setting) หรือสภาพบริบท

4) ผู้วิจัยใช้แผนที่ลุ่มน้ำที่มีการกำหนดพื้นที่ของชุมชนที่ได้จากการศึกษาข้อมูลจากเอกสาร และการสัมภาษณ์แกนนำในเครือข่าย มาใช้ประกอบการซักถาม ร่วมกับประเด็นการสัมภาษณ์ ประกอบด้วย บริบทพื้นที่ลุ่มน้ำ ระบบนิเวศลุ่มน้ำ ประวัติความเป็นมาของเครือข่าย พัฒนาการในการเคลื่อนไหว ลักษณะการรวมกลุ่ม การจัดการ พื้นที่รูปธรรม การดำเนินการที่ผ่านมา ของเครือข่ายชุมชนที่ได้มีการรวมตัวกันในการเคลื่อนไหวที่ผ่านมา

5) ประเด็นการสนทนากลุ่ม โดยมีเนื้อหาที่ได้จากการสรุปจากการสัมภาษณ์เชิงลึกและจากการสัมภาษณ์กลุ่ม มาพัฒนาเป็นประเด็นในการสนทนากลุ่ม ดังนี้ การเคลื่อนไหวในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ รูปแบบการเคลื่อนไหวรูปธรรมในการจัดการ และกระบวนการเรียนรู้ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำเครือข่ายชุมชนในแต่ละพื้นที่ลุ่มน้ำ

6) ประเด็นในการอภิปรายกลุ่มที่ ผู้วิจัยได้วิเคราะห์เกี่ยวแนวทางของกระบวนการเรียนรู้ ที่ทำให้เกิดการเคลื่อนไหวร่วมกันในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำโขง ในประเด็น ผู้กระทำการ การปฏิบัติการ เนื้อหา การสร้างพื้นที่ทางสังคม และทุนทางสังคม ที่สนับสนุนและเสริมสร้างให้เกิดการเรียนรู้ร่วมกันในการเคลื่อนไหวในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของกลุ่มคน ชุมชนในพื้นที่ลุ่มน้ำ

3.4 การเก็บรวบรวมข้อมูล

การเก็บรวบรวมข้อมูลในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยเก็บรวบรวมข้อมูลออกเป็น การศึกษาข้อมูลจากเอกสารที่เกี่ยวข้อง และการศึกษาในสนาม มีรายละเอียดดังนี้

3.4.1 การศึกษาข้อมูลจากเอกสารที่เกี่ยวข้อง

ผู้วิจัยเก็บรวบรวมข้อมูลจากการค้นคว้าเอกสารทั้งปฐมภูมิ และทุติยภูมิ จากเครือข่ายชุมชน และองค์กรพัฒนาเอกชน ในช่วงก่อนการลงพื้นที่ในการศึกษาเพื่อทำความเข้าใจข้อมูลบริบทในเบื้องต้น และการรวบรวมเอกสารในช่วงลงพื้นที่ ที่เป็นเอกสารเกี่ยวกับการสรุปการประชุม การสรุปบทเรียนของเครือข่ายชุมชนในแต่ละพื้นที่ลุ่มน้ำ และที่เกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำโขงของกรณีศึกษา ที่ผู้วิจัยศึกษาแล้วนำมาจัดทำตารางสรุปข้อมูลที่ได้จากการศึกษาเอกสาร มาจัดหมวดหมู่ และเชื่อมโยงกับวัตถุประสงค์ในการวิจัย และในส่วนการวิเคราะห์ ผู้วิจัยอาศัยการตีความ วิเคราะห์ และสังเคราะห์ข้อมูลที่ได้จากเอกสาร ด้วยการวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) ที่นำเสนอในเชิงบรรยายตามประเด็นคำถามและกรอบการศึกษาวิจัย ว่าครบและครอบคลุมตามที่ต้องการ โดยการคัดเลือกเอกสารผู้วิจัยพิจารณาจากเกณฑ์ ดังนี้

- เอกสารทางวิชาการ เอกสารเผยแพร่ขององค์กรต่างๆ ภาคเอกชน รวมไปถึงบทความต่างๆ ที่มีประเด็นเกี่ยวกับข้องกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำโขงของกรณีเฉพาะที่ผู้วิจัยศึกษา เช่น หนังสือการให้การของคณทั้ยน้ำ แม่น้ำโขงแม่น้ำแห่งวิถีชีวิตและวัฒนธรรม

- เอกสารของเครือข่ายอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรมลุ่มน้ำโขง-ล้านนา เป็นผู้จัดทำขึ้นในการเผยแพร่และการดำเนินการ มี เอกสารสรุปการประชุม รายงานการวิจัย หนังสือ และบทความ เช่น หนังสือสื่อแม่โขงโพสต์ รายงานวิจัยจาวบ้าน คอนผีหลง: บ้านของผลา พีชพันธ์ และผู้คนแห่งลำน้ำของ หนังสือจากสิบสองปันนาถึงหาดบ้าย หาดทรายทอง และหนังสือนิเวศวัฒนธรรมท้องถิ่นกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำโขง กรณีพื้นที่แม่น้ำของ-ล้านนา เป็นต้น

3.4.2 การศึกษาในสนาม

ผู้วิจัยได้ลงพื้นที่เพื่อศึกษาการดำเนินการเคลื่อนไหวในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำโขงของเครือข่ายอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรมลุ่มน้ำโขง-ล้านนา โดยผู้วิจัยได้ลงพื้นที่ในการศึกษา แบ่งออกเป็น 2 ช่วง คือ

ช่วงที่ 1 ระหว่างต้นเดือนตุลาคม 2555-เมษายน 2556 ผู้วิจัยเริ่มจากการรวบรวมข้อมูลจากการสัมภาษณ์อย่างไม่เป็นทางการโดยอาศัยวิธีการการสัมภาษณ์กึ่งโครงสร้าง เพื่อให้ผู้ให้ข้อมูลเกิดความรู้สึกเป็นธรรมชาติในการให้ข้อมูลที่จะนำมาซึ่งข้อมูลที่เป็นจริงมากที่สุด การสัมภาษณ์กึ่งโครงสร้าง ที่ผู้วิจัยกำหนดประเด็นในการสัมภาษณ์อย่างไม่เป็นทางการ มีได้นัดแนะคำถามแต่เลือกสัมภาษณ์จากการสังเกตบทบาทของผู้ให้ข้อมูลที่จะสามารถให้คำตอบได้ จากบทบาทในกลุ่มเครือข่าย และชุมชน ที่แสดงออกจากการเข้าร่วมกิจกรรมในเครือข่ายชุมชนในพื้นที่ต่างๆของผู้วิจัย แล้วจึงขอสัมภาษณ์หลังจากเสร็จกิจกรรม โดยการซักถามเป็นไปอย่างธรรมชาติไม่ได้มีการจดบันทึกระหว่างการสัมภาษณ์ แต่ผู้วิจัยนำข้อมูลที่ได้มาบันทึกลงในสมุดบันทึกสนาม (Field note) ตามประเด็นที่ได้ข้อมูลมา ผู้วิจัยดำเนินการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลจนกว่าจะได้ข้อมูลครอบคลุมตามประเด็นในการศึกษาของผู้วิจัย ในบางประเด็นที่ผู้ให้ข้อมูลไม่สามารถตอบได้ผู้วิจัยก็จะขอให้ผู้ให้ข้อมูลช่วยแนะนำผู้ที่สามารถให้ข้อมูลในประเด็นดังกล่าวได้ จะนำไปสู่การสัมภาษณ์แบบเจาะลึกต่อไป เพื่อช่วยให้ผู้วิจัยได้ข้อมูลที่ตรงกับความต้องการและตรงประเด็นมากยิ่งขึ้น

นอกจากนี้ ในช่วงที่ 1 ผู้วิจัย ยังใช้การสัมภาษณ์กลุ่ม เพื่อตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูลและการเพิ่มรายละเอียดข้อมูลหลังจากที่ได้ข้อมูลเบื้องต้นจากการสัมภาษณ์กึ่งโครงสร้างจากผู้ให้ข้อมูล โดยผู้วิจัยนำข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์นำมาสรุปและจัดระบบเนื้อหาตามประเด็นเพื่อนำมาใช้ในการสัมภาษณ์กลุ่มอีกครั้ง ซึ่งข้อมูลที่ได้นำมาใช้ในการอธิบายเกี่ยวกับบริบทพื้นที่ การเคลื่อนไหวที่ผ่านมาของเครือข่ายชุมชน และการสรุปพื้นที่เครือข่ายชุมชนในแต่ละพื้นที่ลุ่มน้ำ เพื่อนำมากำหนดพื้นที่เป้าหมายและผู้ให้ข้อมูลสำคัญในแต่ละพื้นที่ลุ่มน้ำ ที่ผู้วิจัยจะลงไปศึกษาเกี่ยวกับกระบวนการเรียนรู้ของเครือข่ายชุมชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำแต่ละพื้นที่ลุ่มน้ำ

ช่วงที่ 2 ระหว่างเดือนพฤษภาคม 2555- มิถุนายน 2556 ผู้วิจัยได้ลงไปฝังตัวในพื้นที่เป้าหมายเพื่อให้เกิดความรู้สึกเป็นส่วนหนึ่ง สร้างความไว้วางใจและความคุ้นเคยต่อผู้ให้ข้อมูลที่สำคัญที่ผู้วิจัยจะสัมภาษณ์เชิงลึก และการร่วมสังเกตการณ์การดำเนินกิจกรรมของเครือข่ายชุมชนในแต่ละพื้นที่ไปพร้อมกัน ที่นำมาสู่ความร่วมมือในกระบวนการศึกษาของผู้วิจัยที่ต้องอาศัยความร่วมมือของผู้เกี่ยวข้องในการจัดกระบวนการทั้งการสนทนากลุ่มในแต่ละพื้นที่ลุ่มน้ำและการอภิปรายกลุ่ม ซึ่งการเก็บรวบรวมข้อมูลจากการสัมภาษณ์เชิงลึกจากผู้ให้ข้อมูลที่สำคัญ ที่ได้จากการแนะนำของผู้ให้ข้อมูลและการสังเกตการณ์ในการลงพื้นที่ช่วงแรก ผู้วิจัยได้ดำเนินการนัดหมายกับผู้ให้ข้อมูลในแต่ละ

พื้นที่ ผ่านการแนะนำของแกนนำในเครือข่ายและนักพัฒนาเอกชนในพื้นที่ โดยใช้วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล ดังนี้

1) การสนทนากลุ่มในแต่ละพื้นที่ลุ่มน้ำ ประกอบด้วย พื้นที่ชายฝั่งโขง พื้นที่ลุ่มน้ำอิง และพื้นที่ลุ่มน้ำหงาว-งาว พื้นที่ลุ่มน้ำกก-เวียงหนองล่อง มีเป้าหมายเพื่อศึกษาความคิดเห็น ประสบการณ์ และความรู้ของผู้ร่วมสนทนากลุ่มในประเด็นต่างๆ ที่เกี่ยวกับการเคลื่อนไหวและกระบวนการเรียนรู้ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำในแต่ละพื้นที่ มีขั้นตอนในการสนทนากลุ่ม ดังนี้

- ขั้นเตรียมการสนทนากลุ่ม ผู้วิจัยเลือกกลุ่มผู้ที่จะเข้าร่วมสนทนากลุ่ม กำหนดกรอบความคิดและประเด็นการสนทนาที่พัฒนามาจากการสัมภาษณ์เชิงลึกและการสัมภาษณ์กลุ่มที่กล่าวไปแล้วข้างต้น

- ขั้นดำเนินการสนทนากลุ่ม ผู้วิจัยดำเนินการแนะนำตัวและความเป็นมาของการจัดวงสนทนากลุ่มวัตถุประสงค์ และประเด็นในการพูดคุยแลกเปลี่ยน เน้นให้ทุกคนแสดงความคิดเห็นจากกลุ่มผู้เข้าร่วมการสนทนาตามประเด็นที่กำหนดไว้ โดยผู้วิจัยทำหน้าที่ในการกระตุ้นให้ทุกคนได้แสดงความคิดเห็นและคอยควบคุมประเด็นในการสนทนา

- ขั้นบันทึกข้อมูล ผู้วิจัยสรุปข้อมูลที่ได้จากการสนทนากลุ่มตามประเด็นที่กำหนดที่ได้จากการสนทนากลุ่มโดยการจัดเนื้อหาตามประเด็นการศึกษาหลัก และการสรุปประเด็นที่ได้จากการสนทนาที่ต้องสัมภาษณ์รายละเอียดเพิ่มเติมจากผู้ให้ข้อมูล ในการสนทนากลุ่มในพื้นที่อื่นด้วย เพื่อให้ได้ข้อมูลครบตามประเด็น

2) การอภิปรายกลุ่ม ที่มีการปรับใช้เทคนิคการวิเคราะห์ชุมชนแบบมีส่วนร่วม (PRA) มาใช้ร่วมในการระดมข้อเสนอแนะและความคิดเห็นต่อแนวทางการเสริมสร้างกระบวนการเรียนรู้ ผู้วิจัยได้ดำเนินการตามขั้นตอน ดังนี้

- ขั้นกำหนดประเด็นในการพูดคุยแลกเปลี่ยน โดยกำหนดประเด็นที่ต้องการศึกษาไว้เป็นแนวทางในการตั้งคำถาม

- ขั้นคัดเลือกและการสร้างความคุ้นเคยกับกลุ่มเป้าหมายก่อน โดยวิธีการแนะนำตัว การชี้แจงความเป็นมาของกระบวนการศึกษาและเป้าหมายในการจัด

- ขั้นเริ่มการสนทนาและสำรวจข้อมูลเบื้องต้น ที่จะนำพาผู้เข้าร่วมเข้าสู่ประเด็นการให้ข้อมูลและการให้ข้อเสนอแนะแนวทาง โดยใช้เอกสารข้อมูลที่ได้จากการศึกษามา กำหนดประเด็นในการแลกเปลี่ยน

- ขั้นจัดบันทึกข้อมูล โดยการบันทึกข้อคิดเห็นและข้อสรุปร่วมกัน ให้ทุกคนได้เห็นร่วมกันบนกระดานขนาดใหญ่ระหว่างแลกเปลี่ยนและแสดงความคิดเห็น และการบันทึกเสียงตลอดกระบวนการเพื่อให้ได้รายละเอียดของข้อมูลที่ครบถ้วน

- ขั้นตรวจสอบข้อมูล โดยอาศัยผู้เข้าร่วมกระบวนการเป็นผู้แสดงความคิดเห็นและตรวจสอบร่วมกันในแต่ละประเด็นที่มีการพูดคุยกัน

3.5 การตรวจสอบข้อมูลและการวิเคราะห์ข้อมูล

3.5.1 ตรวจสอบความตรงและความน่าเชื่อถือของข้อมูล ผู้วิจัยตรวจสอบข้อมูลแบบสามเส้า (Triangulation) ดังนี้

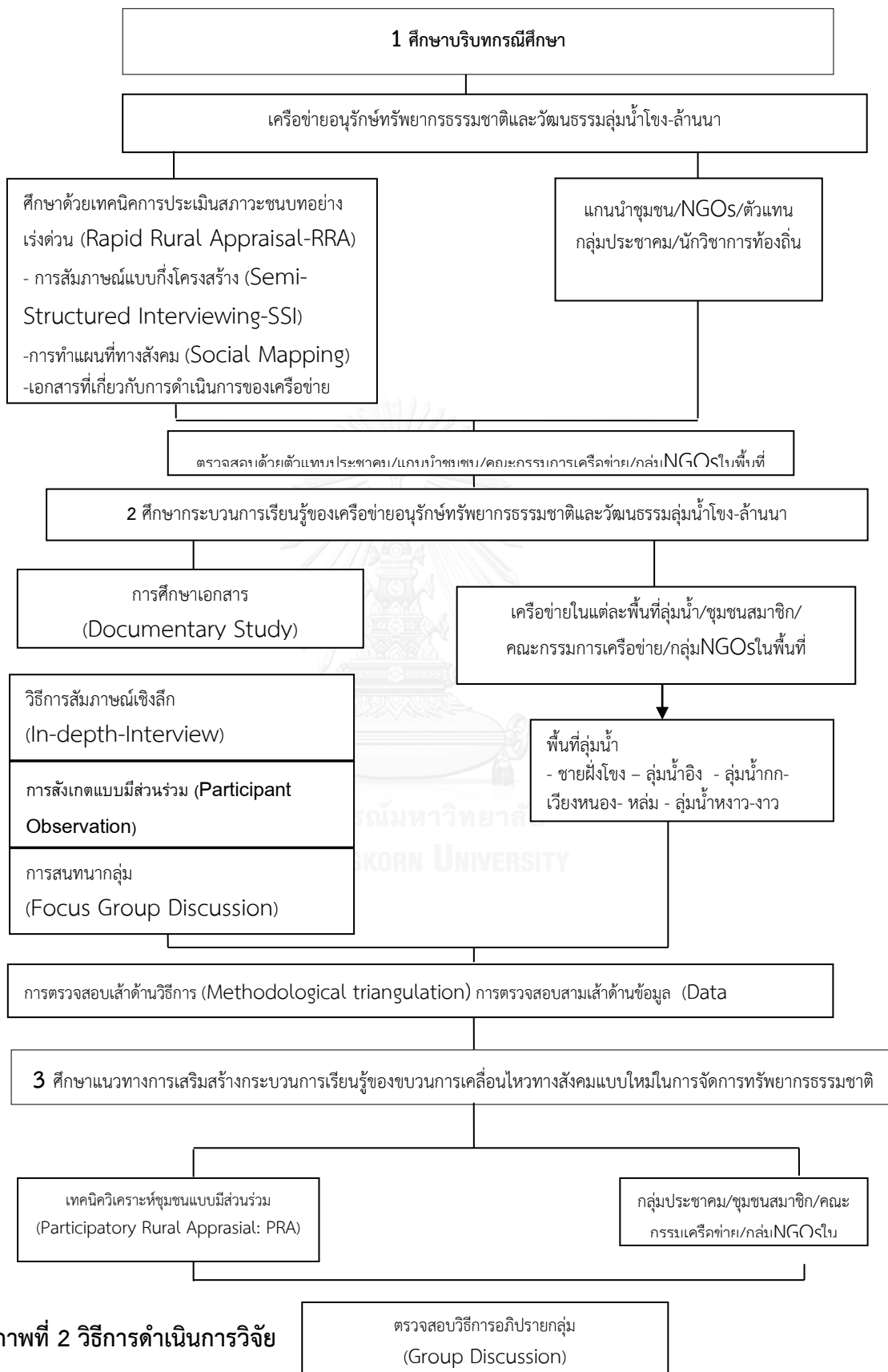
- การตรวจสอบสามเส้าด้านข้อมูล (Data triangulation) เป็นการตรวจสอบข้อมูลที่ได้มาว่าถูกต้องหรือไม่ โดยพิจารณาจากแหล่งที่มาของข้อมูลที่ได้แก่ แหล่งเวลา เช่น การสัมภาษณ์และการสังเกตในเวลาที่แตกต่างกัน แหล่งบุคคล เช่น การสัมภาษณ์หรือการสังเกตบุคคลที่หลากหลายในประเด็นเดียวกันในแต่ละพื้นที่ลุ่มน้ำ และการสัมภาษณ์ในประเด็นเดียวกันจากผู้ให้ข้อมูลอย่างน้อย 3 คน จากแต่ละพื้นที่ลุ่มน้ำ

- การตรวจสอบสามเส้าด้านวิธีการ (Methodological triangulation) เป็นการรวบรวมข้อมูลที่หลากหลายวิธี คือ การเก็บข้อมูลในประเด็นเดียวกันแต่ใช้วิธีการเก็บหลายรูปแบบ เช่น การสนทนากลุ่ม การสังเกต การสัมภาษณ์ในประเด็นเดียวกัน เป็นต้น

นอกจากนี้ผู้วิจัยยังนำข้อสรุปที่ได้จากการศึกษาไปตรวจสอบผ่านการคืนข้อมูลแก่ตัวแทนแกนนำชุมชน แกนนำเครือข่าย และกลุ่ม NGOs ในพื้นที่เพื่อตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูลผ่านเวทีประชุมประชองเครือข่ายอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรมลุ่มน้ำโขง-ล้านนา

3.5.2 การวิเคราะห์ข้อมูล

ผู้วิจัยใช้กระบวนการวิเคราะห์ข้อมูลและการตีความข้อมูลแบบอุปนัย (Analytic induction) โดย การตีความสร้างข้อสรุปข้อมูลรูปธรรมหรือปรากฏการณ์ที่ได้จากการรวบรวมข้อมูลเพื่อหาข้อสรุปในการศึกษา โดยในการศึกษาเพื่อหาข้อสรุปที่จะไปถึงความรู้ระดับโมทัศน์หรือทฤษฎีได้นั้น ผู้วิจัยให้ความสำคัญกับการพิจารณาข้อมูลที่ได้จากการศึกษา โดยเริ่มจากไม่ต้องใช้ความคตินามธรรมมากนัก ไปจนถึงวิธีที่เป็นนามธรรมมากขึ้น ประกอบด้วย (1) การมองหาแบบแผน เรื่องหรือประเด็นสำคัญที่ปรากฏขึ้นมาจากข้อมูล (2) มองหาความน่าจะเป็นในข้อมูล (3) จัดกลุ่ม/จัดประเภทสิ่งต่างๆ (4) สร้างคำหรือวลีเปรียบเทียบเพื่อให้มองเห็นภาพที่ชัดเจนของสิ่งที่กำลังวิเคราะห์อยู่ (5) มองหาความเหมือนความต่างของเรื่องที่จะวิเคราะห์ (6) แยกตัวแปรออกมาดูในรายละเอียดก่อน (7) จัดกลุ่มเรื่องที่เกี่ยวข้องกันไว้ภายใต้โมทัศน์เดียวกัน (8) แยกตัวประกอบของประเด็นที่ทำการวิเคราะห์ (9) ตรวจสอบความสัมพันธ์ระหว่างตัวแปร (10) การเชื่อมโยงหลักฐานอย่างมีเหตุผล และ (11) สร้างข้อสรุปเชิงแนวคิดและทฤษฎีที่มีเหตุผล สอดคล้องกับข้อเท็จจริงเชิงปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้น และการวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) โดยการกระบวนการหาข้อสรุปและการตีความหมายของผลหรือข้อค้นพบที่ได้จากการแสดงข้อมูล รวมถึงการตรวจสอบว่าข้อสรุป/ความหมายที่ได้้นั้นมีความถูกต้องตรงประเด็นที่ผู้วิจัยกำหนดไว้

ภาพที่ 2 วิธีการดำเนินการวิจัย

บทที่ 4

บริบทกรณีศึกษา

การวิจัยเรื่อง การวิเคราะห์กระบวนการเรียนรู้ของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมแบบใหม่ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำสาขาทอนบนของประเทศไทย ในบทนี้ผู้วิจัยนำเสนอเกี่ยวกับบริบทของพื้นที่และการเคลื่อนไหวในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำ กรณีเครือข่ายอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรมลุ่มน้ำโขง-ล้านนา ซึ่งผู้วิจัยจะเรียกว่า “เครือข่ายฯ” แบ่งเนื้อหาออกเป็น 2 ส่วน ดังนี้

4.1 บริบทพื้นที่ของเครือข่ายอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรมลุ่มน้ำ โขง-ล้านนา

- 4.1.1 ลักษณะกายภาพของพื้นที่ลุ่มน้ำ
- 4.1.2 การตั้งถิ่นฐานของกลุ่มคน
- 4.1.3 สภาพเศรษฐกิจ
- 4.1.4 การใช้ประโยชน์แหล่งทรัพยากรธรรมชาติ
- 4.1.5 ประเพณี วัฒนธรรมและความเชื่อของชุมชน
- 4.1.6 การรวมกลุ่มในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ
- 4.1.7 สถานการณ์และการเปลี่ยนแปลงของทรัพยากรธรรมชาติ
- 4.1.8 รูปธรรมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำ

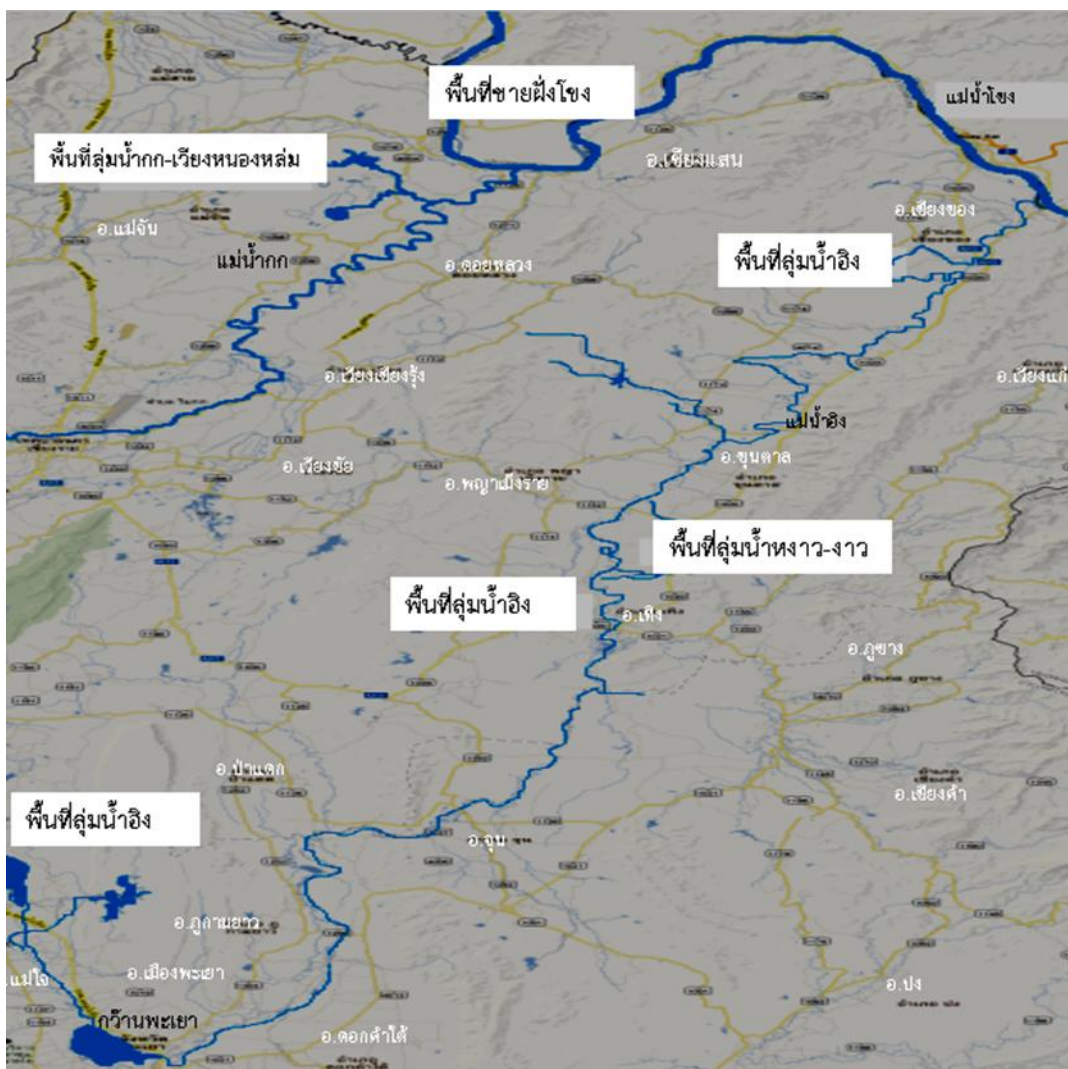
4.2 การเคลื่อนไหวในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำโขง

- 4.2.1 ช่วงการก่อรูปกลุ่มทางสังคม (พ.ศ. 2538-2545)
- 4.2.2 ช่วงการรวมตัวเป็นเครือข่าย (พ.ศ. 2546-2548)
- 4.2.3 ช่วงการขับเคลื่อนขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม (พ.ศ. 2549-2552)
- 4.2.4 ช่วงขยายขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม (พ.ศ. 2553-ปัจจุบัน)

4.1 บริบทพื้นที่ของเครือข่ายอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรมลุ่มน้ำโขง-ล้านนา

เครือข่ายอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรมลุ่มน้ำโขง-ล้านนา มีพื้นที่ปฏิบัติการในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติครอบคลุมพื้นที่ลุ่มน้ำโขงตอนบนในภาคเหนือของประเทศไทย โดยมีการแบ่งพื้นที่รูปธรรมในการปฏิบัติการตามแนวคิด “นิเวศวัฒนธรรมลุ่มน้ำ” ที่ให้ความสำคัญกับบริบทของระบบนิเวศ ประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม (เครือข่ายอนุรักษ์อนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรมลุ่มน้ำโขง – ล้านนา, 2553 : 22) ออกเป็น 4 พื้นที่ลุ่มน้ำ ตามระบบนิเวศวัฒนธรรมลุ่มน้ำ

น้ำ ประกอบด้วย 1) พื้นที่ชายฝั่งโขง 2) พื้นที่ลุ่มน้ำอิง 3) พื้นที่ลุ่มน้ำกก-เวียงหนองล่อง และ 4) พื้นที่ลุ่มน้ำหาว-งาว ปรากฏดังภาพที่ 3

ภาพที่ 3 พื้นที่ในการปฏิบัติการของเครือข่ายอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรมลุ่มน้ำโขง-ล้านนา

ผู้วิจัย : 1 กรกฎาคม 2557

โดยมีรายละเอียดดังนี้

จากการศึกษาบริบท พื้นที่ชายฝั่งโขง พื้นที่ลุ่มน้ำอิง พื้นที่ลุ่มน้ำกก-เวียงหนองล่อง และ พื้นที่ลุ่มน้ำหาว-งาว มีรายละเอียดในภาพรวมของพื้นที่เป้าหมายในการศึกษา ดังต่อไปนี้

4.1.1 ลักษณะกายภาพของพื้นที่ลุ่มน้ำ ประกอบด้วยพื้นที่ชายฝั่งโขงในพื้นที่ลุ่มน้ำหลัก พื้นที่ลุ่มน้ำหงาว-งาวเป็นพื้นที่ต้นน้ำ และลุ่มน้ำอิง ลุ่มน้ำกก-เวียงหนองหล่มเป็นลุ่มน้ำย่อย ที่อยู่ในระบบลุ่มน้ำโขงที่มีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกัน มีรายละเอียดดังนี้

4.1.1.1 พื้นที่ชายฝั่งโขง เป็นพื้นที่ลุ่มน้ำหลักที่มีความสัมพันธ์กับระบบนิเวศในแม่น้ำโขง ตามลักษณะความยาวของแม่น้ำโขง ที่มีเกาะแก่ง หาด ดอนทราย จำนวนมาก ไหลคดโค้งไปตามภูเขาและเนินเขาทอดยาวในแนวเหนือใต้ เริ่มต้นจากสามเหลี่ยมทองคำ ผ่าน อำเภอเชียงแสน อำเภอเชียงของ อำเภอเวียงแก่น จนถึงแก่งผาไดที่บ้านห้วยลึก อำเภอเวียงแก่น ในเขตจังหวัดเชียงราย ก่อนไหลเข้าสู่ประเทศลาว รวมระยะทางประมาณ 124 กิโลเมตร (โครงการเชื่อมลุ่มน้ำโขง และ เครือข่ายอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรมลุ่มน้ำโขง-ล้านนา, 2553)

4.1.1.2 พื้นที่ลุ่มน้ำอิง เป็นลุ่มน้ำย่อยของลุ่มน้ำโขง ที่มีแม่น้ำอิงเป็นแม่น้ำสาขาที่มีความสัมพันธ์กับแม่น้ำโขงเป็นระบบน้ำย่อยของลุ่มน้ำโขง อยู่ระหว่างหุบเขาตอนเหนือของเทือกเขาดีป่นน้ำตากลาง เป็นพื้นที่ราบกว้างใหญ่ขนาดบึงแม่น้ำอิง ตลอดเส้นทางเป็นแนวยาวไหลผ่านพื้นที่อำเภอแม่ใจ อำเภอเมือง อำเภอดอกคำใต้ กิ่งอำเภอภูพานยาว อำเภอจุน อำเภอเชียงคำในจ.พะเยา แล้วไหลสู่ อำเภอป่าแดด อำเภอเทิง กิ่งอำเภอพญาเม็งราย อำเภอขุนตาล ไปบรรจบกับแม่น้ำโขงที่บ้านปากอิง อำเภอเชียงของ จังหวัดเชียงราย รวมระยะทางประมาณ 250 กิโลเมตร (ภัทร ยืนยง, 2549)

4.1.1.3 พื้นที่ลุ่มน้ำหงาว- ลุ่มน้ำงาว เป็นพื้นที่ต้นน้ำที่มีความสัมพันธ์กับลุ่มน้ำโขง และลุ่มน้ำอิง มีแม่น้ำหงาวและแม่น้ำงาวเป็นแม่น้ำสายหลัก อยู่ในเขตพื้นที่ดอยยาวและดอยผาหม่น เป็นพื้นที่ต้นน้ำภายใต้ระบบนิเวศวิทยาลุ่มน้ำโขง มีอาณาเขตติดต่อกับประเทศลาว ในแนวเทือกเขาหลวงพระบาง ลักษณะภูมิประเทศ เป็นภูตอย สลับลำห้วย มีที่ราบเพียงเล็กน้อย มีแหล่งท่องเที่ยวที่สำคัญระดับประเทศ เช่น ภูชี้ฟ้า ผาตั้ง เขตดอยยาว-ผาหม่น มีพื้นที่ลุ่มน้ำครอบคลุม ในเขตตำบลปอ ตำบลท่าข้าม ตำบลหงาว ตำบลยางฮ่อม และตำบลต๋องเต่า ครอบคลุมพื้นที่ 31 หมู่บ้าน ก่อนไหลไปรวมเป็นแม่น้ำหงาวที่บ้านหนองเต่า และแม่น้ำงาวไหลลงสู่แม่น้ำโขงที่บ้านหล้ายาว ในเขตอำเภอเวียงแก่น และน้ำหงาวได้ไหลไปบรรจบกับแม่น้ำลาว ก่อนไหลไปรวมกับแม่น้ำอิงอีกด้านหนึ่ง ซึ่งถือได้ว่าลุ่มน้ำหงาว-งาว เป็นต้นน้ำของทั้งแม่น้ำโขงและแม่น้ำอิง (นายธี นามสมมุติ, สัมภาษณ์, 17 มิถุนายน 2556) (เครือข่ายนิเวศวัฒนธรรมลุ่มน้ำหงาว-งาว, 2553)

4.1.1.4 พื้นที่ลุ่มน้ำกก-เวียงหนองหล่ม ลุ่มน้ำกกเป็นลุ่มน้ำย่อยของลุ่มน้ำโขง พื้นที่ลุ่มน้ำมีลักษณะเป็นเทือกเขาสูงโดยรอบ ตอนกลางของลุ่มน้ำเป็นที่ราบสลับกับเทือกเขา มีพื้นที่ลุ่มน้ำประมาณ 7,895 ตารางกิโลเมตร ครอบคลุมพื้นที่ 3 จังหวัด ได้แก่ พื้นที่ส่วนใหญ่ของจังหวัดเชียงราย พื้นที่บางส่วนของจังหวัดเชียงใหม่ ลำปาง ลุ่มน้ำกกมีแม่น้ำกกเป็นแม่น้ำสายหลักที่มีต้นกำเนิดจากเขตภูเขาในเมืองก รัฐฉาน ประเทศพม่าไหลเข้าสู่ประเทศไทย ที่บริเวณตำบลท่าตอน อำเภอแม่เมาะ จังหวัดเชียงใหม่ เข้าสู่จังหวัดเชียงราย ผ่านอำเภอเมือง อำเภอเวียงชัย อำเภอเวียงเชียงรุ้ง อำเภอดอยหลวง และอำเภอเชียงแสน ก่อนไหลมาบรรจบกับแม่น้ำโขงที่บ้านสบกก ตำบลบ้านแซว อำเภอเชียงแสน จังหวัดเชียงราย รวมความยาวแม่น้ำกกที่ไหลผ่านประเทศไทยประมาณ 130 กิโลเมตร จากความยาวทั้งหมดประมาณ 290 กิโลเมตร แม่น้ำกกเป็นแม่น้ำสายหลักที่หล่อเลี้ยงผู้คนในจังหวัดเชียงราย (เครือข่ายนิเวศวัฒนธรรมลุ่มน้ำกก-โขง, มปป)

4.1.2 การตั้งถิ่นฐานของกลุ่มคน ในพื้นที่ลุ่มน้ำ โดยในพื้นที่ลุ่มน้ำอิง ลุ่มน้ำกกและพื้นที่เวียงหนองล่อง มีกลุ่มคนเมืองคนดั้งเดิมในพื้นที่ที่กระจายอยู่ตามพื้นที่ราบลุ่มของลุ่มน้ำและคนอีสานที่อพยพมาจากภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทยที่ได้รับผลกระทบจากการสร้างเขื่อนลำปาว ในจังหวัดกาฬสินธุ์และเขื่อนน้ำพองในจังหวัดขอนแก่นและบางส่วนย้ายมาเพื่อหาพื้นที่ทำการเกษตรที่อุดมสมบูรณ์มักตั้งถิ่นฐานใกล้แหล่งน้ำและริมฝั่งแม่น้ำ และพื้นที่ชายฝั่งโขงมีกลุ่มคนเมืองดั้งเดิมกลุ่มคนลาวอพยพจากประเทศลาวในช่วงสงครามอินโดจีนและกลุ่มคนไทลื้อที่อพยพมาจากแคว้นสิบสองปันนาในประเทศจีนตั้งชุมชนอยู่ตั้งถิ่นฐานอยู่ตามที่ราบลุ่มริมชายฝั่งแม่น้ำโขง ตลอดจนกลุ่มชาติพันธุ์ม้งที่นิยมตั้งถิ่นฐานบนพื้นที่ต้นน้ำในลุ่มน้ำหาวและลุ่มน้ำงาว

4.1.3 สภาพเศรษฐกิจ สภาพเศรษฐกิจของกลุ่มคนในพื้นที่ลุ่มน้ำแตกต่างกันตามลักษณะทางกายภาพและความหลากหลายของระบบนิเวศในแต่ละพื้นที่ลุ่มน้ำ เพราะมีวิถีชีวิตที่สัมพันธ์กับแหล่งทรัพยากรธรรมชาติเป็นฐานในการผลิตและการดำรงชีวิต คือ หมู่บ้านในพื้นที่ชายฝั่งโขงส่วนใหญ่ทำอาชีพประมงเป็นหลัก ด้วยพื้นที่ทำการเกษตรของหมู่บ้านมีอยู่จำนวนจำกัดจึงทำการปลูกข้าวเพียงเพื่อใช้บริโภคภายในครัวเรือน และบางส่วนปลูกพืชไร่ เช่น ยาสูบ ถั่ว เป็นรายได้เสริมสำหรับคนที่ไม่มีพื้นที่ทำการเกษตรบ้าง และอาชีพรับเรือรับจ้างขนาดเล็กในแม่น้ำโขงทั้งเพื่อการท่องเที่ยวและคมนาคมทางน้ำ ซึ่งแตกต่างจากพื้นที่ลุ่มน้ำสาขาของแม่น้ำโขงที่มีพื้นที่ราบลุ่มแม่น้ำที่เหมาะสมแก่การทำเกษตร โดยเฉพาะ พื้นที่ลุ่มน้ำอิงซึ่งมีพื้นที่ราบลุ่มขนาดสองข้างแม่น้ำอิงเหมาะสมในการทำนาเป็นอาชีพหลักและทำการประมงในแม่น้ำอิงเป็นรายได้เสริมและบริโภคในครัวเรือน สำหรับในลุ่มน้ำกกและพื้นที่เวียงหนองล่องที่มีพื้นที่ราบลุ่มแม่น้ำและแหล่งชุ่มน้ำขนาดใหญ่ในพื้นที่เวียงหนองล่องซึ่งเหมาะสำหรับการทำนา ทำประมง และเลี้ยงสัตว์ โดยชุมชนที่ตั้งอยู่พื้นที่ราบลุ่มริมฝั่งแม่น้ำกกจึงประกอบอาชีพหลักในการทำนาและทำการประมงในแม่น้ำกก แต่ชุมชนรอบพื้นที่เวียงหนองล่องซึ่งมีพื้นที่ในการทำเกษตรน้อย ส่วนใหญ่จะอาศัยทำนาในพื้นที่เวียงหนองล่องโดยการเช่าที่จากนายทุนที่อ้างเอกสารสิทธิ์และบางส่วนจับจองพื้นที่ริมหนองน้ำที่ไม่มีเอกสารสิทธิ์เป็นพื้นที่ทำนา เพื่อการบริโภคในครัวเรือนและบางส่วนที่เหลือขาย และคนที่ไม่มีที่ทำกินก็จะอาศัยเลี้ยงควายและจับกุ้งปลา ในพื้นที่เวียงหนองล่องเป็นแหล่งรายได้หลัก

พื้นที่ลุ่มน้ำหาวและลุ่มน้ำงาว ด้วยลักษณะทางกายภาพเป็นพื้นที่ภูเขาสูงมีพื้นที่ราบลุ่มน้อยชาวบ้านนิยมบุกเบิกพื้นที่ภูเขาทำไร่กะหล่ำเป็นอาชีพหลัก และปลูกข้าวไร่เพื่อบริโภคในครอบครัว สำหรับชาวบ้านบางส่วนที่มีฐานะก็จะประกอบธุรกิจที่พักรองรับนักท่องเที่ยว ที่เข้ามาท่องเที่ยวในพื้นที่ภูชี้ฟ้า ดอยผาตั้ง และดอยผาหม่น และสำหรับชาวบ้านที่ไม่มีที่ทำกินก็จะมีอาชีพเลี้ยงวัวและหาของป่าในพื้นที่ป่าของชุมชนเป็นหลักในการดำรงชีวิต

4.1.4 การใช้ประโยชน์แหล่งทรัพยากรธรรมชาติ การใช้ประโยชน์แบ่งตามกลุ่มคนที่มีลักษณะความสัมพันธ์กับแหล่งทรัพยากรธรรมชาติ ออกได้เป็น 3 กลุ่ม ดังนี้

4.1.4.1 กลุ่มคนที่มีวิถีชีวิตและการผลิตที่พึ่งพาแหล่งทรัพยากรธรรมชาติ เช่น ในพื้นที่ชุมชนชายฝั่งโขง ที่มีกลุ่มคนที่มีอาชีพหลัก คือ การหาปลา เก็บไถ่ เก็บเตา(สาหร่ายน้ำ) และ

การทำเกษตรริมแม่น้ำโขง รวมไปถึงคนขับเรือรับจ้างและคนหาปลาที่มีเรือยนต์วิ่งรับจ้างขนส่งสินค้าระหว่างไทย-ลาว รวมถึงการรับจ้างนำเที่ยวล่องแม่น้ำโขง คนกลุ่มนี้ส่วนมากเป็นคนที่อาศัยอยู่หมู่บ้านที่ตั้งอยู่ริมแม่น้ำโขงและใช้ประโยชน์จากแม่น้ำโขงโดยตรงทั้งทางด้านอาหารและสมุนไพร และด้านเศรษฐกิจ ซึ่งคนกลุ่มนี้ เป็นผู้ที่ได้รับผลกระทบโดยตรงจากการเปลี่ยนแปลงด้านต่างๆ ในแม่น้ำโขง

พื้นที่ลุ่มน้ำหาว-งาว ชุมชนยังอาศัยป่าต้นน้ำเป็นแหล่งอาหาร ยารักษาโรค โดยชาวบ้านจะเข้าไปหาเก็บผัก หาของป่า เก็บพืชสมุนไพร และใช้ไม้จากป่าในการซ่อมแซมที่อยู่อาศัย ในพื้นที่ป่าที่ชุมชนได้จัดสรรไว้เป็นพื้นที่ป่าใช้สอยของชุมชน และอาศัยพื้นที่ป่าเป็นพื้นที่เลี้ยงวัวของชุมชน นอกจากนี้ชุมชนส่วนใหญ่ในลุ่มน้ำที่มีอาชีพหลักในการทำสวน ปลูกข้าวไร่ และทำไร่ จะอาศัยน้ำจากลำห้วยสาขาของแม่น้ำหาวและแม่น้ำงาวในการทำเกษตร (นายธี นามสมมุติ, สัมภาษณ์, 17 มิถุนายน 2556)

สำหรับในพื้นที่เวียงหนองหล่มเป็นแหล่งหาอาหารและรายได้ ของ 19 ชุมชนที่ตั้งอยู่โดยรอบ ซึ่งเป็นแหล่งทำประมงทั้งหาปลาและจับกุ้งเป็นอาชีพหลัก และรายได้เสริมจากการทำนาในพื้นที่ส่วนร่วมของชุมชนในพื้นที่เวียงหนองหล่ม และเป็นแหล่งเลี้ยงควายของสมาชิกในชุมชนที่มาสร้างปางพักเลี้ยงควายอยู่ในพื้นที่ เป็นต้น

4.1.4.2 กลุ่มคนที่พึ่งพาแหล่งทรัพยากรธรรมชาติควบคู่กับการผลิตอย่างอื่น ในพื้นที่ชายฝั่งโขงกลุ่มนี้ส่วนใหญ่มีอาชีพ ทำนา ทำสวน ทำไร่ รับจ้างทั่วไป หรือมีอาชีพหลายอย่างประกอบกัน คนกลุ่มนี้จะลงหาปลาเป็นรายได้เสริมสำหรับเป็นอาหารในครอบครัว นอกจากนี้ยังเก็บไข่ เก็บเตาขายเป็นรายได้หลักในช่วงฤดูแล้ง คนกลุ่มนี้จะอาศัยเวลาว่างจากการทำอาชีพหลัก เช่น หลังจากที่ไม่ได้ทำไร่ ลงหาปลาในแม่น้ำโขง ส่วนมากจะพบที่หมู่บ้านซึ่งอยู่ใกล้ๆ แหล่งหาปลาในแม่น้ำโขง เช่น บ้านหาดบาย บ้านดอนที่ บ้านผากูป เป็นต้น และในพื้นที่ลุ่มน้ำเมื่อหมดฤดูทำนาชาวบ้านก็จะมาหาอาหารจากพื้นที่ป่าของชุมชน การล่าสัตว์น้ำขนาดเล็ก และจับปลาในแม่น้ำอิง เพื่อการบริโภคในครัวเรือนและขายเป็นรายได้เสริม

4.1.4.3 กลุ่มคนที่ได้รับผลประโยชน์ทางอ้อม เป็นการได้รับผลประโยชน์จากการท่องเที่ยว เป็นกลุ่มคนที่ได้รับผลประโยชน์จากเป็นแหล่งพักผ่อนหย่อนใจของครอบครัว และจากกลุ่มนักท่องเที่ยวที่มาพักผ่อน ส่วนใหญ่จะประกอบอาชีพค้าขาย ทำธุรกิจที่พิกแกนนักท่องเที่ยวพบส่วนใหญ่ในพื้นที่ลุ่มน้ำหาว-งาว และพื้นที่ชายฝั่งโขง นอกจากนี้ข้าราชการที่เป็นลูกหลานของคนเชียงของ ซึ่งมีความผูกพันและมีประสบการณ์เกี่ยวข้องกับแม่น้ำโขงในฐานะที่เป็นเอกลักษณ์ที่อยู่คู่กับเมืองเชียงของ ทั้งในชุมชนริมฝั่งโขงซึ่งมีส่วนสำคัญในการรวมตัวกันเป็นกลุ่มเครือข่ายชุมชนดูแลรักษาทรัพยากรธรรมชาติและต่อต้านโครงการต่างๆ จากภายนอกที่จะเข้ามาส่งผลกระทบต่อทรัพยากรธรรมชาติในแม่น้ำโขง

4.1.5 ประเพณี วัฒนธรรมและความเชื่อของชุมชน ที่สัมพันธ์กับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในลุ่มน้ำนั้นมี ระบบความเชื่อดั้งเดิมที่มีสืบทอดกันมา มี การเลี้ยงผีขุนน้ำ เลี้ยงผีหนอง เจ้าป่าเจ้าเขา การประกอบพิธีกรรมดงแข่งของชุมชนต้นน้ำในพื้นที่ลุ่มน้ำหาว-งาว หรือความ

เชื่อเรื่องดอนแม่หม้ายในพื้นที่ลุ่มน้ำกก เป็นต้น เป็นการแสดงถึงระเบียบ กฎกติกาที่ชุมชนรับรู้ร่วมกันผ่านพิธีกรรมและความเชื่อมาตั้งแต่ครั้งบรรพบุรุษ

สำหรับประเพณีที่แสดงถึงความเคารพต่อธรรมชาติที่ปฏิบัติสืบทอดกันมาซึ่งจัดขึ้นใน ทุกปี เช่น ไหลเรือไฟ ลอยกระทง สืบชะตา เป็นลักษณะการจัดการตามประเพณีที่จะเสริมสร้าง จิตสำนึกของผู้เข้าร่วม เหล่านี้เป็นสิ่งที่เครือข่ายชุมชนศึกษาและให้ความสำคัญในการนำมาปรับ ประยุกต์ใช้ร่วมกับความรู้และวิธีการจัดการสมัยใหม่ ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติที่จะนำไปสู่ การสร้างสำนึกและตระหนักถึงคุณค่าของทรัพยากรธรรมชาติของชุมชน ที่ผ่านมานำมาปรับใช้ เช่น การบวชป่า การบวชแม่น้ำ และการสืบชะตาแม่น้ำ

นอกจากนี้ การจัดการทรัพยากรธรรมชาติยังให้ความสำคัญต้นทุนทางวัฒนธรรมในแต่ละ พื้นที่ เช่น วัฒนธรรมเลี้ยงวัวแบบปล่อยของชุมชนต้นน้ำในพื้นที่ลุ่มน้ำหงาว-งาว ที่นำมาใช้ในการ แก้ปัญหาไฟป่าในพื้นที่ป่าของชุมชน เป็นต้น อย่างไรก็ตาม ยังคงมีการนำมาใช้ร่วมกับความรู้สมัยใหม่ และภูมิปัญญาท้องถิ่นด้วย เพราะผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงในพื้นที่ลุ่มน้ำนั้นเกิดจากโครงการ นโยบายจากภายนอกที่ไม่ได้คำนึงถึงระบบความคิดความเชื่อดั้งเดิมของชุมชนและความคิดความเชื่อ ของคนภายในเองก็ได้รับอิทธิพลจากภายนอกทำให้ระบบคุณค่าดั้งเดิมเหล่านี้ถูกละเลย

4.1.6 การรวมกลุ่มในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ การรวมกลุ่มของคนในพื้นที่ลุ่มน้ำ โขง มีลักษณะการรวมตัวกันในการเคลื่อนไหวจัดการทรัพยากรธรรมชาติในแต่ละพื้นที่

4.1.6.1 การรวมกลุ่มคนในพื้นที่ลุ่มน้ำ จากคนที่ตระหนักถึงความสำคัญของ ทรัพยากรธรรมชาติ ซึ่งมีลักษณะการรวมตัวจากคนหลากหลายอาชีพ จากอาชีพเดียวกัน เช่น ใน พื้นที่ชายฝั่งโขงที่มีการรวมตัวกันของคนจากหลากหลายอาชีพ เช่น กลุ่มแพทย์ ครู นักธุรกิจ พ่อค้า ผู้นำชุมชน พระสงฆ์ และตัวแทนชุมชน ภายใต้ชื่อ “กลุ่มรักษ์เชียงของ” โดยมีเป้าหมายในการสร้างให้ เกิดการเรียนรู้ร่วมกัน อาศัยการเปิดเวทีการแลกเปลี่ยน ทั้งแบบเป็นทางการและไม่เป็นทางการ เช่น การจัดเวทีชุมชน เวทีวิเคราะห์สถานการณ์การพัฒนาในลุ่มน้ำโขง ของคนในพื้นที่ลุ่มน้ำเข้ามาร่วม แลกเปลี่ยนกัน

พื้นที่ลุ่มน้ำอิง มี “กลุ่มฮักแม่น้ำอิง” ที่เกิดจากการรวมตัวกันของคนท้องถิ่นที่ใน พื้นที่ลุ่มน้ำอิงในอำเภอเทิง จังหวัดเชียงราย และชมรมอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมลุ่ม น้ำอิงตอนปลาย เป็นการรวมตัวของกลุ่มคนที่อยู่ในแต่ละชุมชนที่ลุกขึ้นมาขับเคลื่อนแนวทางการ จัดการทรัพยากรธรรมชาติภายในชุมชนของตนเองและชุมชนอื่นๆใกล้เคียง โดยการทำงานร่วมกันใน การเผยแพร่และรณรงค์ผ่านโครงสร้างของแต่ละหมู่บ้าน

พื้นที่ลุ่มน้ำกก-เวียงหนองล่อง มี “กลุ่มสามัคคีปางควาย” ที่เป็นการร่วมตัวกันของ คนเลี้ยงควาย และ “กลุ่มคนหาปลาเวียงหนองล่อง” จากหลากหลายชุมชนมารวมตัวกันในการ เคลื่อนไหวจัดการทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่

นอกจากนี้ ยังมี การรวมตัวกันในลักษณะคณะทำงานศูนย์การเรียนรู้ดอยยาว-ผา หม่น เป็นการรวมตัวของแกนนำในชุมชน และเยาวชนคนรุ่นใหม่ ที่ผ่านกระบวนการพัฒนาและอบรม นักวิจัยชาวบ้าน มีเป้าหมายเพื่อการฟื้นฟูชุมชนท้องถิ่นอย่างยั่งยืนและสามารถถ่ายทอดภูมิปัญญา องค์ความรู้สู่ชุมชนและเผยแพร่ประชาสัมพันธ์สู่สาธารณะในพื้นที่ลุ่มน้ำหงาว-งาว เป็นต้น

4.1.6.2 การรวมกลุ่มของคนภายในชุมชน เป็นการรวมตัวกันของคนในชุมชนทั้งผ่านโครงสร้างคณะกรรมการหมู่บ้าน และการรวมกลุ่มอนุรักษ์ภายในของสมาชิกในชุมชนร่วมกัน ในการดำเนินการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ด้านการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติ ซึ่งในแต่ละพื้นที่มีการรวมตัวกันของชุมชนในแต่ละพื้นที่ลุ่มน้ำ เช่น การรวมกลุ่มกันเป็นคณะกรรมการอนุรักษ์เขตอนุรักษ์พันธุ์ปลาหรือพันธุ์สัตว์น้ำ คณะกรรมการป่าชุมชน และคณะกรรมการอนุรักษ์ของหมู่บ้าน ที่ดูแลการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของชุมชน เช่น ในพื้นที่ลุ่มน้ำอิง มีการรวมตัวกันของชุมชน 37 ชุมชน ที่มีรูปธรรมในการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติ

4.1.6.3 การรวมตัวกันในลักษณะเครือข่ายชุมชนการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่ลุ่มน้ำในแต่ละพื้นที่ลุ่มน้ำมีการรวมตัวกันเป็นเครือข่ายชุมชนในการเรียนรู้และเคลื่อนไหรร่วมกัน ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำ ภายใต้ชื่อที่แตกต่างกัน อย่างเช่น ในพื้นที่ลุ่มน้ำอิง มีเครือข่ายอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำอิงตอนปลาย เครือข่ายชุมชนลุ่มน้ำอิง พื้นที่ลุ่มน้ำกก-เวียงหนองหล่ม มีเครือข่ายนิเวศวัฒนธรรมลุ่มน้ำกก-โขง ลุ่มน้ำหงาว-งาว มีเครือข่ายนิเวศวัฒนธรรมลุ่มน้ำหงาว-งาว และพื้นที่ชายฝั่งโขงมีเครือข่ายชุมชนชายฝั่งโขง ซึ่งเครือข่ายเหล่านี้เป็นกลไกในการเคลื่อนไหวจัดการทรัพยากรธรรมชาติในแต่ละพื้นที่ลุ่มน้ำและเป็นเครือข่ายในการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกันไปพร้อมกันอีกด้วย

4.1.7 สถานการณ์และการเปลี่ยนแปลงของทรัพยากรธรรมชาติในลุ่มน้ำ ในแต่ละพื้นที่เกิดจาก กิจกรรมของคนในชุมชน โครงการพัฒนาในท้องถิ่น และผลกระทบจากโครงการพัฒนาจากภายนอก ดังนี้

4.1.7.1 ผลกระทบจากกิจกรรมของคนในชุมชนและการพัฒนาในท้องถิ่นที่ไม่ได้คำนึงความสำคัญของระบบนิเวศความหลากหลายในพื้นที่ เช่น การขยายพื้นที่ทำการเกษตรรุกพื้นที่ต้นน้ำโดยเฉพาะในพื้นที่ลุ่มน้ำหงาว-งาว การทำประมงด้วยวิธีการที่ผิดประเภท และโครงการขุดลอกแม่น้ำและแหล่งน้ำขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นที่ไม่ได้คำนึงถึงระบบนิเวศและความหลากหลายของแหล่งทรัพยากรธรรมชาติซึ่งพบผลกระทบในลักษณะนี้มากในพื้นที่ลุ่มน้ำอิงและพื้นที่ลุ่มน้ำกก-เวียงหนองหล่ม

4.1.7.2 ผลกระทบจากภายนอกที่เข้ามาในรูปแบบของโครงการพัฒนาตามนโยบายการพัฒนาของทางภาครัฐ และโครงการพัฒนาระหว่างประเทศ เช่น นโยบายการเปลี่ยนสนามรบเป็นสนามการค้า โครงการผันน้ำ กก อิง น่าน โครงการเปิดแก่งในแม่น้ำโขงเพื่อการเดินเรือพาณิชย์ และโครงการจากรัฐบาลที่กำลังมีความพยายามในการดำเนินการอย่าง โครงการบริหารจัดการน้ำ 3.5 แส่นล้าน ซึ่งส่งผลกระทบต่อภาพรวมของลุ่มน้ำน้ำโดยเฉพาะพื้นที่ชายฝั่งโขง พื้นที่ลุ่มน้ำอิง และลุ่มน้ำกก-เวียงหนองหล่ม

4.1.8 รูปธรรมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำ จากปัจจัยทั้งภายในและภายนอกพื้นที่ลุ่มน้ำที่ส่งผลกระทบต่อแหล่งทรัพยากรธรรมชาติและวิถีชีวิตของคนในชุมชนลุ่มน้ำ ส่งผลให้เกิดการรวมตัวกันของคนในพื้นที่ลุ่มน้ำทั้งรูปแบบของ กลุ่ม ชมรม เครือข่ายชุมชน ที่ตระหนักถึงความสำคัญของทรัพยากรธรรมชาติในลุ่มน้ำ ร่วมตัวกันเป็นเครือข่ายในพื้นที่ลุ่มน้ำ เพื่อเป็นกลไกใน

การเคลื่อนไหวในพื้นที่ลุ่มน้ำ โดยอาศัยการสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมของคนในท้องถิ่นภายใต้แนวคิดนิเวศวัฒนธรรมลุ่มน้ำ ที่ให้ความสำคัญกับ ประเพณี วัฒนธรรม ความเชื่อ องค์กรความรู้และภูมิปัญญาของคนในท้องถิ่นมาใช้ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ซึ่งเป็นรูปธรรมในการเคลื่อนไหวจัดการทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำที่ผ่านมาจากการศึกษาในพื้นที่ชายฝั่งโขง พื้นที่ลุ่มน้ำอิง พื้นที่ลุ่มน้ำกก-เวียงหนองล่อง และพื้นที่ลุ่มน้ำงาว-งาว สรุปได้ดังนี้

4.1.8.1 การสร้างกลไกในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในลุ่มน้ำ โดยการสนับสนุนและสร้างกระบวนการให้เกิดการรวมกลุ่มในพื้นที่ลุ่มน้ำในรูปแบบ การสร้างการรวมกลุ่มในชุมชนให้เกิดขึ้นผ่านการจัดตั้งคณะกรรมการอนุรักษ์ ผ่านคณะกรรมการหมู่บ้าน กลุ่มเยาวชน และกลุ่มผู้หญิงในหมู่บ้าน การสร้างการรวมกลุ่มของชุมชนรูปธรรมในลุ่มน้ำ เช่น ชมรมอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำอิง เครือข่ายลุ่มน้ำอิง เครือข่ายนิเวศวัฒนธรรมลุ่มน้ำกก เครือข่ายนิเวศวัฒนธรรมลุ่มน้ำงาว-งาว และการสร้างการรวมกลุ่มของผู้ใช้ประโยชน์ทรัพยากรธรรมชาติ เช่น กลุ่มสามัคคีปางควาย กลุ่มคนหาปลาเวียงหนองล่อง

4.1.8.2 การสร้างกฎกติกาและแผนในการใช้ประโยชน์ทรัพยากรธรรมชาติในชุมชน ผ่านการสร้างเขตอนุรักษ์พันธุ์ปลาหรือเขตวังสงวนสัตว์น้ำในแม่น้ำ การจัดการป่าชุมชน และการจัดการหนองน้ำ ซึ่งในการดำเนินการจะมีการกำหนดเขตพื้นที่การอนุรักษ์ พื้นที่การใช้ประโยชน์ และการออกกฎระเบียบของชุมชนร่วมกัน ผ่านกระบวนการประชาคมในหมู่บ้าน เพื่อออกมาเป็นแนวทางในการปฏิบัติร่วมกันของคนในหมู่บ้านและหมู่บ้านใกล้เคียง ซึ่งจะมีคณะกรรมการอนุรักษ์ตั้งขึ้นหรือคณะกรรมการหมู่บ้านคอยควบคุมและดำเนินการให้เป็นไปตามข้อตกลงในชุมชน

4.1.8.3 การสร้างอาสาสมัคร ผ่านกระบวนการสร้างอาสาสมัครคนในท้องถิ่น ให้สามารถทำงานสนับสนุนการทำงานในหมู่บ้านรูปธรรมในลุ่มน้ำและเครือข่าย โดยเน้นการพัฒนาทักษะกระบวนการทำงานร่วมกัน ทั้งการคิดวิเคราะห์ การสรุปประเด็น การจัดการกระบวนการแบบมีส่วนร่วม การวางแผน การจัดการ และการสื่อสารต่อพื้นที่สาธารณะ

4.1.8.4 การสร้างพื้นที่รูปธรรมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำ ผ่านการสร้างให้เกิดกลไกภายในหมู่บ้านทั้งในรูปแบบคณะกรรมการหมู่บ้าน คณะกรรมการอนุรักษ์ ให้มีการจัดทำเขตอนุรักษ์พันธุ์ปลาหรือเขตวังสงวนพันธุ์สัตว์น้ำ การจัดการป่าของชุมชน การจัดการหนองน้ำ และการจัดการองค์ความรู้ของชุมชนผ่านกระบวนการวิจัยชาวบ้าน ซึ่งเหล่านี้จะนำมาสู่การเรียนรู้ร่วมกันในกำหนดกฎกติกาการใช้ประโยชน์ การดูแลรักษา และการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติโดยคนในชุมชน

4.1.8.5 การนำความเชื่อและพิธีกรรมทางศาสนาของชุมชนมาประยุกต์ใช้ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ มีพิธีกรรมบวชป่า บวชแม่น้ำ สืบชะตาแม่น้ำ มาใช้ร่วมในการสร้างเขตอนุรักษ์พันธุ์ปลาหรือวังสงวนสัตว์น้ำและการจัดการป่าของชุมชน เช่น บ้านที่มีการเขตอนุรักษ์พันธุ์ปลาและป่าชุมชนจะทำการบวชป่าและสืบชะตาแม่น้ำพร้อมกัน ซึ่งชาวบ้านในเครือข่ายจะมีการประกอบพิธีกรรมในทุกปี

4.1.8.6 การสร้างแหล่งเรียนรู้เพื่อเป็นพื้นที่รูปธรรมในการถ่ายทอดและแลกเปลี่ยนแนวทางการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ให้แก่กลุ่มคน ชุมชน สถาบันการศึกษา ในท้องถิ่นและ

ภายนอกได้เข้ามาเรียนรู้ ซึ่งเป็นแนวทางหนึ่งในการขยายแนวคิดการจัดการทรัพยากรธรรมชาติโดยการมีส่วนร่วมของชาวบ้านในหมู่บ้าน

4.1.8.7 การยืนยันสิทธิของชุมชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ผ่านการสร้างเครือข่ายในลุ่มน้ำและเครือข่ายระหว่างลุ่มน้ำ เพื่อเรียนรู้และแลกเปลี่ยนประสบการณ์ในการจัดการ พร้อมทั้งการรณรงค์เรื่องการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการทรัพยากรและขยายพื้นที่รูปธรรมในหมู่บ้านในลุ่มน้ำอื่นๆ ให้มีการสร้างเขตอนุรักษ์พันธุ์ปลา การจัดการป่าของชุมชน และการสร้างกลไกการอนุรักษ์

4.1.8.8 การจัดการองค์ความรู้ของหมู่บ้านในลุ่มน้ำโดยใช้กระบวนการศึกษาผ่านเครื่องมือการวิจัยชาวบ้านและประวัติศาสตร์นิเวศวัฒนธรรม เพื่อนำองค์ความรู้ ชุมชนปัญหาของชุมชนที่ได้มาเป็นฐานในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและประเด็นในการนำเสนอในเชิงนโยบาย พร้อมทั้งเป็นการสร้างให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันที่นำมาสู่ความเข้าใจและตระหนักถึงความสำคัญต่อทรัพยากรธรรมชาติของชุมชน

4.1.8.9 การสร้างกลไกเครือข่ายการจัดการแบบองค์รวมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำ โดยให้ความสำคัญกับการมองการจัดการลุ่มน้ำทั้งพื้นที่ต้นน้ำ กลางน้ำ และปลายน้ำ โดยการพยายามสร้างกลไกร่วมกันของกลุ่ม ชุมชน องค์กร เครือข่าย ให้เกิดเป็นสภาประชาชนลุ่มน้ำ เพื่อนำไปสู่การกำหนดแนวทางการจัดการทรัพยากรธรรมชาติร่วมกันและตัดสินใจในการเคลื่อนไหวหรือแก้ปัญหาจากนโยบายการพัฒนาต่างๆ ที่ลงมาในพื้นที่ เช่น สภาประชาชนลุ่มน้ำอิง ที่ได้มีส่วนร่วมตัวกันในการกำหนดทิศทางการจัดการลุ่มน้ำ ติดตามนโยบายการพัฒนาในลุ่มน้ำทั้งพื้นที่ต้นน้ำ กลางน้ำ และปลายน้ำ ในบทบาทของชุมชนท้องถิ่น และเคลื่อนไหวในการเสนอแนวทางการจัดการโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนต่อองค์กรในท้องถิ่นและรัฐบาล นอกจากนี้ในการจัดการทรัพยากรในระดับพื้นที่รูปธรรมให้ความสำคัญกับการจัดการทั้งดิน น้ำ ป่า ไปพร้อมกันเพราะต่างมีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน

4.1.8.10 การสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ในลุ่มน้ำ เป็นการเชื่อมโยงกลไกต่างๆที่มีการรวมตัวกัน ทั้งในพื้นที่รูปธรรมในระดับหมู่บ้าน มาร่วมแลกเปลี่ยนประสบการณ์การทำงานและข้อเสนอแนะต่อประเด็นทางสังคม ผ่านเวทีการแลกเปลี่ยนสถานการณ์ในลุ่มน้ำ ซึ่งในแต่ละพื้นที่จะมีเครือข่ายภายในลุ่มน้ำของตนเองที่มีการมาแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมภายในลุ่มน้ำ และการร่วมแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างลุ่มน้ำด้วย

การจัดการทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำให้ความสำคัญกับ การสร้างกลไกในการจัดการผ่านการรวมกลุ่มทั้งในระดับชุมชนและเครือข่ายลุ่มน้ำ ระบบการจัดการแบบองค์รวมที่คำนึงถึงลุ่มน้ำทั้งลุ่มน้ำและความทรัพยากรธรรมชาติทั้ง ดิน น้ำ ป่า ที่สัมพันธ์กับชาวบ้านในชุมชน โดยการมีส่วนร่วมของผู้มีส่วนได้เสีย เข้ามาร่วมในการกำหนดกฎกติกาและแผนการใช้ทรัพยากรร่วมกัน และสร้างแนวทางในการรองรับสิทธิชุมชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของชุมชน โดยอาศัยการจัดการที่คำนึงถึงองค์ความรู้ ภูมิปัญญา และความเชื่อของท้องถิ่นมาใช้ร่วมกับความรู้สมัยใหม่ในการกำหนดแนวทางการใช้ประโยชน์ การอนุรักษ์และการฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติ

รายละเอียดการเปรียบเทียบบริบทพื้นที่ ทั้ง 4 ลุ่มน้ำ ปรากฏดังตารางที่ 6

ตารางที่ 6 แสดงรายละเอียดการเปรียบเทียบบริบทพื้นที่ ทั้ง 4 กลุ่มน้ำ

พื้นที่	ชายฝั่งโขง	ลุ่มน้ำอิง	ลุ่มน้ำกก-เวียง หนองหล่ม	ลุ่มน้ำหงาว-งาว
ลักษณะกายภาพ	แม่น้ำหลัก	แม่น้ำสาขา	แม่น้ำสาขา พื้นที่ชุ่มน้ำ	พื้นที่ต้นน้ำ
กลุ่มคน	คนลาว คนเมือง	คนอีสาน คนเมือง	คนอีสาน คนเมือง	ชาติพันธุ์ม้ง
ประเพณี วัฒนธรรม และความเชื่อ	- ประเพณีไหลเรือไฟ ประเพณีแข่งเรือ ประเพณีบวงสรวง เจ้าพ่อผาด่าน - วัฒนธรรมการ แบ่งปัน “หน้าหมู” - ความเชื่อเรื่องผี - ความเชื่อเกี่ยวกับการ ทำมาหากิน “หมาน-แก่น”	- พิธีกรรมสืบชะตา แม่น้ำ - การบวชป่าและ บวชวังสงวน - ความเชื่อเรื่องผี เช่น ผีขุนน้ำ ผีเจ้า น้ำอิง ผีเงือก ผี พญานาค และผีเจ้า ที่ในป่า	- สืบชะตาแม่น้ำ - เลี้ยงผีขุนน้ำ - การบวชเขต อนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำ - ความเชื่อเรื่องดอน แม่หม้าย	- เทพที่คอยปกป้อง รักษาชุมชนแม่น้ำ ภูเข่า และพื้นที่ป่า
สภาพเศรษฐกิจ	- ประมง - ทำไร่ - ท่องเที่ยว	- ทำนา - ทำไร่ - ประมง	- ทำนา - ทำไร่ - เลี้ยงสัตว์	- ทำไร่ - ปลูกข้าวไร่ - เลี้ยงสัตว์ - ท่องเที่ยว
การรวมกลุ่ม	- กลุ่มคน - กลุ่มคนในชุมชน - เครือข่ายชุมชน	- ชมรม - กลุ่มคน - กลุ่มคนในชุมชน - เครือข่ายชุมชน	- กลุ่มคน - กลุ่มคนในชุมชน - เครือข่ายชุมชน	- กลุ่มคนในชุมชน - เครือข่ายชุมชน
สถานการณ์และการ เปลี่ยนแปลง	- ผลกระทบจาก โครงการพัฒนาจาก ภายนอก มี การ สร้างเขื่อนในแม่น้ำ โขงและแม่น้ำสาขา การระเบิดแก่งใน แม่น้ำโขง และ นโยบายการค้าเสรี และการพัฒนา สีเขียวเศรษฐกิจ - ผลกระทบจากการ ดำเนินกิจกรรมของ ชุมชน การบุกรุก พื้นที่ต้นน้ำ การทำ ประมงที่ผิดวิธี	- ผลกระทบจาก กิจกรรมของคนใน ชุมชน เช่น การ วิธีการการทำประมง ที่ผิดประเภท การ พัฒนาแหล่ง ท่องเที่ยว การขุด ลอกแหล่งน้ำ ที่ ส่งผลต่อความ หลากหลายและอุดม สมบูรณ์ของ ทรัพยากรธรรมชาติ - โครงการพัฒนาใน พื้นที่ลุ่มน้ำ ประกอบด้วย โครงการผันน้ำ กก	- การทำประมงที่ผิด วิธี - โครงการพัฒนา ของท้องถิ่น - การบุกรุกพื้นที่ชุ่ม น้ำของนายทุนและ ชาวบ้านในท้องถิ่น	- การขยายพื้นที่ เพื่อการทำ การเกษตรเชิงเดี่ยว - การใช้สารเคมี จำนวนมากในการ ทำเกษตร - ไฟป่าที่เกิดจาก ธรรมชาติและ กิจกรรมของคนใน ชุมชน - โครงการพัฒนา และนโยบายการ พัฒนาของภาครัฐ

พื้นที่	ชายฝั่งโขง	ลุ่มน้ำอิง	ลุ่มน้ำกก-เวียง หนองหล่ม	ลุ่มน้ำหงาว-งาว
		อิง น่าน โครงการพัฒนา เศรษฐกิจพื้นที่ ชายแดน โครงการ พัฒนาหนองเล็ง ทราย โครงการจัดการน้ำ 3.5 แสนล้านบาท		
รูปธรรมในการ จัดการ ทรัพยากรธรรมชาติ	<ul style="list-style-type: none"> - การกำหนดเขตอนุรักษ์พันธุ์ปลา - งานวิจัย จาวบ้านประวัติศาสตร์นิเวศวัฒนธรรม - แหล่งเรียนรู้ในพื้นที่ชุมชน - เครือข่ายชุมชน - การเชื่อมโยงการเรียนรู้ระหว่างเครือข่ายพันธมิตร - การรณรงค์และติดตามสถานการณ์ด้านนโยบายการพัฒนาลุ่มน้ำ 	<ul style="list-style-type: none"> - การกำหนดเขตอนุรักษ์พันธุ์ปลา - การจัดการป่าชุมชน - การอนุรักษ์หนองน้ำ - การทำเกษตรอินทรีย์ - การขยายพื้นที่รูปธรรม - แหล่งเรียนรู้ - การจัดพิธีกรรมบวชป่าและสืบชะตาแม่น้ำ - การจัดการองค์ความรู้ผ่านงานวิจัยจาวบ้าน - การสร้างเครือข่ายเยาวชน - การสร้างเครือข่ายชุมชน - สภาประชาชนลุ่มน้ำอิง 	<ul style="list-style-type: none"> - การจัดทำเขตอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำ - เครือข่ายงานวิจัยจาวบ้าน - การสร้างอาสาสมัครในพื้นที่ - การสร้างกลไกในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติทั้งในระดับชุมชนและเครือข่ายชุมชน - การสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ร่วมกันระหว่างชุมชนในพื้นที่ลุ่มน้ำ 	<ul style="list-style-type: none"> - การจัดการป่าชุมชน - การสร้างรูปธรรมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในชุมชน - การสร้างอาสาสมัคร - งานวิจัยประวัติศาสตร์นิเวศวัฒนธรรม - การสร้างเครือข่ายการเรียนรู้

จากการศึกษาบริบทของของแต่ละพื้นที่ในประเด็นข้างต้นผู้วิจัยยังพบองค์ความรู้ที่ใช้ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในลุ่มน้ำ ประกอบด้วย

1) องค์ความรู้จากระบบความเชื่อดั้งเดิม ที่ชาวบ้านแสดงความเคารพต่อจิตวิญญาณหรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่แสดงออกในการประกอบพิธีกรรม เช่น การเลี้ยงผีขุนน้ำหรือผีขุนห้วย การเลี้ยงผีเจ้าป่าเจ้าเขา การเลี้ยงผีในแม่น้ำ เป็นต้น

2) องค์ความรู้ประเพณี วัฒนธรรม ในวิถีของชุมชนที่สัมพันธ์กับทรัพยากร เช่น การลอยกระทง การไหลเรือไฟ ถือได้ว่าเป็นประเพณีที่ชุมชนแสดงออกถึงการขอบคุณแม่น้ำที่ได้ใช้อุปโภคบริโภค และขอขมาแม่น้ำที่คนในชุมชนได้ทำล่วงเกินไปในปีที่ผ่านๆ มา หรือการนำวัฒนธรรมการเลี้ยงวัวแบบปล่อยในป่ามาใช้ในการแก้ปัญหาไฟป่าของคนต้นน้ำ เป็นต้น

3) องค์ความรู้ในการปรับประยุกต์ใช้ประเพณีและความเชื่อทางศาสนาของชุมชนมาใช้ในการสร้างจิตสำนึกและการตระหนักถึงความสำคัญของทรัพยากร เช่น พิธีกรรมบวชป่า บวชแม่น้ำ และสืบชะตาแม่น้ำ

4) องค์ความรู้สมัยใหม่ที่นำมาผสมผสานร่วมกับภูมิปัญญาของชุมชนในการจัดการ การสร้างกฎระเบียบกติการ่วมกัน เช่น การทำประชาคม การรวมกลุ่ม และกระบวนการศึกษาวิจัยชาวบ้านที่มาช่วยในการจัดระบบองค์ความรู้ในการจัดการป่า แม่น้ำ ร่วมกับภูมิปัญญาในการหากินของชาวบ้านในแม่น้ำ เช่น การเลือกพื้นที่ทำเขตอนุรักษ์ก็ต้องเลือกพื้นที่ ลวง ลั้ง วัง ที่เป็นแหล่งอาศัยของปลาจากภูมิปัญญาของคนหาปลาในชุมชน จึงจะนำไปสู่ความสำเร็จในการจัดการ

5) ฐานความคิดและความเชื่อที่ส่งผลต่อการออกมาเคลื่อนไหวในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่ลุ่มน้ำ ได้แก่

- กระบวนการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ โดยมองว่าวิถีชีวิตคนในชุมชนที่พึ่งพาใช้ประโยชน์ทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่ลุ่มน้ำย่อมรู้ถึงบริบทของของตนเองมากกว่าคนภายนอก หากมีการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่ต้องมีชาวบ้านเข้าไปมีส่วนร่วม เพราะการจัดการโดยภายนอกที่ไม่เข้าใจบริบทย่อมส่งผลกระทบต่อความหลากหลายของทรัพยากรธรรมชาติและคนในชุมชน

- ความสัมพันธ์ของคนและระบบนิเวศที่มีความสัมพันธ์เกื้อกูลกัน โดยในการอนุรักษ์ หรือฟื้นฟูทรัพยากรนั้น ต้องคำนึงถึงกลุ่มคนที่มีวิถีสัมพันธ์กับแหล่งทรัพยากรและระบบนิเวศ ด้วย โดยไม่แยกออกจากกัน เช่นการอนุรักษ์แม่น้ำ ต้องคำนึงถึงปลาในแม่น้ำ และคนหาปลาในแม่น้ำด้วย ซึ่งเป็นหลักคิดในการทำงานที่เครือข่ายฯให้ความสำคัญที่ต้องคำนึงถึง “นิเวศวัฒนธรรม”

- สิทธิของชุมชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของตนเอง ซึ่งเป็นแนวคิดที่ทางเครือข่ายฯใช้ในการเคลื่อนไหวในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติเชิงรูปธรรมในพื้นที่ และการเสนอแนวทางการจัดการโดยชุมชนท้องถิ่นในพื้นที่ของตนเอง โดยเชื่อว่า ทรัพยากรธรรมชาติเป็นของส่วนรวมของชุมชนที่ใช้ประโยชน์และดูแลรักษามาตั้งแต่บรรพบุรุษร่วมกัน จนสืบทอดมาถึงคนรุ่นปัจจุบัน ชุมชนย่อมมีสิทธิในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติร่วมกัน

ฐานความคิดและความเชื่อของเครือข่ายฯต่อการเคลื่อนไหวทั้ง กระบวนการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน ความสัมพันธ์ของคนและระบบนิเวศที่มีความสัมพันธ์เกื้อกูลกัน และสิทธิของชุมชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของตนเอง ในอีกนัยหนึ่งเป็นการนิยามความหมายในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำที่ใช้ในการเคลื่อนไหวตอบโต้การนิยามความหมาย การจัดการทรัพยากรธรรมชาติที่เน้นการจัดการโดยขาดการมีส่วนร่วมของชุมชน โดยไม่ได้คำนึงระบบนิเวศและความสัมพันธ์ของคนในลุ่มน้ำ และไม่ได้ให้ความสำคัญต่อสิทธิของชุมชนในการจัดการทรัพยากรของตนเอง ซึ่งที่ผ่านมาการเข้ามาในนามโครงการพัฒนาลุ่มน้ำในรูปแบบต่างๆ ที่มองทรัพยากรธรรมชาติเป็นเพียงต้นทุนในการตอบสนองการเติบโตทางเศรษฐกิจ หรือการพัฒนาที่ใช้

เศรษฐกิจนำโดยไม่ได้ให้ความสำคัญของวิถีชีวิตของคนในลุ่มน้ำ จะเห็นได้จากการเคลื่อนไหวที่ผ่านมาของเครือข่ายฯ ที่พยายามตัดทอน ตรวจสอบ เรียกร้อง เสนอแนวทางการจัดการ และสร้างรูปธรรมในการจัดการที่คำนึงวิถีชีวิตและวัฒนธรรมของคนลุ่มน้ำที่ผูกพันอยู่กับทรัพยากรธรรมชาติในลุ่มน้ำ

4.2 การเคลื่อนไหวทางสังคมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำ

การเคลื่อนไหวของเครือข่ายอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรมลุ่มน้ำโขง-ล้านนา ซึ่งเป็นกลุ่มขบวนการทางสังคมที่เป็นขบวนการท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องและสัมพันธ์กับกระแสโลกาภิวัตน์ (Globalization) ที่มีความพยายามในการเคลื่อนไหวเสนอแนวคิด แนวทาง และสิทธิของชุมชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติที่ให้ความสำคัญต่อวัฒนธรรม วิถีชีวิตของคนในชุมชนที่สัมพันธ์กับระบบนิเวศในท้องถิ่นที่หลากหลาย หรือเรียกว่าแนวคิดนิเวศวัฒนธรรมลุ่มน้ำ ต่อพื้นที่สาธารณะเพื่อเป็นการตัดทอนและตอบโต้แนวทางการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในการตอบสนองความต้องการทางด้านเศรษฐกิจเป็นตัวนำที่มองว่าทรัพยากรธรรมชาติเป็นต้นทุนที่สามารถส่งเสริมและสนับสนุนการค้าและอุตสาหกรรมเพียงด้านเดียว เป็นกระแสเข้ามาภายใต้โลกาภิวัตน์ที่มาในรูปแบบของโครงการพัฒนาต่างๆ ทั้งจากภายในประเทศและโครงการระหว่างประเทศ ที่ลงมาในพื้นที่ลุ่มน้ำโขง จึงเกิดการรวมตัวของคนในพื้นที่ลุ่มน้ำโขงในการเคลื่อนไหวจัดการทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่ลุ่มน้ำโขง เป็นเวลากว่า 18 ปี จนถึงปัจจุบัน ซึ่งจากการสนทนากลุ่มแกนนำชุมชน แกนนำเครือข่ายพื้นที่ และแกนนำเครือข่ายฯ เมื่อวันที่ 24 พฤษภาคม 2556 โดยใช้แผนที่ทางสังคม (Social mapping) ประกอบการระดมความคิดเห็นต่อพัฒนาการในการเคลื่อนไหวที่ผ่านมา และการสัมภาษณ์แกนนำในเครือข่ายฯ ผู้วิจัยได้พิจารณาแบ่งช่วงเวลาของการเคลื่อนไหวจากประเด็น การรวมกลุ่ม กระบวนการทำงาน รูปแบบการเคลื่อนไหวและผลจากการเคลื่อนไหว โดยสามารถแบ่งช่วงเวลาในการเคลื่อนไหวที่ผ่านมา ออกเป็น 4 ช่วงเวลาในการเคลื่อนไหวจัดการทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำ ประกอบด้วย

- 4.2.1 ช่วงการก่อรูปกลุ่มทางสังคม (2538-2545)
- 4.2.2 ช่วงการรวมตัวเป็นเครือข่าย (2546-2548)
- 4.2.3 ช่วงการขับเคลื่อนขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม (2549-2552)
- 4.2.4 ช่วงขยายขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม (2553-ปัจจุบัน)

4.2.1 ช่วงการก่อรูปกลุ่มทางสังคม (พ.ศ. 2538-2545)

การรวมตัวกันของคนในพื้นที่ลุ่มน้ำโขงทั้งในลักษณะกลุ่ม ชุมชน เครือข่ายชุมชน ท้องถิ่นในพื้นที่ลุ่มน้ำ เป็นผลจากนโยบายการพัฒนาและโครงการพัฒนาในลุ่มน้ำจากภายนอกที่ลงมาในพื้นที่ ซึ่งส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงของลักษณะทางกายภาพและความหลากหลายของทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่ลุ่มน้ำที่ส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตของคนในชุมชน เช่น การเข้ามาดำเนินการโครงการผันน้ำกก อิง น่าน ผลกระทบจากนโยบายเปลี่ยนสนามรบเป็นสนามการค้า ที่มีความพยายามในการพัฒนาท่าเทียบเรือในแม่น้ำโขงและการส่งเสริมให้มีการปลูกพืชเชิงเดี่ยวที่ส่งผลให้มี

การบุกรุกทำลายพื้นที่ต้นน้ำ เป็นปัจจัยที่ส่งผลให้เกิดการรวมตัวกันของคนในท้องถิ่นที่ตระหนักถึงผลกระทบที่กำลังเกิดขึ้น ในการเคลื่อนไหวกำหนดแนวทางและรูปแบบการทำงานร่วมกันในการตั้งรับ การเปลี่ยนแปลงและฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติในลุ่มน้ำโขงที่จะได้รับผลกระทบทั้งทางตรงและทางอ้อม จากโครงการและนโยบายการพัฒนาจากภายนอกที่ลงมาในพื้นที่ลุ่มน้ำ

การพิจารณาการก่อรูปกลุ่มทางสังคมในพื้นที่ลุ่มน้ำโขงช่วงเวลานี้ เกิดการรวมตัวกันของคนในพื้นที่ในพื้นที่ชุมชนชายฝั่งโขงและพื้นที่ลุ่มน้ำอิงตอนปลายลุ่มน้ำสาขาของแม่น้ำโขง ที่ได้มีการรวมกลุ่มคน ชุมชน ในการดำเนินการในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติภายในลุ่มน้ำ ก่อนที่จะมีการรวมตัวกันเป็นกลไกการเคลื่อนไหวร่วมกันภายใต้ “เครือข่ายอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรมลุ่มน้ำโขง – ล้านนา” ซึ่งมีบริบทในพื้นที่ เงื่อนไข และปัจจัยที่ส่งผลต่อการรวมตัวกันในพื้นที่ที่แตกต่างกัน

พื้นที่ลุ่มน้ำโขงในขณะนั้นได้รับผลกระทบจากการดำเนินโครงการพัฒนาตามนโยบายเปลี่ยนสนามรบเป็นสนามการค้า ของรัฐบาล พลเอกชาติชาย ชุณหะวัณ ที่เริ่มตั้งแต่ปี พ.ศ. 2532 ส่งผลให้ชาวบ้านในพื้นที่ชายแดนริมฝั่งแม่น้ำโขงเร่งการผลิตผลทางการเกษตร โดยได้รับการสนับสนุนและส่งเสริมจากหน่วยงานภาครัฐให้มีการปลูกพืชเศรษฐกิจเชิงเดี่ยวเพื่อการส่งออก โดยเฉพาะการทำไร่ข้าวโพดที่ต้องใช้พื้นที่ในการเพาะปลูกจำนวนมาก ทำให้มีการบุกเบิกพื้นที่ต้นน้ำ ในการทำการเกษตรเป็นจำนวนมาก และการบุกรุกตัดไม้ของนายทุนจากภายนอกโดยการจ้างชาวบ้านในพื้นที่ พื้นที่ชายฝั่งโขงขณะนั้นถูกทำลายเป็นพื้นที่กว้างโดยเฉพาะพื้นที่ต้นน้ำดอยหลวง ประกอบกับโครงการพัฒนาความร่วมมือทางเศรษฐกิจอนุภาคลุ่มน้ำโขง (GMS) ของประเทศในลุ่มน้ำโขงประกอบด้วย ไทย เมียนมาร์ ลาว กัมพูชา เวียดนามและจีนตอนใต้ (ยูนาน) ซึ่งได้รับการสนับสนุนจากธนาคารพัฒนาเอเชีย (ADB) ที่มีแผนการพัฒนาทางด้านพลังงานและโครงสร้างพื้นฐานขนาดใหญ่ เช่น การสร้างเขื่อน เส้นทางคมนาคม และการระเบิดแก่งที่กำลังจะเข้ามาส่งผลกระทบต่อ การทำลายทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่ จึงได้มีการรวมตัวกันของคนในอำเภอเชียงของ ทั้ง กลุ่มประชาชน นักธุรกิจ ครู แพทย์ และผู้สนใจเรื่องสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติท้องถิ่นโดยใช้ชื่อว่า “กลุ่มรักษ์เชียงของ” ได้จัดเวทีการพูดคุยถึงสถานการณ์ผลกระทบจากโครงการพัฒนาที่ส่งผลกระทบต่อท้องถิ่นในพื้นที่อำเภอเชียงของ จึงได้เกิดแนวทางการทำงานร่วมกันของคนท้องถิ่นในพื้นที่ชายฝั่งโขง

“ช่วงนั้นสถานการณ์ในพื้นที่ได้รับผลกระทบจากนโยบายการพัฒนาเปลี่ยนสนามรบเป็นสนามการค้า พื้นที่ป่าต้นน้ำถูกบุกรุกเป็นจำนวนมากโดยเฉพาะบนพื้นที่ดอยหลวง และการนโยบายการพัฒนาในลุ่มน้ำโขง เลยได้มีการรวมตัวกันของคนท้องถิ่นที่ตระหนักถึงการเปลี่ยนแปลงที่กำลังเกิดขึ้นต่อคนท้องถิ่น จึงได้มีการจัดเวทีวิเคราะห์ร่วมกันถึงการตั้งรับการเปลี่ยนแปลงที่กำลังเกิดขึ้นจากการพัฒนาในลุ่มน้ำโขง จนนำมาสู่การรวมตัวกันเป็น กลุ่มรักษ์เชียงของ เข้ามาขับเคลื่อนในการให้ข้อมูลแก่ชุมชนและพื้นที่ในการแลกเปลี่ยนกันของคนท้องถิ่น” (นายนิ นามสมมุตติ, สัมภาษณ์, 21 ธันวาคม 2555)

“กลุ่มรักษ์เชียงของ” เป็นกลไกในพื้นที่ชายฝั่งโขงในการติดตามสถานการณ์การพัฒนาในพื้นที่ลุ่มน้ำโขงและเคลื่อนไหวในการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่ โดยมีวัตถุประสงค์ของกลุ่ม เพื่อส่งเสริมและสนับสนุนการพิทักษ์รักษาทรัพยากรธรรมชาติในอำเภอเชียงของ เป็นสถานที่รวมกลุ่มเพื่อพบปะแลกเปลี่ยนประสบการณ์และความคิดเห็นเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมท้องถิ่น และเพื่อนำเสนอข้อคิดเห็นในเชิงสร้างสรรค์ต่อหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ที่นำไปสู่การใช้ประโยชน์จากแหล่งทรัพยากรธรรมชาติของท้องถิ่นอย่างยั่งยืนและจัดระเบียบการสร้างสภาวะแวดล้อมที่ดีต่อท้องถิ่นและชุมชนในระยะยาว (มหรณพ โฉมเฉลา, 2548 : 18 -19)

นอกจากนี้ ในพื้นที่ลุ่มน้ำอิง ลุ่มน้ำสาขาของกลุ่มน้ำโขงที่เป็นพื้นที่เป้าหมายในการดำเนินโครงการผันน้ำ กก อิง น่าน ในช่วงปี พ.ศ. 2540 – 2541 เป็นโครงการของกรมชลประทานที่จะผันน้ำจากแม่น้ำกก แม่น้ำน่าน และแม่น้ำอิง ไปสู่เขื่อนสิริกิติ์ เพื่อแก้ปัญหาการขาดแคลนน้ำของกลุ่มน้ำเจ้าพระยาโดยใช้งบประมาณ 45,000 ล้านบาท และภายใต้โครงการผันน้ำ กก อิง น่าน ยังมีโครงการพัฒนาด้านชลประทานขนาดกลางขนาดเล็กอีก 7 โครงการ คือ โครงการอ่างเก็บน้ำแม่ใจ อำเภอแม่ใจ จังหวัดพะเยา โครงการปรับปรุงฝายชลประทานราษฎร์ในแม่น้ำอิง เขตอำเภอเมือง อำเภอดอกคำใต้ จังหวัดพะเยา รวม 27 แห่ง โครงการปรับปรุงระบบส่งน้ำอ่างเก็บน้ำแม่ต๋ำ เขตอำเภอเวียงชัย จังหวัดเชียงราย โครงการอ่างเก็บน้ำหนองเล็งทราย อำเภอแม่ใจ จังหวัดพะเยา โครงการฝายเหนือและฝายใต้ อำเภอเทิง จังหวัดเชียงราย โครงการประตูระบายน้ำปากแม่น้ำอิง อำเภอเชียงของ จังหวัดเชียงราย และโครงการอ่างเก็บน้ำยวน อำเภอเชียงคำ จังหวัดเชียงราย ซึ่งจะส่งผลกระทบต่อทรัพยากรธรรมชาติในลุ่มน้ำอิงทั้งลุ่มน้ำ (โครงการแม่น้ำและชุมชน, 2545) ด้วยสถานการณ์ปัญหาที่เกิดขึ้นในพื้นที่ลุ่มน้ำอิง คนในท้องถิ่นอย่าง นายสม นามสมมุติ ได้ก่อตั้งโครงการแม่น้ำและชุมชน เพื่อเป็นกลไกในการสร้างการรวมตัวกันของคนในพื้นที่ลุ่มน้ำในการเรียนรู้ร่วมกันในการเคลื่อนไหวจัดการทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่ลุ่มน้ำ สะท้อนจากบทสัมภาษณ์ดังนี้

“เข้ามาศึกษาก่อนในช่วงปี 2540 แล้วมาทำงานในลุ่มน้ำอิงอย่างจริงจังในปี 2542 การทำงานในช่วงนั้นเน้นติดตามสถานการณ์ ให้ข้อมูลเกี่ยวกับโครงการผันน้ำกก อิง น่าน แก่ชุมชน และสร้างรูปธรรมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในชุมชนพื้นที่นาร่องในลุ่มน้ำอิงตอนกลาง”(นายสม นามสมมุติ, สัมภาษณ์, 27 ธันวาคม 2555)

การเกิดขึ้นของกลุ่มรักษ์เชียงของ และโครงการแม่น้ำและชุมชน ถือได้ว่าเป็นกลุ่มคนและองค์กร ที่เป็นกลไกสำคัญที่ทำให้เกิดการเคลื่อนไหวในการเรียนรู้ของชุมชนในลุ่มน้ำ และยังเป็น การเคลื่อนไหวในพื้นที่ลุ่มน้ำโขงอย่างเป็นรูปธรรม ซึ่งมีรูปแบบการเคลื่อนไหวโดยใช้การจัดเวทีแลกเปลี่ยนสถานการณ์ และการรณรงค์ให้ความรู้แก่ชุมชนถึงผลกระทบจากโครงการพัฒนาที่จะลง มาในพื้นที่และผลกระทบจากโครงการที่เกิดขึ้นในพื้นที่ พร้อมทั้งมีการปฏิบัติอย่างเป็นรูปธรรมในการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติ โดยอาศัยความร่วมมือกับชุมชนและองค์กรในท้องถิ่น เช่น กิจกรรมการอนุรักษ์ในพื้นที่ต้นน้ำดอยหลวงภายใต้โครงการซื้อชีวิตให้ต้นไม้ และกิจกรรมอนุรักษ์ปลา ปักร่วมกับชุมชนบ้านหาดไคร้ โดยอาศัยกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนและกลุ่มคนที่เกี่ยวข้อง ใน

การกำหนดกติกาการใช้ประโยชน์และการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติไปพร้อมกัน ซึ่งกลุ่มรักษ์เชียงใหม่ ได้รับการสนับสนุนงบประมาณการทำกิจกรรมจากกองทุนสิ่งแวดล้อมโลก (UNDP) และมูลนิธิคุ้มครองสัตว์ป่าและพันธุ์พืชแห่งประเทศไทย นายนิ นามสมมุติ และนายสม นามสมมุติ ได้สะท้อนการทำงานของกลุ่มรักษ์เชียงใหม่ของช่วงนั้นไว้ว่า

“ตอนนั้นทำโครงการซื้อชีวิตต้นไม้ ในพื้นที่ดอยหลวงพื้นที่หมู่บ้านชาวไทภูเขาเผ่าม้ง บ้านทุ่งนาน้อย ตำบลเวียง อำเภอเชียงของ ช่วยกันระดมทุนจากคนพื้นราบ ซื้อชีวิตต้นไม้ริมลำธารแม่ตอง บริเวณเทือกเขาดอยหลวง เป็นพื้นที่ต้นน้ำสาขาแม่น้ำโขง มีเนื้อที่ประมาณสี่พันไร่” (นายนิ นามสมมุติ, สัมภาษณ์, 21 ธันวาคม 2555)

“ช่วงนั้นกลุ่มรักษ์เชียงใหม่ก็มีการทำงานอยู่แล้ว เรื่องการจัดการป่าต้นน้ำ และเรื่องปลาน้ำจืด ซึ่งเป็นเรื่องของการทำข้อตกลงร่วมกันกับชาวบ้านว่าจะทำอย่างไรกับฤดูกาลวางไข่ของปลาน้ำจืด” (นายสม นามสมมุติ, สัมภาษณ์, 27 ธันวาคม 55)

สำหรับโครงการแม่น้ำและชุมชนที่เป็นกลไกหลักในเคลื่อนไหวในพื้นที่ลุ่มน้ำอิง มีรูปแบบการเคลื่อนไหวในพื้นที่ คือ การสร้างความเข้าใจต่อชุมชนในพื้นที่ถึงผลกระทบจากการดำเนินการของโครงการผันน้ำ กก อิง น่าน โดยใช้การสร้างวงการพูดคุยภายในชุมชน และสร้างเวทีการแลกเปลี่ยนระหว่างชุมชนและระหว่างลุ่มน้ำที่จะได้รับผลกระทบจากโครงการ นอกจากนี้ยังให้ความสำคัญต่อการสร้างพื้นที่รูปธรรมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติโดยกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชน ซึ่งให้ความสำคัญตั้งแต่การสร้างเวทีการวิเคราะห์ในชุมชน การรวมกลุ่มในชุมชน และการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ผ่านการศึกษาดูงานในพื้นที่ต้นแบบในลุ่มน้ำอื่นที่มีการจัดการทรัพยากรธรรมชาติโดยชุมชน เช่น การไปศึกษาดูงานที่ลุ่มน้ำน่าน ภายหลังทำให้เกิดรูปธรรมในการจัดการของชุมชนในพื้นที่ลุ่มน้ำอิงตอนปลาย 12 ชุมชน มีการจัดทำเขตอนุรักษ์พันธุ์ปลาและสัตว์น้ำ การจัดการหนองน้ำ และการจัดการป่าริมน้ำ โดยอาศัยกระบวนการประชาคมของชุมชนในการออกกฎระเบียบและกติกาของชุมชน ในควบคุมการใช้ประโยชน์และการฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติภายในชุมชน (โครงการแม่น้ำและชุมชน, 2545) กลายเป็นพื้นที่นาร่องในการฟื้นฟูและอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติโดยชุมชนในพื้นที่ลุ่มน้ำอิงตอนปลาย จากการสะท้อนการเคลื่อนไหวของกลุ่มคนในพื้นที่ลุ่มน้ำอิงของแกนนำกลุ่มฮักแม่น้ำอิง และแกนนำชมรมอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำอิง ว่า

“ตอนนั้นกลุ่มฮักแม่น้ำอิง มาร่วมกันทำเขตอนุรักษ์ที่บริเวณใต้สะพานแม่น้ำอิง เป็นกลุ่มคนหาปลาในหมู่บ้านมารวมกันกำหนดเขตอนุรักษ์ในแม่น้ำตรงบริเวณสะพาน มีการบวชแม่น้ำและปลุกต้นไม้ริมชายฝั่งแม่น้ำอิง ช่วงแรกก็โดนต่อต้านจากคนหาปลาเขากลัวไม่มีพื้นที่หากิน เพราะเขาไม่มีที่ดินหากิน ที่มีก็ขายไปในช่วงที่ดินแพงสมัยพลเอกชาติ

ชาย เลยมาทหาปลาอย่างเดียวซึ่งก็ใช้ทั้งวิธีที่ผิดทั้งระเบิด เป็ปลา
เพื่อให้ทันกินเป็นแบบหาแบบล้างผลาญ”

(นายฉลอง นามสมมุติ, สัมภาษณ์, 9 กุมภาพันธ์ 56)

“ชมรมเกิดจากการรวมตัวกันของแกนนำจากชุมชนในลุ่มน้ำอิง ที่มี
เขตอนุรักษ์พันธุ์ปลา ที่ผ่านกระบวนการเรียนรู้มาร่วมกันตั้งแต่
การศึกษาดูงาน การแลกเปลี่ยนระหว่างชุมชนในการจัดการร่วมกัน
จนเมื่อเห็นการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นเลยคิดที่จะขยายแนวคิดเลย
รวมตัวกันเป็นชมรมเป็นเครือข่ายร่วมกันในการขยายชุมชนในพื้นที่ลุ่ม
น้ำอิง โดยเอาชุมชนในชมรมมาเป็นต้นแบบในการขยายแนวคิด”

(นายหอม นามสมมุติ, สัมภาษณ์, 8 มีนาคม 2556)

จากการเคลื่อนไหวของโครงการแม่น้ำและชุมชน ที่เน้นกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชน
และสร้างกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนผ่านเวทีการวิเคราะห์และแลกเปลี่ยน การศึกษาดูงาน และ
จัดการภายในชุมชนอย่างเป็นรูปธรรมในการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติของตนเองแล้ว ทำให้เกิดการรวมตัวกันของชุมชนและกลุ่มคนที่ตระหนักถึงความสำคัญของทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่
ลุ่มน้ำอิงตอนปลาย คือ กลุ่มฮักแม่น้ำอิง อำเภอเทิง จังหวัดเชียงราย (ก่อตั้งขึ้นปี พ.ศ.2542) เป็นกลุ่ม
คนหาปลาที่ต้องการศึกษาปัญหาการใช้ทรัพยากรธรรมชาติในท้องถิ่น สร้างเครือข่ายความร่วมมือ
ด้านการอนุรักษ์ธรรมชาติและติดตามความเคลื่อนไหวโครงการผันน้ำ กก อิง น่าน ซึ่งกลุ่มนี้ได้สลายตัว
หลังจากการชะลอโครงการผันน้ำ และกลุ่มเครือข่ายประชาชนลุ่มน้ำอิงตอนปลาย (ก่อตั้งขึ้นในปี
พ.ศ.2543) เป็นกลุ่มที่ก่อตั้งขึ้นหลังจากได้มีการศึกษาข้อมูลการพัฒนาพื้นที่ลุ่มน้ำที่ขาดการมีส่วนร่วม
จากประชาชนโดยรัฐ การศึกษารูปแบบการจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืนในลุ่มน้ำน่านโดย
องค์กรชาวบ้าน เพื่อดำเนินกิจกรรมในการอนุรักษ์ฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำอิงในพื้นที่ อำเภอ
เทิง อำเภอขุนตาล และอำเภอเชียงของ ในจังหวัดเชียงราย ภายหลังได้มีการก่อตั้งและเปลี่ยนชื่อเป็น
ชมรมอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำอิง (โครงการแม่น้ำและชุมชน, 2545: 57-58)

นอกจากการขยายพื้นที่ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติภายในพื้นที่ลุ่มน้ำอิงตอน
ปลาย ของโครงการแม่น้ำและชุมชน กลุ่มฮักแม่น้ำอิงและกลุ่มเครือข่ายประชาชนลุ่มน้ำอิงตอนปลาย
แล้ว ยังได้มีการประสานความร่วมมือกับชุมชนองค์กรท้องถิ่น และองค์กรพัฒนาเอกชนในพื้นที่ลุ่มน้ำ
อิงตอนกลาง ลุ่มน้ำอิงตอนต้น ที่จะได้รับผลกระทบจากโครงการการผันน้ำ กก อิง น่าน เช่น
โครงการพะเยาเพื่อการพัฒนา ชมรมป่าต้นน้ำกว๊านพะเยา กลุ่มชาวประมงรอบกว๊านพะเยา กลุ่มฮัก
น้ำลาว – ยวน เป็นการสร้างเครือข่ายความร่วมมือในการติดตามความเคลื่อนไหวโครงการผันน้ำ กก
อิง น่าน เพื่อเป็นการสร้างพลังในการต่อรอง และสร้างการยอมรับต่อแนวทางการจัดการ
ทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำโดยกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนในพื้นที่ลุ่มน้ำ ต่อกลุ่มประชาสังคม
อื่นๆในลุ่มน้ำให้ได้รับรู้ถึงแนวทางการจัดการโดยชุมชน และหน่วยงานของรัฐที่รับผิดชอบโครงการ
พัฒนาในพื้นที่ด้วย

การเข้าร่วมเคลื่อนไหวของกลุ่มคนในพื้นที่ลุ่มน้ำ ในการรณรงค์สิทธิของชุมชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในรัฐธรรมนูญปี 2540 ร่วมกับกลุ่มคน องค์กรพัฒนาเอกชน ที่ทำงานด้านสิ่งแวดล้อมในจังหวัดเชียงราย ทำให้กลุ่มต่างๆ ที่อยู่ในลุ่มน้ำได้มาเรียนรู้ร่วมกัน และประสานการทำงานกันระหว่างพื้นที่ รวมแลกเปลี่ยนสถานการณ์ในพื้นที่ผ่านเวทีแลกเปลี่ยน การประชุม เพื่อติดตามการดำเนินการโครงการผันน้ำ กก อิง น่าน และโครงการพัฒนาที่จะลงมาในพื้นที่ ระหว่างชุมชนในลุ่มน้ำอิง ชุมชนชายฝั่งโขง ชมรมอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำอิง กลุ่มรักษ์เชียงของ และโครงการแม่น้ำและชุมชน ซึ่งในช่วงนี้ เป็นการมารวมตัวกันในการทำงานของทั้งสองพื้นที่ชายฝั่งโขงและลุ่มน้ำอิงตอนปลาย เป็นลักษณะการประสานความร่วมมือ การแลกเปลี่ยนประสบการณ์การทำงาน ติดตามสถานการณ์และรณรงค์ให้ข้อมูลเกี่ยวกับโครงการผันน้ำต่อชุมชนในพื้นที่ร่วมกันเป็นหลัก

“ช่วงนั้นทั้งสองพื้นที่เน้นการสร้างเวทีแลกเปลี่ยนและให้ข้อมูลเกี่ยวกับผลกระทบจากโครงการผันน้ำ กก อิง น้ำ แก่ชุมชนในลุ่มน้ำอิง และทำงานในหมู่บ้านนาร่องในแม่น้ำอิง ที่สร้างให้เกิดการรวมตัวกันภายในชุมชนที่จะมารวมตัวกันเป็นเครือข่ายชุมชน”

(นายจิ นามสมมติ, สนทนากลุ่ม, 21 ธันวาคม 2555)

การทำงานของกลุ่มต่างๆ ในพื้นที่ลุ่มน้ำโขงในขณะนั้น เป็นการนำประสบการณ์ความถนัดของแต่ละกลุ่มมาแลกเปลี่ยน และใช้ในการเคลื่อนไหวการทำงานและรณรงค์เชิงนโยบายในพื้นที่ แต่แนวคิดและแนวทางการทำงานในตอนนั้นได้ให้ความสำคัญกับการสร้างกลไกและกระบวนการมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของชุมชน ซึ่งเป็นหัวใจสำคัญในการเคลื่อนไหวการทำงานในพื้นที่ทั้งสอง สอดคล้องกับ ผู้ประสานงานโครงการสื่อชุมชนลุ่มน้ำโขง ที่สะท้อนถึงการเคลื่อนไหวร่วมกันในช่วงนั้นว่า

“เป็นการมาร่วมกันทำงานโดยเอาทักษะจุดเด่นของแต่ละกลุ่มมาช่วยกัน เป็นช่วงที่เรียกว่า คนละคมสองคม ใครมีอะไรก็เอามาสู้ช่วยเหลือกันเพราะตอนนั้นโครงการที่ลงมากำลังจะมีการดำเนินการในพื้นที่” (นายนพ นามสมมติ, สัมภาษณ์, 29 พฤศจิกายน 2555)

การเกิดขึ้นของกลุ่ม ชุมชน และองค์กร ที่ให้ความสำคัญต่อการติดตามโครงการพัฒนา และเป็นกลไกในการสร้างกระบวนการเรียนรู้ภายในลุ่มน้ำในการนำเสนอแนวทางและรูปธรรมการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในลุ่มน้ำโดยการมีส่วนร่วมของชุมชน การจัดทำเขตอนุรักษ์พันธุ์ปลา ป่าชุมชน ป่าชุมชน โดยให้ความสำคัญกับภูคกิตาที่ผ่านกระบวนการประชาคมในชุมชน ต่อชุมชนใกล้เคียง ต่อสาธารณะ ผ่านช่องทางของสื่อ ทั้งหนังสือพิมพ์ โทรทัศน์ และการจัดเวทีสาธารณะ จัดเวทีแลกเปลี่ยนสถานการณ์ เป็นต้น เป็นการสร้างการยอมรับอัตลักษณ์ของชุมชนที่แสดงออกผ่าน องค์ความรู้ ความเชื่อและวัฒนธรรมที่มีอยู่ในท้องถิ่นมาปรับประยุกต์ใช้ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ

ลุ่มน้ำ ที่นำไปสู่การสร้างเครือข่ายชุมชนและสร้างพื้นที่ทางสังคมให้กลุ่มประชาสังคมต่างๆในสังคมได้ยอมรับสิทธิของชุมชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติโดยของตนเอง

4.2.2 ช่วงการรวมตัวเป็นเครือข่าย (พ.ศ.2546-2548)

ช่วงการรวมตัวกันเป็นเครือข่ายของกลุ่มคน ชุมชน และองค์กรที่เกี่ยวข้องกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่ลุ่มน้ำเพื่อเคลื่อนไหวในการเสนอแนวทางการจัดการลุ่มน้ำโดยกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชน ร่วมเคลื่อนไหวให้มีการยุติโครงการระเบิดแก่งในแม่น้ำโขงและโครงการผันน้ำ กก อิง น่าน ในพื้นที่ลุ่มอิง ซึ่งรูปแบบการเคลื่อนไหวของเครือข่ายในช่วงนี้ให้ความสำคัญกับงานรณรงค์ให้ข้อมูลเกี่ยวกับโครงการระเบิดแก่ง โครงการผันน้ำ กก อิง น่าน และสร้างกระบวนการจัดการองค์ความรู้ของชุมชนโดยใช้กระบวนการวิจัยชาวบ้านเข้ามาเป็นเครื่องมือในการร่วมกลุ่มชุมชนและนำองค์ความรู้ที่ได้มาสนับสนุนงานเชิงรณรงค์ เพื่อนำไปสู่การอธิบายการจัดการทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำโขงในภาพรวม

หลังจากที่ได้การประสานความร่วมมือกันในการเคลื่อนไหวในการจัดการลุ่มน้ำร่วมกันของ กลุ่มรักษ์เชียงของ โครงการแม่น้ำและชุมชน และชมรมอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำอิง ซึ่งได้เกิดรูปธรรมในการจัดการ กลไก และแนวคิด และเพื่อให้เกิดการเคลื่อนไหวร่วมกันในภาพรวมของลุ่มน้ำ จึงได้มีการรวมตัวกันเป็นเครือข่ายการทำงานร่วมกัน เนื่องสภาพปัญหาในพื้นที่ที่ได้รับผลกระทบจากโครงการสร้างเขื่อนในแม่น้ำโขงของประเทศจีนในแม่น้ำโขงตอนบน และผลกระทบจากโครงการระเบิดแก่งในแม่น้ำโขงเพื่อการเดินเรือพาณิชย์ที่กำลังมีการดำเนินการในพื้นที่ลุ่มน้ำโขง ซึ่งเป็นความร่วมมือกันระหว่างประเทศ จีน พม่า ไทย และลาว และจะเข้ามาดำเนินการในพื้นที่แม่น้ำโขงในเขต อำเภอยางสัก อำเภอยางชุมน้อยและอำเภอยางชุมน้อย ในปี พ.ศ.2545 ให้แล้วเสร็จ จะส่งผลกระทบต่อระบบนิเวศและชุมชนริมฝั่งแม่น้ำโขง ในการเคลื่อนไหวในการต่อสู้กับโครงการขนาดใหญ่ระหว่างประเทศนั้นต้องมีการรวมตัวกันเป็นเครือข่ายพลังทางสังคม นายสม นามสมมุติ ได้อธิบายปัจจัยที่ต้องรวมตัวกันเป็นเครือข่ายในช่วงนั้น ว่า

“ ที่มารวมตัวกันเป็นเครือข่ายเพราะว่า หนึ่งปัญหาสิ่งแวดล้อม ระบบนิเวศมันไม่สามารถแก้ปัญหาจุดใดจุดหนึ่งได้ ถ้าแนวคิดของเราถ้ามันถูกแล้วมันก็น่าขยายไปสู่ประเด็นอื่นๆ แต่ในกรอบของการทำงานด้านสิ่งแวดล้อมและวัฒนธรรม ถ้าเขตอนุรักษ์พันธุ์ปลาดี ถ้าขยายไปที่บ้านอื่นได้ก็น่าจะดีขึ้น เพราะจุดเดียวมันไม่พอ อันที่สอง ป่าชุมชน และที่สำคัญเรื่องที่ สาม การรวมตัวกันเพื่อศึกษาเกี่ยวกับโครงการขนาดใหญ่ เพราะว่าโครงการขนาดใหญ่อย่าง โครงการ กก-อิง-น่าน นี่มันไม่สามารถไปเรียกร้องในระดับบุคคลได้ มันต้องอาศัยกระบวนการมีส่วนร่วม และอาศัยกลุ่ม อาศัยพลังมวลชน ที่จะไปเรียกร้องสิทธิพื้นฐานเรื่องทรัพยากร ต้องการกำลังคน ต้องการรวมคนด้วย ก่อนจะมีการรวมคน เราต้องให้คนเราเข้าใจก่อนว่า เราคิดอะไร เราทำอะไร แล้วจะนำคนไปสู่อะไร ซึ่งงานรวมคนเป็นงานรณรงค์เชิงนโยบาย งานสร้าง

พื้นที่รูปธรรมเราทำได้ระดับหนึ่ง ซึ่งมีฐานมาแล้ว เราจะต้องรณรงค์
เชิงนโยบาย เรามาอธิบายเรื่องเขตอนุรักษณ์ไม่รู้เรื่องหรือ เราต้องมี
ข้อเสนอข้อเรียกร้องในแนวทางการพัฒนา นี่เป็นที่มาร่วมไปถึงการ
ระเบิดเกาะแก่งในแม่น้ำโขง ซึ่งต้องรวมคน รวมเครือข่าย ยื่นข้อเสนอ
เป็นงานรณรงค์เชิงนโยบาย ที่ต้องอาศัยการจัดเวทีแลกเปลี่ยน”
(นายสม นามสมมติ, สัมภาษณ์, 27 ธันวาคม 2555)

นอกจากการรวมตัวกันเพื่อสร้างพลังในการเคลื่อนไหวการรณรงค์เชิงนโยบายในการ
ยับยั้งโครงการผันน้ำกก อิง น่าน ในแม่น้ำอิง และโครงการระเบิดแก่งในแม่น้ำโขงแล้ว ยังให้
ความสำคัญกับการดำเนินการอนุรักษณ์ทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรมลุ่มน้ำโขงอย่างเป็นระบบ
และเป็นรูปธรรมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในลุ่มน้ำโขง และการพยายามสร้างให้เกิดเครือข่าย
ลุ่มน้ำโขงที่รวมกลุ่ม และชุมชน ในลุ่มน้ำสาขาเข้าด้วยกัน ภายใต้ชื่อ “เครือข่ายอนุรักษณ์
ทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรมลุ่มน้ำโขง-ล้านนา” (รวมตัวกันปี พ.ศ.2545) ซึ่งการรวมตัวกันทำ
ให้สามารถอธิบายภาพรวมของสถานการณ์ทั้งลุ่มน้ำ และการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในลุ่มน้ำใน
ประเด็น ป่าชุมชน และการจัดทำเขตอนุรักษณ์ในแม่น้ำทั้งลุ่มน้ำ โดยมีการกำหนดยุทธศาสตร์การ
ทำงานร่วมกันเพื่อเป็นแนวทางในการเคลื่อนไหวร่วมกัน (นิวัฒน์ ร้อยแก้ว และนพรัตน์ ละมุล, 2553:
46-47) ดังนี้

1) การสร้างสำนักท้องถิ่น โดยการค้นหาและสร้างสำนักท้องถิ่น ด้าน
ทรัพยากรธรรมชาติต้องลดกระแสการพึ่งพาปัจจัยภายนอกที่สนับสนุนโดยนโยบายของรัฐ จำกัดการ
พัฒนาโครงสร้างพื้นฐานที่ส่งผลกระทบต่อระบบนิเวศและวัฒนธรรมท้องถิ่น ยกย่ององค์ความรู้
ท้องถิ่นเป็นหลักสูตรการศึกษาท้องถิ่น โดยเด็กและเยาวชนได้มีโอกาสเรียนรู้ก่อนการเรียนรู้การศึกษา
ภาพกว้างของสังคม เช่น สนับสนุนกระบวนการเรียนรู้วิถีชีวิต ธรรมชาติ ศิลปวัฒนธรรมในท้องถิ่น
เป็นพื้นฐานก่อนการเรียนรู้ในภาพรวม

2) การสร้างรูปธรรมด้านการอนุรักษณ์ทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรมท้องถิ่น
เพื่อก่อให้เกิดผลประโยชน์ต่อการดำรงชีวิตอย่างมั่นคง โดยสนับสนุนให้ท้องถิ่นกำหนดแผนและพื้นที่
การอนุรักษณ์ พื้นที่แสดงผลงานทางวัฒนธรรมท้องถิ่นทั้งในด้านความคิดและรูปธรรมศิลปวัฒนธรรม
ซึ่งทั้งหมดเริ่มจากกระบวนการมีส่วนร่วมของคนในท้องถิ่น

3) การเคารพในความหลากหลายของกลุ่มชาติพันธุ์ โดยให้ความสำคัญกับวิถีชีวิต
ประเพณี และวัฒนธรรม บทบาทการเป็นผู้นำอย่างเท่าเทียมกัน โดยการสนับสนุนให้เกิดการร่วมตัว
กันของคนในแต่ละท้องถิ่น หลากหลายชาติพันธุ์ ให้เข้าไปมีส่วนร่วมในการกำหนดนโยบายใน
ระดับชาติและนานาชาติอย่างแท้จริง

4) การเคารพต่อความเป็นคนท้องถิ่นและการเท่าเทียมกันของมนุษย์ การให้
ความสำคัญกับคนท้องถิ่นในการเข้าถึงข้อมูลข่าวสารอย่างเท่าเทียม ทั้งนโยบายที่มีผลกระทบต่อ
ทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรม

5) การประสานความร่วมมือระหว่างองค์กร ภาครัฐ เอกชน นักวิชาการ
สถาบันการศึกษา-ศาสนา กลุ่มศิลปิน ฝ่ายการเมือง สื่อมวลชน ฯลฯ

รูปแบบการเคลื่อนไหวของเครือข่ายอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรมลุ่มน้ำโขง – ล้านนา ช่วงแรกเน้นการทำงานเชิงสถานการณ์ ซึ่งเป็นผลจากความพยายามในการดำเนินโครงการระเบิดแก่งในแม่น้ำโขงเพื่อการเดินเรือพาณิชย์ในพื้นที่ และผลกระทบจากโครงการสร้างเขื่อนในแม่น้ำโขง จึงเน้นการรณรงค์เพื่อพิทักษ์แม่น้ำโขง ให้ข้อมูลและสร้างความเข้าใจต่อผลกระทบจากโครงการระเบิดแก่งที่จะส่งผลกระทบต่อชุมชน โดยการสร้างวงพูดคุยภายในชุมชน และสร้างเวทีติดตามสถานการณ์ในพื้นที่ 12 ชุมชนริมฝั่งโขงที่จะได้รับผลกระทบโดยตรงจากโครงการ สะท้อนจากการอธิบายของผู้ประสานงานพื้นที่ชุมชนชายฝั่งโขง ได้อธิบายถึงรูปแบบการทำงานในช่วงนั้น ว่า

“พอเราได้ข้อมูลการระเบิดแก่งที่ร้องของผ่านไปทางคณะกรรมการการมีส่วนร่วมของประชาชน วุฒิสภา พอได้ข้อมูลมาเราก็จะนำไปชี้แจงกับชาวบ้านในพื้นที่ ว่าจะมีการระเบิดแก่งก็จุด ตรงไหนบ้างในโครงการ ชาวบ้านก็มีความคิดเห็นร่วมกันว่าถ้าทำอย่างนี้จะส่งผลกระทบต่อชุมชน เราก็เลยออกเป็นหนังสือชื่อ ทำไมต้องระเบิดแก่ง แล้วก็แจกจ่ายให้ชาวบ้านได้รับทราบข้อมูล ซึ่งมันเกี่ยวข้องกับชาวบ้านที่ทำประมง ทำการเกษตรริมชายฝั่งโขง ชาวบ้านก็จะมาให้ความเห็น ก็ค่อยมานั่งคุยกันว่าจะทำอย่างไรกัน เราก็เลยประสานให้คณะกรรมการการมีส่วนร่วมของประชาชน วุฒิสภา ลงมาดูสถานการณ์ ส่วนเราก็พยายามตีแพร่ผ่านสื่อมวลชน สื่อมวลชนก็ลงมาในพื้นที่จำนวนมาก ส่วนคณะกรรมการก็พยายามติดตามข้อมูลและทำหนังสือคัดค้าน ในส่วนของชาวบ้านก็ระดมรายชื่อทำหนังสือคัดค้านและนำไปหนุนเสริมคณะกรรมการด้วย เพื่อนำไปเรียกร้องสิทธิของชาวบ้าน”

(นายจิ นามสมมุติ, สัมภาษณ์, 14 กุมภาพันธ์ 2556)

นอกจากกระบวนการให้ข้อมูลและสร้างการรับรู้ของชุมชนในพื้นที่ต่อโครงการที่จะส่งผลกระทบต่อแล้ว เครือข่ายฯ ยังเคลื่อนไหวร้องเรียนผ่านกลไกของคณะกรรมการการมีส่วนร่วมของประชาชน วุฒิสภา ซึ่งเป็นช่องทางที่เปิดไว้ให้ชุมชนและกลุ่มองค์กร ได้ร้องเรียนถึงผลกระทบของชุมชนจากโครงการพัฒนาต่างๆ และการนำเสนอผลกระทบจากโครงการผ่านทางสื่อมวลชน ที่จะเป็นเครื่องมือหนึ่งในการตีแพร่ประเด็นสู่สาธารณะให้เกิดข้อถกเถียงถึงความเหมาะสมของโครงการที่มาดำเนินการในพื้นที่โดยขาดกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชน

โดยสรุปรูปแบบของเครือข่ายฯ ที่ใช้ในการเคลื่อนไหวเพื่อเรียกร้องให้มีการระงับโครงการระเบิดแก่งในแม่น้ำโขง คือ

- 1) การรวมกลุ่มชุมชนในพื้นที่ที่จะได้รับผลกระทบเพื่อสร้างพลังในการต่อรองและให้เห็นภาพของผู้เดือดร้อนจากโครงการ
- 2) การนำเสนอผลกระทบที่จะเกิดขึ้นกับชุมชนชายฝั่งโขง ระบบนิเวศในแม่น้ำโขง และผลกระทบทางด้านความมั่นคงของประเทศที่เกิดจากการเปลี่ยนแปลงร่องน้ำในแม่น้ำโขง

3) สร้างพันธมิตรจากภายนอกพื้นที่ที่จะเข้าร่วมการสนับสนุนการเคลื่อนไหวในการคัดค้าน เช่นการรวมลงชื่อของประชาชนจากจังหวัดอุบลราชธานี หนองคาย และชุมชนริมแม่น้ำโขงใน และจากองค์กรที่ทำงานด้านสิ่งแวดล้อมในประเทศไทย

4) การเรียกร้องและยื่นหนังสือคัดค้าน ผ่านกลไกภายในประเทศ มีคณะกรรมการการมีส่วนร่วมของประชาชน คณะกรรมการด้านสิ่งแวดล้อม และคณะกรรมการต่างประเทศ วุฒิสภา ที่มีอำนาจในการตรวจสอบโครงการและคัดค้านโครงการพัฒนาระหว่างประเทศได้

5) การสร้างพื้นที่การรับรู้ต่อสาธารณะผ่านสื่อสารมวลชน ทั้งหนังสือพิมพ์ โทรทัศน์ที่เป็นสื่อส่วนกลางของประเทศ เพื่อเป็นการนำประเด็นสู่การถกเถียงในพื้นที่สาธารณะถึงความเหมาะสมของโครงการที่กำลังดำเนินการ (เครือข่ายอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรมลุ่มน้ำโขง-ล้านนา, 2547)

นอกจากการเคลื่อนไหวในการณรงค์เรียกร้อง เครือข่ายให้ความสำคัญการศึกษาและรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับแม่น้ำโขงควบคู่กันเพื่อจะนำงานข้อมูลที่ได้จากการศึกษามาเป็นข้อมูลในการเสริมงานรณรงค์ในการต่อต้านโครงการระเบิดแก่งและหยุดการสร้างเขื่อนของประเทศจีน โดยได้ดำเนินการร่วมกับโครงการแม่น้ำเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในการนำแนวคิดเรื่องวิถีการวิจัยไทบ้าน ซึ่งเป็นกระบวนการวิจัยที่เคยใช้กับชาวบ้านที่เขื่อนปากมูน จังหวัดอุบลราชธานี มาปรับใช้ศึกษาในพื้นที่ โดยใช้ชื่อว่า “วิจัยจาวบ้าน” ที่มีชาวบ้านจาก 13 หมู่บ้านซึ่งจะได้รับผลกระทบจากโครงการระเบิดแก่งในแม่น้ำโขง เป็นนักวิจัยหลักในการศึกษาองค์ความรู้ท้องถิ่นของตนเองในประเด็น ระบบนิเวศ พันธุ์ปลา เครื่องมือหาปลาพื้นบ้าน การทำเกษตรริมโขง พรรณพืชในแม่น้ำโขง และสังคมวัฒนธรรมของชุมชนบริเวณพรมแดนไทย – ลาวทางฝั่งไทย (คณะนักวิจัยจาวบ้าน เชียงของ – เวียงแก่น, 2547: 1-2) งานวิจัยจาวบ้านเป็นเครื่องมือที่ทำให้ชุมชนเกิดการรวมตัวกันเป็นเครือข่ายชุมชนเกิดกระบวนการวิเคราะห์ถึงผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงต่อแม่น้ำโขงที่ส่งผลกระทบต่อชุมชน เป็นเสริมสร้างศักยภาพชาวบ้านไปพร้อมกันโดยอาศัยกระบวนการวิจัยให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันและทำให้ชาวบ้านรู้สึกถึงความภูมิใจต่อคุณค่าของตนเองที่จะลุกขึ้นมาดูแลรักษาทรัพยากรธรรมชาติของชุมชน จากบทสัมภาษณ์ของนายจิ นามสมมุติ ดังนี้

“งานวิจัยจาวบ้านเป็นเครื่องมือที่ทำให้เกิดกระบวนการคิดวิเคราะห์ การแลกเปลี่ยน การรวมกลุ่มกัน ระหว่างในชุมชนเองและต่างชุมชน ให้ได้มีการเชื่อมกัน เมื่อมีการได้ข้อมูลในแต่ละเรื่องที่ศึกษามาแล้วก็จะมาเข้าประชุมประจำเดือนก็จะเกิดการแลกเปลี่ยนข้อมูลสถานการณ์กันภายใน ซึ่งจะนำมาซึ่งกระบวนการคิดวิเคราะห์ พอมีกรรมการหรือนักข่าวลงมาพื้นที่ ก็สามารถให้ชาวบ้านเป็นผู้สื่อสารได้ เพราะผ่านการเตรียมการทางความคิดจากกระบวนการวิจัยจาวบ้าน โดยให้ชาวบ้านเป็นนักวิจัย ซึ่งนักวิจัยของเรามีตั้งแต่หัวหน้าออกหัวดำ เป็นนักวิจัยทั้งหมด มันทำให้เขารู้สึกภูมิใจ รู้สึกว่าเป็นงานของเขา และเป็นงานที่จะไปส่งเสริมการพูดในองค์ความรู้ของชาวบ้านเอง และ

ไปพัฒนาศักยภาพของคนในชุมชนให้เกิดกระบวนการคิดวิเคราะห์ เป้าหมายของอาจารย์ทั่วไปอยู่ที่ข้อมูล แต่ของเราอยู่ที่ทำให้เกิดการ เกาะเกี่ยวของคนและพัฒนาความคิดของคนในพื้นที่ และข้อมูลที่ได้มา ตรงนี้ต้องเป็นข้อมูลที่ได้จากกระบวนการคิดวิเคราะห์ร่วมจากชุมชน”
(นายจิ นามสมมติ, สัมภาษณ์, 14 กุมภาพันธ์ 2556)

สอดคล้องกับความคิดเห็นของ นายอา นามสมมติ หนึ่งในผู้ช่วยนักวิจัยในขณะนั้น ที่สะท้อน ถึงกระบวนการวิจัยที่ส่งผลต่อชาวบ้านที่ร่วมในกระบวนการวิจัยว่า

“จากการทำงานวิจัยชาวบ้านผลให้ชาวบ้านเกิดความกระตือรือร้น และความภูมิใจกับงานวิจัย ทำให้เขารู้จักความเป็นตัวตนมีอัตลักษณ์ ของตัวเองและทำให้ตัวเองรู้สึกว่ามีค่า ทำให้ชาวบ้านเกิด ความรู้สึกว่าเขาต้องรักษาและหวงแหนทรัพยากรธรรมชาติของตนเอง ไว้ให้ลูกหลาน เคยถามชาวบ้านเขาบอกว่าที่ทำอยู่ทุกวันนี้เขาไม่ได้ทำ ให้ตัวเอง เขาทำให้ลูกหลานได้อยู่เย็นเป็นสุข มีอยู่มีกินตลอดชีวิต”
(นายอา นามสมมติ, สัมภาษณ์, 19 กุมภาพันธ์ 2556)

งานวิจัยชาวบ้านที่ได้ร่วมกันจัดทำขึ้นถือได้ว่าเป็นการจัดการความรู้ของชาวบ้าน อย่างเป็นระบบครั้งแรกโดยมีกรอบการศึกษาในแนวทางนิเวศวัฒนธรรม (โครงการสื่อชุมชนลุ่มน้ำโขง และ เครือข่ายอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรมลุ่มน้ำโขง-ล้านนา, 2553) ถือเป็นเครื่องมือ ในการทำงานของเครือข่ายที่ใช้ในการเคลื่อนไหวให้เกิดการรวมกลุ่มของชุมชน และนำองค์ความรู้ เกี่ยวกับแม่น้ำโขงที่สัมพันธ์กับวิถีชีวิตของชาวบ้านริมฝั่งโขงที่ได้จากการศึกษามาใช้เป็นข้อมูลในการ นำเสนอแนะในระดับนโยบายต่อพื้นที่สาธารณะ ในกรณีการระเบิดเกาะแก่งในแม่น้ำโขง และยังเป็น การสร้างการยอมรับของคนท้องถิ่น สถาบันการศึกษาในท้องถิ่น เพราะเป็นภาพที่แสดงให้เห็นว่า เครือข่ายทำงานด้านองค์ความรู้ในการเคลื่อนไหวไม่ได้เคลื่อนไหวโดยการประท้วงเพียงอย่างเดียวโดย ไม่มีเหตุผลในทางวิชาการรองรับ สะท้อนจากบทสัมภาษณ์ ดังนี้

“งานวิจัยที่ออกไปอย่างเราส่งไปให้โรงเรียนมันก็จะเกิดผลตามมาที่ หลัง เมื่อครูเขาติดต่อมาอยากให้เราไปพูดคุยเกี่ยวกับงานวิจัยชาวบ้าน และสถานการณ์ที่เกิดขึ้น ครูเองก็นำไปต่อยอดงานวิชาการให้เด็กได้ เรียนรู้ในหลักสูตรท้องถิ่น และงานวิจัยเองก็เป็นเครื่องมือไปสร้างพื้นที่ การยอมรับจากองค์กร กลุ่ม สถาบันภายนอกต่อเครือข่าย ไม่ใช่ว่า เครือข่ายมีแต่ประท้วงหรือคัดค้านอย่างเดียว อย่างเราไปประสานงาน มันเป็นเครื่องมือที่ช่วยเปิดทางให้เราและทำให้รู้ว่าเรามีความรู้”
(นายจิ นามสมมติ, สัมภาษณ์, 14 กุมภาพันธ์ 2556)

นอกจากงานวิจัยชาวบ้านแล้วเครือข่ายยังใช้งานวิจัยท้องถิ่นที่อาศัยเครื่องมือทางประวัติศาสตร์มาประยุกต์ใช้เป็นเครื่องมือในการศึกษาเพื่อรวบรวมข้อมูล เป็นงานวิจัยที่อาศัยกระบวนการมีส่วนร่วมของชาวบ้านในการเป็นนักวิจัย ในเรื่องงานวิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นเชียงของ-เวียงแก่น สังคมชายขอบท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจการเมืองในอนุภาคลุ่มน้ำโขง ซึ่งเป็นเครื่องมือหนึ่งที่เข้ามาเสริมกระบวนการทำงานในระดับพื้นที่ เครือข่ายฯ ได้สรุปและสังเคราะห์กระบวนการทำงานจากบทเรียนการทำวิจัยของชาวบ้านและการวิจัยเพื่อท้องถิ่นไว้ในหนังสือนิเวศวัฒนธรรมท้องถิ่นกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำโขง กรณีพื้นที่แม่น้ำของ-ล้านนา ถึงผลจากการเข้าร่วมกระบวนการวิจัยเพื่อท้องถิ่น ว่า

“เป็นการต่อยอดการจัดการความรู้จากมุมมองของคนใน และให้ความเชื่อมั่นต่อคนในชุมชนท้องถิ่นและองค์กรท้องถิ่นว่า พวกเราก็สามารถจัดการความรู้โดยตนเองได้ และกระบวนการศึกษาเช่นนี้ของคนในชุมชนประสานกับนักวิชาการ ทำให้เกิดความรู้ที่เชื่อมโยงกับความเป็นจริงของชุมชนท้องถิ่น ทำให้เกิดการร้อยรัดคนขึ้นมาร่วมแลกเปลี่ยนได้มากมายและสามารถนำไปสู่การขยายผลต่อยอดอีกมากมาย”

(โครงการสื่อชุมชนลุ่มน้ำโขง และเครือข่ายอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรมลุ่มน้ำโขง-ล้านนา, 2553: 39)

งานวิจัยเพื่อท้องถิ่นเป็นความร่วมมือระหว่างเครือข่ายกับสำนักกองทุนสนับสนุนการวิจัยท้องถิ่น โดยมีอาจารย์ศรีศักร วัลลิโภดม มาแนะนำและให้ความรู้ในการใช้เครื่องมือทางประวัติศาสตร์ในการศึกษาวิจัยท้องถิ่น ซึ่งภายหลังเครือข่ายได้นำมาประยุกต์ใช้ในการทำงานในพื้นที่ร่วมกับแนวคิดนิเวศวัฒนธรรมและกระบวนการวิจัยชาวบ้าน เป็นเครื่องมือและแนวคิดในการเคลื่อนไหวภายใต้ชื่อ “ประวัติศาสตร์นิเวศวัฒนธรรมลุ่มน้ำ”

งานวิจัยชาวบ้านและการวิจัยท้องถิ่นที่อาศัยเครื่องมือทางประวัติศาสตร์ในการศึกษา เป็นรูปแบบหนึ่งในการเคลื่อนไหวของเครือข่ายที่ส่งผลอย่างมากต่อความสำเร็จในการเคลื่อนไหวในช่วงนี้จากการสนทนากลุ่ม เมื่อวันที่ 21 ธันวาคม 2555 สรุปได้ว่า

- 1) สนับสนุนข้อมูลในการเคลื่อนไหวเชิงรณรงค์เพื่อการเรียกร้องให้ยุติโครงการระเบิดเกาะแก่งในแม่น้ำโขง
- 2) เกิดเครือข่ายชุมชนริมฝั่งโขง 13 ชุมชน จากการเข้าร่วมกระบวนการวิจัยที่เข้าร่วมการเคลื่อนไหว
- 3) เกิดเครือข่ายพันธมิตรในท้องถิ่นที่เห็นความสำคัญของการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ เช่น โรงเรียนในอำเภอเชียงของ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น
- 4) นำมาสู่การจัดการองค์ความรู้ของของเครือข่ายชาวบ้านซึ่งจะนำไปสู่แนวทางการทำงานฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติในชุมชน
- 5) ความร่วมมือระหว่างเครือข่ายกับนักวิชาการจากภายนอกที่จะสนับสนุนกระบวนการทำงานในพื้นที่

การเคลื่อนไหวของเครือข่ายฯ ช่วงนี้เป็นการเคลื่อนไหวที่ให้ความสำคัญความรู้ที่ได้จากการศึกษา มาสนับสนุนการเคลื่อนไหวเรียกร้องให้ยุติโครงการระเบิดแก่งเพื่อการเดินเรือพาณิชย์ โดยอาศัยผลการศึกษาทั้งความหลากหลายของทรัพยากรธรรมชาติในแม่น้ำโขงและผลกระทบที่จะเกิดขึ้นกับวิถีชีวิตของชุมชนริมชายฝั่งโขง เสนอต่อสาธารณะและตัวแทนผู้รับผิดชอบโครงการในประเทศไทยผู้ร่วมกันดำเนินการ ซึ่งส่งผลให้มีการยุติโครงการระเบิดแก่งในแม่น้ำโขงในช่วงของประเทศไทย โดยการประกาศยุติโครงการเมื่อวันที่ 11 เมษายน 2547

4.2.3 ช่วงการขับเคลื่อนขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม (พ.ศ.2549-2552)

หลังจากการเคลื่อนไหวเชิงรณรงค์ที่เน้นหนักไปในการเรียกร้องให้มีการยุติโครงการระเบิดแก่งในแม่น้ำโขงในพื้นที่ อำเภอเชียงแสน อำเภอเชียงของ และอำเภอเวียงแก่น จังหวัดเชียงราย หลังจากมีการยุติโครงการในเขตประเทศไทย ซึ่งเป็นผลจากการเคลื่อนไหวของเครือข่าย จึงได้มีการทบทวนบทเรียนการทำงานที่ผ่านมา แล้วมาให้ความสำคัญกับการเชื่อมร้อยการเรียนรู้ภายในลุ่มน้ำในโดยเน้นสร้างพื้นที่รูปธรรมและเชื่อมการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างพื้นที่รูปธรรมที่ได้มีการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในชุมชนเดิมพร้อมทั้งพัฒนาเป็นแหล่งการเรียนรู้ในลุ่มน้ำ ระหว่างพื้นที่ชุมชนชายฝั่งโขงและพื้นที่ลุ่มน้ำอิง นอกจากนี้ยังมีความพยายามเชื่อมประสานในพื้นที่ลุ่มน้ำสาขา เช่นในพื้นที่ลุ่มน้ำกก พื้นที่ชุ่มน้ำเวียงหนองล่อง พื้นที่ต้นน้ำหาวและพื้นที่ต้นน้ำจาว เพื่อสร้างกลไกและอธิบายรูปธรรมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนให้เห็นความสัมพันธ์ภายในลุ่มน้ำเดียวกัน โดยอาศัยแนวคิดนิเวศวัฒนธรรมเป็นหลักการและแนวทางการทำงานในพื้นที่ลุ่มน้ำ

สำหรับการเคลื่อนไหวติดตามสถานการณ์นั้นเครือข่ายฯ พยายามติดตามข้อมูลด้านผลกระทบจากการสร้างเขื่อนในลุ่มน้ำโขงตอนบนของประเทศจีน ที่ส่งผลกระทบต่อชุมชนในลุ่มน้ำ และสร้างการรับรู้ต่อพื้นที่สาธารณะของชุมชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในลุ่มน้ำและผลกระทบจากโครงการพัฒนาในแม่น้ำโขงที่ส่งผลกระทบต่อชุมชน โดยสร้างแนวคิดการสื่อสารจากพื้นที่สู่สังคมสาธารณะผ่านสื่อชุมชนลุ่มน้ำโขงที่ทางเครือข่ายฯ ผลิตขึ้นทั้ง เว็บไซต์แม่โขงโพสต์ หนังสือรายเดือน วิทยูชุมชน และนักข่าวชุมชน ซึ่งเป็นการสื่อสารกับสาธารณะผ่านมุมมองของคนในชุมชนที่เครือข่ายฯ เชื่อว่าคนในท้องถิ่นย่อมเข้าใจสภาพปัญหาและรู้จักท้องถิ่นของตนเองมากกว่าคนจากภายนอก

หลังจากเครือข่ายฯ ได้ลดบทบาทการทำงานด้านการรณรงค์เกี่ยวกับการระเบิดแก่งลง เนื่องจากการยุติการดำเนินการระเบิดแก่งในแม่น้ำโขง โดยได้กลับมาทบทวนบทบาทการทำงานที่ผ่านมาในการเคลื่อนไหวรณรงค์เชิงนโยบาย มาให้ความสำคัญกับการทำงานพื้นที่รูปธรรมในพื้นที่ชุมชนลุ่มน้ำโขงทั้งในแม่น้ำโขงสายหลักและแม่น้ำสาขาของแม่น้ำโขง เน้นการทำงานด้านการฟื้นฟูชุมชนท้องถิ่นแม่น้ำอิงตอนปลายและชายฝั่งโขง ในการสร้างรูปธรรมและขยายแนวคิดเพื่อสนับสนุนการและส่งเสริมการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรมในลุ่มน้ำโขง และติดตามสถานการณ์การสร้างเขื่อนในแม่น้ำโขงไปพร้อมกัน โดยอาศัยประสบการณ์และชุดองค์ความรู้ที่ได้จากการศึกษาวิจัยที่ผ่านมา มาเป็นฐานคิดในการทำงานในพื้นที่

การที่เครือข่ายฯ เน้นให้ความสำคัญกับการทำงานด้านการฟื้นฟูชุมชนท้องถิ่นในชุมชนเดิมที่เคยร่วมงานกันและขยายพื้นที่ไปในชุมชนใหม่ในพื้นที่ลุ่มน้ำ เพราะต้องการสร้างพื้นที่

รูปธรรมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในชุมชนให้ควบคู่ไปกับการทำงานรณรงค์เชิงนโยบาย ซึ่งจะ
ทำให้มีน้ำหนักในการเคลื่อนไหวต่อพื้นที่สาธารณะมากขึ้น และยังเป็น การเชื่อมประสานชาวบ้านใน
แต่ละพื้นที่ลุ่มน้ำให้เกิดการเรียนรู้และแลกเปลี่ยนกัน เพื่อนำมาสู่ความเข้าใจถึงความสัมพันธ์ระหว่าง
ลุ่มน้ำ จากการอธิบายถึงที่มาของแนวคิดการทำงานและเป้าหมายในการทำฟื้นฟูชุมชนท้องถิ่นของ
นายสม นามสมมุติ ว่า

“ การทำโครงการฟื้นฟูชุมชน คืองานที่เราทำเป็นงานฟื้นฟูอยู่แล้ว ไม่
ว่าจะเป็นงานฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติและวิถีวัฒนธรรม ซึ่งเป็นต้น
ทุนเดิมที่ทำอยู่แล้ว เราก็เริ่มเชื่อมพื้นที่ในการทำงานในโครงการนี้
เพราะแต่ก่อนทำงาน ถ้าเป็นน้ำอิงก็น้ำอิง น้ำโขงก็น้ำโขง แต่โครงการ
ฟื้นฟูเริ่มเชื่อมความสัมพันธ์ระหว่างคน แม่น้ำอิงไหลลงแม่น้ำโขง ผู้คน
ในน้ำอิงก็ต้องมาแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกัน ไม่ใช่รู้แต่แม่น้ำอิง ชาวบ้าน
ก็มาเรียนรู้ร่วมกันถึงสภาพแม่น้ำโขงด้วย ชาวบ้านก็ต้องรู้ว่ามี
ความสัมพันธ์กันอย่างไร เริ่มเชื่อมโยงชาวบ้าน แต่ก่อนทำเป็นจุด แต่
เมื่อมีโครงการฟื้นฟูก็เห็นความสัมพันธ์ของชาวบ้าน ก็จะมีการสรุป
ประชุม สัมมนา แลกเปลี่ยนกัน พบปะกันของแม่น้ำอิงกับแม่น้ำโขง มี
การเรียนรู้ร่วมกัน ไปศึกษาดูงานแลกเปลี่ยนร่วมกัน”
(นายสม นามสมมุติ, สัมภาษณ์, 27 ธันวาคม 2555)

“ถ้าเป็นการสร้างพื้นที่รูปธรรม ซึ่งเราก็ต้องทำการอนุรักษ์ทรัพยากรที่
บ้านของตัวเองเราก็จะมีความชอบธรรมในการเรียกร้องต่อพื้นที่
สาธารณะได้ ไม่ใช่เราไปเรียกร้องต่อสาธารณะโดยที่เราไม่ได้ทำอะไร
เลย มันทำได้แต่ไม่มีน้ำหนัก”
(นายเกรียง นามสมมุติ, สนทนากลุ่ม, 21 ธันวาคม 2555)

สอดคล้องกับการสรุปบทเรียนการทำงานของการเคลื่อนไหวของเครือข่ายฯตาม
แนวทางการฟื้นฟูชุมชนท้องถิ่น ที่เริ่มจากการดำเนินโครงการฟื้นฟูชุมชนท้องถิ่นลุ่มน้ำอิงตอนปลาย
และชายฝั่งโขงใน 14 ชุมชน ครอบคลุมพื้นที่ริมฝั่งโขง พื้นที่ราบลุ่มน้ำอิงและกลุ่มชาติพันธุ์บนพื้นที่สูง
อาศัยแนวคิดนิเวศวัฒนธรรมในการขับเคลื่อนการทำงานในพื้นที่ โดยมีรูปแบบในการเคลื่อนไหวผ่าน
ประเด็นการสร้างรูปธรรมในการจัดการป่าชุมชน การจัดการเขตอนุรักษ์พันธุ์ปลา การฟื้นฟูวัฒนธรรม
การจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนและการจัดการเมืองน่าอยู่ ส่งผลให้เกิดเครือข่ายและกลไกในชุมชนต่อ
การจัดการทรัพยากรธรรมชาติในภาพรวมของลุ่มน้ำ จากการสนทนากลุ่ม 21 ธันวาคม 255 ใน
ประเด็นรูปธรรมที่เกิดขึ้นจากการดำเนินการ ดังนี้

1) รูปธรรมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในชุมชน ที่เครือข่ายฯเข้าไปสนับสนุน
และส่งเสริมให้มีการดำเนินการร่วมกันภายในชุมชน โดยอาศัยองค์ความรู้เรื่องนิเวศวัฒนธรรมและ
กระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของแต่ละชุมชน ดังนี้

- การจัดการเขตอนุรักษ์พันธุ์ปลาของชุมชน กระบวนการจัดทำเขตอนุรักษ์หรือเขตวังสงวนพันธุ์ปลา ให้ความสำคัญต่อกระบวนการมีส่วนร่วมของชาวบ้าน ตั้งแต่การวิเคราะห์ถึงสภาพปัญหา การศึกษาดูงาน การกำหนดแนวทางร่วมกัน และการลงมือปฏิบัติ เพื่อนำมาสู่การกำหนดเขตอนุรักษ์และออกกฎกติกาในการใช้ประโยชน์ร่วมกันโดยผ่านประชาคมในหมู่บ้าน ในการกำหนดเขตอนุรักษ์จะอาศัยความรู้เกี่ยวกับที่อยู่ของปลาในแม่น้ำของชาวบ้านมากำหนดเป็นเขตอนุรักษ์หรือเขตวังสงวน เช่น ลั้งหรือลวงในแม่น้ำโขง และวังปลาในแม่น้ำอิงที่มีความเชื่อเรื่องผีของชาวบ้าน เช่น ผีเงือก ผีนาค นอกจากนั้นชาวบ้านยังอาศัยการปรับประยุกต์ความเชื่อและพิธีกรรมทางศาสนามาใช้ คือการบวชวังสงวนและพิธีสืบชะตาแม่น้ำไปพร้อมกัน ซึ่งในทุกปีชุมชนที่มีเขตอนุรักษ์หรือเขตวังสงวนจะมีการจัดพิธีบวชวังสงวนและสืบชะตาแม่น้ำ

- การจัดการป่าชุมชน ของเครือข่ายฯ ให้ความสำคัญกับกระบวนการศึกษาถึงความหลากหลายและความสัมพันธ์ของป่ากับวิถีชีวิตของชุมชน สร้างเวทีการพูดคุยถึงสภาพของทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนให้เกิดการวิเคราะห์ร่วมกันถึงแนวทางการใช้ประโยชน์และการดูแลรักษาอย่างยั่งยืน โดยให้ความสำคัญต่อการทำประชาคมในหมู่บ้านในการกำหนดแนวเขตของป่าชุมชนและกฎกติกาการใช้ประโยชน์ร่วมกันที่จะออกมาเป็นระเบียบร่วมกันของชุมชน นอกจากนั้น ยังอาศัยความเชื่อและพิธีกรรมทางศาสนาช่วยในการจัดการ เช่น พิธีกรรมบวชป่า ที่ชาวบ้านเชื่อว่าถ้ามีการบวชต้นไม้โดยการใส่ผ้าเหลืองของพระแล้ว ต้นไม้เหล่านี้ก็จะไม่มีคนกล้าตัดหรือทำลาย พิธีกรรมบวชป่าจะมีการจัดขึ้นทุกปีในชุมชนที่มีการจัดการป่าชุมชน ป่าริมน้ำ กลายเป็นกิจกรรมหลักของเครือข่ายฯ ที่มีการหมุนเวียนเข้าร่วมกันของทุกหมู่บ้านในกลุ่มน้ำ อีกทั้งยังเป็นพื้นที่ในการแลกเปลี่ยนสถานการณ์ภายในกลุ่มน้ำและพื้นที่ในการถ่ายทอดให้เด็ก เยาวชน และชุมชนใกล้เคียงที่เข้าร่วมพิธีกรรม ซึ่งส่วนใหญ่จะมีการนำไปปฏิบัติในพื้นที่ป่าของตนเอง

2) การพัฒนาแหล่งการเรียนรู้ภายในพื้นที่ลุ่มน้ำ ของเครือข่ายฯ เน้นการต่อยอดการทำงานจากพื้นที่เดิม เช่น ในพื้นที่ลุ่มน้ำอิงได้ร่วมกับชุมชนในชมรมอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำอิงตอนปลาย ที่มีการดำเนินการในการจัดทำเขตอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำ การจัดการป่าริมน้ำ และการจัดการหนองน้ำ ในชุมชนอยู่แล้ว มาจัดกระบวนการพัฒนาเป็นแหล่งเรียนรู้ที่จะสามารถยกระดับพื้นที่ให้สามารถเป็นแหล่งเรียนรู้ที่คนภายในกลุ่มน้ำและคนภายนอก ได้เข้ามาศึกษาเรียนรู้ทั้งวิถีชีวิต วัฒนธรรม ความเชื่อต่างๆ และการจัดการทรัพยากรธรรมชาติโดยชุมชน ซึ่งเป็นแนวทางในการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนที่ให้ความสำคัญต่อการเรียนรู้และการแลกเปลี่ยนเป็นสำคัญมากกว่ามูลค่าที่ชุมชนจะได้รับ

สำหรับกระบวนการพัฒนานั้น มีขั้นตอนตั้งแต่การจัดการความรู้ร่วมกันภายในชุมชนโดยอาศัยกระบวนการงานวิจัยชาวบ้านที่เครือข่ายฯ มีประสบการณ์มาใช้เป็นเครื่องมือในการทำงาน ที่จะทำให้สมาชิกในชุมชนรับรู้ข้อมูลของตนเองและมีการจัดระบบข้อมูลทั้งในด้านประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม วิถีชีวิตความเป็นอยู่ ทรัพยากรธรรมชาติของชุมชน และการจัดการของชุมชนในการใช้ประโยชน์และดูแลรักษาทรัพยากรธรรมชาติของชุมชน

หลังจากนั้นได้มีการพัฒนาศักยภาพคนในชุมชนให้สามารถเป็นวิทยากรชุมชน ทั้งการฝึกพูดต่อสาธารณะ การวิเคราะห์ การวางแผน และการจัดการ เพื่อสร้างความพร้อมในการเป็นแหล่งเรียนรู้และชุมชนสามารถจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนได้ การยกระดับพื้นที่รูปธรรมเป็นแหล่ง

เรียนรู้และจัดการท่องเที่ยวของชุมชน เป็นรูปแบบการเคลื่อนไหวในการยกระดับพื้นที่และเป็นการสร้างการยอมรับต่อสังคมภายนอกและพื้นที่สาธารณะให้ได้รับรู้ โดยผ่านผู้ที่เข้ามาศึกษาดูงานที่จะนำไปบอกต่อ และส่งผลต่อจิตใจของคนในชุมชนที่ได้เกิดความมั่นใจ ภูมิใจในแนวทางการจัดการของตนเอง พร้อมทั้งเป็นการกระตุ้นคนภายในชุมชนให้ตื่นตัวในการดูแลรักษาทรัพยากรธรรมชาติของชุมชน

3) การเชื่อมร้อยการเรียนรู้ระหว่างพื้นที่ลุ่มน้ำ การเคลื่อนไหวผ่านรูปแบบการจัดทำ การเขตอนุรักษ์พันธุ์ปลาหรือเขตวังสงวนสัตว์น้ำ และการจัดการป่าชุมชน การฟื้นฟูวัฒนธรรม และการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนนั้น ทำให้เกิดหมู่บ้านรูปธรรมและแหล่งเรียนรู้ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในแต่ละลุ่มน้ำ และเกิดเครือข่ายการทำงานร่วมกันของชุมชนระหว่างลุ่มน้ำทั้งพื้นที่ชายฝั่งโขงตั้งแต่อำเภอเชียงแสน อำเภอเชียงของ และอำเภอเวียงแก่น และพื้นที่ลุ่มน้ำอิงตั้งแต่อำเภอเทิง อำเภอขุนตาล ถึงอำเภอเชียงของ ซึ่งนำมาสู่การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกันในภาพรวมของลุ่มน้ำ ผ่านการเข้าร่วมกิจกรรมบวชวังสงวน บวชป่า และสืบชะตาแม่น้ำ เป็นเครือข่ายความสัมพันธ์ของคนในลุ่มน้ำที่นำมาสู่การทำงานร่วมกัน และการแลกเปลี่ยนเชิงสถานการณ์ในลุ่มน้ำ เช่น ประเด็นผลกระทบโครงการสร้างเขื่อนในแม่น้ำโขง หรือโครงการพัฒนาที่กำลังเกิดขึ้นในพื้นที่ ที่จะเป็พลังในการขับเคลื่อนต่อการเรียกร้องต่อโครงการพัฒนาและนโยบายที่จะส่งผลกระทบต่อคนในลุ่มน้ำโขง

4) การขยายการรวมกลุ่มผู้มีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในลุ่มน้ำ มีกลุ่มเยาวชน กลุ่มผู้หญิง ภายในลุ่มน้ำขึ้นมาเพื่อร่วมในการหาแนวทางในการจัดการร่วมกัน เช่น กลุ่มแม่หญิงลุ่มน้ำโขง ซึ่งเป็นการรวมกลุ่มกันผู้หญิงที่มีอาชีพเก็บโกในแม่น้ำโขงและอาศัยใช้ประโยชน์จากแม่น้ำโขง ที่ได้รับผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงของแม่น้ำโขง ร่วมเคลื่อนไหวเกี่ยวกับประเด็นความมั่นคงทางอาหารในลุ่มน้ำโขง และกลุ่มเยาวชนในชุมชนที่ทางเครือข่ายฯมีการสร้างกิจกรรมค่ายในลุ่มน้ำเช่น ค่ายเยาวชนลุ่มน้ำอิง ที่จะมีการจัดให้มีการศึกษาเรียนรู้เกี่ยวกับทรัพยากรธรรมชาติในชุมชน ประวัติศาสตร์ ภูมิปัญญา และความเชื่อของคนในชุมชน โดยมีผู้รู้ด้านต่างๆ ในชุมชนเป็นผู้ถ่ายทอดให้ทุกคนได้เรียนรู้รากเหง้าของตนเอง ซึ่งทางเครือข่ายฯมีเป้าหมายการทำงานเน้นให้เด็กและเยาวชนในลุ่มน้ำได้เรียนรู้ชุมชนท้องถิ่นของตนเองก่อนที่จะไปเรียนรู้เรื่องภายนอก เพื่อสร้างให้เกิดสำนึกความเป็นท้องถิ่นในการหวงแหนทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรมของตนเอง

นอกจากการฟื้นฟูและขยายเครือข่ายชุมชนรูปธรรมภายในพื้นที่ลุ่มน้ำ เครือข่ายฯ ได้สร้างกระบวนการสื่อสารต่อสาธารณะโดยชุมชนท้องถิ่น ที่ดำเนินการสร้างการสื่อสารจากชุมชน โดยอาศัยกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนในการกำหนดประเด็นในการสื่อสารกับสาธารณะโดยคนในชุมชน มีการจัดทำสื่อสิ่งพิมพ์ในรูปแบบหนังสือชุดความรู้นิเวศวัฒนธรรมลุ่มน้ำโขงที่ชุมชนเป็นผู้ทำการศึกษาจากงานวิจัยชาวบ้านและงานวิจัยเกี่ยวกับประวัติศาสตร์นิเวศวัฒนธรรมลุ่มน้ำ โดยทำการเผยแพร่ต่อสาธารณชน ชาวบ้านในลุ่มน้ำโขงประเทศไทย สื่อมวลชน และหน่วยงานของรัฐในท้องถิ่น เพื่อสร้างความเข้าใจและตระหนักรู้เกี่ยวกับความสำคัญของแม่น้ำโขงและวิถีชีวิตของคนในชุมชนที่มีความสัมพันธ์กับแม่น้ำโขง นอกจากนี้เครือข่ายฯยังเน้นการเผยแพร่ข้อมูลและสถานการณ์ในการเคลื่อนไหวในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนในลุ่มน้ำโขงผ่านสื่ออิเล็กทรอนิกส์โดยจัดทำเว็บไซต์ ในการสร้างพื้นที่การสื่อสารสาธารณะให้ทุกคนสามารถเข้าถึงข้อมูลได้อย่างเท่าทันต่อสถานการณ์ทั้งภายในลุ่มน้ำและผู้สนใจกลุ่มต่างๆ เช่น สื่อสารมวลชนทั้งสื่อหนังสือพิมพ์ สื่อ

โทรทัศน์ และนักวิชาการ นักพัฒนาที่มีความสนใจ ถือเป็นช่องทางในการสื่อสารความเป็นตัวตนแนวทางการจัดการของเครือข่ายฯ สถานการณ์ในแม่น้ำโขง และแนวคิดการเคลื่อนไหว จากกลุ่มคนในท้องถิ่นโดยตรงในการเป็นศูนย์กลางในการให้ข้อมูลเกี่ยวกับแม่น้ำโขงของภาคประชาชนต่อสาธารณะ ซึ่งแนวคิดของเครือข่ายฯ เน้นให้ชาวบ้าน เยาวชน คนในชุมชน เป็นผู้สื่อสารและสามารถผลิตสื่อในรูปแบบต่าง ๆ เช่น การจัดทำสารคดี หนังสือ ชุดนิทรรศการ เล่าเรื่องราวชีวิตของตนเองต่อสังคมภายนอกและเป็นการนำเสนอข้อมูลที่เป็นระบบที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงต่อความเข้าใจของบุคคลภายนอก ซึ่งจะนำมาสู่การสร้างพันธมิตรและผู้คนที่ร่วมสนับสนุนการเคลื่อนไหวของเครือข่ายฯ

กระบวนการสร้างสื่อมวลชนท้องถิ่นนั้น เครือข่ายฯ อบรมกระบวนการผลิตสื่อในรูปแบบ การเขียนบทความ การรายงานข่าวในพื้นที่ การจัดทำสารคดี ซึ่งทุกคนต้องเรียนรู้และฝึกปฏิบัติจริงในพื้นที่ของแต่ละคน การกำหนดประเด็นในการสื่อสารสาธารณะจะเน้นให้ชุมชนเป็นผู้ร่วมกำหนดประเด็นในการนำเสนอผ่านการรวบรวม และตรวจสอบความถูกต้องโดยคนในชุมชน กระบวนการเหล่านี้ทำให้ชุมชนได้ทบทวนจัดระบบข้อมูลของชุมชน และการวิเคราะห์ก่อนนำเสนอ ซึ่งเป็นการต่อยอดความเชื่อและความภูมิใจของคนในชุมชนไปพร้อมกับข้อมูลที่สามารสื่อสารออกไปสู่พื้นที่สาธารณะ อาศัยช่องทางหรือพื้นที่ที่ทางเครือข่ายฯ ได้สร้างขึ้น มีหนังสือรายเดือน “แม่โขงโพสต์” และเวปไซด์ของเครือข่ายฯ ที่จะส่งผ่านสื่อมวลชนส่วนกลางที่สนใจประเด็นที่ชุมชนนำเสนอ (โครงการสื่อชุมชนลุ่มน้ำโขง และ เครือข่ายอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรมลุ่มน้ำโขง-ล้านนา, 2553)

สำหรับงานเชิงรณรงค์ในช่วงนี้ ผลกระทบจากการควบคุมการเปิดปิดเขื่อนที่เปิดใช้แล้วจำนวน 3 เขื่อน จากโครงการสร้างเขื่อนในลุ่มน้ำโขงตอนบนจำนวน 8 เขื่อน ได้ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงการขึ้นและลงของปริมาณน้ำในแม่น้ำโขงผิดปกติ ทำให้เกิดน้ำท่วมชุมชนและตลิ่งฝั่งในพื้นที่ชายฝั่งโขง อย่างกรณีการเกิดน้ำท่วมในพื้นที่ชุมชนในเขตอำเภอเชียงแสน อำเภอเชียงของ และอำเภอเวียงแก่น ในเดือนช่วงวันที่ 10-11 สิงหาคม พ.ศ.2551 ทำให้พื้นที่การเกษตรริมฝั่งแม่น้ำโขงของชุมชนเสียหาย บ้านเรือนของชุมชนถูกน้ำท่วม และพื้นที่ริมตลิ่งทรุดกระทบต่อพื้นที่ของชุมชนชายฝั่งโขง และยังส่งผลต่อชุมชนริมฝั่งโขงในจังหวัดนครพนม จังหวัดมุกดาหาร ในภาคอีสาน เครือข่ายฯ ได้ร่วมกับชาวบ้านออกแถลงการณ์และยื่นหนังสือไปยังสถานทูตจีนเพื่อเรียกร้องค่าเสียหายจากผลกระทบการเปิดเขื่อนของประเทศจีน (โครงการสื่อชุมชนลุ่มน้ำโขง, 18 สิงหาคม 2551) และนำมาสู่การเกิดเวทีแลกเปลี่ยนถึงผลกระทบจากการปล่อยน้ำจากเขื่อนในประเทศจีนระหว่างชุมชนริมฝั่งโขงในภาคเหนือและภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย ซึ่งเครือข่ายฯ ได้เป็นกลไกหลักในการเชื่อมประสานผ่านสภาประชาชนท้องถิ่นของแต่ละจังหวัด โดยการลงไปเคลื่อนไหวให้ข้อมูลถึงผลกระทบจากการสร้างเขื่อนในแม่น้ำโขงตอนบนของประเทศจีน และสร้างเครือข่ายการแลกเปลี่ยนระหว่างชุมชนริมฝั่งโขงทั้งภาคเหนือและภาคตะวันออกเฉียงเหนือที่มีพื้นที่ติดกับแม่น้ำโขงใน 7 จังหวัดประกอบด้วย จังหวัดนครพนม จังหวัดหนองคาย จังหวัดบึงกาฬ จังหวัดอุบลราชธานี จังหวัดอำนาจ จังหวัดเลย และจังหวัดมุกดาหาร ในการติดตามสถานการณ์ผลกระทบจากการสร้างเขื่อนในประเทศจีน ซึ่งเป็นการเชื่อมประสานความร่วมมือในเบื้องต้นต่อการเคลื่อนไหวในการเรียกร้องให้มีการหยุดการโครงการสร้างเขื่อนในแม่น้ำโขง และการศึกษาผลกระทบโครงการสร้างเขื่อน โครงการระเบิดแก่งในแม่น้ำโขงร่วมกัน

4.2.4 ช่วงขยายขอบเขตการเคลื่อนไหวทางสังคม (พ.ศ.2553-ปัจจุบัน)

ช่วงนี้เครือข่ายฯ ได้เคลื่อนไหวในการขยายแนวคิดการทำงาน ใน 2 ระดับ คือ

ระดับที่ 1 ขยายแนวคิดผ่านพื้นที่รูปธรรมในกลุ่มน้ำโขง พื้นที่ลุ่มน้ำกก - เวียงหนองล่อง พื้นที่ลุ่มน้ำหาว - งาว และสร้างกลไกเพื่อเชื่อมโยงการทำงานในกลุ่มน้ำอิงทั้งลุ่มน้ำ ตั้งแต่พื้นที่ต้นน้ำถึงพื้นที่ปลายน้ำ ภายใต้การทำงานผ่านกลไก “สภาประชาชนลุ่มน้ำอิง”

ระดับที่ 2 ขยายแนวคิดผ่านการสร้างกลไกการจัดการระหว่างลุ่มน้ำในพื้นที่ลุ่มน้ำภาคเหนือและพื้นที่ลุ่มน้ำโขงทางภาคอีสาน ภายใต้แนวคิดประวัติศาสตร์นิเวศวัฒนธรรมลุ่มน้ำในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติโดยกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่น โดยใช้ชุดประสบการณ์จากรูปแบบการเคลื่อนไหวของเครือข่ายฯ ที่ผ่านมา ทั้งการจัดการองค์ความรู้ผ่านกระบวนการวิจัยชาวบ้าน และการสร้างสำนึกท้องถิ่นผ่านกระบวนการศึกษาทางประวัติศาสตร์นิเวศวัฒนธรรม และสร้างรูปธรรมในการจัดการทั้งการจัดการเขตอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำ ป่าชุมชน โดยอาศัยพิธีกรรมและความเชื่อของชุมชนมาปรับ มีรายละเอียดดังนี้

1) การขยายแนวคิดผ่านพื้นที่รูปธรรมในกลุ่มน้ำโขงในเขตอำเภอเชียงแสน อำเภอเชียงของ และอำเภอเวียงแก่น ในพื้นที่ลุ่มน้ำกก - เวียงหนองล่อง และพื้นที่ต้นน้ำในลุ่มน้ำหาว - งาว นายสม นามสมมุติ อธิบายแนวทางการเคลื่อนไหวในช่วงนี้ ว่า

“เป็นการสร้างแนวคิดเกี่ยวกับพื้นที่รูปธรรมในกลุ่มน้ำโขงด้วย สร้างเครือข่ายที่ชาวบ้านสามารถเรียกร้องสิทธิขั้นพื้นฐานของตนเองจากผลกระทบการพัฒนาที่ส่งผลกระทบต่อตัวเอง ให้เป็นเครือข่ายในลุ่มน้ำโขง”

(นายสม นามสมมุติ ,สนทนากลุ่ม, 11 กุมภาพันธ์ 2556)

การขยายแนวคิดรูปธรรมจากลุ่มน้ำสู่ลุ่มน้ำทั้งการสร้างเขตอนุรักษ์ และการรวมศึกษาเกี่ยวกับพื้นที่ชุ่มน้ำและพื้นที่ลุ่มน้ำ โดยใช้งานวิจัยชาวบ้านและการศึกษาเชิงประวัติศาสตร์นิเวศวัฒนธรรมเป็นเครื่องมือในการสร้างให้เกิดการรวมตัวกันของชุมชนเป็นเครือข่ายการเรียนรู้ร่วมกัน และที่จะสร้างให้เกิดกระบวนการรวบรวมข้อมูลที่ได้จากการวิเคราะห์ เพื่อให้ชาวบ้านเข้าใจถึงสาเหตุของการเปลี่ยนแปลงในพื้นที่และนำมาซึ่งแนวทางการทำงานร่วมกันของชุมชนในพื้นที่ตลอดจนการแลกเปลี่ยนสถานการณ์ระหว่างพื้นที่ ก่อนที่จะนำไปสู่การเคลื่อนไหวในเชิงรณรงค์ระดับนโยบาย

นอกจากนี้ การเชื่อมโยงการทำงานในกลุ่มน้ำอิงทั้งลุ่มน้ำ ตั้งแต่พื้นที่ต้นน้ำ กลางน้ำ ถึงพื้นที่ปลายน้ำ ตั้งแต่ชุมชนในเขตอำเภอแม่ใจ อำเภอเมืองพะเยา อำเภอดอกคำใต้ อำเภอภูพาน อำเภอป่าแดด อำเภอพาน อำเภอจุน อำเภอเชียงคำ อำเภอภูซาง อำเภอเทิง อำเภอพญาเม็งราย อำเภอขุนตาล และอำเภอเชียงของ ภายใต้การทำงานผ่านกลไก “สภาประชาชนลุ่มน้ำอิง” เป็นความ

พยายามของเครือข่ายฯ ในการเชื่อมโยงประสบการณ์การเคลื่อนไหวของชุมชนทั้งลุ่มน้ำ ในประเด็น การจัดการป่าชุมชน เขตอนุรักษ์พันธุ์ปลา การจัดการพื้นที่ชุ่มน้ำ เพื่อนำเสนอแนวทางการจัดการโดย กลไกการทำงานของชุมชนลุ่มน้ำอิง ที่เป็นรูปธรรมในการจัดการทรัพยากรโดยชุมชนในลุ่มน้ำโขง และ เป็นการยกระดับการทำงานในพื้นที่จากเครือข่ายการเรียนรู้และแลกเปลี่ยนร่วมกัน มาเป็นสภา ประชาชนลุ่มน้ำอิงที่จะมีแนวทางการขับเคลื่อนการทำงานร่วมกันในพื้นที่รูปธรรม และการเสนอองค์ ความรู้ของชุมชน แนวทางในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำต่อพื้นที่สาธารณะ จากการสะท้อน ของปรัชญาสภาประชาชนลุ่มน้ำอิง ว่า

“สภาลุ่มน้ำอิงเป็นแนวทางหนึ่งในการเป็นต้นแบบในการจัดการ ทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำโขง ที่จะใช้เป็นแนวทางหนึ่งในการจัดการใน ลุ่มน้ำอื่นๆ หลักคิดเรื่องสภาลุ่มน้ำอิง มันมาจากพัฒนาการในการ ทำงานในลุ่มน้ำอิง ที่มันเกิดจากชุมชนอยากเป็นกลุ่ม กลุ่มเป็นชมรม เป็นเครือข่าย การมารวมตัวกันสภาลุ่มน้ำอิงนี้ไม่ใช่แค่มาเรียนรู้ แลกเปลี่ยนกันเพียงอย่างเดียว เขาต้องมารับรู้ข้อมูลการพัฒนาในลุ่ม น้ำ และกำหนดแนวทางและชะตาชีวิตของเขาเองด้วย”

(นายหัท นามสมมุติ, สัมภาษณ์, 2 กรกฎาคม 2556)

สภาประชาชนลุ่มน้ำอิงเป็นการรวมตัวกันของกลุ่มคน ชุมชน เครือข่ายชาวบ้าน และองค์กรพัฒนาเอกชนท้องถิ่น ที่มีความตระหนักในความเป็นคนลุ่มน้ำอิงและเป็นเจ้าของลุ่มน้ำที่ จะเข้ามากำหนดแนวทางการพัฒนาในลุ่มน้ำและติดตามสถานการณ์เชิงนโยบายในลุ่มน้ำที่จะลงมาใน พื้นที่ และสร้างพื้นที่การยอมรับต่อสังคมภายนอกต่อแนวทางการจัดการทรัพยากรธรรมชาติโดย อาศัยองค์ความรู้ท้องถิ่นของชุมชนในลุ่มน้ำ

2) การขยายแนวคิดผ่านการสร้างกลไกการจัดการระหว่างพื้นที่ลุ่มน้ำ ในพื้นที่ลุ่มน้ำ โขงทางภาคอีสาน และพื้นที่ลุ่มน้ำภาคเหนือ เพื่อสร้างกลไกในการเคลื่อนไหวการทำงานเชิงนโยบาย ในภาพรวมของลุ่มน้ำทั้งภายในประเทศและระหว่างประเทศ ที่ได้รับผลกระทบจากโครงการพัฒนา ลุ่มน้ำภายในประเทศ เช่น โครงการพัฒนา 25 ลุ่มน้ำ และโครงการ 3.5 แสนล้าน และโครงการสร้าง เชื้อนในแม่น้ำโขงเพื่อพัฒนาด้านพลังงานซึ่งเป็นโครงการความร่วมมือระหว่างประเทศ

สภาประชาชนลุ่มน้ำโขง 8 จังหวัด ประกอบด้วย จังหวัดนครพนม จังหวัดหนองคาย จังหวัดบึงกาฬ จังหวัดอุบลราชธานี จังหวัดอำนาจเจริญ จังหวัดเลย จังหวัดมุกดาหาร ในภาคอีสาน และจังหวัดเชียงราย ในภาคเหนือ เป็นกลไกที่ทางเครือข่ายฯได้ไปขยายแนวคิดการทำงานร่วมกับ ชุมชน กลุ่มองค์กรที่ทำงานเกี่ยวกับแม่น้ำในพื้นที่ทางภาคอีสาน โดยเป็นผลจากการเชื่อมประสานการ เคลื่อนไหวแลกเปลี่ยนสถานการณ์ในช่วงที่น้ำท่วมใหญ่ในพื้นที่ชุมชนเมื่อปี 2551 จึงเกิดการ ประสานงานร่วมกันในการติดตามสถานการณ์ผลกระทบจากการสร้างเขื่อนในแม่น้ำโขงตอนบน (โครงการสี่ชุมชนลุ่มน้ำโขง, 2553: 47) โดยเครือข่ายฯเข้าไปเป็นกลไกหลักในการให้ข้อมูลและ แลกเปลี่ยนแนวคิดการทำงานจากประสบการณ์การทำงานของเครือข่ายฯ ประธานเครือข่ายอนุรักษ์ ทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรมลุ่มน้ำโขง – ล้านนา อธิบายว่า

“อย่างแนวทางการทำงานที่เครือข่ายทำอยู่อย่างเช่น งานสภาประชาชนลุ่มน้ำเป็นการที่ทุกคนมาร่วมในการตัดสินใจร่วมกันนั้น ก็เอาไปแลกเปลี่ยนทางภาคอีสานเราก็จะก้าวไปก่อนเขาหนึ่งขั้นเสมอ อย่างแนวคิดเรื่องแม่น้ำโขงแต่ก่อนครูก็เป็นคนไปอธิบาย ไปแลกเปลี่ยนแนวคิดจนเกิดการรวมตัวการทำงานเป็นลุ่มน้ำโขง” (นาย นิ นามสมมุติ, สนทนากลุ่ม, 21 ธันวาคม 2555)

“ การเข้าไปรวมไปเชื่อมต่อนั้น แนวคิดเดิมคือการมองเรื่องลุ่มน้ำมันก็ต้องรวมทั้งทางอีสาน ผังไทย ผังลาว ที่จะประสานความร่วมมือ เน้นการประสานงาน พอมีกระแสเรื่องแม่น้ำโขงทางอีสานก็ตื่นตัวมาศึกษาความเปลี่ยนแปลงในแม่น้ำโขง โดยทางเครือข่ายฯได้ลงไปรณรงค์ จัดประชุม เวทีแลกเปลี่ยน ให้ข้อมูลแก่ทางภาคอีสาน เดินสายเรียกน้ำแม่น้ำโขงไปจนถึงตอนล่างที่จังหวัดอุบล งานรณรงค์มีความร่วมมือกันมากขึ้นจากเดิม เดิมเวลาไปสถานทูตจีนแต่ก่อนก็มีแต่กลุ่มที่เชียงของ แต่ตอนนี้สามารถไปในนามของเครือข่ายแม่น้ำโขงของประเทศไทยซึ่งมีตัวแทนทั้งจากภาคเหนือและภาคอีสาน มี 7 จังหวัดลุ่มน้ำโขง ตอนล่างในภาคอีสานรวมทั้งเราทางเหนือ 8 จังหวัด ซึ่งทางภาคอีสานเขาก็มีรูปแบบการทำงานของเขาในพื้นที่รูปธรรม แต่ถ้าเป็นงานรณรงค์ก็ร่วมไปด้วยกัน โดยเฉพาะเรื่องเขื่อนไชยะบุรี แต่ตอนนี้เราไม่พูดแค่เรื่องเขื่อน เราจะพูดโดยรวมเรื่องการพัฒนาในลุ่มน้ำโขงตอนบน เรื่องอาเซียน ตอนนี้เนื้อหามันเชื่อมโยงกัน เราก็จะไม่พูดเพียงปัญหาของท้องถิ่นตนเองเพียงอย่างเดียวแต่เราจะพูดถึงการพัฒนาโดยรวมทั้งหมดของแม่น้ำโขง”

(นายสม นามสมมุติ, สัมภาษณ์, 27 ธันวาคม 2555)

การเข้าไปขับเคลื่อนของเครือข่ายฯ ได้นำแนวทางการทำงานทั้งกระบวนการวิจัยชาวบ้านไปแลกเปลี่ยนในพื้นที่ภาคอีสานเพื่อใช้เป็นเครื่องมือในการสร้างเรียนรู้ร่วมกันของชุมชนตลอดจนแนวทางสภาประชาชนลุ่มน้ำที่ทางเครือข่ายฯนำแนวทางจากพื้นที่ลุ่มน้ำอิงไปเสนอเป็นแนวทางการทำงานร่วมกัน เพื่อสร้างพลังในการขับเคลื่อนงานติดตามสถานการณ์เชิงนโยบายเกี่ยวกับโครงการพัฒนาในลุ่มน้ำโขงและผลกระทบจากการสร้างเขื่อนในแม่น้ำโขงตอนบนที่ส่งผลกระทบต่อชุมชนริมชายฝั่งโขง หลังจากมีการวางแผนสร้างเขื่อนในแม่น้ำโขงตอนล่างจำนวน 11 แห่ง ประกอบด้วย เขื่อนปากแบ่ง เขื่อนหลวงพระบาง เขื่อนไชยะบุรี เขื่อนปากลาย เขื่อนसानะคาม เขื่อนปากชม เขื่อนบ้านกุ่ม เขื่อนลาดเสือ เขื่อนดอนสะโฮง เขื่อนสตึงตริง และเขื่อนซำบอ (มนตรี จันทวงศ์, 2552: 125-126) ซึ่งจะผลกระทบต่อแม่น้ำโขงในภาคอีสาน จึงมีการรวมตัวกันเป็นสภาประชาชนลุ่มน้ำโขง 8 จังหวัดเพื่อเคลื่อนไหวให้มีการยุติโครงการสร้างเขื่อนไชยะบุรี ร่วมกันติดตามสถานการณ์และศึกษาผลกระทบที่จะเกิดขึ้น แต่ปัจจุบันได้มีการดำเนินการสร้างเขื่อนไชยะบุรี ใน

แขวงไซยะบุรี ประเทศลาว ซึ่งเป็นโครงการร่วมระหว่างประเทศไทยและประเทศลาวเพื่อผลิตพลังงานไฟฟ้า แต่อย่างไรสภาพประชาชนลุ่มน้ำโขงก็ยังติดตามสถานการณ์การสร้างเขื่อนในแม่น้ำที่เหลื่อ และเสนอผลกระทบที่เกิดขึ้นต่อสาธารณะ (ถอทรหัส สงครามแย่งน้ำ, 2548)

นอกจากการเคลื่อนไหวสร้างกลไกการติดตามโครงการพัฒนาระหว่างประเทศในลุ่มน้ำโขงแล้ว เครือข่ายฯ ยังสร้างกลไกการเคลื่อนไหวเพื่อติดตามนโยบายการพัฒนาลุ่มน้ำภายในประเทศร่วมกับกลุ่มต่างในลุ่มน้ำภาคเหนือ ภายใต้ชื่อ “เครือข่ายลุ่มน้ำภาคเหนือ” ซึ่งประกอบด้วยกลุ่มผู้ได้รับผลกระทบจากนโยบายการพัฒนาลุ่มน้ำ 25 ลุ่มน้ำของภาครัฐในลุ่มน้ำ ปิง วัง ยม น่าน ลุ่มน้ำอิง ลุ่มน้ำกก ลุ่มน้ำหาว – งาว ลุ่มน้ำโขงและลุ่มน้ำสาละวิน รวมกันเป็นกลไกในการเคลื่อนไหวในการเสนอแนวทางการจัดการลุ่มน้ำอย่างเป็นรูปธรรมโดยชุมชน เชื่อมร้อยเครือข่าย และติดตาม รมรงค์เชิงนโยบายการจัดการน้ำภายใต้แนวคิดประวัติศาสตร์นิเวศวัฒนธรรม เพื่ออธิบายภาพรวมการจัดการทรัพยากรธรรมชาติแบบองค์รวม ตั้งแต่ลุ่มน้ำขนาดเล็กถึงลุ่มน้ำขนาดใหญ่ และผู้คนตั้งแต่ต้นน้ำ กลางน้ำ และปลายน้ำ ของภาคเหนือให้เห็นเป็นภาพรวมลุ่มน้ำที่มีความสัมพันธ์กัน (สังเกตการณ์ประชุมเครือข่ายลุ่มน้ำภาคเหนือ, 4 กรกฎาคม 2556) โดยมีแนวทางการทำงานร่วมกันที่ทางเครือข่ายลุ่มน้ำภาคเหนือเสนอแนวทางการทำงานภายใต้สถานการณ์โครงการบริหารจัดการน้ำ 3.5 แสนล้าน ที่ได้นำโครงการพัฒนาลุ่มน้ำ 25 ลุ่มน้ำมาปรับปรุงดำเนินการใหม่ในพื้นที่ลุ่มน้ำภาคเหนือ จึงได้มีการรวมตัวกันของกรณีพื้นที่ที่จะได้รับผลกระทบจากโครงการที่จะมีการดำเนินการ คือ กรณีเขื่อนแก่งเสือเต้น เขื่อนแม่แจ่ม เขื่อนแม่ขาน เขื่อนห้วยตั้ง เขื่อนโป่งอ่าง พื้นที่ลุ่มน้ำฝาง และเขื่อนคลองชมพู จังหวัดพิษณุโลก เพื่อสร้างเวทีแลกเปลี่ยนเชิงสถานการณ์และประสบการณ์การเคลื่อนไหว ที่จะนำมาสู่ข้อเสนอในการจัดการลุ่มน้ำและเครือข่ายการทำงานร่วมกันในการเคลื่อนไหวให้มีการทบทวนการจัดการน้ำตามโครงการบริหารจัดการน้ำ 3.5 แสนล้าน (สังเกตการณ์ เวทีแลกเปลี่ยนชุมชนผู้ได้รับผลกระทบจากโครงการบริหารจัดการน้ำ 3.5 แสนล้าน, 16 -19 มกราคม 2557) สะท้อนแนวทางการเคลื่อนไหวร่วมกันจากแถลงการณ์ร่วมกันของเครือข่ายลุ่มน้ำภาคเหนือ โดยสรุป ว่า

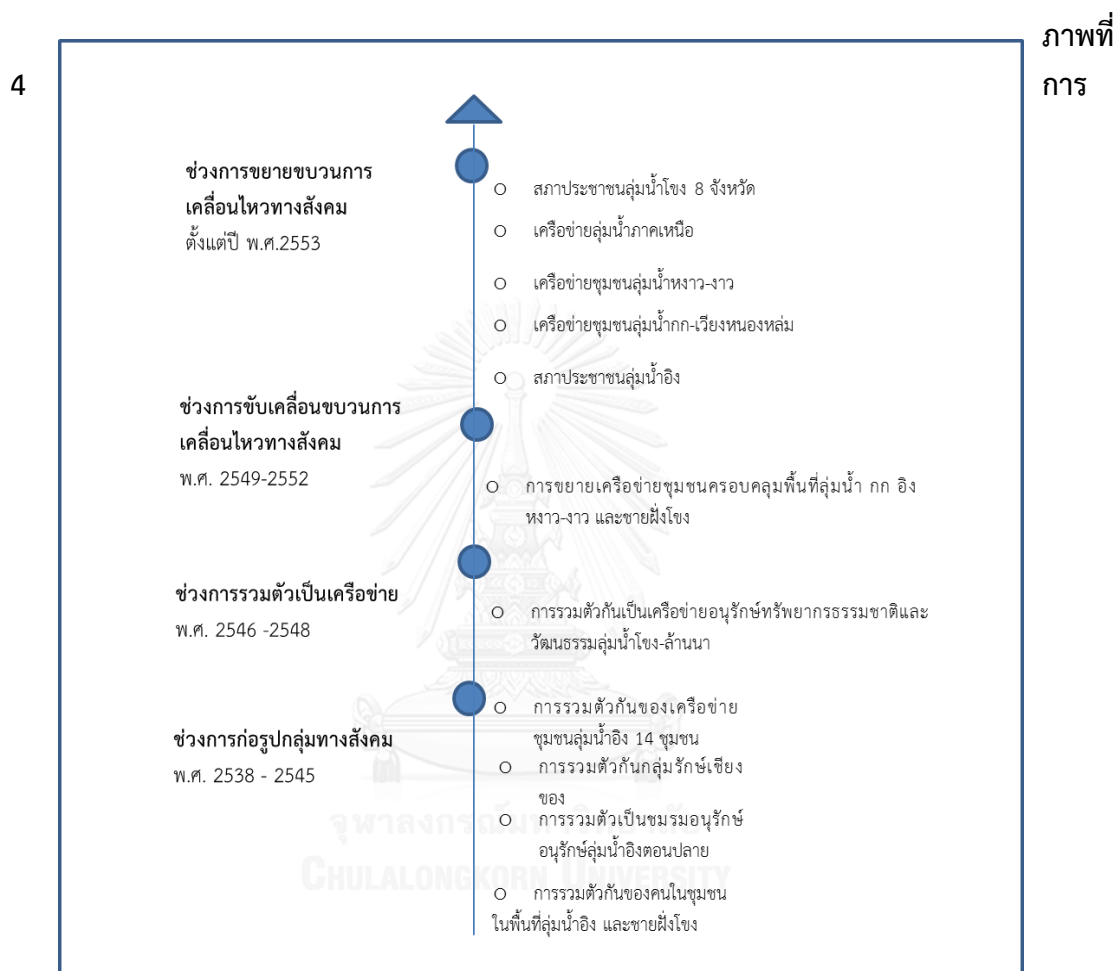
“หนึ่งสะท้อนความเป็นตัวตนของสังคมวัฒนธรรมภาคเหนือในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ สองติดตามนโยบายว่าด้วยโครงการบริหารจัดการน้ำ 3.5 แสนล้านว่าจะไปส่งผลกระทบอย่างไรในพื้นที่ภาคเหนือ สาม รวมตัวเพื่อสร้างขวัญกำลังใจแก่กันในการร่วมกันต่อสู้”

(เครือข่ายลุ่มน้ำภาคเหนือ, 19 มกราคม 2557)

ด้วยสถานการณ์เชิงนโยบายการจัดการน้ำภายในประเทศที่ทางรัฐบาลได้มีความพยายามในการดำเนินโครงการบริหารจัดการน้ำ 3.5 แสนล้าน ทำให้เครือข่ายลุ่มน้ำภาคเหนือเป็นกลไกหลักในการเคลื่อนไหวในการสร้างเครือข่ายชุมชน สร้างพื้นที่รูปธรรมในการจัดการ และสร้างเครือข่ายพื้นที่ที่จะได้รับผลกระทบจากโครงการ โดยมีข้อเสนอต่อแนวทางการจัดการลุ่มน้ำโดยการ

เข้าไปมีส่วนร่วมในการเสนอสิทธิของชุมชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของตนเองที่ตั้งอยู่บน
ฐานของวัฒนธรรม ประเพณี องค์กรความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่น

จากการศึกษาสามารถสรุป ออกได้เป็น 4 ช่วงเวลา ปรากฏดังภาพที่ 4

เคลื่อนไหวจัดการทรัพยากรธรรมชาติในลุ่มน้ำโขง ของเครือข่ายอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรมลุ่มน้ำโขง - ล้านนา

บทที่ 5

การวิเคราะห์ผลการศึกษา

สำหรับบทนี้เป็นการวิเคราะห์กระบวนการเรียนรู้ของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมแบบใหม่ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำโขงสาขาทอนบนของประเทศไทย ตอบัวตฤประสงค์การวิจัย เพื่อวิเคราะห์กระบวนการเรียนรู้ของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมแบบใหม่ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำโขงสาขาทอนบนของประเทศไทย และเพื่อศึกษาแนวทางการเสริมสร้างกระบวนการเรียนรู้ของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมแบบใหม่ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำโขงสาขาทอนบนของประเทศไทย โดยผู้วิจัยได้แบ่งการวิเคราะห์ผลการศึกษาดังนี้

5.1 การวิเคราะห์กระบวนการเรียนรู้ของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมแบบใหม่ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำโขงสาขาทอนบนของประเทศไทย

5.1.1 กระบวนการเรียนรู้ของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมแบบใหม่ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำโขงสาขาทอนบนของประเทศไทย แบ่งออกเป็น 4 ช่วง ดังนี้

5.1.1.1 การก่อรูปการเรียนรู้

5.1.1.2 การเชื่อมโยงเครือข่ายการเรียนรู้

5.1.1.3 การขยายเครือข่ายการเรียนรู้ในพื้นที่ลุ่มน้ำ

5.1.1.4 การโยงใยเครือข่ายการเรียนรู้ระหว่างลุ่มน้ำ

5.1.2 ข้อค้นพบจากการวิเคราะห์กระบวนการเรียนรู้ของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมแบบใหม่ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำ

5.2 แนวทางกระบวนการเรียนรู้ของขบวนการเคลื่อนไหวแบบใหม่ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำโขงสาขาทอนบนของประเทศไทย

5.2.1 แนวทางการสร้างการปฏิบัติการ (Practices) การเรียนรู้ร่วมกัน

5.2.2 แนวทางการเสริมสร้างกระบวนการเรียนรู้ของผู้กระทำการ (Agency)

5.2.3 แนวทางการสร้างพื้นที่การเรียนรู้

5.2.4 แนวทางการสร้างแนวคิดการจัดการทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำ

5.2.5 แนวทางการสะสมและแสวงหาทุน (Capital) ในการสร้างเสริมกระบวนการเรียนรู้

โดยมีรายละเอียดดังนี้

5.1 การวิเคราะห์กระบวนการเรียนรู้ของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมแบบใหม่ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำสาขาดอนบนของประเทศไทย

การเก็บข้อมูลเกี่ยวกับกระบวนการเรียนรู้ของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมแบบใหม่ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำ ผู้วิจัยใช้วิธีการประเมินสถานะชนบทอย่างเร่งด่วน (Rapid rural appraisal-RRA) ด้วยเทคนิคการทำแผนที่ทางสังคม (Social mapping) ประยุกต์ร่วมกับการสนทนากลุ่ม (Focus group discussion) จำนวน 6 ครั้ง เพื่อทำความเข้าใจบริบทพื้นที่ ปฏิบัติการพัฒนารูปแบบของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม และบทเรียนจากการทำงานที่ผ่านมาของเครือข่ายชุมชนพื้นที่ชายฝั่งโขง พื้นที่ลุ่มน้ำอิง พื้นที่ลุ่มน้ำกก-เวียงหนองล่อง และพื้นที่ลุ่มน้ำหงาว-งาว พร้อมทั้งการใช้เทคนิคการสัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้าง (Semi-structured interviewing-SSI) และการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth-Interview) โดยมีผู้ให้ข้อมูลสำคัญคือ แกนนำชุมชน แกนนำเครือข่ายพื้นที่ แกนนำเครือข่ายขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม นักพัฒนาเอกชนในพื้นที่ ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม ประกอบกับการเก็บข้อมูลภาคสนามแบบมีส่วนร่วมในวิถีการดำเนินการและร่วมเป็นทีมสนับสนุนกระบวนการเคลื่อนไหวของชุมชน ทำให้มีโอกาสร่วมถอดบทเรียนของเครือข่ายชุมชนในแต่ละพื้นที่และศึกษาเอกสารการเคลื่อนไหวในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำโขง อย่างไรก็ตามผู้วิจัยพบว่า พัฒนาการในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในระดับพื้นที่ปฏิบัติการของเครือข่ายมีความแตกต่างกัน ในด้านความสัมพันธ์และความเชื่อมโยงของปัจจัย เงื่อนไขและระดับสำนึกเชิงปฏิบัติ (Sense of practice) ผลการเก็บข้อมูลดังกล่าวผู้วิจัยจึงแบ่งการวิเคราะห์ตามช่วงเวลาการเคลื่อนไหวในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในลุ่มน้ำโขงของเครือข่ายอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรมลุ่มน้ำโขง - ล้านนา ที่มีการเคลื่อนไหวในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในลุ่มน้ำ ออกเป็น 4 ช่วงเวลา ดังนี้

ช่วงการก่อรูปกลุ่มทางสังคม สถานการณ์ในพื้นที่ลุ่มน้ำอิงและพื้นที่ชายฝั่งโขงในช่วง พ.ศ. 2538 - 2545 มีการดำเนินโครงการพัฒนาในลุ่มน้ำ ทั้งโครงการผืนน้ำกก อิง น่าน และโครงการพัฒนาพื้นที่ชายแดนตามนโยบายเปลี่ยนสนามรบเป็นสนามการค้าจากภายนอกลงมาในพื้นที่ ส่งผลกระทบต่อชุมชนในลุ่มน้ำอิงและพื้นที่ชายฝั่งโขง ซึ่งคนในลุ่มน้ำยังไม่ได้รับรู้ข้อมูลเกี่ยวกับโครงการพัฒนาและนโยบายการพัฒนาที่ลงมาในพื้นที่ แต่มีคนในพื้นที่ลุ่มน้ำที่ได้รับรู้ข้อมูลจากสื่อมวลชนและองค์กรพัฒนาเอกชนที่ทำงานเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมในภาคเหนือ ได้ตระหนักถึงผลกระทบที่จะเกิดขึ้นต่อแหล่งทรัพยากรธรรมชาติและคนในพื้นที่ จึงได้เข้ามาเป็นกลไกในการกระตุ้นให้คนในพื้นที่ลุ่มน้ำรวมตัวกันในการเรียนรู้เกี่ยวกับสถานการณ์ปัญหาที่เกิดขึ้น นำมาสู่การรวมตัวกันของคนในพื้นที่ลุ่มน้ำในช่วงเวลานั้น มีกลุ่มรักษ์เชียงของในพื้นที่ชายฝั่งโขง และโครงการแม่น้ำและชุมชน กลุ่มฮักแม่น้ำอิงและชมรมอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำอิง ในพื้นที่ลุ่มน้ำอิง ทำหน้าที่ขับเคลื่อนการเรียนรู้ต่อชุมชนในแต่ละพื้นที่ให้เกิดการเคลื่อนไหวร่วมกันภายในพื้นที่ลุ่มน้ำ ทั้งการสร้างรูปธรรมการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติของชุมชน การจัดทำเขตอนุรักษ์พันธุ์ปลาหรือพันธุ์สัตว์น้ำ การจัดการป่า และการจัดการหนองน้ำ ที่อาศัยองค์ความรู้และภูมิปัญญาของชุมชน และการเคลื่อนไหวคัดค้านโครงการพัฒนาที่ลงมาในพื้นที่ลุ่มน้ำ โดยการนำเสนอรูปแบบการจัดการทรัพยากรธรรมชาติโดยกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนที่อาศัยองค์ความรู้และภูมิปัญญาของชุมชนในการจัดการอย่างยั่งยืน

ต่อพื้นที่สาธารณะภายในลุ่มน้ำและสังคมภายนอก เพื่อให้ผู้รับผิดชอบโครงการพัฒนาได้รับรู้และพบทวนการดำเนินโครงการดังกล่าว ซึ่งการเคลื่อนไหวและการเรียนรู้ในช่วงนี้ของแต่ละกลุ่มที่รวมตัวกันยังไม่ได้มีการเชื่อมโยงการเรียนรู้และการเคลื่อนไหวในภาพรวมของกลุ่มน้ำโขง

ช่วงการรวมตัวเป็นเครือข่าย ระหว่างปี พ.ศ. 2546 -2548 การเคลื่อนไหวของกลไกที่เกิดขึ้นจากการรวมตัวกันของคนในลุ่มน้ำ ซึ่งต่างเคลื่อนไหวตามแนวทางของแต่ละกลุ่มในสถานการณ์ปัญหาที่ตนเองได้รับในพื้นที่ของตนเอง แต่ด้วยสถานการณ์การพัฒนาในลุ่มน้ำที่มีการดำเนินโครงการระเบิดเกาะแก่งในแม่น้ำโขงที่ดำเนินการโดยรัฐบาลจีนที่ลงมาในพื้นที่ ส่งผลกระทบต่อทรัพยากรธรรมชาติและชุมชนในลุ่มน้ำในวงกว้าง ทั้งในแม่น้ำโขงและแม่น้ำสาขาต่างๆ ประกอบกับผลกระทบที่เกิดจากการสร้างเขื่อนในแม่น้ำโขงตอนบนได้เริ่มส่งผลกระทบต่อระดับการขึ้นลงของแม่น้ำโขงอย่างผิดปกติ สภาพปัญหาที่เกิดขึ้นไม่สามารถจะเคลื่อนไหวได้เพียงกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง ซึ่งในช่วงนั้นกลุ่มรักษ์เชียงของที่เคลื่อนไหวติดตามสถานการณ์การพัฒนาในพื้นที่ลุ่มน้ำโขงได้เคลื่อนไหวภายในพื้นที่ของตนเอง ได้เชื่อมประสานกลุ่มและองค์กรภายในพื้นที่ลุ่มน้ำอิงและลุ่มน้ำโขงที่มีการเคลื่อนไหวอยู่แล้วในแต่ละพื้นที่ ให้มารวมตัวกันในการวิเคราะห์สถานการณ์ในลุ่มน้ำโขงและการเคลื่อนไหวร่วมกัน จึงได้เกิดข้อตกลงร่วมในการสร้างกลไกการเคลื่อนไหวร่วมกัน ภายใต้ชื่อ “เครือข่ายอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรมลุ่มน้ำ-ล่านนา” ทำหน้าที่ประสานเครือข่ายชุมชนและขยายพื้นที่รูปธรรมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติภายในพื้นที่ลุ่มน้ำโขง ให้เกิดการเคลื่อนไหวเชิงขบวนการในภาพรวมของกลุ่มน้ำโขง ต่อพื้นที่สังคมภายนอกเพื่อระดมการสนับสนุนการเคลื่อนไหวและสร้างพลังในการต่อรองต่อผู้มีอำนาจในการตัดสินใจในการดำเนินโครงการและนโยบายการพัฒนาในพื้นที่

ช่วงการขับเคลื่อนขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม ช่วงปี พ.ศ. 2549-2552 หลังการเคลื่อนไหวยุติโครงการระเบิดแก่งในเขตประเทศไทย ซึ่งเป็นผลจากการเคลื่อนไหวของเครือข่าย ได้กลับมาให้ความสำคัญการทำงานเชิงกระบวนการในพื้นที่ชุมชนในลุ่มน้ำ ที่ต้องให้ความสำคัญกับการขยายพื้นที่ชุมชนภายในลุ่มน้ำโดยเน้นการทำงานเชิงกระบวนการและสนับสนุนการสร้างรูปธรรมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสร้างเครือข่ายชุมชนเป็นกลไกในการเคลื่อนไหวในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในลุ่มน้ำ ให้ครอบคลุมพื้นที่ลุ่มน้ำย่อยของลุ่มน้ำโขง ทั้งในพื้นที่ชุมชนชายฝั่งโขงและพื้นที่ลุ่มน้ำอิง พื้นที่ลุ่มน้ำกก-เวียงหนองล่อง และพื้นที่ลุ่มน้ำหงาว-งาว ซึ่งอยู่ในระบบนิเวศวัฒนธรรมลุ่มน้ำโขงเดียวกัน เพื่อสร้างให้เกิดการเคลื่อนไหวเชิงขบวนการในภาพรวมของกลุ่มน้ำโขง ที่อธิบายถึงการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและการเคลื่อนไหวในลุ่มน้ำ และช่วงนี้เกิดเครือข่ายชุมชนที่มีการเคลื่อนไหวในที่มีการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติอย่างเป็นรูปธรรม ทั้งการจัดทำเขตอนุรักษ์พันธุ์ปลาหรือเขตวังสงวนพันธุ์สัตว์น้ำ การจัดการป่าชุมชนในป่าริมน้ำและป่าต้นน้ำ เพื่อสร้างการยอมรับต่อแนวทางการจัดการของชุมชนทั้งในพื้นที่ต่อชุมชน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น สถานศึกษา และเผยแพร่ออกสู่สาธารณะผ่านสื่อของเครือข่ายที่เป็นช่องทางในการสื่อสารกับสังคมภายนอก

ช่วงขยายขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม ตั้งแต่ปี พ.ศ.2553 การเกิดขึ้นของเครือข่ายพื้นที่ลุ่มน้ำที่เข้ามาเป็นกลไกในการขับเคลื่อนขบวนการเคลื่อนไหวในลุ่มน้ำร่วมกัน ด้วยสถานการณ์การพัฒนาในลุ่มน้ำโขงที่มีการขยายตัวในการดำเนินการครอบคลุมพื้นที่ลุ่มน้ำโขง

ตอนล่างและนโยบายการจัดการลุ่มน้ำภายในประเทศไทยที่มีความพยายามในการดำเนินโครงการในพื้นที่ลุ่มน้ำภาคเหนือ เครือข่ายจึงได้ออกมาเคลื่อนไหวเรียกร้องในระดับนโยบายภายในประเทศและระหว่างประเทศ ต่อโครงการพัฒนาในลุ่มน้ำที่ส่งผลกระทบ เช่น โครงการสร้างเขื่อนในแม่น้ำโขงตอนล่างและผลกระทบที่เกิดขึ้นจากเขื่อนในแม่น้ำโขงตอนบน โดยเครือข่ายได้แสวงหาพันธมิตรในการร่วมเคลื่อนไหวทั้งในพื้นที่ลุ่มน้ำโขงและลุ่มน้ำภาคเหนือ โดยการเคลื่อนไหวภายในประเทศอาศัยกลไก “เครือข่ายชุมชนลุ่มน้ำภาคเหนือ” ที่เป็นการรวมตัวกันของเครือข่ายชุมชน ที่ได้รับผลกระทบจากนโยบายการของรัฐภายใต้โครงการพัฒนา 25 ลุ่มน้ำ ในพื้นที่ลุ่มน้ำปิง ลุ่มน้ำวัง ลุ่มน้ำยม ลุ่มน้ำน่าน ลุ่มน้ำอิง ลุ่มน้ำกก ลุ่มน้ำหาว – งาว ลุ่มน้ำโขงและลุ่มน้ำสาละวิน โดยมีบทบาทในการติดตามสถานการณ์การพัฒนาในพื้นที่ลุ่มน้ำของภาครัฐและเสนอรูปการจัดการทรัพยากรธรรมชาติโดยกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนต่อพื้นที่ทางสังคมจากประสบการณ์การจัดการอย่างเป็นรูปธรรมและการเคลื่อนไหวระหว่างประเทศในพื้นที่ลุ่มน้ำโขง ผ่านกลไก “สภาประชาชนลุ่มน้ำโขง 8 จังหวัด” เป็นกลไกการรวมตัวกันของเครือข่ายชุมชนในจังหวัดริมฝั่งแม่น้ำโขงในภาคตะวันออกเฉียงเหนือและภาคเหนือของประเทศไทย ที่ได้รับผลกระทบจากโครงการสร้างเขื่อนในแม่น้ำโขง ซึ่งเป็นโครงการความร่วมมือระหว่างประเทศในอนุภาคลุ่มน้ำโขงและการดำเนินการของรัฐบาลจีนในแม่น้ำโขงตอนบน

จาก 4 ช่วงเวลาในการเคลื่อนไหวในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในลุ่มน้ำข้างต้น ผู้วิจัยได้นำมาจัดช่วงการเรียนรู้ บนฐานคิดของการเปลี่ยนแปลงของการเรียนรู้ ลักษณะการรวมตัวและระดับการเคลื่อนไหว สามารถแบ่งช่วงการเรียนรู้ของขบวนการเคลื่อนไหวในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำโขง ดังนี้ 1) การก่อรูปการเรียนรู้ 2) การเชื่อมร้อยเครือข่ายการเรียนรู้ 3) การขยายเครือข่ายการเรียนรู้ภายในลุ่มน้ำ และ 4) การโยนใยเครือข่ายการเรียนรู้ระหว่างลุ่มน้ำ โดยศึกษากระบวนการเรียนรู้ ผ่านกรอบการศึกษาที่ได้จากการทบทวนแนวคิดเกี่ยวกับลักษณะการเรียนรู้และองค์ประกอบของกระบวนการเรียนรู้ โดยประกอบด้วย 1) ลักษณะกระบวนการเรียนรู้ 2) กลไก 3) เนื้อหา/องค์ความรู้ 4) วิธีการเรียนรู้ และ 5) ฐานการเรียนรู้ ที่ส่งผลต่อการเคลื่อนไหวในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในลุ่มน้ำ มีรายละเอียดดังนี้

5.1.1 กระบวนการเรียนรู้ของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมแบบใหม่ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำสาขตอนบนของประเทศไทย

จากการศึกษากระบวนการเรียนรู้ของเครือข่ายอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรมลุ่มน้ำโขง – ล้านนา ซึ่งถือเป็นขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมแบบใหม่ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ตามช่วงการเคลื่อนไหวในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและกระบวนการแบ่งช่วงการเรียนรู้ของการเคลื่อนไหวในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำโขง ประกอบด้วย 1) ช่วงการก่อรูปการเรียนรู้ 2) ช่วงการเชื่อมร้อยเครือข่ายการเรียนรู้ 3) ช่วงการขยายเครือข่ายการเรียนรู้ภายในลุ่มน้ำ และ 4) ช่วงการโยนใยเครือข่ายการเรียนรู้ระหว่างพื้นที่ลุ่มน้ำ มีรายละเอียดแนวทางการเรียนรู้ดังนี้

5.1.1.1 ช่วงการก่อรูปการเรียนรู้

1) การก่อเกิดกระบวนการเรียนรู้ การก่อรูปการเรียนรู้ในพื้นที่ลุ่มน้ำโขงที่นำไปสู่การรวมตัวกันของคนในพื้นที่ลุ่มน้ำในการเคลื่อนไหวในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำ มีลักษณะการเรียนรู้ที่ทำให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันในช่วงนี้ จากการศึกษาพบว่า กระบวนการเรียนรู้ของผู้กระทำการ (actor) ร่วมกันในพื้นที่ลุ่มน้ำเป็นการเรียนรู้จากปัญหา (Problem-based learning) การเรียนรู้ร่วมกัน (Collaborative learning) และการเรียนรู้ด้วยการปฏิบัติ (Learning by doing) ที่ทำให้เกิดการเคลื่อนไหวในการรวมตัวกันของกลุ่มคนในชุมชนและการรวมตัวกันระหว่างชุมชนในพื้นที่ลุ่มน้ำ ที่ทำให้เกิดผู้กระทำการ (Agency) ที่มีความสามารถในการออกมาเคลื่อนไหวในการกำหนดแนวทางการแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นด้วยตนเอง รวมทั้งการกำหนดรูปแบบการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่ลุ่มน้ำ มีรายละเอียดดังนี้

(1) การเรียนรู้จากปัญหา (Problem-based learning) เป็นการสร้างการเรียนรู้ต่อคนในพื้นที่ลุ่มน้ำ โดยเน้นการเรียนรู้จากสภาพปัญหาของการเปลี่ยนแปลงทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่ลุ่มน้ำที่ส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตของคนในลุ่มน้ำที่อาศัยใช้ประโยชน์ ที่นำมาสู่การรวมตัวกันในการกำหนดแนวทางและร่วมกันแก้ปัญหาที่เกิดขึ้น อย่างกรณีการรวมตัวกันของกลุ่มคนในท้องถิ่นจากหลากหลายอาชีพและผู้นำชุมชนในพื้นที่ชายฝั่งโขงในอำเภอเชียงของ มาเรียนรู้ร่วมกันถึงสภาพปัญหาที่เกิดจากนโยบายเปลี่ยนสนาการเป็นสนาการค้า ที่ส่งผลที่ทำให้มีการบุกรุกพื้นที่ป่าต้นน้ำจากนายทุนจากภายนอกและจากคนในพื้นที่ลุ่มน้ำ ทำให้เกิดการรวมตัวกันภายใต้ทั่วโลก “กลุ่มรักษ์เชียงของ” ในการสร้างพื้นที่ในการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกัน ในการตั้งรับการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในพื้นที่และการร่วมกันแก้ปัญหาที่กำลังเกิดขึ้นในพื้นที่ เช่น การดำเนินโครงการคืนชีวิตให้ต้นไม้ในการอนุรักษ์พื้นที่ป่าต้นน้ำ โดยกระบวนการมีส่วนร่วมของคนในลุ่มน้ำ เพื่อสร้างให้เกิดสำนึกต่อคนในท้องถิ่นและการฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติที่เสื่อมโทรมไปพร้อมกันด้วย ที่ทำให้คนในลุ่มน้ำได้เรียนรู้ร่วมกันถึงแนวทางในการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติโดยคนท้องถิ่นและการเกิดความรู้ใหม่ในการจัดการที่ชุมชนสามารถนำมาปรับใช้ได้ จากการสะท้อนของ นายนิ นามสมมุติ ประธานกลุ่มรักษ์เชียงของในขณะนั้น ดังนี้

“กลุ่มรักษ์เชียงของ เกิดจากการมารวมตัวกันของคนในเชียงของที่ตระหนักถึงการเปลี่ยนแปลงที่จะเกิดขึ้นจากนโยบายการพัฒนาประเทศที่ลงมาในพื้นที่ชายแดนอย่างนโยบายเปลี่ยนสนาการเป็นสนาการค้า ตอนนั้นนายทุน ชาวบ้าน พวกนักบุกรุกพื้นที่ต้นน้ำกันจำนวนมาก และโครงการพัฒนาใหม่ก็จะลงมาอีก โครงการสร้างท่าเรือ การส่งเสริมการปลูกพืชเศรษฐกิจ มันทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างมากโดยเฉพาะพื้นที่ต้นน้ำที่ถูกทำลายไปปลูกพืชเศรษฐกิจ เราก็ได้มาร่วมกันวิเคราะห์แลกเปลี่ยนข้อมูลกันเพื่อตั้งรับการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น เลยตั้งเป็นกลุ่มรักษ์เชียงของในการ

ดำเนินงานด้านการอนุรักษ์และติดตามสถานการณ์การพัฒนาและ
โครงการพัฒนาต่างๆที่จะลงมาในพื้นที่”

(นายนิ นามสมมุติ ,สัมภาษณ์, 21 ธันวาคม 2555)

นอกจากนี้ ในพื้นที่ลุ่มน้ำอิง ที่เกิดสถานการณ์ปัญหาจากการดำเนิน
โครงการผันน้ำ กก อิง น่าน ที่จะส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงทรัพยากรธรรมชาติภายในลุ่มน้ำและ
สภาพแหล่งทรัพยากรธรรมชาติที่เสื่อมโทรมจากการดำเนินกิจกรรมของคนในลุ่มน้ำ คนในพื้นที่ลุ่มน้ำ
อิงได้มาเรียนรู้ร่วมกันถึงสภาพปัญหาที่เกิดขึ้นภายในพื้นที่ลุ่มน้ำ เพื่อกำหนดแนวทางและการร่วมมือ
ในการแก้ปัญหาตามสถานการณ์ที่เกิดขึ้นในขณะนั้น เช่น การออกมารณรงค์ให้ความรู้เกี่ยวกับ
ผลกระทบจากการดำเนินโครงการผันน้ำ กก อิง น่าน และการสร้างรูปธรรมในการอนุรักษ์และฟื้นฟู
ทรัพยากรธรรมชาติร่วมกันในชุมชน ทำให้เกิดการขยายการรับรู้ต่อสถานการณ์ปัญหาและผลกระทบ
ที่เกิดขึ้นต่อวิถีชีวิตของคนในลุ่มน้ำ นอกจากนี้ยังเป็นการกระตุ้นให้เกิดการตระหนักถึงความสำคัญใน
การรวมตัวกันเคลื่อนไหวจัดการทรัพยากรธรรมชาติ สะท้อนได้จากบทสัมภาษณ์ของ นายสา นาม
สมมุติ ดังนี้

“ช่วงแรกทำงานจากสถานการณ์ปัญหาที่เกิดขึ้น อย่างน้ำอิงก็
ทำงานเชิงสถานการณ์ก่อนไม่ใช่ว่าจะมาพื้นที่ศึกษาน้ำอิง เพราะตอน
นั้นมีโครงการผันน้ำ กก อิง น่าน จึงเน้นการทำงานทำความเข้าใจกับ
โครงการที่จะส่งผลกระทบและพยายามให้ชุมชนในแม่น้ำอิงได้รับรู้
ข้อมูลผลกระทบจากโครงการที่จะลงมา การประสานการทำงานกับ
ผู้นำในท้องถิ่นและสนับสนุนให้มีการเกิดการรวมตัวกันทั้งในลักษณะ
กลุ่มหรือเครือข่ายในระดับท้องถิ่นในการเรียนรู้ถึงผลกระทบที่จะ
เกิดขึ้น ”

(นายสา นามสมมุติ ,สัมภาษณ์, 27 ธันวาคม 2555)

สอดคล้องจากการให้สัมภาษณ์ของ นายคูสิ นามสมมุติ และนายธี นามสมมุ
มติ ซึ่งเป็นคนในท้องถิ่นที่ได้รับรู้ข้อมูลและมีประสบการณ์การทำงานด้านสิ่งแวดล้อมจากภายนอก ได้
เข้ามาเป็นผู้กระทำการในการให้ข้อมูลและสร้างให้เกิดการเรียนรู้ร่วมกันของคนในลุ่มน้ำกกและลุ่มน้ำ
หวางว –งาว ปรากฏดังบทสัมภาษณ์

“การมาเริ่มทำงานในพื้นที่ลุ่มน้ำกกและเวียงหนองหล่ม มัน
เริ่มจากการให้ข้อมูลเกี่ยวกับโครงการพัฒนาชุดลอกหนองและการรุก
พื้นที่สาธารณะในพื้นที่ลุ่มน้ำของเอกชนต่อคนในชุมชน กลุ่มคนที่ใช้
ประโยชน์แหล่งทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่เวียงหนองหล่มที่ได้รับ
ผลกระทบ โดยเน้นให้เขาได้แลกเปลี่ยนผลกระทบในพื้นที่และเราก็เอา
ข้อมูลที่ได้มาแลกเปลี่ยนด้วย ซึ่งต้องเริ่มจากกิจกรรมที่เป็นงาน

เกี่ยวกับการศึกษาเช่น การศึกษาพันธุ์พืช การใช้ประโยชน์ การเปลี่ยนแปลงของแหล่งทรัพยากรในพื้นที่ มันจะทำให้เขาเกิดความเข้าใจ และการจัดทำเขตอนุรักษ์ในพื้นที่ที่จะทำให้เขาเกิดความเข้าใจ ต่อแนวทางการทำงานแบบมีส่วนร่วมแบบเป็นกลุ่มที่จะทำให้รู้ถึงการจัดการและสิทธิของตนเอง แล้วก็จะทำให้เกิดการรวมกลุ่มตามมาด้วย”

(นายตุ นามสมมุติ, สัมภาษณ์, 6 มีนาคม 2556)

“การทำงานกับชุมชนบนพื้นที่สูง เริ่มจากการสร้างให้เกิดการรับรู้ต่อสถานการณ์การเปลี่ยนแปลงของทรัพยากรธรรมชาติต้นน้ำ ของชุมชนต่างๆในกลุ่มน้ำ ให้แต่ละชุมชนมาแลกเปลี่ยนข้อมูลจากปัญหาที่เกิดขึ้นในพื้นที่ของตนเองและให้ช่วยกันวิเคราะห์ถึงสาเหตุที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น เป็นการทำงานในช่วงแรกที่ต้องทำให้ทุกคนต้องมาเรียนรู้ร่วมกัน เพราะคนในพื้นที่จะทราบดีกว่าคนจากภายนอก ถึงต้นเหตุและผลกระทบที่เกิดขึ้นกับชุมชนของตนเอง”

(นายธี นามสมมุติ, สนทนากลุ่ม, 17 มิถุนายน 2556)

ในพื้นที่ลุ่มน้ำก-เวียงหนองหล่มและพื้นที่ลุ่มน้ำหงาว-งาว การรวมตัวกันของผู้กระทำการในพื้นที่ลุ่มน้ำ เริ่มจากการสร้างให้เกิดการรับรู้ผ่านการเรียนรู้จากปัญหาที่เกิดขึ้นในพื้นที่ลุ่มน้ำที่ส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตของคนในลุ่มน้ำ ซึ่งการเรียนรู้จากฐานปัญหาที่เกิดขึ้นในบริบทของพื้นที่ลุ่มน้ำในแต่ละพื้นที่ ทำให้คนในลุ่มน้ำเกิดความเข้าใจต่อสถานการณ์ปัญหาที่กำลังเกิดขึ้น ที่นำมาสู่ความตระหนักร่วมต่อการรวมตัวกันของผู้กระทำการในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ โดยลักษณะของการเรียนรู้ตามแนวทางการเรียนรู้จากสภาพปัญหาที่เกิดขึ้นในการดำเนินชีวิตของคนในลุ่มน้ำ เน้นกระบวนการแลกเปลี่ยนและวิเคราะห์ร่วมกันของคนในลุ่มน้ำ โดยการเปิดพื้นที่ให้แต่ละคนได้สะท้อนผ่านประสบการณ์ที่ได้เรียนรู้มาถึงผลกระทบและการเปลี่ยนแปลงของทรัพยากรธรรมชาติจากการดำเนินชีวิตประจำวันที่ได้รับจากสภาพปัญหาที่เกิดขึ้น (Problem base) และการสร้างเครือข่ายชุมชน (Community network) ในการแลกเปลี่ยนสถานการณ์ปัญหาที่เกิดขึ้นในภาพรวมของกลุ่มน้ำ ทำให้คนในแต่ละชุมชนได้เกิดความเข้าใจร่วมกันถึงความสัมพันธ์ของกลุ่มน้ำ ส่งผลให้เกิดการเชื่อมโยงแลกเปลี่ยนข้อมูลและการรวมตัวกันในการเคลื่อนไหวร่วมกัน

การเรียนรู้ของคนในพื้นที่ลุ่มน้ำจากปัญหาที่เกิดขึ้น เป็นการสร้างกระบวนการเรียนรู้ที่ทุกคนได้เรียนรู้จากการเผชิญการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น ที่ส่งผลกระทบต่อแหล่งทรัพยากรธรรมชาติของชุมชน และวิถีชีวิตของคนในชุมชน ที่ได้จากการสัมผัส การสังเกตด้วยตนเอง แล้วนำมาสู่กระบวนการคิดวิเคราะห์และแลกเปลี่ยนร่วมกันถึงสถานการณ์ปัญหา การกำหนดแนวทางการแก้ปัญหาพร้อมกันเป็นการทำให้เกิดความตระหนักถึงปัญหาและการพยายามแสวงหาทางเลือกในการแก้ปัญหาพร้อมกัน เป็นการทำให้เกิดความตระหนักถึงปัญหาและการพยายามแสวงหาทางเลือกในการแก้ปัญหาพร้อมกัน และเป็นการเพิ่มความมั่นใจในศักยภาพของตนเองที่สูงขึ้นและกล้าที่จะริเริ่มคิดค้นหาทางเรียนรู้เพิ่มเติมจากเดิม เพราะการที่คนในชุมชนสามารถแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นได้เป็นการทำ

ให้คนในชุมชนสามารถเห็นรูปธรรมในการแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นได้ด้วยตนเอง รวมทั้งการผ่านกระบวนการเรียนรู้ปัญหาที่เกิดขึ้นผ่านการวิเคราะห์และแลกเปลี่ยนในพื้นที่ลุ่มน้ำยังทำให้เกิดการรวมตัวกันของกลุ่มผู้กระทำการในพื้นที่ลุ่มน้ำที่ได้รับผลกระทบจากสถานการณ์ปัญหาที่เกิดขึ้น เพื่อรวมตัวกันในการกำหนดแนวทางการปฏิบัติการในการเคลื่อนไหวในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำทั้งในระดับพื้นที่รูปธรรมและในระดับนโยบายแต่ละพื้นที่ลุ่มน้ำ ในการสร้างให้เกิดการรับรู้ต่อสถานการณ์ปัญหาที่คนในพื้นที่ลุ่มน้ำได้รับผลกระทบและการขยายแนวคิดจัดการทรัพยากรธรรมชาติโดยการมีส่วนร่วมของชุมชน ต่อคนในพื้นที่ลุ่มน้ำ ผู้รับผิดชอบโครงการพัฒนาในพื้นที่ลุ่มน้ำและสังคมภายนอก

(2) การเรียนรู้ร่วมกัน (Collaborative learning) ผ่านกระบวนการกลุ่ม หลังจากการรับรู้ถึงสภาพปัญหาที่เกิดขึ้นของคนในพื้นที่ลุ่มน้ำแล้ว การสร้างให้เกิดการรวมกลุ่มของคนในพื้นที่ลุ่มน้ำ ทั้งในลักษณะกลุ่มในชุมชน กลุ่มอาชีพที่สัมพันธ์กับการใช้ประโยชน์แหล่งทรัพยากรธรรมชาติและเครือข่ายชุมชนในพื้นที่ลุ่มน้ำ ให้เกิดการเรียนรู้ร่วมกันในการเคลื่อนไหวในการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติภายในชุมชนและการเคลื่อนไหวในรณรงค์ในการเรียกร้องในระดับนโยบายการพัฒนาต่อโครงการพัฒนาที่ลงมาในพื้นที่ โดยเน้นกระบวนการกลุ่มและการมีส่วนร่วมของทุกคนที่เกี่ยวข้อง เช่น กรณีการรวมตัวกันของชุมชนในลุ่มน้ำอิง ที่ทางโครงการแม่ น้ำ และชุมชนได้เข้ามาเป็นกลไกในการสร้างให้เกิดการรวมกลุ่มของคนในชุมชนในการเรียนรู้ร่วมกันในการสร้างรูปธรรมในการจัดทำเขตอนุรักษ์พันธุ์ปลาหรือพันธุ์สัตว์น้ำ การจัดการป่าริม น้ำ และการจัดการหนองน้ำ โดยอาศัยกระบวนการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนในพื้นที่ 14 ชุมชน ซึ่งเป็นพื้นที่นำร่องในพื้นที่ลุ่มน้ำอิง ส่งผลให้เกิดการรวมตัวกันในการเรียนรู้ร่วมกันของคนในชุมชนตั้งแต่ การพูดคุยแลกเปลี่ยนถึงสถานการณ์ปัญหาร่วมกัน การออกไปศึกษาดูงาน การกลับมาทำประชาคมหมู่บ้านถึงการกำหนดเขตการอนุรักษ์ การกำหนดกติการ่วมกัน และการร่วมกันสร้างรูปธรรมในการอนุรักษ์ เป็นการเรียนรู้ร่วมกันของคนในชุมชนที่นำมาสู่การเกิดสำนึกและความหวงแหนต่อทรัพยากรธรรมชาติของชุมชน นอกจากนี้ยังทำให้คนในชุมชนได้เข้าใจถึงกระบวนการทำงานร่วมกันอย่างมีส่วนร่วม สะท้อนจากการให้สัมภาษณ์ของ ผู้นำชุมชนบ้านงามเมือง ผู้นำในชุมชนที่ได้รวมกลุ่มชาวบ้านให้มาเรียนรู้ร่วมกันในการจัดทรัพยากรธรรมชาติในลุ่มน้ำอิง ดังนี้

“ตอนนั้นป่าบดออยถูกถางทำไร่ข้าวโพดหมด มาสังเกตดูแล้วน้ำมันแห้ง เลยมีการพูดคุยกันว่าจะทำอย่างไรจะแก้ปัญหาเรื่องนี้ได้ ก็เลยไปดูงานเรื่องการจัดการป่าที่บ้านขี้ อำเภอลำปาง ไปดูการจัดการน้ำบ้านดอนแก้ว ที่เมืองน่าน ได้สัมผัสได้เรียนรู้ มันเป็นแนวคิด ก็เลยมาวิเคราะห์ร่วมกันถึงศักยภาพของพื้นที่เปรียบเทียบกัน เลยมาคิดว่าของเราจะดีกว่าในด้านพื้นที่ ศักยภาพเกี่ยวกับป่า ห้วย ลำน้ำ และลำน้ำจากดอยเราก็มี พอกลับมาจะมาพูดคุยกันในหมู่บ้าน ก็เลยพยายามทำดูเพราะได้ไปเห็นรูปธรรมในการจัดการป่าชุมชนมาแล้ว ทั้งเรื่องน้ำที่แม่ น้ำ ก็เลยมาประชุมกับชาวบ้านเอาเข้าวาระการประชุม เลยลงมติดังนั้นในหมู่บ้านที่จะเริ่มทำเขตอนุรักษ์ ชาวบ้านไปช่วยกันทำเขต

อนุรักษ์ยาวประมาณ 700 เมตรในแม่น้ำ สวนป่าคณะกรรมการ หมู่บ้านมาวางกฎระเบียบในหมู่บ้านในการใช้ประโยชน์ เรื่องการตัดไม้ ในป่าชุมชนและการใช้สอย สำหรับการทำให้ชาวบ้านเห็นด้วยกับการ อนุรักษ์ นั้นต้องรวมกลุ่มกันแล้วสร้างเวทีการพูดคุยถึงความสำคัญและ ผลประโยชน์ที่จะได้รับ และจากนั้นก็ให้ชาวบ้านเข้ามามีส่วนร่วมใน กระบวนการการทำงานด้วยเช่น เข้ามาช่วยกันปลูกสมุนไพรในป่า ช่วยกัน ดูแลเขตอนุรักษ์ ” (นายนอม นามสมมุติ, สัมภาษณ์, 8 มีนาคม 2556)

การรวมตัวกันในลักษณะเครือข่ายชุมชนในการเรียนรู้ร่วมกัน อย่างกรณีของการรวมตัวกันของชุมชนในพื้นที่ลุ่มน้ำอิงเป็น “ชมรมอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำ อิงตอนปลาย” เป็นการรวมตัวกันเพื่อเรียนรู้ผ่านการแลกเปลี่ยนประสบการณ์การอนุรักษ์ของแต่ละ ชุมชน และร่วมกันเคลื่อนไหวเรียนรู้ในระดับภาพรวมของกลุ่มน้ำ ที่เน้นการติดตามการดำเนินโครงการ พัฒนาขนาดใหญ่ นโยบายการพัฒนาที่ลงมาในพื้นที่และการขยายแนวคิดไปในพื้นที่ชุมชน ใกล้เคียงที่สร้างให้เกิดเครือข่ายเพิ่มมากขึ้น ทำให้ชุมชนได้เรียนรู้กระบวนการทำงานเชิงเครือข่ายและ การเคลื่อนไหวระดับนโยบายที่สื่อสารออกไปสู่พื้นที่สาธารณะ สอดคล้องจากบทสัมภาษณ์ของ นายจิ นามสมมุติ และนายนอม นามสมมุติ ดังนี้

“การรวมกลุ่มของคนในชุมชนในพื้นที่ลุ่มน้ำที่มีการสร้างรูปธรรมใน การอนุรักษ์เป็นการสร้างให้เกิดการเรียนรู้ภายในชุมชนที่นำไปสู่ความ เข้าใจต่อแนวทางการอนุรักษ์ แต่การเคลื่อนไหวที่เกิดจากการรวมตัว กันของชุมชนต่างๆในลุ่มน้ำมันทำให้เกิดการเรียนรู้ระหว่างชุมชนใน การแลกเปลี่ยน แต่ที่สำคัญการรวมตัวกันเป็นเครือข่ายมันจะสร้างให้ เกิดพลังในการเคลื่อนไหวต่อรองและการสร้างให้ชุมชนได้เกิด ประสบการณ์การเรียนรู้ร่วมกันจากการเคลื่อนไหวในระดับนโยบายต่อ การเรียกร้องต่อโครงการที่ลงมาในพื้นที่”

(นายจิ นามสมมุติ, สัมภาษณ์, 14 กุมภาพันธ์ 2556)

“การรวมตัวกันเป็นชมรมอนุรักษ์ลุ่มน้ำอิงตอนปลายเริ่มจากการขยาย แนวคิดโดยอาศัยการสร้างเวที พูดคุย แลกเปลี่ยนกันของหมู่บ้าน ใกล้เคียงและหมู่บ้านในลุ่มน้ำอิงตอนปลาย ก็จะมีการพูดคุยถึงแนวคิด แนวทางว่าเราจะทำการอนุรักษ์น้ำ ป่า อย่างไรให้อุดมสมบูรณ์ พูดคุย ถึงแนวทาง วิธีการ แนะนำให้ทำประชาคมหมู่บ้าน บ้านไหนพร้อมก็ ทำเลย และสร้างเครือข่ายไปพร้อมกัน แนวคิดก็ขยายออกไป การ ขยายเครือข่ายก็อาศัยการจัดเวทีแลกเปลี่ยนระหว่างหมู่บ้าน และเมื่อ เป็นเครือข่ายก็แลกเปลี่ยนระหว่างเครือข่าย” (นายนอม นามสมมุติ, สัมภาษณ์, 8 มีนาคม 2556)

นอกจากนี้จากการสังเกตการณ์อย่างมีส่วนร่วมในกิจกรรมของพื้นที่ลุ่มน้ำกก-เวียงหนองล่องในช่วงแรกของการดำเนินงานในพื้นที่ลุ่มน้ำ เน้นการรวมกลุ่มชาวบ้านในพื้นที่ลุ่มน้ำในการเรียนรู้ร่วมกันถึงสถานการณ์ปัญหาที่เกิดขึ้นและการเรียนรู้ร่วมกันผ่านกิจกรรมการจัดทำเขตอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำในพื้นที่เวียงหนองล่อง มีกลุ่มคนหาปลา กลุ่มสามัคคีปางควาย และการรวมตัวกันของชุมชนในแม่น้ำกก เป็นการสร้างให้เกิดความเข้าใจต่อสถานการณ์ปัญหาและแนวทางในการอนุรักษ์ โดยเน้นกระบวนการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน

การเรียนรู้แบบรวมพลังหรือการเรียนรู้ร่วมกัน ในลักษณะการรวมกลุ่มกันของคนลุ่มน้ำที่มาเรียนรู้ร่วมกัน เป็นการสร้างให้เกิดประสบการณ์ร่วมกันในการทำงานเชิงกระบวนการกลุ่ม (Group learning process) และทำให้เกิดความเข้าใจร่วมกันต่อแนวทางการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ โดยอาศัยกระบวนการมีส่วนร่วมของคนในท้องถิ่น ที่นำไปสู่การเคลื่อนไหวร่วมกันทั้งในระดับพื้นที่ลุ่มน้ำในทิศทางเดียวกัน ซึ่งการเรียนรู้ร่วมกันผ่านกระบวนการกลุ่ม จะทำให้แต่ละคนได้เรียนรู้จากกระบวนการพูดคุยแลกเปลี่ยนความคิดเห็น วิพากษ์วิจารณ์ปัญหา การศึกษาดูงาน การเสนอแนะทางออก และการลงมือปฏิบัติร่วมกัน นอกจากนี้กระบวนการกลุ่มยังเป็นการสร้างการยอมรับความเท่าเทียมของคนในกลุ่มที่มาเรียนรู้ด้วยกัน เพราะบางคนอาจรู้มากกว่าคนอื่นในบางเรื่องแต่ก็มีหลายเรื่องที่ต้องเรียนรู้จากคนอื่นในกลุ่ม รวมทั้งการเรียนรู้ร่วมกันยังเป็นการสร้างพลังของสติปัญญาจากการระดมสมอง ที่ทำให้ได้ทางออกที่ดีที่สุดและได้รับการยอมรับจากทุกฝ่าย เนื่องจากคนที่มาเรียนรู้ร่วมกันเป็นคนในชุมชนที่มีความเข้าใจต่อปัญหาของตนเองและชุมชนได้ดีกว่าคนจากภายนอก

การรวมตัวกันของคนในพื้นที่ลุ่มน้ำในการเรียนรู้ร่วมกันเป็นการเคลื่อนไหวร่วมกันในการกำหนดรูปแบบ การนิยามและให้ความหมายในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำของชุมชน เพื่อเป็นแนวทางร่วมกันในการสร้างรูปธรรมในการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติ รวมทั้งการเสนอแนวทางการจัดการโดยกระบวนการมีส่วนร่วมของคนในพื้นที่ลุ่มน้ำตอนโยบายและโครงการพัฒนาลุ่มน้ำในพื้นที่ ให้ทราบถึงรูปแบบการจัดการและการนิยามความหมายการจัดการทรัพยากรธรรมชาติจากฐานของชุมชนในพื้นที่ลุ่มน้ำ

(3) การเรียนรู้ผ่านการปฏิบัติ (Learning by doing) การสร้างให้เกิดการเรียนรู้จากการร่วมกันลงมือปฏิบัติในการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติของชุมชน โดยการสร้างให้เกิดความเข้าใจต่อแนวทางการจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างมีส่วนร่วมของสมาชิกในชุมชนจากการลงมือปฏิบัติจริงของคนในชุมชนร่วมกัน เช่น การจัดทำเขตอนุรักษ์พันธุ์ปลาหรือพันธุ์สัตว์น้ำ การจัดการป่าชุมชน และการจัดการหนองน้ำภายในชุมชน ที่มีกระบวนการดำเนินการร่วมกันตั้งแต่การทำประชาคมภายในชุมชน การสร้างกฎกติการ่วมกันและการควบคุมและดูแลรักษา ร่วมกันของคนในชุมชน ซึ่งกระบวนการในการทำงานร่วมกันอย่างนี้ทำให้เกิดการเรียนรู้ต่อกระบวนการมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของชุมชน และคนในชุมชนเข้าใจต่อสิทธิของชุมชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของตนเอง เช่น เรียนรู้จากการออกกฎระเบียบร่วมกันในการดูแลรักษา

และใช้ประโยชน์ร่วมกัน นอกจากนี้ยังสร้างให้เกิดความรู้สึกในการเป็นเจ้าของร่วมกันจากการได้เข้าไปมีส่วนร่วมในกิจกรรม

การเรียนรู้ที่สร้างให้เกิดความร่วมมือในการปฏิบัติร่วมกัน คือการให้ความสำคัญกับกระบวนการมีส่วนร่วม ตั้งแต่กระบวนการวิเคราะห์ แลกเปลี่ยน กำหนดแนวทางการลงมือปฏิบัติ และการถอดบทเรียนความสำเร็จร่วมกัน เหล่านี้จะทำให้คนในกลุ่มน้ำได้เข้าใจและเกิดความรู้ที่ได้จากการปฏิบัติจริง ซึ่งส่งผลต่อระดับการรับรู้ต่อสถานการณ์ปัญหาในกลุ่มน้ำและความเข้าใจแนวทางในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างมีส่วนร่วมโดยชุมชน ที่นำมาสู่การรวมตัวกันเป็นกลไกในการเคลื่อนไหวในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติภายในกลุ่มน้ำของตนเอง อย่างกรณีการรวมตัวกันของชุมชนในพื้นที่ลุ่มน้ำอิงตอนปลายของชมรมอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำอิง ที่เกิดจากการร่วมตัวกันของชุมชนที่มีการจัดทำเขตอนุรักษ์พันธุ์ปลาหรือพันธุ์สัตว์น้ำภายในชุมชนของตนเอง ซึ่งเป็นกิจกรรมที่ทำให้คนในชุมชนเกิดความเข้าใจต่อแนวทางการจัดการและสิทธิของชุมชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ที่ส่งผลให้เกิดการรวมตัวกันเป็นเครือข่ายชุมชนในการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ในการจัดทำเขตอนุรักษ์พันธุ์ปลาหรือสัตว์น้ำ สอดคล้องจากการสะท้อนของ นายสา นามสมมุติ ที่เป็นกลไกในการส่งเสริมให้เกิดการจัดทำเขตอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำในพื้นที่นาร่อง 14 ชุมชนในลุ่มน้ำอิง และเลขาธิการประชาชนลุ่มน้ำอิง ในเวทีประชุมของสภาประชาชนลุ่มน้ำอิง ได้อธิบายถึงเบื้องหลังการจัดทำเขตอนุรักษ์พันธุ์ปลาหรือพันธุ์สัตว์น้ำ โดยสรุปว่า

“เขตอนุรักษ์พันธุ์ปลาหรือพันธุ์สัตว์น้ำเป็นเครื่องมือที่ช่วยสร้างให้คนในชุมชนได้เกิดการรวมตัวกันและการเรียนรู้ร่วมกันถึงกระบวนการมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและเรียนรู้ถึงสิทธิของชุมชนที่สามารถจับต้องได้จากการลงมือทำร่วมกันของคนในชุมชน ซึ่งเป็นการเรียนรู้ที่ทำให้ชาวบ้านเกิดความเข้าใจได้ง่ายกว่าการอธิบายผ่านเอกสารหรือการบรรยายจากผู้รู้”

(นายสา นามสมมุติ, สังเกตการณ์การประชุมสภาประชาชนลุ่มน้ำอิง, 15 มิถุนายน 2556)

“การสร้างเขตอนุรักษ์ เป็นกิจกรรมที่ทำให้เกิดการรวมตัวกันของคนในชุมชนในการมาเรียนรู้ร่วมกัน ในการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติของตนเองโดยอาศัยกระบวนการมีส่วนร่วม องค์ความรู้ ภูมิปัญญาของคนท้องถิ่น”

(นายเต นามสมมุติ, สังเกตการณ์การประชุมสภาประชาชนลุ่มน้ำอิง, 15 มิถุนายน 2556)

นอกจากนี้การเข้าร่วมกิจกรรมพิธีกรรมบวชป่าและสืบชะตาแม่น้ำที่ชุมชนบ้านม่วงชุม ตำบลศรี อำเภอยางชุมน้อย จังหวัดศรีสะเกษ เมื่อวันที่ 18 มีนาคม 2555 โดยมีคณะกรรมการป่าชุมชน คณะกรรมการหมู่บ้าน และชาวบ้านได้ร่วมกันจัดกิจกรรมขึ้น ซึ่งมีการจัดเวที

แลกเปลี่ยนประสบการณ์การจัดการ ระหว่างชุมชนในลุ่มน้ำอิง และหน่วยงานท้องถิ่นอย่างองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ข้าราชการฝ่ายปกครอง สำนักงานป่าไม้ และองค์กรพัฒนาเอกชนได้เข้าร่วมในกิจกรรม ซึ่งการจัดกิจกรรมของชุมชนมีการดำเนินการทุกปีหลังจากมีการจัดทำเขตอนุรักษ์ เพื่อเป็นการต่อยอดสำนึกความหวงแหนต่อคนในชุมชน และยังเป็นการเผยแพร่รูปธรรมในการจัดการไปสู่ชุมชนใกล้เคียง การที่ทุกคนในชุมชนได้มาร่วมจัดกิจกรรมทำให้คนในชุมชนได้เรียนรู้ถึงกระบวนการทำงานร่วมกันและเรียนรู้การเป็นผู้ถ่ายทอดองค์ความรู้ ภูมิปัญญาของชุมชน ทำให้คนในชุมชนได้พัฒนาศักยภาพในการสื่อสารกับบุคคลภายนอก ซึ่งอีกนัยหนึ่งก็เป็นการสร้างให้เกิดความมั่นใจต่อแนวทางการจัดการของชุมชนไปพร้อมกันด้วย

การเรียนรู้ผ่านการลงมือปฏิบัติของคนในชุมชน ทำให้เกิดการเรียนรู้ที่นำไปสู่ความเข้าใจต่อรูปธรรมในการจัดการทั้ง รูปธรรมในการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติโดยกระบวนการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน การกำหนดกฎกติกาและแบบแผนการใช้ประโยชน์ทรัพยากรธรรมชาติร่วมกันของคนในชุมชน และการรวมตัวกันในการบริหารจัดการร่วมกัน และทำให้เข้าใจถึงสิทธิของคนในชุมชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของตนเอง โดยอาศัยองค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่น นอกจากนี้การที่คนในชุมชนร่วมกันลงมือปฏิบัติยังเป็นการพัฒนาทักษะการทำงานร่วมกัน การบริหารจัดการ และการสร้างสำนึกความเป็นเจ้าของร่วมกัน ที่เชื่อมโยงการเรียนรู้จากการลงมือปฏิบัติร่วมกัน ถือได้ว่าเป็นกระบวนการเรียนรู้แบบมีปฏิสัมพันธ์จากการกระทำร่วมกัน (Interactive learning through action) ของคนในพื้นที่ลุ่มน้ำหรือคนในชุมชน

การเรียนรู้ของผู้กระทำการในขณะนี้เน้นให้ความสำคัญกับการเรียนรู้จากสภาพปัญหาที่เกิดขึ้นจริงภายในพื้นที่ลุ่มน้ำโดยอาศัยวิธีการเรียนรู้ (Methodology and Systemic learning) ที่ให้ความสำคัญกับการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ของผู้กระทำการในพื้นที่เพื่อสร้างให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันระหว่างผู้กระทำการ ที่นำมาสู่การรวมตัวกันในการเรียนรู้แบบรวมพลังของคนในลุ่มน้ำผ่านกระบวนการกลุ่ม (Group learning process) และการเรียนรู้จากการลงมือปฏิบัติที่ผู้กระทำการเรียนรู้ผ่านประสบการณ์ในการสร้างรูปธรรมในการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติ ทำให้เกิดการรวมตัวกันของคนในพื้นที่ลุ่มน้ำเป็นกลุ่มองค์กรท้องถิ่น การรวมกลุ่มของคนในชุมชน การรวมตัวกันเป็นเครือข่ายชุมชนในการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกัน ถึงสิทธิในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของชุมชน การอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติ ส่งผลต่อระดับการรับรู้และความเข้าใจต่อแนวทางการเคลื่อนไหวในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติร่วมกัน ทั้งในการสร้างรูปธรรมการจัดการในระดับชุมชนและการเรียกร้องระดับนโยบาย

2) วิธีการเรียนรู้ วิธีการเรียนรู้ที่สร้างให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันของผู้กระทำการในการเคลื่อนไหวจัดการทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำโขง ของกลุ่มคน คนในชุมชน เครือข่ายชุมชนในพื้นที่ เป็นวิธีการเรียนรู้ที่เน้นให้ผู้กระทำการในชุมชนได้สะท้อนความคิดเห็นจากประสบการณ์ของแต่ละคนที่ได้เผชิญมาทำให้ได้มุมมองที่หลากหลาย (Multiple perspectives) ต่อสถานการณ์ปัญหาและการกำหนดแนวทางการปฏิบัติร่วมกัน การตั้งคำถามให้เกิดกระบวนการวิเคราะห์ร่วมกัน โดยเน้นสร้างกระบวนการเรียนรู้ผ่านกระบวนการกลุ่ม (Group learning process)

ที่นำมาสู่การรับรู้และเข้าใจต่อสภาพปัญหาที่กำลังเกิดขึ้น จนนำมาสู่การเคลื่อนไหวปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมที่นำมาสู่การเปลี่ยนแปลง (Leading to change) ต่อการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในแต่ละชุมชน มีรายละเอียด ดังนี้

(1) การแลกเปลี่ยนและวิเคราะห์ต่อสถานการณ์ปัญหาร่วมกัน ที่เกิดขึ้นภายในพื้นที่ลุ่มน้ำ โดยเปิดพื้นที่การแลกเปลี่ยนและวิเคราะห์ร่วมกัน ผ่านการจัดวงพูดคุย และเวทีแลกเปลี่ยนภายในชุมชนพื้นที่ลุ่มน้ำที่ได้รับผลกระทบ และการจัดเวทีสาธารณะ การจัดสัมมนา และประชุมเครือข่าย ในพื้นที่ลุ่มน้ำให้ทุกคนในท้องถิ่นได้มาแลกเปลี่ยนแลกเปลี่ยนสถานการณ์ปัญหาที่เกิดขึ้นจากมุมมองที่หลากหลาย เช่น ในพื้นที่ลุ่มน้ำอิงตอนปลายในช่วงแรกของการทำงานในพื้นที่ เน้นการลงพื้นที่ชุมชนในการพูดคุยแลกเปลี่ยนสถานการณ์ปัญหาที่กำลังเกิดขึ้นกับกลุ่มคนในชุมชน โดยการตั้งคำถามถึงผลกระทบที่จะเกิดขึ้นหากมีการดำเนินโครงการผันน้ำ กิ่ง น่าน ให้แต่ละคนได้สะท้อนผลกระทบที่เกิดขึ้นผ่านการบอกเล่าประสบการณ์จริงที่พบในการดำเนินชีวิตของคนในชุมชนอย่างไร ซึ่งลักษณะการให้ข้อมูลและตั้งคำถามถึงผลกระทบที่จะส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตของคนในชุมชนทำให้เกิดการคิดวิเคราะห์ของคนในลุ่มน้ำที่จะนำมาสู่การเข้าใจต่อสถานการณ์และสาเหตุที่มาของผลกระทบที่จะเกิดขึ้นจากมุมมองของแต่ละคนที่มีประสบการณ์ตรงในแต่ละพื้นที่ และยังทำให้เข้าใจภาพรวมของปัญหาในลุ่มพื้นที่น้ำที่เกิดขึ้นที่จะนำไปสู่การรวมตัวและการกำหนดแนวทางการแก้ปัญหาาร่วมกัน สะท้อนจากการอธิบายถึงกระบวนการทำงานของ นายจิ นามสมมุติ ดังนี้

“กระบวนการทำงานช่วงนั้นเน้นการให้ข้อมูลที่จะทำให้เกิดความเข้าใจต่อสถานการณ์ของผลกระทบจากโครงการพัฒนาที่จะลงมาในพื้นที่ โดยอาศัยการจัดเวทีประชุมในการแลกเปลี่ยนข้อมูลเกี่ยวกับโครงการและวิเคราะห์สถานการณ์ และการพูดคุยกับกลุ่มต่างๆ ในชุมชนร่วมกัน เพื่อจะตั้งรับต่อการเปลี่ยนแปลงที่จะเกิดขึ้น จนนำมาสู่การรวมตัวกันในการจัดการทรัพยากรร่วมกัน”

(นายจิ นามสมมุติ, สนทนากลุ่ม 21 ธันวาคม 2555)

สำหรับในพื้นที่ชายฝั่งโขงที่มีสถานการณ์ผลกระทบจากนโยบายการเปลี่ยนสนามรบเป็นสนามการค้า และความพยายามในการดำเนินโครงการพัฒนาต่างๆที่กำลังตามมา ทำให้คนในอำเภอเชียงของที่ได้รับรู้ข้อมูลและตระหนักถึงผลกระทบที่เกิดขึ้นกับป่าต้นน้ำแม่น้ำโขง และวิถีชีวิตของคนท้องถิ่นที่กำลังเปลี่ยนไป จึงได้มีการรวมตัวกันจัดเวทีการพูดคุยแลกเปลี่ยนและวิเคราะห์ถึงการตั้งรับการเปลี่ยนแปลงที่กำลังเกิดขึ้นจากนโยบายและโครงการพัฒนาที่ลงมาในพื้นที่ในช่วงเวลานั้น นิวัฒน์ ร้อยแก้ว ประธานกลุ่มรักษ์เชียงของ ได้สะท้อนถึงวิธีการเรียนรู้ร่วมกันต่อสถานการณ์ปัญหาที่เกิดขึ้น ในบทสัมภาษณ์ ดังนี้

“ช่วงนั้นเริ่มจากคนในเชียงของที่ได้รับรู้ข้อมูลเกี่ยวกับสถานการณ์การพัฒนาที่ลงมาในพื้นที่ ได้มีการจัดเวทีแลกเปลี่ยนและวิเคราะห์ถึงการตั้งรับการพัฒนาที่จะลงมาในพื้นที่ทั้งจากโครงการพัฒนาอนุภาค

ลุ่มน้ำโขง และสถานการณ์ทรัพยากรธรรมชาติที่ได้รับผลกระทบจากโครงการและนโยบายการพัฒนาที่ลงมา จึงทำให้เกิดการร่วมตัวกันของคนท้องถิ่นในการแลกเปลี่ยนและติดตามความเคลื่อนไหวของโครงการพัฒนา และเกิดแนวทางการอนุรักษ์ร่วมกันของคนในท้องถิ่นตามมา ทั้งโครงการอนุรักษ์ป่าดอยหลวงในปี 2538 มีกิจกรรมซื้อชีวิตต้นไม้ และโครงการอนุรักษ์ปลาบึกที่ร่วมกับชมรมปลาบึก ในปี 2539”

(นายนิ นามสมมุติ, สัมภาษณ์ 23 มิถุนายน 56)

การสร้างกระบวนการแลกเปลี่ยนและวิเคราะห์ร่วมกันของคนในพื้นที่ลุ่มน้ำ ที่ส่งผลต่อระดับความเข้าใจของสถานการณ์ปัญหาที่เกิดขึ้นภายในลุ่มน้ำและผลกระทบที่จะเกิดขึ้นต่อชุมชนในพื้นที่ลุ่มน้ำ ที่ทำให้คนในพื้นที่ลุ่มน้ำเกิดความตระหนักร่วมกันในการร่วมตัวกันในการติดตามสถานการณ์และความพยายามในการกำหนดแนวทางการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนร่วมกันแล้ว วิธีการเรียนรู้ที่ต้องสร้างให้เกิดขึ้น คือ การสร้างประสบการณ์ร่วมกันของคนในชุมชนต่อกระบวนการทำงานและแนวคิดในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติโดยการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน ซึ่งเป็นวิธีการสร้างการเรียนรู้ (methodology and systemic learning) ให้แก่ผู้กระทำการในพื้นที่ได้มาร่วมตัวกันในการเรียนรู้ผ่านประสบการณ์ระหว่างกันของผู้กระทำการ และเป็นการสร้างปฏิสัมพันธ์ระหว่างกันผ่านการแลกเปลี่ยนวิเคราะห์ร่วมกัน การปฏิสัมพันธ์ร่วมกันของผู้กระทำการผ่านการปฏิบัติร่วมกันที่ทำให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ร่วมกัน

(2) การศึกษาพื้นที่ต้นแบบในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ

เพื่อนำมาปรับใช้ในพื้นที่ลุ่มน้ำ ทั้งการศึกษารูปแบบการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติและกลไกในการจัดการ ที่ชุมชนในพื้นที่ลุ่มน้ำได้ออกไปเรียนรู้จากชุมชนต้นแบบและการจัดการเชิงเครือข่าย ในลุ่มน้ำอื่นที่มีประสบการณ์การเคลื่อนไหวจัดการทรัพยากรธรรมชาติที่ให้ความสำคัญกับกระบวนการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน จากการสะท้อนของ พ่อหลวงปัญญา เป้าพรหมมา ที่ได้อธิบายถึงความสำคัญของการออกไปศึกษาดูงานในพื้นที่ลุ่มน้ำต้นแบบที่ประสบความสำเร็จในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติโดยการมีส่วนร่วมของชุมชน ที่ส่งผลต่อความเข้าใจและสามารถนำมาปรับใช้ได้จริงในชุมชน ดังนี้

“การออกไปศึกษาดูงานในพื้นที่อื่น มันทำให้เราได้เรียนรู้ข้อดีข้อเสียของเขา เราได้เห็นของจริงที่จับต้องได้ ได้แลกเปลี่ยนประสบการณ์กับผู้นำเขา อย่างตอนไปดูงานที่ลุ่มน้ำน่าน เรื่องเขตอนุรักษ์พันธุ์ปลาชาวบ้านก็ไปเห็น พอกลับมาก็ประชุมกัน อย่างบ้านเรามันทำได้อยู่แล้ว น้ำในแม่น้ำอิงเราก็เยอะกว่า”(นายปัญญา นามสมมุติ , สัมภาษณ์)

นอกจากนี้ นายสา นามสมมุติ ได้อธิบายถึงการศึกษาดูงานจากพื้นที่ต้นแบบนั้นเป็นการพาไปเรียนรู้และให้ข้อมูลเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนสะท้อนจากบทสัมภาษณ์ ดังนี้

“พี่พาชาวบ้านไปดูงาน เรื่องการจัดการเขตอนุรักษ์พันธุ์ปลา ที่จังหวัดน่าน พาไปเรียนรู้เรื่องการจัดการชุมชน ชุมชนที่เขาเป็นตัวอย่าง เริ่มจากนี้ บางจุดเขาเริ่มจากการประชุมให้ข้อมูลแล้วถามว่าเห็นด้วยไม่เห็นด้วยเลยอะไรอย่างนี้ในหลายที่ แต่เราเริ่มการทำงานจากการให้ข้อมูล ให้ประสบการณ์การเรียนรู้เป็นจุดเริ่มต้น”

(นายสา นามสมมุติ, สัมภาษณ์ 27 ธันวาคม 2555)

การสร้างกระบวนการเรียนรู้แก่ผู้กระทำการด้วยวิธีการศึกษาดูงานพื้นที่ต้นแบบ ผ่านการแลกเปลี่ยนการสังเกตเรียนรู้ในพื้นที่อื่น เป็นการเรียนรู้ผ่านผลิตซ้ำ (Learning reproduction) แนวทางและประสบการณ์การจัดการทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำ เพื่อสร้างให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันของกลุ่มผู้กระทำการในพื้นที่ลุ่มน้ำในช่วงแรก ก่อนที่จะมีการปรับแนวทางให้เหมาะสมกับบริบททางสังคมและวัฒนธรรมของแต่ละชุมชน

(3) การปฏิบัติจริงภายในชุมชน ที่สร้างประสบการณ์ร่วมต่อการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของคนในชุมชนในการเรียนรู้ร่วมกัน โดยอาศัยกระบวนการมีส่วนร่วม ตั้งแต่การร่วมประชุมแลกเปลี่ยนและวิเคราะห์สถานการณ์ภายในชุมชน การประชุมแบบปรึกษาหารือถึงแนวทางการจัดการทรัพยากรภายในชุมชน และการร่วมศึกษาดูงานพื้นที่ต้นแบบ ก่อนที่จะมีการนำมาปรับประยุกต์ใช้ในชุมชน ซึ่ง กิจกรรมที่สร้างให้เกิดประสบการณ์ร่วมกันในชุมชนมี การจัดทำเขตอนุรักษ์พันธุ์ปลา เขตอนุรักษ์ป่าริมน้ำ การจัดการหนองน้ำ การจัดกิจกรรมบวชป่าและสืบชะตาแม่น้ำ ซึ่งการที่คนในชุมชนได้เข้าร่วมลงมือปฏิบัติจริงในทุกขั้นตอน ทำให้เกิดความเข้าใจร่วมกันถึงแนวทางการจัดการการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติ ที่ให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมในการมีปฏิสัมพันธ์กันของคนในชุมชนผ่านการปฏิบัติ ที่นำมาสู่ความรู้สึกถึงความเป็นเจ้าของแหล่งทรัพยากรร่วมกัน ที่ทุกคนต้องช่วยกันดูแลรักษา จากการสะท้อนของ นายนอม นามสมมุติ

“การทำเขตอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำในแม่น้ำอิงและป่าริมน้ำนั้นการทำให้คนในชุมชนเห็นด้วยกับการอนุรักษ์นั้นต้องสร้างเวที จัดให้มีเวทีการพูดคุยถึงความสำคัญและผลประโยชน์ที่จะได้รับ และจากนั้นก็ให้ชาวบ้านเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการด้วย เช่นการเข้ามาช่วยกันปลูกสมุนไพรรักษา ในการกำหนดเขตอนุรักษ์นั้นต้องมีการประชุมกันของคณะกรรมการหมู่บ้านและการทำประชาคมในหมู่บ้าน ให้ทุกคนได้รับรู้และออกกฎระเบียบร่วมกันของหมู่บ้าน กฎระเบียบเหล่านี้ก็ต้องส่งไปให้หมู่บ้านใกล้เคียงได้รับทราบ และประชาสัมพันธ์ผ่าน อบต.

เทศบาล ให้เป็นที่รับรู้กันของชุมชนในตำบล ว่าบ้านงามเมืองได้ทำการ
อนุรักษ์ป่าและทรัพยากรธรรมชาติ”

(นายนอม นามสมมุติ, สัมภาษณ์ 8 มีนาคม 2556)

“การสร้างรูปธรรมอย่างเขตอนุรักษ์พันธุ์ปลา ป่าชุมชน และการ
จัดการหนองน้ำ นอกจากเป็นการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติ
ของชุมชนแล้ว อีกด้านหนึ่งมันเป็นเครื่องมือที่ทำให้คนในชุมชนได้
เรียนรู้จากการลงมือทำร่วมกัน ที่ทำให้เข้าใจกระบวนการมีส่วนร่วม
และสิทธิของชุมชนในการจัดการทรัพยากร ที่สามารถจับต้องได้จริง”

(นายจิ นามสมมุติ, สัมภาษณ์ 14 กุมภาพันธ์ 2556)

การที่คนในชุมชนได้เรียนรู้จากการลงมือในการปฏิบัติร่วมกัน
ตั้งแต่กระบวนการการคิดวิเคราะห์ การปรึกษาหารือ ร่วมลงมือทำและร่วมกันดูแลรักษา ทำให้คนใน
ชุมชนเกิดความเข้าใจต่อแนวทางการจัดการทรัพยากรธรรมชาติตามสิทธิขั้นพื้นฐานของชุมชนได้
อย่างเป็นรูปธรรม และนอกจากนี้ยังทำให้คนในชุมชนเกิดความหวงแหนต่อทรัพยากรธรรมชาติของ
ตนเอง หากมีโครงการพัฒนาที่เข้ามากระทบต่อพื้นที่อนุรักษ์ คนในชุมชนก็จะลุกขึ้นมาเรียกร้องสิทธิ
ของตนเองในการจัดการด้วยสำนึกของความเป็นเจ้าของร่วมกัน สะท้อนจากบทสัมภาษณ์ของ นาย
บุญ นามสมมุติ ดังนี้

“การเกิดขึ้นของเขตอนุรักษ์ในแม่น้ำโขง ที่ชาวบ้านร่วมกันสร้างขึ้นมา
ตั้งแต่แรก มาจนถึงปัจจุบัน มันเป็นที่ที่ชาวบ้านหวงแหนร่วมกัน ถ้า
มีโครงการพัฒนาจากภายนอกหรือในท้องถิ่นที่มาดำเนินการแล้วส่งผล
กระทบต่อพื้นที่อนุรักษ์ของชาวบ้าน ป่าชุมชน เขตอนุรักษ์พันธุ์ปลา
หนองน้ำ ที่ชาวบ้านอนุรักษ์ไว้ ก็ต้องมีการพูดคุยกันเสียก่อน”

(นายบุญ นามสมมุติ, สัมภาษณ์ 10 มีนาคม 2556)

เห็นได้ว่าการสร้างประสบการณ์เรียนรู้ต่อกลุ่มผู้กระทำการผ่าน
การลงมือปฏิบัติจริงผ่านกระบวนการกลุ่มที่ให้ความสำคัญกับการมีปฏิสัมพันธ์ (Interaction) ในการ
เรียนรู้ร่วมกันผ่านกิจกรรมการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติ ที่ให้ความสำคัญกับกระบวนการ
การคิดวิเคราะห์ การปรึกษาหารือ ร่วมลงมือทำและร่วมกันดูแลรักษาตั้งกล่าวข้างต้นเป็นการเรียนรู้
ท่ามกลางการปฏิบัติและเป็นกระบวนการเรียนรู้ที่นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงโดยความร่วมมือของกลุ่ม
ผู้กระทำการในชุมชน ที่เป็นการพัฒนาทักษะการทำงานร่วมกันในลักษณะกลุ่มการเรียนรู้ การคิด
วิเคราะห์ กระบวนการมีส่วนร่วม และการเรียนรู้ในการปรับประยุกต์ใช้วิธีการเรียนรู้ผ่านประเพณี
และความเชื่อท้องถิ่นมาปรับใช้ในพิธีกรรมบวชป่า การสืบชะตาแม่น้ำ เป็นต้นทุนทางวัฒนธรรม
(Cultural capital) ของชุมชน ที่ถูกนำมาใช้ร่วมกับการจัดการเขตอนุรักษ์ ถือได้ว่าเป็นการนำวิธีการ
เรียนรู้ของชุมชนดั้งเดิมมาผลิตซ้ำ (Reproduction) และเป็นการปรับใช้วิธีการเรียนรู้ที่เหมาะสม

กับบริบททางสังคมและวัฒนธรรมของกลุ่มผู้กระทำการในชุมชน ถือได้ว่าเป็นการใช้วิธีการเรียนรู้ที่เหมาะสมกับบริบท (Context specific) ของผู้เรียนรู้

(4) การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกัน ผ่านการสร้างเครือข่ายชุมชนของกลุ่มคน เครือข่ายชุมชนในพื้นที่ลุ่มน้ำ ระหว่างกลุ่มอัครแม่ น้ำอิง ชมรมอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ ลุ่มน้ำอิงตอนปลาย กลุ่มรักษ์เชียงของ และชุมชนที่มีรูปธรรมในการอนุรักษ์ภายในพื้นที่ลุ่มน้ำ และระหว่างเครือข่ายพันธมิตร เพื่อแลกเปลี่ยนประสบการณ์รูปธรรมในการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติ และการเคลื่อนไหวเรียกร้องเชิงนโยบาย ทั้งในกรณีโครงการผันน้ำ กก อิง น่าน และนโยบายการพัฒนาในพื้นที่ลุ่มน้ำโขง ที่นำมาสู่การเรียนรู้ในการนำมาปรับใช้ในระดับชุมชนและการเคลื่อนไหวร่วมกันในลักษณะเครือข่าย ผ่านกิจกรรมการประชุมสัมมนาเครือข่ายลุ่มน้ำและการศึกษาดูงานในพื้นที่พันธมิตร เช่น ในพื้นที่ลุ่มน้ำอิงที่ได้จัดเวทีประชุมสัมมนาเครือข่ายลุ่มน้ำอิงในการติดตามสถานการณ์โครงการผันน้ำ กก อิง น่าน และแลกเปลี่ยนประสบการณ์การจัดการทรัพยากรธรรมชาติในระดับพื้นที่ชุมชน ร่วมกับพันธมิตร กลุ่มองค์กรภาคประชาชนภายในลุ่มน้ำอิงตอนต้นและตอนกลาง เพื่อสร้างให้เกิดการรับรู้ถึงผลกระทบจากโครงการ ในภาพรวมของลุ่มน้ำและการสร้างความเข้าต่อแนวทางการเคลื่อนไหวร่วมกันของคนในลุ่มน้ำอิง ในการเสนอแนวทางอย่างเป็นทางการในรูปแบบในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติโดยการมีส่วนร่วมของชุมชน (โครงการแม่ น้ำอิง และชุมชน, 2545)

การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ของกลุ่มผู้กระทำการผ่านเครือข่ายผู้กระทำการในพื้นที่ลุ่มน้ำและในพื้นที่ลุ่มน้ำเครือข่ายพันธมิตรภายนอก ซึ่งเป็นทุนทางสังคม (Social capital) ที่มีอยู่ในพื้นที่ลุ่มน้ำและสร้างให้เกิดขึ้นผ่านเครือข่ายชุมชน (Community network) ในพื้นที่ โดยการนำประสบการณ์การจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสถานการณ์ปัญหาในแต่ละพื้นที่มาแลกเปลี่ยนระหว่างพื้นที่ ซึ่งเป็นกระบวนการผลิตซ้ำผ่านวิธีการแลกเปลี่ยนทั้งกิจกรรมการประชุมสัมมนาและการศึกษาดูงาน ก่อนที่จะมีการเสนอแนวทางการเคลื่อนไหวร่วมกันในภาพรวมของลุ่มน้ำ โดยอาศัยการปรับประยุกต์ใช้ให้เหมาะสมกับสถานการณ์ที่กำลังเกิดขึ้นและบริบทในแต่ละพื้นที่ลุ่มน้ำ

3) เนื้อหา/องค์ความรู้ เนื้อหา/องค์ความรู้ที่กลุ่มผู้กระทำการในพื้นที่ลุ่มน้ำได้เรียนรู้ร่วมกัน ที่สร้างให้เกิดความเข้าใจต่อสภาพปัญหาที่เกิดขึ้นที่ส่งผลต่อการรวมตัวกัน แนวทางการรวมตัวกันของคนในพื้นที่ลุ่มน้ำในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติโดยอาศัยกระบวนการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน ที่จะนำไปสู่ความตระหนักร่วมกันในการเคลื่อนไหวในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและยังเป็นเนื้อหาในการเรียนรู้ที่หล่อหลอม ฮาบิตุส (Habitus) หรือจริตร่วมกันของกลุ่มผู้กระทำต่อความคิด ความเชื่อ ที่ส่งผลต่อการแสดงออกของกลุ่มผู้กระทำการในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำ หลักในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำ มีรายละเอียดดังนี้

(1) เนื้อหาเกี่ยวกับสภาพปัญหาที่เกิดขึ้นในพื้นที่ลุ่มน้ำ ที่ส่งผลกระทบต่อแหล่งทรัพยากรธรรมชาติที่ชุมชนอาศัยใช้ประโยชน์ในการดำเนินชีวิต เกิดจากการดำเนินโครงการพัฒนาขนาดใหญ่ในพื้นที่ภายใต้นโยบายการพัฒนาลุ่มน้ำและการพัฒนาประเทศ เช่น นโยบายการพัฒนาเปลี่ยนสนามรบเป็นสนามการค้า ที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงวิถีการผลิตด้านการเกษตรของชุมชน ที่ส่งผลให้เกิดการบุกรุกพื้นที่ต้นน้ำเพื่อทำการเกษตรเชิงเดี่ยวของชุมชนและ

นายทุนจากภายนอก ทำให้แหล่งน้ำของชุมชนไม่เพียงพอต่อการอุปโภคบริโภคและพื้นที่ป่าถูกทำลาย เป็นพื้นที่ที่กว้างทำให้เกิดภาวะแห้งแล้งตามมา ในพื้นที่ชายฝั่งโขง

นอกจากนี้การดำเนินโครงการพัฒนาในท้องถิ่นและโครงการพัฒนาขนาดใหญ่จากภายนอกที่ส่งผลกระทบต่อแหล่งทรัพยากรธรรมชาติของชุมชน ประกอบด้วย 1) โครงการพัฒนาในท้องถิ่น การสร้างถนนเป็นแนวล้อมรอบแหล่งน้ำและอ่างเก็บน้ำบริเวณต้นน้ำ โดยไม่คำนึงถึงความสัมพันธ์ของการไหลเวียนของน้ำและเส้นทางการวางไข่ของปลา และการขุดลอกแหล่งน้ำโดยไม่สนใจต่อระบบนิเวศน์ที่เป็นแหล่งอาศัยของสัตว์น้ำ ส่งผลให้จำนวนสัตว์น้ำลดน้อยลงเป็นจำนวนมาก และ 2) การดำเนินการโครงการพัฒนาขนาดใหญ่จากภายนอกในพื้นที่ลุ่มน้ำ อย่างเช่น โครงการผันน้ำ กก อิง น่าน ในความรับผิดชอบของกรมชลประทานที่จะผันน้ำจากแม่น้ำกก แม่น้ำน่าน และแม่น้ำอิง ไปสู่เขื่อนสิริกิติ์ เพื่อแก้ปัญหาการขาดแคลนน้ำของลุ่มน้ำเจ้าพระยา ภายใต้ นโยบายการจัดการลุ่มน้ำ 25 ลุ่มน้ำ มีโครงการพัฒนาด้านชลประทานขนาดกลางและขนาดเล็กอีก 7 โครงการ ซึ่งส่งผลกระทบต่อระบบนิเวศความหลากหลายและวิถีชีวิตของคนในชุมชนที่อาศัยพึ่งพา ทรัพยากรธรรมชาติในลุ่มน้ำอิงในการดำเนินชีวิต ทั้งการทำประมง การทำการเกษตร และแหล่งอาหารของชุมชนที่จะถูกทำลาย

การเรียนรู้เนื้อหาจากบริบทสภาพปัญหาที่เกิดขึ้นภายในพื้นที่ลุ่มน้ำทั้งในพื้นที่ชายฝั่งโขงและพื้นที่ลุ่มน้ำอิง ผ่านการแลกเปลี่ยนความรู้ที่สะสมอยู่ในแต่ละคน ทำคนในพื้นที่ลุ่มน้ำได้เกิดเข้าใจและตระหนักถึงความสำคัญสภาพปัญหาที่จะส่งผลกระทบต่อแหล่งทรัพยากรของชุมชนและวิถีชีวิตของคนในพื้นที่ลุ่มน้ำมากขึ้น ที่นำมาสู่การรวมตัวกันของคนในพื้นที่ลุ่มน้ำในการร่วมมือกันในการเรียนรู้ถึงแนวทางและการปฏิบัติการเคลื่อนไหวร่วมกันในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ

(2) เนื้อหาเกี่ยวกับสิทธิของชุมชน ในการรวมตัวกันของชุมชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของตนเองตามสิทธิของชุมชนท้องถิ่น ที่ชุมชนสามารถรวมตัวกัน ในการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติ การกำหนดกฎกติกาการใช้ประโยชน์ทรัพยากรธรรมชาติร่วมกันของคนท้องถิ่น เช่น การรวมตัวกันของคนในพื้นที่ลุ่มน้ำมี กลุ่มรักษ์เชียงของ กลุ่มฮักแม่น้ำอิง ชมรมอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำอิงตอนปลาย เป็นการรวมตัวกันออกมาเคลื่อนไหวในการอนุรักษ์ฟื้นฟูและการออกมาเรียกร้องคัดค้านโครงการพัฒนาที่จะส่งผลกระทบต่อแหล่งทรัพยากรธรรมชาติของชุมชน เป็นองค์ความรู้ที่ได้จากประสบการณ์การเข้าร่วมเคลื่อนไหวกับองค์กรพัฒนาเอกชนและกลุ่มประชาสังคมต่างๆ ในจังหวัดเชียงรายที่มีการเคลื่อนไหวเรียกร้องสิทธิของชุมชนในการจัดการทรัพยากรของท้องถิ่นของตนเอง ช่วงเรียกร้องรัฐธรรมนูญสี่เขียวเมื่อปี พ.ศ.2540 และการเรียนรู้จากเครือข่ายพันธมิตร องค์กรภาคประชาชนในพื้นที่ลุ่มน้ำ เช่น จากกลุ่มองค์กรในลุ่มน้ำอิงตอนต้นและตอนปลาย และภายนอกลุ่มน้ำจาก เครือข่ายชุมชนในลุ่มน้ำน่าน ลุ่มน้ำปิง เป็นต้น

(3) เนื้อหาเกี่ยวกับกระบวนการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติของคนในชุมชน ซึ่งเป็นรูปแบบการจัดการที่ให้สมาชิกทุกคนในชุมชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการร่วมกัน ตั้งแต่การกำหนดพื้นที่ในการอนุรักษ์ การสร้างข้อตกลง การสร้างกฎกติการ่วมกันในการใช้ประโยชน์และการอนุรักษ์ฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติ ซึ่งจะทำให้สมาชิกในชุมชนเกิดความรู้สึกเป็นเจ้าของร่วมกันในการดูแลรักษาและการฟื้นฟูและเป็นการเรียนรู้ร่วมกันต่อ

รูปแบบการจัดการทรัพยากรธรรมชาติโดยกระบวนการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนจากการลงมือปฏิบัติร่วมกัน เช่น ชุมชนในลุ่มน้ำอิงที่ได้มีการสร้างรูปธรรมในการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติของชุมชน ทั้งการจัดการเขตอนุรักษ์พันธุ์ปลาหรือพันธุ์สัตว์น้ำในแม่น้ำอิง การจัดการป่าริมน้ำ และการจัดการหนองน้ำ ในพื้นที่นาร่อง 14 ชุมชน ได้อาศัยกระบวนการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนให้เข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินการร่วมกัน ตั้งแต่การกำหนดเขตอนุรักษ์ การสร้างข้อตกลง การออกกฎระเบียบการใช้ประโยชน์ และการช่วยกันดูแลรักษา ร่วมกัน เป็นรูปแบบการจัดการทรัพยากรธรรมชาติที่คนในลุ่มน้ำได้เรียนรู้จากการศึกษาดูงานในพื้นที่ต้นแบบในลุ่มน้ำน่าน ลุ่มน้ำปิง และพื้นที่ต้นแบบในลุ่มน้ำอิงตอนต้น ที่ให้ความสำคัญกับกระบวนการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนในการร่วมจัดการทรัพยากรธรรมชาติภายในชุมชน ซึ่งการที่คนในชุมชนได้

(4) การสร้างรูปธรรมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำ ที่ได้เรียนรู้จากองค์กรภาคประชาชนที่มีการเคลื่อนไหวจัดการทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำในพื้นที่ลุ่มน้ำอิงตอนต้นและตอนกลาง ประกอบด้วย ชมรมอนุรักษ์ป่าต้นน้ำกว๊านพะเยา เครือข่ายชาวประมงพื้นบ้านจังหวัดพะเยา และกลุ่มฮักลาว – ยวน ที่ได้เข้าร่วมแลกเปลี่ยนเรียนรู้เกี่ยวกับรูปแบบในการเคลื่อนไหวในการเรียกร้องการมีส่วนร่วมในการจัดการของชุมชนต่อโครงการพัฒนาขนาดใหญ่ การสร้างรูปธรรมในการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติภายในลุ่มน้ำ เช่น การจัดการป่าชุมชน การจัดการเขตอนุรักษ์พันธุ์ปลา การประยุกต์ใช้ประเพณีและความเชื่อในการสร้างสำนึกของคนในชุมชน และการสร้างกลไกชุมชนในการเคลื่อนไหวจัดการทรัพยากรธรรมชาติในลุ่มน้ำ ซึ่งเป็นเนื้อหา/องค์ความรู้ที่ได้จากการแลกเปลี่ยนจากประสบการณ์การเคลื่อนไหวที่ผ่านมาของพันธมิตร ที่ได้นำมาปรับใช้ในพื้นที่ลุ่มน้ำ เช่น ความพยายามในการสร้างเครือข่ายการแลกเปลี่ยนระหว่างชุมชนในลุ่มน้ำอิงตอนปลายและพื้นที่ชายฝั่งโขง รวมทั้งการสร้างรูปธรรมภายในชุมชนที่ทำให้คนในชุมชนได้เกิดความเข้าใจและตระหนักถึงความสำคัญของการออกมาเคลื่อนไหวเรียกร้องการมีส่วนร่วมในการจัดการลุ่มน้ำโดยชุมชน

การเรียนรู้ผ่านเนื้อหา/องค์ความรู้ ช่วงการก่อรูปการเรียนรู้ของกลุ่มผู้กระทำการในพื้นที่ลุ่มน้ำ เนื้อหา/องค์ความรู้ที่สะสมอยู่ในตัวของผู้กระทำการที่ได้เรียนรู้จากประสบการณ์การเผชิญในการดำเนินชีวิตประจำวันและการเรียนรู้จากการลงมือปฏิบัติ นอกจากนี้ เนื้อหา/องค์ความรู้เกี่ยวกับรูปการจัดการ แนวคิดสิทธิชุมชนและกระบวนการมีส่วนร่วม ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ที่ได้ออกไปเรียนรู้ผ่านแลกเปลี่ยนทั้งในการเวทีประชุม เวทีสาธารณะ และการศึกษาดูงาน เนื้อหาที่ไปเรียนรู้มาเป็นหลักการและแนวคิด ที่ทางกลุ่มผู้กระทำการได้รับรู้มา แต่กลุ่มผู้กระทำการเกิดความเข้าใจถึงแนวคิดหรือหลักการดังกล่าวผ่านการนำมาสร้างรูปธรรมในการปฏิบัติซึ่งทำให้เข้าใจต่อแนวทางดังกล่าว เพราะกลุ่มผู้กระทำการมีทักษะการเรียนรู้ที่จากประสบการณ์ร่วมกันผ่านการปฏิบัติ ซึ่งสร้างให้เกิดความเข้าใจได้อย่างเป็นรูปธรรมได้ดีกว่าลักษณะการเรียนรู้ในแบบอื่นๆ ในช่วงนี้ เนื้อหา/องค์ความรู้ ในช่วงนี้ได้หล่อหลอมฮาบิตัส (habitus) หรือจริตของ ผู้กระทำการในพื้นที่ลุ่มน้ำให้แสดงออกในการปฏิบัติการ (practice) ในการสร้างรูปธรรมและเคลื่อนไหวในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ที่ให้ความสำคัญกับกระบวนการมีส่วนร่วม การรวมกลุ่มวิธีการจัดการทรัพยากรธรรมชาติที่เหมาะสมกับบริบทของชุมชนในพื้นที่ อาศัยการประยุกต์ใช้

ความคิดความเชื่อทางสังคมวัฒนธรรมมาใช้ร่วมกับแนวคิดการจัดการที่รับมาจากภายนอกใช้ โดยเน้นการจัดการภายใต้สิทธิของชุมชนท้องถิ่น

4) ฐานการเรียนรู้/แหล่งการเรียนรู้ ฐานการเรียนรู้หรือแหล่งการเรียนรู้ที่กลุ่มผู้กระทำการได้เรียนรู้ร่วมกันในช่วงนี้ เป็นแหล่งเรียนรู้ที่เป็นต้นทุนทางสังคม (Social capital) ในพื้นที่ลุ่มน้ำที่มีการเคลื่อนไหวและรวมตัวกันเป็นกลุ่มเครือข่าย ชุมชน ขององค์กรภาคประชาชนอยู่ในพื้นที่ลุ่มน้ำที่มีประสบการณ์เคลื่อนไหวและจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างเป็นรูปธรรม และแหล่งเรียนรู้ที่มาจากประสบการณ์ของกลุ่มผู้กระทำการและการปฏิบัติการ (Practice) ของผู้กระทำการในการเปิดพื้นที่ผ่านการการจัดเวทีและวงการพูดคุยแลกเปลี่ยน และบริบทการเปลี่ยนแปลงของลักษณะกายภาพลุ่มน้ำ ที่เป็นแหล่งการเรียนรู้ในการเรียนรู้ร่วมกันของกลุ่มผู้กระทำการทั้งถ่ายทอดประสบการณ์และสร้างประสบการณ์การจัดการทรัพยากรธรรมชาติต่อกลุ่มผู้กระทำการ ที่ส่งผลต่อการเคลื่อนไหวร่วมกันในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำ ประกอบด้วยฐานการเรียนรู้ภายในพื้นที่ลุ่มน้ำและภายนอกลุ่มน้ำ มีรายละเอียดดังนี้

(1) ฐานการเรียนรู้ภายในพื้นที่ลุ่มน้ำ - บริบทพื้นที่ลุ่มน้ำ ที่ได้รับผลกระทบจากโครงการพัฒนาขนาดใหญ่ที่ลงมาในพื้นที่ลุ่มน้ำและกิจกรรมของคนในพื้นที่ลุ่มน้ำ เช่น สถานการณ์ปัญหาในพื้นที่ลุ่มน้ำอิง ที่มีความพยายามจะการดำเนินโครงการผันน้ำกก อิง น่านในพื้นที่ซึ่งจะส่งผลกระทบต่อความหลากหลายของทรัพยากรธรรมชาติและวิถีชีวิตของชุมชนในลุ่มน้ำ และสภาพปัญหาจากการโครงการพัฒนาในท้องถิ่นและการประกอบอาชีพประมงด้วยวิธีการที่ผิดประเภท ที่ส่งผลกระทบต่อเปลี่ยนแปลงของทรัพยากรธรรมชาติในลุ่มน้ำอิง ส่งผลให้เกิดการรวมตัวกันของคนในพื้นที่ลุ่มน้ำในการเรียนรู้ร่วมกันถึงสถานการณ์ปัญหาที่เกิดขึ้น เพื่อศึกษาถึงแนวทางการเคลื่อนไหวในการการอนุรักษ์และการฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติ และสภาพปัญหาในพื้นที่ชายฝั่งโขง ที่เกิดปัญหาจากการเปลี่ยนแปลงจากโครงการพัฒนาและนโยบายการพัฒนาที่ลงมาในพื้นที่ ทั้งจากการสร้างท่าเรือ การระเบิดเกาะแก่งในแม่น้ำโขง และผลกระทบจากการกระทำของคนในท้องถิ่นในการบุกรุกพื้นที่ป่าต้นน้ำเพื่อทำการเกษตรเชิงเดี่ยว ปัญหาเหล่านี้ได้ส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตของคนในชุมชนที่สัมพันธ์อยู่กับระบบนิเวศในแม่น้ำโขง ทำให้เกิดการรวมตัวกันของคนในท้องถิ่นเพื่อเรียนรู้ถึงผลกระทบที่จะเกิดขึ้นในพื้นที่ลุ่มน้ำและหาแนวทางในการอนุรักษ์และฟื้นฟูให้เกิดความยั่งยืนร่วมกัน

- กลุ่มคนในพื้นที่ลุ่มน้ำ ที่ได้รับผลกระทบโดยตรงจากเปลี่ยนแปลงของทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่ลุ่มน้ำ ทั้งจากจากการดำเนินการของโครงการพัฒนาและนโยบายการพัฒนาที่ลงมาในพื้นที่ลุ่มน้ำ ซึ่งมีประสบการณ์ตรงจากการดำเนินชีวิตประจำวันในพื้นที่ป่าอาศัยทรัพยากรธรรมชาติในลุ่มน้ำเป็นต้นทุน ที่รู้ถึงผลกระทบที่เกิดขึ้นต่อตัวเองและระบบนิเวศความหลากหลายในลุ่มน้ำที่ได้จากการสังเกตในชีวิตประจำวัน ซึ่งเป็นฐานความรู้ทั้งในระดับบุคคล เช่น คนหาปลา ชาวบ้านที่ทำการเกษตร กลุ่มผู้หญิง ในชุมชน และกลุ่มคนในพื้นที่ลุ่มน้ำที่มีการรวมตัวกัน เช่น ในพื้นที่ลุ่มน้ำอิงมีกลุ่มฮักแม่น้ำอิง ชมรมอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำอิงตอนปลาย ในพื้นที่ชายฝั่งโขงมี กลุ่มรักษ์เชียงของ ที่เคลื่อนไหวนำเสนอผลกระทบที่เกิดขึ้นภายในพื้นที่และติดตามสถานการณ์การพัฒนาในพื้นที่ลุ่มน้ำ

- เวทีการแลกเปลี่ยนสถานการณ์และการประชุมปรึกษาหารือร่วมกันของคนในพื้นที่ลุ่มน้ำ ที่จัดขึ้นโดยความร่วมมือของคนในพื้นที่ลุ่มน้ำและกลุ่มองค์กร เครือข่ายในลุ่มน้ำ เช่น การจัดเวทีวิเคราะห์สถานการณ์การพัฒนาและติดตามโครงการผันน้ำ กก อิง น่าน ในพื้นที่ลุ่มน้ำอิง ในการแลกเปลี่ยนข้อมูลและการกำหนดแนวทางการเคลื่อนไหวร่วมกันของกลุ่มองค์กรภาคเอกชน เครือข่ายชุมชน ชุมชน ในพื้นที่ลุ่มน้ำอิงตั้งแต่ลุ่มน้ำอิงตอนต้นจนถึงลุ่มน้ำอิงตอนปลาย และเวทีการประชุมในชุมชนในพื้นที่ลุ่มน้ำเพื่อแลกเปลี่ยนสถานการณ์ปัญหาและกำหนดแนวทางการจัดการร่วมกันของคนในชุมชน ซึ่งเป็นพื้นที่ในการสร้างให้เกิดการเรียนรู้ต่อสภาพปัญหาที่เกิดขึ้นและการกำหนดแนวทางในการจัดการปัญหาาร่วมกัน (โครงการแม่น้ำและชุมชน, 2545: 57-59) และการเปิดเวทีสาธารณะของคนในพื้นที่ชายฝั่งโขงในการวิเคราะห์สถานการณ์การตั้งรับต่อการเปลี่ยนจากโครงการและนโยบายการพัฒนาลุ่มน้ำโขงทั้งในระดับอำเภอและระดับชุมชนในการแลกเปลี่ยนข้อมูลและสร้างความเข้าใจต่อสถานการณ์การเปลี่ยนแปลงที่กำลังเกิดขึ้นในพื้นที่ เพื่อหาแนวทางในการจัดการร่วมกันต่อการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น (นายนิ นามสมมุติ, สทนทากลุ่ม 21 ธันวาคม 2555)

- โครงการที่เข้ามาส่งเสริมและสนับสนุนกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชน ในการสร้างรูปธรรมในการอนุรักษ์และฟื้นฟูภายในพื้นที่ลุ่มน้ำ เช่น โครงการแม่น้ำและชุมชนที่ดำเนินการโดยคนท้องถิ่น ที่ได้รับงบประมาณจากองค์กรภายนอกในการดำเนินการภายในพื้นที่ลุ่มน้ำอิงตอนปลาย ที่มีเป้าหมายในการส่งเสริมและสนับสนุนการให้เกิดกลไกการสร้างรูปธรรมในการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่ 14 ชุมชน และการรณรงค์เชิงนโยบายต่อชุมชนในพื้นที่ลุ่มน้ำอิงให้เกิดการเรียนรู้ต่อสถานการณ์ปัญหาที่เกิดขึ้นภายในพื้นที่ลุ่มน้ำจากโครงการผันน้ำ กก อิง น่าน นอกจากนี้ในพื้นที่ชายฝั่งโขงที่มีการดำเนินการโครงการคืนชีวิตให้ต้นไม้และโครงการอนุรักษ์ปลาบึก ที่ดำเนินการโดยกลุ่มรักษ์เชียงของ เป็นโครงการที่เน้นสร้างการเรียนรู้ต่อสถานการณ์การพัฒนาในพื้นที่ต่อชุมชนในพื้นที่ลุ่มน้ำ ทรัพยากรธรรมชาติ และส่งเสริมสนับสนุนกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนในพื้นที่ต้นน้ำในการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติร่วมกัน ซึ่งการดำเนินการของโครงการในพื้นที่ลุ่มน้ำทำให้คนในพื้นที่ได้เรียนรู้ถึงสิทธิในการรวมตัวกันของคนในชุมชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติร่วมกัน

- เครือข่ายพันธมิตรที่มีการเคลื่อนไหวอยู่ในพื้นที่ลุ่มน้ำอิงตอนต้นและตอนกลางที่มีประสบการณ์สร้างรูปธรรมในการอนุรักษ์และการเคลื่อนไหวเชิงนโยบาย เป็นฐานการเรียนรู้ในการแลกเปลี่ยนข้อมูลเชิงนโยบายและประสบการณ์ในการสร้างรูปธรรมในการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติโดยกลไกเชิงเครือข่าย ประกอบด้วย

กลุ่มฮักแม่น้ำลาว –ยวน เป็นเครือข่ายการร่วมกันของชุมชนและคนในท้องถิ่นในพื้นที่ลุ่มน้ำอิงตอนกลาง ในเขตอำเภอเชียงคำ จังหวัดพะเยาที่มีการเคลื่อนไหวในการติดตามโครงการผันน้ำกก อิง น่าน ที่จะมีการดำเนินการในพื้นที่ที่ส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตของคนในลุ่มน้ำลาวและลุ่มน้ำยวนซึ่งเป็นลุ่มน้ำย่อยของลุ่มน้ำอิง และการร่วมกันฟื้นฟูทรัพยากรในลุ่มน้ำลาวและลุ่มน้ำยวนร่วมกัน โดยมีการจัดกิจกรรมที่ผ่านมามี การจัดทำเขตอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำ การจัดการป่าต้นน้ำ การบวชป่า สืบชะตาแม่น้ำ เวทีแลกเปลี่ยนความคิดเห็นเกี่ยวกับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ และการเผยแพร่และรณรงค์ให้ความรู้แก่ประชาชนในลุ่มน้ำเกี่ยวกับโครงการผัน

น้ำกก อิง น่าน เป็นฐานการเรียนรู้เกี่ยวกับผลกระทบจากโครงการผันน้ำและแนวทางการจัดการลุ่มน้ำโดยชุมชนท้องถิ่น (สหวิทยา วิเศษ และนิคม บุญเสริม, 2547)

ชมรมอนุรักษ์ป่าต้นน้ำกว๊านพะเยา เป็นการรวมตัวกันของชุมชนในพื้นที่ต้นน้ำกว๊านพะเยาจำนวน 12 ชุมชน มีการจัดการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติต้นน้ำทั้งแม่น้ำและพื้นที่ป่า โดยอาศัยกลไกโครงสร้างภายในชุมชนในการกำหนดพื้นที่ป่าของชุมชนและการสร้างกฎกติการ่วมกันในการใช้ประโยชน์ร่วมกันของคนในชุมชน ซึ่งเป็นฐานการเรียนรู้ถึงแนวทางการจัดการทรัพยากรธรรมชาติป่าต้นน้ำโดยการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน

เครือข่ายชาวประมงพื้นบ้านกว๊านพะเยา เป็นการรวมตัวกันของชาวประมงพื้นบ้านในชุมชนรอบกว๊านพะเยาที่เป็นแหล่งพื้นที่ชุ่มน้ำขนาดใหญ่ในลุ่มน้ำอิง ในการทำกิจกรรมเกี่ยวกับการฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติในกว๊านพะเยา มีการจัดทำเขตอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำ การสืบชะตากล้วยพะเยา เป็นฐานการเรียนรู้เกี่ยวกับการสร้างกลไกเชิงเครือข่ายในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างมีส่วนร่วมของกลุ่มคนที่ใช้ประโยชน์จากทรัพยากรในการดำรงชีวิต

- องค์กรพัฒนาเอกชนในระดับท้องถิ่น โครงการพะเยาเพื่อการพัฒนา เป็นองค์กรพัฒนาเอกชนที่ทำงานอยู่ในพื้นที่ลุ่มน้ำอิงตอนต้นและตอนกลาง ในการขับเคลื่อนกลุ่ม องค์กรเครือข่ายชาวบ้าน ด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติทั้งในประเด็นการจัดการป่าชุมชน การจัดการพื้นที่ชุ่มน้ำ และการจัดการลุ่มน้ำ โดยมีการศึกษาข้อมูลเกี่ยวกับผลกระทบของชุมชนและสร้างการรับรู้เกี่ยวกับโครงการผันน้ำกก อิง น่าน ต่อชุมชนและกลุ่มคนในพื้นที่ลุ่มน้ำอิงตอนต้นและตอนกลาง ซึ่งเป็นองค์กรที่มีประสบการณ์ในการส่งเสริมและสนับสนุนการจัดการทรัพยากรธรรมชาติโดยกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่นในพื้นที่ลุ่มน้ำอิง ที่เป็นฐานการเรียนรู้ของคนในพื้นที่ลุ่มน้ำอิงในการให้ข้อมูลเชิงนโยบายการพัฒนาในพื้นที่ลุ่มน้ำและรายละเอียดเกี่ยวกับโครงการผันน้ำ กก อิง น่าน และเชื่อมประสานชุมชน เครือข่ายชุมชนในการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกันในการเคลื่อนไหวจัดการทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่ลุ่มน้ำอิง

(2) ฐานการเรียนรู้ภายนอกพื้นที่ลุ่มน้ำ ฐานการเรียนรู้

ภายนอกลุ่มน้ำ ที่เป็นแหล่งเรียนรู้ในการแลกเปลี่ยนข้อมูลและประสบการณ์ ในการเคลื่อนไหวและจัดการภายในลุ่มน้ำมี พื้นที่ลุ่มน้ำต้นแบบ และแหล่งข้อมูลเชิงนโยบายและโครงการพัฒนาขนาดใหญ่ในลุ่มน้ำ ดังนี้

- องค์กรพัฒนาเอกชนที่ทำงานด้านการส่งเสริมและสนับสนุนชุมชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติภายนอกลุ่มน้ำ ที่คอยเชื่อมประสานการแลกเปลี่ยนข้อมูลเชิงนโยบายการพัฒนาลุ่มน้ำในระดับชาติและระดับภาคเหนือ ให้แก่ชุมชน เครือข่ายชุมชนได้รับรู้สถานการณ์ผลกระทบจากนโยบายที่จะเกิดขึ้นในแต่ละพื้นที่ลุ่มน้ำ เช่น มูลนิธิพัฒนาชุมชนในเขตภูเขา สมาคมสร้างสรรค์ชีวิตและสิ่งแวดล้อม กลุ่มฮักเมืองน่าน และโครงการฟื้นฟูชีวิตและธรรมชาติ เป็นฐานการเรียนรู้ที่คนในพื้นที่ลุ่มน้ำเข้าร่วมแลกเปลี่ยนผ่านเวทีวิเคราะห์สถานการณ์เชิงนโยบาย ที่ให้ข้อมูลเกี่ยวกับข้อมูลสถานการณ์การพัฒนาในลุ่มน้ำภาคเหนือ นโยบายการพัฒนาระดับชาติและโครงการขนาดใหญ่ในพื้นที่ลุ่มน้ำที่จะเกิดขึ้น เช่น ความเคลื่อนไหวเกี่ยวกับโครงการผันน้ำกก อิง น่าน นโยบายการพัฒนา 25 ลุ่มน้ำ เป็นต้น ซึ่งเป็นการประสานงานเชิงข้อมูลด้านนโยบายและสถานการณ์การพัฒนาต่างๆที่ส่งผลต่อการจัดการลุ่มน้ำเป็นหลัก

- พื้นที่ลุ่มน้ำต้นแบบ ที่เป็นแหล่งศึกษาดูงานชุมชนต้นแบบในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำ ในพื้นที่ลุ่มน้ำน่านและลุ่มน้ำปิง ซึ่งเป็นแหล่งความรู้ในการเรียนรู้เกี่ยวกับการสร้างกลไกในการจัดการลุ่มน้ำ โดยเครือข่ายชุมชน การสร้างรูปธรรมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในลุ่มน้ำอย่างยั่งยืน ทั้งการจัดการเขตอนุรักษ์พันธุ์ปลา การจัดการป่าชุมชน ซึ่งเป็นพื้นที่ลุ่มน้ำแรกๆที่มีการนำประเพณีและวัฒนธรรมความเชื่อ มาปรับประยุกต์ใช้ในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ ทั้งการสืบชะตาแม่น้ำและการบวชป่า ชุมชนได้ไปเรียนรู้แลกเปลี่ยนประสบการณ์ในการกำหนดแนวทางการเคลื่อนไหวในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในระดับพื้นที่รูปธรรม ที่นำมาประยุกต์ใช้ในพื้นที่ลุ่มน้ำ เช่น การสร้างเขตอนุรักษ์ในพื้นที่ลุ่มน้ำอิง 14 ชุมชน การรวมตัวกันของชุมชนเป็นกลุ่มเป็นชมรม เช่น กลุ่มฮักลุ่มน้ำอิงและชมรมอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำอิงตอนล่าง

ฐานการเรียนรู้ของกลุ่มผู้กระทำการในช่วงนี้เน้นฐานการเรียนรู้และแหล่งการเรียนรู้ภายในพื้นที่ลุ่มน้ำ โดยอาศัยกลุ่ม ชมรม เครือข่าย ที่เป็นการรวมตัวกันของชุมชนและคนในพื้นที่ลุ่มน้ำ ที่เป็นต้นทุนทางสังคม (Social capital) ที่มีอยู่เดิมเป็นแหล่งเรียนรู้ในการแลกเปลี่ยนและเรียนรู้ เพราะบริบทของพื้นที่ลุ่มน้ำและวัฒนธรรม และแนวทางการจัดการทรัพยากรธรรมชาติมีความเหมาะสมในการเรียนรู้ต่อกลุ่มผู้กระทำการ ที่สามารถนำมาปรับใช้ในพื้นที่ของตนเองได้ ซึ่งเป็นสิ่งสำคัญในการกำหนดแหล่งเรียนรู้ที่ต้องให้มีบริบทที่ใกล้เคียงกับบริบทพื้นที่ของกลุ่มผู้กระทำการ (Context specific) ที่จะสามารถนำไปสู่การสร้างกระบวนการเรียนรู้ได้อย่างเหมาะสม

5) กลไกในการขับเคลื่อนกระบวนการเรียนรู้ กระบวนการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นในช่วงการก่อรูปการเรียนรู้ต่อกลุ่มผู้กระทำการในพื้นที่ลุ่มน้ำที่ส่งผลกระทบต่อความร่วมมือในการออกมาเรียนรู้ร่วมกัน เป็นผู้กระทำการและกลุ่มผู้กระทำการในท้องถิ่น ที่เป็นผู้กระตุ้นและประสานให้เกิดการรวมตัวกันในการเรียนรู้ร่วมกันผ่านทั้ง การตั้งวงพูดคุยอย่างไม่เป็นทางการในชุมชน การเปิดเวทีสาธารณะในการแลกเปลี่ยนกันของคนในท้องถิ่นอย่างเป็นทางการ และการเชื่อมประสานในการพาผู้กระทำการในพื้นที่ลุ่มน้ำไปร่วมแลกเปลี่ยนศึกษาดูงานในพื้นที่ลุ่มน้ำอื่นๆ เป็นต้น ส่งผลต่อการขับเคลื่อนให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันของคนในพื้นที่ลุ่มน้ำ ที่สร้างความเข้าใจและการรับรู้ต่อสถานการณ์การพัฒนาในพื้นที่ลุ่มน้ำ ส่งผลต่อการออกมาร่วมตัวกันเคลื่อนไหวในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติทั้งในการสร้างรูปธรรมในพื้นที่ และการเคลื่อนไหวเรียกร้องการมีส่วนร่วมเชิงนโยบาย โดยให้ความสำคัญกระบวนการมีส่วนร่วมของทุกคนที่เกี่ยวข้องทั้งในระดับชุมชนและพื้นที่ลุ่มน้ำ ประกอบด้วยผู้กระทำการที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในระดับบุคคลและกลุ่มผู้กระทำการ ดังนี้

(1) ผู้นำทางความคิดในพื้นที่ลุ่มน้ำ มีบทบาทในการสร้างให้เกิดการรวมตัวกันของคน กลุ่มคน และชุมชนในพื้นที่ลุ่มน้ำ อย่างในพื้นที่ชายฝั่งโขง ที่มี นายนิ นาม สมมุติ อดีตครูในท้องถิ่นที่ได้รับรู้ข้อมูลเกี่ยวกับโครงการพัฒนาในลุ่มน้ำโขงจากการติดตามข้อมูลข่าวสารจากสื่อมวลชน ได้ชักชวนคนในท้องถิ่นให้มาพูดคุยแลกเปลี่ยนถึงสถานการณ์ปัญหาที่เกิดขึ้นที่ส่งผลกระทบต่อคนในพื้นที่อำเภอเชียงของ และประสานให้เกิดการรวมตัวกันของคนในท้องถิ่นจากกลุ่มอาชีพต่างในพื้นที่ ในการร่วมเปิดเวทีสาธารณะในการแลกเปลี่ยนและวิเคราะห์การตั้งรับต่อการ

เปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นจากนโยบายและโครงการต่างๆ ที่ลงมาในพื้นที่ลุ่มน้ำ จนนำมาสู่การรวมตัวกัน ภายใต้กลไก “กลุ่มรักษ์เชียงใหม่” ที่เป็นกลไกในการติดตามสถานการณ์การพัฒนาในพื้นที่ สร้างการรับรู้และความเข้าใจต่อสถานการณ์ปัญหาที่เกิดขึ้นต่อชุมชนในพื้นที่

นอกจากนี้การก่อรูปการเรียนรู้ในพื้นที่ลุ่มน้ำอิง ผู้รู้ในพื้นที่ได้เข้ามาเสริมสร้างให้เกิดการรวมตัวกันของคนในพื้นที่ลุ่มน้ำ อย่าง นายสา นามสมมุติ คนในท้องถิ่นที่เติบโตมาในพื้นที่ลุ่มน้ำอิง ที่ได้กลับมาทำงานในพื้นที่จากการที่ได้เข้าไปรับรู้ข้อมูลเกี่ยวกับโครงการพัฒนาลุ่มน้ำในภาคเหนือ โครงการผันน้ำ กก อิง น่าน ที่จะมีการดำเนินการผันน้ำจากลุ่มน้ำอิงไปใช้ในพื้นที่ลุ่มน้ำเจ้าพระยา จากการเข้าร่วมแลกเปลี่ยนกับองค์การพัฒนาเอกชน (NGOs) ในจังหวัดเชียงราย เข้ามาเป็นกลไกในการสร้างการรับรู้และความเข้าใจต่อสถานการณ์ปัญหาในพื้นที่ลุ่มน้ำ โดยได้จัดตั้งโครงการแม่น้ำและชุมชนเป็นองค์กรท้องถิ่น ในการขับเคลื่อนให้เกิดการรวมตัวกันของคนในชุมชนต่อการเรียนรู้ร่วมกันในการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติ และส่งเสริมการสร้างรูปธรรมการจัดการทรัพยากรธรรมชาติใน 14 ชุมชนนาร่องในพื้นที่ลุ่มน้ำอิงตอนปลาย นอกจากนี้ยังเป็นกลไกในการประสานแกนนำในชุมชนในพื้นที่ลุ่มน้ำและองค์กรพันธมิตรภายนอก ให้มาร่วมแลกเปลี่ยนข้อมูลเกี่ยวกับสถานการณ์การดำเนินโครงการผันน้ำ กก อิง น่าน ที่จะมีการดำเนินโครงการภายในพื้นที่ลุ่มน้ำอิงตอนปลาย ที่นำไปสู่การเคลื่อนไหวร่วมกันในภาพรวมของลุ่มน้ำในการเรียกร้องกระบวนการมีส่วนร่วมในการจัดการลุ่มน้ำโดยชุมชน

ด้วยต้นทุนเดิมของ นายสา นามสมมุติ ที่มีประสบการณ์การในการร่วมแลกเปลี่ยนและร่วมงานกับองค์กรพัฒนาเอกชนในภาคเหนือ จึงเป็นกลไกหลักในการประสานความร่วมมือกับองค์กรพัฒนาเอกชน (NGOs) ในพื้นที่ลุ่มน้ำอิงที่มีประสบการณ์ในการส่งเสริมและสนับสนุนกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนในการเคลื่อนไหวจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ลุ่มน้ำ อย่าง “โครงการพะเยาเพื่อการพัฒนา” ที่ทำงานร่วมกับเครือข่ายชุมชนในพื้นที่ลุ่มน้ำอิงตอนต้นและตอนกลาง ในการสนับสนุนและส่งเสริม การจัดการป่าชุมชน การจัดการพื้นที่ชุ่มน้ำ และการจัดการลุ่มน้ำ ให้เข้ามาเชื่อมประสานความร่วมมือในการแลกเปลี่ยนข้อมูลเกี่ยวกับโครงการผันน้ำ กก อิง น่าน และการเปิดพื้นที่ในการแลกเปลี่ยนระหว่างชุมชนในลุ่มน้ำอิงตั้งแต่พื้นที่ต้นน้ำจนถึงปลายน้ำ ที่สร้างให้ชุมชนในลุ่มน้ำอิงตอนปลายได้เรียนรู้ถึงแนวทางการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ อย่างเป็นรูปธรรมและการเรียนรู้ประสบการณ์การเคลื่อนไหวผ่านกลไกเชิงเครือข่ายในการเรียกร้องเชิงนโยบาย และการพาชุมชนในพื้นที่ลุ่มน้ำอิงออกไปเรียนรู้กับชุมชนต้นแบบที่มีรูปธรรมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำ ทั้งในลุ่มน้ำปิง ลุ่มน้ำน่าน ที่ทำให้ชุมชนได้เรียนรู้ถึงแนวคิดและรูปธรรมการจัดการทรัพยากรธรรมชาติโดยกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่น ที่ชุมชนนำมาปรับใช้ในพื้นที่ของตนเอง

(2) กลุ่มคนในพื้นที่ลุ่มน้ำที่มีการรวมตัวกันเป็น “กลุ่ม ชมรม” ที่เกิดจากการรวมตัวกันของคนในพื้นที่ลุ่มน้ำ ซึ่งเป็นผลจากผู้รู้ในพื้นที่ลุ่มน้ำได้เข้ามาสร้างให้เกิดการรวมตัวกันของกลุ่มคน ชุมชน ในการเรียนรู้ร่วมกันต่อสถานการณ์ปัญหาและการกำหนดแนวทางการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ส่งผลให้เกิดกลไกที่เกิดจากการรวมตัวกันของกลุ่มคนในพื้นที่ลุ่มน้ำในการเรียนรู้และเคลื่อนไหวร่วมกันทั้งในลักษณะ กลุ่ม ชมรม โดยเป็นกลไกที่เข้ามามีบทบาทในการ

สร้างการเรียนรู้ภายในพื้นที่ลุ่มน้ำของตนเอง (โครงการแม่น้ำและชุมชน, 2554: 57-59; โครงการสื่อชุมชนลุ่มน้ำโขง, 2553: 38) มีรายละเอียดดังนี้

- กลุ่มรักษะเชียงของ ที่เกิดจากการรวมตัวกันของคนในท้องถิ่นจากหลากหลายสาขาอาชีพในพื้นที่อำเภอเชียงของ จังหวัดเชียงราย ทั้ง แพทย์ ครู นักธุรกิจ ศิลปินและผู้นำชุมชนที่ตระหนักถึงความสำคัญของการเปลี่ยนแปลงของแม่น้ำโขงจากนโยบายการพัฒนาจากภายนอกที่ลงมาในพื้นที่ลุ่มน้ำ เป็นกลุ่มที่มีบทบาทในการประสานกลุ่มคน ชุมชน ในพื้นที่เพื่อติดตามสถานการณ์การพัฒนาและการตั้งรับต่อการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในท้องถิ่นผ่านการสร้างเวทีสาธารณะในการพูดคุยแลกเปลี่ยนกันระหว่างคนในท้องถิ่น และเป็นกลไกหลักในการสร้างการเรียนรู้ การรับรู้ ความเข้าใจต่อสถานการณ์ปัญหาที่เกิดขึ้นต่อชุมชนชายฝั่งโขง และการสร้างความร่วมมือกันในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ เช่น การดำเนินโครงการคืนชีวิตให้ต้นไม้ การอนุรักษ์ปลาบึก เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีบทบาทในการสร้างกระบวนการแลกเปลี่ยนกับเครือข่ายพันธมิตรภายในพื้นที่ลุ่มน้ำและภายนอกลุ่มน้ำเพื่อสร้างให้คนในลุ่มน้ำได้เกิดประสบการณ์การเรียนรู้จากบทเรียนการเคลื่อนไหวของพันธมิตรที่มีการจัดการทรัพยากรธรรมชาติด้วย

- กลุ่มฮักแม่น้ำอิง เป็นการรวมตัวกันของชาวประมงพื้นบ้านในอำเภอเทิง จังหวัดเชียงราย เพื่อศึกษาและติดตามการดำเนินโครงการผันน้ำ กก อิง น่าน ที่จะมาดำเนินโครงการภายในพื้นที่ลุ่มน้ำอิงในเขตอำเภอเทิง และการรวมตัวกันในการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติในแม่น้ำอิง เช่น การจัดทำเขตอนุรักษ์พันธุ์ปลาหรือพันธุ์สัตว์น้ำในแม่น้ำอิง นอกจากนี้ยังมีบทบาทในการเชื่อมประสานกลุ่มคน ชุมชนในพื้นที่ให้มาร่วมกันเรียนรู้และแลกเปลี่ยนสถานการณ์การพัฒนาในพื้นที่ลุ่มน้ำร่วมกัน ที่นำไปสู่การกำหนดแนวทางในการเคลื่อนไหวร่วมกันในภาพรวมของพื้นที่ลุ่มน้ำในการเรียกร้องการมีส่วนร่วมของคนในท้องถิ่นต่อโครงการผันน้ำกก อิง น่าน ที่ส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตของคนในพื้นที่ลุ่มน้ำ

- ชมรมอนุรักษ์และจัดการทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำอิงตอนล่าง เป็นการรวมตัวกันของชุมชนในพื้นที่ลุ่มน้ำอิงตอนปลาย ที่ได้ผ่านประสบการณ์ในการสร้างรูปธรรมการภายในชุมชน ในการจัดทำเขตอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำ เขตอนุรักษ์ป่าริมน้ำ และการจัดการหนองน้ำจากการสนับสนุนและส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ โดยโครงการแม่น้ำและชุมชนจนนำมาสู่การตระหนักร่วมกันของชุมชนที่เข้าร่วมโครงการจำนวน 14 ชุมชนในพื้นที่ลุ่มน้ำอิงตอนปลาย จึงได้มีการรวมตัวกันเป็นกลไกในการเคลื่อนไหวในพื้นที่ลุ่มน้ำในการขยายแนวคิดและสร้างรูปธรรมในการอนุรักษ์ในชุมชนในพื้นที่ลุ่มน้ำอิงตอนปลายโดยผ่านกระบวนการแลกเปลี่ยนจากรูปธรรมในแต่ละชุมชน ของสมาชิกในชมรม

การเคลื่อนไหวของผู้กระทำการท้องถิ่นในระดับบุคคล (Agency) ที่ทำให้เกิดการรวมตัวกันของกลุ่มผู้กระทำการ (Group agency) ที่ลุกขึ้นมาเป็นผู้อำนวยความสะดวกในการเรียนรู้ร่วมกันของคนในพื้นที่ลุ่มน้ำ (Facilitating experts and stakeholders) ทั้งในกิจกรรมการแลกเปลี่ยน เคลื่อนไหวร่วมกันติดตามสถานการณ์ และการดำเนินกิจกรรมรูปธรรมด้านการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่ลุ่มน้ำ ทำให้เกิดการขยายตัวของชุมชนและเครือข่ายผู้ร่วมกระทำการในการเคลื่อนไหวร่วมกันภายในพื้นที่ลุ่มน้ำ และยังเชื่อมโยงแลกเปลี่ยนประสบการณ์กับเครือข่ายพันธมิตรที่เคลื่อนไหวอยู่ในพื้นที่ลุ่มน้ำกลุ่มอื่นๆด้วย เช่น การร่วมแลกเปลี่ยนกับ

เครือข่ายชุมชนในลุ่มน้ำอิงตอนต้นและตอนกลาง ถึงรูปแบบและกลไกการเคลื่อนไหวในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของเครือข่ายชุมชน ผ่านประสบการณ์ของ ชมรมอนุรักษ์ป่าต้นน้ำกว๊านพะเยา ชมรมชาวประมงพื้นบ้านกว๊านพะเยา ที่มีการเคลื่อนไหวเรียกร้องเชิงนโยบายและการสร้างรูปธรรมในการทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำโดยกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชน ซึ่งเป็นการขยายต้นทุนทางสังคมผ่านการสร้างกลไกเครือข่ายการแลกเปลี่ยนระหว่างกลุ่มและชุมชนในพื้นที่ลุ่มน้ำ

5.1.1.2 การเชื่อมร้อยเครือข่ายการเรียนรู้

การเชื่อมร้อยเครือข่ายการเรียนรู้ภายในพื้นที่ลุ่มน้ำ เป็นการเชื่อมผู้กระทำการ กลุ่มผู้กระทำการ ที่มีการรวมตัวกันอยู่แล้วในพื้นที่ลุ่มน้ำโขง เป็นกลไกเครือข่ายของผู้กระทำการ ในภาพรวมของลุ่มน้ำในการเรียนรู้ร่วมกันในการขับเคลื่อนการเคลื่อนไหวการจัดการทรัพยากรธรรมชาติทั้งระดับพื้นที่รูปธรรมและระดับนโยบายในพื้นที่ลุ่มน้ำโขง เพื่อสร้างพลังในการเคลื่อนไหวและนำเสนอรูปธรรมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติทั้งระบบลุ่มน้ำ ที่ต้องอาศัยมุมมองและประสบการณ์ของกลุ่มผู้กระทำการในพื้นที่ลุ่มน้ำมาร่วมในการเคลื่อนไหวและเรียนรู้ร่วมกัน ด้วยสถานการณ์การพัฒนาในลุ่มน้ำโขง ที่มีการดำเนินโครงการพัฒนาในแม่น้ำโขงทั้งโครงการระเบิดแก่งในแม่น้ำโขงและโครงการสร้างเขื่อนในแม่น้ำโขงตอนบน ได้ส่งผลกระทบต่อชุมชนในพื้นที่ลุ่มน้ำโขงในวงกว้าง ซึ่งเป็นปัจจัยสนับสนุนที่ทำให้เกิดการรวมตัวกันของผู้กระทำการประกอบด้วย เครือข่ายชุมชนในโครงการแม่น้ำและชุมชน ชมรมอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำอิงตอนล่าง กลุ่มรักษ์เชียงของ และชุมชนในเครือข่ายลุ่มน้ำอิง ภายใต้ชื่อ “เครือข่ายอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรมลุ่มน้ำโขง- ล้านนา” ซึ่งเป็นกลไกหลักในการเสริมสร้างและสนับสนุนให้เกิดการเชื่อมร้อยเครือข่ายการเรียนรู้ร่วมกัน ที่นำไปสู่การเคลื่อนไหวร่วมกันในภาพรวมของเครือข่ายผู้กระทำการภายในพื้นที่ลุ่มน้ำโขง

1) ลักษณะการก่อเกิดกระบวนการเรียนรู้ การเรียนรู้ในช่วงการเชื่อมร้อย

เครือข่ายการเรียนรู้ร่วมกันในภาพรวมของการเคลื่อนไหวในลุ่มน้ำโขงในช่วงนี้จึงเน้นการเรียนรู้จากฐานการวิจัย (Research-based learning) เป็นหลัก ผ่านกระบวนการวิจัยชาวบ้านที่ทำให้คนในพื้นที่ลุ่มน้ำได้เกิดการแลกเปลี่ยนและเรียนรู้ร่วมกันจากการเรียนรู้จากประสบการณ์ (Experiential learning) การเคลื่อนไหวปฏิบัติการณ์ร่วมกัน และจากการเรียนรู้แหล่งเรียนรู้ (Site-based Learning) ทั้งภายในและภายนอกพื้นที่ลุ่มน้ำ ในการสร้างให้เกิดการเรียนรู้ร่วมกันในลักษณะเครือข่ายของผู้กระทำการในพื้นที่ลุ่มน้ำ ช่วงนี้จึงเน้นการสร้างกระบวนการเรียนรู้ต่อผู้กระทำการผ่านกระบวนการกลุ่มในลักษณะเครือข่ายพื้นที่ลุ่มน้ำ ที่มีการเรียนรู้ผ่านการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ระหว่างพื้นที่และการเรียนรู้จากการลงมือปฏิบัติในการเคลื่อนไหวร่วมกัน มีรายละเอียดดังนี้

(1) การเรียนรู้จากฐานการวิจัย (Research-based Learning)

เป็นการสร้างให้เกิดการเรียนรู้ของเครือข่ายชุมชนที่มาร่วมตัวกัน โดยการอาศัยกระบวนการวิจัยชาวบ้าน เข้ามาเป็นเครื่องมือในการสร้างให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันระหว่างกลุ่มคนในชุมชนชุมชนอย่างกรณีการรวมตัวกันของเครือข่ายชุมชนชายฝั่งโขงที่ได้รับผลกระทบจากโครงการระเบิดแก่งในแม่น้ำโขง ที่ได้มาร่วมตัวกันเป็นเครือข่ายชุมชนชายฝั่งโขง เรียนรู้ร่วมกันเป็นนักวิจัยชาวบ้าน (นักวิจัย

จาวบ้าน :ผู้วิจัย) ในกระบวนการศึกษา ซึ่งเป็นวิธีการแสวงหาความรู้อย่างเป็นระบบระเบียบให้ได้มาซึ่งองค์ความรู้ และเป็นการพัฒนาการใช้วิจารณญาณ การวิเคราะห์ การสังเคราะห์ ระหว่างคนในชุมชน ถือได้ว่าเป็นการพัฒนาเชิงกระบวนการเรียนรู้และการจัดระบบข้อมูลหรือองค์ความรู้ของชุมชนอย่างเป็นระบบ สะท้อนจากบทสัมภาษณ์

“การใช้กระบวนการวิจัยจาวบ้านตอนนั้น ถือได้ว่าเป็นครั้งแรกที่ได้มีการจัดการองค์ความรู้ของชุมชนอย่างเป็นระบบโดยอาศัยเครื่องมือวิจัย และยังเป็นการพัฒนาศักยภาพของคนในชุมชนในกระบวนการคิดวิเคราะห์สังเคราะห์ด้วย ให้ได้มาเรียนรู้ความรู้ของตัวเองที่มีต่อแม่น้ำโขง โดยถือได้ว่าเป็นการศึกษาจากทัศนระของคนในเองเข้ามาเป็นนักวิจัยหลัก โดยมีพี่เลี้ยงคอยจัดกระบวนการให้” (นาย นพ นามสมมุติ ,สัมภาษณ์, 25 ธันวาคม 2555)

“งานวิจัยจาวบ้านเป็นเครื่องมือที่ทำให้เกิดกระบวนการคิดวิเคราะห์ การแลกเปลี่ยน การรวมกลุ่มกัน ระหว่างชุมชนเองและต่างชุมชน ให้ได้มีการเชื่อมกัน เมื่อมีการได้ข้อมูลในแต่ละเรื่องที่ศึกษามาแล้วก็จะมาเข้าประชุมประจำเดือนก็จะเกิดการแลกเปลี่ยนข้อมูลสถานการณ์กันภายใน ซึ่งจะนำมาซึ่งกระบวนการคิดวิเคราะห์ พอมีกรรมวิธีการหรือนักข่าวลงมาพื้นที่ ก็สามารถให้ชาวบ้านเป็นผู้สื่อสารได้ เพราะผ่านการเตรียมการทางความคิดจากกระบวนการวิจัยจาวบ้าน...อย่างที่ผ่านมาการทำวิจัยของสถาบันการศึกษา เขามองชาวบ้านเป็นแค่ผู้ให้ข้อมูล แต่เรามองว่าเราเป็นแค่ผู้ช่วยนักวิจัย แต่ให้ชาวบ้านเป็นนักวิจัย ซึ่งนักวิจัยของเรามีตั้งแต่หัวหงอกหัวดำ เป็นนักวิจัยทั้งหมด มันทำให้เขารู้สึกภูมิใจ รู้สึกว่าเป็นงานของเขา และเป็นงานที่จะไปส่งเสริมการพูดในองค์ความรู้ของชาวบ้านเอง และไปพัฒนาศักยภาพของคนในชุมชนให้เกิดกระบวนการคิดวิเคราะห์ เป้าหมายของอาจารย์ทั่วไปอยู่ที่ข้อมูล แต่ของเราอยู่ที่ทำให้เกิดการเกาะเกี่ยวของคนและพัฒนาความคิดของคนในพื้นที่ และข้อมูลที่ได้มาตรงนี้ต้องเป็นข้อมูลที่ได้จากกระบวนการคิดวิเคราะห์ร่วมจากชุมชน” (นายจิ นามสมมุติ, สัมภาษณ์, 14 กุมภาพันธ์ 56)

นอกจากนี้งานวิจัยจาวบ้าน ยังถือได้ว่าเป็นการต่อยอดการจัดการความรู้จากมุมมองของคนใน และให้ความเชื่อมั่นต่อคนในชุมชนท้องถิ่นและองค์กรท้องถิ่น ถึงความสามารถในการจัดการความรู้ได้ด้วยตนเอง และกระบวนการศึกษาวิจัยจาวบ้านของคนในชุมชนที่ประสานกับนักวิชาการ ทำให้เกิดความรู้ที่เชื่อมโยงกับความเป็นจริงของชุมชนท้องถิ่น ทำให้เกิดการเชื่อมโยงคนในกลุ่มน้ำให้มาแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกันและสามารถนำไปสู่การขยายผลต่อยอดในทางปฏิบัติ

(โครงการสื่อชุมชนลุ่มน้ำโขง และ เครือข่ายอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรมลุ่มน้ำโขง- ล้านนา, 2553) นอกจากกระบวนการวิจัยชาวบ้านแล้ว เครือข่ายยังได้นำงานวิจัยท้องถิ่นที่ให้ความสำคัญกับการใช้เครื่องมือทางประวัติศาสตร์มาสร้างให้เกิดการเรียนรู้ร่วมกันของเครือข่ายชุมชน เช่น งานวิจัยประวัติศาสตร์นิเวศวัฒนธรรมลุ่มน้ำโขง ที่ให้ชาวบ้านในชุมชนเข้าร่วมเป็นนักวิจัยหลักในการทำการศึกษาด้านประวัติศาสตร์นิเวศวัฒนธรรมของชุมชนที่สัมพันธ์กับแม่น้ำโขง ที่ทำให้เกิดการเรียนรู้ถึงพัฒนาการการเปลี่ยนแปลงและการใช้ประโยชน์ทรัพยากรธรรมชาติของแต่ละชุมชน และเป็นเครื่องมือสำนึกความเป็นตัวตนหรืออัตลักษณ์ของคนท้องถิ่นกลับมา ที่ทำให้ชาวบ้านรู้สึกหวงแหนทรัพยากรธรรมชาติของตนเองมากขึ้น สะท้อนจากบทสัมภาษณ์ ของ นายอา นามสมมุติ ผู้ช่วยนักวิจัยที่เข้าร่วมกระบวนการศึกษากับเครือข่ายชุมชน ดังนี้

“จากการทำงานวิจัยชาวบ้านผลให้ชาวบ้านเกิดความกระตือรือร้น และความภูมิใจกับงานวิจัย ทำให้เขารู้จักความเป็นตัวตนมีอัตลักษณ์ของตัวเองและทำให้ตัวเองรู้สึกว่ามีค่า ทำให้ชาวบ้านเกิดความรู้สึกว่าเขาต้องรักษาและหวงแหนทรัพยากรธรรมชาติของตนเองไว้ให้ลูกหลาน เคยถามชาวบ้านเขาบอกว่าที่ทำอยู่ทุกวันนี้เขาไม่ได้ทำให้ตัวเอง เขาทำให้ลูกหลานได้อยู่เย็นเป็นสุข มีอยู่มีกินตลอดชีวิต”
(นายอา นามสมมุติ, สัมภาษณ์, 19 กุมภาพันธ์ 56)

การเรียนรู้ผ่านฐานการวิจัยทำให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันของผู้กระทำการผ่านกระบวนการแลกเปลี่ยนข้อมูล วิเคราะห์ สังเคราะห์ องค์ความรู้และประสบการณ์ของผู้กระทำการที่สะสมอยู่ในแต่ละคนร่วมกันอย่างเป็นระบบ ผ่านการมีส่วนร่วมของกลุ่มนักวิจัยชาวบ้านในแต่ละชุมชน โดยนำชุดความรู้ ที่ได้มาเป็นแนวทางและสนับสนุนในขยายแนวคิดในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในชุมชนของแต่ละพื้นที่และการเผยแพร่ต่อพื้นที่สาธารณะ นอกจากนี้งานวิจัยยังเป็นเครื่องมือที่ทำให้ผู้กระทำการได้เรียนรู้และรื้อฟื้นถึงต้นทุนทางวัฒนธรรม (Cultural capital) โดยใช้แนวคิดประวัติศาสตร์นิเวศวัฒนธรรมลุ่มน้ำโขงของชุมชนมาปรับใช้ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่ลุ่มน้ำ ที่ใช้เป็นวิธีการและแนวทางร่วมกับองค์ความรู้สมัยใหม่ ที่ทำให้เกิดอัตลักษณ์ของผู้กระทำการในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำโขง

(2) การเรียนรู้ผ่านประสบการณ์ (Experiential learning) การเคลื่อนไหวร่วมกัน จากการร่วมเคลื่อนไหวในพื้นที่ลุ่มน้ำ ทั้งการเข้าร่วมเคลื่อนไหวในการณรงค์และการร่วมเผยแพร่ข้อมูลเกี่ยวกับผลกระทบที่เกิดขึ้นกับชุมชนต่อพื้นที่สาธารณะ การเข้าร่วมกิจกรรมการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติ เช่น กิจกรรมบวชป่า สืบชะตาแม่น้ำ และการเข้าร่วมกระบวนการ เวทีแลกเปลี่ยน การประชุมเครือข่าย เป็นกิจกรรมที่ทางเครือข่ายจัดขึ้นที่สร้างให้เกิดประสบการณ์ร่วมกันของชุมชนต่างในพื้นที่ลุ่มน้ำที่ได้มาร่วมตัวกัน ผ่านกระบวนการทำงานเชิงเครือข่าย ที่นำมาสู่การทบทวนและวิเคราะห์ความเป็นไปได้ในการปรับใช้ในพื้นที่ของแต่ละชุมชน และการสรุปบทเรียนการเคลื่อนไหวที่ผ่านมารวมกันที่จะนำไปปรับใช้ในการเคลื่อนไหวครั้งต่อไปใน

ภาพรวมของขบวนการเคลื่อนไหว ที่ส่งผลต่อการเกิดสำนึกร่วมของคนลุ่มน้ำเดียวกัน สะท้อนได้จาก บทสัมภาษณ์ของ นายนพ นามสมมุติ และ นายนอม นามสมมุติ ดังนี้

“ตอนรวมตัวกันเป็นเครือข่ายอนุรักษ์ เป็นการนำประสบการณ์และความถนัดของแต่ละกลุ่มมาแลกเปลี่ยนกันในการเคลื่อนไหวคัดค้านโครงการระเบิดแก่งในแม่น้ำโขง ให้ทันกับสถานการณ์ที่ลงมา เป็นแบบคนละครึ่งสองคน ช่วยกันมีอะไรก็นำออกมาใช้ ทั้งงานรณรงค์ การวิชาการ การประสานงานเครือข่ายภายนอก และงานชุมชน เป็นต้นทุนที่แต่ละกลุ่มมีอยู่แล้วจากประสบการณ์ที่ผ่านมา”

(นายนพ นามสมมุติ, สัมภาษณ์, 25 ธันวาคม 2555)

“การที่เรามารวมตัวกันเป็นเครือข่ายเดียวกันนั้น ก็เป็นการที่เราได้มาร่วมกันแลกเปลี่ยนประสบการณ์การอนุรักษ์ และร่วมเคลื่อนไหวรณรงค์เชิงนโยบายในพื้นที่ และการเผยแพร่รูปแบบการจัดการที่ชุมชนได้ร่วมกันสร้างขึ้น ทั้งเขตอนุรักษ์พันธุ์ปลา ป่าอนุรักษ์ริมน้ำ ป่าบนดอย เวลาทีมงานภายในชุมชนเกี่ยวกับการอนุรักษ์ชุมชนในเครือข่ายก็จะมาช่วยกัน อย่างการจัดบวชป่า สืบชะตาแม่น้ำที่ทำกันทุกปี ก็มาพูดคุยแลกเปลี่ยนกันถ้ามีสถานการณ์ก็จัดเวทีเสวนากันภายในเครือข่ายและก็เชิญบ้านที่สนใจเข้ามาร่วมรับฟังด้วยเป็นการแลกเปลี่ยนประสบการณ์กันระหว่างชุมชน”

(นายนอม นามสมมุติ, สัมภาษณ์, 8 มีนาคม 2556)

การสร้างให้เกิดประสบการณ์ร่วมกันของชุมชนในเครือข่ายอย่าง การร่วมกันรณรงค์เคลื่อนไหวเรียกร้องให้มีการยุติโครงการระเบิดแก่งเพื่อการเดินเรือพาณิชย์ในแม่น้ำโขงของรัฐบาลจีน ตั้งแต่กระบวนการประชุมปรึกษาหารือร่วมกัน การรวบรวมรายชื่อจำนวน 50,000 ชื่อ เพื่อเสนอแก่นายกรัฐมนตรี การเปิดเวทีสาธารณะทั้งในระดับจังหวัดและในพื้นที่ลุ่มน้ำ เป็นการสร้างการรับรู้ต่อสาธารณะถึงผลกระทบที่เกิดขึ้นต่อชุมชนในลุ่มน้ำโขง และการนำเสนอการจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืนโดยชุมชน ต่อพื้นที่สาธารณะในสังคมผ่านสื่อที่ทางเครือข่ายสร้างขึ้นมาเป็นช่องทางสื่อสารกับสาธารณะ ที่นำไปสู่ประเด็นสาธารณะที่ทำให้เกิดข้อถกเถียงในระดับประเทศ (เครือข่ายอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรมลุ่มน้ำโขง – ล้านนา, 2547: 18-21) ประสบการณ์การเคลื่อนไหวเรียกร้องเหล่านี้ทำให้คนในชุมชน แขนงนำชุมชน แขนงนำเครือข่าย ได้เกิดการเรียนรู้ถึงแนวทางการเคลื่อนไหวในลักษณะขบวนการเคลื่อนไหวสาธารณะและการเรียนรู้ในการทำงานร่วมกันเชิงกระบวนการ ตลอดจนเป็นการพัฒนาศักยภาพของแกนนำทั้งการพูด การนำเสนอ กระบวนการคิดเชิงนโยบายในการเคลื่อนไหวเรียกร้อง

นอกจากนั้นการสร้างให้เกิดประสบการณ์ร่วมกันผ่านกิจกรรมการอนุรักษ์ภายในเครือข่ายที่กระตุ้นให้เกิดสำนึกร่วมกันของความเป็นคนลุ่มน้ำเดียวกัน อย่างการ

ประกอบพิธีกรรมสืบทอดแม่ น้ำ โขงร่วมกันของเครือข่ายชุมชน เช่น การสร้างเขตอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำ ในบริเวณพื้นที่ คอนผีหลง (พื้นที่ในแม่น้ำโขงที่ชาวบ้านเรียกกันตามความเชื่อ) ที่ชาวบ้านจาก เครือข่ายพื้นที่ลุ่มน้ำเข้าร่วมประกอบพิธีกรรมร่วมกันและมีการกำหนดกฎกติกาข้อบังคับประกาศเป็น เขตอนุรักษ์ร่วมกัน ซึ่งกิจกรรมอย่างนี้ทำให้ทุกคนเกิดประสบการณ์ร่วมทางความรู้สึกการเป็นคนลุ่ม น้ำเดียวกันและยังได้เกิดการเรียนรู้จากกิจกรรมที่จะนำไปปรับใช้ในพื้นที่ลุ่มน้ำของตนเอง

การนำกิจกรรมการสร้างเขตอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำไปใช้ที่ ทำให้คนใน ชุมชนได้เกิดการเรียนรู้จากประสบการณ์การจัดทำเขตอนุรักษ์ร่วมกัน จากการสะท้อนผ่านบท สัมภาษณ์ของ ผู้นำชุมชน บ้านปากอิง ที่ได้มีการจัดทำเขตอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำในแม่น้ำโขง ดังนี้

“การทำเขตอนุรักษ์ก็ได้มาจากการไปดูงาน และก็มาประชุมในหมู่บ้าน ก็มีการทำประชาคมกัน โดยคณะกรรมการหมู่บ้านได้ออกกฎระเบียบ ของหมู่บ้านมาช่วยในการควบคุม ก็ให้ชาวบ้านช่วยกันพิจารณา ชาวบ้านก็เห็นด้วย ก็เลยมีการกำหนดเขตประมาณ 500 เมตร มีการ ประกอบพิธีกรรมบวชแม่น้ำและสืบทอดแม่ น้ำ โขง พระสงฆ์มาประกอบพิธี ชาวบ้านก็มาร่วมกันทั้งหมู่บ้านและเครือข่ายในชุมชนต่างๆ ก็มาร่วม กัน ก็ทำกันอย่างนี้มา พิธีกรรมก็จะมีประกอบกันทุกปี มันเป็นการ สร้างให้ทุกคนเกิดความสำนึกร่วมกันต่อแม่น้ำโขง”

(นายภู นามสมมุติ, สัมภาษณ์, 10 มีนาคม 2556)

การจัดทำเขตอนุรักษ์ร่วมกันของคนในชุมชน ทำให้ทุกคนเข้าใจ กระบวนการทำงานร่วมกันแบบมีส่วนร่วมผ่านกระบวนการทำประชาคม การออกกฎระเบียบ การ กำหนดเขตร่วมกันและในวันงานที่มีการจัดพิธีกรรมอย่างการเข้าร่วมกิจกรรมสืบทอดแม่ น้ำ ที่บ้าน ปากอิง ()จากการสังเกตชาวบ้านทุกคนในหมู่บ้านทั้งเด็กเยาวชน ผู้สูงอายุ พระสงฆ์ ได้มาเข้าร่วม กิจกรรมกันทั้งหมู่บ้าน และยังมีตัวแทนจากชุมชนใกล้เคียง ตัวแทนจากเครือข่ายชุมชนในพื้นที่ลุ่มน้ำ ในวันงานมีการประกอบพิธีกรรมทางศาสนา การสืบทอดแม่ น้ำ โขงตามความเชื่อ และมีการจัดวงพูดคุย แลกเปลี่ยนถึงความสำคัญของแม่น้ำและสถานการณ์ภายในลุ่มน้ำ ซึ่งทุกคนที่เข้าร่วมได้มา แลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกัน ทำให้เกิดประสบการณ์การเรียนรู้ร่วมกันผ่านการแลกเปลี่ยนระหว่างชุมชน

การเรียนรู้ผ่านประสบการณ์ในช่วงนี้เน้นให้ความสำคัญกับกระบวนการมีส่วนร่วมของผู้กระทำการในชุมชน กลุ่มคน เครือข่าย ในกระบวนการดำเนินกิจกรรมของเครือข่ายทั้ง ในระดับการเคลื่อนไหวในพื้นที่ลุ่มน้ำและต่อพื้นที่สาธารณะภายนอก ตั้งแต่การร่วมวางแผน การลง มือปฏิบัติ การสรุปผลร่วมกัน และการให้ความสำคัญกับสร้างการเรียนรู้ร่วมกันในลักษณะเครือข่าย ชุมชนในการร่วมกันศึกษาเรียนรู้ร่วมกัน โดยเน้นการนำประสบการณ์ของแต่ละชุมชนที่เป็นต้น ทูตเดิมมาแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกัน ซึ่งการสร้างกระบวนการเรียนรู้ผ่านการปฏิบัติร่วมกันของกลุ่ม ผู้กระทำการเป็นการเรียนรู้ท่ามกลางการปฏิบัติ ที่ทำให้ผู้กระทำการเกิดการเรียนรู้ได้จาก ประสบการณ์การลงมือปฏิบัติจริงโดยตรง

(3) การเรียนรู้จากแหล่งการเรียนรู้ (Site-based Learning)

ของเครือข่ายชุมชนในพื้นที่ลุ่มน้ำ เป็นแหล่งเรียนรู้ในการถ่ายทอดแนวคิดในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและพัฒนาาระดับการเรียนรู้ของคนในลุ่มน้ำ ที่ส่งผลต่อการตระหนักถึงความสำคัญของการเข้ามามีส่วนร่วมในการเคลื่อนไหวร่วมกัน โดยมีแหล่งเรียนทั้งภายในพื้นที่ลุ่มน้ำและภายนอกพื้นที่ลุ่มน้ำ ดังนี้

- ภายในพื้นที่ลุ่มน้ำ แหล่งเรียนรู้ที่เครือข่ายชุมชนได้เรียนรู้แลกเปลี่ยนร่วมกันมีแหล่งเรียนรู้ใน 2 ลักษณะคือ แหล่งเรียนรู้ถาวร เป็นพื้นที่รูปธรรมในการจัดการในพื้นที่ชุมชนที่มีรูปธรรมในการจัดการเขตอนุรักษ์พันธุ์ปลาหรือพันธุ์สัตว์น้ำ การจัดการป่าชุมชน และการจัดการหนองน้ำ และมีกลไกภายในชุมชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติร่วมกัน เป็นพื้นที่ที่ชุมชนในเครือข่ายสามารถเข้ามาศึกษาดูงานและแลกเปลี่ยนประสบการณ์ในการสร้างรูปธรรมในการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติที่สามารถนำไปปรับใช้ในพื้นที่ของตนเอง เช่น แหล่งเรียนรู้เกี่ยวกับการจัดการเขตอนุรักษ์พันธุ์ปลาหรือพันธุ์สัตว์น้ำ การจัดการป่าชุมชนและป่าชุมชน และการจัดการหนองน้ำในชุมชนลุ่มน้ำอิง 14 ชุมชน ที่มีกลไกดำเนินการจัดการทรัพยากรธรรมชาติภายในชุมชนจนเกิดรูปธรรมที่สามารถเป็นแหล่งในการถ่ายทอดประสบการณ์และองค์ความรู้ในการอนุรักษ์และฟื้นฟูให้แก่ชุมชนอื่นๆ ในพื้นที่ลุ่มน้ำ ให้ได้มาแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกัน นอกจากนี้ยังเป็นต้นแบบในการเรียนรู้เกี่ยวกับประสบการณ์การรวมตัวกันเป็นเครือข่ายชุมชนในการเคลื่อนไหวร่วมกันขยายแนวคิดและรูปธรรมในการจัดการต่อชุมชนอื่นๆ สะท้อนได้จากบทสัมภาษณ์ ดังนี้

“การรวมตัวกันเป็นชมรมอนุรักษ์ร่วมกันตอนนั้นเราก็ขยายแนวคิดไปตามหมู่บ้านใกล้เคียงและหมู่บ้านในลุ่มน้ำอิงตอนปลายโดยอาศัยการสร้างเวที พูดคุยแลกเปลี่ยน ในเวทีเราก็จะพูดถึงแนวคิด ถึงแนวทางว่าเราจะทำการอนุรักษ์น้ำ ป่า อย่างไรให้อุดมสมบูรณ์ เพราะตอนนั้นสภาพป่ายังเป็นพื้นที่ปลูกข้าวโพด เลยกพูดถึงแนวทาง วิธีการ ก็มีคำแนะนำให้ไปทำประชามหมู่บ้าน บ้านไหนพร้อมก็ทำเลย และสร้างเครือข่ายไปพร้อมกัน ก็จะจัดเวทีไปแต่ละหมู่บ้าน แนวคิดก็จะขยายไปอย่างไร บ้านม่วงชุม ซึ่งขยายจากบ้านงามเมือง บ้านน้ำแพร่ การขยายเครือข่ายอาศัยการแลกเปลี่ยนกันระหว่างหมู่บ้านและเป็นเครือข่ายก็แลกเปลี่ยนระหว่างเครือข่าย”

(นายหอม นามสมมุติ ,สัมภาษณ์, 8 มีนาคม 2556)

แหล่งเรียนรู้ชั่วคราว ที่ชุมชนในเครือข่ายได้เข้าร่วมในการเรียนรู้ ซึ่งเป็นโครงการที่เข้ามาสร้างให้เกิดการเรียนรู้ร่วมกันตามระยะเวลาของโครงการที่มีการดำเนินการในพื้นที่ลุ่มน้ำ เป็นโครงการที่ได้รับการสนับสนุนจากกลไกจากภายนอกที่เข้ามาร่วมดำเนินการในพื้นที่ของเครือข่ายชุมชน เช่น โครงการวิจัยชาวบ้านที่ร่วมดำเนินการกับเครือข่ายแม่น้ำเอเซียตะวันออกเฉียงใต้ที่มีประสบการณ์การทำงานด้านการส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนโดยอาศัยงานวิจัยที่บ้านเป็นเครื่องมือในการสร้างเครือข่ายชุมชนในการศึกษารวบรวมข้อมูลและส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้ของ

ชุมชนเข้ามาร่วมเป็นพี่เลี้ยงในการถ่ายทอดกระบวนการวิจัยไทบ้านเป็นเครื่องมือในการสร้างการเรียนรู้ของเครือข่ายชุมชนในพื้นที่ชายฝั่งโขง

โครงการประวัติศาสตร์นิเวศวัฒนธรรม เป็นโครงการที่เข้าร่วมกับสำนักงานวิจัยเพื่อพัฒนาท้องถิ่น ได้เข้ามาถ่ายทอดกระบวนการวิจัยท้องถิ่นที่ให้ความสำคัญกับคนในชุมชนเป็นนักวิจัยหลักในการศึกษา โดยใช้แนวคิดประวัติศาสตร์ท้องถิ่นมาเป็นเครื่องมือในการสร้างให้เกิดการเรียนรู้ผ่านประวัติศาสตร์ของชุมชนที่สัมพันธ์กับแหล่งทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่ลุ่มน้ำ เป็นเครื่องมือที่ทำให้คนในชุมชนได้เกิดสำนึกรักความเป็นท้องถิ่นและเป็นการสร้างให้เกิดการเรียนรู้เกี่ยวกับการใช้เครื่องมือทางประวัติศาสตร์ที่สามารถทำให้เครือข่ายชุมชนในไปปรับใช้ในการเป็นเครื่องมือในการศึกษาที่ทำให้เกิดความสำนึกภาคภูมิใจถึงตัวตนและอัตลักษณ์ของตนเองได้ สะท้อนได้จากบทสัมภาษณ์ ดังนี้

“หลังปี 2545 โครงการต่างๆ ที่เข้ามาสนับสนุนงานสร้างพื้นที่รูปธรรม เราก็เริ่มพัฒนาเป็นโครงการวิจัย โครงการวิจัยจาวบ้าน โครงการรณรงค์เพื่อการอนุรักษ์แม่น้ำโขง คือครั้งแรกเราได้รับทุนสนับสนุนจาก wwf ก่อนแรกมาทำงานเรื่องรณรงค์และข้อมูลแม่น้ำโขง หลังจากนั้นก็ได้ได้รับทุนจาก Oxfam มาทำงานวิจัยจาวบ้าน แต่กระบวนการวิจัยจาวบ้านได้ร่วมกับองค์กรแม่น้ำเอเซียตะวันออกเฉียงใต้เข้ามาสนับสนุนมาเป็นพี่เลี้ยงในกระบวนการวิจัย ทำให้ได้เรียนรู้ความรู้ ภูมิปัญญาของตนเองที่เกี่ยวกับแหล่งทรัพยากรธรรมชาติที่ชุมชนได้อาศัยใช้ประโยชน์มาตั้งแต่อดีต และการที่มีโครงการเกิดขึ้นก็เป็นกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันของชุมชนในเครือข่ายจากกิจกรรมที่มีอยู่ในตัวโครงการ”

(นายสา นามสมมุติ, สัมภาษณ์, 21 ธันวาคม 2555)

“ชุมชนในเครือข่ายได้เข้าร่วมกระบวนการวิจัยจาวบ้าน และงานวิจัยเกี่ยวกับประวัติศาสตร์นิเวศวัฒนธรรม จากองค์กรภายนอกที่เข้ามาทำงานร่วมกับเครือข่าย ซึ่งเป็นกระบวนการวิจัยที่ให้ความสำคัญกับคนในชุมชนเป็นนักวิจัยหลักในโครงการวิจัย เป็นครั้งแรกที่มีการจัดการองค์ความรู้ของชุมชนอย่างเป็นระบบ และได้เรียนรู้กระบวนการซึ่งมีความสำคัญมากกว่าข้อมูลที่จะได้ เพราะมันทำให้คนได้มาเรียนรู้ด้วยกัน เกิดความภูมิใจในความรู้ ภูมิปัญญาของตัวเอง ภายหลังแนวทางการศึกษาที่นำความรู้จากการเคลื่อนไหวจึงเป็นสิ่งที่เครือข่ายให้ความสำคัญ เพราะมันสามารถนำไปยืนยันข้อมูลอีกชุดหนึ่งที่ทำโดยคนท้องถิ่นต่อโครงที่ลงมา ที่ไม่ได้ให้ความสำคัญต่อข้อมูลด้านวิถีชีวิตและวัฒนธรรมของชุมชน”

(นายนพ นามสมมุติ, สัมภาษณ์, 29 พฤศจิกายน 2555)

แหล่งเรียนรู้ภายนอกพื้นที่ลุ่มน้ำ ที่ทางชุมชนในเครือข่ายได้ออกไปแลกเปลี่ยนและเรียนรู้ร่วมกัน ในพื้นที่ของเครือข่ายพันธมิตรที่มีประสบการณ์และรูปธรรมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ เช่น ในพื้นที่ลุ่มน้ำอิงตอนต้นและตอนกลาง ที่มีการรวมตัวกันของเครือข่ายชุมชนที่เคลื่อนไหวในการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติ เช่น เครือข่ายป่าชุมชนจังหวัดพะเยา เครือข่ายประมงพื้นบ้านจังหวัดพะเยา ชมรมอนุรักษ์ป่าต้นน้ำกว๊านพะเยา และแหล่งเรียนรู้ในลุ่มน้ำอื่น เช่น การไปศึกษาดูงานในพื้นที่ลุ่มน้ำน่าน ซึ่งเป็นพื้นที่ต้นแบบในการจัดการเขตอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำและการจัดการป่าชุมชน การศึกษาดูงานและร่วมแลกเปลี่ยนเรียนรู้ภายนอกพื้นที่ลุ่มน้ำเครือข่ายชุมชนได้นำความรู้หรือประสบการณ์ที่ได้มาปรับใช้ในการเคลื่อนไหวร่วมกันในระดับเครือข่ายและระดับพื้นที่ชุมชน ในการสร้างรูปธรรมในการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติของชุมชน สะท้อนจากบทสัมภาษณ์ ดังนี้

“พาชาวบ้านไปดูงาน เรื่องการจัดการเขตอนุรักษ์พันธุ์ปลา ที่จังหวัดน่าน พาไปเรียนรู้เรื่องการจัดการชุมชน ชุมชนที่เขาเป็นตัวอย่างไร ในลุ่มน้ำอิงก็พาไปแลกเปลี่ยน ศึกษาดูงานในพื้นที่ต้นน้ำ กลางน้ำ อย่างชมรมชาวประมงพื้นบ้าน ป่าต้นน้ำกว๊านพะเยา เป็นการเริ่มการทำงานจากการให้ข้อมูล ให้ประสบการณ์การเรียนรู้เป็นจุดเริ่มต้นจากการเรียนรู้จากพื้นที่อื่นที่เขามีการจัดการจนสำเร็จ”

(นายจิ นามสมมุติ, สนทนากลุ่ม, 21 ธันวาคม 2555)

“ไปดูงานเรื่องการจัดการป่า ที่บ้านปี่ อำเภอเชียงคำ จังหวัดพะเยา บ้านดอนแก้ว จังหวัดน่าน ได้ไปดูงานที่บ้านดอนแก้วของพ่อสมาน ใจอาจ ได้สัมผัสได้เรียนรู้ มันเป็นแนวคิด ก็เลยมาวิเคราะห์พิจารณา ศักยภาพของพื้นที่ของเรา กับพื้นที่ที่ไปดูงานมาถึงความเป็นไปได้ กลับมาก็เลยมาพูดคุยกันในหมู่บ้านในการดำเนินการในการจัดทำเขตอนุรักษ์”

(นายนอม นามสมมุติ, สัมภาษณ์, 8 มีนาคม 2556)

การเรียนรู้จากแหล่งเรียนรู้ทั้งภายในและภายนอกพื้นที่ลุ่มน้ำส่งผลให้เครือข่ายชุมชนได้เรียนรู้ร่วมกันถึงประสบการณ์ในการเคลื่อนไหวเชิงนโยบายและรูปธรรมในการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติ ที่ทางเครือข่ายชุมชนได้นำมาปรับประยุกต์ใช้ในการจัดการภายในชุมชนและการเคลื่อนไหวเชิงเครือข่ายในภาพรวมของกลุ่มน้ำ การเรียนรู้ในช่วงนี้เป็นการเรียนรู้โดยการผลิตซ้ำ(Reproduction) รูปธรรมในการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำผ่านเวทีการแลกเปลี่ยนของเครือข่ายภายในพื้นที่ลุ่มน้ำเพื่อขยายพื้นที่ชุมชนรูปธรรม และการเรียนรู้ผ่านแหล่งการเรียนรู้ชั่วคราวจากโครงการที่ทางเครือข่ายชุมชนได้เข้าร่วมกับผู้กระทำการจากหน่วยงานภายนอกที่เข้ามาดำเนินการเสริมสร้างและสนับสนุนกระบวนการเรียนรู้ชุมชน และการต่อยอดผ่าน

การศึกษาดูงานและแลกเปลี่ยนกับเครือข่ายชุมชนภายนอกพื้นที่ลุ่มน้ำเป็นการสร้างความมั่นใจต่อแนวทางการดำเนินการที่ผ่านมาของเครือข่ายชุมชนและเป็นการสร้างประสบการณ์การแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกับกลุ่มคนที่มีแนวทาง ความคิดที่เหมือนกันที่นำมาสู่การสร้างเครือข่ายความร่วมมือระหว่างพื้นที่ลุ่มน้ำไปพร้อมกัน

2) วิธีการเรียนรู้ วิธีการเรียนรู้ที่สร้างให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันระหว่างกลุ่มผู้กระทำการในเครือข่าย ที่มีการรวมตัวกันเป็นเครือข่ายในแต่ละพื้นที่ลุ่มน้ำมี โดยเน้นวิธีการเรียนรู้ที่ให้ผู้กระทำการได้เรียนรู้ผ่านการปฏิบัติการร่วมกันในการเคลื่อนไหวร่วมกันในลักษณะเครือข่าย การศึกษาและการจัดการองค์ความรู้อย่างเป็นระบบที่เน้นให้ผู้กระทำการเกิดกระบวนการเรียนรู้ผ่านกระบวนการวิจัย และการสร้างเครือข่ายการแลกเปลี่ยนระหว่างชุมชนในพื้นที่ลุ่มน้ำโขง วิธีการเรียนรู้ในช่วงนี้ทำให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันต่อภาพรวมของการจัดการทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำโขงผ่านประสบการณ์ของแต่ละพื้นที่ ดังนี้

(1) การเคลื่อนไหวปฏิบัติการร่วมกันในลักษณะเครือข่าย ทั้งในระดับพื้นที่ลุ่มน้ำในการสร้างรูปธรรมในการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติ การพัฒนาทักษะการเรียนรู้ของผู้กระทำการในเครือข่ายผ่านการสื่อสารกับสังคมภายนอกเพื่อการเคลื่อนไหวเรียกร้องเชิงนโยบายในระดับภาพรวมของลุ่มน้ำโขง มีรายละเอียดดังนี้

- การเคลื่อนไหวเรียกร้องเชิงนโยบาย ในการคัดค้านโครงการพัฒนาขนาดใหญ่ที่ลงมาในพื้นที่ ผ่านกิจกรรมการรณรงค์และการเผยแพร่ข้อมูลต่อพื้นที่สาธารณะทั้งในระดับพื้นที่ลุ่มน้ำและภายนอกพื้นที่ลุ่มน้ำ เน้นการรณรงค์และเผยแพร่ข้อมูลเกี่ยวกับความหลากหลายของระบบนิเวศในแม่น้ำโขงที่ชุมชนได้อาศัยใช้ประโยชน์ และผลจากการดำเนินโครงการระเบิดแก่งในแม่น้ำโขงที่ส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตของคนในชุมชน

แกนนำในเครือข่าย แกนนำในชุมชน และสมาชิกในชุมชนในเครือข่ายเป็นสื่อกลางในการให้ข้อมูลต่อคนภายนอกผ่านการเข้าร่วมเวทีสาธารณะทั้งในระดับจังหวัด ระดับพื้นที่ และการให้ข้อมูลกับสื่อมวลชนส่วนกลางทั้งสื่อหนังสือพิมพ์และโทรทัศน์ ถึงวิถีชีวิตของคนในชุมชนที่ได้รับผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงของแหล่งทรัพยากรธรรมชาติในลุ่มน้ำโขงที่เกิดขึ้นในการดำเนินชีวิตประจำวัน เช่น การเปลี่ยนแปลงของกระแสน้ำที่ไหลเชี่ยว การพังทลายของตลิ่งริมน้ำโขง ที่ส่งผลกระทบต่อวิถีในการทำประมงพื้นบ้านและการทำการเกษตรริมฝั่งโขง ที่เป็นผลจากการระเบิดแก่งในแม่น้ำโขง เป็นต้น

นอกจากนี้การร่วมยื่นหนังสือและจดหมายเปิดผนึกเพื่อเสนอข้อเรียกร้องต่อหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เช่น สถานทูตจีนเพื่อให้ทบทวนการดำเนินโครงการระเบิดแก่งที่รัฐบาลจีนรับผิดชอบในการดำเนินการ และหน่วยงานภายในประเทศอย่างคณะกรรมการสิ่งแวดล้อม วุฒิสภาเพื่อให้มารับฟังความคิดเห็นของประชาชนในพื้นที่ที่จะได้รับผลกระทบโดยตรงจากโครงการดังกล่าว และให้เป็นกลไกในการตรวจสอบการดำเนินโครงการในระดับรัฐบาล (เครือข่ายอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรมลุ่มน้ำโขง – ล้านนา, 2547: 18-21) ผู้ใหญ่บ้าน ห้วยลึก ตำบลม่วงงาม อำเภอยางชุมน้อย ได้อธิบายการร่วมเคลื่อนไหวในช่วงนั้นว่า

“ช่วงนั้นจะมีโครงการระเบิดแก่งจากเชียงแสนลงมาถึงเชียงของ ประมาณสิบสองถึงสิบสามเกาะ ชาวบ้านรู้จักไปยื่นหนังสือประท้วงกันที่ กรุงเทพฯ ที่สถานทูตจีน ห้ามไม่ให้มีการระเบิดแก่ง สร้างเขื่อน แต่เขาก็เซ็นสัญญากัน ซึ่งการระเบิดเกาะแก่ง สร้างเขื่อน พวกนี้ต้องมีการทำ ประชาพิจารณ์ ทำ EIA ต้องคำนึงถึงผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมด้วยในพื้นที่ ที่จะทำ แต่นี่มาสำรวจไม่กี่เดือนก็จะเซ็นสัญญาที่จะทำแล้ว ที่ไปกันก็ ไม่ได้ไปหลายหมู่บ้านทั้งของเครือข่าย กลุ่มรักษ์เชียงของ ห้วย เอียน และที่ทางอุบลก็ไปร่วมด้วย มาเป็นพี่เลี้ยงให้ข้อมูลแลกเปลี่ยน การต่อสู้กับเรา”

(นายทอง นามสมมติ, สัมภาษณ์ 11 มีนาคม 2556)

การผลิตสื่อ สารคดี โปสเตอร์ แผ่นพับ และหนังสือ ที่มีเนื้อหา เกี่ยวกับวิถีชีวิตของคนลุ่มน้ำโขง โครงการพัฒนาในลุ่มน้ำโขง และผลกระทบจากโครงการระเบิดเกาะ แก่งในแม่น้ำโขงที่ส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตของคนในชุมชน ที่ได้จากเวทีการแสดงความคิดเห็นและการ ศึกษาวิจัยชาวบ้านของชาวบ้านในพื้นที่มาผลิตเป็นชุดสื่อที่ทางเครือข่าย ได้ร่วมกันจัดทำขึ้นเพื่อการ รณรงค์และเผยแพร่ข้อมูลแก่คนในพื้นที่และบุคคล กลุ่มคน องค์กรภายนอก เช่น หนังสือแผ่นพับและ สารคดีสั้น “เรื่องทางเลือกแม่น้ำโขง: การค้าที่เป็นธรรมและไม่ระเบิดแก่ง” การใช้สื่อเหล่านี้เพื่อสร้าง ความเข้าใจต่อสถานการณ์ทางด้านผลกระทบที่เกิดขึ้นต่อคนในลุ่มน้ำโขงที่นำไปสู่การตระหนักถึง ผลกระทบที่จะเกิดขึ้นต่อทรัพยากรธรรมชาติและวิถีชีวิตวัฒนธรรมของคนในลุ่มน้ำโขง เป็นความ พยายามในการเชื่อมร้อยคนในพื้นที่ให้เกิดการตระหนักร่วมกันต่อสถานการณ์ที่กำลังเกิดขึ้น และการ สร้างเครือข่ายพันธมิตรภายนอกลุ่มน้ำที่จะช่วยสนับสนุนแนวทางการเคลื่อนไหวในการสร้างให้เกิด ประเด็นสาธารณะ (โครงการสื่อชุมชนลุ่มน้ำโขง, 2553)

- การเคลื่อนไหวในระดับพื้นที่ ในการสร้างรูปธรรมในการอนุรักษ์ และการฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติร่วมกัน แสดงถึงความตระหนักในการมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่นใน การจัดการทรัพยากรธรรมชาติในลุ่มน้ำโขง โดยมีการจัดทำเขตอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำในแม่น้ำโขง ที่ บ้านปากอิง บ้านหาดบายหาดทรายทอง บ้านห้วยลึก และบริเวณพื้นที่คอนผีหลง โดยมีการกำหนด เขตอนุรักษ์ภายในแม่น้ำ ห้ามให้มีการทำประมงหรือจับสัตว์น้ำทุกชนิด และการออกกฎระเบียบของ ชุมชนคอยควบคุม และการประยุกต์ใช้การประเพณีความเชื่อเกี่ยวกับการสืบชะตาแม่น้ำและการบวช ว่างสงวนมาใช้ประกอบพิธีกรรมในพื้นที่เขตอนุรักษ์ในทุกปีเพื่อเป็นการสร้างการตระหนักต่อคนใน ชุมชนและชุมชนใกล้เคียงต่อความสำคัญของแม่น้ำโขงที่มีต่อวิถีชีวิตของคนในชุมชน ซึ่งเป็นผลจาก การได้ไปศึกษาดูงานจากภายนอกลุ่มน้ำและแลกเปลี่ยนประสบการณ์กับพื้นที่ชุมชนนาร่องในลุ่มน้ำ อิง จากการสะท้อนของผู้ใหญ่บ้านปากอิง ถึงการจัดทำเขตอนุรักษ์พันธุ์ปลาของชุมชนในแม่น้ำโขงว่า

“การทำเขตอนุรักษ์ก็ได้มาจากการไปดูงาน และก็มาประชุมในหมู่บ้าน ก็มีการทำประชาคมกัน โดยคณะกรรมการหมู่บ้านได้ออกกฎระเบียบ

ของหมู่บ้านมาช่วยในการควบคุม ก็ให้ชาวบ้านช่วยกันพิจารณา ชาวบ้านก็เห็นด้วย ก็เลยมีการกำหนดเขตประมาณ 500 เมตร มีการ ทะพีธีกรรมบวชแม่น้ำและสืบชะตา เชิญพระสงฆ์มาประกอบพิธี ชาวบ้านก็มาร่วมกันทั้งหมู่บ้านและเครือข่ายในชุมชนต่างๆ ก็มาร่วมกัน ก็ทำกันอย่างนี้มา พิธีกรรมก็จะมีประกอบกันทุกปี มันเป็นการ สร้างให้ทุกคนเกิดความสำนึกร่วมกันต่อแม่น้ำโขง”

(นายบุญ นามสมมุติ, สัมภาษณ์ 10 มีนาคม 2556)

การจัดทำเขตอนุรักษ์ของชุมชนชายฝั่งโขงเป็นการสร้างให้ ชาวบ้านในชุมชนได้มาเรียนรู้ร่วมกันถึงการอนุรักษ์และฟื้นฟูด้วยกระบวนการมีส่วนร่วมของคนใน ชุมชน และอีกนัยหนึ่งเป็นการแสดงให้เห็นถึงตัวตนของคนท้องถิ่นต่อแนวทางการจัดการโดยอาศัย องค์ความรู้และภูมิปัญญาของท้องถิ่นในพื้นที่ทางสังคมในกลุ่มน้ำโขง ที่ไม่ได้มีเพียงแนวทางการจัดการ จากรัฐและรัฐข้ามชาติที่เข้ามาควบคุมการใช้ทรัพยากรธรรมชาติในกลุ่มน้ำโขงเพียงเพื่อตอบสนอง ความต้องการทางด้านการค้าและเศรษฐกิจเพียงอย่างเดียว และเป็นการสร้างการยอมรับต่อการ จัดการของชุมชนต่อพื้นที่สาธารณะภายในพื้นที่ลุ่มน้ำและภายนอกกลุ่มน้ำด้วยไปพร้อมกัน

(2) การศึกษาและการจัดการองค์ความรู้อย่างเป็นระบบ ผ่าน กระบวนการศึกษาเรียนรู้อย่างเป็นระบบ โดยการนำงานวิจัยชาวบ้านและงานวิจัยท้องถิ่น มาใช้เป็น เครื่องมือในการสร้างให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันของคนในชุมชนที่ได้รับผลกระทบจากโครงการ ระเบิดแก่งในแม่น้ำโขง ประกอบด้วยงานวิจัย 2 ลักษณะ คือ

- งานวิจัยชาวบ้าน เป็นงานวิจัยที่ทางเครือข่ายร่วมมือกับองค์กร พัฒนาเอกชนอย่างเครือข่ายแม่น้ำเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ภายใต้ชื่อเรื่อง “แม่น้ำโขง แม่น้ำแห่งชีวิต และวัฒนธรรม” ที่นำแนวคิดเรื่องงานวิจัยชาวบ้านจากประสบการณ์การทำของชาวบ้านเขื่อนปากมูน ที่จังหวัดอุบลราชธานี มาปรับประยุกต์ใช้ โดยงานวิจัยชาวบ้านเป็นกระบวนการวิจัยที่ให้ความสำคัญ กับการมีส่วนร่วมของชาวบ้านในพื้นที่เป็นนักวิจัยหลัก ในการศึกษาความรู้พื้นบ้านหรือองค์ความรู้ ท้องถิ่นในการอธิบายข้อมูลด้านต่างๆ โดยมีพี่เลี้ยงหรือผู้ช่วยนักวิจัยช่วยประสานงานและช่วยจัดทำ เอกสาร มีกระบวนการในการศึกษาแบบผสมผสานทั้งการประชุมกลุ่ม การสำรวจภาคสนาม การ สัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลที่สำคัญ และการสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วม ซึ่ง นายนิ นามสมมุติ ได้สะท้อนถึง ความสำคัญของกระบวนการวิจัยชาวบ้านซึ่งได้มุ่งอธิบายกระบวนการวิจัยที่เน้นย้ำให้เห็นถึง ความสำคัญในเรื่ององค์ความรู้ของท้องถิ่น นักวิจัยชาวบ้านซึ่งเป็นผู้รู้ในเรื่องราวต่างๆ โดยผ่านวิถีชีวิต ที่เกี่ยวข้องกับแม่น้ำโขงมาอย่างยาวนาน (คณะนักวิจัยชาวบ้านเชียงของ – เวียงแก่น, 2547) ซึ่ง งานวิจัยชาวบ้านถือได้ว่าเป็นการจัดการองค์ความรู้ของชาวบ้านที่นำมาสู่การเรียนรู้ร่วมกันของคนใน ชุมชนอย่างเป็นระบบ ใช้ในการรณรงค์สร้างการเรียนรู้ร่วมกันของชุมชนภายในเครือข่าย และการ สร้างข้อเสนอแนะในระดับนโยบายต่อสาธารณะในกรณีโครงการระเบิดแก่งในแม่น้ำโขงด้วย ซึ่ง สะท้อนจากการสัมภาษณ์ของผู้ประสานงานภาคสนามเครือข่าย

“การนำวิจัยชาวบ้านมาใช้กับชุมชนชายฝั่งโขง 14 ชุมชนตั้งแต่เขตอำเภอเชียงแสนมาถึงอำเภอเชียงของ ตอนนั้นถือได้ว่าเป็นครั้งแรกที่มีการจัดการองค์ความรู้ ภูมิปัญญาของคนในพื้นที่ ที่ทำให้เกิดการเรียนรู้ร่วมกัน และได้นำข้อมูลที่ได้จากการศึกษามาใช้ในการรณรงค์ และเผยแพร่ นำเสนอเชิงนโยบายเพื่อให้เกิดการยุติโครงการระเบิดเกาะแก่งในแม่น้ำโขง”

(นายณพ นามสมมุติ, สัมภาษณ์ 29 พฤศจิกายน 2555)

“งานวิจัยชาวบ้านเป็นการช่วยให้ชาวบ้านรู้สึกว่าเป็นงานของเขา และเป็นงานที่จะไปช่วยส่งเสริมการพูดในองค์ความรู้ของชาวบ้านเอง ไปพัฒนาศักยภาพของคนในชุมชนให้เกิดกระบวนการคิดวิเคราะห์ และทำให้เกิดการเกาะเกี่ยวของคนและการพัฒนาความคิดของคนในพื้นที่” (นายจิ นามสมมุติ, สัมภาษณ์ 14 กุมภาพันธ์ 2556)

นอกจากนั้นงานวิจัยชาวบ้าน ยังเป็นวิธีการที่ทำให้ชาวบ้านได้พัฒนาศักยภาพในกระบวนการคิดวิเคราะห์ และได้มีโอกาสศึกษาประสบการณ์ การต่อสู้เคลื่อนไหว ร่วมกับเครือข่ายชุมชนจากกรณีปัญหาในลุ่มน้ำอื่นๆ ผ่านเครือข่ายวิจัยชาวบ้าน จากกรณีฝายราชสีไศล แม่น้ำสงคราม และเขื่อนแก่งเสือเต้น สะท้อนจากการให้สัมภาษณ์ของ อาทิตย์ จันทาพิมพ์ ผู้ช่วยนักวิจัยที่คอยประสานงานในพื้นที่ชุมชน ดังนี้

“ช่วงที่มีการทำวิจัยชาวบ้านตอนนั้น ได้มีการแลกเปลี่ยนกับที่อื่นด้วย ก็จะมี สาละวิน ซึ่งตอนนั้นกำลังขยายการทำวิจัยที่บ้าน ปากมูน ซึ่งเขาเองก็ได้มารวมตัวกันเพื่อทบทวนแนวทางและสถานการณ์เกี่ยวกับแม่น้ำ ตอนนั้นมีการจัดเวทีแลกเปลี่ยนกันที่อุทยานแห่งชาติสบเมย เป็นการรวมตัวกันของกลุ่มที่เคยทำงานวิจัยที่บ้านมาแล้วก็จะมี กลุ่มอุบลที่เขื่อนปากมูน กลุ่มราชสีไศล มาทบทวนบทเรียนซึ่งตอนนั้นเราเป็นน้องใหม่ ได้พาผู้นำ ชาวบ้าน และคนทำงานไปร่วมแลกเปลี่ยน ขอคำชี้แนะ ข้อเสนอแนะแนวทางในการทำวิจัยในการปรับใช้ในแต่ละพื้นที่ จึงเป็นเครื่องมือในการทำให้เกิดการรวมกลุ่มและเรียนรู้ร่วมกัน”

(นายอา นามสมมุติ, สัมภาษณ์ 19 กุมภาพันธ์ 2556)

- งานวิจัยท้องถิ่น ที่ทางเครือข่ายได้มีประสบการณ์ร่วมในการผ่านกระบวนการวิจัยทางประวัติศาสตร์ท้องถิ่น โดยมีทีมเจ้าหน้าที่จากสำนักงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น (สกว.) มีอาจารย์ศรีศักดิ์ วัลลิโถม เป็นหัวหน้าทีมวิจัยได้มาอบรมการใช้เครื่องมือทางประวัติศาสตร์มาใช้ในการศึกษาพัฒนาการทางสังคมและวัฒนธรรมที่สัมพันธ์กับทรัพยากรธรรมชาติในลุ่มน้ำโขง ตามแนวคิดประวัติศาสตร์นิเวศวัฒนธรรม(นายณพ นามสมมุติ, สัมภาษณ์: 25 ธันวาคม 2555) โดยอาศัย

กระบวนการมีส่วนร่วมของนักวิจัยชาวบ้านและเยาวชนอาสาสมัครเป็นผู้ดำเนินการหลักในการเก็บรวบรวมข้อมูล เช่นงานวิจัยเรื่องประวัติศาสตร์ท้องถิ่นเชียงของ – เวียงแก่น : สังคมชายขอบท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจการเมืองในอนุภาคลุ่มน้ำโขง (โครงการสื่อชุมชนลุ่มน้ำโขง, 2553: 39) ซึ่งเป็นงานวิจัยที่เป็นเครื่องมืออีกอย่างหนึ่งในการจัดการองค์ความรู้ของคนท้องถิ่นและเกิดเครือข่ายในการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกันของคนในพื้นที่และเป็นการสร้างความตระหนักถึงคุณค่าขององค์ความรู้และภูมิปัญญาของคนในชุมชน และทำให้ชาวบ้านได้ตระหนักถึงความสำคัญของตัวตนและอัตลักษณ์ของตนเองที่ได้จากการศึกษา ที่นำมาสู่การวางแผนต่อทรัพยากรธรรมชาติของตนเอง สะท้อนจากการสัมภาษณ์ผู้ช่วยนักวิจัยและผู้ประสานงานโครงการสื่อชุมชนลุ่มน้ำโขงที่เข้าไปมีส่วนร่วมในกระบวนการวิจัย ว่า

“งานวิจัยประวัติศาสตร์ช่วยให้ชาวบ้านได้รู้สึกถึงความภาคภูมิใจในตัวเอง และความรู้ที่ได้จากการศึกษามันทำให้เขาารู้สึกว่ามันใจมากขึ้น และมันนำมาสู่ความห่วงหาพันทรัพยากรของตนเอง งานวิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นทำให้ชาวบ้านฮึกโหมมาก ทำให้เขารู้จักความเป็นตัวตนมีอัตลักษณ์ของตัวเองและทำให้ตัวเองรู้สึกว่าไม่ได้ด้อยค่า”
(อาทิตย์ จันทาพิมพ์, สัมภาษณ์ 19 กุมภาพันธ์ 2556)

“การทำงานวิจัยในพื้นที่ตำบลริมโขงห้าหมู่บ้าน เราก็ให้หมู่บ้านต่างๆ ในเครือข่ายเป็นพื้นที่ที่เข้ามามีส่วนร่วมในการตรวจสอบข้อมูล มันเป็นงานออกมา มีชุดความรู้ ภูมิปัญญาต่างๆ เราก็เลยคิดว่าองค์ความรู้เหล่านี้จะเข้าไปอยู่ในสถาบันการศึกษาในท้องถิ่น เพื่อให้เด็กและเยาวชนของเราได้เรียนรู้องค์ความรู้ท้องถิ่น และยังไปสอดคล้องกับนโยบายทางการศึกษาที่ให้ความสำคัญกับเรื่องหลักสูตรท้องถิ่น ครูก็เลยนำข้อมูลที่ได้ไปปรับใช้เองในโรงเรียน โดยเราคอยให้คำปรึกษาเรื่องเนื้อหา” (นายจิ นามสมมติ, สัมภาษณ์ 14 กุมภาพันธ์ 2556)

จากการอธิบายถึงผลจากการใช้งานวิจัยในพื้นที่ของ นายจิ นามสมมติ ถึงกระบวนการวิจัยที่เป็นวิธีการที่นำมาสู่การเรียนรู้ร่วมกันของคนในชุมชน การรวมตัวกันของคนในชุมชนและการสร้างเครือข่ายชุมชนในการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกันของคนในชุมชนในพื้นที่ชายฝั่งโขงแล้ว ยังนำผลของงานวิจัยที่เกี่ยวกับองค์ความรู้ ภูมิปัญญาที่ได้ไปต่อยอดสร้างการเรียนรู้ต่อเด็กเยาวชนในพื้นที่โดยการจัดทำหลักสูตรท้องถิ่นของครูในโรงเรียนในอำเภอเชียงของ ที่นำไปสู่การตระหนักถึงความสำคัญของทรัพยากรธรรมชาติในลุ่มน้ำและวิถีชีวิตของคนท้องถิ่น นอกจากนี้การได้มีประสบการณ์ในการร่วมทำวิจัยประวัติศาสตร์นิเวศวัฒนธรรมเครือข่ายได้นำแนวคิดมาเป็นแนวทางในการทำงานจากการสะท้อนของผู้ประสานงานโครงการสื่อชุมชนลุ่มน้ำโขงที่เข้าร่วมในกระบวนการวิจัย ว่า

“การที่ได้เรียนรู้ร่วมกับ อาจารย์ศรีศักดิ์ วัลลิโภดม อาจารย์ปราณี วงษ์เทพ อาจารย์สุเทพ สุนทร และอาจารย์คิน รพีพัฒน์ มาฝึกอบรมการทำวิจัยเรื่องประวัติศาสตร์ เลยมองประวัติศาสตร์เข้ามาแต่มองในเรื่องประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ซึ่งเรามองประวัติศาสตร์เป็นแค่เครื่องมือหนึ่งที่จะมาทำความเข้าใจความสัมพันธ์ระหว่าง คนกับคน คนกับธรรมชาติ และคนกับสิ่งเหนือธรรมชาติ ก็เลยนำประวัติศาสตร์นิเวศวัฒนธรรมเข้ามา เลยมองประวัติศาสตร์เป็นเครื่องมือในการทำความเข้าใจ เพราะอะไรที่ต้องฟื้นฟูบ้าง เพราะมีบางอย่างที่หายไป บางอย่างที่หลงเหลืออยู่ เราต้องไปสืบค้นเหล่านี้จากผู้คนสืบคนจากหลักฐานที่มีอยู่ในท้องถิ่น ในกระบวนการสืบค้นเหล่านี้มันเป็นกระบวนการเรียนรู้ เพราะเราไม่ได้สืบค้นคนเดียวเราร่วมกับชาวบ้าน ช่วยสืบค้น เราชวนน้องๆอาสาสมัครมาทำวิจัยชาวบ้าน แต่กระบวนการนี้ไม่ใช่โครงการ มันเป็นกระบวนการที่ต่อเนื่องถึงจะสามารถทำความเข้าใจได้”(นายนพ นามสมมุติ, สัมภาษณ์ 29 พฤศจิกายน 55)

เครือข่ายได้นำชุดประสบการณ์จากการทำงานวิจัยชาวบ้านและวิจัยเพื่อท้องถิ่นมาประยุกต์ใช้เป็นเครื่องมือในการศึกษาและสร้างการเรียนรู้ร่วมกันภายในพื้นที่ เช่น โครงการศึกษาประวัติศาสตร์นิเวศวัฒนธรรมลุ่มน้ำ ทำให้งานวิจัยกลายเป็นเครื่องมือในการสร้างกระบวนการเรียนรู้ร่วมกัน ดังบทสัมภาษณ์

“การได้เข้าร่วมอบรมการใช้เครื่องมือทางประวัติศาสตร์ โดยการฝึกคนในเครือข่ายให้ทำงานวิจัยโดยใช้ประวัติศาสตร์นิเวศวัฒนธรรม ภายหลังได้ส่งผลต่อแนวคิดการทำงานของเครือข่ายในการกำหนดแนวทางในการจัดการในชุมชนของแต่ละพื้นที่ลุ่มน้ำ”
(นายนพ นามสมมุติ, สัมภาษณ์ 25 ธันวาคม 55)

การได้มาขององค์ความรู้และภูมิปัญญาของชาวบ้านที่ได้จากงานวิจัย ทำให้ชาวบ้านได้ตระหนักถึงตัวตน อัตลักษณ์ของคนในท้องถิ่นที่สะสมมายาวนานในวิถีชีวิตที่สัมพันธ์กับทรัพยากรธรรมชาติในลุ่มน้ำโขง นอกจากนั้นยังเป็นการสะท้อนให้เห็นการเปิดพื้นที่ของ “ความรู้ท้องถิ่น” ที่ถูกนำมาใช้ในการตอบโต้ชุดองค์ความรู้ของรัฐและรัฐข้ามชาติ ที่ใช้องค์ความรู้ที่เน้นการควบคุมทรัพยากรธรรมชาติในลุ่มน้ำโขงเพื่อการตอบสนองความต้องการทางด้านเศรษฐกิจเพียงด้านเดียว โดยไม่ได้คำนึงถึงวิถีชีวิตและวัฒนธรรมของคนลุ่มน้ำโขง (โครงการสื่อชุมชนลุ่มน้ำโขง, 2553: 39)

(3) การสร้างเครือข่ายการแลกเปลี่ยน ของเครือข่ายชุมชน

ภายในพื้นที่ลุ่มน้ำโขง ทั้งในพื้นที่ชุมชนชายฝั่งโขงตั้งแต่อำเภอเชียงแสน อำเภอเชียงของ และอำเภอเวียงแก่น โดยใช้งานวิจัยชาวบ้านเป็นเครื่องมือในการสร้างการร่วมตัวของชุมชนริมชายฝั่งโขงที่จะได้รับผลกระทบจำนวน 14 หมู่บ้านมาร่วมศึกษาและเคลื่อนไหวในการเสนอข้อคิดเห็น และการเชื่อมกลุ่มประชาสังคมในพื้นที่ เช่น การเชื่อมกับกลุ่มรักษ์เชียงแสนที่มีการเคลื่อนไหวร่วมกับชุมชนในเขตอำเภอเชียงแสน และการเชื่อมประสานกับกลุ่มครูและผู้นำท้องถิ่นในเขตอำเภอเวียงแก่น และการสร้างพันธมิตรในภาพระดับจังหวัดผ่านการจัดเวทีสาธารณะประชาชนเชียงรายที่มีตัวแทนจากกลุ่มต่างๆเข้าร่วม เช่น กลุ่มพระสงฆ์ กลุ่มครู อาจารย์ นักวิชาการ กลุ่มผู้นำท้องถิ่น กลุ่มนักเรียนนักศึกษา กลุ่มนักธุรกิจ และกลุ่มศิลปิน เป็นต้น

นอกจากนี้ยังมีการสร้างเครือข่ายการแลกเปลี่ยนและเรียนรู้ออกไปสู่ภายนอกกลุ่มน้ำ โดยการเข้าร่วมเวทีการประชุมและร่วมเคลื่อนไหวเรียกร้อง ของกลุ่มองค์กรภาคประชาสังคม องค์กรพัฒนาเอกชนที่ทำงานขับเคลื่อนประเด็นนโยบายในระดับประเทศและระหว่างประเทศ เช่น การเข้าร่วมกับองค์กรพัฒนาเอกชน 76 องค์กร และนักวิชาการ 16 คน จาก 25 ประเทศ ยื่นหนังสือถึงรัฐมนตรีว่าการกระทรวงคมนาคมของ 6 ประเทศได้แก่ จีน พม่า ลาว ไทย เวียดนาม และกัมพูชา เพื่อให้หยุดดำเนินโครงการจนกว่าจะมีการศึกษาผลกระทบทางสิ่งแวดล้อมและสังคมตลอดลำน้ำโขงเสียก่อน หรือการร่วมยื่นหนังสือเรียกร้องให้มีการหยุดโครงการระเบิดแก่งร่วมกับสมาชิกคนจน และองค์กรพัฒนาเอกชนด้านสิทธิมนุษยชนในประเทศพม่า 52 องค์กรที่สถานทูตจีนประจำประเทศไทย(เครือข่ายอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรมลุ่มน้ำโขง-ล้านนา , 2547: 22-23) เพื่อร่วมนำเสนอและเรียกร้องให้มีการยุติโครงการ ที่ส่งผลกระทบต่อชุมชนในพื้นที่ลุ่มน้ำโขงให้ได้รับรู้กันในพื้นที่ทางสังคมโดยรวมมากขึ้นที่จะนำไปสู่การถกเถียงและข้อคิดเห็นในเชิงสาธารณะ ซึ่งการออกไปแลกเปลี่ยนกับเครือข่ายพันธมิตรภายนอกทำให้เครือข่ายชุมชนได้เรียนรู้รูปแบบการเคลื่อนไหวเรียกร้องเชิงนโยบายจากประสบการณ์จริงและการได้เรียนรู้ภาพรวมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในระดับเครือข่ายภายในลุ่มน้ำ ที่สามารถนำมาปรับใช้ในพื้นที่ลุ่มน้ำของตนเอง

วิธีการเรียนรู้ของเครือข่ายผู้กระทำการ ในพื้นที่ลุ่มน้ำโขงในช่วงนี้เน้นกระบวนการเรียนรู้ที่เป็นระบบ อาศัยเครื่องมือและวิธีการเรียนรู้ใหม่เข้ามาใช้ในพื้นที่ผ่านการถ่ายทอดจากผู้กระทำการภายนอก อย่างองค์กรพัฒนาเอกชนและสถาบันวิชาการที่เข้ามาสร้างกระบวนการเรียนรู้โดยใช้กระบวนการวิจัย ซึ่งเป็นการผลิตซ้ำจากพื้นที่ชุมชนอื่นที่ผู้กระทำการจากภายนอกได้เคยนำไปใช้ในพื้นที่ลุ่มน้ำอื่น นอกจากนี้เครือข่ายกระทำการยังใช้เวทีการแลกเปลี่ยนและการเข้าร่วมเวทีระดับนานาชาติ ระดับเครือข่ายในลุ่มน้ำโขง เป็นพื้นที่การเรียนรู้ในการเชื่อมประสานและสร้างพันธมิตรในกลุ่มผู้กระทำการจากภายนอกเพื่อเคลื่อนไหวเรียกร้องเชิงนโยบาย ซึ่งเป็นวิธีการสร้างกระบวนการเรียนรู้ต่อผู้กระทำการ ในการปฏิบัติการเคลื่อนไหวเรียกร้องเชิงนโยบายในระดับภาพรวมของลุ่มน้ำโขงที่กว้างขึ้นจากพื้นที่ที่ผู้กระทำการเคลื่อนไหวอยู่เดิมในแต่ละลุ่มน้ำสาขา ซึ่งเป็นการสร้างประสบการณ์การเรียนรู้ผ่านการปฏิบัติการ (Practice) ในระดับการเคลื่อนไหวเชิงนโยบาย

3) เนื้อหา/องค์ความรู้ เนื้อหา/องค์ความรู้ที่เรียนรู้ร่วมกันของเครือข่ายผู้กระทำการที่ทำให้เกิดความเข้าใจและตระหนักร่วมกันต่อการเคลื่อนไหวในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในภาพรวมของกลุ่มน้ำโขง เป็นเนื้อหาการเรียนรู้ที่ทำให้ผู้กระทำการได้เข้าใจต่อสถานการณ์ปัญหาการพัฒนาในพื้นที่ลุ่มน้ำโขง และการสร้างให้เกิดสำนึกร่วมของการเป็นคนลุ่มน้ำเดียวกัน โดยการเรียนรู้เนื้อหาเกี่ยวกับ ความสัมพันธ์ของคนกับทรัพยากรธรรมชาติ ผ่านประเพณี พิธีกรรม วิถีชีวิต วัฒนธรรม ภูมิปัญญา ที่เกี่ยวข้องกับความหลากหลายของทรัพยากรธรรมชาติในลุ่มน้ำโขง ที่เป็นเนื้อหาที่ได้จากการศึกษาแลกเปลี่ยนประสบการณ์ที่ ผ่านงานศึกษาวิจัยชาวบ้านและงานวิจัยท้องถิ่น ซึ่งเนื้อหา/องค์ความรู้ที่ได้จากการศึกษาและเรียนรู้ร่วมกันเหล่านี้ เป็นการรื้อฟื้นต้นทุนทางวัฒนธรรม (Cultural capital) ต้นทุนทางสังคม(Social capital) เดิมที่ถูกนำมาปรับใช้เป็นแนวทางในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำและยังเป็นเนื้อหาในการเรียนรู้ในการผลิตซ้ำฮาบิตัส (Habitus)หรือจิตของผู้กระทำการต่อการแสดงออกในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติโดยให้ความสำคัญกับต้นทุนทาง สังคมและวัฒนธรรมท้องถิ่น นอกจากนี้ยังส่งผลให้ผู้กระทำกรู้สึกเป็นเจ้าของแหล่งทรัพยากร และเป็นการรื้อฟื้นอัตลักษณ์ตัวตนของคนในลุ่มน้ำ ซึ่งเป็นแนวทางและองค์ความรู้ท้องถิ่นที่นำมาใช้ในจัดการทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำที่เหมาะสมกับคนในพื้นที่ลุ่มน้ำ ซึ่งนำไปสู่การขยายแนวคิดและสร้างการยอมรับต่อสังคมภายนอก ที่จะเป็นการขยายพื้นที่การยอมรับและเป็นการสะสมทุนทางสัญลักษณ์ (Symbolic capital) ต่อไป ทั้งในระดับพื้นที่รูปธรรมและระดับนโยบาย ภาพรวมของกลุ่มน้ำโขง มีรายละเอียดดังนี้

(1) ผลกระทบจากโครงการและนโยบายการพัฒนาในพื้นที่ลุ่มน้ำ ที่ส่งผลต่อลุ่มน้ำสาขาและลุ่มน้ำหลัก จากโครงการพัฒนาลุ่มน้ำระหว่างประเทศ เช่น โครงการระเบิดแก่งในแม่น้ำโขง ภายใต้นโยบายการพัฒนาเส้นทางคมนาคมขนส่งเพื่อการเดินเรือเชิงพาณิชย์จากซือเหมาถึงหลวงพระบาง เป็นโครงการที่ดำเนินการภายใต้ความร่วมมือของรัฐบาล 4 ประเทศ คือ จีน พม่า ลาว และไทย รวมระยะทางประมาณ 886 กิโลเมตร เป็นข้อตกลงร่วมตั้งแต่ปี พ.ศ.2536 โดยมีประเทศจีนเป็นผู้ดำเนินการหลัก (โครงการแม่น้ำเพื่อชีวิต, 2551: 7) ซึ่งในช่วงปี 2545-2547 จีนได้ดำเนินการระเบิดแก่งทั้งหมดในแม่น้ำโขงตั้งแต่เชียงรุ่งลงมาตามแนวพรมแดนพม่า-ลาว จนแล้วเสร็จ และดำเนินการสร้างคันกั้นน้ำเพื่อบังคับน้ำที่แก่งไคร้ จนกระทั่งเรือขนาด 300 ตัน สามารถเดินทางมาถึงเชียงแสนได้ (คณะนักวิจัยชาวบ้าน เชียงของ-เวียงแก่น, 83-84) และความพยายามในการดำเนินการระเบิดแก่งบริเวณพรมแดนไทย-ลาวที่บริเวณแก่งคอนผีหลง ซึ่งอยู่ในแผนในระยะที่ 1 ของโครงการต้องแล้วเสร็จภายในปี พ.ศ.2546 และในแผนระยะที่ 2 ของโครงการ แก่งและสันดอนทรายที่อยู่ในบริเวณพรมแดนไทย-ลาว ตั้งแต่อำเภอเชียงแสน อำเภอเชียงของ อำเภอเวียงแก่น จังหวัดเชียงราย กับเมืองห้วยทรายแขวงบ่อแก้วจำนวน 9 แห่งจะต้องถูกระเบิดและขุดลอกเพื่อเปิดร่องน้ำใหม่และขยายร่องน้ำเก่า (โครงการแม่น้ำเพื่อชีวิต, 2551: 8) จากการระเบิดแก่งในแม่น้ำโขงบางส่วนที่ดำเนินการแล้วเสร็จ ส่งผลให้ร่องน้ำในแม่น้ำโขงเปลี่ยนแปลงจากเดิมซึ่งทำให้กระแสน้ำเปลี่ยนทิศทางและไหลเชี่ยวมากกว่าเดิมในฤดูน้ำหลาก ทำให้เกิดการกัดเซาะดอนทรายที่ชุมชนใช้เป็นพื้นที่ทำการเกษตรริมโขง และส่งผลกระทบต่อระบบนิเวศน์ดอน ครง ที่เป็นแหล่งอาศัยของปลาถิ่นเดิมมากกว่าเดิมทำให้ปลาในบริเวณนั้นลดน้อยลง นอกจากนั้นกระแสน้ำที่เปลี่ยนทิศทาง

และการขึ้นลงผิปกติยังส่งผลให้มีการพังทลายของตลิ่งริมแม่น้ำโขง ทำให้พื้นที่อยู่อาศัย และพื้นที่ สาธารณะชุมชนได้รับความเสียหาย

เครือข่ายชุมชนในพื้นที่ลุ่มน้ำได้เรียนรู้ถึงผลกระทบที่เกิดขึ้นจาก โครงการระเบิดเกาะแก่งในแม่น้ำโขงที่กำลังมีความพยายามเข้ามาดำเนินการในพื้นที่ ซึ่งเป็นโครงการ ที่ส่งผลกระทบต่อพื้นที่ลุ่มน้ำเป็นบริเวณกว้างทั้งชุมชนในแม่น้ำโขงและชุมชนในลุ่มน้ำสาขา จึงได้มีการรวมตัวกันในการเคลื่อนไหวร่วมกันระหว่างพื้นที่ลุ่มน้ำเพื่อศึกษาถึงผลกระทบที่เกิดขึ้น ที่จะ นำไปสู่ข้อเสนอเรียกร้องเชิงนโยบายให้มีการทบทวนการดำเนินโครงการพัฒนาขนาดใหญ่ที่ลงมาใน พื้นที่ ทั้ง โครงการผันน้ำกก อิง น่านและโครงการระเบิดเกาะแก่งในแม่น้ำโขง ส่งผลให้เกิดการรวมตัวกัน ของคนในพื้นที่ลุ่มน้ำอิงและพื้นที่ชายฝั่งโขง ในลักษณะเครือข่ายชุมชนเข้ามาเรียนรู้ร่วมกันในการ เคลื่อนไหวจัดการทรัพยากรธรรมชาติในภาพรวมของลุ่มน้ำโขง

(2) ความสำคัญของทรัพยากรธรรมชาติที่มีต่อวิถีชีวิตและ วัฒนธรรมของคนในพื้นที่ลุ่มน้ำ ที่สะท้อนถึง การพึ่งพาความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติที่ เป็นแหล่งก่อเกิดวิถีชีวิตและวัฒนธรรมของชุมชน ประกอบด้วย 1) แหล่งต้นทุนในการดำเนินชีวิต ที่ คนในท้องถิ่นได้อาศัยใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ แม่น้ำโขงเป็นต้นทุนในการดำเนินชีวิต ทั้ง กลุ่มคนหาปลา กลุ่มทำเกษตรริมโขง กลุ่มผู้หญิงที่เก็บไถ(สาหร่าย)ในแม่น้ำโขง กลุ่มคนขับเรือ กลุ่ม คนทำธุรกิจท่องเที่ยว 2) เป็นต้นทุนทางวัฒนธรรมของคนที่มีสัมพันธ์กับแม่น้ำโขง เช่น วัฒนธรรมของ ชาวเรือ วัฒนธรรมของคนหาปลา และวัฒนธรรมประเพณีของชุมชนที่แสดงออกต่อแม่น้ำโขง เช่น การไหลเรือไฟ การบูชาแม่น้ำ กลายเป็นต้นทุนทางสัญลักษณ์ที่เป็นแม่ตืดแม่น้ำโขงที่วิถีชีวิตของคน ท้องถิ่นมีความสัมพันธ์กับแม่น้ำ มีวิถีชีวิตที่เรียบง่าย เป็นเมืองที่สงบริมฝั่งแม่น้ำโขง 3) ต้นทุนทาง เศรษฐกิจ เป็นแหล่งรายได้ของคนท้องถิ่นในการดำเนินชีวิตทั้งการทำประมง การหาปลา การทำ เกษตร การใช้เป็นแหล่งอาหารของครอบครัว อย่างเช่นคนขับเรือเองก็ใช้แม่น้ำโขงเป็นแหล่งรายได้ใน การดูแลครอบครัว

เนื้อหาเหล่านี้ที่ทุกคนได้มาแลกเปลี่ยนกันถึงการพึ่งพาแหล่ง ทรัพยากรธรรมชาติตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ทำให้ทุกคนได้เกิดความตระหนักร่วมกันในการอนุรักษ์ และฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติของชุมชน และเกิดการรวมตัวกันในการเรียนรู้ร่วมกันเพื่อกำหนด แนวทางและรูปแบบในการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติร่วมกัน

(3) องค์ความรู้และภูมิปัญญาของชุมชนในการจัดการ ทรัพยากรธรรมชาติ ที่เครือข่ายชุมชนได้เรียนรู้ผ่านกระบวนการวิจัยชาวบ้าน ในการค้นหาองค์ ความรู้และภูมิปัญญาของชุมชนอย่างเป็นระบบ ในการนำมาใช้ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของ ชุมชน ประกอบด้วย องค์ความรู้จากระบบความเชื่อดั้งเดิมของชุมชน ที่คนในชุมชนได้แสดงออกต่อ การเคารพต่อจิตวิญญาณหรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่แสดงออกผ่านพิธีกรรม เช่น การเลี้ยงผีขุนน้ำ การเลี้ยงผี เจ้าป่าเจ้าเขา และการเลี้ยงผีในแม่น้ำ องค์ความรู้ที่แฝงฝังอยู่ในประเพณีและวัฒนธรรมในวิถีชีวิต ของชุมชนที่แสดงออกต่อการเคารพธรรมชาติ เช่น การลอยกระทง การไหลเรือไฟ หรือวัฒนธรรมการ เลี้ยงวัวแบบปล่อยในป่าที่ถูกนำมาใช้ในการแก้ปัญหาไฟป่าของคนต้นน้ำ และองค์ความรู้ในการปรับ ประยุกต์ใช้ประเพณีและความเชื่อทางศาสนาของชุมชนมาใช้ในการอนุรักษ์และฟื้นฟู ทรัพยากรธรรมชาติ เช่น พิธีกรรมบวชป่า การสืบชะตาแม่น้ำ เป็นต้น เป็นองค์ความรู้และภูมิปัญญาที่

เครือข่ายชุมชนได้เรียนรู้ร่วมกันผ่านการศึกษาอย่างเป็นระบบ ในการรื้อฟื้นองค์ความรู้ที่มีอยู่ในชุมชน มาปรับใช้กับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่ของชุมชน

(4) การเคลื่อนไหวเชิงเครือข่ายในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติภายในพื้นที่ลุ่มน้ำ ที่ทำให้เกิดภาพรวมของการเคลื่อนไหวร่วมกันในการเรียนรู้ในการสร้างรูปธรรมในการอนุรักษ์และการเคลื่อนไหวเรียกร้องเชิงนโยบาย ผ่านกลไกการขับเคลื่อนเชิงเครือข่ายร่วมกันของ เครือข่ายอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรมลุ่มน้ำโขง – ล้านนา ที่ได้เรียนรู้จากบทเรียนการเคลื่อนไหวของเครือข่ายชุมชนด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ เช่น กรณีการต่อสู้ของชาวบ้านเขื่อนปากมูล เขื่อนแก่งเสือเต้น ที่มีประสบการณ์การเคลื่อนไหวในการต่อสู้อย่างสันติวิธีผ่านการเดินขบวน การยื่นหนังสือ การออกแถลงการณ์ การร่วมกลุ่มและสร้างเครือข่ายพันธมิตรในการต่อสู้ และการใช้งานวิจัยชาวบ้านเป็นเครื่องมือในการสร้างการเรียนรู้ร่วมกันของผู้ได้รับผลกระทบ ที่นำข้อมูลที่ได้จากงานวิจัยชาวบ้านมาใช้ในการเคลื่อนไหวเรียกร้องต่อการดำเนินการของโครงการของรัฐที่ส่งผลกระทบต่อชุมชน ซึ่งเป็นชุดองค์ความรู้ที่ทางเครือข่าย ได้นำมาปรับใช้เป็นแนวทางในการเคลื่อนไหวในลักษณะการรวมตัวกันเป็นเครือข่าย

(5) ความรู้ในการสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ระหว่างชุมชนในพื้นที่ลุ่มน้ำ ผ่านกระบวนการวิจัยชาวบ้านและวิจัยท้องถิ่น เพื่อสร้างกระบวนการเรียนรู้ต่อคนในพื้นที่ลุ่มน้ำและการจัดการองค์ความรู้ของชุมชนอย่างเป็นระบบ เพื่อนำมาปรับประยุกต์ใช้ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและการนำเสนอความต้องการของชุมชนต่อพื้นที่สาธารณะ เช่น การร่วมตัวกันเป็นเครือข่ายของชุมชนในพื้นที่ชายฝั่งโขงเป็นเครือข่ายวิจัยชาวบ้านที่มาร่วมกันศึกษาเกี่ยวความหลากหลายของทรัพยากร พันธุ์ปลา ความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนกับแหล่งทรัพยากร และการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในแม่น้ำโขง โดยในกระบวนการวิจัยได้มีนำข้อมูลของแต่ละชุมชนมาแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกัน ส่งผลให้นักวิจัยชาวบ้านได้เรียนรู้ร่วมกันทั้งภายในชุมชนของตนเองและระหว่างชุมชนทำให้เกิดความเข้าใจต่อสถานการณ์ปัญหาที่เกิดขึ้น องค์ความรู้ใหม่ที่ได้จากการศึกษาร่วมกันจากประสบการณ์และองค์ความรู้ของนักวิจัยแต่ละชุมชนที่เข้าร่วมในกระบวนการ

เนื้อหา/องค์ความรู้ ที่เครือข่ายชุมชนได้เรียนรู้ร่วมกันช่วงการเชื่อมร้อยเครือข่ายการเรียนรู้เป็นเนื้อหาที่ทำให้คนในชุมชนเกิดการเรียนรู้ร่วมกันถึงความสัมพันธ์ระหว่างคนกับทรัพยากรธรรมชาติในลุ่มน้ำ ทั้งการอาศัยใช้ประโยชน์ ที่หล่อเลี้ยงวิถีชีวิตของคนในลุ่มน้ำมาตั้งแต่อดีตเป็นแหล่งกำเนิดวิถีชีวิตและวัฒนธรรมของคนท้องถิ่น ซึ่งเป็นการรื้อฟื้นความสัมพันธ์ของชุมชนกับแหล่งทรัพยากรธรรมชาติที่สร้างให้เกิดความตระหนักถึงต้นทุนทางสังคมและวัฒนธรรมเดิมของชุมชนที่มีต่อทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำ ที่มีผลต่อวิถีคิดและการแสดงออกของชุมชนร่วมกันบนฐานของวิถีชีวิตและวัฒนธรรมในท้องถิ่น สำหรับเนื้อหาเกี่ยวกับการพัฒนาในลุ่มน้ำและผลกระทบที่เกิดขึ้นจากโครงการพัฒนาในระดับชาติและข้ามชาติที่ส่งมาในพื้นที่ลุ่มน้ำโขงที่ส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตของชุมชนในลุ่มน้ำโขงที่ได้เรียนรู้ร่วมกัน เป็นเนื้อหาที่เน้นถึงความสำคัญของทรัพยากรธรรมชาติและการสร้างให้เกิดความตระหนักร่วมกันของคนท้องถิ่น ในการรวมตัวกันเป็นเครือข่ายผู้กระทำการในการเคลื่อนไหวแสดงตัวตนและอัตลักษณ์ของชุมชนที่พึ่งพาอาศัยทรัพยากรธรรมชาติเป็นแหล่งชีวิตที่สำคัญ ในการเรียกร้องกระบวนการมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติโดยชุมชนท้องถิ่น

นอกจากนี้ การได้เรียนรู้เกี่ยวกับชุดประสบการณ์การเคลื่อนไหวของเครือข่ายชุมชนภายนอกที่มีการเคลื่อนไหวเกี่ยวกับการเรียกร้องสิทธิของชุมชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและ การคัดค้านโครงการพัฒนาขนาดใหญ่ ยิ่งสร้างให้เกิดความมั่นใจในการรวมตัวกันในการเคลื่อนไหวเรียกร้องและจัดการทรัพยากรธรรมชาติโดยชุมชนท้องถิ่น ซึ่งเนื้อหาความรู้เหล่านี้เครือข่ายชุมชนได้เรียนรู้ร่วมกัน ทั้งจากการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ระหว่างเครือข่ายและการศึกษาโดยอาศัยกระบวนการงานวิจัยชาวบ้าน ส่งผลให้เครือข่ายผู้กระทำการในพื้นที่ลุ่มน้ำโขงเกิดความรู้ความสามารถในการปฏิบัติการขับเคลื่อนการเคลื่อนไหวในพื้นที่ลุ่มน้ำโขงต่อการเสนอข้อเรียกร้องและแนวทางในการจัดการทรัพยากรของชุมชนท้องถิ่น ออกไปสู่พื้นที่การรับรู้ทางสังคมในภาพที่กว้างขึ้น

4) ฐานการเรียนรู้/แหล่งเรียนรู้ ฐานการเรียนรู้หรือแหล่งเรียนรู้ของเครือข่ายผู้กระทำการที่นำมาสู่การเรียนรู้ที่ส่งผลต่อการเคลื่อนไหวรวมกันในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่ลุ่มน้ำโขงในช่วงนี้เป็นฐานการเรียนรู้ภายในพื้นที่ลุ่มน้ำจากบริบทการพัฒนาในพื้นที่ลุ่มน้ำโขงและแหล่งการเรียนรู้ในพื้นที่รูปธรรมและประสบการณ์การเคลื่อนไหวของเครือข่ายพันธมิตรในพื้นที่ลุ่มน้ำ และการออกไปเรียนรู้ภายนอกกลุ่มน้ำ ซึ่งเป็นฐานการเรียนรู้ที่เครือข่ายผู้กระทำการได้ออกเป็นเรียนรู้เกี่ยวกับแนวทางการเคลื่อนไหวเรียกร้องเชิงนโยบายที่อาศัยฐานเครือข่ายชุมชนเป็นตัวขับเคลื่อนเรียกร้องผลกระทบจากโครงการพัฒนาขนาดใหญ่ที่ส่งผลต่อชุมชนท้องถิ่น และฐานการเรียนรู้จากองค์กรภายนอกอย่าง องค์กรพัฒนาเอกชนและสถาบันวิชาการผ่านการเรียนรู้ร่วมกันถึงกระบวนการเสริมสร้างกระบวนการเรียนรู้ของชุมชน เพื่อนำมาปรับใช้ในการเคลื่อนไหวเรียกร้องต่อโครงการพัฒนาขนาดใหญ่ในพื้นที่ลุ่มน้ำ มีรายละเอียดดังนี้

(1) ชุมชนชายฝั่งโขงและกลุ่มคนที่ได้รับผลกระทบจากการดำเนินโครงการระเบิดแก่งในแม่น้ำโขง เพื่อการเดินเรือพาณิชย์ที่ได้มีการดำเนินการในพื้นที่ลุ่มน้ำโขงซึ่งกำลังมีความพยายามในการดำเนินการในพื้นที่แม่น้ำโขงในช่วงอำเภอเชียงแสน อำเภอเชียงของ และอำเภอเวียงแก่น ส่งผลกระทบต่อการเปลี่ยนแปลงของกระแสน้ำ การพังทลายของริมตลิ่ง และความหลากหลายของชนิดพันธุ์สัตว์น้ำที่ลดน้อยลงจากระบบนิเวศน์ที่เปลี่ยนแปลงไป ส่งผลต่อวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของคนในชุมชนทั้งการหาจับสัตว์น้ำ การเก็บไข่ แหล่งอาหารที่ลดน้อยลง ทำให้คนในชุมชนต้องมาเรียนรู้ร่วมกันถึงผลกระทบและความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นจากการดำเนินโครงการ และการรวมตัวกันในการกำหนดแนวทางในการแก้ปัญหาที่กำลังเกิดขึ้น

(2) เครือข่ายพันธมิตรในลุ่มน้ำอิงตอนต้น การแลกเปลี่ยนร่วมกันของตัวแทนชุมชนจากพื้นที่ลุ่มน้ำอิงตอนล่างกับพื้นที่ชุมชนต้นน้ำอิง โดยเป็นลักษณะการสร้างความร่วมมือในการสร้างกระบวนการเรียนรู้ของชาวบ้านต่อการดำเนินงานที่ผ่านมาของชาวบ้านในลุ่มน้ำอิงตอนล่างที่ผ่านมาที่ได้มีการดำเนินกิจกรรมด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ เช่น การเข้าร่วมกิจกรรมสัมมนาท้องถิ่น การศึกษาดูงาน การจัดทำเขตอนุรักษ์พันธุ์ในแม่น้ำอิง จึงได้มีการสร้างการแลกเปลี่ยนร่วมกันกับพื้นที่เครือข่ายชุมชนลุ่มน้ำอิงตอนต้น ทั้งพื้นที่ป่าต้นน้ำกว๊านพะเยาและเขตอนุรักษ์พันธุ์ปลาในกว๊านพะเยา โดยร่วมแลกเปลี่ยนกับชมรมอนุรักษ์ป่าต้นน้ำกว๊านพะเยาซึ่งเป็นการรวมตัวกันของตัวแทนจากชุมชนรอบพื้นที่ป่าต้นน้ำกว๊านพะเยา 14 ชุมชน การแลกเปลี่ยนระหว่าง

กลุ่มองค์กรชาวบ้านภายในลุ่มน้ำอิงเป็นการเชื่อมประสานงานทำงานด้านการอนุรักษ์ลักษณะ
เครือข่ายลุ่มน้ำในภาพรวม

**(3) โครงการความร่วมมือระหว่างเครือข่ายกับองค์กรจาก
ภายนอก** ที่เข้ามาดำเนินการร่วมกับเครือข่ายชุมชน เช่น โครงการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นเชียง
ของ-เวียงแก่น :สังคมชายขอบท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจการเมืองในอนุภาคลุ่มน้ำโขง
ที่ร่วมกับสำนักงานวิจัยเพื่อการพัฒนาท้องถิ่นและเครือข่าย โดยมีชุมชนในเครือข่ายตั้งแต่อำเภอเวียง
แก่น อำเภอเชียงของ และอำเภอเชียงแสนเข้าร่วมเป็นนักวิจัยหลักของโครงการ ที่ทำให้แกนนำใน
ชุมชนและเครือข่าย สมาชิกในชุมชนได้เรียนรู้เกี่ยวกับกระบวนการวิจัย การคิดวิเคราะห์ การรวบรวม
ข้อมูลอย่างเป็นระบบ และได้เรียนรู้พัฒนาการการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกับชุมชนและแหล่ง
ทรัพยากรธรรมชาติที่ได้รับผลกระทบจากโครงการและนโยบายการพัฒนาต่างๆที่ลงมาในพื้นที่ลุ่มน้ำ
นอกจากนี้ยังมีโครงการศึกษาวิจัยชาวบ้าน ที่มีเครือข่ายแม่น้ำเอเซียตะวันออกเฉียงใต้เข้ามาถ่ายทอด
กระบวนการศึกษาและเข้ามาเป็นพี่เลี้ยงในการจัดกระบวนการเรียนรู้ให้กับเครือข่ายชุมชนในพื้นที่
ชายฝั่งโขง ทำให้แกนนำในชุมชนได้เรียนรู้เกี่ยวกับกระบวนการศึกษาที่มีชาวบ้านเป็นนักวิจัยหลักใน
การเรียนรู้เกี่ยวกับประเด็นการใช้ประโยชน์ทรัพยากร ความสำคัญของทรัพยากรที่มีต่อชุมชน ความ
หลากหลาย และภูมิปัญญาในการใช้ประโยชน์ทรัพยากรอย่างยั่งยืน ที่เก็บรวบรวมข้อมูลจากคนใน
ชุมชนและประสบการณ์ของนักวิจัยเองผ่านกระบวนการแลกเปลี่ยน การเข้ามาส่งเสริมกระบวนการ
เรียนรู้โดยใช้งานวิจัยต่อชุมชนในเครือข่ายทำให้เกิดเครือข่ายการเรียนรู้ระหว่างชุมชนและระหว่าง
พื้นที่ลุ่มน้ำ ที่เข้ามาแลกเปลี่ยนเรียนรู้ผ่านคณะนักวิจัยชาวบ้านที่เข้าไปนำเสนอและแลกเปลี่ยนข้อมูล
ในพื้นที่ชุมชนในลุ่มน้ำโขงในกระบวนการศึกษา

**(4) เครือข่ายชุมชนพันธมิตรที่มีประสบการณ์ในการจัดการ
ทรัพยากรธรรมชาติ** เป็นแหล่งเรียนรู้ในการศึกษาดูงานและแลกเปลี่ยนประสบการณ์ ถึงวิธีการ
แนวทาง กลไก และรูปแบบในการเคลื่อนไหวในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติทั้งในระดับการ
เรียกร้องเชิงนโยบายและการสร้างรูปธรรมในการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติโดย
กระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชน

- พื้นที่ต้นแบบเกี่ยวกับประสบการณ์การเคลื่อนไหวต่อสู้กับ
โครงการขนาดใหญ่ที่ดำเนินการโดยรัฐ เช่น กรณีเขื่อนปากมูน กรณีการสร้างเขื่อนแก่งเสือเต้น ที่
เครือข่ายได้ไปร่วมแลกเปลี่ยนชุดประสบการณ์และองค์ความรู้ที่ใช้ในการเคลื่อนไหวเพื่อเรียกร้องให้
ยุติการดำเนินโครงการที่ขาดการมีส่วนร่วมของชุมชนและส่งผลกระทบต่อคนท้องถิ่น ทั้งการ
เคลื่อนไหวผ่านรูปแบบการเดินขบวน การยื่นหนังสือ การสร้างพันธมิตรในการเรียกร้อง และการนำ
ความรู้ของถิ่นมาในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ การสร้างการตระหนักถึงความสำคัญของ
สถานการณ์ภายในลุ่มน้ำต่อคนพื้นที่ และการรณรงค์และเผยแพร่ต่อพื้นที่สาธารณะ เป็นชุดความรู้
จากประสบการณ์ของการปฏิบัติการที่ผ่านมาของชาวบ้านกลุ่มสมัชชาคนจน จังหวัดอุบลราชธานี
และกลุ่มเครือข่ายชุมชนตำบลสะเอียบ อำเภอสอง จังหวัดแพร่

- พื้นที่ต้นแบบในการจัดการลุ่มน้ำโดยกลไกเครือข่ายชุมชน ใน
การจัดการทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำ ที่เครือข่ายได้เข้าไปศึกษาดูงานในพื้นที่เพิ่มเติมถึงแม้ว่าจะมี
พื้นที่น้ำร่องในเครือข่ายอยู่แล้วแต่ต้องการให้เกิดความชัดเจนในรูปแบบการจัดการเขตอนุรักษ์และ

การดูแลของชุมชนที่สามารถเชื่อมโยงเป็นภาพรวมของกลุ่มน้ำเป็นเครือข่ายทั้งในพื้นที่ลุ่มน้ำสาขาและพื้นที่ลุ่มน้ำโขง เพื่อให้เกิดรูปธรรมในการจัดการเขตอนุรักษ์ การจัดการป่า และการจัดการลุ่มน้ำ จากเครือข่ายอนุรักษ์ลุ่มน้ำปิงที่นำมาสู่การพัฒนาเครือข่ายการทำงานในลุ่มน้ำให้เกิดความเข้มแข็งมากขึ้น จากการศึกษาถึงพัฒนาการจัดการของกลุ่มน้ำปิงที่ผ่านมา และการสร้างกลไกการจัดการทรัพยากรโดยเครือข่ายชุมชนท้องถิ่นในลุ่มน้ำปิง

(5) องค์กรพัฒนาเอกชนที่ทำงานด้านสิ่งแวดล้อม ที่เป็นฐานการเรียนรู้ให้เครือข่ายได้เรียนรู้ถึงเครื่องมือหรือวิธีการในการเคลื่อนไหว ที่ทำให้เครือข่ายชุมชนเกิดกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันที่นำมาสู่การรวมตัวกันในการเคลื่อนไหวในพื้นที่ลุ่มน้ำ และการแลกเปลี่ยนข้อมูลเชิงนโยบายเกี่ยวกับโครงการขนาดใหญ่ของรัฐในพื้นที่ลุ่มน้ำโขง องค์กรพัฒนาเอกชนที่เข้ามาสนับสนุนและส่งเสริมความร่วมมือกับเครือข่ายชุมชนในพื้นที่ลุ่มน้ำมี เครือข่ายแม่น้ำเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เป็นองค์กรที่ทำงานติดตามงานเชิงนโยบายการพัฒนาลุ่มน้ำโขงและสนับสนุนและส่งเสริมการสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติโดยอาศัยงานวิจัยชาวบ้าน และยังทำหน้าที่ในการเชื่อมประสานการแลกเปลี่ยนระหว่างพื้นที่ลุ่มน้ำในประเทศไทย เช่น การที่เครือข่ายในพื้นที่ลุ่มน้ำโขงได้ไปแลกเปลี่ยนกับเครือข่ายชุมชนในพื้นที่ลุ่มน้ำมูลและลุ่มน้ำยม เป็นต้น

(6) สถาบันทางวิชาการ อย่าง สำนักงานเพื่อการวิจัยและพัฒนาท้องถิ่น (สกว.) ได้มาถ่ายทอดกระบวนการทำวิจัยท้องถิ่น ให้กับชุมชนในเครือข่ายที่เข้าร่วมเป็นนักวิจัยในการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นของตนเอง โดยการใช้อุปกรณ์ทางประวัติศาสตร์ร่วมในการศึกษานิเวศวัฒนธรรมของชุมชนในพื้นที่ลุ่มน้ำโขงตั้งแต่อำเภอเชียงแสนถึงอำเภอโขงเจียม ทำให้เครือข่ายได้เรียนรู้ถึงแนวคิดเกี่ยวกับประวัติศาสตร์นิเวศวัฒนธรรมที่สร้างให้เกิดสำนึกของคนท้องถิ่นต่อความเป็นเจ้าของและห่วงหาพันทรัพยากรธรรมชาติของคนท้องถิ่น ซึ่งได้กลายเป็นแนวทางในการสร้างการเรียนรู้ร่วมกันของเครือข่ายและการให้ความสำคัญกับแนวคิดประวัติศาสตร์นิเวศวัฒนธรรมเป็นหลักคิดในการเคลื่อนไหวในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของเครือข่ายชุมชน

ฐานการเรียนรู้หรือแหล่งการเรียนรู้ของเครือข่ายผู้กระทำการ ในช่วงนี้เน้นการเรียนรู้ในการเสริมสร้างกระบวนการเรียนรู้ของผู้กระทำการในเครือข่าย จากฐานความรู้ที่มีอยู่ในพื้นที่ลุ่มน้ำและในลุ่มน้ำอื่นๆที่มีประสบการณ์การเคลื่อนไหวเรียกร้องเชิงนโยบายและการนำวิธีการและเครื่องมือในการเรียนรู้มาปรับใช้ เช่น การใช้งานวิจัยเป็นเครื่องมือในการเสริมสร้างกระบวนการเรียนรู้ของคนในลุ่มน้ำและการจัดการองค์ความรู้ของชุมชนในลุ่มน้ำ เพื่อใช้เป็นข้อมูลในการสนับสนุนการเคลื่อนไหวเรียกร้องเชิงนโยบายต่อกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่น ต่อโครงการพัฒนาลุ่มน้ำที่ลงมาในพื้นที่

5) กลไกที่เข้ามาเสริมสร้างการเรียนรู้ การรวมตัวกันเป็นเครือข่ายอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรมลุ่มน้ำโขง – ล้านนา ในการเคลื่อนไหวร่วมกันในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในภาพรวมของกลุ่มน้ำโขง ของกลุ่มคน ชุมชน เครือข่ายชุมชน ในพื้นที่ลุ่มน้ำ ที่ทำให้เกิดการเชื่อมร้อยเครือข่ายการเรียนรู้ระหว่างพื้นที่ลุ่มน้ำในช่วงนี้ โดยได้มีการองค์กรพัฒนาเอกชน (NGOs) และสถาบันวิชาการได้เข้ามาเป็นผู้กระทำการในการเสริมสร้าง ให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันของเครือข่ายชุมชน (Facilitating experts and stakeholders) โดยเน้นการสร้าง

กระบวนการเรียนรู้ผ่านกระบวนการวิจัย ในการจัดการองค์ความรู้และศึกษารวบรวมองค์ความรู้ของชุมชน ซึ่งเครือข่ายได้นำชุดความรู้ที่ได้จากการศึกษาวิจัยมาใช้ในการเรียนรู้ร่วมกันและนำมาใช้เป็นข้อมูลในการสนับสนุนการเคลื่อนไหวยุทธศาสตร์เชิงนโยบาย มีรายละเอียดดังนี้

(1) เครือข่ายแม่น้ำเอเซียตะวันออกเฉียงใต้ (ปัจจุบันเปลี่ยนชื่อเป็นสมาคมแม่น้ำเพื่อชีวิต) องค์กรพัฒนาเอกชนที่มีประสบการณ์ในการทำงานส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนโดยอาศัยกระบวนการวิจัยที่บ้าน เป็นเครื่องมือในการสร้างการเรียนรู้ของชุมชนและสนับสนุนข้อมูลในการเคลื่อนไหวยุทธศาสตร์จากโครงการพัฒนาขนาดใหญ่ของรัฐ มีประสบการณ์การทำงานร่วมกับชาวบ้านในลุ่มน้ำมูลในกรณีเขื่อนปากมูล ลุ่มน้ำยมในกรณีเขื่อนแก่งเสือเต้น ได้เข้ามาส่งเสริมและสนับสนุนกระบวนการศึกษาวิจัยที่บ้าน ต่อเครือข่ายนักวิจัยชาวบ้าน เชียงของ – เวียงแก่น โดยคนในชุมชนได้เข้ามาเป็นนักวิจัยหลักในกระบวนการศึกษาและรวบรวมองค์ความรู้ ภูมิปัญญา วิถีชีวิตและวัฒนธรรมของชุมชนที่สัมพันธ์กับทรัพยากรธรรมชาติในแม่น้ำโขง ส่งผลให้เครือข่ายชุมชนได้เกิดกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันผ่านกระบวนการวิจัยที่บ้าน ตั้งแต่การกำหนดประเด็นในการศึกษา ขั้นการรวบรวมข้อมูล ขั้นการวิเคราะห์และสังเคราะห์ข้อมูลที่ได้จากการศึกษา ถือได้ว่าเป็นการสร้างการเรียนรู้และพัฒนาศักยภาพต่อคนในชุมชน และยังเป็นการพัฒนากระบวนการในการเรียนรู้ของเครือข่ายชุมชนอย่างเป็นระบบ (คณะนักวิจัยชาวบ้าน เชียงของ – เวียงแก่น, 2547: 2-5; นายจิ นามสมมุติ, สัมภาษณ์ 14 กุมภาพันธ์ 2556)

นอกจากนี้ยังเป็นองค์กรที่เข้ามาส่งเสริมให้เครือข่ายชุมชนได้ออกไปแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับเครือข่ายชุมชนภายนอกกลุ่มน้ำ ที่มีประสบการณ์ในการเคลื่อนไหวยุทธศาสตร์จัดการทรัพยากรธรรมชาติที่อาศัยงานวิจัยที่บ้านเป็นเครื่องมือในการสร้างการเรียนรู้ของคนในชุมชนและการใช้องค์ความรู้ที่ได้จากกระบวนการศึกษาในการสนับสนุนการเคลื่อนไหวยุทธศาสตร์เชิงนโยบาย เช่น การร่วมแลกเปลี่ยนกับเครือข่ายสมัชชาคนจน จังหวัดอุบลราชธานี ชุมชนสะเอียบ อำเภอสองจังหวัดแพร่ เป็นต้น (นายอา นามสมมุติ, สัมภาษณ์ 19 กุมภาพันธ์ 2556 ; โครงการสื่อชุมชนลุ่มน้ำโขง, 2553: 39) ทำให้เครือข่ายชุมชนได้เรียนรู้ผ่านชุดประสบการณ์จากชุมชนที่ได้รับผลกระทบจากโครงการพัฒนาขนาดใหญ่ ที่มีสถานการณ์ปัญหาในลักษณะเดียวกัน ทำให้เครือข่ายชุมชนเกิดความเข้าใจและสามารถนำมาปรับใช้ในพื้นที่ลุ่มน้ำของตนเอง จากการสะท้อนบทเรียนการทำงานที่ผ่านมาของเครือข่ายในหนังสือแม่น้ำโขง แม่น้ำแห่งชีวิตและวัฒนธรรม ว่า

“งานวิจัยชาวบ้านที่ร่วมกันทำงานระหว่างเครือข่ายฯ และองค์กรพัฒนาเอกชน ในครั้งนี้เป็นครั้งแรกที่มีการจัดการความรู้ของชาวบ้านหรือความรู้ร่วมของคนเล็กคนน้อยในเขตนี้ โดยมีกรอบการศึกษาในแนวทางนิเวศวัฒนธรรม เพื่อนำผลการศึกษามาใช้ในการรณรงค์ ให้การเรียนรู้ร่วมกันของชาวบ้านและองค์กรในชุมชนท้องถิ่น รวมทั้งใช้ในการเสนอแนะในระดับนโยบายต่อสาธารณะในกรณีการระเบิดแก่งแม่น้ำโขง”(เครือข่ายอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรมลุ่มน้ำโขง-ล้านนา, 2553: 39)

งานวิจัยชาวบ้านจึงเป็นเครื่องมือที่สร้างให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันระหว่างชุมชนในเครือข่าย ที่ทำให้นักวิจัยชาวบ้านได้เรียนรู้ผ่านกระบวนการคิดวิเคราะห์ร่วมกัน และทำให้เกิดความรู้สึกเป็นเจ้าของงานวิจัยและความมั่นใจต่อองค์ความรู้ที่ได้จากการศึกษา ร่วมกันของชุมชน ซึ่งงานวิจัยชาวบ้านเป็นเครื่องมือที่ให้ความสำคัญกับกระบวนการเรียนรู้ของนักวิจัย ชาวบ้านมากกว่าข้อมูลที่ได้จากการศึกษา สะท้อนจากบทสัมภาษณ์ของ สายันต์ ขำหนึ่ง ผู้ประสานงานสมาคมแม่น้ำเพื่อชีวิต ดังนี้

“งานวิจัยชาวบ้านเป็นเครื่องมือที่ทำให้เกิดการเรียนรู้ร่วมกันระหว่างชุมชน คนในชุมชน ในกระบวนการศึกษาที่ทุกคนต้องได้มาแลกเปลี่ยน ฝึกการรวบรวมข้อมูล การวิเคราะห์ และการจัดระบบข้อมูล และข้อมูลที่ได้เป็นข้อมูลที่ได้จากการศึกษาโดยคนในท้องถิ่นเองก็จะเป็นข้อมูลที่มีความถูกต้องมากกว่าการศึกษาจากคนภายนอกที่ไม่เข้าใจ บริบทของพื้นที่ และยังสามารถนำชุดข้อมูลที่ได้ไปใช้ในการรณรงค์ในระดับนโยบายและสื่อสารให้คนภายนอกได้รับรู้ได้อย่างถูกต้อง” (นาย ยันต์ นามสมมุติ, สัมภาษณ์ 19 มกราคม 2557)

(2) สำนักงานสนับสนุนการวิจัยเพื่อพัฒนาท้องถิ่น (สกว.) เข้ามาเสริมสร้างกระบวนการศึกษาวิจัยของชุมชน ภายใต้โครงการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นเชียงของ-เวียงแก่น : สังคมชายขอบท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจการเมืองในอนุภาคลุ่มน้ำโขง มีอาจารย์ศรีศักดิ์ วัลลิโภดม และคณะ เข้ามาถ่ายทอดกระบวนการวิจัยท้องถิ่น ให้แก่เครือข่ายชุมชนในพื้นที่ลุ่มน้ำ โดยเน้นให้คนในชุมชนเข้ามาเป็นนักวิจัยหลักในกระบวนการศึกษา ที่ใช้เครื่องมือทางประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ในการศึกษาการเปลี่ยนแปลงของทรัพยากรธรรมชาติในลุ่มน้ำโขงผ่านประวัติศาสตร์นิเวศวัฒนธรรมชุมชน ที่ได้รับผลกระทบจากนโยบายการพัฒนาทางด้านเศรษฐกิจและสังคมในพื้นที่ลุ่มน้ำโขง โดยได้ร่วมทำการศึกษาในพื้นที่ชุมชนชายฝั่งโขงตั้งแต่อำเภอเชียงแสนและอำเภอเชียงของ จังหวัดเชียงราย ส่งผลให้เกิดการเชื่อมร้อยเครือข่ายการเรียนรู้ร่วมกันระหว่างชุมชนในพื้นที่ชายฝั่งโขง ที่นำมาสู่ความตระหนักร่วมกันถึงความสำคัญขององค์ความรู้และความภาคภูมิใจในการปรับตัวของชุมชนชายฝั่งโขงที่ผ่านมา เป็นกระบวนการศึกษาที่กระตุ้นให้เกิดสำนึกถึงอัตลักษณ์ และตัวตนของคนในชุมชนต่อการจัดการทรัพยากร และเสริมสร้างศักยภาพการเรียนรู้ของแกนนำในชุมชนจากกระบวนการแลกเปลี่ยน กระบวนการจัดเก็บข้อมูล และกระบวนการคิดวิเคราะห์ร่วมกัน ที่ส่งผลต่อการเกิดเครือข่ายชุมชนในการเรียนรู้ร่วมกันระหว่างชุมชนในพื้นที่ลุ่มน้ำโขง (*เครือข่ายอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรมลุ่มน้ำโขง-ล้านนา*, 2553: 39) สะท้อนจากบทสัมภาษณ์ของอาทิศย์ จันทาพิมพ์ และนายจิ นามสมมุติ ดังนี้

“งานวิจัยประวัติศาสตร์มันช่วยให้ชาวบ้านได้รู้สึกถึงความภาคภูมิใจในตัวเอง และความรู้ที่ได้จากการศึกษามันทำให้เขารู้สึกว่ามั่นใจมากขึ้น

และมันนำมาสู่ความท่วงแหวนทรัพยากรของตนเอง งานวิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นทำให้ชาวบ้านฮึกเหิมมาก ทำให้เขารู้จักความเป็นตัวตนมีอัตลักษณ์ของตัวเองและทำให้ตัวเองรู้สึกว่าได้ด้อยค่า”

(นายอานามสมมุติ, สัมภาษณ์ 19 กุมภาพันธ์ 2556)

“การทำงานประวัติศาสตร์ท้องถิ่นในการมาฟื้นความเป็นตัวตนของคนในท้องถิ่น ให้เขารู้ว่าเขาอยู่รวมกันอย่างไร สัมพันธ์กันอย่างไร อาศัยทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่ในแต่ละช่วงอย่างไร ให้เขาสามารถดำรงชีวิตอยู่ได้ มันก็จะทำให้ชุมชนทราบว่าเขาอาศัยทรัพยากรที่มีอยู่อย่างไรถึงทำให้เขาอยู่ได้ที่ผ่านมา บรรพบุรุษของเขาอาศัยใช้ประโยชน์อย่างไร การเปลี่ยนแปลงจากการพัฒนาที่ลงมาส่งผลต่อแหล่งทรัพยากรที่เขาอาศัยใช้ประโยชน์มา เขาก็จะสามารถคิดวิเคราะห์ได้ว่าจะทำอย่างไรในการจัดการจากความรู้ของบรรพบุรุษที่ถ่ายทอดมา”(นายจิ นามสมมุติ, สัมภาษณ์ 14 กุมภาพันธ์ 2556)

การเข้ามาส่งเสริมการเรียนรู้ของเครือข่ายชุมชนผ่านเครื่องมือการวิจัยทางประวัติศาสตร์ในการพัฒนาท้องถิ่นของตนเอง ได้ทำให้คนในชุมชนได้เรียนรู้รากเหง้าและภูมิปัญญาของชุมชนที่มีอยู่ในเดิมนำมาปรับใช้ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติภายในชุมชน นอกจากนี้เครือข่ายได้นำประสบการณ์จากกระบวนการวิจัยชาวบ้านและกระบวนการวิจัยเพื่อท้องถิ่นมาปรับใช้เป็นเครื่องมือในการสร้างการเรียนรู้ในเครือข่ายชุมชนในช่วงการขยายเครือข่ายการเรียนรู้และได้นำแนวคิดประวัติศาสตร์นิเวศวัฒนธรรมท้องถิ่นที่ได้จากประสบการณ์การเรียนรู้ที่ผ่านมา มาเป็นแนวคิดหลักในการอธิบายตัวตนและการจัดการทรัพยากรธรรมชาติเครือข่ายชุมชน (นายนพ นามสมมุติ, สัมภาษณ์ 25 ธันวาคม 55) ซึ่งสะท้อนจากบทสัมภาษณ์ ดังนี้

“การที่ได้เรียนรู้ร่วมกับ อาจารย์ศรีศักดิ์ วิไลโกดม อาจารย์ปราณี วงษ์เทพ อาจารย์สุเทพ สุนทร และอาจารย์อคิน รพีพัฒน์ มาฝึกอบรมการทำวิจัยเรื่องประวัติศาสตร์ เลยมีเรื่องประวัติศาสตร์เข้ามาแต่มองในเรื่องประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ซึ่งเรามองประวัติศาสตร์เป็นแค่เครื่องมือหนึ่งที่จะมาทำความเข้าใจความสัมพันธ์ระหว่าง คนกับคน คนกับธรรมชาติ และคนกับสิ่งแวดล้อมธรรมชาติ ก็เลยนำประวัติศาสตร์นิเวศวัฒนธรรมเข้ามา เลยมองประวัติศาสตร์เป็นเครื่องมือในการทำความเข้าใจ เพราะอะไรที่ต้องฟื้นฟูบ้าง เพราะมีบางอย่างที่หายไป บางอย่างที่หลงเหลืออยู่ เราต้องไปสืบค้นเหล่านี้จากผู้คนสืบค้นจากหลักฐานที่มีอยู่ในท้องถิ่น ในกระบวนการสืบค้นเหล่านี้มันเป็นกระบวนการเรียนรู้ เพราะเราไม่ได้สืบค้นคนเดียวเราร่วมกับชาวบ้านช่วยสืบค้น เราชวนน้องๆอาสาสมัครมาทำวิจัยชาวบ้าน แต่

กระบวนการนี้ไม่ใช่โครงการ มันเป็นกระบวนการที่ต่อเนื่องถึงจะ
สามารถทำความเข้าใจได้” (นายนพ นามสมมุติ, สัมภาษณ์ 29
พฤศจิกายน 55)

ผู้กระทำการจากภายนอกเหล่านี้เข้ามาเสริมสร้างกระบวนการเรียนรู้ของ
ชุมชนและการถ่ายทอดและอบรมเครื่องมือการวิจัยผ่านการจัดกระบวนการวิจัยร่วมกันระหว่าง
ผู้กระทำการภายนอกที่เข้ามาเป็นผู้ให้คำปรึกษาในกระบวนการศึกษา โดยมีผู้กระทำการที่เป็น
ตัวแทนจากชุมชน ที่มีความรู้ด้านต่างๆเข้าร่วมกระบวนการ ซึ่งทำให้ผู้กระทำการได้เกิดทักษะในการ
รวบรวมข้อมูล การวิเคราะห์ การสังเคราะห์ และการเรียนรู้แลกเปลี่ยนระหว่างชุมชน ซึ่งนำมาสู่การ
เชื่อมร้อยให้เกิดเครือข่ายการเรียนรู้ร่วมกันผ่านเครื่องมือการวิจัย

5.1.1.3 ช่วงการขยายเครือข่ายการเรียนรู้ในพื้นที่ลุ่มน้ำโขง

การขยายเครือข่ายการเรียนรู้ของเครือข่ายฯเป็นการนำรูปแบบการสร้าง
รูปธรรมในการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติและการใช้องค์ความรู้ท้องถิ่นมาใช้ในการจัดการ
ทรัพยากรธรรมชาติ มาเป็นแนวทางในการผลิตซ้ำ (Reproduction) ในการขยายแนวคิดและ
รูปธรรมผ่านการถ่ายทอดไปสู่เครือข่ายผู้กระทำการหรือเครือข่ายชุมชนในพื้นที่ชายฝั่งโขง พื้นที่ลุ่มน้ำ
อิง พื้นที่ลุ่มน้ำก-เวียงหนองล่อง และพื้นที่ลุ่มน้ำหงาว-งาว โดยอาศัยประสบการณ์และบทเรียน
เรียนการทำงานที่ผ่านมา สร้างให้เกิดเครือข่ายการเรียนรู้และพื้นที่การเรียนรู้อย่างเป็นทางการเป็นรูปธรรมในการ
จัดการทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำที่ครอบคลุมลุ่มน้ำสาขาในภาพรวมพื้นที่ลุ่มน้ำโขง

1) การก่อเกิดกระบวนการเรียนรู้ กระบวนการเรียนรู้ของคนในพื้นที่ลุ่ม
น้ำ เป็นกระบวนการเรียนรู้ที่เกิดจากการเรียนรู้ผ่านประสบการณ์ (Experiential bases learning)
และการเรียนรู้ผ่านกิจกรรมโครงการ (Project bases learning) ที่ทางเครือข่ายอนุรักษ์
ทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรมลุ่มน้ำโขง-ล้านนา เป็นผู้ดำเนินการสร้างให้เกิดกระบวนการเรียนรู้
โดยการผลิตซ้ำ (Reproduction) วิธีการและกระบวนการ ที่ได้จากกระบวนการสรุปบทเรียนและการ
ถอดองค์ความรู้ เพื่อขยายเครือข่ายการเรียนรู้ที่ครอบคลุมพื้นที่ลุ่มน้ำหลักและลุ่มน้ำสาขาในพื้นที่ลุ่ม
น้ำโขง โดยให้ความสำคัญกับการสร้างการเรียนรู้ผ่านกระบวนการกลุ่มและเครือข่ายในพื้นที่ (Group
learning process) มีรายละเอียดดังนี้

(1) การเรียนรู้ผ่านฐานประสบการณ์ของเครือข่ายชุมชน
(Experiential bases learning) จากการเคลื่อนไหวเชิงนโยบายและการสร้างรูปธรรมในการจัดการ
ทรัพยากรธรรมชาติของเครือข่ายในพื้นที่ลุ่มน้ำ ซึ่งมีการเรียนรู้ผ่านฐานประสบการณ์ที่มีอยู่ในพื้นที่
ทั้งในชุมชนรูปธรรมและกลุ่มคนที่ผ่านประสบการณ์การเคลื่อนไหวที่ผ่านมา มีรายละเอียดดังนี้

- แหล่งเรียนรู้ชุมชนต้นแบบในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ
โดยมีการพัฒนาเป็นแหล่งเรียนรู้ภายในพื้นที่ลุ่มน้ำ มีการจัดการองค์ความรู้ การถอดชุดประสบการณ์
การเคลื่อนไหวที่ผ่านมา เป็นเอกสาร ชุดสื่ออินทรรคการ หนังสือ และการสื่อความหมายโดยคนใน

ชุมชนที่ผ่านกระบวนการฝึกการสื่อสารกับภายนอก ในการถ่ายทอดรูปธรรมการจัดการและประสบการณ์ในการเคลื่อนไหวในการเรียกร้องเชิงนโยบายที่ผ่านมา ในการสร้างการเรียนรู้ต่อชุมชนใหม่ที่ทางเครือข่ายได้ขยายพื้นที่การทำงานในพื้นที่ลุ่มน้ำหงาว – งาว และพื้นที่ลุ่มน้ำกก – เวียงหนองหล่ม โดยอาศัยการสร้างให้เกิดกระบวนการแลกเปลี่ยนระหว่างพื้นที่ลุ่มน้ำโดยการศึกษาดูงาน และการเชื่อมโยงชุมชนระหว่างพื้นที่ลุ่มน้ำให้ได้เข้าร่วมกิจกรรมของชุมชนของพื้นที่ต้นแบบ เช่น การเข้าร่วมกิจกรรมบวชป่าชุมชน การสืบชะตาและบวชเขตอนุรักษ์พันธุ์ปลาในแม่น้ำ และการร่วมเวทีแลกเปลี่ยนประสบการณ์การจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ในชุมชนที่เป็นแหล่งเรียนรู้ในการถ่ายทอดชุดประสบการณ์การจัดการทรัพยากรธรรมชาติและการเคลื่อนไหวที่ผ่านมาของเครือข่าย มีชุมชนที่เป็นแหล่งเรียนรู้ของเครือข่ายอยู่ 39 ชุมชน มีกลุ่มคนทั้งภายในลุ่มน้ำและจากภายนอกเข้ามาศึกษาดูงานและแลกเปลี่ยนกับคณะกรรมการในชุมชน โดยแหล่งเรียนรู้ในแต่ละพื้นที่จะมีจุดเด่นที่แตกต่างกันอย่างเช่น ในพื้นที่ชุมชนบ้านม่วงชุมเป็นชุมชนที่มีรูปธรรมในการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติ ทั้งในประเด็นการจัดการเขตอนุรักษ์พันธุ์ปลา การจัดการป่าริมน้ำ การจัดการป่าต้นน้ำ และการจัดการพื้นที่หนองน้ำ ซึ่งเป็นพื้นที่ในการเรียนรู้ถึงกลไกภายในชุมชนและกระบวนการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนในการจัดทรัพยากรธรรมชาติที่อาศัยองค์ความรู้ ภูมิปัญญาของชุมชน

แหล่งเรียนรู้ที่อธิบายผลกระทบจากนโยบายการพัฒนาในลุ่มน้ำโขง เช่นชุมชนบ้านปากอิง เป็นพื้นที่ที่ได้รับผลกระทบจากโครงการสร้างเขื่อนในแม่น้ำโขงที่ทำให้น้ำขึ้นลงผิดปกติจนส่งผลให้พื้นที่ตั้งบ้านเรือนของชุมชนถูกกัดเซาะ เป็นพื้นที่ที่สามารถอธิบายถึงผลกระทบที่เกิดขึ้นอย่างเป็นรูปธรรมที่ผ่านมาและประสบการณ์การเคลื่อนไหวในการเรียกร้องเชิงนโยบายของชุมชน และความเป็นมาในการสร้างเขตอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำ นอกจากนี้จากการเข้าร่วมสังเกตการณ์การศึกษาดูงานของชุมชนจากภายนอก ซึ่งมีการแลกเปลี่ยนเกี่ยวกับการจัดการป่าชุมชน ป่าริมน้ำ และเขตอนุรักษ์พันธุ์ปลาของชุมชน พัฒนาการและกระบวนการในการเคลื่อนไหวในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ซึ่งชุมชนเหล่านี้ได้เป็นพื้นที่ในการเรียนรู้ในการถ่ายทอดแนวคิดและรูปแบบในการอนุรักษ์ ฟื้นฟู ทรัพยากรธรรมชาติโดยกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชน และการเล่าถึงผลกระทบจากโครงการพัฒนาที่ลงมาในพื้นที่ลุ่มน้ำโขง (สังเกตการณ์การศึกษาดูงานของนักศึกษา มหาวิทยาลัยแม่ฟ้าหลวง, 8 มกราคม 2556) และการสะท้อนของ นายจิ นามสมมติ

“การขยายพื้นที่การทำงาน การพัฒนาศักยภาพพื้นที่ให้เป็นแหล่งเรียนรู้และพัฒนาศักยภาพผู้นำ ให้มีการพบปะกันมากขึ้นเพื่อเชื่อมโยงเครือข่าย เพราะเขตอนุรักษ์ก็ทำมานานก็บวชกันทุกปี ก็เอาเครือข่ายชุมชนในลุ่มน้ำอิงมาเรียนรู้ร่วมกับเครือข่ายชุมชนแม่น้ำโขง เอาแต่ละเครือข่ายมาแลกเปลี่ยนกัน อย่างเอาพี่น้องลุ่มน้ำอิงมาเรียนรู้ สถานการณ์แม่น้ำโขงก็จะเชื่อมกัน แล้วก็เอาเครือข่ายแม่น้ำโขงไปแลกเปลี่ยนกับชาวบ้านในลุ่มน้ำอิง ทำให้ส่วนของแม่น้ำโขงได้เห็นชุมชนที่ลุกขึ้นมาต่อสู้เพื่อตนเองในการทำเขตอนุรักษ์ การรักษาทรัพยากร มันก็ทำให้เกิดการแลกเปลี่ยน เชื่อมโยงกันเป็นเครือข่าย การเรียนรู้ไปด้วยกัน โดยใช้วิธีการ การจัดเวทีแลกเปลี่ยนก็จะเป็น

เรื่องของข้อมูลทางวิชาการ ความรู้ และอีกส่วนคือการเชื่อมด้วยงาน วัฒนธรรมอย่างเช่น หมู่บ้านในลุ่มน้ำอิงจะจัดงานสืบชะตาแม่น้ำ บวช ป่า เครือข่ายทางน้ำโขงก็จะมาก่อนหนึ่งวัน มาแลกเปลี่ยนกันเป็นวง ธรรมชาติ”

(นายจิ นามสมมุติ, สัมภาษณ์, 21 ธันวาคม 2555)

- แคนนำในชุมชนและแคนนำในเครือข่าย ที่ได้ร่วมถ่ายทอด ประสบการณ์ร่วมกับคณะกรรมการชุมชนในพื้นที่ลุ่ม ต่อแนวทางและรูปแบบการจัดการ ทรัพยากรธรรมชาติ ในการดำเนินการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติภายในชุมชนของตนเอง อย่างในกรณีที่ผู้วิจัยได้ร่วมเวทีการแลกเปลี่ยนประสบการณ์การทำงานของชุมชนจากลุ่มน้ำอิงกับ เครือข่ายชุมชนในพื้นที่ลุ่มน้ำกก-เวียงหนองล่อง(สังเกตการณ์เวทีแลกเปลี่ยนของเครือข่าย 15 มกราคม 2556) ที่ได้มีการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ในการจัดการเขตอนุรักษ์พันธุ์ปลาหรือพันธุ์สัตว์ น้ำ การอนุรักษ์ป่าชุ่มน้ำ และการรักษาหรือกันถึงแนวทางการแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นในพื้นที่ของลุ่มน้ำ กก-เวียงหนองล่องร่วมกัน ซึ่งตัวแทนแคนนำในชุมชนและแคนนำในเครือข่ายในลุ่มน้ำอิงที่เข้าร่วม ถ่ายทอดประสบการณ์มี บ้านน้ำแพร่ บ้านงามเมือง และบ้านม่วงชุม ในฐานะที่เป็นพื้นที่ที่มี ประสบการณ์มากกว่าได้ร่วมเสนอแนะทางออกให้ทางเครือข่ายชุมชนในลุ่มน้ำกก-เวียงหนองล่องได้ นำไปปรับใช้กับชุมชนของตนเอง ซึ่งเห็นได้ว่าการขยายพื้นที่การทำงานผ่านการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ร่วมกันระหว่างกลุ่มคนในแต่ละพื้นที่ลุ่มน้ำ เป็นการสร้างให้เกิดการเรียนรู้ร่วมกันที่นำมาสู่การ เชื่อมโยงกันเป็นเครือข่ายไปพร้อมกัน

(2) การเรียนรู้ผ่านกิจกรรมโครงการ (Project bases learning)

ที่ดำเนินการโดยเครือข่ายอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรมลุ่มน้ำโขง-ล้านนา ภายในพื้นที่ ลุ่มน้ำโขงโดยได้รับการสนับสนุนงบประมาณจากองค์กรภายนอก มีโครงการฟื้นฟูชุมชนท้องถิ่นลุ่มน้ำ อิงและชายฝั่งโขง ที่เน้นให้ความสำคัญกับการขยายพื้นที่รูปธรรม และการศึกษาองค์ความรู้ ภูมิ ปัญญาของชุมชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ จากการสะท้อนของ ปรีชา ร้อยแก้วและนายสา นามสมมุติ ดังนี้

“ช่วงนั้นเป็นงานฟื้นฟูชุมชนในพื้นที่เครือข่ายเพื่อสร้างรูปธรรมในการ จัดการ โดยเน้นการขยายเขตอนุรักษ์ การจัดการป่าชุมชน และงาน เกี่ยวกับการรวบรวมข้อมูลองค์ความรู้ ภูมิปัญญาของชุมชนที่เกี่ยวกับการ จัดการทรัพยากรธรรมชาติโดยใช้งานวิจัยชาวบ้าน และการขยาย พื้นที่ของเครือข่ายออกไปในพื้นที่ต้นน้ำบนดอย พื้นที่ลุ่มน้ำกก โดย การลงไปทำงานในชุมชน เป็นงานเกี่ยวกับการสร้างให้ทุกคนได้มา ร่วมกันในการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติของชุมชน ที่จะให้ เขาได้รวมตัวกันในการแลกเปลี่ยนกับชุมชนในลุ่มน้ำอิง ที่มีการจัดทำ เขตอนุรักษ์และการจัดการป่าชุมชน ช่วงนี้จึงมีชุมชนที่เกิดใหม่ที่เรา

เข้าไปทำงานเกิดขึ้น” (นายปรี นามสมมุติ, สัมภาษณ์, 18 กุมภาพันธ์ 2556)

“โครงการฟื้นฟูชุมชน คืองานที่เราทำเป็นงานฟื้นฟูอยู่แล้ว ไม่ว่าจะเป็นงานฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติและวิถีวัฒนธรรม ซึ่งเป็นต้นทุนเดิมที่ทำอยู่แล้ว อย่างโครงการฟื้นฟูระยะที่หนึ่ง มีรูปแบบการทำงานสองแบบ แบบแรกพื้นที่ทำงานแบบงานเย็น เช่น งานอนุรักษ์ป่าชุมชน เป็นลักษณะหนึ่ง อีกลักษณะเป็นพื้นที่ที่มีลักษณะที่ได้รับผลกระทบจากโครงการขนาดใหญ่ เช่นที่น้ำโขง เป็นลักษณะพื้นที่ที่ได้รับผลกระทบจากโครงการขนาดใหญ่ เป็นที่มาของโครงการฟื้นฟูเราก็เริ่มเชื่อมพื้นที่ในการทำงานในโครงการนี้ เพราะแต่ก่อนทำงานถ้าเป็นน้ำอิงก็น้ำอิง น้ำโขงก็น้ำโขง แต่โครงการฟื้นฟูเริ่มเชื่อมความสัมพันธ์ระหว่างคน ผู้คนในน้ำอิงก็ต้องมาแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกัน ไม่ใช่รู้แต่แม่น้ำอิง ชาวบ้านก็มาเรียนรู้ร่วมกันถึงสภาพแม่น้ำโขงด้วย ชาวบ้านก็ต้องรู้ว่ามีความสัมพันธ์กันอย่างไร เริ่มเชื่อมโยงชาวบ้าน แต่ก่อนทำเป็นจุด แต่เมื่อมีโครงการฟื้นฟูก็จะเห็นความสัมพันธ์ของชาวบ้าน ก็จะมีการสรุป ประชุม สัมมนา แลกเปลี่ยนกัน พบปะกันของแม่น้ำอิงกับแม่น้ำโขง มีการเรียนรู้ร่วมกัน ไปศึกษาดูงานแลกเปลี่ยนร่วมกัน” (นายสา นามสมมุติ, สัมภาษณ์, 27 ธันวาคม 2555)

โครงการสื่อชุมชนลุ่มน้ำโขง เน้นการจัดการองค์ความรู้และรวบรวมองค์ความรู้ของชุมชน เพื่อนำมาใช้ในการสื่อสารต่อสังคมภายนอก จากการสะท้อนของ นายนพ นามสมมุติ ผู้ประสานงานโครงการสื่อชุมชนลุ่มน้ำโขง ดังนี้

“โครงการสื่อชุมชนลุ่มน้ำโขงเน้นการสร้างการเรียนรู้ในการผลิตสื่อเพื่อการสื่อสารต่อพื้นที่สาธารณะของชุมชน ในการนำเสนอตัวตน ภูมิปัญญา วิถีชีวิตของคนในชุมชนให้ได้รับรู้และเข้าใจต่อแนวทางการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของชุมชน โดยอาศัยการจัดการองค์ความรู้และถอดประสบการณ์ของชุมชนในการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติ ก็จะมีการอบรมให้ความรู้กับเทคนิคการใช้เครื่องมือเช่น กล้องถ่ายภาพ การตัดต่อ และการเขียนข่าว การนำเสนอประเด็นข่าว ให้กับแกนนำในชุมชน อาสาสมัครคนรุ่นใหม่ในชุมชน ที่เป็นผู้นำเสนอข้อมูลของตัวเองออกมาเพื่อสื่อสารกับภายนอก” (นายนพ นามสมมุติ, สัมภาษณ์, 25 ธันวาคม 2555)

การดำเนินกิจกรรมในแต่ละโครงการเป็นการนำชุดประสบการณ์ องค์ความรู้ของเครือข่ายที่ได้จากการถอดบทเรียนและการจัดการองค์ความรู้ จากประสบการณ์การเคลื่อนไหวที่ผ่านมาและการสร้างรูปธรรมในการอนุรักษ์ของชุมชนในพื้นที่ลุ่มน้ำ มาใช้เป็นแนวทางในการดำเนินการในพื้นที่ชุมชนอื่นๆ ในพื้นที่ลุ่มน้ำ อย่างเช่น รูปแบบการจัดการเขตอนุรักษ์ปลาหรือพันธุ์สัตว์น้ำ การจัดการป่าชุมชน การจัดการป่าชุมชนน้ำหรือป่าริมน้ำ การจัดการหนองน้ำ การนำกระบวนการศึกษาวิจัยชาวบ้านและงานวิจัยประวัติศาสตร์นิเวศวัฒนธรรม มาปรับใช้เป็นเครื่องมือในการสร้างให้เกิดการเรียนรู้ร่วมกันของคนในชุมชนทั้งการศึกษารวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับองค์ความรู้ ภูมิปัญญาของชุมชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ซึ่งเป็นแนวทางของเครือข่ายที่เน้นการสร้างให้ชุมชนได้เกิดองค์ความรู้จากการเรียนรู้ร่วมกัน สะท้อนจากบทสัมภาษณ์ของ นายนิ นามสมมุติ ประธานเครือข่ายอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรมลุ่มน้ำโขง-ล้านนา ดังนี้

“ครูอาจจะมีพื้นฐานความเป็นครูมาก่อน ครูเลยเชื่อว่าการจะเปลี่ยนคนต้องเปลี่ยนด้วยความรู้ องค์ความรู้ การใส่ความรู้ใหม่เข้าไปจะไปเปลี่ยนความรู้สึกนึกคิด การที่เราลงไปทำกับคนที่ถูกกระทำก็ได้ความรู้ใหม่ คนที่ไปทำก็ได้ความรู้เช่นกัน ถ้าพูดด้วยความรู้ศัตรูก็จะมีและเป็นการปราบศัตรูที่ง่ายที่สุด เอาอยู่ดีไม่ต้องออกไม่ต้องทะเลาะกันมาก เรื่ององค์ความรู้เป็นอะไรที่ชัดเจน ”

(นายนิ นามสมมุติ, สนทนากลุ่ม, 21 ธันวาคม 2555)

การก่อเกิดกระบวนการเรียนรู้ของผู้กระทำการในพื้นที่ลุ่มน้ำ เน้นการเรียนรู้ในการจัดการองค์ความรู้และรวบรวมองค์ความรู้ของชุมชนในแต่ละพื้นที่ เพื่อนำมากำหนดเป็นแนวทางในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของตนเองเป็นการนำต้นทุนทางวัฒนธรรม (Cultural capital) ประเพณี ความเชื่อ และภูมิปัญญาในท้องถิ่นมาปรับใช้ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติเป็นการปรับเปลี่ยนโครงสร้างในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของผู้กระทำการ ที่จะแสดงออกในการสร้างรูปธรรมในการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติ ซึ่งเป็นหลักสำคัญที่นำมาปรับใช้กับองค์ความรู้สมัยใหม่ที่ได้รับมาจากภายนอก กระบวนการเรียนรู้ในช่วงนี้จึงให้ความสำคัญกับการเรียนรู้ผ่านการแลกเปลี่ยนองค์ความรู้ของคนในพื้นที่ลุ่มน้ำเพื่อค้นหาองค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นผ่านกระบวนการมีส่วนร่วมของกลุ่มคนในชุมชน

นอกจากนี้ยังให้ความสำคัญกับกระบวนการเรียนรู้ในการนำเสนอตัวตนอัตลักษณ์ องค์ความรู้ และภูมิปัญญาในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำ ผ่านกระบวนการผลิตสื่อในรูปแบบต่างๆ เช่น การจัดทำสารคดี การเขียนรายงานข่าว เป็นการนำเสนอต่อพื้นที่สาธารณะที่จะนำไปสู่การสร้างความเข้าใจสังคมภายนอกต่อแนวทางการจัดการและแนวคิดการเคลื่อนไหวจัดการทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่ลุ่มน้ำโขง เพื่อสร้างเครือข่ายการสนับสนุนและการยอมรับจากภายนอกผ่านสื่อสังคมออนไลน์ ซึ่งเป็นการสร้างต้นทุนทางสังคม (Social capital) และสะสมต้นทุนทางสัญลักษณ์ (Symbolic capital) ในการเคลื่อนไหวเรียกร้องกระบวนการมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในลุ่มน้ำโขง

2) **วิธีการเรียนรู้** วิธีการการเรียนรู้ในการสร้างให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันผ่านกลุ่มผู้กระทำการในแต่ละพื้นที่ลุ่มน้ำ เน้นการสร้างประสบการณ์การเรียนรู้จากการลงมือปฏิบัติร่วมกันผ่านกระบวนการกลุ่ม (Group learning process) ทั้งการเข้าร่วมกิจกรรมโครงการ การร่วมแลกเปลี่ยนประสบการณ์ระหว่างพื้นที่ลุ่มน้ำ ที่ทำให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ในการสร้างรูปธรรมในการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติ และการสื่อสารต่อสังคมภายนอกผ่านกระบวนการผลิตสื่อ เช่น เว็บไซต์ หนังสือรายเดือน วิทยุชุมชน นิทรรศการเคลื่อนที่ และการจัดทำสารคดี เหล่านี้เป็นการพัฒนาศักยภาพของผู้กระทำการและเป็นการสร้างพื้นที่การยอมรับทางสังคมไปพร้อมกัน มีรายละเอียดดังนี้

(1) **การร่วมปฏิบัติจริงในกิจกรรมโครงการ** ที่ทางเครือข่ายได้ดำเนินโครงการสนับสนุนและส่งเสริมกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชน ในการการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติ โดยอาศัยองค์ความรู้และภูมิปัญญาของชุมชน โดยอาศัยองค์ความรู้และประสบการณ์จากการเคลื่อนไหวที่ผ่านมา มาดำเนินการถ่ายทอด ภายใต้อำนาจ “โครงการฟื้นฟูชุมชนท้องถิ่นลุ่มน้ำอิงและชายฝั่งโขง” ที่เน้นการสร้างรูปธรรมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในระดับชุมชนการศึกษารวบรวมองค์ความรู้ และการสนับสนุนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกันในระดับเครือข่ายลุ่มน้ำ ทั้งในพื้นที่ลุ่มน้ำอิง พื้นที่ชายฝั่งโขง พื้นที่ลุ่มน้ำหาง-งาว และพื้นที่ลุ่มน้ำกก-เวียงหนองล่อง ซึ่งเป็นช่วงที่เครือข่ายมีการจัดการเรียนรู้ต่อชุมชนในเครือข่ายอย่างเป็นระบบและเป็น การขยายพื้นที่การดำเนินงานของเครือข่ายให้ครอบคลุมลุ่มน้ำทั้งระบบ เป็นการสร้างให้เกิดการเรียนรู้ร่วมกันในเครือข่ายจากการร่วมกิจกรรมในการอนุรักษ์ สอดคล้องกับการอธิบายของ เกรียงไกร แจ้งสว่าง ว่า

“โครงการฟื้นฟูที่เครือข่ายได้ดำเนินการเป็นโครงการที่เหมือนการ กลับมาตั้งหลักในการเรียนรู้ร่วมกัน จากรูปธรรมที่ชุมชนในเครือข่าย ร่วมกันทำ และเป็นรูปธรรมที่จับต้องได้ เป็นการกลับมาตั้งไข่ในการ เรียนรู้ภายในเครือข่าย” (นายเกรียง นามสมมุติ , สนทนากลุ่ม 21 ธันวาคม 2555)

รูปธรรมในการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติที่ชุมชนได้ เรียนรู้จากเข้าร่วมโครงการ มี การสร้างเขตอนุรักษ์พันธุ์ปลาหรือพันธุ์สัตว์น้ำ เขตอนุรักษ์ป่าริมน้ำ และป่าชุมชน เป็นกิจกรรมที่ทำให้เกิดการเรียนรู้ร่วมกันของคนในชุมชน ต่อการกำหนดแผนในการใช้ ประโยชน์ทรัพยากรธรรมชาติและกำหนดกติการ่วมกันในการดูแลรักษาและอนุรักษ์ของชุมชน โดยอาศัยกระบวนการมีส่วนร่วมโดยผ่านกระบวนการประชาคมของหมู่บ้าน ซึ่งอีกนัยหนึ่งเป็นการทำให้คนในชุมชนได้ตระหนักถึงสิทธิของชุมชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของตนเอง และการ เรียนรู้ในการประยุกต์ใช้ความเชื่อและพิธีกรรมทางศาสนาใช้ในการสร้างสำนึกของคนในชุมชนต่อ ความสำคัญของทรัพยากรธรรมชาติในชุมชน ผ่านการใช้พิธีกรรมบวชป่า บวชเขตอนุรักษ์พันธุ์ปลา

และการสืบชะตาแม่น้ำ มาใช้เป็นพิธีกรรมร่วมในการจัดทำเขตอนุรักษ์ของชุมชน (เครือข่ายอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรมลุ่มน้ำโขง-ล้านนา, 2553: 39-46)

การเข้าร่วมโครงการสื่อชุมชนลุ่มน้ำโขง ที่สร้างให้เกิดประสบการณ์ในการสื่อสารและการถ่ายทอดในพื้นที่สาธารณะทั้งภายในพื้นที่ลุ่มน้ำและสังคมภายนอก เป็นการนำเสนอข้อมูลที่ได้จากการรวบรวมและศึกษาของเครือข่ายชุมชน ที่เกี่ยวกับความหลากหลายของทรัพยากรธรรมชาติ ความสัมพันธ์ของวิถีชีวิตชุมชนกับทรัพยากรในท้องถิ่น สภาพผลกระทบที่เกิดขึ้นภายในพื้นที่ และองค์ความรู้ภูมิปัญญาของชุมชนในการจัดการ มาใช้ในการผลิตเป็นสื่อในการสื่อสารและการถ่ายทอดต่อคนภายนอกผ่านช่องทางที่ทางเครือข่ายสร้างขึ้น เช่น เว็บไซต์เรารักแม่น้ำโขง หนังสือแม่โขงโพสต์รายเดือน วิทยุชุมชนคนลุ่มน้ำโขง การผลิตสื่อนิทรรศการเคลื่อนที่ และการจัดทำสารคดี ซึ่งเน้นให้ความสำคัญกับกระบวนการผลิตที่คนในชุมชนเข้ามีส่วนร่วมในกระบวนการผลิต โดยผ่านการอบรมในการผลิตสื่อทั้งการเก็บรวบรวมข้อมูล เทคนิคการเขียน เทคนิคการใช้เครื่องมือและอุปกรณ์ในการถ่ายทำเป็นต้น การร่วมโครงการทำให้เครือข่ายชุมชนได้เรียนรู้ทักษะในการสื่อสาร การถ่ายทอด แนวทางการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของชุมชน และการนำเสนอประเด็นปัญหาต่อพื้นที่สาธารณะ

(2) การแลกเปลี่ยนประสบการณ์ระหว่างพื้นที่ลุ่มน้ำ นอกจากการเรียนรู้ผ่านการดำเนินกิจกรรมจากโครงการแล้ว ในช่วงนี้ยังมีการสร้างเครือข่ายการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ร่วมกันระหว่างพื้นที่ลุ่มน้ำทั้งในประเด็น ด้านการอนุรักษ์และฟื้นฟู การแลกเปลี่ยนสถานการณ์ในแต่ละพื้นที่ของชุมชน ผ่านการจัดเวทีแลกเปลี่ยนสถานการณ์ การประชุมเครือข่าย และการแลกเปลี่ยนผ่านงานทางด้านวัฒนธรรมของชุมชน เช่น การจัดงานสืบชะตาแม่น้ำบวชป่า ที่ชุมชนในเครือข่ายที่เข้าร่วมกิจกรรม ซึ่งมีการแลกเปลี่ยนผ่านวงประชุมอย่างไม่เป็นทางการ ถึงประสบการณ์การจัดการ การดูแลรักษาทรัพยากรของคนในชุมชน และสถานการณ์ปัญหาในพื้นที่เกิดขึ้น ที่นำมาสู่การแลกเปลี่ยนถึงแนวทางและการช่วยเหลือซึ่งกันระหว่างเครือข่าย

“เครือข่ายในแต่ละพื้นที่ลุ่มน้ำต่อนั้น มีการแลกเปลี่ยนระหว่างชุมชน ในแต่ละเครือข่ายให้ได้มาแลกเปลี่ยนทั้งจากการเข้าร่วมเวทีแลกเปลี่ยนระหว่างลุ่มน้ำ การเข้าร่วมกิจกรรมสืบชะตาแม่น้ำ บวชป่า การศึกษาดูงานในพื้นที่ชุมชนที่มีรูปธรรมการจัดการ ในพื้นที่บ้านปากอิ่งใต้ บ้านงามเมือง บ้านม่วงชุม บ้านห้วยลึก แต่ละพื้นที่ก็จะมาแลกเปลี่ยนกันและช่วยเหลือกันหากในแต่ละพื้นที่มีกิจกรรมการเคลื่อนไหว”

(นายเกรียง นามสมมุติ, สัมภาษณ์ 21 ธันวาคม 2555)

นอกจากนี้ยังมีการแลกเปลี่ยนรูปธรรมการจัดการ ผ่านแหล่งเรียนรู้ในพื้นที่ชุมชนต้นแบบในการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติ แก่ชุมชนในเครือข่ายที่จะนำไปปรับใช้ในพื้นที่ชุมชนของตนเอง เช่น ชุมชนต้นแบบในลุ่มน้ำอิง อย่างบ้านม่วงชุม ตำบลครึ่ง อำเภอเชียงของ และชุมชนบ้านงามเมือง ตำบลยางฮอม อำเภอขุนตาล จังหวัดเชียงราย ซึ่งเป็นชุมชนต้นแบบที่ชุมชน

ในเครือข่ายในพื้นที่ลุ่มน้ำอื่นได้เข้ามาศึกษาดูงานในประเด็น การจัดการเขตอนุรักษ์พันธุ์ปลาหรือพันธุ์สัตว์น้ำ การจัดการป่าริมน้ำ การจัดการป่าชุมชน และการจัดการหนองน้ำ เป็นต้น

3) เนื้อหา/องค์ความรู้ เนื้อหาการเรียนรู้ร่วมกันของกลุ่มผู้กระทำการที่เรียนรู้ร่วมกันมี เนื้อหาเกี่ยวกับสถานการณ์การสร้างเขื่อนในแม่น้ำโขงที่ส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตของชุมชนท้องถิ่นในลุ่มน้ำโขงที่ได้จากการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ผลกระทบที่เกิดขึ้นในพื้นที่เพื่อนำเสนอต่อสื่อสาธารณะ และเนื้อหาองค์ความรู้เกี่ยวกับ การจัดการทรัพยากรธรรมชาติแบบองค์รวม รูปแบบการสื่อสารกับสังคมภายนอก ภูมิประเพณีในการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติ และการปรับประยุกต์ใช้ความเชื่อ ประเพณีและพิธีกรรมทางศาสนา เป็นองค์ความรู้ที่ได้จากการสรุปบทเรียนและถอดองค์ความรู้จากประสบการณ์การเคลื่อนไหวจัดการทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำที่ผ่านมา ที่ถูกนำมาเป็นเนื้อหาและองค์ความรู้ในการสร้างให้เกิดการเรียนรู้ร่วมกันในพื้นที่ลุ่มน้ำสาขา ซึ่งเนื้อหาเหล่านี้ได้ส่งผลกระทบต่อแนวทางการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในแต่ละพื้นที่ลุ่มน้ำ มีรายละเอียดดังนี้

(1) เนื้อหาเกี่ยวกับสถานการณ์การสร้างเขื่อนในลุ่มน้ำโขงที่ ส่งผลกระทบต่อความหลากหลายของทรัพยากรธรรมชาติและวิถีชีวิตของชุมชนในพื้นที่ลุ่มน้ำหลักและลุ่มน้ำสาขาเป็นผลกระทบจากโครงการสร้างเขื่อนในแม่น้ำโขงของประเทศจีนในเขตยูนนาน ซึ่งมีแผนในก่อสร้างเขื่อนในแม่น้ำโขงตอนบนทั้งหมด 8 แห่ง มีการดำเนินการก่อสร้างแล้วเสร็จจำนวน 4 เขื่อน คือ เขื่อนมันวาน (Manwan) เขื่อนต้าเฉาซาน (Dachaoshan) เขื่อนเซี่ยวหวาน (Xiaowan) เขื่อนจิงฮง (Jinghong) สำหรับเขื่อนที่ยังไม่ได้เริ่มก่อสร้างแต่อยู่ในแผนของการศึกษาอีก 4 เขื่อนคือ เขื่อนก่งเก๋ยว เขื่อนนัวชาติ เขื่อนกัลลังบา และเขื่อนเมงซง (โครงการแม่น้ำเพื่อชีวิต, 2551: 9-17) นอกจากนี้ยังมีความพยายามในการวางแผนสร้างเขื่อนในแม่น้ำโขงตอนล่างอีกจำนวน 11 แห่ง ประกอบด้วย เขื่อนปากแบ่ง เขื่อนหลวงพระบาง เขื่อนไชยบุรี เขื่อนปากลาย เขื่อนसानะคาม เขื่อนปากชม เขื่อนบ้านกุ่ม เขื่อนลาดเสือ เขื่อนดอนสะโฮง เขื่อนสตึงตริง และเขื่อนซาบอ (มนตรี จันทะวงศ์, 2552: 125-126) ซึ่งปัจจุบันกำลังมีการดำเนินการสร้างเขื่อนไชยบุรี ในแขวงไชยบุรี ประเทศลาว การสร้างเขื่อนในแม่น้ำโขงตอนบนในประเทศจีนที่แล้วเสร็จไปแล้วนั้น ได้ส่งผลกระทบต่อระบบนิเวศ พันธุ์ปลาและวิถีชีวิตของชุมชนที่พึ่งพาแม่น้ำโขง จากการเปลี่ยนแปลงของระดับการขึ้นลงของแม่น้ำโขงที่ผิดปกติและการลดลงของระดับน้ำต่ำสุดในฤดูแล้ง ซึ่งเกิดจากการควบคุมการเปิด-ปิดเขื่อนเพื่อการเดินเรือพาณิชย์ของประเทศจีน

เครือข่ายชุมชนได้รวมตัวกันเป็นเครือข่ายในการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ถึงผลกระทบที่เกิดขึ้นในระดับชุมชน เพื่อนำข้อค้นพบจากการศึกษาเสนอต่อพื้นที่สาธารณะให้ได้รับรู้ถึงผลกระทบจากการสร้างเขื่อนในแม่น้ำโขงที่มีต่อชุมชน ให้เกิดเป็นประเด็นทางสังคมที่จะนำไปสู่การเรียกร้องต่อรัฐบาลจีนและประเทศในอนุภาคลุ่มน้ำโขงที่มีแผนในการดำเนินโครงการสร้างเขื่อนในแม่น้ำโขงตอนล่างให้เห็นถึงผลกระทบที่เกิดขึ้นกับชุมชนในพื้นที่ลุ่มน้ำโขง เช่น การยื่นจดหมายเปิดผนึกของเครือข่ายอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรมลุ่มน้ำโขง-ล้านนา ณ บ้านปากอิงใต้ อำเภอยางชุมน้อย จังหวัดศรีสะเกษ ระหว่างวันที่ 25 - 27 เมษายน 2552 ถึงรัฐบาลไทยและรัฐบาลจีนถึงผลกระทบที่ชุมชนชายฝั่งโขงได้รับผลกระทบจากการสร้างเขื่อนในแม่น้ำโขงตอนบนของประเทศจีน ที่ทำให้เกิดภาวะน้ำท่วม พื้นที่ริมตลิ่งและพื้นที่ทำกินของชุมชนพังทลาย ทำให้เกิดความเสียหาย

เบื้องต้นไม่ต่ำกว่า 85 ล้านบาท (โครงการสื่อชุมชนลุ่มน้ำโขง, 2553: 59) ซึ่งชุมชนในเครือข่ายได้รวมตัวกันในการแก้ปัญหาเบื้องต้นร่วมกันต่อเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นทั้งการเคลื่อนไหวเรียกร้องผ่านรัฐบาลไทยและรัฐบาลจีน และการร่วมกันสร้างแนวกันดินลิ่งพัง โดยใช้วัสดุอุปกรณ์ที่มีอยู่ในแต่ละชุมชนร่วมกัน เหตุการณ์ผลกระทบจากการสร้างเขื่อนในแม่น้ำโขงทำให้เกิดการรวมตัวกันเป็นเครือข่ายการเรียนรู้ร่วมกันในแก้ปัญหาที่เกิดขึ้น

(2) การจัดการทรัพยากรธรรมชาติแบบองค์รวม ที่ต้องคำนึงถึงการจัดการทั้งพื้นที่ต้นน้ำ ลุ่มน้ำหลักและลุ่มน้ำสาขาในพื้นที่ลุ่มน้ำโขง ที่เครือข่ายพยายามขยายพื้นที่การจัดการทรัพยากรธรรมชาติออกไปในพื้นที่ชุมชนทั้งในพื้นที่ต้นน้ำในลุ่มน้ำหงาว-งาว ลุ่มน้ำสาขาในพื้นที่ลุ่มน้ำกก-เวียงหนองล่อง ที่มีความสัมพันธ์กันระหว่างพื้นที่ในระบบนิเวศวัฒนธรรมลุ่มน้ำโขง ซึ่งไม่สามารถแยกการจัดการในพื้นที่ใดพื้นที่หนึ่งได้ เพราะแต่ละพื้นที่ลุ่มน้ำต่างมีความสัมพันธ์กันทางระบบนิเวศที่มีความเชื่อมโยงกัน เช่น การขึ้นมาวางไข่ของปลาจากแม่น้ำโขงในแม่น้ำสาขาในช่วงฤดูน้ำหลาก การเปลี่ยนแปลงปริมาณน้ำในแม่น้ำโขงที่ส่งผลกระทบต่อระบบนิเวศของลุ่มน้ำสาขา และพื้นที่ต้นน้ำที่เป็นแหล่งน้ำที่ไหลมาสมทบในแม่น้ำสายหลัก หากพื้นที่ต้นน้ำไม่มีน้ำพื้นที่ลุ่มน้ำหลักเองก็จะได้รับผลกระทบไปพร้อมกัน เป็นต้น เหล่านี้เป็นความสัมพันธ์กันระหว่างพื้นที่ลุ่มน้ำที่ชุมชนในเครือข่ายได้มาเรียนรู้ร่วมกันเพื่อสร้างแนวทางร่วมกันในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในภาพรวมของลุ่มน้ำเดียวกัน ที่ให้ความสำคัญกับการจัดการลุ่มน้ำทั้งระบบลุ่มน้ำจึงนำมาสู่การขยายพื้นที่รูปธรรมในพื้นที่ชุมชนต่างๆ ทั้งลุ่มน้ำให้ได้มาเรียนรู้ร่วมกันถึงแนวคิดการจัดการลุ่มน้ำแบบองค์รวม

(3) รูปแบบการสื่อสารกับสังคมภายนอก ที่ทางเครือข่ายได้สร้างช่องทางการสื่อสาร ผ่าน การผลิตหนังสือชุดความรู้ เว็บไซต์ ชุมนิทรรศการและวิทยุชุมชน ในการนำเสนอข้อมูล องค์ความรู้ ของเครือข่ายชุมชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ และผลกระทบที่เกิดขึ้นกับวิถีชีวิตของคนท้องถิ่น เป็นพื้นที่ในการเผยแพร่ให้เกิดความเข้าใจถึงอุดมการณ์และแนวคิดในการเคลื่อนไหวของเครือข่ายเพื่อสร้างให้เกิดความเข้าใจต่อคนภายนอก นอกจากนี้การร่วมกันผลิตสื่อทางเลือกที่คนในท้องถิ่นเป็นผู้นำเสนอเนื้อหาและองค์ความรู้ของตนเอง ผ่านกระบวนการผลิตเป็นชุดสื่อต่างๆ ที่ต้องมีการรวบรวมข้อมูล วิเคราะห์ และจัดระบบองค์ความรู้ในมุมมองของคนในท้องถิ่น (Emic View) ที่สามารถถ่ายทอดวิถีชีวิตของตนเองได้อย่างตรงตามความเป็นจริงที่เกิดขึ้นในพื้นที่ลุ่มน้ำ ทำให้เครือข่ายได้เกิดการเรียนรู้ร่วมกันในการจัดการองค์ความรู้ของชุมชนอย่างเป็นระบบ

(4) องค์ความรู้ในการสร้างรูปธรรมในการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติ โดยกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชน ที่เครือข่ายใช้เป็นแนวทางในการเคลื่อนไหวในพื้นที่ลุ่มน้ำโขง เพื่อให้ชุมชนในเครือข่ายได้เกิดการเรียนรู้ร่วมกันต่อกระบวนการมีส่วนร่วมในการสร้างรูปธรรมในการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติภายในชุมชน โดยมีการกำหนดแผนและกฎกติการวมกันของคนในชุมชน ผ่านกระบวนการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน เช่น การสร้างเขตอนุรักษ์พันธุ์ปลาหรือสัตว์น้ำของ บ้านงามเมือง ตำบลยางฮอม อำเภอขุนตาล จังหวัดเชียงราย ที่มีการกำหนดเขตอนุรักษ์ในแม่น้ำ ให้เป็นเขตสงวนห้ามไม่ให้มีการเข้าไปใช้ประโยชน์หรือจับสัตว์น้ำในเขตดังกล่าว ซึ่งมีการกำหนดความยาวของแนวเขตร่วมกันในเวทีประชุมประชาคมของหมู่บ้าน โดยให้สมาชิกทุกคนได้ร่วมแสดงความคิดเห็นและออกกฎระเบียบของชุมชนในการควบคุมการใช้ประโยชน์ร่วมกัน และการจัดการป่าชุมชน เป็นการกำหนดพื้นที่ในการใช้ประโยชน์ การอนุรักษ์ และ

การฟื้นฟูในพื้นที่ป่าของชุมชนโดยจะมีการกำหนดเขตพื้นที่ป่าออกเป็น พื้นที่ป่าใช้สอยที่ชาวบ้านสามารถเข้าไปหาของป่า เก็บพืชผัก และสมุนไพร พื้นที่ป่าฟื้นฟูจะเป็นพื้นที่ป่าเดิมที่เสื่อมโทรมที่ชุมชนจะกำหนดให้เป็นพื้นที่ปลูกป่าเพิ่มเติม และพื้นที่ป่าอนุรักษ์หรือพื้นที่ป่าต้นน้ำที่ห้ามไม่ให้มีการเข้าไปใช้ประโยชน์หรือดำเนินกิจกรรมใดๆที่จะส่งผลกระทบต่อระบบนิเวศความหลากหลาย นอกจากนี้ก็จะมีการออกกฎระเบียบของชุมชนในการกำหนดบทลงโทษและการใช้ประโยชน์ เช่น การให้ชาวบ้านสามารถเข้าไปตัดไม้เพื่อการซ่อมแซมบ้านได้แต่ต้องได้รับการอนุญาตจากคณะกรรมการหมู่บ้านหรือต้องผ่านประชาคมหมู่บ้านเสียก่อนซึ่งขึ้นอยู่กับระเบียบของแต่ละชุมชน

การสร้างการเรียนรู้ต่อชุมชนในเครือข่ายผ่านการสร้างรูปธรรมในการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติของชุมชน โดยอาศัยกระบวนการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน ทั้งการกำหนดเขต การออกกฎระเบียบของชุมชน และการร่วมกันดูแลรักษา ที่ทำให้คนในชุมชนเกิดความเข้าใจต่อแนวทางการจัดการทรัพยากรธรรมชาติโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในภาพรวมของกลุ่มน้ำ

(5) องค์ความรู้ในการปรับประยุกต์ ใช้ความเชื่อ ประเพณีและพิธีกรรมทางศาสนา มาใช้ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในชุมชน เช่น พิธีสืบชะตาแม่น้ำ เป็นกิจกรรมที่สร้างให้เกิดสำนึกร่วมของคนในพื้นที่ลุ่มน้ำ เป็นการประยุกต์จากความเชื่อเรื่องการสืบชะตาคนหรือหมู่บ้าน จากการสืบชะตาคนเพื่อต่อชีวิตให้ยืนยาว ซึ่งมักจะทำในช่วงเวลาเจ็บป่วย มีเคราะห์กรรม ทำบุญวันเกิด มีโชค เป็นต้น ให้เกิดความสุขเป็นสิริมงคล เกิดความสำเร็จในชีวิต นำมาใช้กับแม่น้ำเพื่อให้ทุกคนตระหนักถึงผลการเปลี่ยนแปลงของแม่น้ำ ซึ่งในแต่ละชุมชนจะมีการกำหนดการจัดพิธีกรรมขึ้นทุกปีพร้อมกับการจัดพิธีกรรมบวชป่าและการบวชวังสงวน เป็นการประยุกต์ใช้ความเชื่อและพิธีกรรมทางศาสนาพุทธมาใช้ในการรักษาป่าของชุมชน ซึ่งชาวบ้านจะประกอบพิธีกรรมทางศาสนาและใช้ผ้าเหลืองผูกอบต้นไม้ที่จะช่วยกันดูแลรักษาไว้ เป็นกุศโลบายที่สร้างขึ้นให้เกิดความยำเกรงต่อการคิดที่จะตัดทำลายป่าไม้ และทุกคนก็จะช่วยกันดูแลรักษา สำหรับการบวชแม่น้ำก็จะใช้ผ้าเหลืองหรือธงธรรมจักรมากันแนวเขตในแม่น้ำ ให้เป็นเขตอภัยทานที่ห้ามไม่ให้คนในชุมชนและคนภายนอกเข้ามาจับสัตว์น้ำในบริเวณนั้น ซึ่งในพื้นที่ลุ่มน้ำอิง ลุ่มน้ำกก พื้นที่ชายฝั่งโขง ชุมชนในเครือข่ายจะมีการจัดพิธีบวชป่าและสืบชะตาแม่น้ำในทุกปีภายในชุมชนของตนเอง โดยมีคนในชุมชน ชุมชนใกล้เคียง และชุมชนในเครือข่ายลุ่มน้ำต่างๆ เข้าร่วม

เนื้อหา/องค์ความรู้ ที่นำมาเรียนรู้ร่วมกันที่สร้างให้เกิดพื้นที่การเรียนรู้ร่วมกันในเครือข่ายชุมชนได้ขยายออกไปสู่ชุมชนและกลุ่มคนในพื้นที่ลุ่มน้ำ เป็นเนื้อหา/องค์ความรู้ที่ได้จากการประสบการณ์การเคลื่อนไหวและการศึกษาโดยอาศัยกระบวนการวิจัยชาวบ้านมาเป็นเครื่องมือในการจัดการองค์ความรู้ เป็นการถอดบทเรียนและชุดองค์ความรู้ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนร่วมกัน เพื่อนำมาขยายและสร้างให้เกิดชุมชนรูปธรรมในการฟื้นฟูและอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติในชุมชน ในพื้นที่ลุ่มน้ำโขง ทั้งในเครือข่ายชุมชนริมฝั่งโขง ลุ่มน้ำกก-เวียงหนองล่อง ลุ่มน้ำอิง และลุ่มน้ำหงาว-งาว ที่ทำให้เกิดการขยายพื้นที่รูปธรรมการขยายแนวคิดการจัดการ และการสร้างกลไกเครือข่ายทางสังคมในพื้นที่ลุ่มน้ำ ที่มาร่วมเคลื่อนไหวในภาพรวมเดียวกัน ทั้งลุ่มน้ำ

4) ฐาน/แหล่งเรียนรู้ ฐานความรู้หรือแหล่งเรียนรู้ที่นำไปสู่การปรับเปลี่ยนแนวทางการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของเครือข่าย ที่นำไปสู่การเรียนรู้ร่วมกันในการจัดการแบบองค์รวมในลุ่มน้ำที่ให้ความสำคัญของความสัมพันธ์ของลุ่มน้ำหลักและลุ่มน้ำสาขาเป็นภาพรวมเดียวกันในการเคลื่อนไหวต่อแนวการจัดการทั้งลุ่มน้ำโขง ในช่วงนี้เน้นการเรียนรู้จากฐานการเรียนรู้ที่ได้จากประสบการณ์การเคลื่อนไหวที่ผ่านมาของเครือข่าย ทั้งพื้นที่รูปธรรม องค์ความรู้ กระบวนการทำงาน และวิธีการ นำมาสร้างการเรียนรู้เพื่อขยายชุมชนและเครือข่ายชุมชนภายในพื้นที่ลุ่มน้ำโขง ประกอบด้วยฐานการเรียนรู้ ดังนี้

(1) พื้นที่ลุ่มน้ำสาขาและลุ่มน้ำโขง ที่มีสถานการณ์ปัญหาเกี่ยวกับผลกระทบจากโครงการสร้างเขื่อนในแม่น้ำโขงของรัฐบาลจีนในพื้นที่แม่น้ำโขงตอนบนและโครงการระเบิดแก่งในแม่น้ำโขงที่ได้ดำเนินการแล้วเสร็จแล้วในระยะแรก ที่ส่งผลให้ระดับน้ำในแม่น้ำโขงขึ้นลงผิดปกติ การเกิดการทับถมของตะกอนทราย และการพังทลายของตลิ่งริมฝั่งแม่น้ำโขง ได้ส่งผลกระทบต่อระบบนิเวศในแม่น้ำโขงที่ทำให้แหล่งทำประมงของชาวบ้านเปลี่ยนแปลงไป พื้นที่ทำการเกษตรริมฝั่งถูกกัดเซาะ และความหลากหลายในแม่น้ำโขงทั้งการลดลงของโก(สาหร่ายแม่น้ำโขง) จำนวนพันธุ์ปลาที่ลดน้อยลง ซึ่งทั้งหมดนี้ได้ส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตของคนหาปลา ชาวบ้านที่อาศัยทำการเกษตรริมโขง และกลุ่มผู้หญิงที่ดำรงชีวิตในการเก็บโกในแม่น้ำโขง และนอกจากนั้นยังส่งผลกระทบต่อชุมชนในพื้นที่ลุ่มน้ำสาขาด้วยเช่นกันทั้งปริมาณน้ำขึ้นลงที่ผิดปกติ พื้นที่ริมฝั่งแม่น้ำพังทลายและความหลากหลายของระบบนิเวศที่ถูกทำลาย เพราะแม่น้ำสาขานั้นจะได้รับผลกระทบโดยตรงจากการเปลี่ยนแปลงของแม่น้ำโขง (โครงการแม่น้ำและชุมชน, 2551:18-29) ซึ่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตของคนและชุมชนในพื้นที่ลุ่มน้ำที่ทุกคนได้รับรู้จากประสบการณ์ตรง ได้นำมาสู่การขยายพื้นที่การดำเนินงานในภาพรวมของลุ่มน้ำทั้งระบบ ในการเรียนรู้ร่วมกันในการหาแนวทางในการจัดการและการฟื้นฟูทรัพยากรภายในชุมชน ตลอดจนการเรียนรู้ร่วมกันในการเคลื่อนไหวเพื่อเรียกร้องและเสนอการจัดการทรัพยากรโดยชุมชนทั้งระบบลุ่มน้ำ ต่อผู้รับผิดชอบโครงการพัฒนาต่างๆที่ลงมาในพื้นที่ลุ่มน้ำโขง

(2) โครงการฟื้นฟูชุมชนท้องถิ่นลุ่มน้ำอิงตอนปลายและชายฝั่งโขง ดำเนินการโดยเครือข่าย ที่ได้นำชุดความรู้และประสบการณ์การทำงานที่ผ่านมากำหนดเป็นแนวทางในการส่งเสริมและสนับสนุนกระบวนการทำงานของเครือข่ายชุมชนในพื้นที่ลุ่มน้ำ ในการสร้างรูปธรรมการอนุรักษ์โดยอาศัยภูมิปัญญาของชุมชน และการเคลื่อนไหวเชิงเครือข่ายในการเสนอแนะแนวทางการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในระดับนโยบายลุ่มน้ำ โดยการดำเนินโครงการเน้นการขยายพื้นที่ชุมชนรูปธรรมในการจัดการและการสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ผ่านงานวิจัยชาวบ้าน ในพื้นที่ลุ่มน้ำอิง พื้นที่ชุมชนชายฝั่งโขง ขยายพื้นที่ทำงานไปในพื้นที่ลุ่มน้ำก-เวียงหนองหล่ม และพื้นที่ลุ่มน้ำหงาว-งาว ซึ่งทำให้เกิดการเรียนรู้ร่วมกันของคนในชุมชนผ่านกิจกรรมการจัดทำเขตอนุรักษ์พันธุ์ปลา การจัดการป่าชุมชน การประยุกต์ใช้ประเพณีและความเชื่อของชุมชนในการอนุรักษ์ การศึกษาวิจัยชาวบ้านหรืองานวิจัยประวัติศาสตร์นิเวศวัฒนธรรม และเกิดการแลกเปลี่ยนระหว่างชุมชนระหว่างเครือข่ายพื้นที่ ในการขับเคลื่อนงานรณรงค์เชิงนโยบายร่วมกันในภาพรวมของลุ่มน้ำโขง โครงการที่ดำเนินการโดยเครือข่ายครั้งนี้ทำให้เกิดการขยายตัวของพื้นที่รูปธรรมในฐานการทำงาน

เดิมและการขยายพื้นที่เครือข่ายชุมชนในพื้นที่ลุ่มน้ำใหม่จนเกิดเป็นภาพรวมของเครือข่ายการเคลื่อนไหวในลุ่มน้ำโขง

(3) **พื้นที่รูปธรรมภายในพื้นที่ลุ่มน้ำของเครือข่าย** เป็นต้นทุนเดิมที่ได้จากประสบการณ์การเคลื่อนไหวที่ผ่านมาของชุมชนในเครือข่ายที่มีการดำเนินการจัดทำเขตอนุรักษ์พันธุ์ปลาหรือพันธุ์สัตว์น้ำ การอนุรักษ์ป่าริมน้ำและป่าชุมชน และการจัดการหนองน้ำ ที่ผ่านกระบวนการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนในการกำหนดกฎกติการ่วมกันในการจัดการ เช่น ในพื้นที่ลุ่มน้ำอิง มี บ้านงามเมือง บ้านน้ำแพร่ และบ้านม่วงชุม ที่สามารถเป็นแหล่งถ่ายทอดแนวทางการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติโดยกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนที่อาศัยองค์ความรู้ ภูมิปัญญา และการประยุกต์ใช้ประเพณี ความเชื่อของชุมชนร่วมในการกระบวนการจัดการ กลายเป็นฐานการเรียนรู้ที่สำคัญให้ชุมชนในเครือข่ายได้เข้ามาแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกัน ต่อชุมชนในเครือข่ายที่กำลังเริ่มดำเนินการ ถึงแนวทางการจัดการทรัพยากรธรรมชาติโดยกระบวนการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน ที่จะนำไปเป็นแบบอย่างในการสร้างรูปธรรมในการจัดการภายในพื้นที่ชุมชนของตนเอง และพื้นที่รูปธรรมที่เป็นแหล่งการเรียนรู้ที่มีรูปธรรมและสามารถเชื่อมโยงกับผลกระทบจากนโยบายโครงการพัฒนาในลุ่มน้ำโขง เช่น ชุมชนบ้านปากอิงใต้ บ้านห้วยลึก ที่ได้รับผลกระทบจากโครงการสร้างเขื่อนและการระเบิดเกาะแก่งในแม่น้ำโขง เป็นฐานในการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ถึงรูปธรรมของผลกระทบที่เกิดขึ้นจริง

5) **กลไกในการขับเคลื่อนการเรียนรู้** จากประสบการณ์การเคลื่อนไหวที่ผ่านมาของเครือข่ายอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรมลุ่มน้ำโขง – ล้านนาทั้งในระดับนโยบายและระดับพื้นที่ลุ่มน้ำ ได้เกิดเครือข่ายชุมชนรูปธรรมในการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติและเครือข่ายการเรียนรู้ระหว่างพื้นที่ลุ่มน้ำ เครือข่ายจึงได้นำชุดประสบการณ์และองค์ความรู้ที่ได้จากกระบวนการศึกษาวิจัย มาปรับประยุกต์ใช้เป็นแนวทางในการส่งเสริมและสร้างรูปธรรมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติภายในพื้นที่ลุ่มน้ำ เป็นการขยายพื้นที่การเรียนรู้ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่ลุ่มน้ำที่กว้างขึ้น ทั้งในพื้นที่ชุมชนชายฝั่งโขง พื้นที่ลุ่มน้ำอิง พื้นที่ต้นน้ำในลุ่มน้ำหงาว-งาว และลุ่มน้ำกก-เวียงหนองหล่ม ภายใต้โครงการที่ทางเครือข่ายได้พัฒนาขึ้น ที่ได้รับการสนับสนุนจากองค์กรแหล่งทุนจากภายนอก เช่น สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน(องค์การมหาชน) สำนักงานกองทุนสนับสนุนสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.) ซึ่งมีการกำหนดพื้นที่และวิธีการในการสนับสนุนและส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้ของเครือข่ายชุมชนในพื้นที่ลุ่มน้ำอย่างเป็นระบบ ภายใต้โครงการฟื้นฟูชุมชนท้องถิ่นลุ่มน้ำอิงตอนปลายและชายฝั่งโขง และโครงการสื่อชุมชนลุ่มน้ำโขง ที่ดำเนินการโดยคนท้องถิ่นที่มีประสบการณ์การทำงานกับชุมชนมาร่วมตัวกันเป็นทีมงานในการสนับสนุนและส่งเสริมการทำงาน

เครือข่ายได้อาศัยการประสานผ่านแกนนำในเครือข่ายและแกนนำในชุมชนในการสร้างให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ทั้งในระดับชุมชนและระดับเครือข่ายชุมชนในพื้นที่ลุ่มน้ำ ซึ่งเป็นการขยายพื้นที่รูปธรรมในพื้นที่ลุ่มน้ำโขงและการขยายเครือข่ายชุมชนในการเรียกร้องสิทธิขั้นพื้นฐานของตนเองจากผลกระทบจากนโยบายและโครงการพัฒนาที่ลงมาในพื้นที่ ให้เกิดภาพเครือข่ายชุมชนในลุ่มน้ำโขงในการเคลื่อนไหว สะท้อนจากบทสัมภาษณ์ ดังนี้

“โครงการฟื้นฟูที่เครือข่ายกลับมาเน้นทำงานในพื้นที่เน้นการสร้าง
รูปธรรมและสร้างเครือข่ายในพื้นที่ เหมือนกับการกลับมาตั้งไข่การ
ทำงาน เป็นช่วงที่เกิดพื้นที่ชุมชนรูปธรรมในการจัดการและขยาย
เครือข่ายไปในพื้นที่ลุ่มน้ำทั้งในลักษณะประสานและการลงไปทำงาน
ในพื้นที่”

(นายเกรียง นามสมมุติ, สทนากลุ่ม 21 ธันวาคม 2555)

“โครงการฟื้นฟูชุมชนชุมชนท้องถิ่น อาศัยประสบการณ์การทำงานเดิม
มาขยาย ไม่ว่าจะเป็งานฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติและวิถีวัฒนธรรม
ซึ่งเป็นต้นทุนเดิมที่ทำอยู่แล้ว อย่างโครงการฟื้นฟูระยะที่หนึ่ง มี
รูปแบบการทำงานสองแบบ แบบแรกพื้นที่ทำงานแบบงานเย็น เช่น
งานเกษตร งานอนุรักษ์ป่าชุมชนเป็นลักษณะหนึ่ง อีกลักษณะเป็น
พื้นที่ที่มีลักษณะที่ได้รับผลกระทบจากโครงการขนาดใหญ่ เราเริ่ม
เชื่อมพื้นที่ในการทำงานในโครงการนี้ เพราะแต่ก่อน ถ้าเป็นน้ำอิงก็น้ำ
อิง น้ำโขงก็น้ำโขง แต่โครงการฟื้นฟูเริ่มเชื่อมความสัมพันธ์ระหว่างคน
แม่น้ำอิงไหลลงแม่น้ำโขง ผู้คนในน้ำอิงก็ต้องมาแลกเปลี่ยนเรียนรู้
ร่วมกัน ไม่ใช่รู้แต่แม่น้ำอิง ชาวบ้านมาเรียนรู้ร่วมกันถึงสภาพแม่น้ำโขง
ด้วย ชาวบ้านต้องรู้ว่ามีความสัมพันธ์กันอย่างไร เริ่มเชื่อมโยงชาวบ้าน
เมื่อมีโครงการฟื้นฟูจะเห็นความสัมพันธ์ของชาวบ้าน มีการสรุป
ประชุม สัมมนา แลกเปลี่ยนกัน พบปะกันของแม่น้ำอิงกับแม่น้ำโขง มี
การเรียนรู้ร่วมกัน ไปศึกษาดูงานแลกเปลี่ยนร่วมกัน ที่นำมาสู่การสร้าง
พื้นที่รูปธรรมและการขยายเครือข่ายชุมชนในลุ่มน้ำโขงเพื่อเรียกร้อง
สิทธิขั้นพื้นฐานของชุมชนต่อโครงการพัฒนาที่ลงมาในพื้นที่ ที่ส่งผล
กระทบต่อวิถีชีวิตของคนในชุมชน ให้เป็นเครือข่ายชุมชนในการ
เคลื่อนไหวในภาพรวมของลุ่มน้ำโขง”

(นายสา นามสมมุติ, สัมภาษณ์ 27 ธันวาคม 2555)

การสร้างให้การเรียนรู้แก่ชุมชนในโครงการฟื้นฟูชุมชนท้องถิ่น เน้นการ
ขยายเครือข่ายชุมชนโดยการใช้การสร้างรูปธรรมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ผ่านกิจกรรมการ
จัดทำเขตอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำ การจัดการป่าชุมชน และการสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ทั้งภายในชุมชน
และระหว่างชุมชนในพื้นที่ลุ่มน้ำโดยการใช้เครื่องมือการวิจัยชาวบ้านและประวัติศาสตร์นิเวศ
วัฒนธรรม ในการเชื่อมคนในชุมชนและชุมชนในพื้นที่ลุ่มน้ำให้มาเรียนรู้ร่วมกัน ที่ส่งผลต่อการเกิดการ
เรียนรู้ของคนในชุมชนและเครือข่ายชุมชนต่อภาพรวมการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในลุ่มน้ำโขง ซึ่ง
การสนับสนุนและส่งเสริมการเรียนรู้ในช่วงโครงการฟื้นฟูชุมชนท้องถิ่น เครือข่ายได้ขยายผลการ
ทำงานเป็น 39 หมู่บ้าน ในเขตอำเภอเชียงแสน อำเภอเชียงของ อำเภอขุนตาล อำเภอเทิง และอำเภอ

เวียงแก่น จังหวัดเชียงราย มีเขตอนุรักษ์พันธุ์ปลา 23 เขต และการจัดการป่าชุมชน 19 ป่าชุมชน (เครือข่ายอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรมลุ่มน้ำโขง-ล้านนา, 2553: 40)

นอกจากนี้เครือข่ายได้ส่งเสริมการเรียนรู้ของเครือข่ายชุมชนในการสื่อสารกับสังคมภายนอก ผ่านโครงการสื่อชุมชนลุ่มน้ำโขง เป็นโครงการที่ทางเครือข่ายพัฒนาขึ้นมาเพื่อพัฒนาศักยภาพการสื่อสารของเครือข่ายชุมชนต่อสังคมภายนอก ให้ได้รับรู้แนวทางและความคิดในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของชุมชน โดยเน้นการสื่อสารจากคนในพื้นที่ลุ่มน้ำเสนอข้อมูลเกี่ยวกับผลกระทบที่เกิดขึ้นกับตัวเองและเสนอแนวทางการจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืนจากองค์ความรู้ ภูมิปัญญาของชุมชน โดยกระบวนการสร้างให้เกิดการเรียนรู้ในการสื่อสารกับภายนอก เน้นให้แกนนำ คนในชุมชน เยาวชนคนรุ่นใหม่ เป็นผู้เข้าร่วมในการอบรมการผลิตสื่อทั้งในรูปแบบการรายงานข่าวกิจกรรมในชุมชน การเขียนบทความ การจัดทำสารคดี โดยให้สำคัญกับการร่วมกำหนดประเด็นการสื่อสารจากข้อมูลภายในพื้นที่ลุ่มน้ำที่ต้องผ่านกระบวนการรวบรวม คัดวิเคราะห์ ร่วมกัน ก่อนนำไปสื่อสารในรูปแบบสื่อต่างๆที่ทางเครือข่ายได้สร้างช่องทางการนำเสนอไว้ เช่น วิทยุชุมชน เว็บไซต์ หนังสือรายเดือน ที่เป็นช่องทางในการสื่อสารและถ่ายทอดต่อพื้นที่สังคมภายนอก ให้เกิดความเข้าใจต่อสถานการณ์ผลกระทบที่เกิดขึ้นในพื้นที่ลุ่มน้ำโขงและแนวทางการเคลื่อนไหวในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของเครือข่ายชุมชน (นายณพ นามสมมุติ ,สัมภาษณ์ 25 ธันวาคม 2555)

เครือข่ายอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรมลุ่มน้ำโขง-ล้านนา กลายเป็นเครือข่ายผู้กระทำการ (Agency network) ที่เป็นกลไกหลักในการสร้างให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันของคนในพื้นที่ลุ่มน้ำ โดยอาศัยประสบการณ์และต้นทุนทางสังคม(Social capital)ที่มีเครือข่ายชุมชนในแต่ละพื้นที่ลุ่มน้ำ เป็นผู้กระทำการที่ขยายผลโดยการส่งเสริมและสนับสนุนให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนในพื้นที่ลุ่มน้ำร่วมกัน ที่นำมาสู่การรวมตัวกันเป็นเครือข่ายผู้กระทำการเคลื่อนไหวร่วมกันในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำโขง

5.1.1.4 การโยงใยเครือข่ายการเรียนรู้ระหว่างลุ่มน้ำ

การโยงใยเครือข่ายการเรียนรู้ระหว่างพื้นที่ลุ่มน้ำ เป็นการรวมตัวกันของเครือข่ายผู้กระทำการ (Agency network) ในพื้นที่ชายฝั่งโขง พื้นที่ลุ่มน้ำอิง พื้นที่ลุ่มน้ำกก-เวียงหนองล่อง และพื้นที่ลุ่มน้ำหาว-จาว ในการเคลื่อนไหวจัดการทรัพยากรธรรมชาติในลุ่มน้ำโขง จนเป็นที่รับรู้และมีบทบาทสำคัญในการเรียกร้องการมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำโขงต่อพื้นที่สาธารณะ และเครือข่ายอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรมลุ่มน้ำโขง-ล้านนา ยังเป็นเครือข่ายผู้กระทำการที่มีบทบาทสำคัญในการเชื่อมโยงการเรียนรู้ระหว่างพื้นที่ลุ่มน้ำทั้งในระดับลุ่มน้ำภาคเหนือภายใต้กลไก “เครือข่ายลุ่มน้ำภาคเหนือ” และภาพรวมลุ่มน้ำโขงในประเทศไทย ภายใต้กลไก “สภาประชาชนลุ่มน้ำโขง 8 จังหวัด” ในการเคลื่อนไหวร่วมกันในการคัดค้านโครงการพัฒนาขนาดใหญ่ จากนโยบายการพัฒนาทั้งภายในประเทศและระหว่างประเทศในลุ่มน้ำโขง ประกอบด้วย โครงการสร้างเขื่อนในแม่น้ำโขงตอนล่าง และโครงการพัฒนา 25 ลุ่มน้ำของรัฐบาล เป็นการร่วมตัวกันระหว่างเครือข่ายลุ่มน้ำ เพื่อสร้างขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมในการเรียกร้อง

การมีส่วนร่วมของชุมชนในการกำหนดแนวทางการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในลุ่มน้ำโขงและลุ่มน้ำภาคเหนือ ที่ได้รับผลกระทบจากโครงการพัฒนาตามนโยบายของรัฐบาลในประเทศลุ่มน้ำโขง มีการก่อเกิดกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันของเครือข่ายผู้กระทำการระหว่างพื้นที่ลุ่มน้ำ มีรายละเอียดดังนี้

1) การก่อเกิดกระบวนการเรียนรู้ การสร้างกระบวนการเรียนรู้ช่วงการโยกย้ายเครือข่ายการเรียนรู้ระหว่างพื้นที่ลุ่มน้ำ เป็นการเรียนรู้ในการสร้างให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันผ่านแลกเปลี่ยนประสบการณ์ (Experiential Learning) ระหว่างพื้นที่ลุ่มน้ำและการรวมตัวกันของเครือข่ายผู้กระทำการ (Agency network) ระหว่างพื้นที่ลุ่มน้ำในการเรียนรู้แบบรวมพลัง (Collaborative learning) ในการเคลื่อนไหวปฏิบัติการร่วมกันในระดับพื้นที่ลุ่มน้ำในประเทศและการเคลื่อนไหวเรียกเชิงนโยบายระหว่างประเทศ มีรายละเอียดดังนี้

(1) การเรียนรู้ผ่านประสบการณ์ (Experiential Learning) ในการเคลื่อนไหวร่วมกันระหว่างเครือข่ายชุมชนในพื้นที่ลุ่มน้ำและเครือข่ายพันธมิตรภายนอก เป็นการเรียนรู้ที่เกิดจากการผ่านประสบการณ์ในการเข้าร่วมเคลื่อนไหวในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติร่วมกันทั้งการเคลื่อนไหวในระดับนโยบายและการสร้างรูปธรรมในการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติในระดับพื้นที่ ผ่านการเชื่อมประสานกลไกเครือข่ายระหว่างลุ่มน้ำ เช่น การเชื่อมประสานระหว่างเครือข่ายชุมชนในพื้นที่ลุ่มน้ำอิง พื้นที่ลุ่มน้ำกก - เวียงหนองล่อง และพื้นที่ลุ่มน้ำหงาว-งาว ในการร่วมกันเคลื่อนไหวได้ร่วมกันผ่านการจัดกิจกรรม การบวชป่า การสืบชะตาแม่น้ำร่วมเวทีแลกเปลี่ยนเชิงสถานการณ์ การยื่นหนังสือและออกแถลงการณ์ถึงผลกระทบที่เกิดขึ้นจากโครงการพัฒนา ต่อผู้มีอำนาจในการตัดสินใจทั้งภายในประเทศและรัฐบาลในประเทศลุ่มน้ำโขง

การเชื่อมร้อยเครือข่ายพันธมิตรระหว่างลุ่มน้ำในภาพรวมของขบวนการเคลื่อนไหวโดยการรวมตัวกันเป็นกลไกเครือข่ายเดียวกันในการเคลื่อนไหว เช่น เครือข่ายลุ่มน้ำภาคเหนือ และเครือข่ายประชาชนลุ่มน้ำโขง 8 จังหวัด ในการร่วมรณรงค์เชิงนโยบายต่อการเรียกร้องกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในลุ่มน้ำ ทั้งในระดับนโยบายระหว่างประเทศและภายในประเทศ ให้มีการทบทวนแนวทางการพัฒนาในพื้นที่ลุ่มน้ำโขงที่กำลังมีการดำเนินการ ทั้งกรณีการสร้างเขื่อนในแม่น้ำโขงของรัฐบาลจีนและกลุ่มประเทศในอนุภาคลุ่มน้ำโขง และการสร้างเขื่อนในลุ่มน้ำภาคเหนือภายใต้นโยบายการพัฒนา 25 ลุ่มน้ำของรัฐบาลไทย นอกจากนี้ยังมีการดำเนินกิจกรรมร่วมกันในการนำเสนอรูปธรรมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติต่อพื้นที่สาธารณะเพื่อนำเสนอแนวทางการจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืนโดยกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนในพื้นที่ลุ่มน้ำ สะท้อนจากบทสัมภาษณ์ ดังนี้

“เราขยายไปในพื้นที่ภาคอีสานต้องการให้เกิดกลไกเครือข่ายในการทำงานร่วมกันในการติดตามนโยบายการพัฒนาลุ่มน้ำโขงและการเคลื่อนไหวในการเสนอแนวทางในการจัดการโดยกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนทั้งภายในประเทศและระหว่างประเทศในลุ่มน้ำโขง ซึ่งทุกส่วนมีประสบการณ์มีต้นทุนเดิมอยู่แล้ว เราแค่ไปให้ข้อมูลชวนเขาพูดคุยก่อน เพราะตอนนั้นไม่มีใครสนใจแม่น้ำโขง เราก็เดินสายเรียก

แม่น้ำโขง เข้าไปหากลุ่มคน เครือข่ายที่ทำงานอยู่ในพื้นที่ลุ่มน้ำ ประกอบกับผลกระทบจากการสร้างเขื่อนที่น้ำขึ้นลงผิดปกติ น้ำโขงแห้ง เราเปิดเวทีสาธารณะไปอธิบายให้ข้อมูลถึงสาเหตุที่ทำให้แม่น้ำโขงผิดปกติ”

(นายนิ นามสมมติ, สัมภาษณ์, 21 ธันวาคม 2555)

“การมารวมตัวกันเป็นขบวนการนั้น พี่ว่าโดยพื้นฐานคนมันมีใจเรื่องนี้ อยู่แล้ว แต่ก่อนหน้านั้นอย่างทางอีสานไม่มีใครที่มาศึกษาเกี่ยวกับแม่น้ำโขงโดยตรง มีแต่ในแม่น้ำสาขาของแม่น้ำโขง เช่นเครือข่ายน้ำมูล เครือข่ายน้ำสงคราม อย่างงานวิจัยชาวบ้านก็ไม่มีใครศึกษาโดยตรง สำหรับคนที่รู้จักกันเขาก็มีพื้นฐานในการทำงานเรื่องนี้อยู่แล้ว ก็อาจจะ เป็นงานเชิงประเด็นในน้ำสาขา เช่น เรื่องแร่โปรแตส เหมือนแร่ โดยเฉพาะที่มีการสื่อสารกัน เราก็อธิบายว่าต่อไปปัญหามันจะไม่อยู่แค่ที่แม่น้ำโขง ต่อไปน้ำมูล น้ำสงครามก็ต้องมีปัญหา ถ้าน้ำโขงมีปัญหา นี้ เป็นจุดแนวคิดอันหนึ่งว่า ต่อไปเราไม่สามารถที่จะอยู่แต่ในน้ำสงคราม ได้ เราต้องมาสร้างเครือข่ายการศึกษาแม่น้ำโขงร่วมกัน โดยการเชื่อม ผ่านระบบนิเวศน์แล้วหลังจากนั้นเราก็พัฒนาเป็นเครือข่ายองค์กร ชุมชน 7 จังหวัด โดยทางอีสานเครือข่ายองค์กรชุมชนที่นั่นก็ยังทำงาน ประสานอยู่กับ พอช. แต่ว่ายังไม่มีประเด็นเรื่องแม่น้ำโขง พอมีเนื้อหา เรื่องนี้มาเขาก็สนใจเข้ามาศึกษาร่วมงานรณรงค์ในการรักษาแม่น้ำโขง ที่รู้จักคนแถวนั้นและเข้าใจระบบนิเวศน์แถบปากแม่น้ำ แม่น้ำมูล แม่น้ำโขง เริ่มเห็นภาพความเป็นลุ่มน้ำ เริ่มจากบุคคลไม่ได้เริ่มจาก โครงการ บุคคลที่ได้แลกเปลี่ยนเรียนรู้กัน เลยชักชวนกันศึกษาเรียนรู้ ร่วมกัน”

(นายสา นามสมมติ, สัมภาษณ์, 27 ธันวาคม 2555)

“การเชื่อมโยงกันตอนแรกเน้นการแลกเปลี่ยนข้อมูลเป็นหลัก สำหรับ กิจกรรม กิจกรรมประชุม สัมมนา มาทำช่วงหลังๆ และพิธีกรรม 2-3 ปีที่ผ่านมา ถึงได้จัดพิธีกรรมร่วมกัน อย่างการสืบชะตาแม่น้ำโขงที่ เชียงคาน ซึ่ง 2-3 ช่วงนี้เริ่มไปมาหาสู่กันมากขึ้น อย่างมีงานที่เชียงของ ทางอีสานก็จะส่งคนมาร่วม”

(นายจิ นามสมมติ, สนทนากลุ่ม, 21 ธันวาคม 2555)

การเชื่อมเครือข่ายการเรียนรู้ระหว่างเครือข่ายชุมชนในพื้นที่ลุ่มน้ำ ต่างๆ ทั้งภายในพื้นที่ลุ่มน้ำของเครือข่ายอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรมลุ่มน้ำโขง – ล้านนา และการร่วมตัวกันระหว่างเครือข่ายพันธมิตรที่ได้รับผลกระทบจากนโยบายการพัฒนาลุ่มน้ำ

ทั้งจากภายในประเทศและระหว่างประเทศ ภายใต้กลไกเครือข่ายลุ่มน้ำภาคเหนือและสภาประชาชนลุ่มน้ำโขง 8 จังหวัด เป็นการสร้างให้เกิดการเรียนรู้ร่วมกันของเครือข่ายชุมชนในพื้นที่ลุ่มน้ำโขง ทั้งต่อแนวทางการเคลื่อนไหวเชิงนโยบายและการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างชุมชน

(2) การเรียนรู้แบบรวมพลัง (collaborative learning) เป็นการเชื่อมร้อยเครือข่ายระหว่างลุ่มน้ำในการเคลื่อนไหวเป็นขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม ทั้งภายในพื้นที่ลุ่มน้ำและระหว่างพื้นที่ลุ่มน้ำ ในการสร้างการเรียนรู้ร่วมกันกับพันธมิตรภายนอกพื้นที่ลุ่มน้ำ ทั้งลุ่มน้ำภายในประเทศภายใต้กลไกเครือข่ายลุ่มน้ำภาคเหนือที่ได้รับผลกระทบจากนโยบายการจัดการลุ่มน้ำ 25 ลุ่มน้ำ และสภาประชาชนลุ่มน้ำโขง 8 จังหวัดประกอบด้วยกลุ่มประชาคม ชุมชน และชาวบ้าน ในจังหวัดนครพนม จังหวัดหนองคาย จังหวัดบึงกาฬ จังหวัดอุบลราชธานี จังหวัดอำนาจเจริญ จังหวัดเลย จังหวัดมุกดาหาร ในภาคอีสาน และจังหวัดเชียงรายในภาคเหนือ ที่ได้รับผลกระทบจากโครงการพัฒนาในลุ่มน้ำ โดยเน้นการสร้างการเรียนรู้ร่วมกันผ่านกระบวนการการวิเคราะห์และแลกเปลี่ยนสถานการณ์การพัฒนาในลุ่มน้ำจากองค์ความรู้และประสบการณ์ของแต่ละเครือข่าย สะท้อนจากบทสัมภาษณ์ ดังนี้

“การเข้าไปรวมไปเชื่อมต่อนั้น แนวคิดเดิมคือการมองเรื่องลุ่มน้ำมันก็ต้องรวมทั้งทางอีสาน ผังไทย ผังลาว ที่จะประสานความร่วมมือ เน้นการประสานงาน พอมีกระแสเรื่องแม่น้ำโขงทางอีสานก็ตื่นตัวมาศึกษาความเปลี่ยนแปลงในแม่น้ำโขง ที่เป็นผลจากการเปิดปิดเขื่อน และการสร้างเขื่อนในแม่น้ำโขงตอนบน และเรามีการรณรงค์เรื่องแม่น้ำโขงทางภาคเหนือ ประกอบกับมีเรื่องเขื่อน 11 เขื่อน ทางอีสานก็ขึ้นมาเลย และมีความสนใจ โดยทางเครือข่ายได้ลงไปรณรงค์ จัดประชุม เวทีแลกเปลี่ยน ให้ข้อมูลแก่ทางภาคอีสาน ซึ่งภาพที่ออกมาทางสาธารณะก็ดูเยอะขึ้นในภาพของงานรณรงค์ แต่ในงานรูปธรรมในพื้นที่เราไม่ได้ดูทั้งหมด งานรณรงค์มีความร่วมมือกันมากขึ้นจากเดิม เดิมเวลาไปสถานทูตจีนแต่ก่อนก็มีแต่กลุ่มที่เชียงของแต่ตอนนี้สามารถไปในนามของเครือข่ายแม่น้ำโขงของประเทศไทยซึ่งมีตัวแทนทั้งจากภาคเหนือและภาคอีสาน มี 7 จังหวัดลุ่มน้ำโขงตอนล่างในภาคอีสาน ซึ่งทางภาคอีสานเขาก็มีรูปแบบการทำงานของเขาในพื้นที่รูปธรรม แต่ถ้าเป็นงานรณรงค์ก็ร่วมไปด้วยกัน โดยเฉพาะเรื่องเขื่อนไชยะบุรี แต่ตอนนี้เราไม่พูดแค่เรื่องเขื่อน เราจะพูดโดยรวมเรื่องการพัฒนาในลุ่มน้ำโขงตอนบน เรื่องอาเซียน ตอนนี้เนื้อหามันเชื่อมโยงกัน เราก็จะไม่พูดเพียงปัญหาของท้องถิ่นตนเองเพียงอย่างเดียวแต่เราจะพูดถึงการพัฒนาโดยรวมทั้งหมดของแม่น้ำโขง”

(นายสา นามสมมติ, สัมภาษณ์, 27 ธันวาคม 2555)

การรวมตัวกันระหว่างพื้นที่ลุ่มน้ำนำมาสู่การเกิดกลไกการเรียนรู้ และปฏิบัติการเคลื่อนไหวร่วมกัน ผ่านการเคลื่อนไหวการเรียกร้องกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชน ต่อผลกระทบที่เกิดขึ้นในพื้นที่ลุ่มน้ำ และการนำเสนอรูปธรรมการจัดการทรัพยากรธรรมชาติต่อสื่อสาธารณะ เพื่อสร้างการรับรู้และความเข้าใจต่อสังคมภายนอกถึงแนวทางการเคลื่อนไหวในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติโดยชุมชน ซึ่งทำให้เครือข่ายชุมชนได้เรียนรู้ร่วมกันผ่านการเคลื่อนไหวทั้งในระดับประเทศและระหว่างประเทศในอนุภาคลุ่มน้ำโขง สะท้อนจากบทสัมภาษณ์ของ นายสา นามสมมุติ ดังนี้

“การเชื่อมกับทางอีสาน ทำให้เรื่องขบวนการทำงานด้านการรณรงค์ ด้านนโยบายมันเพิ่มปริมาณมากขึ้นและเพิ่มมวลชน ถ้าเราจะพูดแต่เรื่องแม่น้ำโขงที่เขียงของพี่ว่ามันเล็กนิดเดียว มันก็ไม่สะท้อนถึงนโยบาย โดยความเป็นจริงถ้ารัฐบาลมองก็จะว่ามันเรื่องของคนนิดเดียว แต่เรามองว่ามันต้องเป็นเรื่องของคนทั้งสายน้ำ แต่ในขณะเดียวกันรัฐบาลคงไม่มาทำหน้าที่ในการอธิบายว่าจะเกิดผลกระทบที่ไหนบ้าง แต่เราต้องมาทำหน้าที่ในการอธิบายที่มันเกิดขึ้น ตรงนี้ตรงนั้นให้คนได้รู้ จุดเปลี่ยนมันก็คือว่ามันก็มีคนมาร่วมรณรงค์เรื่องนี้จริงๆ อย่างธรรมชาติเป็นมันเป็นรูปแบบการรณรงค์อย่างหนึ่ง” (นายสา นามสมมุติ ,สนทนากลุ่ม, 21 ธันวาคม 2555)

การเรียนรู้ ที่นำไปสู่การโยงโยเครือข่ายการเรียนรู้ระหว่างลุ่มน้ำ เป็นการเรียนรู้ร่วมกันระหว่างเครือข่ายผู้กระทำการ (Agency network) ในพื้นที่ลุ่มน้ำ ที่อาศัยกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนในการขับเคลื่อนการเรียนรู้จากการลงมือปฏิบัติร่วมกันที่ทำให้เกิดการเรียนรู้จากประสบการณ์ ในการร่วมเคลื่อนไหวผ่านกลไกเครือข่าย ทั้งในระดับการเรียกร้องเชิงนโยบาย เช่น การร่วมกันเรียกร้องและคัดค้านการโครงการพัฒนาในแม่น้ำโขงของรัฐบาลจีน ที่ดำเนินการสร้างเขื่อนในแม่น้ำโขงตอนบนและการสร้างเขื่อนไซยะบุรีในแม่น้ำโขงตอนล่าง และการเคลื่อนไหวเปิดประเด็นสาธารณะถึงผลกระทบที่เกิดขึ้นกับชุมชนผ่านการเข้าร่วมเวทีสาธารณะทั้งระดับชาติและระดับนานาชาติ ซึ่งการออกมาร่วมเคลื่อนไหวของเครือข่ายชุมชนในแต่ละพื้นที่ลุ่มน้ำ เป็นการเรียนรู้แบบมีปฏิสัมพันธ์จากการกระทำร่วม (Interactive Learning through action) กันระหว่างเครือข่ายชุมชนในพื้นที่ลุ่มน้ำ

2) วิธีการเรียนรู้ วิธีการเรียนรู้ในการสร้างให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ของเครือข่ายผู้กระทำการระหว่างพื้นที่ลุ่มน้ำ ที่นำไปสู่การจัดการทรัพยากรธรรมชาติในลุ่มน้ำโขง โดยวิธีการเรียนรู้เน้นการเรียนรู้ผ่านประสบการณ์จากการร่วมเคลื่อนไหวผ่านกลไกเครือข่ายที่สร้างขึ้นเป็นทุนทางสังคม (Social capital) ในการเคลื่อนไหวเรียกร้องและนำเสนอตัวตนต่อพื้นที่ทางสังคมในภาพกว้าง และการปฏิบัติจริงผ่านการเป็นผู้จัดกระบวนการเรียนรู้ในการถ่ายทอดประสบการณ์

และแนวคิด ต่อผู้สนใจ กลุ่มคน เครือข่ายชุมชน องค์กรและสถาบันการศึกษาจากภายนอก มีรายละเอียดดังนี้

(1) การร่วมปฏิบัติการและการแลกเปลี่ยนผ่านกลไกเครือข่ายระหว่างพื้นที่ลุ่มน้ำ ในการสร้างเครือข่ายในการเคลื่อนไหวก้าวหน้าร่วมกันระหว่างพื้นที่ลุ่มน้ำ เป็นการเปิดตัวเองสู่สาธารณะและสร้างพันธมิตร เพื่อเสนอแนวทางการจัดการทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำในระดับนโยบายและระดับพื้นที่ลุ่มน้ำ มีรายละเอียดดังนี้

- การร่วมกันเคลื่อนไหวก้าวหน้าของเครือข่ายชุมชนภายในพื้นที่ลุ่มน้ำในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติภายในพื้นที่ลุ่มน้ำ โดยอาศัยประสบการณ์ของเครือข่ายใช้เป็นแนวทางในการเคลื่อนไหวก้าวหน้าในพื้นที่ลุ่มน้ำสาขา เพื่อที่จะเชื่อมโยงชุมชนในพื้นที่ลุ่มน้ำสาขาให้เกิดการเรียนรู้ร่วมกันในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติภายในแต่ละพื้นที่ลุ่มน้ำ เช่น การสร้างเครือข่ายนิเวศวัฒนธรรมในลุ่มน้ำสาขา ทั้งในพื้นที่ลุ่มน้ำกก - เวียงหนองล่อง และพื้นที่ลุ่มน้ำหงาว-งาว เพื่อสร้างรูปธรรมและกลไกเครือข่ายในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนท้องถิ่นในลุ่มน้ำ ผ่านการสร้างเครือข่ายงานวิจัยชาวบ้านและงานวิจัยประวัติศาสตร์นิเวศวัฒนธรรมมาเป็นเครื่องมือในการเชื่อมโยงกลุ่มคนและชุมชนในพื้นที่ลุ่มน้ำ ในการศึกษาร่วมกันถึงสถานการณ์ปัญหา องค์ความรู้ ภูมิปัญญา วิถีชีวิตและวัฒนธรรมของคนในลุ่มน้ำที่สัมพันธ์กับพื้นที่ทรัพยากรธรรมชาติ ที่ทำให้คนในพื้นที่ลุ่มน้ำได้ตระหนักถึงสภาพปัญหาและความสำคัญของทรัพยากรธรรมชาติที่มีต่อการดำเนินชีวิต จากการศึกษาการสร้างเครือข่ายภายในพื้นที่ลุ่มน้ำของผู้ประสานงานเครือข่ายชุมชนลุ่มน้ำกก - เวียงหนองล่อง ดังนี้

“เริ่มทำงานประมาณปี 2552 ในช่วงแรกเน้นการศึกษาเก็บรวบรวมข้อมูลพื้นฐานร่วมกันเกี่ยวกับชุมชนที่อยู่ริมแม่น้ำกก เป็นข้อมูลทางประวัติศาสตร์นิเวศวัฒนธรรมย้อนหลังไป 10-20 ปีในลุ่มน้ำกกถึงความอุดมสมบูรณ์ที่ยังไม่ได้รับผลกระทบจากการสร้างเขื่อนในแม่น้ำโขง และศึกษาถึงความเปลี่ยนแปลงร่วมกันในช่วงการขยายพื้นที่ทางการเกษตรเชิงเดี่ยวแบบก้าวกระโดด ผลกระทบจากการสร้างเขื่อนและการแย่งชิงน้ำและการจัดการน้ำที่เกิดปัญหาในลุ่มน้ำกก”

(นายคุณามสมมุติ, สัมภาษณ์ 6 มีนาคม 2556)

สอดคล้องกับการอธิบายของผู้ประสานงานเครือข่ายชุมชนในพื้นที่ลุ่มน้ำหงาว-งาว ที่อาศัยงานวิจัยเชิงประวัติศาสตร์นิเวศวัฒนธรรมลุ่มน้ำเป็นเครื่องมือในการสร้างเครือข่ายชุมชนในการเรียนรู้ร่วมกันในการเคลื่อนไหวก้าวหน้าจัดการทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่ลุ่มน้ำ ดังนี้

“เราอาศัยการงานวิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ที่ได้เรียนรู้จากเครือข่ายชุมชนแม่น้ำโขง มาเป็นเครื่องมือในการสร้างให้คนในพื้นที่ได้เกิดความเข้าใจและตระหนักถึงการเปลี่ยนแปลงของทรัพยากรที่กำลังเกิดขึ้น ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันว่า มันส่งผลกระทบต่อชุมชนอย่างไรบ้าง ก็เลย

เกิดเป็นเครือข่ายการเรียนรู้ร่วมกันในพื้นที่ และการความร่วมมือกันที่จะอนุรักษ์และฟื้นฟูโดยใช้ความรู้เดิมที่เราได้ศึกษาจากคนในชุมชนที่รวมตัวกันตั้งแต่ต้นน้ำ กลางน้ำ และปลายน้ำ”

(นายธี นามสมมุติ, สทนากลุ่ม 17 มิถุนายน 2556)

นอกจากการสร้างเครือข่ายชุมชนผ่านงานวิจัยแล้ว เครือข่ายยังอาศัยการเชื่อมโยงชุมชนในพื้นที่ลุ่มน้ำเป็นเครือข่ายผ่านกิจกรรมการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากร เช่น การจัดทำเขตอนุรักษ์พันธุ์ปลาหรือสัตว์น้ำ และการอนุรักษ์พื้นที่ป่าของชุมชน ให้เกิดเครือข่ายชุมชนตามประเด็นรูปธรรมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ให้ได้มารวมตัวกันแลกเปลี่ยนประสบการณ์และร่วมกิจกรรมของแต่ละชุมชน จากการอธิบายของ ดุสิต จิตสุข และนายจิ นามสมมุติ ในเวทีสนทนากลุ่ม ดังนี้

“ทั้งการเกิดแนวทางการสนับสนุนในการจัดการเขตอนุรักษ์ของชุมชน โดยเริ่มทำที่บ้านท่ากอบง บ้านท่าข้าวเปลือก โดยมีการทำประชาคมในหมู่บ้านของชาวบ้าน มีการกำหนดเขตอนุรักษ์ มีการกำหนดกฎระเบียบร่วมกันขึ้นมาบังคับใช้ นอกจากนั้นก็เข้าไปทำงานในพื้นที่เวียงหนองหล่มสืบแก้หมู่บ้านให้มีการรวมตัวกันเป็นกลุ่มในพื้นที่เพื่อนำเสนอสภาพปัญหา สภาพการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในพื้นที่ที่ส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิต และการจัดทำเขตอนุรักษ์สัตว์น้ำ แล้วได้มารวมตัวกันเป็นเครือข่ายในพื้นที่ลุ่มน้ำกกและเวียงหนองหล่มแลกเปลี่ยนประสบการณ์และร่วมกันเคลื่อนไหวเรียกร้องเชิงนโยบาย” (นายคุณามสมมุติ, สทนากลุ่ม 23 พฤษภาคม 2556)

“เขตอนุรักษ์พันธุ์ปลา ป่าชุมชน เป็นเครื่องมือที่ทางเครือข่ายใช้ในการขยายเครือข่ายที่สร้างให้ชุมชนได้เรียนรู้ถึงการจัดการทรัพยากรอย่างยั่งยืนโดยคนในชุมชนและเกิดความเข้าใจร่วมกันต่อการอนุรักษ์และฟื้นฟู เมื่อมีกิจกรรมเช่นการบวชป่า สืบชะตาแม่น้ำในชุมชน ชุมชนในเครือข่ายก็จะมาเข้าร่วมกิจกรรม อย่างในพื้นที่ลุ่มน้ำอิงการรวมตัวกันเป็นเครือข่ายก็เริ่มจากกิจกรรมเขตอนุรักษ์ แล้วค่อยขยายไปประเด็นอื่นๆ แต่บางพื้นที่ก็เริ่มจากเครือข่ายงานวิจัยก่อนเพื่อให้เข้าใจและตระหนักถึงสภาพปัญหา สถานการณ์ที่เกิดขึ้นร่วมกัน”

(นายจิ นามสมมุติ, สทนากลุ่ม 23 พฤษภาคม 2556)

- สภาประชาชนลุ่มน้ำอิง เกิดจากการรวมตัวกันของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในลุ่มน้ำ ที่ยกระดับจากเครือข่ายการทำงานในพื้นที่ลุ่มน้ำทั้งหมด เพื่อให้เกิดการรวมตัวกันไม่ได้เพียงแค่การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ประสบการณ์ แต่ให้ความสำคัญกับการกำหนดแนวทางและ

แผนงานในการเคลื่อนไหรรวมกันเป็นการรวมตัวกันของ ชุมชน กลุ่มคน เครือข่ายภายในลุ่มน้ำทั้งจากพื้นที่ต้นน้ำ กลางน้ำ และปลายน้ำ อย่างเช่นกรณีสภาประชาชนลุ่มน้ำอิง ที่เกิดจากการรวมตัวกันของชุมชน เครือข่าย ภายในลุ่มน้ำตั้งแต่พื้นที่ต้นน้ำ กลางน้ำ และปลายน้ำ ประกอบด้วย เครือข่ายอนุรักษ์และพัฒนาป่าต้นน้ำกว๊านพะเยา เครือข่ายลุ่มน้ำอิง เครือข่ายลุ่มน้ำอิงตอนปลาย เครือข่ายเกษตรกรรมทางเลือกจังหวัดพะเยา ชมรมตกลากว๊านพะเยา เครือข่ายชาวประมงพื้นบ้านกว๊านพะเยา เครือข่ายทรัพยากรธรรมชาติจังหวัดพะเยา และเครือข่ายอนุรักษ์ลุ่มน้ำอิงตอนปลาย เป็นต้น เพื่อสร้างกลไกการจัดการลุ่มน้ำที่นำไปสู่การสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมของคนในท้องถิ่นในการจัดการลุ่มน้ำอิง ร่วมกำหนดนโยบายหรือแนวทางในการจัดการลุ่มน้ำของชุมชนท้องถิ่น และการสร้างเครือข่ายการเรียนรู้และขยายพื้นที่รูปธรรมของการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติในลุ่มน้ำอิงและลุ่มน้ำสาขา (สังเกตการณ์อย่างมีส่วนร่วม การประชุมสภาประชาชนลุ่มน้ำอิง 15 มิถุนายน 2556)

“ความสำคัญของการมีสภาประชาชนลุ่มน้ำอิงคือการมีส่วนร่วมของภาคประชาชนในการคิด การจัดการ การวางแผนและได้รับผลประโยชน์จากการจัดการลุ่มน้ำอิงร่วมกัน โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อระดมทุนในการทำกิจกรรมจัดการลุ่มน้ำอิง สร้างการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนท้องถิ่นในการจัดการลุ่มน้ำอิง ร่วมกำหนดนโยบายหรือแนวทางในการจัดการลุ่มน้ำร่วมกัน และการเชื่อมร้อยด้านวัฒนธรรมท้องถิ่นของคนในลุ่มน้ำอิง”

(นายนิ นามสมมุติ, สทนทากลุ่ม 23 พฤษภาคม 2556)

แนวคิดสภาประชาชนลุ่มน้ำเป็นกลไกที่ทางเครือข่ายสนับสนุนให้เกิดขึ้นในพื้นที่ลุ่มน้ำซึ่งเป็นการยกระดับการทำงานและเป็นการเสนอกลไกการมีส่วนร่วมของคนท้องถิ่นในการกำหนดแนวทางในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติโดยชุมชนท้องถิ่นที่จะนำเสนอเป็นแนวทางการทำงานอย่างมีส่วนร่วม เพื่อสะท้อนต่อแนวทางการตั้งคณะกรรมการ 25 ลุ่มน้ำที่ตั้งขึ้นโดยภาครัฐ ซึ่งชุมชน กลุ่มคน คนท้องถิ่นไม่ได้เข้าไปมีส่วนร่วมในคณะกรรมการดังกล่าวที่เข้ามากำหนดนโยบายหรือแนวทางการจัดการลุ่มน้ำ ต่างจากสภาประชาชนลุ่มน้ำที่เป็นกลไกที่มาจากคน กลุ่มคน ในท้องถิ่นที่มีความชอบธรรมในการจัดการ และเป็นการสร้างพื้นที่แลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกันต่อการแก้ปัญหาภายในลุ่มน้ำ

“งานสภาประชาชนลุ่มน้ำ อย่างสภาประชาชนลุ่มน้ำอิง จะเป็นที่รวมในการตัดสินใจในการจัดการทรัพยากรลุ่มน้ำและที่เสนอแนวทางการจัดการเชิงนโยบาย ที่เน้นให้ความสำคัญกับนิเวศวัฒนธรรมและวิถีชีวิตของคนในลุ่มน้ำ งานสภาประชาชนเป็นงานที่สามารถขยายไปในลุ่มน้ำในต่างประเทศอย่างกัมพูชา เวียดนาม คุรุบอกกับ serin (เครือข่ายแม่น้ำเอเชียตะวันออกเฉียงใต้) นะว่าในฐานะที่เป็นองค์กรที่

ทำงานระหว่างประเทศก็สามารถเอาไปเป็นแนวทางในการทำงาน ก็
ไปทำหน้าที่สนับสนุนเขาให้เกิดขึ้น โดยให้ท้องถิ่นเป็นคนตัดสินใจ”
(นายนิ นามสมมุติ, สัมภาษณ์ 23 มิถุนายน 2556)

“สภากลุ่มน้ำอิงเป็นแนวทางหนึ่งในการเป็นต้นแบบในการจัดการ
ทรัพยากรธรรมชาติกลุ่มน้ำโขง ที่จะใช้เป็นแนวทางหนึ่งในการจัดการใน
กลุ่มน้ำอื่นๆ หลักคิดเรื่องสภากลุ่มน้ำอิง มาจากพัฒนาการในการทำงาน
ในกลุ่มน้ำอิง ที่มันเกิดจากชุมชนอยากเป็นกลุ่ม กลุ่มเป็นชมรมเป็น
เครือข่าย การมารวมตัวกันสภากลุ่มน้ำอิงนี้ไม่ใช่แค่มาเรียนรู้
แลกเปลี่ยนกันเพียงอย่างเดียว เขาต้องมารับรู้ข้อมูลการพัฒนาในลุ่ม
น้ำ และกำหนดแนวทางและชะตาชีวิตของเขาเองด้วย” (นายหัท นาม
สมมุติ, สัมภาษณ์ 2 กรกฎาคม 2556)

- การร่วมเคลื่อนไหวยกกับเครือข่ายพันธมิตรภายนอกกลุ่มน้ำ เช่น
การร่วมกลไกสภาประชาชนลุ่มน้ำโขง 8 จังหวัด ที่เกิดจากการรวมตัวกันของเครือข่ายประชาชนลุ่ม
น้ำโขง 8 จังหวัด ซึ่งเป็นการรวมตัวกันของเครือข่าย กลุ่ม ชุมชน ชาวบ้าน และกลุ่มประชาสังคม
ต่างๆ ในจังหวัดนครพนม จังหวัดหนองคาย จังหวัดบึงกาฬ จังหวัดอุบลราชธานี จังหวัดอำนาจเจริญ
จังหวัดเลย จังหวัดมุกดาหาร ในภาคอีสาน และจังหวัดเชียงราย ในภาคเหนือ ที่ทางเครือข่ายได้เข้า
ไปขับเคลื่อนให้เกิดการรวมตัวกันในแต่ละพื้นที่ โดยอาศัยการรณรงค์ให้ข้อมูลเกี่ยวกับผลกระทบจาก
การสร้างเขื่อนและการระเบิดแก่งในแม่น้ำโขงที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงในแม่น้ำโขงและชุมชนริมฝั่ง
โขง ผ่านการจัดประชุม เวทีแลกเปลี่ยนเชิงสถานการณ์ ในแต่ละพื้นที่ โดยเน้นการสร้างประเด็นเชิง
สาธารณะในการเคลื่อนไหวยเพื่อสร้างการตื่นตัวต่อผลกระทบที่เกิดขึ้น และการสร้างการรวมตัวกัน
ในการเคลื่อนไหวยเรียกร้องให้มีการทบทวนโครงการพัฒนาต่างๆ ในลุ่มน้ำโขงต่อรัฐบาลในประเทศลุ่มน้ำ
โขงและรัฐบาลจีน

“การเชื่อมโยงกันตอนแรกเน้นการแลกเปลี่ยนข้อมูลเป็นหลัก สำหรับ
กิจกรรม กิจกรรมประชุม สัมมนา มาทำช่วงหลังๆ และพิธีกรรม 2-3
ปีที่ผ่านมา ถึงได้จัดพิธีกรรมร่วมกัน อย่างการสืบชะตาแม่น้ำโขงที่
เชียงคาน ซึ่ง 2-3 ช่วงนี้เริ่มไปมาหาสู่กันมากขึ้น อย่างมีงานที่เชียงของ
ทางอีสานก็จะส่งคนมาร่วม”
(นายปรี นามสมมุติ, สัมภาษณ์ 18 กุมภาพันธ์ 2556)

“ช่วงปี 49-50 ที่ไปเชื่อมกับทางอีสาน ทำให้เรื่องขบวนการทำงาน
ด้านการรณรงค์ด้านนโยบายมันเพิ่มปริมาณมากขึ้นและเพิ่มมวลชน
ถ้าเราจะพูดแต่เรื่องแม่น้ำโขงที่เชียงของที่ว่ามันเล็กนิดเดียว มันก็ไม่

สะท้อนถึงนโยบาย โดยความเป็นจริงถ้ารัฐบาลมองก็จะว่ามันเป็นเรื่องของคนคนเดียว แต่เรามองว่ามันต้องเป็นเรื่องของคนทั้งสายน้ำ แต่ในขณะเดียวกันรัฐบาลคงไม่มาทำหน้าที่ในการอธิบายว่าจะเกิดผลกระทบที่โหดร้าย แต่เราต้องมาทำหน้าที่ในการอธิบายที่มันเกิดขึ้นตรงนี้ตรงนั้นให้คนได้รู้ จุดเปลี่ยนมันก็คือว่ามันก็มีคนมาร่วมมรรครงค์เรื่องนี้จริงๆ”

(นายจิ นามสมมุติ, สนทนากลุ่ม 23 พฤษภาคม 2556)

ที่ผ่านมาอาศัยกลไกสภาประชาชนลุ่มน้ำโขงในการกำหนดแนวทางการเคลื่อนไหวร่วมกัน เช่น การออกแถลงการณ์และส่งจดหมายเปิดผนึกร่วมกันเพื่อเรียกร้องสิทธิในการจัดการทรัพยากรและให้มีการทบทวนการสร้างเขื่อนในแม่น้ำโขงตอนล่าง ต่อรัฐบาลจีน รัฐบาลไทย และคณะกรรมการแม่น้ำโขง (MRC) เมื่อวันที่ 3 เมษายน 2553 ซึ่งเรียกร้องให้มีการทบทวนและยุติโครงการสร้างเขื่อนในแม่น้ำโขง เรียกร้องให้มีการศึกษาถึงผลกระทบที่จะเกิดขึ้นและให้เปิดเผยข้อมูลการพัฒนาในลุ่มน้ำโขงให้ชุมชนได้รับรู้ และให้องค์กรท้องถิ่นและชุมชนเข้าไปมีส่วนร่วมในการพิจารณาแนวทางการพัฒนาในลุ่มน้ำโขงด้วย (นายพน นามสมมุติ, 2553: 61-68) นอกจากนั้นยังมีการแลกเปลี่ยนประสบการณ์การจัดการทรัพยากรธรรมชาติร่วมกันและการจัดกิจกรรมรณรงค์ระหว่างพื้นที่ที่กำหนดเขตอนุรักษ์ในแม่น้ำโขงโดยอาศัยพิธีกรรมสืบชะตาแม่น้ำโขง เพื่อเป็นการเชื่อมโยงการเรียนรู้ร่วมกันระหว่างพื้นที่รูปธรรม

- เครือข่ายลุ่มน้ำภาคเหนือ เกิดจากการขับเคลื่อนการทำงานของเครือข่ายที่ต้องการสร้างกลไกในการเคลื่อนไหวในการติดตามสถานการณ์การจัดการทรัพยากรลุ่มน้ำทางภาคเหนือที่จะได้รับผลกระทบจากการกำหนดนโยบายและแนวทางการจัดการของคณะกรรมการ 25 ลุ่มน้ำที่เป็นกลไกของภาครัฐที่สร้างขึ้นมาในการควบคุมและการจัดการน้ำใน 25 ลุ่มน้ำของประเทศไทยจึงได้ขับเคลื่อนในการสร้างการเรียนรู้ร่วมกันของคนทำงานในพื้นที่ลุ่มน้ำภาคเหนือที่ได้รับผลกระทบในลุ่มน้ำปิง ลุ่มน้ำวัง ลุ่มน้ำยม ลุ่มน้ำ่าน ลุ่มน้ำกก ลุ่มน้ำอิง ลุ่มน้ำหงาว-งาว ลุ่มน้ำโขง และลุ่มน้ำสาละวิน ภายใต้แนวคิดประวัติศาสตร์นิเวศวัฒนธรรมลุ่มน้ำ โดยมีการดำเนินโครงการร่วมกันภายใต้ชื่อโครงการประวัติศาสตร์นิเวศวัฒนธรรมเพื่อการฟื้นฟูชุมชนท้องถิ่นลุ่มน้ำภาคเหนือ โดยเน้นการทำงานร่วมกันในการเคลื่อนไหวในภาพรวมของเครือข่ายลุ่มน้ำภาคเหนือประกอบด้วย การพัฒนาพื้นที่รูปธรรมผ่านการจัดทำเขตอนุรักษ์พันธุ์ปลาหรือจัดทำวังสงวน การจัดการป่าชุมชน การจัดการแหล่งเรียนรู้ การจัดการองค์ความรู้ผ่านกระบวนการวิจัยไต่บ้าน เป็นต้น การเชื่อมโยงเครือข่ายผ่านการสร้างเวทีเครือข่ายการแลกเปลี่ยนของแต่ละพื้นที่ การประชุม สภาประชาชนลุ่มน้ำ และการติดตามและรณรงค์เชิงนโยบายการจัดการน้ำภายในประเทศผ่านการจัดเวทีนำเสนอข้อมูลเวทีแลกเปลี่ยนระหว่างลุ่มน้ำ และเวทีการประชุมการติดตามนโยบายและโครงการพัฒนาลุ่มน้ำของภาครัฐ (การประชุมสรุปงานของคณะทำงานเครือข่ายลุ่มน้ำภาคเหนือ ,สังเกต 4 กรกฎาคม 2556) การเคลื่อนไหวผ่านกลไกเครือข่ายลุ่มน้ำภาคเหนือยังเป็นการสร้างพลังอำนาจในการต่อรองและการปฏิบัติการทางสังคมในการสร้างการยอมรับต่อแนวทางของชุมชนในการจัดการทรัพยากรอย่างมีส่วนร่วมต่อสาธารณะ ผ่านการนำเสนอประเด็นผลกระทบที่เกิดขึ้นกับชุมชนและการนำเสนอแนวการ

จัดการทรัพยากรอย่างยั่งยืนที่ให้ความสำคัญกับความรู้ ภูมิปัญญา วิถีชีวิตและวัฒนธรรม ของชุมชนท้องถิ่นในพื้นที่ลุ่มน้ำ นอกจากนี้การที่เกิดกลไกเครือข่ายลุ่มน้ำภาคเหนือยังทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกันในภาพรวมการจัดการลุ่มน้ำในเชิงนโยบายถึงสิทธิของชุมชนท้องถิ่นในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของตนเอง

การสร้างรวมตัวกันของเครือข่ายผู้กระทำการ (Agency network) ในแต่ละพื้นที่ลุ่มน้ำทั้งภายในพื้นที่ลุ่มน้ำ การเชื่อมประสานเครือข่ายผู้กระทำการในลุ่มน้ำภาคเหนือ และเชื่อมประสานเครือข่ายผู้กระทำการในลุ่มน้ำโขงทางภาคอีสาน โดยอาศัยการสร้างกลไกการเคลื่อนไหวร่วมกันดังที่กล่าวมา เป็นการสร้างทุนทางสังคม (Social capital) ในการเสริมพลังอำนาจในการเคลื่อนไหวในภาพรวมของลุ่มน้ำที่กว้างขึ้นจากเดิมที่มีการเคลื่อนไหวจากแต่ละพื้นที่ลุ่มน้ำของผู้กระทำการเอง ซึ่งเป็นเคลื่อนไหวที่เกิดการเปลี่ยนแปลงภายในพื้นที่ลุ่มน้ำที่ไม่สามารถทำให้เกิดภาพรวมต่อการเปลี่ยนเชิงนโยบายการพัฒนาลุ่มน้ำจากลุ่มน้ำภายนอกได้

(2) การถ่ายทอดองค์ความรู้และประสบการณ์การเคลื่อนไหว ผ่านกิจกรรมโฮงเฮียนแม่น้ำโขง เป็นการเรียนรู้ผ่านกระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้และประสบการณ์ โดยการรวมจัดกิจกรรมโฮงเฮียนแม่น้ำโขง เพื่อขยายแนวคิดความรู้เกี่ยวกับวิถีชีวิตและวัฒนธรรมของคนลุ่มน้ำโขง ที่สะท้อนถึงความสัมพันธ์ระหว่างผู้คนกับลุ่มน้ำ ผ่านการถ่ายทอดจากแหล่งการเรียนรู้ของชุมชนในพื้นที่ลุ่มน้ำโขงและลุ่มน้ำสาขา ที่ทางเครือข่ายเป็นผู้จัดกระบวนการเรียนรู้ สะท้อนจากบทสัมภาษณ์

“โฮงเฮียนแม่น้ำโขงเป็นการพัฒนาสถาบันองค์ความรู้ท้องถิ่น เรามองแล้วว่าในอนาคตพัฒนาการต่อไปเป็นองค์ความรู้ท้องถิ่นในการต่อสู้ความรู้ องค์ประกอบของความรู้และเครื่องมือเป็นสิ่งสำคัญ สิบกว่าปีเรารออะไรบางอย่างเรามีพัฒนาการออกไปสู่ภายนอกทั้งการให้ข้อมูล การออกสื่อ เรามีมากมายแล้ว แต่เราจะใช้โรงเรียนแม่น้ำโขงเป็นเครื่องมือ เป็นสถาบันองค์ความรู้ท้องถิ่น ถ้าถามว่ามันเข้าซ้อนกับสถาบันการศึกษาของรัฐหรือเปล่า มันอาจจะเหมือนกันในเนื้อหา แต่แนวทางวิธีการที่จะนำไปสู่การจัดการทรัพยากรธรรมชาติจะเป็นองค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ชัดเจน โดยจะเอาประสบการณ์เกี่ยวกับกระบวนการเรียนรู้ที่ผ่านมาใส่ไว้ในการเรียนรู้ และคนในชุมชนก็จะเป็นผู้จัดการกระบวนการ”

(นายนิ นามสมมติ, สัมภาษณ์ 21 ธันวาคม 2555)

จากการร่วมสังเกตการณ์ในการศึกษาดูงานเกี่ยวกับกิจกรรมโฮงเฮียนแม่น้ำโขง ของนักศึกษาจากมหาวิทยาลัยและมหาวิทยาลัยแม่ฟ้าหลวงในวันที่ 8 มกราคม 2556 และ การศึกษาดูงานของสมาคมคนทาม จากกรณีเขื่อนราษีไศล อำเภอรามัญ จังหวัดศรีสะเกษ ในวันที่ 14 มกราคม 2556 ได้เข้ามาเรียนรู้ในแหล่งเรียนรู้ของเครือข่ายในพื้นที่ของชุมชนในลุ่มน้ำอิง ทั้งใน

บ้านงามเมือง บ้านม่วงชุม และบ้านปากอิ่งใต้ชุมชนริมฝั่งโขง ที่เป็นพื้นที่ในการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกัน โดยมีคณะกรรมการหมู่บ้านเป็นผู้นำกระบวนการในการจัดการเรียนรู้ ทั้งการอธิบายถึงสภาพทรัพยากรธรรมชาติในชุมชน ประสบการณ์การอนุรักษ์ที่ผ่านมา และการอธิบายถึงการจัดทำเขตอนุรักษ์พันธุ์ปลา การจัดการป่าริมน้ำ และการจัดการหนองน้ำ และนอกจากนั้นยังมีการอธิบายเชื่อมโยงถึงผลกระทบจากโครงการสร้างเขื่อนในแม่น้ำโขงของประเทศจีน ที่มีต่อชุมชน ลักษณะการจัดการเรียนรู้นอกจากการจัดการจัดวางพูดคุยแล้วก็จะมีการนำผู้มาศึกษาดูงานเข้าไปดูพื้นที่จริงในชุมชน พร้อมการแลกเปลี่ยนซักถาม ซึ่งพื้นที่ชุมชนที่เป็นแหล่งเรียนรู้ในกลุ่มน้ำเป็นพื้นที่ที่มีการพัฒนามาจากพื้นที่ชุมชนที่มีรูปธรรมของการจัดการภายในชุมชน เช่น การจัดการเขตอนุรักษ์พันธุ์ปลาหรือสัตว์น้ำ การจัดการพื้นที่ป่าของชุมชน การจัดการหนองน้ำ โดยอาศัยคณะกรรมการหมู่บ้านหรือคณะกรรมการอนุรักษ์ที่ตั้งขึ้นมาดำเนินกิจกรรมเกี่ยวกับการอนุรักษ์ภายในชุมชน ทั้งการจัดพิธีกรรมบวชป่า สืบชะตาแม่น้ำ กิจกรรมปลูกต้นไม้เป็นต้น และเป็นชุมชนที่ผ่านกระบวนการจัดการองค์ความรู้และประสบการณ์เกี่ยวกับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติที่ผ่านมาของชุมชน โดยในพื้นที่ของเครือข่ายจะมีชุมชนที่เป็นต้นแบบที่เป็นแหล่งการเรียนรู้มากกว่า 38 ชุมชน ในประเด็นต่างๆ ทั้งในพื้นที่ลุ่มน้ำอิง พื้นที่ชายฝั่งโขง พื้นที่ลุ่มน้ำกม - เวียงหนองล่อง และพื้นที่ลุ่มน้ำหาง - งาว

กิจกรรมโฮงเฮียนแม่น้ำโขงที่อาศัยการเชื่อมโยงแหล่งเรียนรู้ภายในชุมชน ที่นำมาสู่การถ่ายทอดแนวทางการจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างเป็นรูปธรรม โดยอาศัยองค์ความรู้ภูมิปัญญา และกระบวนการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน อีกนัยหนึ่งยังเป็นการขยายพื้นที่การรับรู้ต่อคนภายนอกกลุ่มน้ำและการต่อยอดความเชื่อมั่นต่อสิทธิของชุมชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนไปพร้อมกัน

(3) การสื่อสารสาธารณะผ่านกิจกรรมการณรงค์เชิงนโยบาย

ผ่านการเคลื่อนไหวในการจัดกิจกรรมเพื่อขยายแนวคิดและเปิดประเด็นผลกระทบออกไปสู่สาธารณะมากขึ้น เป็นการขยายแนวร่วมในการสนับสนุนการเคลื่อนไหวจากการจัดกิจกรรม เช่น การจัดกิจกรรมสืบชะตาแม่น้ำโขงและการจัดกิจกรรมธรรมชาติเพื่อแม่น้ำโขง มีรายละเอียดดังนี้

การสืบชะตาแม่น้ำโขงในการจัดทำเขตอนุรักษ์ในบริเวณพื้นที่คอนผีหลงในแม่น้ำโขงที่ประเทศจีนมีโครงการที่จะระเบิดแก่งในบริเวณนี้ พร้อมทั้งการเผยแพร่ข้อมูลเกี่ยวกับความหลากหลายและวิถีชีวิตของชุมชนที่ผูกพันกับแม่น้ำโขง ซึ่งเป็นการร่วมมือระหว่างองค์กรด้านสิ่งแวดล้อมที่ทำงานระหว่างประเทศ ร่วมกับกลุ่มประชาชนทั้งสองฝั่งแม่น้ำโขง เพื่อให้เกิดเครือข่ายการทำงานระหว่างองค์กรภาคประชาชนในประเทศลุ่มน้ำโขง

“การทำเขตอนุรักษ์ในแม่น้ำโขงที่คอนผีหลง โดยร่วมกับ IUCN ซึ่งเป็นความร่วมมือระหว่างคนสองฝั่งทั้งไทยและลาว ซึ่งคนลาวเรียกว่า วังสงวน โดยเริ่มต้นจากการประสานงานกับกลุ่มซ้อเงินหรือกลุ่มแม่หญิงลาว เข้าไปรู้จักผ่านสภาแม่หญิงลาว แล้วมีการจัดวงประชุมพูดคุยกันของคนทั้งสองฝั่ง โดยการลงความคิดร่วมกันทั้งสองฝั่งมาพูดคุยกันถึงกฎระเบียบ วิธีการจับปลา ทำข้อตกลงร่วมกัน ห้ามใช้

ไฟฟ้า ยาเบื่อ ระเบิด มีข้อตกลงในการปรับไหม และมีการบวชชิ่ง
สงวนพร้อมกันทั้งสองฝ่าย”

(นายปรี นามสมมุติ, สัมภาษณ์ 18 กุมภาพันธ์ 2556)

ธรรมเนียมยาดราเพื่อแม่น้ำโขง เป็นกิจกรรมที่ทางเครือข่ายใช้เป็นเครื่องมือในการรณรงค์เพื่อสร้างความตระหนักและการรับรู้ต่อสาธารณชนทั่วไป ในประเด็นผลกระทบจากการพัฒนาในลุ่มน้ำโขงและการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกับแม่น้ำโขง และนอกจากนั้นยังเป็นการเชื่อมร้อยเครือข่ายชุมชน กลุ่มประชาสังคมต่างๆ ในลุ่มน้ำโขงที่ได้เข้าร่วมการเดินทางยาดราเพื่อแม่น้ำโขงทั้งจากประเทศลาว ประเทศกัมพูชา และกลุ่มเครือข่ายประชาชน ชาวบ้าน องค์กรพัฒนาเอกชน องค์กรทางศาสนาในประเทศไทยที่เข้าร่วมกิจกรรม ที่ในการเดินทางยาดราตลอดระยะทางจะมีการจัดเวทีสาธารณะในพื้นที่ของชุมชนที่ไปหยุดพัก ในประเด็นวิถีชีวิตของชุมชนที่สัมพันธ์กับแม่น้ำโขง ความหลากหลายของระบบนิเวศ สถานการณ์การพัฒนาในลุ่มน้ำโขง และแนวทางการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติโดยชุมชน ซึ่งทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ถึงประสบการณ์การทำงานด้านการอนุรักษ์ในแต่ละพื้นที่และการเชื่อมประสานการทำงานร่วมกันทั้งการร่วมเคลื่อนไหวในระดับพื้นที่และระดับนโยบายต่อพื้นที่สาธารณะไปพร้อมกัน โดยการอาศัยสื่อมวลชนที่เข้าร่วมเป็นสื่อกลางในการขยายประเด็นการรับรู้ออกสู่พื้นที่สาธารณะ (ธรรมยาดราเพื่อแม่น้ำโขงครั้งที่ 2 ,การสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วม 18-26 มกราคม 2556)

“อย่างธรรมยาดราเป็นรูปแบบการรณรงค์อย่างหนึ่ง ที่เราต้องมาทำความเข้าใจร่วมกันว่ามันคืออะไร มีเป้าหมายอะไร ต้องมาทำความเข้าใจทั้งทางโลกและทางธรรม ทางธรรมคือการปฏิบัติเพื่อฝึกจิตของเราโดยการเดิน อย่างพระพุทธเจ้าก็มีหลายทาง เรียนรู้เรื่องธรรมะ อยู่อย่างสงบ เคลื่อนไหวอย่างสงบอย่างครบถ้วน อันที่สองถ้าเราไม่สามารถทำได้อย่างพระ เราก็ต้องมาพิจารณาว่าเราทำได้ขนาดไหนอย่างการเดินเพื่อการปฏิบัติ เท่าที่เราทำได้ อดทนเท่าที่เราทำได้ ไม่ต้องไปทำวัตรเช้า วัตรเย็น ทำสมาธิเราอาจจะยังไม่ต้องทำ อันที่สามถ้าเป็นธรรมยาดราเดิมเขาจะเน้นฝึกการปฏิบัติล้วนๆ แต่ของเราจะแปรรูปเพื่อเปิดโอกาสให้ฆราวาสที่ยังไม่พร้อมได้เข้าร่วมกิจกรรม อันที่สามนี้ไหนๆเราก็เดินแล้วเราก็เลยเพิ่มงานรณรงค์ให้ข้อมูลกับชุมชนริมฝั่งแม่น้ำโขงและคนทั่วไปที่เขาสนใจด้วย มี สามส่วนในงานคือ ส่วนที่หนึ่งเดินฝึกปฏิบัติแบบพระ สองเดินปฏิบัติแบบฆราวาสและพระบ้างแล้วแต่ความพร้อม และสามนี้รณรงค์

การเดินทางยาดราเป็นรูปแบบหนึ่งที่จะทำให้คนหันมาสนใจแม่น้ำโขง ซึ่งอะไรก็ได้ที่จะทำให้คนมาสนใจ พร้อมทั้งจะทำแต่ต้องมีเหตุผล หลักการ เป้าหมายที่เหมาะสม และจะเกิดประโยชน์อะไร เหมือนการทำโครงการที่มีหลักการและเหตุผล เป้าหมาย ธรรม

ยาดราก็เป็นโครงการหนึ่งมีเป้าหมายวัตถุประสงค์ โครงการนี้จะทำให้
สาธารณชนหันมาสนใจแม่น้ำโขงมากขึ้น”

(ธรรมยาตราเพื่อแม่น้ำโขงครั้งที่ 2 ,การสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วม 18-26
มกราคม 2556)

เห็นได้ว่าวิธีการเรียนรู้ในช่วงการโยงโย่เครือข่ายการเรียนรู้ระหว่างลุ่มน้ำ
เน้นการเรียนรู้แบบมีปฏิสัมพันธ์จากการกระทำร่วม (Interactive Learning through action) กัน
ระหว่างเครือข่ายผู้กระทำการในแต่ละพื้นที่ลุ่มน้ำที่ได้มีการรวมตัวกันเป็นกลไกเคลื่อนไหวร่วมกันใน
ระดับต่างๆ ที่กล่าวมา ในการเคลื่อนไหวร่วมกันทั้งในระดับพื้นที่รูปธรรมที่เน้นการแลกเปลี่ยน
ประสบการณ์การจัดการผ่านเวทีการแลกเปลี่ยน การศึกษาดูงานระหว่างพื้นที่ นอกจากนี้เครือข่าย
ผู้กระทำการยังได้เรียนรู้ผ่านกระบวนการเป็นผู้จัดกระบวนการเรียนรู้ในการถ่ายทอดผ่านกิจกรรมโฮง
เฮียนแม่น้ำโขง ที่ทางเครือข่ายได้จัดตั้งขึ้นร่วมกันเป็นสถาบันองค์ความรู้ท้องถิ่นในการถ่ายทอดองค์
ความรู้และประสบการณ์การจัดการทรัพยากรธรรมชาติต่อหน่วยงาน องค์กร กลุ่มคน และชุมชนใน
พื้นที่ลุ่มน้ำมีความสนใจและเห็นความสำคัญของการจัดการทรัพยากรธรรมชาติโดยกระบวนการมี
ส่วนร่วมของคนในชุมชน ได้มาร่วมเรียนรู้และแลกเปลี่ยนเชิงปฏิบัติการ ซึ่งกลุ่มผู้กระทำการที่เข้าร่วม
กระบวนการในการถ่ายทอดก็จะพัฒนาตนเองกลายเป็นผู้จัดกระบวนการเรียนรู้ในการถ่ายทอด และ
ยังเป็นการต่อยอดความเชื่อมั่นต่อกระบวนการและความคิดความเชื่อในการจัดการ
ทรัพยากรธรรมชาติที่ผ่านมาของกลุ่มผู้กระทำการอีกด้วย

3) เนื้อหา/องค์ความรู้ เนื้อหา/องค์ความรู้ ที่ผู้กระทำการได้เรียนรู้ ที่
ส่งผลต่อการปฏิบัติการที่แสดงออกและพัฒนาการเรียนรู้ของผู้กระทำในการเชื่อมโยงเครือข่ายการ
เรียนรู้ระหว่างพื้นที่ลุ่มน้ำ ในการออกมาเคลื่อนไหวเรียกร้องและเข้ามาส่วนร่วมในการจัดการ
ทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำในระดับที่กว้างขึ้นทั้งในระดับลุ่มน้ำภาคเหนือและลุ่มน้ำโขง จากที่เคย
เคลื่อนไหวอยู่เพียงในพื้นที่ของตนเอง ให้มาร่วมเคลื่อนไหวในการรณรงค์และการเป็นผู้ถ่ายทอดองค์
ความรู้และประสบการณ์ ต่อสังคมภายนอกในการสร้างพื้นที่การยอมรับในสังคม มีเนื้อหา/องค์
ความรู้ที่ส่งผลต่อการเรียนรู้ของผู้กระทำการ มีรายละเอียดดังนี้

**(1) เนื้อหาเกี่ยวกับสถานการณ์การดำเนินนโยบายและโครงการ
พัฒนาในพื้นที่ลุ่มน้ำโขงที่ส่งผลกระทบต่อชุมชน** ซึ่งเป็นผลจากการสร้างเขื่อนในแม่น้ำโขงตอนบนและ
การระเบิดแก่งในแม่น้ำโขงตอนบน ที่เป็นประเด็นในการเรียนรู้ร่วมกันถึงผลกระทบที่เกิดขึ้นในแต่ละ
พื้นที่ ทั้งอุทกภัยน้ำท่วมและน้ำแห้งขาดในแม่น้ำโขง การเปลี่ยนแปลงของกระแสน้ำ และพื้นที่ริมตลิ่ง
ของชุมชนที่มีการพังทลาย เป็นปัจจัยที่ทำให้ชุมชนได้มาเรียนรู้ร่วมกันถึงแนวทางในการเคลื่อนไหวใน
การสร้างรูปธรรมในการอนุรักษ์และฟื้นฟู และการเคลื่อนไหวเรียกร้องต่อรัฐบาลจีนถึงผลกระทบที่
เกิดขึ้น ที่เกิดจากการสร้างเขื่อนในลุ่มน้ำโขงตอนบน ที่ได้มีการเปิดใช้ประกอบด้วย เขื่อนม่านวาน
เขื่อนเต้าเฉาซาน เขื่อนเซียวหวาน และเขื่อนจิงฮง ที่ส่งต่อลักษณะกายภาพของแม่น้ำโขง ระบบนิเวศ
และวิถีชีวิตของคนในชุมชนริมฝั่งโขง ทั้งในภาคเหนือและภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย

เช่น การเกิดน้ำท่วมครั้งใหญ่ในพื้นที่แม่น้ำโขงในช่วงเดือนสิงหาคม 2551 ส่งผลกระทบต่อชุมชนชายฝั่งโขงในเขตอำเภอเชียงแสนและอำเภอเชียงของส่งผลกระทบต่อชุมชน 16 หมู่บ้าน ทั้งพื้นที่ตั้งชุมชนและพื้นที่การเกษตรถูกน้ำท่วม และตลิ่งริมฝั่งเสียหายอย่างหนักในรอบ 40 ปี และยังคงส่งผลกระทบต่อทั้งชุมชนในฝั่งประเทศลาวและชุมชนริมฝั่งแม่น้ำโขงในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย ซึ่งเป็นผลจากการระบายน้ำจากเขื่อนในประเทศจีนอย่างรวดเร็วทำให้เกิดน้ำขึ้นอย่างรวดเร็ว ประกอบกับการเกิดภาวะน้ำโขงแห้งขอดในเดือนกุมภาพันธ์ 2553 ในรอบ 50 ปี ส่งผลต่อการเดินเรือในแม่น้ำโขง การเกษตรริมโขง พันธุ์ปลาในแม่น้ำโขง และสาหร่ายแม่น้ำโขงลดจำนวนลง

นอกจากนี้ในแม่น้ำสาขาของแม่น้ำโขงอย่างแม่น้ำกก แม่น้ำอิง ก็แห้งขอดเป็นช่วงๆ ส่งผลต่อเขตอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำของชุมชนจำนวน 36 เขต และพื้นที่ทำการเกษตรของชุมชนที่อาศัยน้ำจากแม่น้ำ (โครงการสื่อชุมชนลุ่มน้ำโขง, 2553: 27-37) ผลกระทบที่เกิดขึ้นจากการควบคุมการไหลของแม่น้ำโขงในการเปิดปิดเขื่อนของรัฐบาลจีน ทำให้ชุมชน กลุ่มคน เครือข่าย และกลุ่มประชาสังคมต่างๆในพื้นที่ลุ่มน้ำโขงทั้งทางภาคเหนือและภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทยได้มารวมตัวกันในการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ผลกระทบที่เกิดขึ้นในแต่ละพื้นที่ และร่วมกันเคลื่อนไหวในการเรียกร้องต่อรัฐบาลจีนและประเทศในอนุภาคลุ่มน้ำโขงให้หยุดการดำเนินโครงการสร้างเขื่อนแห่งใหม่ในแม่น้ำโขงตอนล่างอีกจำนวน 11 แห่ง ประกอบด้วย เขื่อนปากแบ่ง เขื่อนหลวงพระบาง เขื่อนไชยบุรี เขื่อนปากลาย เขื่อนसानะคาม เขื่อนปากชม เขื่อนบ้านกุ่ม เขื่อนลาดเสือ เขื่อนดอนสะโฮง เขื่อนสตึงตริง และเขื่อนซำบอ โดยปัจจุบันกำลังมีการดำเนินการสร้างเขื่อนไชยบุรี ในแขวงไชยบุรี ประเทศลาว ซึ่งอยู่ภายใต้การดำเนินโครงการของคณะกรรมการจัดการแม่น้ำโขง เพื่อพัฒนาด้านพลังงานในพื้นที่ลุ่มน้ำโขง ซึ่งเป็นความร่วมมือกันของรัฐบาลในประเทศอนุภาคลุ่มน้ำโขง

ตลอดจนสถานการณ์การพัฒนาลุ่มน้ำภายในประเทศภายใต้นโยบายการจัดการลุ่มน้ำ 25 ลุ่มน้ำ ของคณะกรรมการลุ่มน้ำ 25 ลุ่มน้ำ ที่เป็นกลไกของภาครัฐที่คอยกำหนดแนวทางในการจัดการลุ่มน้ำภายในประเทศ ที่มีความพยายามในการดำเนินโครงการพัฒนาขนาดใหญ่ในแต่ละลุ่มน้ำโดยไม่ได้ผ่านกระบวนการมีส่วนร่วมของคนในพื้นที่ลุ่มน้ำ โดยเฉพาะในพื้นที่ลุ่มน้ำภาคเหนือที่เป็นพื้นที่เป้าหมายหลักในการจัดการลุ่มน้ำ ที่เน้นโครงการก่อสร้างเขื่อน อ่างเก็บน้ำ และการผันน้ำระหว่างลุ่มน้ำ ซึ่งส่งผลกระทบต่อระบบนิเวศในระดับท้องถิ่นและระดับภูมิภาคอย่างกว้างขวาง เช่น โครงการผันน้ำกก-อิง-น่าน โครงการผันน้ำแม่น้ำเมย-สาละวิน สู่อุโมงค์ภูมิล จังหวัดตาก นอกจากนี้ยังมีโครงการจัดทำระบบชลประทานแบบท่อ เครือข่ายส่งน้ำทั่วประเทศ (National Water Grid System) เป็นต้น ซึ่งลุ่มน้ำในภาคเหนือทั้งลุ่มน้ำกก ลุ่มน้ำอิง ลุ่มน้ำปิง ลุ่มน้ำยม ลุ่มน้ำน่าน และลุ่มน้ำโขง ได้รับผลกระทบจากนโยบายและยุทธศาสตร์การจัดการลุ่มน้ำ 25 ลุ่มน้ำดังกล่าว

การที่โครงการพัฒนาในลุ่มน้ำขยายพื้นที่ครอบคลุมทั้งในพื้นที่ลุ่มน้ำภาคเหนือและลุ่มน้ำโขงในประเทศไทย ส่งผลให้เครือข่ายชุมชนในแต่ละพื้นที่ลุ่มน้ำมีการรวมตัวกันเป็นกลไกในการเรียนรู้ร่วมกันในเคลื่อนไหวเรียกร้องและการสร้างรูปธรรมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติโดยชุมชน ประกอบด้วย เครือข่ายลุ่มน้ำภาคเหนือและสภาประชาชนลุ่มน้ำโขง 8 จังหวัด เพื่อเสนอแนวทางการจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืนโดยกระบวนการมีส่วนร่วม

ของคนในพื้นที่ลุ่มน้ำ ต่อรัฐบาลในประเทศอนุภาคลุ่มน้ำโขงและหน่วยงานภาครัฐภายในประเทศที่รับผิดชอบเกี่ยวกับนโยบายและโครงการพัฒนาลุ่มน้ำ

(2) เนื้อหาเกี่ยวกับการถ่ายทอดแนวคิดผ่านแหล่งเรียนรู้ ต่อ

สถาบันการศึกษา หน่วยงานภายนอก องค์กรภาคประชาชน และกลุ่มคนที่ให้ความสนใจต่อแนวทางการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ผ่านกิจกรรมโฮงเฮียนแม่น้ำโขง ที่ทางเครือข่ายสร้างมาเป็นเครื่องมือในการสร้างให้เกิดการเรียนรู้ร่วมกันระหว่างชุมชนในเครือข่ายที่จัดเป็นแหล่งเรียนรู้ ที่เผยแพร่แนวทางการจัดการอย่างเป็นรูปธรรมในการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติโดยคนในชุมชน ทั้งการจัดการเขตอนุรักษ์พันธุ์ปลาในแม่น้ำ การจัดการป่าชุมชน และวิถีชีวิตของคนในชุมชนที่สัมพันธ์กับทรัพยากรในแม่น้ำ เช่น การทำการเกษตรริมโขง การหากินในพื้นที่หนองน้ำ การเก็บของพืชผักกินได้ และสมุนไพร ที่ทางชุมชนมีการอธิบายแลกเปลี่ยน และพาเข้าไปเรียนรู้จากพื้นที่จริงภายในชุมชนทั้งในพื้นที่ป่าชุมชน เขตอนุรักษ์ในแม่น้ำ เป็นต้น ที่จะทำให้คนที่เข้ามาศึกษาดูงานได้เข้าใจต่อวิถีชีวิตและวัฒนธรรมของคนลุ่มน้ำ และแนวคิดการจัดการทรัพยากรโดยกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนที่อาศัยความรู้ ภูมิปัญญาของคนในชุมชนมาปรับประยุกต์ใช้ อีกนัยหนึ่งคนในชุมชนก็ได้เรียนรู้แลกเปลี่ยนกับผู้ที่เข้ามาศึกษาดูงานและยังเป็นการต่อยอดความมั่นใจต่อแนวทางการจัดการของชุมชนไปพร้อมกันด้วย

(3) เนื้อหาเกี่ยวกับการสร้างกลไกเคลื่อนไหวกว้างขวางในพื้นที่ลุ่มน้ำ

ในการเคลื่อนไหวและเรียนรู้ร่วมกัน ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำร่วมกัน เช่นการสร้างกลไกเครือข่ายลุ่มน้ำภาคเหนือที่เกิดจากการรวมตัวของชุมชน กลุ่มคน และองค์กรพัฒนาเอกชน ในพื้นที่ลุ่มน้ำภาคเหนือที่ได้รับผลกระทบจากนโยบายการจัดการลุ่มน้ำ 25 ลุ่มน้ำภายในประเทศ และกลไกเครือข่ายสภาประชาชนลุ่มน้ำโขง 8 จังหวัด ที่เกิดจากการรวมตัวกันของเครือข่ายชุมชน องค์กรพัฒนาเอกชน ในจังหวัดชายฝั่งโขงในภาคเหนือและภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เพื่อเคลื่อนไหวกว้างขวางในการเรียกร้องต่อรัฐบาลจีนและรัฐบาลในประเทศอนุภาคลุ่มน้ำโขงที่ร่วมมือกันดำเนินโครงการสร้างเขื่อนในแม่น้ำโขง

นอกจากการสร้างกลไกการเคลื่อนไหวในการเรียกร้องเชิงนโยบายแล้วยังสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ระหว่างลุ่มน้ำในการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ของแต่ละพื้นที่ลุ่มน้ำและการปฏิบัติการร่วมกันในการสร้างรูปธรรมในการอนุรักษ์และฟื้นฟูในพื้นที่ลุ่มน้ำด้วย เช่น การร่วมกันสืบชะตาแม่น้ำโขงที่อำเภียงคาน จังหวัดเลย ซึ่งเป็นกิจกรรมการรณรงค์เชิงนโยบายร่วมกันของเครือข่ายชุมชนลุ่มน้ำโขง 8 จังหวัด เพื่อเปิดพื้นที่การรับรู้ต่อพื้นที่สาธารณะ ให้สังคมภายนอกได้รับรู้ถึงผลกระทบที่เกิดจากโครงการพัฒนาในพื้นที่ลุ่มน้ำโขงที่มีต่อชุมชนท้องถิ่น และยังเป็นการสร้างสำนึกต่อคนในพื้นที่ลุ่มน้ำให้เกิดความตระหนักถึงการรวมตัวกันในการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติในลุ่มน้ำโขง ผ่านพิธีกรรมสืบชะตาแม่น้ำโขง หรือการร่วมกันออกแถลงการณ์ข้อเสนอแนะและเรียกร้องเชิงนโยบายให้มีการทบทวนแนวทางการพัฒนาในลุ่มน้ำโขงร่วมกันในนามสภาประชาชนลุ่มน้ำโขง 8 จังหวัด เป็นต้น

เนื้อหา/องค์ความรู้ ที่ผู้กระทำการได้หล่อหลอมความคิด ความเชื่อ ที่ส่งผลต่อ ฮาบิตุส (Habitus) หรือจริต ของผู้กระทำการ ในการกำหนดแนวทางในการปฏิบัติการในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำ ที่กว้างขึ้นจากการมองเพียงการเคลื่อนไหวในพื้นที่ลุ่มน้ำของตนเองที่เป็น

เพียงส่วนหนึ่งของภาพรวมของกลุ่มน้ำ ได้มองเห็นและแสดงออกในการเคลื่อนไหวร่วมกันในภาพรวมของพื้นที่ลุ่มน้ำทั้งระบบ ที่ต้องออกมาเคลื่อนไหวร่วมกันในการสร้างรูปธรรมและการเรียกร้องเชิงนโยบายในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติทั้งภาพรวมของกลุ่มน้ำ ที่จะสร้างให้เกิดพลังในการเคลื่อนไหวและมีความเป็นเอกภาพในการสร้างพื้นที่การยอมรับต่อสังคมภายนอก โดยอาศัยเนื้อหา/องค์ความรู้จากฐานชุมชนที่มีประสบการณ์ รูปธรรม องค์ความรู้ และภูมิปัญญาของชุมชน ในการถ่ายทอดและเสนอให้สังคมภายนอกได้รับรู้และยอมรับมากขึ้น ซึ่งจะเป็นการสร้างต้นทุนทางสังคม (Social capital) ต้นทุนทางสัญลักษณ์ (Symbolic capital) ที่ได้รับการยอมรับจากสังคมภายนอก และยังเป็นการสร้างพื้นที่ทางสังคมของการมีอยู่ต่อแนวทางการจัดการทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำโดยกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่นในพื้นที่ลุ่มน้ำ

4) ฐาน/แหล่งการเรียนรู้ นโยบายการพัฒนาลุ่มน้ำที่ได้มีการขยายพื้นที่การดำเนินโครงการพัฒนาขนาดใหญ่ในพื้นที่ลุ่มน้ำทั้งภายในประเทศและระหว่างประเทศ ได้ส่งผลกระทบต่อชุมชนในพื้นที่ลุ่มน้ำเป็นวงกว้างทั้งในพื้นที่ลุ่มน้ำภาคเหนือ ลุ่มน้ำโขงทางภาคเหนือและภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย ทำให้เครือข่ายต้องสร้างกลไกความร่วมมือของเครือข่ายผู้กระทำการระหว่างลุ่มน้ำในการแลกเปลี่ยนประสบการณ์การเรียนรู้และการร่วมกันในการเคลื่อนไหวในระดับนโยบาย เพื่อแสดงให้เห็นของการมีอยู่ของชุมชนที่มีแนวทางในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่ลุ่มน้ำอย่างยั่งยืนโดยชุมชน เพื่อเข้าไปมีส่วนร่วมในการเสนอแนวทางและรูปแบบการจัดการที่ไม่ส่งผลกระทบต่อชุมชนในพื้นที่ลุ่มน้ำในระดับนโยบาย ฐานการเรียนรู้ของเครือข่ายจึงขยายออกไปสู่ภายนอกลุ่มน้ำ ทั้งระดับลุ่มน้ำภาคเหนือ ลุ่มน้ำโขงทั้งในภาคเหนือและภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ในภาพรวมที่กว้างขึ้น มีรายละเอียดดังนี้

(1) สถานการณ์ผลกระทบที่เกิดขึ้นในพื้นที่ลุ่มน้ำโขงและลุ่มน้ำภาคเหนือ ที่มีสถานการณ์ผลกระทบจากโครงการพัฒนาในลุ่มน้ำโขง ทั้งจากการสร้างเขื่อนในแม่น้ำโขงตอนบนและแม่น้ำโขงตอนล่างที่กำลังมีแผนในการสร้างเขื่อนจำนวน 11 แห่ง ซึ่งการสร้างเขื่อนในแม่น้ำโขงตอนบนของรัฐบาลจีนที่ส่งผลกระทบต่อ การขึ้นลงของแม่น้ำโขงที่ผิดปกติไปจากการขึ้นลงตามธรรมชาติ ได้ส่งผลให้เกิดภาวะน้ำท่วมอย่างฉับพลันในปี พ.ศ.2551 ที่ทำให้เกิดน้ำท่วมพื้นที่ชุมชนและพื้นที่ทำการเกษตร และการพังทลายริมตลิ่งชายฝั่งโขง และการเกิดภาวะแม่น้ำโขงแห้งขอดในปี พ.ศ.2553 ทำให้แม่น้ำโขงในเขตประเทศไทยแห้งขอด และแม่น้ำสาขาของแม่น้ำโขงแห้งไปพร้อมกัน ภาวะผลกระทบที่เกิดขึ้นทำให้ชาวบ้าน ชุมชน กลุ่มองค์กรต่างๆในพื้นที่ลุ่มน้ำโขงภาคเหนือและภาคอีสาน 8 จังหวัดได้มาแลกเปลี่ยนประสบการณ์ผลกระทบที่เกิดขึ้น และหาแนวทางร่วมกันในการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติในลุ่มน้ำไปพร้อมกับการเคลื่อนไหวในการเรียกร้องให้รัฐบาลจีนและรัฐบาลในประเทศอนุภาคลุ่มน้ำโขงชี้แจงรายละเอียดโครงการสร้างเขื่อนในแม่น้ำโขงและการเรียกร้องการเข้าไปมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่นในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในลุ่มน้ำโขง

นอกจากนี้ผลกระทบจากนโยบายการพัฒนาลุ่มน้ำในประเทศ ในพื้นที่ลุ่มน้ำภาคเหนือ ที่มีสถานการณ์เกี่ยวกับผลกระทบจากนโยบายการจัดการ 25 ลุ่มน้ำ ที่มีความพยายามในการดำเนินโครงการก่อสร้างเขื่อน อ่างเก็บน้ำ และการผันน้ำระหว่างลุ่มน้ำ ซึ่งเป็น

โครงการขนาดใหญ่ที่จะมีการดำเนินการในลุ่มน้ำภาคเหนือ ในพื้นที่ลุ่มน้ำอิง ลุ่มน้ำกก ลุ่มน้ำปิง ลุ่มน้ำวัง ลุ่มน้ำยม และลุ่มน้ำน่าน ที่ไม่ได้ให้ความสำคัญกับการศึกษาผลกระทบทางด้านสิ่งแวดล้อมและผลกระทบต่อวิถีชีวิตของคนในชุมชนที่อาศัยอยู่ในแต่ละลุ่มน้ำ นอกจากนั้นโครงการพัฒนาที่ลงมาในพื้นที่ลุ่มน้ำนั้นไม่ได้ให้ความสำคัญต่อกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนในการกำหนดแนวทางการจัดการลุ่มน้ำ จึงนำมาสู่การรวมตัวกันขององค์กรภาคประชาชน เครือข่ายชุมชน และชุมชนที่ได้รับผลกระทบภายใต้กลไก เครือข่ายลุ่มน้ำภาคเหนือ ในการเรียนรู้ร่วมกันถึงผลกระทบจากโครงการพัฒนาขนาดใหญ่ภายใต้นโยบายการจัดการ 25 ลุ่มน้ำ และการกำหนดแนวทางในการเคลื่อนไหวเชิงนโยบายร่วมกันเพื่อเรียกร้องกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนในพื้นที่ลุ่มน้ำในการกำหนดนโยบายการจัดการน้ำของชุมชน

(2) แหล่งเรียนรู้ภายในพื้นที่ชุมชนของเครือข่าย ที่ได้มีการพัฒนาจากพื้นที่รูปธรรมชุมชนของเครือข่าย ให้เป็นแหล่งเรียนรู้ในการถ่ายทอดรูปธรรมในการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติ การจัดการองค์ความรู้ กลไกภายในชุมชนในการจัดการ และฐานการเรียนรู้ถึงผลกระทบจากโครงการพัฒนาในลุ่มน้ำ เช่น ฐานการเรียนรู้ในลุ่มน้ำกก-เวียงหนองล่อง ที่มีเครือข่ายชุมชนรอบเวียงหนองล่องที่ได้รับผลกระทบจากโครงการพัฒนาในท้องถิ่นและการบุกรุกพื้นที่สาธารณะของนายทุนจากภายนอกหรือฐานการเรียนรู้จากผลกระทบจากการสร้างเขื่อนในแม่น้ำโขงในพื้นที่ชายฝั่งโขงที่ชุมชนชายฝั่งโขงที่รวมตัวกันเรียกร้องผลกระทบจากการสร้างเขื่อนที่ได้มีการศึกษาผ่านงานวิจัยชาวบ้านเป็นชุดความรู้ถึงผลกระทบที่เกิดขึ้นที่ผ่านมา เช่นชุมชนบ้านปากอิง ชุมชนบ้านห้วยลึก ชุมชนบ้านหาดบายหาดทรายทอง ที่สามารถสะท้อนผลกระทบของชุมชนให้เครือข่ายพันธมิตรหรือชุมชนในเครือข่ายในพื้นที่ลุ่มน้ำอื่นได้เรียนรู้

นอกจากนี้กระบวนการพัฒนาชุมชนรูปธรรมให้เป็นแหล่งเรียนรู้ ทำให้คนในชุมชนได้เกิดการเรียนรู้ร่วมกันตั้งแต่ กระบวนการสร้างรูปธรรมในการอนุรักษ์ การจัดการองค์ความรู้ของชุมชนในการอนุรักษ์และการนำเสนอและสื่อความหมายให้แก่บุคคลภายนอกที่เข้ามาเรียนรู้ และยังทำให้คนในชุมชนได้เกิดการเรียนรู้ภายในตัวเองผ่านเนื้อหาที่นำเสนอ เช่น รูปแบบการจัดการ การใช้ประโยชน์ทรัพยากร ความสำคัญของทรัพยากรต่อชุมชน วิถีชีวิตและวัฒนธรรมของคนในชุมชน และผลกระทบจากโครงการและนโยบายการพัฒนาจากภายนอกไปพร้อมกันด้วย

(3) กิจกรรมโฮงเฮียนแม่น้ำโขง ที่ทางเครือข่ายพยายามจัดเนื้อหาและกระบวนการเรียนรู้ ที่ให้ชุมชนในเครือข่ายได้เข้าร่วมในกระบวนการในการถ่ายทอด โดยให้คนในชุมชนเป็นผู้ถ่ายทอด เนื้อหาองค์ความรู้ ภูมิปัญญา ประสบการณ์ในการเคลื่อนไหว สร้างกระบวนการเรียนรู้ให้เกิดขึ้นในชุมชนของเครือข่ายผ่านการแลกเปลี่ยน การจัดการศึกษาดูงานร่วมกับชุมชนภายในพื้นที่ลุ่มน้ำ เพื่อถ่ายทอดให้กับกลุ่มคน องค์กร และเครือข่ายชาวบ้านจากภายนอกที่สนใจเข้ามาเรียนรู้ ยังเป็นฐานการเรียนรู้ที่ทำให้เครือข่ายชุมชนได้เรียนรู้รูปแบบการสื่อสารและการจัดกระบวนการเรียนรู้ด้วยวิธีการของชุมชน เช่น การเข้ามาศึกษาดูงานของสถานศึกษาจากภายนอกที่เข้ามาเรียนรู้ในชุมชนบ้านปากอิงใต้และบ้านม่วงชุม ชาวบ้านจะเป็นคนจัดการกระบวนการทั้งหมดตั้งแต่การบรรยายให้ความรู้เบื้องต้น การพาไปศึกษาพื้นที่จริง และการเปิดวงแลกเปลี่ยนให้ซักถาม ซึ่งกิจกรรมโฮงเฮียนแม่น้ำโขงเป็นความร่วมมือของแกนนำในเครือข่ายกับชุมชน ในการสร้างกระบวนการถ่ายทอดแนวคิดและรูปธรรมในการจัดการอย่างเป็นระบบเพื่อให้เกิด

ลักษณะการเชื่อมโยงการเรียนรู้และการอธิบายกายรวมการจัดการลุ่มน้ำของชุมชนในพื้นที่ลุ่มน้ำทั้งระบบ เป็นการจัดการประสบการณ์การเรียนรู้จากการเคลื่อนไหวที่ผ่านมาอย่างเป็นระบบในรูปของกิจกรรมโฮงเฮียนแม่น้ำโขง นอกจากนี้โฮงเฮียนแม่น้ำโขงยังเป็นสถาบันการเรียนรู้ของท้องถิ่นที่ถ่ายทอดองค์ความรู้ให้กับโรงเรียนในระบบในพื้นที่ลุ่มน้ำและเยาวชนในชุมชน ผ่านการร่วมกิจกรรมกับทางสถาบันการศึกษาในท้องถิ่นเกี่ยวกับหลักสูตรท้องถิ่น และการจัดการค่ายเยาวชนในพื้นที่ลุ่มน้ำ เป็นต้น

(4) เครือข่ายลุ่มน้ำภาคเหนือ ที่เกิดจากการรวมตัวกันขององค์กรพัฒนาเอกชน และเครือข่ายชุมชน ในพื้นที่ลุ่มน้ำปิง ลุ่มน้ำวัง ลุ่มน้ำยม ลุ่มน้ำ่าน ลุ่มน้ำกก ลุ่มน้ำหงาว-งาว ลุ่มน้ำสาละวินและลุ่มน้ำโขง เพื่อเคลื่อนไหวเรียกร้องและการติดตามสถานการณ์เชิงนโยบายการจัดการ 25 ลุ่มน้ำตามนโยบายของรัฐ และยังเป็นกลไกในการเชื่อมประสานการแลกเปลี่ยนร่วมกันระหว่างพื้นที่ในลุ่มน้ำภาคเหนือ ที่ทำให้ชุมชนในเครือข่ายได้ออกไปเรียนรู้ประสบการณ์การเคลื่อนไหวเรียกร้องเชิงนโยบาย เข้าใจต่อภาพรวมของผลกระทบในลุ่มน้ำภาคเหนือที่ส่งผลกระทบต่อชุมชนในแต่ละพื้นที่ลุ่มน้ำและการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ระหว่างพื้นที่ในการเคลื่อนไหวสร้างรูปธรรมในการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติที่สามารถนำมาปรับใช้ในเครือข่ายได้

(5) สถาปนาชุมชนลุ่มน้ำโขง 8 จังหวัด เป็นการรวมตัวกันของเครือข่าย กลุ่ม ชุมชน ชาวบ้าน และกลุ่มประชาสังคมต่างๆ ในจังหวัดนครพนม จังหวัดหนองคาย จังหวัดบึงกาฬ จังหวัดอุบลราชธานี จังหวัดอำนาจเจริญ จังหวัดเลย จังหวัดมุกดาหาร ในภาคอีสาน และจังหวัดเชียงราย ในภาคเหนือ ที่ทางเครือข่ายได้เข้าไปขับเคลื่อนให้เกิดการรวมตัวกันในแต่ละพื้นที่ โดยอาศัยการรณรงค์ให้ข้อมูลเกี่ยวกับผลกระทบจากการสร้างเขื่อนและการเปิดแก่งในแม่น้ำโขงที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงในแม่น้ำโขงและชุมชนริมฝั่งโขง ทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนและเรียนรู้ร่วมกันถึงผลกระทบที่เกิดขึ้นในระดับพื้นที่และการแลกเปลี่ยนเชิงสถานการณ์การพัฒนาในแต่ละพื้นที่ลุ่มน้ำจากนโยบายและโครงการพัฒนาในพื้นที่ลุ่มน้ำโขง ที่เกิดจากการดำเนินการของกลุ่มประเทศอนุภาคลุ่มน้ำโขงและรัฐบาลจีน ทั้งพื้นที่ลุ่มน้ำโขงตอนต้นและตอนล่าง เป็นการเปิดภาพการเรียนรู้ของเครือข่ายในระดับนโยบายการพัฒนาระหว่างประเทศที่เชื่อมโยงต่อพื้นที่ของเครือข่ายที่ได้รับผลกระทบจากโครงการพัฒนาขนาดใหญ่ที่มีการดำเนินการตามนโยบายการพัฒนาลุ่มน้ำโขงระหว่างประเทศ

ฐานหรือแหล่งการเรียนรู้ในช่วงโยงใยเครือข่ายการเรียนรู้ระหว่างลุ่มน้ำ ของผู้กระทำการในช่วงนี้เป็นฐานการเรียนรู้ที่กว้างขึ้นในภาพรวมของลุ่มน้ำที่ทุกคนได้เรียนรู้ร่วมกัน ทั้งสถานการณ์การพัฒนาลุ่มน้ำโขงระหว่างประเทศและนโยบายการพัฒนาลุ่มน้ำภายในประเทศ และการเรียนรู้ผ่านฐานประสบการณ์ในภาพรวมของพื้นที่ของเครือข่ายผู้กระทำการในพื้นที่ลุ่มน้ำต่างๆ ที่จะทำให้ผู้กระทำการที่เข้าร่วมรับรู้และเข้าใจต่อภาพรวมของการจัดการทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำ ที่ส่งผลต่อการปฏิบัติการร่วมกันในการเคลื่อนไหวเป็นขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมในภาพรวมของการเรียกร้องการมีส่วนร่วมการจัดการในระดับนโยบาย และการนำเสนอแนวทางของตนเองเพื่อสร้างการยอมรับต่อพื้นที่สาธารณะภายนอกมากขึ้น

5) กลไกเสริมสร้างการเรียนรู้ ช่วงการโยงโยเยเครือข่ายการเรียนรู้ระหว่างพื้นที่ลุ่มน้ำ เครือข่ายอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรมลุ่มน้ำโขง-ล้านนา ได้ขับเคลื่อนกลไกการเชื่อมประสานการเคลื่อนไหวในภาพรวมระดับประเทศ ทั้งเครือข่ายลุ่มน้ำภาคเหนือและสภาประชาชนลุ่มน้ำโขง 8 จังหวัด ที่ทำให้เครือข่ายชุมชนได้ออกมาเรียนรู้ร่วมกับเครือข่ายพันธมิตรภายนอกในการเคลื่อนไหวร่วมกันในระดับประเทศ สะท้อนจากการสัมภาษณ์ นายสา นามสมมุติ ดังนี้

“การเชื่อมโยงภายใต้สภาประชาชนลุ่มน้ำโขงกับทางภาคอีสานโดยการแลกเปลี่ยนเรียนรู้กันระหว่างพื้นที่ เรียนรู้ร่วมกัน การเชื่อมโยงกันผ่านการแลกเปลี่ยนข้อมูลเป็นหลัก และภายหลังมาศึกษาร่วมกันในงานรณรงค์ในการรักษาแม่น้ำโขง มี กิจกรรมประชุม สัมมนา และ หลังๆ ได้จัดพิธีกรรมร่วมกัน อย่างการสืบชะตาแม่น้ำโขงที่เชียงคานไปมาหาสู่กันมากขึ้น อย่างมีงานที่เชียงของทางอีสานก็จะส่งคนมาร่วม” (นายสา นามสมมุติ, สัมภาษณ์ 21 ธันวาคม 2555)

(1) กลไกสภาประชาชนลุ่มน้ำโขง 8 จังหวัด ที่เกิดการรวมตัวกันของเครือข่ายชุมชนและองค์กรพัฒนาเอกชน ใน จังหวัดนครพนม จังหวัดหนองคาย จังหวัดบึงกาฬ จังหวัดอุบลราชธานี จังหวัดอำนาจเจริญ จังหวัดเลย จังหวัดมุกดาหาร ในภาคอีสาน และจังหวัดเชียงราย ในภาคเหนือ เป็นกลไกที่ทางเครือข่ายได้ไปขับเคลื่อนขยายแนวคิดการทำงานร่วมกับชุมชนกลุ่มองค์กรที่ทำงานเกี่ยวกับแม่น้ำโขงในพื้นที่ทางภาคอีสาน โดยเป็นผลจากการเชื่อมประสานการเคลื่อนไหวแลกเปลี่ยนสถานการณ์น้ำท่วมใหญ่ในพื้นที่ชุมชนชายฝั่งโขง จึงเกิดการประสานงานร่วมกันในการติดตามสถานการณ์ผลกระทบจากการสร้างเขื่อนในแม่น้ำโขงตอนบน โดยเครือข่ายเข้าแลกเปลี่ยนข้อมูลและแนวคิดการทำงานร่วมกับเครือข่ายพันธมิตรที่ได้มารวมตัวกัน และร่วมเคลื่อนไหวร่วมกันในการรณรงค์เชิงนโยบาย ที่ทำให้เครือข่ายชุมชนได้เรียนรู้ถึงแนวทางการเคลื่อนไหวในเชิงขบวนการทางสังคมในการเสนอแนะนโยบายการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในลุ่มน้ำโขงต่อพื้นที่ทางสังคมในระดับชาติและนโยบายระหว่างประเทศ เพื่อให้รัฐบาลในอนุภาคลุ่มน้ำโขงได้หันมาให้ความสำคัญกับกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่นในพื้นที่ลุ่มน้ำ

(2) เครือข่ายลุ่มน้ำภาคเหนือ ที่เกิดจากการรวมกลุ่มของนักพัฒนาเอกชนในท้องถิ่นในพื้นที่ลุ่มน้ำในภาคเหนือ ในพื้นที่ที่ได้รับผลกระทบจากนโยบายการพัฒนาลุ่มน้ำ 25 ลุ่มน้ำของภาครัฐในลุ่มน้ำปิง ลุ่มน้ำวัง ลุ่มน้ำยม ลุ่มน้ำน่าน ลุ่มน้ำอิง ลุ่มน้ำกก ลุ่มน้ำหาว – งาว ลุ่มน้ำโขงและลุ่มน้ำสาละวิน เพื่อพัฒนาโครงการจัดการลุ่มน้ำภาคเหนือภายใต้แนวคิดประวัติศาสตร์นิเวศวัฒนธรรม ในการดำเนินโครงการประวัติศาสตร์นิเวศวัฒนธรรมเพื่อฟื้นฟูชุมชนท้องถิ่นลุ่มน้ำภาคเหนือ ร่วมกันในการเคลื่อนไหวเพื่อเสนอแนวทางการจัดการลุ่มน้ำอย่างเป็นรูปธรรมโดยชุมชน เชื่อมร้อยเครือข่ายการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกัน และติดตามนโยบายการจัดการลุ่มน้ำของภาครัฐ เพื่ออธิบายภาพรวมการจัดการทรัพยากรธรรมชาติแบบองค์รวมของเครือข่ายชุมชนในลุ่มน้ำภาคเหนือ และการเสนอแนวทางการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในลุ่มน้ำ โดย

กระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่น ทำให้เครือข่ายชุมชนได้ร่วมแลกเปลี่ยนประสบการณ์ระหว่างเครือข่ายลุ่มน้ำในภาคเหนือ และสร้างประสบการณ์การเรียนรู้ในการเคลื่อนไหวเชิงนโยบายร่วมกับเครือข่ายชุมชนต่างๆ ในพื้นที่ลุ่มน้ำภาคเหนือ จากการสะท้อนของนายสา นามสมมุติ ผู้ประสานงานเครือข่ายลุ่มน้ำภาคเหนือ และนายหัท นามสมมุติ ดังนี้

“เราพยายามให้เห็นภาพของภาคเหนือของประเทศไทยในทางนิเวศวิทยา ในทางวัฒนธรรม ภาคเหนือเป็นภาคที่มีระบบนิเวศที่แตกต่างจากภาคอื่นมาก คือภาคเหนือมีภูเขาสูงมากหลากหลายชนิด ป่าเบญจพรรณ ป่าดงดิบ ป่าอัลไพด ยกเว้นทะเลที่ไม่มี ภาคเหนือถูกโอบล้อมด้วยแม่น้ำสองสายคือ ตะวันตกแม่สาละวิน ตะวันออกแม่น้ำโขง และอีกส่วนหนึ่งภายในประเทศเป็นต้นน้ำ ปิง วัง ยม น่าน เพราะฉะนั้นถ้าสิ่งแวดล้อมเสียหาย เราจะปกป้องภาพรวมทั้งหมดต่อไปที่นี้การพัฒนาที่มาจากจีนและการพัฒนาลุ่มน้ำในประเทศ ไม่ใช่มากระทบแค่แม่น้ำโขงรวมทั้งสาละวินด้วย ช่วงนี้เราพูดถึงการปกป้องทั้งลุ่มน้ำทั้งในประเทศและต่างประเทศ ส่วนวิธีการภารกิจก็ต้องมีนอกเหนือจากที่นี้ต้องมีภารกิจในความร่วมมือในส่วนต่างๆ ส่วนที่ติดตัวเราส่วนของแม่น้ำโขงจะประสานงานกันอย่างไร ส่วนที่เป็นแม่น้ำสาละวินที่เป็นเครือข่ายกันระหว่างสาละวินและโขงจะทำกิจกรรมอะไรบ้าง ภายในประเทศเราก็ต้องรู้ว่าเราจะทำงานร่วมกันภายในประเทศของเราอย่างไรบ้าง”

(นายสา นามสมมุติ, สัมภาษณ์ 27 ธันวาคม 2555)

“เครือข่ายลุ่มน้ำภาคเหนือ มาจากการรวมกลุ่มพูดคุยของนักพัฒนาในลุ่มน้ำปิง วัง ยม น่าน กก อิง หงาว-งาว โขง และสาละวิน เพื่อพัฒนาโครงการที่เกี่ยวกับการจัดการลุ่มน้ำภาคเหนือภายใต้แนวคิดประวัติศาสตร์ นิเวศวัฒนธรรม ในปีพ.ศ.2553 โดยใช้ชื่อว่าโครงการประวัติศาสตร์นิเวศวัฒนธรรมเพื่อฟื้นฟูชุมชนท้องถิ่น ลุ่มน้ำภาคเหนือ ในปีพ.ศ. 2555 ถึงปัจจุบันได้มีการปรับยุทธศาสตร์การดำเนินงานและพื้นที่การดำเนินงานในลุ่มน้ำปิง วัง ยม น่าน อิง ให้มีความชัดเจนมากขึ้น โดยเน้นการพัฒนาพื้นที่รูปธรรม การเชื่อมร้อยเครือข่าย และติดตามและรณรงค์เชิงนโยบายการจัดการน้ำ โดยใช้ชื่อว่าโครงการนิเวศวัฒนธรรมเพื่อฟื้นฟูชุมชนท้องถิ่น ลุ่มน้ำภาคเหนือ”

(นายหัท นามสมมุติ, สังเกตการณ์ประชุมเครือข่ายลุ่มน้ำภาคเหนือ 4 กรกฎาคม 2556)

สำหรับกลไกเครือข่ายลุ่มน้ำภาคเหนือได้เข้ามามีบทบาทในการหนุนเสริมกระบวนการทำงานของเครือข่ายชุมชนในระดับพื้นที่ของเครือข่ายอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรมลุ่มน้ำโขง – ล้านนา เช่นการจัดเวทีแลกเปลี่ยนสถานการณ์การพัฒนาในลุ่มน้ำภาคเหนือ การเชื่อมประสานชุมชนในแต่ละพื้นที่ให้มาร่วมแลกเปลี่ยนประสบการณ์ รูปแบบการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของแต่ละชุมชน และการสนับสนุนการรวมตัวกันของชุมชนในการเรียนรู้ร่วมกัน ผ่านกระบวนการวิจัยชาวบ้านและการสร้างรูปธรรมในการอนุรักษ์ เช่น การจัดการเขตอนุรักษ์พันธุ์ปลา การจัดการป่าชุมชน เป็นต้น สะท้อนจากการอธิบายบทบาทของเครือข่ายลุ่มน้ำภาคเหนือจากการเข้าร่วมเวทีการประชุมสรุปงานของเครือข่ายลุ่มน้ำภาคเหนือของ นายเต นามสมมุติ ถึงกระบวนการทำงานที่ผ่านมาในการสนับสนุนการทำงานในพื้นที่ลุ่มน้ำอิง ดังนี้

“ลุ่มน้ำอิงที่ผ่านมามีการเกิดขึ้นของเครือข่ายองค์กรชุมชนในการจัดการทรัพยากรตามพื้นที่ตั้งแต่แม่น้ำอิงตอนบนในจังหวัดพะเยาถึงแม่น้ำอิงตอนปลายในอำเภอเชียงของ จังหวัดเชียงราย จากการประสานการทำงาน และแลกเปลี่ยนเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง จึงมีการเชื่อมร้อยเครือข่ายลุ่มน้ำตั้งแต่ตอนบนถึงตอนปลาย ได้มีการพูดคุยและนำมาสู่การจัดตั้งสภาประชาชนลุ่มน้ำอิง ซึ่งจะเป็นการรวมตัวของเครือข่ายประชาชนในลุ่มน้ำอิง เพื่อเป็นกลไกของภาคประชาชนในการมีส่วนร่วมในการกำหนดนโยบายและโครงการพัฒนาต่างๆ ที่จะเกิดขึ้นในลุ่มน้ำอิง รวมทั้งการหนุนเสริมการสร้างพื้นที่รูปธรรมของชุมชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในลุ่มน้ำอิง”

(นายเต นามสมมุติ, สังเกตการณ์การประชุมสภาประชาชนลุ่มน้ำอิง 4 กรกฎาคม 2556)

เครือข่ายลุ่มน้ำภาคเหนือและสภาประชาชนลุ่มน้ำโขง 8 จังหวัด เป็นกลไกที่เข้ามาสนับสนุนและส่งเสริมให้เครือข่ายชุมชนในพื้นที่ลุ่มน้ำโขงได้ออกมาแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกับเครือข่ายชุมชนอื่นในพื้นที่ลุ่มน้ำภาคเหนือและเครือข่ายชุมชนพื้นที่ลุ่มน้ำโขงในภาคอีสาน ในการเคลื่อนไหวร่วมกันในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติทั้งในระดับพื้นที่ลุ่มน้ำและการรณรงค์ในเชิงนโยบายต่อพื้นที่สาธารณะในการนำเสนอแนวทางการจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืนโดยกระบวนการมีส่วนร่วม องค์ความรู้ ภูมิปัญญาของชุมชนท้องถิ่น

การรวมตัวกันของผู้กระทำการเป็นกลไกระหว่างพื้นที่ลุ่มน้ำในการเรียนรู้ร่วมกัน เป็นกลไกในการเสริมสร้างกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันผ่านการแลกเปลี่ยนประสบการณ์และการปฏิบัติการเคลื่อนไหวร่วมกันของเครือข่ายผู้กระทำการ (Agency network) จากแต่ละพื้นที่นั้น เป็นการสร้างให้เกิดภาพรวมของการเคลื่อนไหวร่วมกันของเครือข่ายผู้กระทำการ กลุ่มผู้กระทำการในแต่ละพื้นที่โดยมีกลไกที่กำหนดขึ้นร่วมกันเป็นตัวเชื่อมในการเสริมสร้างกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันในแต่ละพื้นที่ให้เกิดความรู้สึกร่วมในการเป็นคนลุ่มน้ำเดียวกันที่จะออกมาเคลื่อนไหวในการเรียกร้องเชิงนโยบายต่อโครงการพัฒนาขนาดใหญ่ในพื้นที่ลุ่มน้ำและการอนุรักษ์พันธุ์ทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำ

ร่วมกัน ซึ่งการรวมตัวกันเป็นกลไกเครือข่ายการเคลื่อนไหวร่วมกันในภาพรวมของกลุ่มน้ำเป็นการสร้างต้นทุนทางสังคม (Social capital) ที่ใช้สนับสนุนพลังในการเคลื่อนไหวทั้งในระดับพื้นที่ลุ่มน้ำและภาพรวมของกลุ่มน้ำในระดับระหว่างประเทศ เพื่อสร้างการยอมรับและการสนับสนุนต่อแนวทางการเคลื่อนไหวของเครือข่ายชุมชนต่อสังคมภายนอก

จากการวิเคราะห์ช่วงการเรียนรู้ที่กล่าวมา ที่ประกอบด้วย 1) การก่อรูปการเรียนรู้ 2) การเชื่อมร้อยเครือข่ายการเรียนรู้ 3) การขยายเครือข่ายการเรียนรู้ภายในลุ่มน้ำ และ 4) การโยนโย่เครือข่ายการเรียนรู้ระหว่างพื้นที่ลุ่มน้ำ ที่มีความสัมพันธ์กับช่วงการการเคลื่อนไหวจัดการทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำโขงของเครือข่ายอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรมลุ่มน้ำโขง ปรากฏดังตาราง ที่ 7

จากการศึกษาและวิเคราะห์กระบวนการเรียนรู้ของเครือข่ายอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรมลุ่มน้ำโขง-ล้านนา พบว่า การเสริมสร้างให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันต่อผู้กระทำการ กลุ่มผู้กระทำการ เครือข่ายผู้กระทำการในพื้นที่ลุ่มน้ำและระหว่างพื้นที่ลุ่มน้ำ ในการออกมาเคลื่อนไหวในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำโขง พบว่า

ผู้กระทำการ ที่เข้ามาเป็นกลไกในการขับเคลื่อนให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันมี ผู้กระทำการภายในพื้นที่ลุ่มน้ำทั้ง ผู้รู้ แกนนำ กลุ่มคน เครือข่าย ซึ่งเป็นผู้กระทำการที่เกิดจากการพัฒนาการเรียนรู้ร่วมกันในแต่ละช่วงการเคลื่อนไหวที่เข้ามาเป็นกลไกหลักในการขับเคลื่อนในแต่ละพื้นที่ลุ่มน้ำ และกลไกจากภายนอกอย่าง องค์กรพัฒนาเอกชนและสถาบันวิชาการ เป็นเพียงผู้กระทำการที่เข้ามาเสริมสร้างกระบวนการเรียนรู้ต่อชุมชน เครือข่ายชุมชนในพื้นที่ลุ่มน้ำ ทั้งองค์ความรู้สมัยใหม่และวิธีการเรียนรู้อย่างเป็นระบบที่จะเข้ามาช่วยในการจัดการองค์ความรู้และการเรียนรู้ของเครือข่ายชุมชนอย่างเป็นระบบ นอกจากนี้กลไกระหว่างลุ่มน้ำที่เครือข่ายชุมชนในลุ่มน้ำโขงได้ประสานความร่วมมือและการเรียนรู้ร่วมกันผ่านการสร้างเครือข่ายชุมชนระหว่างลุ่มน้ำและสภาประชาชนลุ่มน้ำ เป็นกลไกที่เข้ามาเสริมสร้างการเรียนรู้ร่วมกันในระหว่างลุ่มน้ำที่จะทำให้ชุมชนในลุ่มน้ำได้เรียนรู้ถึงภาพรวมของการเคลื่อนไหวในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำที่กว้างขึ้นในระดับนโยบายภายในประเทศและระหว่างประเทศ

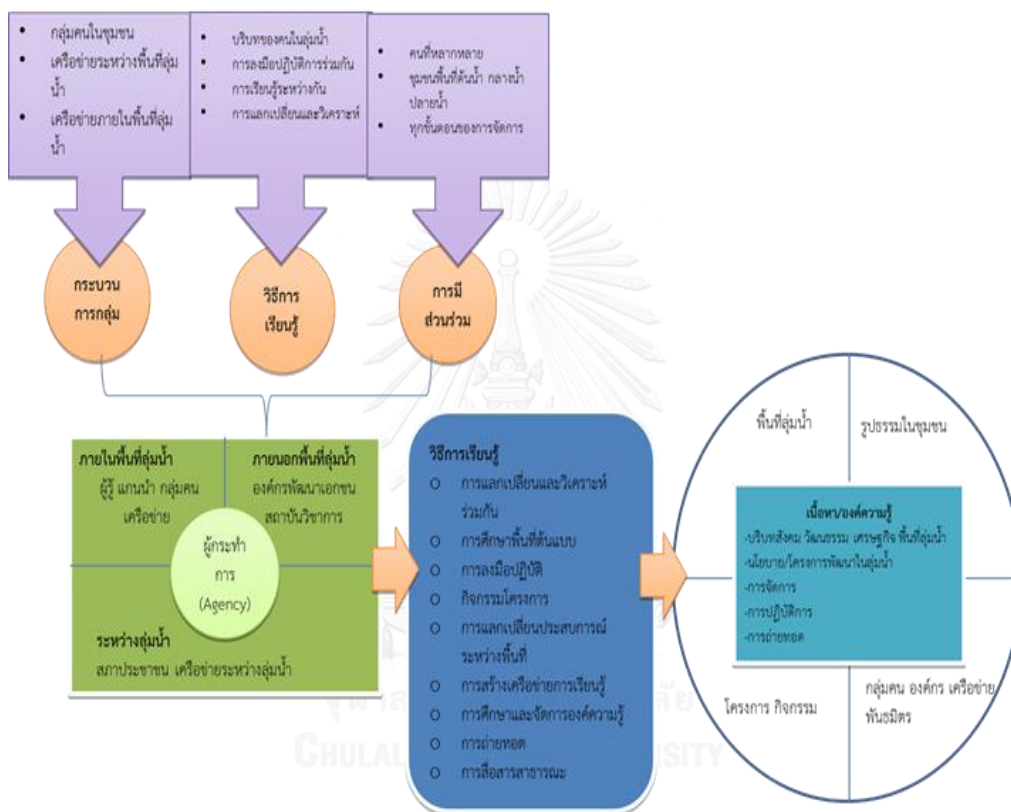
วิธีการเรียนรู้ที่ผู้กระทำการ สร้างให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันของคนในลุ่มน้ำ ซึ่งมีหลากหลายวิธีตามความเหมาะสมของระดับและบริบท (Context specific) ของผู้กระทำการในพื้นที่ลุ่มน้ำ ประกอบด้วย การแลกเปลี่ยนและวิเคราะห์ร่วมกัน การศึกษาพื้นที่ต้นแบบ การลงมือปฏิบัติร่วมกัน กิจกรรมโครงการ การแลกเปลี่ยนประสบการณ์ระหว่างพื้นที่ การสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ การจัดการองค์ความรู้ การถ่ายทอด และการสื่อสารสาธารณะ เป็นวิธีการเรียนรู้ที่สร้างให้เกิดผู้กระทำการที่มีความสามารถในการออกมาเคลื่อนไหวในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำทั้งในระดับพื้นที่ลุ่มน้ำและระดับการเคลื่อนไหวเชิงนโยบายระหว่างลุ่มน้ำ

ในการสร้างให้เกิดกระบวนการเรียนรู้มีหลักการที่ผู้กระทำการที่เป็นกลไกในการขับเคลื่อนกระบวนการเรียนรู้ให้ความสำคัญคือ การให้ความสำคัญกับกระบวนการกลุ่มในการเรียนรู้ร่วมกัน (Group learning process) ผ่านการร่วมตัวกันของกลุ่มคนในชุมชน เครือข่ายภายในพื้นที่ลุ่มน้ำ และเครือข่ายระหว่างพื้นที่ลุ่มน้ำ ให้ความสำคัญกับกระบวนการมีส่วนร่วม (Participants) จากคนที่หลากหลาย จากชุมชนที่ครอบคลุมลุ่มน้ำ ในทุกขั้นตอนของการเคลื่อนไหวจัดการทรัพยากรธรรมชาติร่วมกัน นอกจากนี้วิธีการการเรียนรู้ที่สร้างให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันต้องคำนึงถึงความเหมาะสมของบริบทของคนในลุ่มน้ำ (Context specific) เป็นวิธีการที่ทำให้คนในลุ่มน้ำได้เรียนรู้ระหว่างกันเองผ่านประสบการณ์และองค์ความรู้ของแต่ละคน และเน้นการสร้างการปฏิสัมพันธ์ในการเรียนรู้ร่วมกันผ่านการลงมือปฏิบัติแลกเปลี่ยนและวิเคราะห์ร่วมกัน (Group interaction)

สำหรับ เนื้อหา/องค์ความรู้ในการเรียนรู้ร่วมกันที่ประกอบด้วย บริบทสังคม วัฒนธรรม เศรษฐกิจในพื้นที่ลุ่มน้ำ นโยบาย/โครงการพัฒนาในลุ่มน้ำ การจัดการ การปฏิบัติการ และการถ่ายทอด ที่สามารถเรียนรู้จากภายนอกและการเข้ามาให้ความรู้จากผู้กระทำการจากภายนอกผ่านโครงการกิจกรรมที่ลงมาเสริมสร้างกระบวนการเรียนรู้หรือการแลกเปลี่ยนระหว่างเครือข่ายและองค์กรพันธมิตรภายนอกลุ่มน้ำ ซึ่งเนื้อหาองค์ความรู้สมัยใหม่ที่เรียนรู้นั้นต้องนำมาใช้ร่วมกับ

เนื้อหาองค์ความรู้ที่ได้จากต้นทุนทางสังคมและวัฒนธรรมที่มีอยู่ในพื้นที่ลุ่มน้ำ ที่ต้องอาศัยการรื้อฟื้นและการผลิตซ้ำ ผ่านกระบวนการศึกษาและการปรับประยุกต์ใช้ร่วมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างเป็นรูปธรรม

การเสริมสร้างให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันต่อผู้กระทำการ กลุ่มผู้กระทำการ เครือข่ายผู้กระทำการในพื้นที่ลุ่มน้ำและระหว่างพื้นที่ลุ่มน้ำ ที่กล่าวมาข้างต้นแสดงความสัมพันธ์ของแต่ละส่วนปรากฏดังภาพที่ 5

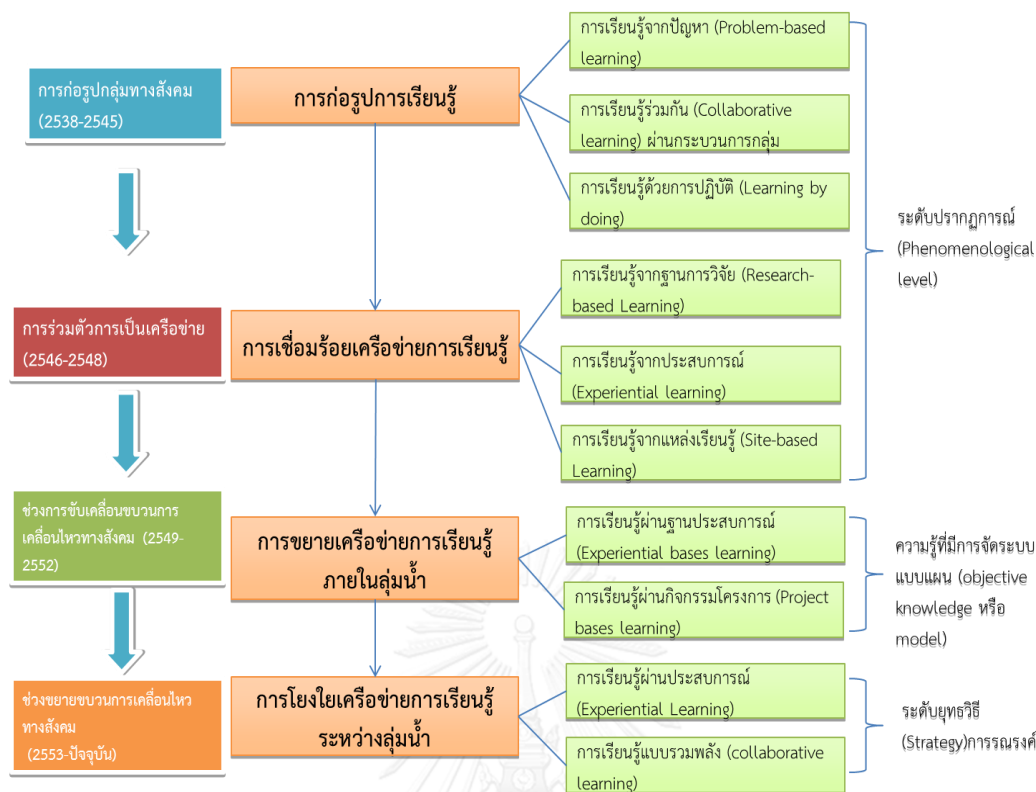
ภาพที่ 5 การเสริมสร้างให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันต่อผู้กระทำการ

5.1.2 ข้อค้นพบจากการวิเคราะห์ กระบวนการเรียนรู้ของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมแบบใหม่ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำสาขาทอนบนของประเทศไทย

จากการวิเคราะห์กระบวนการเรียนรู้ ผ่าน แนวคิดการเรียนรู้ปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (PLA) ต่อดังต่อไปนี้ กระบวนการเรียนรู้ และการวิเคราะห์ผ่านแนวคิดผู้กระทำการ (Agency) ในการปฏิบัติการ (Practice) พบว่ากระบวนการเรียนรู้ในแต่ละช่วงการเรียนรู้ประกอบด้วย 1) การก่อรูปการเรียนรู้ 2) การเชื่อมร้อยเครือข่ายการเรียนรู้ 3) การขยายเครือข่ายการเรียนรู้ภายในลุ่มน้ำ และ 4) การโยนโยนเครือข่ายการเรียนรู้ระหว่างพื้นที่ลุ่มน้ำ พบว่า

กระบวนการเรียนรู้ ของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมแบบใหม่ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำ เมื่อวิเคราะห์องค์ประกอบของกระบวนการเรียนรู้ในแต่ละช่วงของการเคลื่อนไหวในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในลุ่มน้ำโขง ที่ส่งผลการเรียนรู้ของผู้กระทำการ กลุ่มผู้กระทำการ เครือข่ายผู้กระทำการในพื้นที่ลุ่มน้ำ และเครือข่ายผู้กระทำการระหว่างพื้นที่ลุ่มน้ำ มีลักษณะการก่อเกิดที่แตกต่างและเหมือนกันนั้น ขึ้นอยู่กับระดับของพัฒนาการเรียนรู้ของผู้กระทำการ และสถานการณ์ปัญหาที่เกิดขึ้นทั้งในพื้นที่ลุ่มน้ำและระหว่างพื้นที่ลุ่มน้ำ จากการกำหนดนโยบายโครงการพัฒนาขนาดใหญ่ที่ลงมาในพื้นที่ลุ่มน้ำโขงจากภายนอก ที่ส่งผลต่อผู้กระทำการในการปฏิบัติการ (Practices) เพื่อสร้างให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันที่นำมาสู่การเคลื่อนไหวในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำ ทั้งการเรียนรู้จากต้นทุนทางสังคม และวัฒนธรรมเดิมมาปรับใช้ และการแสวงหาการเรียนรู้และร่วมแลกเปลี่ยนกับผู้กระทำการภายนอกทั้งระดับชุมชน เครือข่ายองค์กรต่างๆ เพื่อเข้ามาเสริมกระบวนการเรียนรู้และสนับสนุนการเคลื่อนไหวในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำของชุมชนทั้งในระดับพื้นที่ลุ่มน้ำและการเรียกร้องในระดับนโยบาย ซึ่งกระบวนการเรียนรู้จึงเป็นทั้ง *เครื่องมือ วิธีการ และเป้าหมาย* ในการพัฒนาผู้กระทำการให้เป็นผู้กระทำการที่มีความสามารถในการเปลี่ยนแปลง ต่อการสร้างรูปธรรมในการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติและการออกไปเคลื่อนไหวเรียกร้องกระบวนการมีส่วนร่วมในการกำหนดแนวทางและนโยบายการพัฒนาลุ่มน้ำภายในประเทศและระหว่างประเทศในลุ่มน้ำโขง ที่คงไว้ซึ่งพื้นที่ทางสังคมและแนวคิดการจัดการทรัพยากรธรรมชาติโดยชุมชนท้องถิ่นในพื้นที่ลุ่มน้ำ ให้เกิดการยอมรับต่อสังคมภายนอกในการร่วมกันปรับเปลี่ยนโครงสร้างแนวคิดการจัดการทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำ

กระบวนการเรียนรู้ของเครือข่ายชุมชนที่ส่งผลต่อพลวัตการเคลื่อนไหวจากกลุ่มคนในพื้นที่ลุ่มน้ำ จนกลายเป็นการรวมตัวกันเป็นเครือข่ายระหว่างพื้นที่ที่ออกมาเคลื่อนไหวเป็นขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมแบบใหม่ที่ให้ความสำคัญกับการสร้างกระบวนการเรียนรู้ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่ลุ่มน้ำและการนำองค์ความรู้ท้องถิ่นมาเป็นข้อมูลในการนำเสนอต่อสังคมภายนอก เพื่อสร้างการยอมรับต่อแนวทางการจัดการทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำ ที่ให้ความสำคัญต่อกระบวนการมีส่วนร่วมและองค์ความรู้ ภูมิปัญญาท้องถิ่น ของชุมชนท้องถิ่นในพื้นที่ลุ่มน้ำ เป็นผลจากการปฏิบัติการ (Practice) ในการเสริมสร้างให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมแบบใหม่ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำโขง ซึ่งในแต่ละช่วงการเรียนรู้มีลักษณะที่แตกต่างและเหมือนกัน แต่ระดับความเข้มข้นของกระบวนการเรียนรู้ในแต่ละช่วงจะมีความแตกต่างในวิธีการและเนื้อหา ซึ่งในแต่ละช่วงของการเรียนรู้ พบว่าระดับความเข้มข้นของกระบวนการเรียนรู้ที่ทำให้ผู้กระทำการมีระดับความรู้เชิงปฏิบัติการ (Knowledge of practice) นั้น แบ่งออกเป็น 3 ระดับ ประกอบด้วย ระดับ ที่ 1 ระดับปรากฏการณ์ (Phenomenological level) ได้แก่ ช่วงการก่อรูปการเรียนรู้และช่วงการเชื่อมโยงเครือข่ายการเรียนรู้ ระดับที่ 2 ความรู้ที่มีการจัดระบบแบบแผน (Objective knowledge หรือ Model) ได้แก่ ช่วงการขยายเครือข่ายการเรียนรู้ภายในพื้นที่ลุ่มน้ำ และระดับที่ 3 ความรู้ระดับยุทธวิธี (Strategy) เป็นความรู้ที่ใช้ต่อต้านแบบจำลองหรือโครงสร้างทางสังคม ได้แก่ช่วงการโยงใยเครือข่ายการเรียนรู้ระหว่างพื้นที่ลุ่มน้ำ แสดงดังภาพที่ 6

ภาพที่ 6 แสดงความสัมพันธ์ของช่วงการเรียนรู้ในการเคลื่อนไหวจัดการทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำ

มีรายละเอียดดังนี้

ระดับที่ 1 ระดับปรากฏการณ์ (Phenomenological level)

1) ช่วงการก่อรูปการเรียนรู้ เป็นช่วงเวลาระยะเริ่มต้นในเริ่มรวมตัวกันของคนในพื้นที่ลุ่มน้ำในการเรียนรู้ร่วมกันในการเคลื่อนไหวจัดการทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำภายในพื้นที่ชุมชนของตนเอง โดยมีการเรียนรู้จากสถานการณ์ปัญหาที่เกิดขึ้นในพื้นที่ลุ่มน้ำ การรวมกลุ่มในการเรียนรู้ผ่านการปฏิบัติ มีการก่อเกิดกระบวนการเรียนรู้ในการปฏิบัติการให้เกิดการเรียนรู้ร่วมกัน ดังนี้

(1) การสร้างการรับรู้ต่อสถานการณ์ปัญหาที่เกิดขึ้นในพื้นที่ลุ่มน้ำ โดยให้คนในชุมชนหรือกลุ่มคนในพื้นที่ลุ่มน้ำได้ทราบถึงสถานการณ์ปัญหาที่กำลังเกิดขึ้นทั้งจากนโยบายการพัฒนาลุ่มน้ำจากภายนอกและจากการกระทำของคนในพื้นที่ลุ่มน้ำ ด้วยวิธีการสร้างให้เกิดกระบวนการแลกเปลี่ยนและวิเคราะห์ร่วมกันของคนในพื้นที่นั้นถึงสถานการณ์ปัญหา ผ่านการจัดวงพูดคุยและเวทีแลกเปลี่ยนภายในชุมชนอย่างไม่เป็นทางการ และอย่างเป็นทางการผ่านการจัดเวทีสาธารณะ การจัดสัมมนาและประชุมในพื้นที่ลุ่มน้ำ เป็นการเปิดพื้นที่ในการสะท้อนแลกเปลี่ยนและวิเคราะห์ข้อมูลสถานการณ์ปัญหาร่วมกันที่ได้ส่งผลกระทบต่อคนในชุมชนและภาพรวมของพื้นที่ลุ่มน้ำ

น้ำ โดยเน้นการตั้งคำถามให้แต่ละคนได้สะท้อนผลกระทบที่เกิดขึ้นผ่านการบอกเล่าประสบการณ์จริงที่แต่ละคนได้เผชิญมา และกลุ่มคนในพื้นที่ลุ่มน้ำที่มีเนื้อหาหรือข้อมูลเกี่ยวกับโครงการพัฒนาทั้งภายในและภายนอกลุ่มน้ำนำมาแลกเปลี่ยนร่วมกัน ซึ่งการสร้างการรับรู้ต่อสถานการณ์ปัญหาที่เกิดขึ้นจะนำมาสู่การตระหนักถึงความสำคัญของปัญหาที่เกิดขึ้นซึ่งจะนำมาสู่การรวมตัวกันของชุมชนและกลุ่มคนในพื้นที่ลุ่มน้ำ

(2) **การกำหนดแนวทางในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติร่วมกัน** ผ่านการรวมกลุ่มในการเรียนรู้ร่วมกัน โดยหลังจากที่คนในพื้นที่ลุ่มน้ำได้รับรู้สถานการณ์ปัญหาร่วมกันจึงได้มีการรวมตัวกันในแต่ละชุมชน กลุ่มอาชีพที่สัมพันธ์กับการใช้ประโยชน์ทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำมาร่วมเรียนรู้ร่วมกันผ่านกระบวนการกลุ่มที่อาศัยการมีส่วนร่วมของทุกคนในกลุ่ม เช่นการรวมกลุ่มของ 14 ชุมชนในพื้นที่ลุ่มน้ำอิง และชุมชนในพื้นที่ชายฝั่งโขง ที่ได้รับผลกระทบจากโครงการพัฒนาลุ่มน้ำจากภายนอก ในการมาเรียนรู้ร่วมกันในการเปิดเวทีแลกเปลี่ยนสถานการณ์ปัญหาร่วมกัน ผ่านการประชุมของเครือข่ายชุมชนในลุ่มน้ำ และจัดเวทีสาธารณะในการแลกเปลี่ยนข้อมูลจากหน่วยงานบุคคล ภายในพื้นที่ และองค์กรพัฒนาเอกชนในพื้นที่ และการออกไปศึกษาพื้นที่ต้นแบบในการสร้างกระบวนการมีส่วนร่วม สิทธิของชุมชนและรูปธรรมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำร่วมกัน โดยการอาศัยการศึกษาดูงานภายนอกพื้นที่ลุ่มน้ำในพื้นที่เครือข่ายชุมชนที่มีการดำเนินการเคลื่อนไหวในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติให้ความสำคัญกับกระบวนการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนเป็นฐานเพื่อนำองค์ความรู้และข้อคิดเห็นที่ได้จากประชุมแลกเปลี่ยนมาปรับใช้ในกำหนดแนวทางในการเคลื่อนไหวจัดการทรัพยากรธรรมชาติทั้งในระดับชุมชนและระดับนโยบายการจัดการลุ่มน้ำ

(3) **การปฏิบัติการร่วมกันโดยอาศัยกระบวนการมีส่วนร่วม** หลังจากการกำหนดแนวทางจากการแลกเปลี่ยนปรึกษาหารือและศึกษาดูงานพื้นที่ต้นแบบ ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างเป็นรูปธรรมในชุมชน โดยอาศัยกิจกรรม เช่น การจัดการเขตอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำ การจัดการป่าชุมชน และการจัดการหนองน้ำในชุมชน ที่ให้ความสำคัญกระบวนการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน ตั้งแต่กระบวนการกำหนดเขตอนุรักษ์ การกำหนดกติกาข้อตกลงในการใช้ประโยชน์ทรัพยากรธรรมชาติภายในชุมชนร่วมกัน โดยอาศัยการทำประชาคมหมู่บ้านมาเป็นเทคนิคในการสร้างให้เกิดการมีส่วนร่วมและความรู้สึกเป็นเจ้าของร่วมกัน และยังทำให้คนในชุมชนได้ทราบถึงแนวคิดต่อสิทธิของชุมชนในทางปฏิบัติในการดูแลรักษาและอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติของตนเอง นอกจากนี้ยังเป็นการสร้างให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันในการสร้างรูปธรรมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำผ่านกรณีการจัดการป่าชุมชน การจัดการเขตอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำ และการจัดการหนองน้ำของชุมชน ที่ต้องผ่านกระบวนการวิเคราะห์ปัญหาร่วมกัน การแลกเปลี่ยน การกำหนดแนวทาง การลงมือปฏิบัติ และการสรุปทบทวนความสำเร็จร่วมกัน

(4) **การสร้างเครือข่ายการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกันในการเคลื่อนไหว** ร่วมกันในระดับภาพรวมของพื้นที่ลุ่มน้ำ เป็นการสร้างเครือข่ายการแลกเปลี่ยนประสบการณ์การจัดการทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำของชุมชนที่ได้มีการรวมกลุ่มกันสร้างรูปธรรมการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ทั้งในประเด็นการจัดการป่าชุมชน การจัดการเขตอนุรักษ์พันธุ์ปลา การจัดการ

หนองน้ำ และกลุ่มที่ได้รวมตัวกันในแต่ละพื้นที่ลุ่มน้ำ อย่างกลุ่มฮักแม่น้ำอิง ชมรมอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำอิงตอนปลาย กลุ่มรักษ์เชียงของ โดยการแลกเปลี่ยนผ่านกิจกรรมการประชุมและสัมมนาเครือข่ายลุ่มน้ำ และการศึกษาดูงานระหว่างพื้นที่เพื่อแลกเปลี่ยนประสบการณ์ และการสรุปทเรียนความสำเร็จในการดำเนินการที่ผ่านมาของแต่ละพื้นที่ นอกจากนี้ยังเป็นการสร้างเครือข่ายการเรียนรู้เชิงนโยบายในการเคลื่อนไหรร่วมกันในการเรียกร้องกระบวนการมีส่วนร่วมต่อโครงการพัฒนาขนาดใหญ่ที่ลงมาในพื้นที่ในขณะนั้น เช่น โครงการผันน้ำกก อิง น่าน และโครงการระเบิดแก่งในแม่น้ำโขง ซึ่งทำให้ให้ชุมชนในแต่ละพื้นที่ได้เรียนรู้ในการเคลื่อนไหวเรียกร้องสิทธิของชุมชนผ่านกระบวนการนำเสนอต่อเวทีสาธารณะในระดับนโยบาย

ช่วงการก่อเกิดการเรียนรู้ของกลุ่มคนในพื้นที่ลุ่มน้ำเป็นช่วงที่มีการเรียนรู้จากสภาพปัญหาที่เกิดขึ้น จนเกิดการรวมตัวกันเป็นกลุ่ม เครือข่าย ชมรม ในการเรียนรู้ร่วมกันในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำทั้งในระดับชุมชนและระดับนโยบายภาพรวมของลุ่มน้ำ ที่ให้ความสำคัญกับการกระบวนการมีส่วนร่วมและการลงมือปฏิบัติซึ่งทำให้คนในลุ่มน้ำได้เกิดการเรียนรู้ร่วมกันในการออกมารวมตัวกันเคลื่อนไหวเรียกร้องสิทธิของชุมชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ซึ่งพยายามรวมตัวกันเป็นเครือข่ายในการเรียนรู้ร่วมกันในการเคลื่อนไหวเป็นภาพรวมเดียวกัน

2) ช่วงการเชื่อมร้อยเครือข่ายการเรียนรู้ เป็นช่วงที่ชุมชน กลุ่มคน ชมรม ได้มารวมตัวกันเป็นกลไกในเคลื่อนไหวและเรียนรู้ร่วมกันของภายใต้ เครือข่ายอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรมลุ่มน้ำโขง-ล้านนา เพื่อให้เกิดการเคลื่อนไหวที่เป็นภาพรวมเดียวกันและเกิดกระบวนการแลกเปลี่ยนและเรียนรู้ร่วมกันจากประสบการณ์และชุดความรู้ของแต่ละชุมชน ที่นำมาสู่รูปธรรมในการนำเสนอกระบวนการมีส่วนร่วมและรูปธรรมของชุมชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำ ในการเคลื่อนไหวสร้างพื้นที่การยอมรับต่อสังคมภายนอกและเรียกร้องกระบวนการมีส่วนร่วมต่อโครงการขนาดใหญ่ที่ลงมาในพื้นที่ลุ่มน้ำ ดังนั้นในช่วงนี้กระบวนการเรียนรู้ของเครือข่ายชุมชนจึงให้ความสำคัญกับการเรียนรู้จากฐานงานวิจัย การเรียนรู้ผ่านประสบการณ์ที่ผ่านมา และการเรียนรู้จากแหล่งเรียนรู้ที่มีในพื้นที่ลุ่มน้ำ ดังนี้

(1) การสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ร่วมกัน ผ่านกระบวนการวิจัย เป็นการสร้างกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันของคนในลุ่มน้ำจากชุมชน กลุ่มคน และชมรม ที่มีการรวมตัวกันในพื้นที่ลุ่มน้ำ โดยอาศัยกระบวนการวิจัย “จาวบ้าน” ที่ให้ความสำคัญคนในลุ่มน้ำเป็นนักวิจัยในการศึกษาความรู้ของตนเองโดยเน้นให้ความสำคัญกับกระบวนการมีส่วนร่วมของคนในลุ่มน้ำในทุกขั้นตอนการวิจัย ตั้งแต่การเก็บรวบรวมข้อมูล การวิเคราะห์ข้อมูล และการสังเคราะห์องค์ความรู้และเนื้อการศึกษา ซึ่งทำให้นักวิจัยชาวบ้านได้เกิดความรู้สึกเป็นเจ้าของผลงานวิจัยและสามารถนำเอาองค์ความรู้ที่ได้ไปใช้ในการนำเสนอได้อย่างเป็นระบบ นอกจากนี้ยังเป็นการจัดการองค์ความรู้ของชุมชนอย่างเป็นระบบที่ทำให้นักวิจัยชาวบ้านเกิดทักษะในการวิเคราะห์และสังเคราะห์ข้อมูลอย่างเป็นระบบ ซึ่งถือได้ว่าเป็นกระบวนการที่เข้ามาเสริมสร้างกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนที่ทำให้เกิดเครือข่ายการแลกเปลี่ยนศึกษาเรียนรู้ร่วมของชุมชน กลุ่มคน ในพื้นที่ลุ่มน้ำผ่านกระบวนการวิจัย

การนำกระบวนการวิจัยเข้ามาใช้ในการสร้างให้เกิดเครือข่ายการเรียนรู้ของชุมชนในพื้นที่ลุ่มน้ำนอกจากกระบวนการวิจัยชาวบ้านแล้ว ยังได้มีการนำกระบวนการวิจัยทางประวัติศาสตร์นิเวศวัฒนธรรมชุมชนมาใช้เป็นเครื่องมือที่ทำให้คนในชุมชนได้เกิดความภาคภูมิใจในท้องถิ่นและสร้างความรู้สึกร่วมในการเชื่อมโยงความรู้สึกร่วมถึงการเป็นคนลุ่มน้ำเดียวกัน ที่ทำให้เกิดความรู้สึกรักหวงแหนและรักท้องถิ่นของตนเอง เป็นผลให้เกิดการรวมตัวกันในลักษณะเครือข่ายชุมชนในพื้นที่ลุ่มน้ำในการออกมาเคลื่อนไหวทั้งในระดับพื้นที่ลุ่มน้ำและระดับนโยบาย โดยอาศัยชุดความรู้ที่ได้จากการศึกษาเรียนรู้ร่วมกันผ่านงานวิจัยมาเป็นฐานในการเคลื่อนไหวจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างเป็นรูปธรรมในพื้นที่และการนำเสนอข้อมูลแก่สาธารณะผ่านสื่อส่วนกลางเพื่อเรียกร้องกระบวนการมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำในภาพรวมของลุ่มน้ำโขง

(2) การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกัน ทั้งภายในพื้นที่ลุ่มน้ำและภายนอกลุ่มน้ำ ผ่านแหล่งเรียนรู้ของเครือข่ายชุมชนภายในพื้นที่ลุ่มน้ำ ที่เป็นแหล่งเรียนรู้ในการแลกเปลี่ยนประสบการณ์การจัดการทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนในการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติ เช่นแหล่งเรียนรู้ในการจัดการเขตอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำ การจัดการป่าชุมชน ซึ่งเป็นแหล่งเรียนรู้ถาวรในการถ่ายทอดองค์ความรู้และกระบวนการให้กับชุมชนในพื้นที่ลุ่มน้ำที่เข้ามาเรียนรู้กับเครือข่าย นอกจากนี้ยังมีแหล่งเรียนรู้ชั่วคราวอย่างการเข้ามาส่งเสริมการเรียนรู้ขององค์กรพันธมิตรจากภายนอกผ่านการดำเนินโครงการในพื้นที่ลุ่มน้ำร่วมกับเครือข่ายชุมชน เช่น โครงการประวัติศาสตร์นิเวศวัฒนธรรม ที่เข้ามาดำเนินการโดยสำนักงานวิจัยเพื่อพัฒนาท้องถิ่นเป็นแหล่งเรียนรู้ที่แกนนำตัวแทนกลุ่มในเครือข่ายได้เข้ามาร่วมแลกเปลี่ยนเรียนรู้กันผ่านกระบวนการวิจัย ที่เป็นการยกระดับการเรียนรู้ของแกนนำและตัวแทนที่เข้าร่วม ทั้งทักษะในการรวบรวมข้อมูล กระบวนการคิดวิเคราะห์ และสังเคราะห์

สำหรับการออกไปแลกเปลี่ยนเรียนรู้ภายนอกลุ่มน้ำ ต่อประสบการณ์การเคลื่อนไหวเชิงนโยบายและการสร้างรูปธรรมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติโดยอาศัยการขับเคลื่อนเชิงเครือข่าย โดยอาศัยการศึกษาดูงานและการเปิดเวทีแลกเปลี่ยนประสบการณ์การเคลื่อนไหวระหว่างเครือข่าย เช่นการออกไปศึกษาดูงานและร่วมเวทีแลกเปลี่ยนประสบการณ์กับเครือข่ายชาวประมงพื้นบ้าน ชมรมอนุรักษ์ป่าต้นน้ำกว๊านพะเยา จังหวัดพะเยา ซึ่งทำให้ได้เรียนรู้ถึงการปฏิบัติการเชิงรูปธรรมในเคลื่อนไหวเรียกร้องเชิงนโยบายต่อโครงการพัฒนาขนาดใหญ่และการสร้างรูปธรรมการจัดการทรัพยากรธรรมชาติผ่านกลไกการรวมตัวในลักษณะเครือข่าย

(3) การลงมือปฏิบัติร่วมกัน ผ่านการเคลื่อนไหวเชิงปฏิบัติการทั้งในระดับพื้นที่ลุ่มน้ำและการรณรงค์เชิงนโยบาย เป็นการสร้างให้เกิดกระบวนการเรียนรู้จากการเคลื่อนไหวร่วมกันในลักษณะเครือข่ายที่ทำให้เกิดประสบการณ์การเรียนรู้จากการลงมือปฏิบัติร่วมกันทั้งในระดับพื้นที่ลุ่มน้ำผ่านกิจกรรมของเครือข่าย เช่น กิจกรรมบวชป่า การสืบชะตาแม่น้ำ การจัดการเขตอนุรักษ์ การจัดการป่าชุมชน การเข้าร่วมเวทีแลกเปลี่ยนสถานการณ์ การประชุมแลกเปลี่ยนประสบการณ์ของชุมชนในเครือข่าย เวทีสรุปบทเรียนการเคลื่อนไหว

นอกจากนี้ชุมชนในเครือข่ายยังได้เรียนรู้ร่วมกันผ่านการเคลื่อนไหวณรงค์เชิงนโยบายต่อโครงการพัฒนาในพื้นที่ลุ่มน้ำอย่าง โครงการผันน้ำกก อิง น่าน โครงการระเบิดแก่งในแม่น้ำโขงเพื่อการเดินเรือพาณิชย์ในเขตประเทศไทย ซึ่งชุมชนต้องเข้าร่วมกระบวนการตั้งแต่ เวทีวิเคราะห์สถานการณ์ในลุ่มน้ำ เวทีประชุมหารือเพื่อกำหนดแนวทางการณรงค์ร่วมกัน การเปิดเวทีสาธารณะในการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นร่วมกัน เหล่านี้เป็นกิจกรรมที่เครือข่ายชุมชนเข้าร่วมที่ส่งผลให้เกิดการเรียนรู้ทักษะการคิดวิเคราะห์ กระบวนการกลุ่มและการเรียนรู้ในการทำงานร่วมกันอย่างเป็นระบบในการเคลื่อนไหวเชิงนโยบาย และยังได้ร่วมแลกเปลี่ยนกันระหว่างพื้นที่ลุ่มน้ำ

ระดับที่ 2 ความรู้ที่มีการจัดระบบแบบแผน (objective knowledge หรือ model)

3) ช่วงการขยายเครือข่ายการเรียนรู้ภายในพื้นที่ลุ่มน้ำ เป็นช่วงที่มีการนำประสบการณ์การเคลื่อนไหวที่ผ่านมาทั้งในระดับพื้นที่รูปธรรมและระดับนโยบายมาขยายแนวคิดผ่านการสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ระหว่างพื้นที่ลุ่มน้ำหลักและลุ่มน้ำสาขา โดยมีกระบวนการเรียนรู้ในการถอดบทเรียนและการจัดการองค์ความรู้ และการถ่ายทอดองค์ความรู้และขยายแนวคิด ที่ทำให้เกิดการขยายเครือข่ายการเรียนรู้ไปแต่ละพื้นที่ลุ่มน้ำมากขึ้น ดังนี้

(1) การถอดบทเรียนและการจัดการองค์ความรู้ การเคลื่อนไหวจัดการทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำที่ผ่านมาของเครือข่ายทั้งในระดับเครือข่ายพื้นที่ลุ่มน้ำและบทเรียนการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนที่เป็นพื้นที่รูปธรรมและแหล่งเรียนรู้ในการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำ โดยอาศัยกระบวนการวิจัยท้องถิ่นเป็นเครื่องมือในการรวบรวมองค์ความรู้และถอดประสบการณ์ของชุมชนรูปธรรมที่ประสบความสำเร็จมาเป็นต้นแบบในการขยายแนวคิดและรูปในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่ลุ่มน้ำหลักและน้ำย่อยประกอบด้วย พื้นที่เครือข่ายชุมชนชายฝั่งโขง พื้นที่ลุ่มน้ำอิง พื้นที่ลุ่มน้ำกก-เวียงหนองล่อง และพื้นที่ลุ่มน้ำหงาว-งาว เป็นการขยายพื้นที่การเรียนรู้และสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ของชุมชนในภาพรวมของพื้นที่ลุ่มน้ำโขง โดยการนำชุดองค์ความรู้ ประสบการณ์และรูปแบบกิจกรรมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำ มาพัฒนาเป็นโครงการในการส่งเสริมและสนับสนุนกระบวนการเรียนรู้ต่อชุมชนอื่นในพื้นที่ลุ่มน้ำเพิ่มมากขึ้น

(2) การถ่ายทอดองค์ความรู้และขยายแนวคิดในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างมีส่วนร่วมต่อชุมชนในพื้นที่ลุ่มน้ำ ประกอบด้วยชุมชนชายฝั่งโขง พื้นที่ลุ่มน้ำอิง พื้นที่ลุ่มน้ำกก-เวียงหนองล่อง และพื้นที่ลุ่มน้ำหงาว-งาว ผ่านการดำเนินโครงการส่งเสริมและสนับสนุนกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติโดยกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชน โดยอาศัยกิจกรรมโครงการ การสร้างเวทีแลกเปลี่ยนสถานการณ์ในระดับชุมชนและเครือข่ายในแต่ละพื้นที่ การสร้างกิจกรรมเพื่อการเรียนรู้เช่น การจัดการเขตอนุรักษ์พันธุ์ปลาหรือพันธุ์สัตว์น้ำ การจัดการป่าชุมชน การประยุกต์ใช้ประเพณีพิธีกรรมและความเชื่อในแต่ละพื้นที่ในการจัดการ เช่น การสืบชะตาแม่น้ำ การบวชป่า การรื้อฟื้นประเพณีเลี้ยงผีขุนน้ำ และการเสริมสร้างกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันผ่านกระบวนการวิจัยชาวบ้าน การสร้างเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกันของคนในแต่ละพื้นที่ลุ่มน้ำ ซึ่งกิจกรรมโครงการเหล่านี้เป็นเทคนิคและวิธีการที่สร้างให้คนในชุมชนเกิดกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันอย่างเป็นระบบ นำมาซึ่งการรวมตัวกันเป็นเครือข่ายชุมชนในแต่ละพื้นที่ลุ่มน้ำในการ

เคลื่อนไหวสร้างรูปธรรมในการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติและ การรวมตัวกันเป็นเครือข่าย ในการออกมาเคลื่อนไหวเรียกร้องกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนในระดับนโยบาย เป็นผลให้เกิด ภาพรวมเดียวกันของเครือข่ายอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรมลุ่มน้ำโขง-ล้านในการ เคลื่อนไหวร่วมกันทั้งในพื้นที่ลุ่มน้ำหลักและลุ่มน้ำสาขาเป็นขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมในพื้นที่ลุ่ม น้ำโขงที่มีอำนาจในการต่อรองและสร้างรูปธรรมการจัดการทรัพยากรธรรมชาติจากฐานของชุมชน ให้ ได้รับการยอมรับทั้งในพื้นที่ลุ่มน้ำโขงระหว่างประเทศภายในประเทศ

ระดับที่ 3 ระดับยุทธวิธี (Strategy)

4) การโยงใยเครือข่ายการเรียนรู้ระหว่างพื้นที่ลุ่มน้ำ เป็นช่วงที่มีการเคลื่อนไหว เชิงขบวนการทางสังคมออกไปในภาพรวมของกลุ่มน้ำโขงทั้งภาพรวมการจัดการลุ่มน้ำในประเทศและ ระหว่างประเทศในอนุภาคลุ่มน้ำโขง เป็นการยกระดับการเรียนรู้ของเครือข่ายชุมชนในลุ่มน้ำโขง ออกไปเชื่อมประสานและเรียนรู้กับพันธมิตรภายนอกพื้นที่ลุ่มน้ำ ทั้งการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกัน และการรวมตัวกันเป็นกลไกการเคลื่อนไหวร่วมกันในภาพรวมของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมของ เครือข่ายชุมชนในแต่ละพื้นที่ลุ่มน้ำ ดังนี้

(1) การแลกเปลี่ยนและเรียนรู้ร่วมกันระหว่างพื้นที่ลุ่มน้ำ โดยการสร้าง กระบวนการแลกเปลี่ยนและเรียนรู้ร่วมกันผ่านการรวมตัวกันเป็นกลไกการเคลื่อนไหวร่วมกัน เพื่อนำ ประสบการณ์และรูปแบบการจัดการทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำของแต่ละพื้นที่มาปรับใช้ในการ เคลื่อนไหวร่วมกันทั้งในระดับพื้นที่และระดับการเรียกร้องเชิงนโยบาย ประกอบด้วย ภายในพื้นที่ลุ่ม น้ำเดียวกันโดยการสร้างกลไกเครือข่ายชุมชนในแต่ละพื้นที่ลุ่มน้ำเพื่อเป็นพื้นที่ในการแลกเปลี่ยน เรียนรู้ร่วมกันและการสร้างรูปธรรมในการจัดการร่วมกัน เช่น กลไกสภาประชาชนลุ่มน้ำอิง เครือข่าย นิเวศวัฒนธรรมลุ่มน้ำสาขาในพื้นที่ลุ่มน้ำกก-เวียงหนองล่อง พื้นที่ลุ่มน้ำหงาว-งาว โดยอาศัยการจัด ประชุมสัญจรในแต่ละพื้นที่ การจัดเวทีสัมมนาในการแลกเปลี่ยนสถานการณ์ การใช้กระบวนการวิจัย จาวบ้านและงานวิจัยประวัติศาสตร์มาใช้ในการสร้างให้เกิดการรวมตัวกันเป็นเครือข่ายในการเรียนรู้ ร่วมกัน

นอกจากนี้ยังได้เชื่อมประสานการทำงานและแลกเปลี่ยนประสบการณ์ เครือข่ายชุมชนนอกพื้นที่ลุ่มน้ำผ่านกลไกการรวมตัวกันในการเคลื่อนไหว เช่น สภาประชาชนลุ่มน้ำ โขง 8 จังหวัด และเครือข่ายลุ่มน้ำภาคเหนือ ที่เชื่อมร้อยเครือข่ายชุมชน กลุ่มคน ชุมชน ที่มี ประสบการณ์และได้รับผลกระทบจากนโยบายและโครงการพัฒนาลุ่มน้ำทั้งภายในประเทศและ ระหว่างประเทศในอนุภาคลุ่มน้ำโขง ซึ่งเป็นกลไกที่ทางเครือข่ายอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและ วัฒนธรรมลุ่มน้ำโขง-ล้านนาเข้าไปเป็นผู้ขับเคลื่อนให้เกิดการรวมตัวกันในแต่ละกลไก โดยอาศัย ประสบการณ์และองค์ความรู้เดิมมาแลกเปลี่ยนและเรียนรู้จากการปฏิบัติไปพร้อมกัน

(2) การปฏิบัติการเคลื่อนไหวร่วมกันในระดับนโยบาย ทั้งภายในประเทศ และระหว่างประเทศในลุ่มน้ำโขง อย่างนโยบายการจัดการลุ่มน้ำ 24 ลุ่มน้ำในประเทศไทย และ นโยบายการพัฒนาพลังงานในลุ่มน้ำของประเทศสมาชิกในอนุภาคลุ่มน้ำโขงโดยการโครงการสร้าง

เชื่อมในแม่น้ำโขงตอนล่าง และโครงการสร้างเชื่อมในแม่น้ำโขงของรัฐบาลจีน ในภาพรวมของ ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมเพื่อเรียกร้องกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการทรัพยากร ธรรมชาติ โดยอาศัยกิจกรรมการณรงค์เชิงนโยบาย เช่น กิจกรรมธรรมชาติเพื่อแม่น้ำโขงที่มีการ ร่วมกันระหว่างเครือข่ายชุมชนในประเทศลุ่มน้ำโขงมาเดินเรียกร้อง และนำเสนอรูปธรรมการจัดการ ลุ่มน้ำอย่างยั่งยืนโดยชุมชนท้องถิ่น การจัดเวทีแลกเปลี่ยนระหว่างเครือข่ายชุมชนในแต่ละประเทศใน ลุ่มน้ำโขงที่ได้รับผลกระทบจากโครงการพัฒนาขนาดใหญ่ในลุ่มน้ำโขง เวทีแลกเปลี่ยนสถานการณ์ใน แต่ละพื้นที่ลุ่มน้ำ นอกจากนี้ยังร่วมกันจัดกิจกรรมอย่างการสืบชะตาแม่น้ำโขงเพื่อสร้างจิตสำนึกร่วม ของชุมชนในการอนุรักษ์และรักษาทรัพยากรธรรมชาติของชุมชน และยังเป็นการสื่อสารต่อพื้นที่ สาธารณะผ่านกิจกรรมรณรงค์เหล่านี้ไปพร้อมกัน เพื่อสร้างและให้ข้อมูลแก่สังคมภายนอกต่อ สถานการณ์ปัญหาที่เกิดขึ้นต่อลุ่มน้ำโขงและชุมชนที่ได้รับผลกระทบจากโครงการพัฒนา ซึ่งการเข้า ร่วมและขับเคลื่อนกิจกรรมเหล่านี้เป็นการสร้างให้ชุมชนได้เกิดประสบการณ์การเรียนรู้ท่ามกลางการ ลงมือปฏิบัติร่วมกัน ในการเคลื่อนไหวเรียกร้องเชิงขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมที่อาศัยองค์ความรู้ วัฒนธรรม และประเพณีเป็นเครื่องมือในการสร้างพื้นที่ทางสังคมในการสร้างการรับรู้และความเข้าใจ ต่อแนวทางการจัดการทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำอย่างยั่งยืนโดยกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชน ท้องถิ่น

(3) การถ่ายทอดในสร้างพื้นที่การเรียนรู้ต่อสังคมภายนอก เพื่อสร้าง พื้นที่การยอมรับและการรับรู้ต่อแนวทางการจัดการทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำโดยชุมชนท้องถิ่น ผ่าน กิจกรรมโฮงเฮียนแม่น้ำโขง ซึ่งเป็นสถาบันการเรียนรู้องค์ความรู้ท้องถิ่น ที่ทางเครือข่ายฯ ใช้เป็นฐาน การเรียนรู้ที่สำคัญในการถ่ายทอด ต่อผู้สนใจจากภายนอกทั้งชุมชน องค์กรเอกชน หน่วยงานของรัฐ สถาบันการศึกษา ที่ในการเข้ามาแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกัน ซึ่งกิจกรรมของโฮงเฮียนแม่น้ำโขง มีตั้งแต่ การจัดกิจกรรมศึกษาดูงานในพื้นที่รูปธรรม การจัดเวทีแลกเปลี่ยน การผลิตสื่อเพื่อการเผยแพร่โดย อาศัยแกนนำและเยาวชนในชุมชนที่ผ่านกระบวนการอบรมการผลิตสื่อจากโครงการสื่อชุมชนลุ่มน้ำ โขงเข้ามามีส่วนร่วมในการนำเสนอข่าวสารความรู้ของตนเอง การสนับสนุนและส่งเสริมการเรียนรู้ของ ชุมชนในพื้นที่ โดยกิจกรรมต่างๆในโฮงเฮียนแม่น้ำโขง ดำเนินการโดยแกนนำชุมชน แกนนำเครือข่าย อาสาสมัครจากชุมชน มาเป็นผู้จัดกระบวนการเรียนรู้ให้กับผู้สนใจจากภายนอก ซึ่งทำให้เกิดการ ยอมรับและเข้าใจต่อแนวทางการเคลื่อนไหวของเครือข่ายชุมชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติใน ลุ่มน้ำโขง และการยกระดับคนในเครือข่ายให้มาเป็นผู้จัดกระบวนการเรียนรู้ในการถ่ายทอดเป็นการ ตอกย้ำความรู้ที่มั่นคงต่อองค์ความรู้และแนวทางการจัดการทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำ ที่ผ่านมาของ เครือข่าย

นอกจากนี้จากการวิเคราะห์หลักการสำคัญของการสร้างให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ พบว่าในการสร้างให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ต่อผู้กระทำกรในพื้นที่ลุ่มน้ำ มีหลักการสำคัญที่ต้องให้ ความสำคัญคือ กระบวนการมีส่วนร่วม (Participant Process) การปฏิบัติและเรียนรู้ร่วมกันผ่าน กระบวนการกลุ่ม (Group Learning Process) และวิธีการเรียนรู้ที่ (Methodology and Systemic Learning) ให้มีความสำคัญกับการสร้างให้เกิดการเรียนรู้ระหว่างกันของผู้เข้าร่วมกระบวนการในการ แลกเปลี่ยนประสบการณ์ การวิเคราะห์ การอภิปรายแสดงความคิดเห็นจากทุกคนที่เกี่ยวข้องในการ

กำหนดแนวทางและการปฏิบัติการในการเคลื่อนไหวจัดการทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำร่วมกัน ซึ่งในแต่ละช่วงของการเรียนรู้จะมีระดับและการปรับใช้วิธีการที่แตกต่างกัน ปรากฏดังตารางที่ 8

ตารางที่ 7 การวิเคราะห์กระบวนการเรียนรู้ตามแนวคิดการเรียนรู้ปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (PLA)

ในขณะเดียวกันจากการวิเคราะห์ตามกรอบแนวคิดความสามารถผู้กระทำการ (Agency) ผู้วิจัยพบว่าในแต่ละช่วงของการเรียนรู้ยังพบประเด็นที่สำคัญ ที่จะใช้เป็นข้อพิจารณาในการกำหนดแนวทางการเสริมสร้างกระบวนการเรียนรู้ของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมแบบใหม่ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำ ดังนี้

1) ช่วงการก่อรูปการเรียนรู้ การเสริมสร้างกระบวนการเรียนรู้ต่อผู้กระทำการ (Actor) โดยการสร้างการปฏิบัติการ (practice) ร่วมกัน ผ่านการเรียนรู้จากปัญหา (Problem-based Learning) การเรียนรู้ร่วมกัน (Collaborative Learning) และการเรียนรู้ด้วยการปฏิบัติการ (Learning by Doing) ร่วมกันในการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติ โดยการรวมตัวในการเรียนรู้ร่วมกันของผู้กระทำการ (actor) ในพื้นที่ลุ่มที่เน้นสร้างกระบวนการเรียนรู้ผ่านกระบวนการกลุ่ม (Group learning process) จากการรวมตัวกันของกลุ่มคนในชุมชนที่ได้รับผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงแหล่งทรัพยากรธรรมชาติและการรวมกลุ่มของจากหลากหลายสาขาอาชีพที่ตระหนักถึงความสำคัญของการเปลี่ยนแปลงในพื้นที่ลุ่มน้ำที่เกิดขึ้น มี การรวมกลุ่มคนในพื้นที่ลุ่มน้ำอิง 14 ชุมชน กลุ่มอ้อมน้ำอิง ชมรมอนุรักษ์และจัดการทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำอิงตอนล่าง และกลุ่มรักษ์เชียงของในพื้นที่ชายฝั่งโขง โดยใช้วิธีการและกระบวนการเรียนรู้ที่เป็นระบบ (Methodology and Systemic Learning Process) ที่กระตุ้นให้เกิดเรียนรู้ร่วมกันผ่านการปฏิสัมพันธ์ (Interaction) ในการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ระหว่างกันและการลงมือปฏิบัติร่วมกันอย่างมีส่วนร่วม ที่ทำให้ได้มุมมองและความคิดที่หลากหลาย (Multiple Perspectives) ที่นำมาสู่การเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลง (Leading to change) ต่อแนวทางในการแก้ปัญหาในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำในแต่ละชุมชน ซึ่งในการกำหนดแนวทางในการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติในแต่ละพื้นที่ ผู้กระทำการเข้ามามีส่วนร่วมตั้งแต่กระบวนการดังต่อไปนี้

- การแลกเปลี่ยนข้อมูลสถานการณ์ปัญหาที่ทุกคนได้เผชิญมา เพื่อสร้างการรับรู้ต่อสถานการณ์ปัญหาที่เกิดขึ้นและเป็นการเรียนรู้ผ่านประสบการณ์ของทุกคนในกลุ่ม
- การคิดวิเคราะห์และปรึกษาหารือร่วมกันในการกำหนดแนวทางในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติร่วมกัน
- การลงมือปฏิบัติร่วมกันโดยกระบวนการมีส่วนร่วมของทุกคนในชุมชน ในการสร้างรูปธรรมในการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติ
- การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างกลุ่มหรือชุมชนในพื้นที่ลุ่มน้ำเป็นเครือข่ายเพื่อแลกเปลี่ยนประสบการณ์การอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติ

สำหรับวิธีการเรียนรู้ที่สร้างให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ต่อผู้กระทำการในพื้นที่ลุ่มน้ำ เป็นวิธีการเรียนรู้ที่สร้างให้เกิดประสบการณ์ในการเรียนรู้ที่คำนึงถึงบริบท (Context Specific) ของผู้กระทำการ ที่มีลักษณะการเรียนรู้ที่สร้างให้เกิดประสบการณ์เรียนรู้ของกลุ่มผู้กระทำการผ่านการลงมือปฏิบัติจริง ที่ให้ความสำคัญกับการมีปฏิสัมพันธ์ (Interaction) ในการเรียนรู้ร่วมกันผ่านกิจกรรมการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติ ที่ให้ความสำคัญกับกระบวนการการคิดวิเคราะห์ การปรึกษาหารือ ร่วมลงมือทำและร่วมกันดูแลรักษา ซึ่งเป็นการเรียนรู้ท่ามกลางการปฏิบัติและเป็นการเรียนรู้ที่นำไปสู่การเปลี่ยนแปลง โดยการปรับประยุกต์ใช้วิธีการเรียนรู้ผ่านประเพณีและความเชื่อท้องถิ่นมาปรับเช่น พิธีกรรมบวชป่า การสืบชะตาแม่น้ำ ซึ่งเป็นต้นทุนทางวัฒนธรรม (Cultural capital) ของชุมชน ที่นำมาใช้ร่วมกับการจัดการเขตอนุรักษ์ เป็นการนำภูมิปัญญาของชุมชนดั้งเดิมมาผลิตซ้ำ (Reproduction) และเป็นการปรับใช้วิธีการเรียนรู้ที่เหมาะสมกับบริบททางสังคมและวัฒนธรรมของกลุ่มผู้กระทำการในพื้นที่ลุ่มน้ำ ประกอบกับออกไปเรียนรู้ภายนอกกลุ่มน้ำด้วยการศึกษาดูงานและแลกเปลี่ยนความรู้กับพื้นที่ต้นแบบ เป็นการเรียนรู้ผ่านการผลิตซ้ำ (Learning Reproduction) แนวทางและประสบการณ์การจัดการทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำจากพื้นที่อื่น แต่กลุ่มผู้กระทำการได้นำมาปรับใช้ให้เหมาะสมกับบริบทของแต่ละพื้นที่ของตนเอง

สำหรับการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ของผู้กระทำการผ่านเครือข่ายชุมชนในพื้นที่ลุ่มน้ำและเครือข่ายพันธมิตรภายนอก เป็นต้นทุนทางสังคม (Social capital) ที่มีอยู่ในพื้นที่ลุ่มน้ำที่จะช่วยเสริมสร้างกระบวนการเรียนรู้ของผู้กระทำการ โดยมีผู้กระทำการและกลุ่มผู้กระทำการในพื้นที่ลุ่มน้ำเป็นผู้อำนวยความสะดวกให้เกิดการเรียนรู้ของผู้ที่มีส่วนได้ส่วนเสีย (Facilitating experts and Stakeholders) จากผลกระทบที่เกิดขึ้น โดยเน้นกระตุ้นให้คนในพื้นที่ลุ่มน้ำได้มาแลกเปลี่ยนประสบการณ์ระหว่างกัน เรียนรู้ร่วมกันผ่านการสร้างรูปธรรมในการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติในระดับชุมชน

2) ช่วงการเชื่อมร้อยเครือข่ายการเรียนรู้ การเสริมสร้างกระบวนการเรียนรู้ต่อเครือข่ายผู้กระทำการจากการเรียนรู้จากฐานการวิจัย (Research-based Learning) การเรียนรู้จากประสบการณ์ (Experiential Learning) การเคลื่อนไหวปฏิบัติการร่วมกัน และการเรียนรู้จากแหล่งเรียนรู้ (Site-based Learning) ทั้งภายในและภายนอกพื้นที่ลุ่มน้ำ เป็นการเรียนรู้ผ่านกระบวนการกลุ่ม (Group learning process) ในลักษณะการรวมตัวกันเป็นเครือข่ายผู้กระทำการ (Agency Network) ในพื้นที่ลุ่มน้ำ ภายใต้อิทธิพลของเครือข่ายอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรมลุ่มน้ำโขง-ล้านนา กระบวนการเรียนรู้ของผู้กระทำการ (Agency) ในช่วงนี้มีการเรียนรู้อย่างเป็นระบบ (Methodology and Systemic learning process) มากกว่าในช่วงการก่อรูปการเรียนรู้ เพราะมีการนำกระบวนการวิจัยชาวบ้าน งานวิจัยประวัติศาสตร์นิเวศวัฒนธรรม มาสร้างให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ต่อเครือข่ายผู้กระทำการในแต่ละพื้นที่ลุ่มน้ำ อย่างเป็นขั้นตอนผ่านกระบวนการวิจัยตั้งแต่กระบวนการรวบรวมข้อมูล วิเคราะห์ข้อมูล การสังเคราะห์และสรุปผลการศึกษา โดยอาศัยเทคนิคในการศึกษาที่เหมาะสมกับเครือข่ายผู้กระทำการ เช่น เทคนิคการทำแผนที่ลุ่มน้ำ การทำแผนที่

ประวัติศาสตร์ชุมชนที่เชื่อมโยงกับการเปลี่ยนแปลงของทรัพยากรธรรมชาติ เป็นเครื่องมือในการระดมและแลกเปลี่ยนข้อมูลระหว่างผู้กระทำการผ่านการบอกเล่าและการวาดภาพ เป็นต้น

เห็นได้ว่าวิธีการเรียนรู้ที่สร้างให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันในช่วงนี้ เน้นการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ผ่านเครือข่ายการเรียนรู้ร่วมกันในการปฏิบัติการ (Practice) สร้างรูปธรรมในการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่และการเคลื่อนไหวรณรงค์ในระดับนโยบาย นอกจากนี้ยังเน้นการเรียนรู้ร่วมกันผ่านการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ของแต่ละพื้นที่ ซึ่งเป็นการเรียนรู้ที่เป็นระบบโดยอาศัยเครื่องมือและวิธีการเรียนรู้ใหม่เข้ามาใช้ในพื้นที่ผ่านการถ่ายทอดจากผู้กระทำการภายนอก อย่างองค์กรพัฒนาเอกชนและสถาบันวิชาการที่เข้ามาสร้างกระบวนการเรียนรู้โดยใช้กระบวนการวิจัย ซึ่งเป็นการผลิตซ้ำ (Reproduction) กระบวนการจากพื้นที่ชุมชนอื่น นอกจากนี้เครือข่ายผู้กระทำการ (Agency Network) ยังใช้เวทีการแลกเปลี่ยนและการเข้าร่วมเวทีระดับนานาชาติ ระดับเครือข่ายในกลุ่มน้ำโขง เป็นพื้นที่การเรียนรู้ในการเชื่อมประสานและสร้างพันธมิตรในกลุ่มผู้กระทำการจากภายนอกเพื่อเคลื่อนไหวเรียกร้องเชิงนโยบาย ซึ่งเป็นวิธีการสร้างกระบวนการเรียนรู้ต่อผู้กระทำการ ในการปฏิบัติการเคลื่อนไหวเรียกร้องเชิงนโยบายในระดับภาพรวมของกลุ่มน้ำโขงที่กว้างขึ้นจากพื้นที่ที่ผู้กระทำการเคลื่อนไหวอยู่เดิมในแต่ละลุ่มน้ำสาขา ซึ่งเป็นการสร้างประสบการณ์การเรียนรู้ผ่านการปฏิบัติการ (Practice) ในระดับการเคลื่อนไหวเชิงนโยบาย

นอกจากนี้การจัดการองค์ความรู้และถอดประสบการณ์ของชุมชนในพื้นที่ลุ่มน้ำ โดยใช้งานวิจัยเป็นเครื่องมือ เพื่อใช้เป็นฐานหรือแหล่งเรียนรู้ในการผลิตซ้ำ (Reproduction) ผ่านการแลกเปลี่ยนประสบการณ์และองค์ความรู้ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำระหว่างชุมชนในเครือข่าย โดยเนื้อหา/องค์ความรู้ที่ได้จากการถอดบทเรียนร่วมกันผ่านประสบการณ์และองค์ความรู้ที่สะสมอยู่ในแต่ละคน เป็นการรื้อฟื้นต้นทุนทางวัฒนธรรม (Cultural capital) ต้นทุนทางสังคม (Social capital) ที่สัมพันธ์กับบริบทของชุมชนในพื้นที่ลุ่มน้ำ เช่น องค์ความรู้จากระบบความเชื่อดั้งเดิมของชุมชนที่แสดงออกต่อการเคารพต่อจิตวิญญาณหรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่แสดงออกผ่านพิธีกรรม เช่น การเลี้ยงผีขุนน้ำ การเลี้ยงผีเจ้าป่าเจ้าเขาและการเลี้ยงผีในแม่น้ำ และองค์ความรู้ในการปรับประยุกต์ใช้ประเพณีและความเชื่อทางศาสนาของชุมชนมาใช้ในการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติ เช่น พิธีกรรมบวชป่า การสืบชะตาแม่น้ำ นำมาปรับใช้เป็นแนวทางในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำและยังเป็นเนื้อหาในการเรียนรู้ในการผลิตซ้ำฮาบิตัส (Habitus) หรือจิตตของผู้กระทำการต่อการแสดงออกในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ โดยให้ความสำคัญกับต้นทุนทางสังคมและวัฒนธรรมท้องถิ่น ซึ่งนำไปสู่การขยายแนวคิดและสร้างการยอมรับต่อสังคมภายนอก ที่จะเป็นการขยายพื้นที่การยอมรับและเป็นการสะสมทุนทางสัญลักษณ์ (Symbolic capital) ไปพร้อมกัน

การเกิดขึ้นของกระบวนการเรียนรู้ในช่วงนี้ของเครือข่ายผู้กระทำการ มีการองค์กรพัฒนาเอกชน (NGOs) และสถาบันวิชาการได้เข้ามาเป็นผู้กระทำการในการเป็นผู้อำนวยให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันของเครือข่ายชุมชน (Facilitating experts and stakeholders) โดยนำเครื่องมือการวิจัยมาใช้ ในการจัดการองค์ความรู้และศึกษารวบรวมองค์ความรู้ของชุมชน ซึ่งเครือข่ายได้นำชุดความรู้ที่ได้จากการศึกษาวิจัยมาใช้ในการเรียนรู้ร่วมกันและนำมาใช้เป็นข้อมูลในการสนับสนุนการเคลื่อนไหวเรียกร้องเชิงนโยบายอย่างเป็นระบบ นอกจากนี้ยังทำให้ผู้กระทำการได้เกิดทักษะในการ

รวบรวมข้อมูล การวิเคราะห์ การสังเคราะห์ และการเรียนรู้แลกเปลี่ยนระหว่างชุมชน ซึ่งนำมาสู่การเชื่อมร้อยให้เกิดเครือข่ายการเรียนรู้ร่วมกันผ่านเครื่องมือการวิจัยอีกทางหนึ่ง

3) ช่วงการเชื่อมร้อยเครือข่ายการเรียนรู้ การเสริมสร้างกระบวนการเรียนรู้ของคนในพื้นที่ลุ่มน้ำ เป็นกระบวนการเรียนรู้ที่เกิดจากการเรียนรู้ผ่านประสบการณ์ (Experiential bases learning) และการเรียนรู้ผ่านกิจกรรมโครงการ (Project bases learning) ที่ทางเครือข่ายอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรมลุ่มน้ำโขง-ล้านนา เป็นผู้กระทำการส่งเสริมและสนับสนุนกระบวนการเรียนรู้โดยการผลิตซ้ำ(Reproduction) วิธีการกระบวนการ และองค์ความรู้ ที่ได้จากกระบวนการสรุปทเรียนและการถอดองค์ความรู้ เพื่อขยายเครือข่ายการเรียนรู้ที่ครอบคลุมพื้นที่ลุ่มน้ำหลักและลุ่มน้ำสาขาในพื้นที่ลุ่มน้ำโขง โดยให้ความสำคัญกับการสร้างการเรียนรู้ผ่านกระบวนการกลุ่มและเครือข่ายในพื้นที่ (Group learning process)

การเรียนรู้ในช่วงนี้เน้นการจัดการองค์ความรู้และรวบรวมองค์ความรู้ของชุมชนในแต่ละพื้นที่เพื่อนำมากำหนดเป็นแนวทางในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของตนเองเป็นการนำต้นทุนทางวัฒนธรรม (Cultural capital) ประเพณี ความเชื่อ และภูมิปัญญาในท้องถิ่นมาปรับใช้ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ซึ่งเป็นการปรับเปลี่ยนโครงสร้างในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของผู้กระทำการ ที่จะแสดงออกในสร้างรูปธรรมในการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติ กระบวนการเรียนรู้ในช่วงนี้จึงให้ความสำคัญกับการเรียนรู้ผ่านการแลกเปลี่ยนองค์ความรู้ของคนในพื้นที่ลุ่มน้ำเพื่อค้นหาองค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นผ่านกระบวนการมีส่วนร่วมของกลุ่มคนในชุมชน

นอกจากนี้ยังให้ความสำคัญกับกระบวนการเรียนรู้ในการนำเสนอตัวตนอัตลักษณ์ องค์ความรู้ และภูมิปัญญาในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำ ผ่านกระบวนการผลิตสื่อในรูปแบบต่างๆ เช่น การจัดทำสารคดี การเขียนรายงานข่าว เป็นการนำเสนอต่อพื้นที่สาธารณะที่จะนำไปสู่การสร้างความเข้าใจสังคมภายนอก เพื่อสร้างเครือข่ายการสนับสนุนและการยอมรับจากภายนอกผ่านสื่อสังคมออนไลน์ ซึ่งเป็นการสร้างต้นทุนทางสังคม (Social capital) และสะสมต้นทุนทางสัญลักษณ์ (Symbolic capital) ในการสนับสนุนการเคลื่อนไหวเรียกร้องกระบวนการมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในลุ่มน้ำโขง

วิธีการเรียนรู้ในการสร้างประสบการณ์การเรียนรู้ผ่านการเข้าร่วมกิจกรรมโครงการ การร่วมแลกเปลี่ยนประสบการณ์ระหว่างพื้นที่ลุ่มน้ำผ่านเวทีเครือข่ายลุ่มน้ำ และการร่วมรณรงค์สื่อสารต่อสังคมภายนอกผ่านกระบวนการผลิตสื่อเพื่อสร้างการยอมรับต่อสังคมภายนอก เหล่านี้เป็นวิธีการที่สร้างให้ผู้กระทำการได้เกิดการเรียนรู้ร่วมกัน

สำหรับการพัฒนาฐานการเรียนรู้หรือแหล่งการเรียนรู้ให้เป็นพื้นที่ทางสังคมในการเรียนรู้ร่วมกันของเครือข่ายผู้กระทำการ โดยเนื้อหาที่เรียนรู้เกี่ยวกับสถานการณ์ผลกระทบจากโครงการพัฒนาขนาดใหญ่ในลุ่มน้ำโขงที่ส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตของคนในชุมชน องค์ความรู้ในการสร้างรูปธรรมในการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติและและการประยุกต์ใช้ประเพณี พิธีกรรม และความเชื่อ มาใช้ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำ เป็นเนื้อหาที่ได้จากการถอดบทเรียนและการจัดการความรู้ผ่านกระบวนการวิจัย ที่ถูกนำมาผลิตซ้ำในพื้นที่ลุ่มน้ำ ทั้งเครือข่ายชุมชนชายฝั่งโขง ลุ่มน้ำกก-เวียงหนองล่อง ลุ่มน้ำอิง และลุ่มน้ำหงาว-งาว โดยผู้กระทำการในเครือข่ายอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ

และวัฒนธรรมลุ่มน้ำโขง-ล้านนา เป็นผู้สนับสนุนและส่งเสริมโดยการดำเนินกิจกรรมโครงการให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันผ่านกลไกเครือข่ายชุมชนในแต่ละพื้นที่ลุ่มน้ำ

4) ช่วงการโยงโยเครือข่ายการเรียนรู้ระหว่างพื้นที่ลุ่มน้ำ การเสริมสร้างให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ในช่วงนี้เน้นสร้างประสบการณ์การเรียนรู้ผ่านการปฏิบัติการ (Practices) ร่วมกันของเครือข่ายผู้กระทำการระหว่างพื้นที่ลุ่มน้ำ ประกอบด้วย การเรียนรู้ผ่านประสบการณ์ (Experiential Learning) การเคลื่อนไหวร่วมกันระหว่างเครือข่ายชุมชนในพื้นที่ลุ่มน้ำและเครือข่ายพันธมิตรภายนอก และการเรียนรู้แบบรวมพลัง (collaborative learning) เป็นการเชื่อมร้อยเครือข่ายระหว่างลุ่มน้ำในการเคลื่อนไหวเป็นขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม

การเรียนรู้ ที่นำไปสู่การโยงโยเครือข่ายการเรียนรู้ระหว่างลุ่มน้ำเป็นการเรียนรู้ร่วมกันระหว่างเครือข่ายผู้กระทำการ (Agency Network) ในพื้นที่ลุ่มน้ำ อาศัยกระบวนการมีส่วนร่วมของเครือข่ายชุมชนในการขับเคลื่อนการเรียนรู้จากการลงมือปฏิบัติร่วมกันที่ทำให้เกิดการเรียนรู้จากประสบการณ์ ในการร่วมเคลื่อนไหวผ่านกลไกเครือข่าย ทั้งในระดับการเรียกร้องเชิงนโยบาย เช่น การร่วมกันเรียกร้องและคัดค้านการโครงการพัฒนาในแม่น้ำโขงของรัฐบาลจีน ที่ดำเนินการสร้างเขื่อนในแม่น้ำโขงตอนบนและการสร้างเขื่อนไซยะบุรีในแม่น้ำโขงตอนล่าง และการเคลื่อนไหวเปิดประเด็นสาธารณะถึงผลกระทบที่เกิดขึ้นกับชุมชนผ่านการเข้าร่วมเวทีสาธารณะทั้งระดับชาติและระดับนานาชาติ ซึ่งการออกมาร่วมเคลื่อนไหวของเครือข่ายชุมชนในแต่ละพื้นที่ลุ่มน้ำ เป็นการเรียนรู้แบบมีปฏิสัมพันธ์จากการกระทำร่วม (Interactive Learning through action) กันระหว่างเครือข่ายชุมชนในแต่ละพื้นที่ลุ่มน้ำ

วิธีการเรียนรู้ในการสร้างให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ช่วงนี้ เน้นการเรียนรู้ผ่านประสบการณ์จากการร่วมเคลื่อนไหวผ่านกลไกเครือข่ายที่สร้างขึ้นเป็นทุนทางสังคม (Social capital) ในการเคลื่อนไหวเรียกร้องและนำเสนอตัวตนต่อพื้นที่ทางสังคมในภาพกว้าง และการปฏิบัติจริงผ่านการเป็นผู้จัดกระบวนการเรียนรู้ในการถ่ายทอดประสบการณ์และแนวคิด ต่อผู้สนใจ กลุ่มคน เครือข่ายชุมชนองค์กรและสถาบันการศึกษาจากภายนอก

เห็นได้ว่าวิธีการเรียนรู้ในช่วงการโยงโยเครือข่ายการเรียนรู้ระหว่างลุ่มน้ำเน้นการเรียนรู้แบบมีปฏิสัมพันธ์จากการกระทำร่วม (Interactive Learning through action) กันระหว่างเครือข่ายผู้กระทำการในแต่ละพื้นที่ลุ่มน้ำที่ได้มีการรวมตัวกันเป็นกลไกเคลื่อนไหวร่วมกัน ทั้งในระดับพื้นที่รูปธรรมที่เน้นการแลกเปลี่ยนประสบการณ์การจัดการผ่านเวทีการแลกเปลี่ยน การศึกษาดูงานระหว่างพื้นที่ นอกจากนี้เครือข่ายผู้กระทำการยังได้เรียนรู้ผ่านกระบวนการเป็นผู้จัดกระบวนการเรียนรู้ในการถ่ายทอดผ่านกิจกรรมโฮงเฮียนแม่น้ำโขง ที่ทางเครือข่ายได้จัดตั้งขึ้นให้เป็นสถาบันองค์ความรู้ท้องถิ่นในการถ่ายทอดองค์ความรู้และประสบการณ์การจัดการทรัพยากรธรรมชาติต่อหน่วยงาน องค์กร กลุ่มคน และชุมชนในพื้นที่ลุ่มน้ำมีความสนใจและเห็นความสำคัญของการจัดการทรัพยากรธรรมชาติโดยกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่น ได้มาร่วมเรียนรู้และแลกเปลี่ยนเชิงปฏิบัติการ ซึ่งกลุ่มผู้กระทำการที่เข้าร่วมกระบวนการในการถ่ายทอดก็จะพัฒนาตนเองกลายเป็นผู้จัดกระบวนการเรียนรู้ในการถ่ายทอด และยังเป็นการต่อยอดความเชื่อมั่นต่อกระบวนการและความคิดความเชื่อในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติที่ผ่านมาของกลุ่มผู้กระทำการอีกด้วย

เนื้อหา/องค์ความรู้ ที่ผู้กระทำการได้หล่อหลอมความคิด ความเชื่อ ที่ส่งผลต่อ ฮาบิตุส (Habitus) หรือจริต ของผู้กระทำการ ในการกำหนดแนวทางในการปฏิบัติการในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำ ที่กว้างขึ้นจากการมองเพียงการเคลื่อนไหวในพื้นที่ลุ่มน้ำของตนเองที่เป็นเพียงส่วนหนึ่งของภาพรวมของลุ่มน้ำ ได้มองเห็นและแสดงออกในการเคลื่อนไหวร่วมกันในภาพรวมของพื้นที่ลุ่มน้ำทั้งระบบ ที่ต้องออกมาเคลื่อนไหวร่วมกันในการสร้างรูปธรรมและการเรียกร้องเชิงนโยบายในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติทั้งภาพรวมของลุ่มน้ำ ที่จะสร้างให้เกิดพลังในการเคลื่อนไหวและมีความเป็นเอกภาพในการสร้างพื้นที่การยอมรับต่อสังคมภายนอก โดยอาศัยเนื้อหา/องค์ความรู้จากฐานชุมชนที่มีประสบการณ์ รูปธรรม องค์ความรู้ และภูมิปัญญาของชุมชน ในการถ่ายทอดและเสนอให้สังคมภายนอกได้รับรู้และยอมรับมากขึ้น ซึ่งจะเป็นการสร้างต้นทุนทางสังคม ต้นทุนทางสัญลักษณ์ที่ได้รับการยอมรับจากสังคมภายนอกและยังเป็นการสร้างพื้นที่ทางสังคมของการมีอยู่ต่อแนวทางการจัดการทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำโดยกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่นในพื้นที่ลุ่มน้ำ โดยอาศัยการเรียนรู้ผ่านฐานหรือแหล่งการเรียนรู้ฐานการเรียนรู้ที่กว้างขึ้นในภาพรวมของลุ่มน้ำที่ทุกคนได้เรียนรู้ร่วมกัน ทั้งสถานการณ์การพัฒนาลุ่มน้ำโขงระหว่างประเทศและนโยบายการพัฒนาลุ่มน้ำภายในประเทศ และการเรียนรู้ผ่านฐานประสบการณ์ในภาพรวมของพื้นที่ของเครือข่ายผู้กระทำการในพื้นที่ลุ่มน้ำต่างๆ ที่จะทำให้ผู้กระทำการที่เข้าร่วมรับรู้และเข้าใจต่อภาพรวมของการจัดการทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำ ที่ส่งผลต่อการปฏิบัติการร่วมกันในการเคลื่อนไหวเป็นขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมในภาพรวมของการเรียกร้องการมีส่วนร่วมการจัดการในระดับนโยบายและการนำเสนอแนวทางของตนเองเพื่อสร้างการยอมรับต่อพื้นที่สาธารณะภายนอกมากขึ้น

การอำนวยความสะดวกให้เกิดการเรียนรู้ร่วมกันระหว่างเครือข่ายผู้กระทำการในแต่ละพื้นที่ลุ่มน้ำ อาศัยการรวมตัวกันเป็นกลไกเครือข่ายร่วมกัน เช่น สภาประชาชนลุ่มน้ำอิง สภาประชาชนลุ่มน้ำ 8 จังหวัด และเครือข่ายชุมชนลุ่มน้ำภาคเหนือ เป็นกลไกในเข้ามาเสริมสร้างให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันผ่านการแลกเปลี่ยนประสบการณ์และการปฏิบัติการเคลื่อนไหวร่วมกันของเครือข่ายผู้กระทำการ (Agency Network) ในแต่ละพื้นที่นั้น และการสร้างให้เกิดภาพรวมของการเคลื่อนไหวร่วมกันของเครือข่ายผู้กระทำการ กลุ่มผู้กระทำการ ในแต่ละพื้นที่ให้เกิดความรู้สึกร่วมในการเป็นคนลุ่มน้ำเดียวกันที่จะออกมาเคลื่อนไหวในการเรียกร้องเชิงนโยบายต่อโครงการพัฒนาขนาดใหญ่ในพื้นที่ลุ่มน้ำ และการอนุรักษ์ฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำร่วมกัน ซึ่งการรวมตัวกันเป็นกลไกเครือข่ายการเคลื่อนไหวร่วมกันในภาพรวมของลุ่มน้ำเป็นการสร้างต้นทุนทางสังคม (Social capital) ที่ใช้สนับสนุนและเสริมสร้างพลังในการเคลื่อนไหวทั้งในระดับพื้นที่ลุ่มน้ำและภาพรวมของลุ่มน้ำในระหว่างประเทศ เพื่อสร้างการยอมรับและการสนับสนุนต่อแนวทางการเคลื่อนไหวของเครือข่ายชุมชนต่อสังคมภายนอก

5.2 แนวทางการเสริมสร้างกระบวนการเรียนรู้ของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมแบบใหม่ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำสาขาตอนบนของประเทศไทย

การศึกษาแนวทางการเสริมสร้างกระบวนการเรียนรู้ของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมแบบใหม่ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำสาขาตอนบนของประเทศไทย ผู้วิจัยพิจารณาจากกรอบ

แนวคิดทฤษฎีทางสังคม ในการแสดงออกของผู้กระทำการ (Agency) ที่มารวมตัวกันทั้งในลักษณะกลุ่ม เครือข่าย ของคนในพื้นที่ลุ่มน้ำ ตามแนวคิดโครงสร้างนิยมประกอบสร้าง (Constructivist Structuralism) ของปีแอร์ บูร์ดิเยอร์ ที่ให้ความสำคัญกับการศึกษาโครงสร้าง ที่ควบคุมการแสดงออกของการปฏิบัติการ (Practice) ของผู้กระทำการ (Agency) ซึ่งโครงสร้างตามแนวคิดเป็นได้ทั้งโครงสร้างที่ถูกกำหนดและกำหนด ที่ถือได้ว่าเป็นคุณสมบัติของมโนทัศน์หลักของฮาบิตัส (Habitus) ซึ่งเป็นโครงสร้างที่กำหนดการกระทำของปัจเจกบุคคลซึ่งเป็นผลผลิตของกระบวนการหล่อหลอมทางสังคมตั้งแต่ในช่วงแรกๆ ของชีวิต โดยปลูกฝังโครงสร้างเชิงภววิสัยต่างๆ เช่น เงื่อนไขทางสังคม ความเชื่อ ค่านิยม ให้ซึมซับเข้ามาในร่างกายและจิตใจของปัจเจกบุคคลจนเกิดลักษณะโน้มเอียง ที่เป็นโครงสร้างเชิงอัตวิสัย โครงสร้างนี้กำหนดขอบเขตการกระทำและสร้างกระบวนการรับรู้และประเมินคุณค่าที่สอดคล้องกับโครงสร้างเชิงภววิสัย ซึ่งแสดงออกมาภายนอกในรูปของการปฏิบัติการ (Practice) นอกจากนั้นตามแนวคิดของปีแอร์ บูร์ดิเยอร์ ยังให้ความสำคัญกับโครงสร้างเชิงภวนิยม ที่เน้นมิติของการครอบงำเชิงอำนาจ ที่เรียกว่า สนาม (Field) ซึ่งมีลักษณะเป็นพื้นที่ทางสังคม (Social space) ของเครือข่ายความสัมพันธ์ทางสังคมที่มนุษย์ในสังคมกำลังมีการกระทำสัมพันธ์กันตามสถานภาพและอำนาจ ในสถาบัน องค์กร กลุ่ม เครือข่าย ปัจเจกบุคคล เป็นต้น ซึ่งเป็นพื้นที่ของกระบวนการผลิต การไหลเวียน และการครอบครองทุน ประกอบด้วย ทุนทางสังคม (Social capital) ทุนทางวัฒนธรรม (Cultural capital) ทุนทางเศรษฐกิจ (Economic capital) และทุนทางสัญลักษณ์ (Symbolic capital) ผู้วิจัยได้นำแนวคิดของปีแอร์ บูร์ดิเยอร์ มาใช้ในการวิเคราะห์แนวทางการเสริมสร้างกระบวนการเรียนรู้ของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมแบบใหม่ ดังนี้

5.2.1 แนวทางการสร้างการปฏิบัติการ (Practices) การเรียนรู้ร่วมกัน

จากการสังเคราะห์การปฏิบัติการในการสร้างให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ของผู้กระทำการในพื้นที่ลุ่มน้ำในแต่ละช่วงของการเรียนรู้ ที่สามารถแบ่งออกได้เป็น 3 ระดับตามแนวคิดความรู้เรื่องปฏิบัติการ (Knowledge of practice) ของปีแอร์ บูร์ดิเยอร์ คือ ระดับแรก เป็นความรู้ระดับปรากฏการณ์ (Phenomenological level) ซึ่งเป็นความรู้ที่เราเห็นและคุ้นเคยอยู่ในชีวิตประจำวัน ระดับที่สองเป็นความรู้ที่มีการจัดระบบแบบแผน (Objective knowledge หรือ Model) เป็นความรู้ที่ได้จากการถอดบทเรียนหรือการสังเคราะห์จากประสบการณ์มาประกอบสร้างใหม่ และระดับที่สาม ความรู้ระดับยุทธวิธี (Strategy) เป็นความรู้ที่ใช้ต่อต้านแบบจำลองหรือโครงสร้างทางสังคม ภายใต้ความเชื่อว่ามีมนุษย์อยู่กับโครงสร้าง/กฎเกณฑ์อย่างมีความคิด มียุทธวิธีซึ่งทำให้มนุษย์เรามีสถานะเป็นผู้กระทำการ (Agency) จากการศึกษาพบว่า การปฏิบัติที่นำมาสู่การเรียนรู้ร่วมกันที่ทำให้เกิดระดับความรู้ของคนในพื้นที่ลุ่มน้ำ พิจารณาจากพัฒนาการในแต่ละช่วงของการเรียนรู้ของการเคลื่อนไหวในแต่ละช่วงเวลาที่มีบริบทของสถานการณ์ที่แตกต่างกัน มีการปฏิบัติที่สร้างให้คนในพื้นที่ลุ่มน้ำเกิดระดับความรู้จากการปฏิบัติการในระดับยุทธวิธี (Strategy) ที่ทำให้คนในพื้นที่ลุ่มน้ำออกมาเคลื่อนไหวในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำโขง มีแนวทางย่อย ดังนี้

5.2.1.1 การสร้างการรับรู้ต่อสถานการณ์ปัญหาในพื้นที่ลุ่มน้ำ การสร้างให้เกิดการรวมตัวของผู้กระทำการหรือคนในพื้นที่ลุ่มน้ำในการออกมาเคลื่อนไหวในการจัดการ

ทรัพยากรธรรมชาติ ในช่วงแรกที่เกิดสถานการณ์ปัญหาขึ้นในพื้นที่ ต้องมีการเปิดพื้นที่ในการพูดคุย แลกเปลี่ยนข้อมูลเชิงสถานการณ์ของผลกระทบและสาเหตุที่เกิดขึ้นต่อชุมชนหรือวิถีชีวิตของคนในพื้นที่ เพื่อให้ทุกคนได้รับรู้ข้อมูลและเข้าใจต่อสภาพปัญหาที่เกิดขึ้น ซึ่งเป็นการกระตุ้นและสร้างความตระหนักถึงความสำคัญของการรวมตัวกัน ในการวิเคราะห์หาแนวทางในการแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นร่วมกัน เช่น ในช่วงแรกของการเกิดกลุ่มทางสังคมในพื้นที่ลุ่มน้ำ ผู้กระทำการที่เข้ามาเป็นกลไกขับเคลื่อนการเรียนรู้ทั้งในพื้นที่ลุ่มน้ำอิงและพื้นที่ชายฝั่งโขง ได้อาศัยการสร้างวงพูดคุย การประชุมในชุมชน และการเปิดเวทีสาธารณะ ในการรวมคนในพื้นที่ลุ่มน้ำให้ได้มาร่วมกันวิเคราะห์และแลกเปลี่ยน ข้อมูลเชิงสถานการณ์ในพื้นที่ลุ่มน้ำ ตลอดจนการกำหนดแนวทางในการเคลื่อนไหวร่วมกันจนนำมาสู่การรวมกลุ่มของคนในท้องถิ่น เช่น กลุ่มรักษ์เชียงของ กลุ่มฮักแม่น้ำอิง และการรวมกลุ่มกันในชุมชน เป็นต้น ซึ่งการเปิดพื้นที่ในการวิเคราะห์และแลกเปลี่ยนจะทำให้เกิดความเข้าใจต่อปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นร่วมกันจากประสบการณ์ตรงที่แต่ละคนได้รับมาจากการดำเนินชีวิตประจำวันและการได้รับข้อมูลข่าวสารจากสื่อต่างๆ ที่สามารถนำมาเป็นเนื้อหาในการเรียนรู้ร่วมกันได้ จากการสะท้อนถึงแนวทางการปฏิบัติการของการทำงานในพื้นที่ลุ่มน้ำที่ทำให้เกิดการรวมตัวกันในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ของ นายจิ นามสมมุติ และนายสา นามสมมุติ เห็นสอดคล้องกันว่า

“เราต้องนำข้อมูลที่ได้รับมาย่อจากภาษาวิชาการให้เป็นภาษาชาวบ้านมาให้เขาได้รับรู้และแลกเปลี่ยนกัน ให้เขาเข้าใจ โดยการเปิดวงคุยกัน ตั้งคำถามจากเรื่องใกล้ตัวถึงผลกระทบให้เขาได้เกิดการคิดวิเคราะห์ เช่น น้ำขึ้นน้ำลง จำนวนปลา ที่ส่งผลกระทบต่อชาวบ้านอย่างนี้เขาจะเข้าใจง่าย และรับรู้ได้เร็วกว่าเพราะเป็นการอธิบายและแลกเปลี่ยนกันจากสิ่งที่อยู่ใกล้ตัวในชีวิตจริงที่เจอจริงๆ ในการทำมาหากินในชีวิตประจำวันของเขา ถ้าเขารับรู้แล้วเขาก็จะแลกเปลี่ยนกันว่าจะทำอย่างไรต่อไป”(นายจิ นามสมมุติ, สัมภาษณ์ 14 กุมภาพันธ์ 2556)

“ช่วงแรกที่เข้ามาทำงานกับชุมชนในพื้นที่ ก็จะมาติดตามสถานการณ์ผลกระทบในพื้นที่ 12 ชุมชนแรก เน้นการเปิดพื้นที่การพูดคุย ให้เขาได้รับรู้ข้อมูลโครงการผืนน้ำ กก อิง น่าน ทั้งการจัดประชุม จัดเวที สัมมนาติดตามสถานการณ์ พร้อมกับการสร้างรูปธรรมการอนุรักษ์ป่า การทำเขตอนุรักษ์ ก่อนที่เขาจะรวมตัวกัน” (นายสา นามสมมุติ 27 ธันวาคม 2556)

นอกจากนี้ในสถานการณ์ปัญหาใหม่ที่เข้ามาจากภายนอกที่ส่งผลกระทบต่อชุมชนในแต่ละช่วงเวลา การเปิดพื้นที่การวิเคราะห์และแลกเปลี่ยนต่อสถานการณ์ปัญหาที่เกิดขึ้น ก็เป็นวิธีการที่นำมาสู่การเรียนรู้ร่วมกันต่อสถานการณ์ที่เกิดขึ้นและกำหนดแนวทางในการเคลื่อนไหวจัดการกับ

ปัญหาที่เกิดขึ้นร่วมกัน เช่น ในช่วงการรวมตัวกันเป็นเครือข่ายภายในพื้นที่ลุ่มน้ำโขงของกลุ่มคน ชุมชน และองค์กรท้องถิ่น ของพื้นที่ลุ่มน้ำอิงและพื้นที่ชายฝั่งโขง ซึ่งเกิดจากการวิเคราะห์และ แลกเปลี่ยนข้อมูลเชิงสถานการณ์ร่วมกันต่อสภาพปัญหาที่เกิดจากการดำเนินโครงการระเบิดเกาะแก่ง ในแม่น้ำโขงของรัฐบาลจีนในแม่น้ำโขง ที่ส่งผลกระทบต่อแม่น้ำโขงและแม่น้ำสาขาอย่างแม่น้ำอิง จาก การวิเคราะห์ร่วมกันจึงได้มีการร่วมตัวกันเป็นกลไกการเคลื่อนไหวเดียวกันภายใต้ เครือข่ายอนุรักษ์ ทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรมลุ่มน้ำโขง – ล้านนา ในการกำหนดกิจกรรมการสร้างรูปธรรมและ การรณรงค์เชิงนโยบายร่วมกันในการแก้ปัญหาตามสถานการณ์ปัญหาที่เกิดขึ้นในช่วงเวลานั้น

การเกิดความเข้าใจต่อปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในพื้นที่ลุ่มน้ำที่ให้เกิดความตระหนัก ร่วมกันในการรวมตัวกันของคนในพื้นที่ลุ่มน้ำในการกำหนดแนวทางในการเคลื่อนไหวจัดการ ทรัพยากรธรรมชาติภายในพื้นที่ลุ่มน้ำของตนเองแล้ว แนวทางในการปฏิบัติที่ทำให้เกิดการเรียนรู้ ร่วมกันต่อจากนี้ คือ การสร้างประสบการณ์ร่วมกันของกลุ่มคนในการเรียนรู้ร่วมกันจากการปฏิบัติ ร่วมกัน

5.2.1.2 การสร้างประสบการณ์จากการลงมือปฏิบัติร่วมกัน การปฏิบัติการใน การสร้างประสบการณ์ร่วมจากการลงมือปฏิบัติร่วมกันของกลุ่มคนที่ได้มีการรวมตัวกันในพื้นที่ลุ่มน้ำ เน้นการสร้างประสบการณ์ที่นำไปสู่ความเข้าใจต่อแนวคิดและแนวทางการเคลื่อนไหวในการจัดการ ทรัพยากรธรรมชาติร่วมกัน โดยการเน้นลงมือปฏิบัติร่วมกันผ่านการสร้างรูปธรรมในการอนุรักษ์และ พื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติในระดับชุมชนและการร่วมปฏิบัติการเคลื่อนไหวเรียกในระดับเครือข่าย โดย มีรูปแบบการสร้างประสบการณ์ร่วมกันที่ทำให้เกิดการเรียนรู้ร่วมกันของคนในพื้นที่ลุ่มน้ำ จากบท สัมภาษณ์ของ นายสา นามสมมุติ ดังนี้

“ถ้าเป็นความคิดเราก็อยากทำทุกหมู่บ้านแต่มันยังทำไม่ได้เพราะต้อง รอให้ชาวบ้านเกิดความเข้าใจ เราก็ขยายผลแนวคิดเกี่ยวกับพื้นที่ รูปธรรมที่เกี่ยวกับการอนุรักษ์ ให้กับชาวบ้านในลุ่มน้ำก่อนซึ่ง เป็นการ สร้างแนวคิดเกี่ยวกับพื้นที่รูปธรรมในลุ่มน้ำโขงด้วย เราเริ่มการทำงาน จากการให้ข้อมูล ให้ประสบการณ์การเรียนรู้เป็นจุดเริ่มต้น พอ หลังจากนั้นเราค่อยพูดถ้าจะมีโครงการขนาดใหญ่เข้ามากระทบ เรา เริ่มจากการสร้างพื้นที่รูปธรรมที่ทำให้เกิดประสบการณ์ร่วมกันของคน ในชุมชนแล้วค่อยสร้างให้เกิดประสบการณ์เชิงเครือข่ายร่วมกัน ทั้งการประชุม สัมมนา แลกเปลี่ยน พบปะกันระหว่างพื้นที่”

(นายสา นามสมมุติ สัมภาษณ์ 27 ธันวาคม 2555)

สอดคล้องจากข้อสรุปจากการสนทนากลุ่มของแกนนำในเครือข่าย ที่ให้ความคิดเห็น ถึงการสร้างประสบการณ์ร่วมกันเป็นแนวทางในการปฏิบัติการหนึ่งที่สร้างให้เกิดการเรียนรู้ทั้งระดับ ชุมชนและเครือข่าย (สนทนากลุ่ม ,10 เมษายน 2557) สรุปได้ดังนี้

1) การสร้างประสบการณ์ร่วมของกลุ่มคนในระดับชุมชน ผ่านการสร้างรูปธรรมในการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติภายในชุมชน ทั้งการจัดการเขตอนุรักษ์พันธุ์ปลาหรือพันธุ์สัตว์น้ำ การจัดการป่าชุมชน และการจัดการหนองน้ำ เป็นต้น โดยเน้นกระบวนการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนในการร่วมกระบวนการตั้งแต่การศึกษาดูงานรูปแบบและวิธีการจัดการ การปรึกษาหารือในการกำหนดเขตและการกำหนดกฎกติกา การวางแผน การดำเนินการร่วมกันในการดูแลรักษาและฟื้นฟู และการสรุปผลร่วมกัน ซึ่งการที่คนในชุมชนได้มีส่วนร่วมในลงมือปฏิบัติร่วมกันทำให้เกิดการเรียนรู้ต่อกระบวนการจัดการแบบมีส่วนร่วม แนวคิดการจัดการทรัพยากรธรรมชาติโดยชุมชน และสิทธิของชุมชนในการจัดการ นอกจากนี้ยังส่งผลต่อระดับความตระหนักของความเป็นเจ้าของร่วมกันของคนในชุมชนและคุณค่าของแหล่งทรัพยากรธรรมชาติ

2) การสร้างประสบการณ์ร่วมกันในระดับเครือข่าย เป็นการสร้างให้กลุ่มคน ชุมชน ในเครือข่ายได้มีประสบการณ์การเรียนรู้ร่วมกันผ่านการเคลื่อนไหวในระดับเครือข่ายลุ่มน้ำ เช่น การเคลื่อนไหวร่วมกันในการเรียกร้องกระบวนการมีส่วนร่วมต่อโครงการพัฒนาที่ลงมาในพื้นที่ลุ่มน้ำที่ส่งผลกระทบต่อชุมชนหรือการเข้าร่วมเวทีสัมมนา และการประชุมวิเคราะห์สถานการณ์การพัฒนาลุ่มน้ำร่วมกันของชุมชนในพื้นที่ลุ่มน้ำ ซึ่งประสบการณ์ที่จากการเข้าร่วมกิจกรรมของเครือข่ายเหล่านี้จะทำให้ได้เรียนรู้ถึงรูปแบบการเคลื่อนไหวเชิงเครือข่าย การทำงานร่วมกันระหว่างชุมชน และเกิดความตระหนักร่วมกันในการเป็นคนลุ่มน้ำเดียวกันที่ต้องออกมาช่วยเหลือกันระหว่างพื้นที่ในลุ่มน้ำ

การเรียนรู้จากประสบการณ์จากการลงมือปฏิบัติร่วมกันในการเคลื่อนไหวจัดการทรัพยากรธรรมชาติทั้งในระดับชุมชนและเครือข่าย เป็นการเรียนรู้ที่ได้จากการปฏิบัติที่จะสร้างให้เกิดความเข้าใจต่อการแนวทางในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่ลุ่มน้ำอย่างเป็นรูปธรรมที่จับต้องได้ ซึ่งเป็นวิธีการเรียนรู้ที่ทำให้คนในพื้นที่ลุ่มน้ำเข้าใจได้ง่ายกว่าวิธีการเรียนรู้แบบอื่นๆ เพราะคนในชุมชนมีทักษะการเรียนรู้จากการลงมือปฏิบัติจริงจากการดำรงชีวิตประจำวัน ซึ่งทำให้เกิดการเรียนรู้จากประสบการณ์ที่ได้รับมากกว่า

5.2.1.3 การสร้างเครือข่ายการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างชุมชนภายในพื้นที่ลุ่มน้ำ หลังจากเกิดการรวมตัวกันของชุมชนในพื้นที่ลุ่มน้ำเป็นเครือข่ายชุมชนในการออกมาเคลื่อนไหวร่วมกันระหว่างพื้นที่ลุ่มน้ำแล้ว นอกจากนี้ต้องเสริมสร้างให้เกิดเครือข่ายการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกันจากฐานประสบการณ์ของแต่ละพื้นที่ที่มีจุดเด่นแตกต่างกัน เพื่อให้เกิดการเรียนรู้ในการนำประสบการณ์ความสำเร็จของชุมชนอื่นๆ นำมาปรับใช้ ผ่านกิจกรรมของเครือข่ายในการเชื่อมโยงให้เกิดการเรียนรู้การแลกเปลี่ยนประสบการณ์ ระหว่างพื้นที่เครือข่ายลุ่มน้ำที่เข้มแข็งและมีพัฒนาการเคลื่อนไหวที่เป็นรูปธรรมที่สามารถนำไปปรับใช้ได้กับพื้นที่เครือข่ายลุ่มน้ำที่กำลังมีการร่วมตัวกัน เช่น ชุมชนในพื้นที่ลุ่มน้ำกก - เวียงหนองล่อง ซึ่งเป็นพื้นที่เครือข่ายชุมชนที่มีการรวมตัวกันในระยะเริ่มต้น ที่ต้องแลกเปลี่ยนเรียนรู้ในพื้นที่เครือข่ายชุมชนในพื้นที่ลุ่มน้ำอิง ซึ่งเป็นพื้นที่ต้นแบบในการเคลื่อนไหวจัดการทรัพยากรธรรมชาติทั้งในการสร้างรูปธรรมภายในชุมชนและการเคลื่อนไหวเรียกร้องเชิงนโยบายในระดับเครือข่ายชุมชนในพื้นที่ลุ่มน้ำต่อกรณีโครงการผันน้ำ กก อิง น่าน ที่ผ่านมา

นอกจากการแลกเปลี่ยนประสบการณ์การจัดการทรัพยากรธรรมชาติจากฐานของแต่ละพื้นที่แล้ว การแลกเปลี่ยนเชิงสถานการณ์ภาพรวมของแต่ละพื้นที่ลุ่มน้ำ ยังทำให้เกิดความเข้าใจต่อบริบทภาพรวมของกลุ่มน้ำทั้งระบบและระบบความสัมพันธ์ของแต่ละพื้นที่ลุ่มน้ำ ที่ส่งผลกระทบต่อภาพรวมของกลุ่มน้ำหากมีการเปลี่ยนแปลงในแต่ละพื้นที่ ซึ่งความเข้าใจต่อภาพรวมของความสัมพันธ์กันระหว่างพื้นที่ลุ่มน้ำทำให้เกิดแนวทางในการขยายพื้นที่การปฏิบัติการของเครือข่ายให้ครอบคลุมพื้นที่ลุ่มน้ำโขง ทั้งในพื้นที่ต้นน้ำ ลุ่มน้ำสาขา และลุ่มน้ำหลัก

“การเสริมสร้างศักยภาพการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของเครือข่ายชุมชนในพื้นที่ลุ่มน้ำ เน้นการสร้างเวทีแลกเปลี่ยนประสบการณ์การจัดการทรัพยากรธรรมชาติในลุ่มน้ำ การวิเคราะห์สถานการณ์การพัฒนาในพื้นที่ลุ่มน้ำ และการศึกษาดูงานระหว่างชุมชน ในพื้นที่ลุ่มน้ำ จะทำให้เกิดแนวทางในการขับเคลื่อนเชิงความร่วมมือระหว่างพื้นที่ และเกิดเครือข่ายการทำงานร่วมกันในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในลุ่มน้ำโขง” (นายเกรียง นามสมมุติ, สนทนากลุ่ม 10 เมษายน 2556)

เครือข่ายการแลกเปลี่ยนทั้งระหว่างชุมชนหรือพื้นที่ลุ่มน้ำ ทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ สถานการณ์ในแต่ละพื้นที่ และการเรียนรู้ร่วมกันในการเคลื่อนไหวจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ซึ่งมีความสำคัญมากต่อการเรียนรู้ของชุมชนที่ได้รับผลกระทบจากโครงการพัฒนาขนาดใหญ่ ในการสร้างให้เกิดเครือข่ายการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกัน ซึ่งสอดคล้องกับการให้ความคิดเห็นของผู้เชี่ยวชาญที่มีประสบการณ์ในการทำงานร่วมกับเครือข่ายชุมชนต่างๆ ในประเทศไทยที่ผ่านมาถึงความสำคัญของการสร้างให้เกิดเครือข่ายการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างพื้นที่ของ นายณรงค์ นามสมมุติ ประธานมูลนิธิการจัดการน้ำอย่างบูรณาการ ว่า

“การสร้างให้เกิดเครือข่ายในการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกันของพื้นที่ที่ได้รับผลกระทบจากโครงการพัฒนาขนาดใหญ่ ในการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ การเรียนรู้ร่วมกันในการกำหนดแนวทางการเคลื่อนไหวในภาพรวม จะทำให้เกิดพลังในการเคลื่อนไหวร่วมกันในภาพรวมของการเรียกร้องต่อผลกระทบของชุมชนที่เกิดขึ้นและการนำเสนอแนวทางการจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืนของชุมชน” (นายณรงค์ นามสมมุติ, สัมภาษณ์ 18 มกราคม 2557)

5.2.1.4 การจัดการความรู้ของชุมชนในเครือข่าย เป็นการสร้างการเรียนรู้ร่วมกันในการจัดระบบองค์ความรู้ของชุมชน ผ่านกระบวนการวิจัยชาวบ้านและวิจัยเพื่อท้องถิ่น โดยให้คนในชุมชนเป็นนักวิจัยหลักในการศึกษาองค์ความรู้ของตนเอง โดยอาศัยกระบวนการวิจัยในการค้นหาและถอดองค์ความรู้ที่มีอยู่ในชุมชน ซึ่งการจัดการความรู้ของชุมชนผ่านการวิจัยทำให้ผู้เข้าร่วมเป็นนักวิจัย

ได้เกิดกระบวนการเรียนรู้จากกระบวนการศึกษาวิจัย ตั้งแต่การคิดประเด็นในการศึกษาร่วมกัน การเก็บรวบรวมข้อมูล การแลกเปลี่ยน การวิเคราะห์และสังเคราะห์ข้อมูลที่ได้จากการศึกษา เป็นการพัฒนาศักยภาพของนักวิจัยชาวบ้านให้เกิดกระบวนการคิดและการเรียนรู้อย่างเป็นระบบ จากการอธิบายของ อาทิตย์ จันทาพิมพ์ พี่เลี้ยงนักวิจัยชาวบ้าน ได้สะท้อนในการสนทนากลุ่ม ว่า

“นอกจากทำให้ชาวบ้านเกิดความรู้สึกมั่นใจในความรู้ของตัวเอง เกิดสำนึกหวงแหนทรัพยากรแล้ว กระบวนการวิจัยเองก็ทำให้นักวิจัยชาวบ้านได้พัฒนาการคิดวิเคราะห์อย่างเป็นระบบ การเก็บรวบรวมข้อมูลอย่างเป็นระบบข้อมูล ที่สำคัญคือคนในชุมชนในพื้นที่ได้มาแลกเปลี่ยนข้อมูลร่วมกันก่อนจะสรุปเป็นผลการศึกษา ที่ถูกนำไปใช้ในการเผยแพร่และสนับสนุนงานรณรงค์” (นาย นามสมมุติ, สนทนากลุ่ม 10 เมษายน 2556)

สำหรับข้อมูลองค์ความรู้ที่ได้จากการศึกษา เครือข่ายยังนำไปเป็นฐานในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติภายในชุมชนของเครือข่ายและการนำข้อมูลที่ได้ไปสนับสนุนการเคลื่อนไหวรณรงค์เชิงนโยบาย เช่น การศึกษาวิจัยชาวบ้านเรื่องการใช้ประโยชน์จากระบบนิเวศในแม่น้ำโขงที่สัมพันธ์กับการดำรงชีวิตของคนในชุมชน โดยนำเสนอความสำคัญของระบบนิเวศ คอนผีหลง(แก่งหินขนาดใหญ่) ที่เป็นแหล่งอาศัยของปลาที่จะถูกทำลายจากโครงการระเบิดแก่งในแม่น้ำโขง เป็นต้น นอกจากนี้กระบวนการในการจัดการความรู้ผ่านงานวิจัยชุมชนเครือข่ายได้นำมาใช้เป็นเครื่องมือในการสร้างให้เกิดการเรียนรู้ร่วมกันของคนในชุมชนในพื้นที่ชุมชนใหม่ๆในพื้นที่ลุ่มน้ำ

5.2.1.5 การเชื่อมโยงเครือข่ายภาคีพันธมิตรในการขับเคลื่อนกลไกการเรียนรู้ร่วมกันในการเคลื่อนไหวจัดการทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำ การเชื่อมโยงเครือข่ายพันธมิตรระหว่างพื้นที่ลุ่มน้ำที่มีการเคลื่อนไหวในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำ ให้เกิดการเรียนรู้ร่วมกันผ่านการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ เพื่อการเคลื่อนไหวร่วมกันนั้น เนื่องจากสถานการณ์ผลกระทบจากโครงการและนโยบายการพัฒนาที่ขยายวงกว้างครอบคลุมทั้งพื้นที่ลุ่มน้ำทั้งในระดับประเทศและระหว่างประเทศ เครือข่ายไม่สามารถเคลื่อนไหวได้เพียงลำพังต้องอาศัยพลังจากภาคีเครือข่ายพันธมิตรที่ทำงานด้านการจัดการทรัพยากรเข้ามาช่วยขับเคลื่อนเรียกร้องเชิงนโยบายโดยอาศัยฐานประสบการณ์และพื้นที่ของแต่ละเครือข่ายมาสนับสนุนการเคลื่อนไหว โดยอาศัยการสร้างกลไกร่วมกันในการกำหนดแนวทางในการเรียนรู้ระหว่างเครือข่ายพื้นที่ลุ่มน้ำและการเคลื่อนไหวรณรงค์เชิงนโยบายร่วมกัน จากการสนทนากลุ่มแกนนำในเครือข่าย สรุปรูปแบบกลไกในการเชื่อมโยงเครือข่ายระหว่างพื้นที่ลุ่มน้ำ (สนทนากลุ่ม, 21 ธันวาคม 55) ดังนี้

- การสร้างกลไกเครือข่ายลุ่มน้ำภาคเหนือ ที่เกิดจากการรวมตัวกันของเครือข่ายชุมชน ชุมชน และองค์กรพัฒนาเอกชนท้องถิ่นในพื้นที่ลุ่มน้ำปิง ลุ่มน้ำวัง ลุ่มน้ำยม ลุ่มน้ำน่าน ลุ่มน้ำอิง ลุ่มน้ำกก ลุ่มน้ำหงาว-งาว ลุ่มน้ำโขงและลุ่มน้ำสาละวิน ในการเรียนรู้ร่วมกันผ่านการแลกเปลี่ยนประสบการณ์และการเคลื่อนไหวร่วมกันระหว่างพื้นที่ลุ่มน้ำ เพื่อเสนอแนวทางการจัดการ

ทรัพยากรธรรมชาติโดยชุมชน การติดตามการดำเนินการของโครงการพัฒนาขนาดใหญ่ในพื้นที่ลุ่มน้ำ และการเสนอแนะเชิงนโยบายต่อแนวทางการจัดการลุ่มน้ำของนโยบายการจัดการลุ่มน้ำ 25 ลุ่มน้ำของรัฐบาล

- การสร้างกลไกสภาประชาชนลุ่มน้ำโขง 8 จังหวัด ที่เกิดจากการรวมตัวกันของเครือข่ายชุมชน ชุมชน และองค์กรพัฒนาเอกชนท้องถิ่นในจังหวัดชายฝั่งโขงของประเทศไทย เพื่อเรียนรู้ร่วมกันในการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในระดับพื้นที่ รูปธรรมและการติดตามนโยบายและโครงการสร้างเขื่อนในแม่น้ำโขง ตามนโยบายความร่วมมือของประเทศในอนุภาคลุ่มน้ำโขงและการเรียกร้องถึงผลกระทบจากการสร้างเขื่อนในแม่น้ำโขงตอนบนของรัฐบาลจีน

5.2.1.6 การถ่ายทอดแนวคิด องค์ความรู้ วิธีการ และกระบวนการในการเคลื่อนไหวจัดการทรัพยากรธรรมชาติในลุ่มน้ำ การถ่ายทอดแนวคิด องค์ความรู้ วิธีการ และกระบวนการ จากประสบการณ์การเคลื่อนไหวที่ผ่านมาของเครือข่ายฯ โดยผ่านกิจกรรมโฮงเฮียนแม่น้ำโขงที่ทางเครือข่ายร่วมกันสร้างขึ้นเพื่อเป็นสถาบันองค์ความรู้ท้องถิ่น ซึ่งมีแกนนำเครือข่ายแกนนำชุมชน เป็นผู้จัดกระบวนการในการถ่ายทอด ให้แก่เครือข่ายชุมชนภายในพื้นที่ลุ่มน้ำโขง ภาคีเครือข่ายพันธมิตร และองค์กรภายนอกที่สนใจเข้ามาแลกเปลี่ยนเรียนรู้ผ่านกิจกรรมการศึกษาดูงาน ซึ่ง นายนิ นามสมมุติ ประธานเครือข่ายได้อธิบายถึงแนวคิดและเป้าหมายการดำเนินของกิจกรรมโฮงเฮียนแม่น้ำโขง ว่า

“การพัฒนาสถาบันองค์ความรู้ท้องถิ่น เรามองแล้วว่าในอนาคต กลุ่มท้องถิ่นต้องพัฒนาตัวเอง ด้านองค์ความรู้ท้องถิ่นในการต่อสู้ ทั้งองค์ความรู้ องค์ประกอบของความรู้และเครื่องมือเป็นสำคัญ 10 กว่าปีเรารออะไรบางอย่าง เรามีพัฒนาการออกไปสื่อเนื้อหาสาระ การให้ข้อมูล การออกสื่อเรามีมากมายแล้ว แต่เราจะใช้โฮงเฮียนแม่น้ำโขงเป็นเครื่องมือ เป็นสถาบันองค์ความรู้ท้องถิ่น แนวทางวิธีการที่จะนำไปสู่การจัดการทรัพยากรธรรมชาติ จะเป็นองค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ชัดเจน เราจะมีหลักสูตรขั้นต้น ชั้นกลาง ชั้นสูง ที่อยู่ในกรอบวิธีของภูมิปัญญาท้องถิ่น” (นายนิ นามสมมุติ, สัมภาษณ์ 21 ธันวาคม 2555)

จากการสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วมในการเข้ามศึกษาดูงานของกลุ่มสมาคมคนทาม กรณีเขื่อนราษีไศล จังหวัดศรีสะเกษ ถึงรูปแบบการเคลื่อนไหวที่อาศัยความรู้และการสร้างรูปธรรมในการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติ ในพื้นที่ชุมชนบ้านงามเมือง และบ้านปากอิ่งใต้ ซึ่งเป็นแหล่งเรียนรู้เกี่ยวกับการจัดการป่าชุมชน เขตอนุรักษ์พันธุ์ปลา และกระบวนการในการเคลื่อนไหวเรียกร้องเกี่ยวกับผลกระทบจากโครงการพัฒนาในพื้นที่ลุ่มน้ำอิงและลุ่มน้ำโขงที่ผ่านมา โดยมีแกนนำในชุมชนและคณะกรรมการอนุรักษ์ของชุมชนเป็นผู้ถ่ายทอดประสบการณ์และอธิบายถึง

ความเป็นมาในการจัดการเขตอนุรักษ์ ซึ่งการที่คนในชุมชนได้แลกเปลี่ยนกับพันธมิตรภายนอกที่เข้ามาศึกษาดูงานเป็นการสร้างให้คนในชุมชนเกิดความมั่นใจต่อแนวทางการอนุรักษ์ของชุมชนที่ผ่านมานอกจากนี้คนในชุมชนยังได้เรียนรู้ทักษะในการสื่อสารและได้แลกเปลี่ยนประสบการณ์กับผู้ที่เข้ามาศึกษาดูงานไปพร้อมกันด้วย

นอกจากนี้โฮงเฮียนแม่น้ำโขงยังได้เข้าไปดำเนินกิจกรรมเชิงรุกในสถาบันการศึกษาในท้องถิ่น ในการเข้าไปบรรยายให้เด็กและเยาวชนได้เรียนรู้ถึงประวัติศาสตร์ท้องถิ่นและความสำคัญของแหล่งทรัพยากรธรรมชาติในลุ่มน้ำโขง จากการสังเกตการณ์การบรรยายของ นายนิ นามสมมุติ ในการให้ความรู้แก่นักเรียนโรงเรียนพระเยซูเซียงของ เนื้อหาเกี่ยวกับ ลุ่มน้ำโขง และประวัติศาสตร์เมืองเซียงของ เพื่อให้เด็กในท้องถิ่นได้เรียนรู้ถึงความอุดมสมบูรณ์ของแม่น้ำโขงและความเป็นมาของเมืองเซียงของที่อาศัยใช้ประโยชน์แม่น้ำโขง ซึ่งเป็นการปลูกฝังและถ่ายทอดองค์ความรู้ของเครือข่ายให้กับคนในรุ่นต่อไปที่จะทำให้เกิดความยั่งยืนในการอนุรักษ์และดูแลรักษาทรัพยากรธรรมชาติในท้องถิ่น

แนวทางในการปฏิบัติการที่สร้างให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันในการเคลื่อนไหวที่กล่าวมาข้างต้น โดยแนวทาง 1) การเปิดพื้นที่ในการวิเคราะห์และแลกเปลี่ยนร่วมกันต่อสถานการณ์ปัญหาที่เกิดขึ้นภายในพื้นที่ลุ่มน้ำ 2) การสร้างประสบการณ์จากการลงมือปฏิบัติร่วมกัน และ3) การสร้างเครือข่ายการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างชุมชนภายในพื้นที่ลุ่มน้ำ เป็นแนวทางในการเสริมสร้างศักยภาพการเรียนรู้ของผู้กระทำการและกลุ่มผู้กระทำการภายในพื้นที่ลุ่มน้ำ ต่อการสร้างให้เกิดความเข้าใจต่อสถานการณ์เชิงปรากฏการณ์ (Phenomenological level) และการกำหนดแนวทางในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติร่วมกันภายในพื้นที่ลุ่มน้ำผ่านกระบวนการเรียนรู้ร่วมกัน

แนวทาง 4) การจัดการความรู้ของชุมชนในเครือข่าย เป็นการสร้างการเรียนรู้ของผู้กระทำการผ่านกระบวนการศึกษาวิจัยอย่างเป็นระบบที่เสริมสร้างกระบวนการคิดเชิงวิเคราะห์อย่างเป็นระบบและการสร้างกระบวนการเรียนรู้ระหว่างชุมชนในเครือข่าย ที่นำมาสู่การเกิดเครือข่ายการเรียนรู้ในการนำองค์ความรู้ที่ได้จากการศึกษามาใช้ในการเคลื่อนไหวเรียกร้องเชิงนโยบายและการขยายถ่ายทอดต่อชุมชนในพื้นที่ลุ่มน้ำโขง ซึ่งแนวทางนี้ทำให้ผู้กระทำการมีความรู้ในระดับการจัดระบบแบบแผน (Objective Knowledge หรือ Model)

สำหรับแนวทาง 5) การสร้างเครือข่ายภาคีพันธมิตรในการสร้างกลไกการเรียนรู้ร่วมกันในการเคลื่อนไหว และ6) การถ่ายทอดแนวคิด องค์ความรู้ วิธีการ และกระบวนการในการเคลื่อนไหวในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในลุ่มน้ำโขงต่อพื้นที่สาธารณะ เป็นการสร้างให้ผู้กระทำการ กลุ่มผู้กระทำการ และเครือข่ายผู้กระทำการในแต่ละพื้นที่ลุ่มน้ำได้ออกไปเรียนรู้แลกเปลี่ยนประสบการณ์และการเคลื่อนไหวเชิงนโยบายในระดับลุ่มน้ำในระดับประเทศและระหว่างประเทศ กับเครือข่าย กลุ่ม ผู้กระทำการอื่นๆ ที่มี การเคลื่อนไหวในการจัดการลุ่มน้ำ และยังเป็นแนวทางในการสร้างประสบการณ์การเรียนรู้จากการเป็นผู้ถ่ายทอดและการสื่อสารแนวทางการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของเครือข่ายต่อองค์กรภายนอกที่เข้ามาแลกเปลี่ยนเรียนรู้ เหล่านี้เป็นแนวทางที่ทำให้ผู้กระทำการเกิดความรู้ในระดับยุทธวิธี (Strategy) แสดงรายละเอียด ดังตาราง ที่ 9

ตารางที่ 8 แสดงความสัมพันธ์ระหว่างระดับความรู้เชิงปฏิบัติการและแนวทางการสร้างการปฏิบัติการเรียนรู้ร่วมกัน

ระดับความรู้เชิงปฏิบัติการ (Knowledge of practice)	แนวทางการสร้างการปฏิบัติการ (Practices) การเรียนรู้ร่วมกัน
ระดับที่ 1 ระดับปรากฏการณ์ (Phenomenological level)	1) การเปิดพื้นที่ในการวิเคราะห์และแลกเปลี่ยนร่วมกันต่อสถานการณ์ปัญหาที่เกิดขึ้นภายในพื้นที่ลุ่มน้ำ 2) การสร้างประสบการณ์จากการลงมือปฏิบัติร่วมกัน 3) การสร้างเครือข่ายการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างชุมชนภายในพื้นที่ลุ่มน้ำ
ระดับที่ 2 ความรู้ที่มีการจัดระบบแบบแผน (objective knowledge หรือ model)	4) การจัดการความรู้ของชุมชนในเครือข่าย
ระดับที่ 3 ระดับยุทธวิธี (Strategy) เป็นความรู้ที่ใช้ต่อต้านแบบจำลองหรือโครงสร้างทางสังคม	5) การสร้างเครือข่ายภาคีพันธมิตรในการสร้างกลไกการเรียนรู้ร่วมกันในการเคลื่อนไหว 6) การถ่ายทอดแนวคิด องค์ความรู้ วิธีการ และกระบวนการในการเคลื่อนไหวในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในลุ่มน้ำโขงต่อพื้นที่สาธารณะ

5.2.2 แนวทางการเสริมสร้างกระบวนการเรียนรู้ของผู้กระทำการ (Agency)

ตามแนวคิดผู้กระทำการ ที่สามารถพัฒนาให้เกิดขึ้นได้จากกระบวนการเรียนรู้ทางสังคมในบริบทของแต่ละพื้นที่และผู้กระทำการเองสามารถปฏิบัติการในการสร้างให้เกิดผู้กระทำการกลุ่มผู้กระทำการ และเครือข่ายผู้กระทำการได้ จากการสร้างการเรียนรู้ที่ทำให้ผู้กระทำการเกิดระดับความรู้เชิงปฏิบัติการ (Knowledge of practice) ทั้ง ระดับปรากฏการณ์ (Phenomenological level) ซึ่งเป็นความรู้ที่เราเห็นและคุ้นเคยอยู่ในชีวิตประจำวัน ระดับที่สองเป็นความรู้ที่มีการจัดระบบแบบแผน (objective knowledge หรือ model) เป็นความรู้ที่ได้จากการถอดบทเรียนหรือการสังเคราะห์จากประสบการณ์ มาประกอบสร้างใหม่ และระดับที่สาม ความรู้ระดับยุทธวิธี (Strategy) เป็นความรู้ที่ใช้ต่อต้านแบบจำลองหรือระเบียบทางสังคม

สำหรับการเกิดขึ้นของผู้กระทำการ ในการเคลื่อนไหวในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่ลุ่มน้ำ จากการวิเคราะห์กลไกที่เข้ามาขับเคลื่อนให้เกิดการเรียนรู้ร่วมกันในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ พบว่า ผู้กระทำการในขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมแบบใหม่ใน

การจัดการทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำโขง ประกอบด้วยผู้กระทำการที่เคลื่อนไหวอยู่ในลุ่มน้ำและ ผู้กระทำการจากภายนอกลุ่มน้ำ ที่เข้ามาสนับสนุนและเสริมสร้างให้เกิดการเคลื่อนไหวร่วมกันของคน ในพื้นที่ลุ่มน้ำในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในลุ่มน้ำโขง โดยผู้กระทำการที่เข้าอำนวยความสะดวกในการ สร้างให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ต้องเป็นผู้กระทำการที่มีความสำคัญ กระบวนการมีส่วนร่วม การ เรียนรู้ผ่านกลุ่ม เข้าใจบริบททางสังคมและวัฒนธรรมของผู้เข้าร่วม มีวิธีการเรียนรู้ที่สร้างให้ทุกคน ได้มาเรียนรู้แลกเปลี่ยน และเน้นกระบวนการคิดวิเคราะห์ร่วมกันในการกำหนดแนวทางการ เคลื่อนไหวในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำ ดังนี้

5.2.2.1 ผู้กระทำการภายในพื้นที่ลุ่มน้ำ มีพัฒนาการรวมตัวกันตั้งแต่ระดับกลุ่ม ชุมชน และเครือข่ายที่ออกมาเคลื่อนไหวในแต่ละพื้นที่ลุ่มน้ำของตนเอง ซึ่งจากการศึกษาพบทั้งใน ระดับแกนนำชุมชน แกนนำเครือข่ายพื้นที่ทั้งในพื้นที่ลุ่มน้ำอิง พื้นที่ชายฝั่งโขง พื้นที่ลุ่มน้ำกก-เวียง หนองหล่ม พื้นที่ลุ่มน้ำหาว-งาว และแกนนำในระดับเครือข่ายอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและ วัฒนธรรมลุ่มน้ำโขง-ล้านนา ซึ่งผู้กระทำการภายในพื้นที่ลุ่มน้ำที่ประกอบด้วย แกนนำชุมชน แกนนำ เครือข่ายพื้นที่ และแกนนำเครือข่ายในภาพรวมของขบวนการเคลื่อนไหว มีพัฒนาการในการเกิดขึ้น จากผู้กระทำ (Actor) ในพื้นที่ที่ผ่านการเรียนรู้และประสบการณ์การเคลื่อนไหวต่างๆร่วมกัน จน พัฒนากลายเป็นผู้กระทำการ (Agency) ที่มีความสามารถในการสร้างการเปลี่ยนแปลงทั้งในระดับ พื้นที่รูปธรรมและการเคลื่อนไหวเชิงนโยบาย ซึ่งการเกิดขึ้นของผู้กระทำการที่เข้ามามีบทบาทในการ กำหนดแนวทางและสร้างการรวมตัวกันของกลุ่มคนในพื้นที่ลุ่มน้ำในแต่ละช่วงเวลาของการเคลื่อนไหว ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในลุ่มน้ำโขงที่แตกต่างกันภายในพื้นที่ลุ่มน้ำ ประกอบด้วย

1) ผู้รู้ในพื้นที่ลุ่มน้ำ ผู้กระทำการที่เข้ามากระตุ้นและสร้างให้เกิดการ รวมกลุ่มในการเรียนรู้ร่วมกันของคนในพื้นที่ลุ่มน้ำ ในการเคลื่อนไหวในการจัดการ ทรัพยากรธรรมชาติทั้งในลักษณะ กลุ่ม ชุมชน และเครือข่ายชุมชน เกิดจากคนในท้องถิ่นที่ตระหนัก ถึงผลกระทบจากการได้รับรู้ข้อมูลเกี่ยวกับโครงการพัฒนาขนาดใหญ่และนโยบายการพัฒนาที่ลงมา ในพื้นที่ลุ่มน้ำ ที่ส่งผลกระทบต่อเปลี่ยนแปลงของทรัพยากรธรรมชาติในลุ่มน้ำและชุมชนในพื้นที่ลุ่มน้ำ อย่าง นายนิ นามสมมุติ อดีตครูในท้องถิ่นที่ลุกขึ้นมาสร้างให้เกิดการรวมตัวกันของคนในท้องถิ่นจาก หลายหลายอาชีพ ให้มารวมตัวกันเรียนรู้และกำหนดแนวทางการแก้ปัญหาการเปลี่ยนแปลงของ ทรัพยากรธรรมชาติในลุ่มน้ำ และการออกมาเคลื่อนไหวติดตามสถานการณ์การพัฒนาในลุ่มน้ำโขง โดยการประสานคนในท้องถิ่นที่รู้จักกันในพื้นที่และเข้าไปกระตุ้นให้เกิดการพูดคุยแลกเปลี่ยนกันของ คนในท้องถิ่น ผ่านผู้นำที่เป็นทางการในชุมชนและผู้นำแบบไม่เป็นทางการให้เกิดการถกเถียงถึง สถานการณ์การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในแต่ละพื้นที่ จนนำมาสู่การเปิดเวทีสาธารณะในการ แลกเปลี่ยนสถานการณ์การเปลี่ยนแปลงของทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่และนโยบายการพัฒนาที่ลง มาในพื้นที่ที่กำลังส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตของคนในท้องถิ่น จนนำมาสู่การรวมตัวกันของคนในท้องถิ่น ภายใต้อำเภอ กลุ่มรักษ์เชียงของ เพื่อเคลื่อนไหวสร้างการรับรู้และให้ข้อมูลเกี่ยวกับนโยบายการพัฒนา ที่กำลังส่งผลกระทบต่อชาวบ้านในชุมชนต่างๆ ในพื้นที่ลุ่มน้ำในพื้นที่ชุมชนชายฝั่งโขงในเขตอำเภอ เชียงของ

แกนนำกลุ่มรักษ์เชียงของ ได้อาศัยกลไกกลุ่มในการขับเคลื่อนสร้างรูปธรรม การเรียนรู้ให้กับชุมชนในพื้นที่ผ่านโครงการคืนชีวิตให้ต้นไม้ โครงการอนุรักษ์ปลาบึก โดยประสาน ของงบประมาณสนับสนุนการดำเนินการจากองค์กรภายนอก เช่น กองทุนสิ่งแวดล้อมโลก(UNDP) และ องค์การกองทุนสัตว์ป่าโลก (WWF) ที่เน้นการสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนให้ เกิดความเข้าใจต่อสิทธิของชุมชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของชุมชน ที่สามารถกำหนดกฎ กติการ่วมกันในการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติของตนเองได้

จากการที่ผู้กระทำการในท้องถิ่นอย่าง นายนิ นามสมมุติ ที่พยายามหา แนวทางหรือยุทธวิธีในการสร้างให้เกิดการรับรู้ของคนในพื้นที่ลุ่มน้ำที่นำมาสู่การรวมตัวกันในการ เคลื่อนไหวภายในพื้นที่เพื่อต่อต้านโครงการและนโยบายจากภายนอกที่เข้ามาภายใต้ความคิดการ พัฒนาที่ใช้เศรษฐกิจนำและมองทรัพยากรธรรมชาติเป็นต้นทุนในการพัฒนา โดยการดำเนินโครงการ การอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติ เพื่อสร้างให้คนในพื้นที่ลุ่มน้ำได้เกิดความเข้าใจต่อสิทธิของ ชุมชนและเกิดความรู้ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืนร่วมกัน ซึ่งตามแนวคิด ความสามารถของผู้กระทำการของปีแอร์ บูร์ดิเยอร์ อธิบายว่าการเป็นผู้กระทำการที่มีความสามารถ ในการปฏิบัติการให้เกิดการเปลี่ยนแปลง ต้องมีความรู้ในการปฏิบัติการในระดับ”ยุทธวิธี”ในการ ปฏิบัติการต่อต้านต่อโครงสร้างจากภายนอกที่เข้ามาครอบงำ ซึ่งนายนิ นามสมมุติ เป็นผู้กระทำการที่ มีความรู้ปฏิบัติการในระดับยุทธวิธี ที่มีความสามารถในการกระตุ้นและสร้างให้เกิดการรวมตัวกันในการ เคลื่อนไหวต่อต้านโครงการพัฒนาจากภายนอกที่เข้ามาสร้างผลกระทบต่อคนในพื้นที่ลุ่มน้ำ สะท้อนจากบทสัมภาษณ์ ดังนี้

“ถ้าพูดด้วยความรู้ศัตรูก็จะมีและเป็นการปราบศัตรูที่ง่ายไม่ต้อง ทะเลาะกันเรื่ององค์ความรู้เป็นอะไรที่ชัดเจน ใหม่ๆที่เริ่มทำงานแบบนี้ พรรคพวกไม่ค่อยยอมรับ พวกหัวๆ (เน้นการเรียกร้องผ่านการ ประท้วง: ผู้วิจัย) ไม่ค่อยชอบเชียงของ แต่ถ้าได้คบกับเราจะรู้ว่าไม่ใช่ ว่าเราไม่สู้ บางที่ไม่ถึงเวลาอย่าประกาศเป็นศัตรู ถ้าตัวเองไม่พร้อมแล้ว ไปประกาศกับเขาเราก็ตาย เราต้องรอให้นิ่งก่อนแล้วค่อยสู้ ใช้องค์ ความรู้สู้ คนที่นำสำคัญ ครูเชื่อว่าภาวการณ์นำสำคัญว่าจะนำอย่างไร”
(นายนิ นามสมมุติ, สัมภาษณ์ 21 ธันวาคม 2555)

นอกจากนี้ในพื้นที่ลุ่มน้ำอิง ลุ่มน้ำสาขาของลุ่มน้ำโขงที่มีสถานการณ์การ ดำเนินโครงการผันน้ำกก อิง น่าน ที่จะส่งผลกระทบต่อชุมชนในพื้นที่ลุ่มน้ำอิง ผู้กระทำการอย่าง “นายสา นามสมมุติ” คนในท้องถิ่นที่มีประสบการณ์ในการทำงานพัฒนาร่วมกับชุมชนและองค์กร พัฒนาเอกชนด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ได้เข้ามากระตุ้นและสร้างให้เกิดการรวมตัวกันของ คนในพื้นที่ลุ่มน้ำอิง โดยก่อตั้งโครงการแม่น้ำและชุมชนขึ้นมาเป็นกลไกในการสร้างการรับรู้และการ รวมกลุ่มกันของคนในท้องถิ่น ให้เกิดการรวมตัวกันในการคิดวิเคราะห์ถึงสถานการณ์ปัญหาที่เกิดขึ้น และการสร้างกระบวนการเรียนรู้ให้กับชุมชนในพื้นที่ลุ่มน้ำ ผ่านกิจกรรมการอนุรักษ์และฟื้นฟู ทรัพยากรธรรมชาติ ในการสร้างเขตอนุรักษ์พันธุ์ปลา การจัดการป่าชุมชน และการจัดการหนองน้ำ

จนทำให้เกิดชุมชนรูปธรรมในการจัดการทรัพยากรในพื้นที่ลุ่มน้ำอิงตอนปลายและเกิดการรวมตัวกันของคนในพื้นที่ลุ่มน้ำประกอบด้วย กลุ่มฮักแม่น้ำอิงและชมรมอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำอิงตอนปลาย เป็นกลไกการรวมตัวกันของชุมชนในการเคลื่อนไหวติดตามสถานการณ์การดำเนินโครงการผันน้ำกก อิง น่าน และการขยายพื้นที่ชุมชนรูปธรรมในพื้นที่ลุ่มน้ำอิง เห็นได้ว่า นายสา นามสมมุติ เป็นผู้กระทำการที่เข้ามาสร้างให้เกิดกลไกการเคลื่อนไหวในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติที่มีระดับความรู้เชิงปฏิบัติการในระดับยุทธวิธีในการดำเนินโครงสร้างทางแนวคิดในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติที่ขาดการมีส่วนร่วมของคนท้องถิ่นและการมองทรัพยากรธรรมชาติเป็นเพียงต้นทุนทางเศรษฐกิจ ซึ่งสะท้อนได้จากบทสัมภาษณ์

“การดำเนินโครงการผันน้ำกก อิง น้ำ เป็นโครงการที่ดำเนินการโดยไม่ได้มีการถามความคิดเห็นของคนในพื้นที่ ขาดการมีส่วนร่วมของคนในลุ่มน้ำ ตอนนั้นยังไม่มีคนในพื้นที่ทราบข้อมูลโครงการ ที่ต้องเข้ามาให้ข้อมูล สร้างให้เกิดการรวมตัวกันในการพูดคุยแลกเปลี่ยนกับผลกระทบที่จะเกิดขึ้น ที่เลยตั้งโครงการแม่น้ำและชุมชนขึ้นมาเพื่อสนับสนุนกิจกรรมการอนุรักษ์และการติดตามโครงการผันน้ำ เข้าไปพูดคุยในแต่ละชุมชนผ่านการทำกิจกรรมการทำเขตอนุรักษ์ ในพื้นที่ชุมชนนำร่อง 14 ชุมชน ที่จะทำให้คนในชุมชนเกิดความเข้าใจจากการมีประสบการณ์การเรียนรู้ร่วมกัน”(นายสา นามสมมุติ, สัมภาษณ์ 27 ธันวาคม 2555)

ผู้กระทำการอย่างในพื้นที่ลุ่มน้ำอย่าง นายนิ นามสมมุติ และสมเกียรติ เชื้อน เชียงสา ซึ่งเป็นแกนนำในเครือข่ายที่เป็นผู้กระทำการที่มีความสามารถในการขับเคลื่อนให้เกิดการรวมตัวกันของคนในพื้นที่ลุ่มน้ำ จากการศึกษาพบว่า ความสามารถในการกระทำการของผู้กระทำการเกิดจากสะสมการเรียนรู้และประสบการณ์การทำงานที่ผ่านมา ทั้งกระบวนการทำงาน ต้นทุนในการประสานองค์การภายนอกความเข้าใจต่อกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชน และเข้าใจต่อแนวคิดสิทธิชุมชนที่ได้เข้าร่วมรณรงค์กับองค์กรภาคประชาชนในจังหวัดเชียงรายเมื่อปี พ.ศ. 2540 นอกจากนี้ลักษณะของผู้กระทำการที่เป็นคนที่มีความรู้สึกรักท้องถิ่น ให้ความสำคัญกับกระบวนการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน การสร้างกระบวนการเรียนรู้ผ่านการแลกเปลี่ยนและการสร้างประสบการณ์จากการลงมือปฏิบัติร่วมกันของคนในพื้นที่ลุ่มน้ำ ตลอดจนการให้ความสำคัญกับการแก้ปัญหาผ่านกระบวนการกลุ่มและเครือข่ายในการเคลื่อนไหวร่วมกัน เป็นลักษณะสำคัญของผู้กระทำการที่ส่งผลต่อการปฏิบัติการในการสร้างให้เกิดการรวมตัวกันของคนในพื้นที่ลุ่มน้ำในการเรียนรู้ร่วมกันในการเคลื่อนไหวจัดการทรัพยากรธรรมชาติ

2) กลุ่มผู้กระทำการ ในพื้นที่ลุ่มน้ำที่ได้มีการรวมตัวกันในพื้นที่ลุ่มน้ำ มีกลุ่มฮักแม่น้ำอิง ชมรมอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำอิงตอนปลาย ในพื้นที่ลุ่มน้ำอิงตอนปลาย และกลุ่มรักษ์เชียงของ ในพื้นที่ชุมชนชายฝั่งโขง เป็นกลุ่มผู้กระทำการที่เกิดจากการรวมตัวกันของแกนนำในชุมชน ที่ออกมาเคลื่อนไหวสร้างการรับรู้ถึงสถานการณ์ปัญหาที่กำลังเกิดขึ้นและการขยาย

แนวคิดในการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติต่อชุมชนในพื้นที่ลุ่มน้ำ กลุ่มผู้กระทำการเหล่านี้เกิดจากการได้เข้าร่วมเรียนรู้ในการเคลื่อนไหวและการสร้างรูปธรรมในการอนุรักษ์ จากฐานเรียนรู้ของโครงการแม่น้ำและชุมชนที่ดำเนินการอยู่ในพื้นที่ลุ่มน้ำอิงที่เข้าสนับสนุนและเสริมสร้างกระบวนการเรียนรู้ของกลุ่มผู้กระทำการ และฐานการเรียนรู้ร่วมกันผ่านกิจกรรมโครงการของกลุ่มรักษ์เชียงของเองภายในกลุ่ม ซึ่งทำให้เกิดภาพการเคลื่อนไหวของกลุ่มผู้กระทำการในแต่ละพื้นที่โดยอาศัยศักยภาพของกลุ่มในการประสานองค์กรพันธมิตรภายนอกในการสนับสนุนการเคลื่อนไหวในพื้นที่ของตนเอง

การรวมตัวกันของผู้กระทำการทั้งระดับแกนนำชุมชน แกนนำกลุ่ม เป็นผู้กระทำการที่ถูกพัฒนาขึ้นจากสร้างการเรียนรู้ร่วมกัน ตั้งแต่กระบวนการวิเคราะห์สถานการณ์ปัญหา การกำหนดแนวทางร่วมกันในการเคลื่อนไหว การศึกษาเรียนรู้จากภายนอก การลงมือปฏิบัติการร่วมกัน จนนำมาสู่ความเข้าใจต่อแนวทางการเคลื่อนไหวเรียกร้องเชิงนโยบายและการสร้างรูปธรรมในการอนุรักษ์ภายในชุมชน จึงทำให้เกิดการรวมตัวกันของผู้กระทำการในแต่ละชุมชนเป็นกลุ่ม เป็นเครือข่ายระหว่างชุมชน เช่น กรณีของชมรมอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำอิงตอนปลาย เป็นการรวมตัวกันของแกนนำในชุมชนนำร่อง 14 ชุมชนในลุ่มน้ำอิงตอนปลาย ที่ได้ผ่านประสบการณ์การเคลื่อนไหวเรียกร้องเชิงนโยบายเกี่ยวกับโครงการผันน้ำ กก อิง น่าน และการสร้างรูปธรรมในชุมชนด้านการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติจนประสบความสำเร็จ จนนำมาสู่การรวมตัวกันเพื่อขยายแนวคิดและสร้างรูปธรรมในการอนุรักษ์ต่อชุมชนอื่นๆในพื้นที่ลุ่มน้ำ

กลุ่มผู้กระทำการจึงเข้ามามีบทบาทสำคัญในการเคลื่อนไหวในแต่ละพื้นที่ลุ่มน้ำในการสร้างให้เกิดการรับรู้ต่อสถานการณ์และการสร้างการเรียนรู้ของคนในชุมชน ให้เกิดระดับความรู้ในเชิงปฏิบัติการในการออกมาเคลื่อนไหวร่วมกันของผู้กระทำ (Actor) หรือสมาชิกในชุมชน ทั้งการร่วมกันสร้างรูปธรรมในการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรภายในชุมชน และการออกมาเรียกร้องการมีส่วนร่วมของชุมชนในการณรงค์เชิงนโยบายภายในพื้นที่ลุ่มน้ำของตนเอง

3) เครือข่ายผู้กระทำการ ในการเคลื่อนไหวในพื้นที่ การเกิดขึ้นของกลุ่มคน เครือข่ายชุมชน และการรวมตัวกันภายในชุมชนที่มีการเคลื่อนไหวอยู่ในพื้นที่ลุ่มน้ำประกอบกับปัจจัยของการนโยบายการพัฒนาและการดำเนินโครงการพัฒนาในพื้นที่ลุ่มน้ำโขงได้มีการขยายตัวและส่งผลกระทบต่อชุมชนในวงกว้างเพิ่มมากขึ้น การเคลื่อนไหวเพียงกลุ่มเดียวในแต่ละพื้นที่ลุ่มน้ำไม่สามารถต่อรองและขาดพลังในการเคลื่อนไหว กิจกรรมการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติของชุมชน อย่างการจัดทำเขตอนุรักษ์พันธุ์ปลา การจัดการป่าชุมชน และการจัดการหนองน้ำ และการเรียนรู้วิเคราะห์สถานการณ์ร่วมกันภายในพื้นที่ลุ่มน้ำของตนเองไม่สามารถทำให้เกิดการยอมรับและการเปลี่ยนแปลงเชิงนโยบายได้เพียงพอ จึงทำให้เกิดการรวมตัวกันของกลุ่มผู้กระทำการต่างๆที่มีอยู่ในพื้นที่ลุ่มน้ำหลักและลุ่มน้ำย่อย เป็นเครือข่ายผู้กระทำการ ภายใต้อิทธิพล “เครือข่ายอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรมลุ่มน้ำโขง-ล้านนา” ร่วมกันเพื่อเป็นกลไกในการขับเคลื่อนในภาพรวมของกลุ่มน้ำโขง ในการเสริมสร้างการเรียนรู้และขยายพื้นที่การปฏิบัติการให้ครอบคลุมพื้นที่ลุ่มน้ำโขงทั้งระบบ โดยอาศัยการดำเนินการผ่านโครงการฟื้นฟูชุมชนท้องถิ่นชายฝั่งโขงและลุ่มน้ำอิงตอนปลายและโครงการสื่อชุมชนลุ่มน้ำโขง ในการสร้างกระบวนการเรียนรู้ต่อชุมชนในเครือข่ายและพื้นที่ชุมชนใหม่ ซึ่งนำประสบการณ์และองค์ความรู้ของเครือข่ายที่ผ่านมาเป็นแนวทางในการปฏิบัติการใน

พื้นที่ลุ่มน้ำและการประสานการสนับสนุนจากผู้กระทำการภายนอกทั้ง องค์กรพัฒนาเอกชน เครือข่ายชาวบ้าน ที่มีการเคลื่อนไหวในประเด็นการจัดการทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำ

การเคลื่อนไหวในลักษณะเครือข่ายผู้กระทำการ ทำให้เกิดภาพรวมของการเคลื่อนไหวในภาพรวมของลุ่มน้ำอย่างเป็นรูปธรรมและเกิดการขยายตัวของเครือข่ายผ่านพื้นที่ปฏิบัติการของเครือข่ายที่ชุมชนที่เข้าร่วมเรียนรู้จากโครงการที่ทางเครือข่ายดำเนินการ ทำให้เกิดภาพของเครือข่ายผู้กระทำการที่มีการเคลื่อนไหวในแต่ละพื้นที่ลุ่มน้ำ ประกอบด้วย เครือข่ายชุมชนในพื้นที่ลุ่มน้ำกก-เวียงหนองล่อง เครือข่ายชุมชนลุ่มน้ำอิง เครือข่ายชุมชนชายฝั่งโขง และเครือข่ายชุมชนลุ่มน้ำหาว-งาว ที่เคลื่อนไหวสร้างการเรียนรู้ร่วมกันในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในการสร้างรูปธรรมการอนุรักษ์และการเคลื่อนไหวเชิงการรณรงค์เชิงนโยบายต่อพื้นที่สาธารณะ

นอกจากนี้การเกิดขึ้นของผู้กระทำการที่มารวมตัวกันในการเคลื่อนไหวในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติภายในพื้นที่ลุ่มน้ำแล้ว ยังมีการแสวงหาหรือร่วมมือกับผู้กระทำการจากภายนอกลุ่มน้ำในเสริมสร้างให้เกิดการเรียนรู้ร่วมกันของคนในพื้นที่ลุ่มน้ำในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติร่วมกันทั้งในระดับชุมชนและภาพรวมของลุ่มน้ำในการเคลื่อนไหวเชิงนโยบาย

5.2.2.2 ผู้กระทำการจากภายนอกพื้นที่ลุ่มน้ำ เป็นผู้กระทำการที่มีลักษณะการรวมตัวแบบ องค์กร สถาบัน กลุ่ม เครือข่ายชุมชน ที่ทางเครือข่ายได้แสวงหาและเชื่อมเป็นพันธมิตรเข้ามาหนุนเสริมกระบวนการและรวมเคลื่อนไหวร่วมกัน เป็นการประสานความร่วมมือในการปฏิบัติการร่วมกัน ผ่านโครงการและกิจกรรมการแลกเปลี่ยนที่เครือข่ายได้เปิดพื้นที่การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกันในระดับสาธารณะเพื่อให้องค์กรภายนอกได้เข้ามาร่วมกิจกรรมและสนับสนุนการเคลื่อนไหวของเครือข่าย และเป็นการเชื่อมโยงองค์กรพันธมิตรในการเคลื่อนไหวร่วมกันในเชิงการรณรงค์เชิงนโยบาย มีรายละเอียดดังนี้

1) องค์กรพัฒนาเอกชน(NGOs) ที่ทำงานด้านทรัพยากรที่เข้ามาหนุนเสริมกระบวนการเรียนรู้ของชุมชน จากประสบการณ์การสนับสนุนกระบวนการทำงานของชุมชนที่ได้รับผลกระทบจากโครงการพัฒนาขนาดใหญ่ของรัฐ โดยสร้างให้เกิดการเรียนรู้ร่วมกันผ่านเครื่องมือการวิจัย ที่ทำให้เกิดการจัดระบบข้อมูลของชุมชนในการนำไปใช้ในการเคลื่อนไหวเรียกร้องทางนโยบายและปรับใช้ในการสร้างความตระหนักร่วมกันของคนในพื้นที่ลุ่มน้ำ ซึ่งเครือข่ายชุมชนไม่มีทักษะและกระบวนการในการจัดการองค์ความรู้ที่มีอยู่อย่างเป็นระบบในการนำไปใช้ สะท้อนจากบทบาทขององค์กรพัฒนาเอกชนอย่างเครือข่ายเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ที่เข้ามาสนับสนุนการเรียนรู้ของชุมชนผ่านงานวิจัยชาวบ้านและการสร้างเครือข่ายการแลกเปลี่ยนระหว่างพื้นที่ลุ่มน้ำ จากการศึกษาของ นายจิ นามสมมุติ ว่า

“การเข้ามาของงานวิจัยชาวบ้านตอนนั้นเป็นครั้งแรกที่ถือว่าเป็นครั้งแรกที่มีการจัดระบบองค์ความรู้ของชุมชนอย่างเป็นระบบผ่านกระบวนการวิจัยที่ทำให้ชุมชนในเครือข่ายได้มาแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกัน” (นายจิ นามสมมุติ, สนทนากลุ่ม 21 ธันวาคม 2555)

นอกจากนี้ผู้กระทำการจากภายนอกจาก **สถาบันทางวิชาการ** ที่เน้นเสริมสร้างกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนโดยเน้นการสร้างการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน ในการเป็นนักวิจัยหลักในการจัดการความรู้ผ่านกระบวนการวิจัยท้องถิ่น ที่ทำให้เกิดผู้กระทำการในชุมชนที่มีความสามารถในการออกมาเคลื่อนไหวในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติร่วมกัน จากการสะท้อนของนายนพ นามสมมุติ ว่า

“การที่ชุมชนได้เข้าร่วมงานวิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นนั้นถือได้ว่าเป็นการต่อยอดความมั่นใจในการจัดการองค์ความรู้ของชุมชนได้ด้วยตัวเอง ที่ทำให้เกิดการเรียนรู้ร่วมกันที่ทำให้เกิดสำนึกท้องถิ่นในการรักษาทรัพยากรของชุมชน” (นายนพ นามสมมุติ ,สนทนากลุ่ม 21 ธันวาคม 2555)

การเข้ามาของสถาบันทางวิชาการอย่างสำนักงานวิจัยเพื่อพัฒนาท้องถิ่น (สกว.) โดยการดำเนินโครงการวิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นร่วมกับเครือข่ายชุมชน ที่มีนักวิชาการผู้ให้ความสำคัญกับประวัติศาสตร์ท้องถิ่นในการปรับตัวของคนในชุมชนต่อการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นผ่านองค์ความรู้ของชุมชน และการให้แนวคิดการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของคนในพื้นที่ลุ่มน้ำ สะท้อนจากการอภิปรายของ อาจารย์นายศรี นามสมมุติ ในหัวข้อนิเวศวัฒนธรรมและการจัดการทรัพยากร โดยท้องถิ่น ระหว่างวันที่ 6-7 สิงหาคม 2553 ณ โรงเรียนบ้านหัวเวียง อำเภอเชียงของ จังหวัดเชียงราย ว่า

“ลุ่มน้ำโขงตอนนี้อันตรายมาก การสร้างเขื่อนข้ามแม่น้ำโขงของจีน พวกคุณจะไม่เหลืออะไรเลยเราต้องสร้างพลังความรู้ เราต้องมองว่าเมื่อก่อนนี้ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นคิดอย่างไร เชื่อมความหลากหลายทางชาติพันธุ์อย่างไร การอยู่กับแม่น้ำโขงใช้เขตเศรษฐกิจการเมืองจัดการไม่ได้ เขาอยู่กันอย่างพี่น้อง มีพื้นที่ทางเศรษฐกิจสังคมร่วมกัน นี่คือระบบนิเวศวัฒนธรรม เป็นพื้นที่ที่เห็นความสัมพันธ์สามมิติ หนึ่งระหว่างคนกับคน สองคนกับธรรมชาติ สามพื้นที่ความสัมพันธ์ระหว่างคนกับสิ่งเหนือธรรมชาติ เป็นอำนาจที่ทำให้คนอยู่ร่วมกัน ถ้าเป็นจากข้างนอกเขาจะมองไม่เห็นแบบนี้” (นายศรี นามสมมุติ, อภิปราย 6-7 สิงหาคม 2553)

สำหรับ **เครือข่ายชุมชนพันธมิตร** ที่เคลื่อนไหวในประเด็นการจัดการทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำที่ได้รับผลกระทบจากโครงการและนโยบายการพัฒนาของรัฐเป็นเครือข่ายผู้กระทำการ ที่ทางเครือข่ายได้ประสานความร่วมมือและแลกเปลี่ยนประสบการณ์ร่วมกันในการเคลื่อนไหวณรงค์เชิงนโยบาย ที่ได้รับผลกระทบเช่นเดียวกันจากนโยบายหรือโครงการพัฒนาในพื้นที่

ลุ่มน้ำ เพื่อสร้างพลังในการเคลื่อนไหวเชิงขบวนการให้เกิดขึ้นในภาพรวมของกลุ่มน้ำ จากบทสัมภาษณ์ของ นายสา นามสมมุติ ว่า

“หาเพื่อนหาพันธมิตรในการร่วมกันเคลื่อนไหว ที่จะทำให้เกิดพลังในการเปลี่ยนแปลงภาพรวมของกลุ่มน้ำ เลยกคิดเรื่องเครือข่ายในกลุ่มน้ำ ภาคเหนือ และการสร้างพันธมิตรที่ภาคอีสาน ร่วมแลกเปลี่ยนการทำงาน ติดตามโครงการสร้างเขื่อน และร่วมกันเคลื่อนไหวเรียกร้องเสนอแนะเชิงนโยบาย”(นายสา นามสมมุติ, สทนากลุ่ม 21 ธันวาคม 2555)

การร่วมกับเครือข่ายผู้กระทำการในพื้นที่ลุ่มน้ำภาคเหนือภายใต้กลไกเครือข่ายลุ่มน้ำภาคเหนือและการรวมตัวกันกับเครือข่าย สภาประชาชนลุ่มน้ำโขง 8 จังหวัด โดยมีการกำหนดแนวทางการเคลื่อนไหวร่วมกันทั้งในระดับพื้นที่รูปธรรมและระดับการเคลื่อนไหวเชิงนโยบายระหว่างลุ่มน้ำ หรือในเครือข่ายชุมชนในพื้นที่ลุ่มน้ำย่อย เช่นในพื้นที่ลุ่มน้ำอิงที่เครือข่ายเข้าไปประสานให้เกิดการรวมตัวกันของเครือข่ายชุมชน กลุ่มคน ในพื้นที่ลุ่มน้ำผ่านการสร้างกลไกสภาประชาชนลุ่มน้ำอิง ที่ได้รวมผู้กระทำการที่เคลื่อนไหวอยู่ในพื้นที่ลุ่มน้ำให้มาร่วมเคลื่อนไหวกำหนดธรรมนูญร่วมกันในการอนุรักษ์และใช้ประโยชน์ทรัพยากรในลุ่มน้ำ และการเสนอแนะเชิงนโยบายร่วมกันต่อภาครัฐทั้งในระดับท้องถิ่นและระดับประเทศ

การขับเคลื่อนให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมแบบใหม่ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในลุ่มน้ำโขง มีผู้กระทำการภายในลุ่มน้ำ ทั้งในระดับบุคคล การรวมตัวกันเป็นกลุ่มผู้กระทำการ และเครือข่ายผู้กระทำการ นอกจากนี้ยังต้องประสานผู้กระทำการภายนอก ที่จะมาร่วมสนับสนุนการทำงานของเครือข่าย และพันธมิตรที่ร่วมเคลื่อนไหว ผู้กระทำการที่เกิดขึ้นภายในพื้นที่ลุ่มน้ำและผู้กระทำการจากภายนอกลุ่มน้ำ จึงเป็นต้นทุนทางสังคม (social capital) ที่สำคัญที่ทำให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันในการเคลื่อนไหวในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในลุ่มน้ำโขง

5.2.3 แนวทางการสร้างพื้นที่การเรียนรู้ โดยการขยายสนาม (Field) หรือพื้นที่ทางสังคม (Social space) ผ่านกลไกทางสังคม

ตามแนวคิดของปีแอร์ บูร์ดิเยอร์ สนาม (Field) คือพื้นที่การครอบงำเชิงอำนาจ ที่มีลักษณะเป็นพื้นที่ทางสังคม (Social space) ของเครือข่ายความสัมพันธ์ทางสังคมที่มนุษย์ในสังคมกำลังมีการกระทำสัมพันธ์กันตามสถานภาพและอำนาจ ในสถาบัน องค์กร กลุ่ม เครือข่าย ปัจเจกบุคคล เป็นต้น ซึ่งในการวิเคราะห์สนามของผู้วิจัย จากการวิเคราะห์ผลการศึกษา สนามในการศึกษาครั้งนี้คือพื้นที่ในการแย่งชิงแนวทางในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติระหว่างชุมชนในพื้นที่ลุ่มน้ำและผู้ดำเนินโครงการพัฒนารัฐบาลภายในประเทศ และรัฐข้ามชาติ ที่เข้ามาดำเนินนโยบายและสนับสนุนการดำเนินโครงการ ในพื้นที่ลุ่มน้ำโขงและลุ่มน้ำสาขาของลุ่มน้ำโขง เป็นพื้นที่ปฏิบัติการของเครือข่าย

ในการเคลื่อนไหวเพื่อสร้างการรวมตัวกันของกลุ่มผู้กระทำการ และเครือข่ายผู้กระทำการในพื้นที่ลุ่มน้ำ ตั้งแต่ระดับพื้นที่ชุมชน เครือข่ายลุ่มน้ำ เครือข่ายพื้นที่ระหว่างลุ่มน้ำ เป็นการสร้างพื้นที่การเรียนรู้ร่วมกันที่ทำให้เกิดการรวมตัวกันของผู้กระทำการในการออกมาเคลื่อนไหวในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ตั้งแต่ระดับการรวมตัวกันของกลุ่มคนภายในพื้นที่ลุ่มน้ำ ทั้งการรวมตัวกันเป็นกลุ่ม การรวมตัวกันในชุมชน เครือข่ายชุมชน เครือข่ายชุมชนระหว่างพื้นที่ลุ่มน้ำ และเครือข่ายชุมชนระหว่างพื้นที่ลุ่มน้ำ ในการออกมาเคลื่อนไหวร่วมกันในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำ มีแนวทางย่อย ดังนี้

5.2.3.1 การสร้างการรวมตัวกันของคนกลุ่มคนและชุมชนในพื้นที่ลุ่มน้ำ เป็นการสร้างให้เกิดการเรียนรู้ร่วมกันของคนในพื้นที่ลุ่มน้ำ ที่นำมาสู่การรวมตัวกันในการเคลื่อนไหวในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่ของตนเองภายในพื้นที่ลุ่มน้ำ โดยอาศัยการสร้างการรับรู้และเข้าใจต่อสถานการณ์ปัญหาของผลกระทบที่จะเกิดขึ้นต่อคนในพื้นที่ลุ่มน้ำ และการสร้างการเรียนรู้ในกระบวนการมีส่วนร่วมของคนในพื้นที่ลุ่มน้ำในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติร่วมกัน ซึ่งนำมาสู่การตระหนักถึงความสำคัญของการรวมตัวกันในการจัดการ ผ่านกิจกรรมการสร้างวงการพูดคุย การประชุม การเปิดเวทีสาธารณะในพื้นที่ลุ่มน้ำ และการสร้างประสบการณ์ร่วมผ่านกิจกรรมการสร้างรูปธรรมในการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติทั้งการจัดการเขตอนุรักษ์พันธุ์ปลา การจัดการป่าชุมชน และการเคลื่อนไหวเรียกร้องเชิงนโยบายภายในพื้นที่ลุ่มน้ำร่วมกัน เป็นต้น ซึ่งการเกิดขึ้นของรูปธรรมในการรวมตัวกันของกลุ่มคน ชุมชน เป็นฐานการเรียนรู้และการเคลื่อนไหวในเชิงเครือข่ายในพื้นที่ลุ่มน้ำต่อไป การรวมตัวกันเป็น กลุ่มคน ชุมชน ของคนในพื้นที่ลุ่มน้ำ เป็นฐานที่สำคัญที่สนับสนุนการเคลื่อนไหวเชิงเครือข่ายทั้งในระดับพื้นที่ลุ่มน้ำและระหว่างพื้นที่ลุ่มน้ำ ที่เป็นพลังในการสร้างให้เกิดการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติและการเคลื่อนไหวเรียกร้องเชิงนโยบาย

ในการเคลื่อนไหวของเครือข่ายอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรมลุ่มน้ำโขง – ล้านนา ก็เน้นการสร้างพื้นที่รูปธรรมการอนุรักษ์ในระดับชุมชน โดยอาศัยกิจกรรมการจัดทำเขตอนุรักษ์พันธุ์ปลา การจัดการป่าชุมชน การจัดการพื้นที่ชุ่มน้ำ และงานวิจัยชาวบ้าน เป็นเครื่องมือในการสร้างให้เกิดการรวมตัวกันในการเรียนรู้ร่วมกัน ที่นำมาสู่ความตระหนักถึงความสำคัญของการจัดการทรัพยากรธรรมชาติภายในชุมชนของตนเอง ซึ่งในพื้นที่ปฏิบัติการของเครือข่ายในแต่ละพื้นที่ลุ่มน้ำจะมีฐานของการรวมตัวกันทั้งในลักษณะกลุ่มคนที่ใช้ประโยชน์แหล่งทรัพยากร และการรวมตัวกันภายในชุมชน เช่น ในพื้นที่เครือข่ายลุ่มน้ำก-เวียงหนองหล่มการรวมตัวกันของกลุ่มสามัคคีปางควายที่เป็นกลุ่มคนที่อาศัยใช้พื้นที่ชุ่มน้ำเวียงหนองหล่มในการเลี้ยงสัตว์ และพื้นที่เครือข่ายลุ่มน้ำหงาว – งาว มีชุมชนต้นน้ำ กลางน้ำ และปลายน้ำ ที่มีการรวมตัวกันของคนในชุมชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำ โดยปัจจุบันเครือข่ายมีชุมชนรูปธรรมในเครือข่ายจำนวน 107 ชุมชน ที่เป็นฐานในการเคลื่อนไหวในแต่ละเครือข่ายพื้นที่ลุ่มน้ำ

5.2.3.2 การขยายพื้นที่เครือข่ายชุมชนในพื้นที่ลุ่มน้ำ การเกิดขึ้นของกลุ่มคนชุมชน ในแต่ละพื้นที่ลุ่มน้ำที่มีการเคลื่อนไหวอยู่ในพื้นที่ของตนเองในการสร้างรูปธรรมในการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติ เพื่อให้ครอบคลุมทั้งพื้นที่ลุ่มน้ำในการเรียนรู้ร่วมกันระหว่างชุมชนใน

การเคลื่อนไหวในภาพรวมของกลุ่มน้ำ ในการเสนอความต้องการเชิงนโยบายและการขยายพื้นที่รูปธรรมในระดับชุมชน โดยอาศัยกลไกเครือข่ายในการขับเคลื่อนให้เกิดการเรียนรู้ร่วมกันของชุมชนภายในพื้นที่ลุ่มน้ำ โดยอาศัยการสร้างการเรียนรู้ร่วมกันผ่านเวทีการประชุม การจัดสัมมนา เวทีสาธารณะภายในพื้นที่ลุ่มน้ำ กิจกรรมเกี่ยวกับการอนุรักษ์ และการเคลื่อนไหวร่วมกันเชิงการรณรงค์เชิงนโยบาย ที่ได้เชื่อมโยงชุมชน กลุ่มคน ที่มีการรวมตัวกันในพื้นที่มาเรียนรู้ร่วมกันและสร้างกลไกการเคลื่อนไหวในการกำหนดแนวทางการเคลื่อนไหวร่วมกัน

การสร้างเครือข่ายชุมชนในพื้นที่ลุ่มน้ำสาขาและลุ่มน้ำหลักในลุ่มน้ำโขง ให้เป็นกลไกขับเคลื่อนการเรียนรู้ร่วมกันในแต่ละพื้นที่ลุ่มน้ำ เช่น การรวมตัวกันเป็นเครือข่ายชุมชน ในพื้นที่ลุ่มน้ำลุ่ม ภายใต้กลไกสภาประชาชนลุ่มน้ำอิง การรวมตัวกันในลุ่มน้ำกก ภายใต้กลไกเครือข่ายประวัติศาสตร์นิเวศวัฒนธรรมลุ่มน้ำกก-เวียงหนองล่อง การรวมตัวกันในพื้นที่ชายฝั่งโขง ภายใต้กลไกเครือข่ายชุมชนชายฝั่งโขง และการรวมตัวกันในพื้นที่ลุ่มน้ำหงาว-งาว ภายใต้กลไกเครือข่ายชุมชนลุ่มน้ำหงาว-งาวเป็นกลไกที่ขับเคลื่อนภายในพื้นที่ลุ่มน้ำของตนเอง ในการสร้างรูปธรรมในการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติในลุ่มน้ำและการเคลื่อนไหวรณรงค์เรียกร้องเชิงนโยบายในพื้นที่ของตนเอง ซึ่งการเกิดเครือข่ายการเรียนรู้ร่วมกันในการเคลื่อนไหวในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในแต่ละพื้นที่ลุ่มน้ำทำให้เกิดการขยายพื้นที่การจัดการทรัพยากรธรรมชาติตามแนวคิดกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนที่อาศัยองค์ความรู้ การประยุกต์ใช้ประเพณี วัฒนธรรมและความเชื่อของชุมชนในการจัดการ และการสร้างพลังอำนาจในการเรียกร้องเชิงนโยบายในการยอมรับต่อแนวทางการจัดการของชุมชนท้องถิ่นในพื้นที่ลุ่มน้ำ

5.2.3.3 การสร้างเครือข่ายระหว่างพื้นที่ลุ่มน้ำ ในการเคลื่อนไหวร่วมกันในภาพรวมของกลุ่มน้ำโขง เกิดจากปัจจัยบริบทการพัฒนาในลุ่มน้ำโขงที่ส่งผลให้เกิดการขยายพื้นที่กระทบทั้งลุ่มน้ำโขงและลุ่มน้ำสาขา ทั้งจากโครงการระเบิดเกาะแก่งในแม่น้ำโขง โครงการสร้างเขื่อนในแม่น้ำโขงตอนบนของรัฐบาลจีน และโครงการผันน้ำกก อิง น่าน ทำให้การเคลื่อนไหวเพียงเครือข่ายใดเครือข่ายหนึ่งเพียงลำพังไม่มีพลังมากพอในการเคลื่อนไหวเรียกร้องต่อนโยบายและโครงการพัฒนาขนาดใหญ่จากการดำเนินการของรัฐข้ามชาติ จึงได้มีการรวมตัวกันระหว่างพื้นที่ลุ่มน้ำในการเรียนรู้ร่วมกันถึงสถานการณ์การพัฒนาในลุ่มน้ำโขง การสร้างรูปธรรมในการเคลื่อนไหวในระดับพื้นที่และการรณรงค์เคลื่อนไหวเชิงนโยบายร่วมกัน โดยมีกลไกเคลื่อนไหวร่วมกันภายใต้เครือข่ายอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรมลุ่มน้ำโขง-ล้านนา ที่มีการรวมตัวกันของเครือข่ายชุมชนจาก 4 พื้นที่ลุ่มน้ำปฏิบัติการของเครือข่าย มี พื้นที่ลุ่มน้ำอิง พื้นที่ชายฝั่งโขง พื้นที่ลุ่มน้ำกก-เวียงหนองล่อง และพื้นที่ลุ่มน้ำหงาว-งาว

การรวมตัวกันของเครือข่ายชุมชนจากแต่ละพื้นที่ลุ่มน้ำ ทำให้เกิดภาพรวมการเคลื่อนไหวในการเรียนรู้ร่วมกันระหว่างพื้นที่ลุ่มน้ำที่จะทำให้ผู้กระทำการได้เข้าใจความสัมพันธ์ของระบบลุ่มน้ำ และการสร้างการตระหนักร่วมกันในการเป็นคนลุ่มน้ำเดียวกัน ที่นำมาสู่การกำหนดแนวทางและการเคลื่อนไหวร่วมกันในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำโขง ซึ่งการสร้างเครือข่ายการรวมตัวกันในภาพรวมได้สร้างพื้นที่การยอมรับและรับรู้ต่อพื้นที่สาธารณะมากขึ้น

5.2.3.4 การสร้างพื้นที่การเคลื่อนไหวกว้างขวางในพื้นที่ลุ่มน้ำ เพื่อขยายพื้นที่ในการเคลื่อนไหวในระดับชาติและระหว่างประเทศ โดยการเชื่อมประสานเครือข่ายภายนอกผ่านการเปิดเวทีสาธารณะในการแลกเปลี่ยนสถานการณ์การพัฒนาในลุ่มน้ำโขงและลุ่มน้ำภายในประเทศ และการสร้างกลไกในการเคลื่อนไหวกว้างขวาง ซึ่งเป็นสร้างให้เกิดภาพรวมของขบวนการเคลื่อนไหวที่ครอบคลุมพื้นที่ลุ่มน้ำในภาพรวมที่กว้างขึ้นในการเคลื่อนไหวที่ทำให้เกิดอำนาจในการต่อรองต่อแนวคิดการจัดการของรัฐบาลในประเทศและรัฐบาลข้ามชาติในอนุภาคลุ่มน้ำโขง และทำให้เกิดการยอมรับต่อแนวคิดและแนวทางการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนมากขึ้นจากการเคลื่อนไหวกว้างขวางและเผยแพร่ผ่านกลไกร่วมกันในการสร้างการรับรู้และเข้าใจต่อสาธารณะในภาพรวมของลุ่มน้ำ

ในการเคลื่อนไหวของเครือข่ายในการสร้างพื้นที่ความร่วมมือและการเคลื่อนไหวกว้างขวางกับเครือข่ายพันธมิตรภายนอกกลุ่มน้ำ ของเครือข่ายผ่านการสร้างกลไกร่วมกันในการเชื่อมโยงการเรียนรู้ร่วมกันในการเคลื่อนไหวจัดการทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำในระดับที่กว้างขึ้นเพื่อระดมพลังในการเคลื่อนไหวกว้างขวางในภาพรวมของลุ่มน้ำ โดยกลไกเครือข่ายลุ่มน้ำภาคเหนือที่เคลื่อนไหวกว้างขวางในการเสนอแนะและติดตามโครงการพัฒนาขนาดใหญ่ในพื้นที่ลุ่มน้ำภาคเหนือภายใต้การดำเนินนโยบายการจัดการลุ่มน้ำ 25 ลุ่มน้ำของรัฐบาล และกลไกสภาประชาชนลุ่มน้ำ 8 จังหวัดในการเคลื่อนไหวเรียนรู้ออกผลกระทบบและดำเนินการดำเนินนโยบายของรัฐบาลในประเทศอนุภาคลุ่มน้ำโขง นอกจากนี้การเชื่อมโยงเครือข่ายระหว่างพื้นที่ลุ่มน้ำในประเทศเป็นการเคลื่อนไหวในการสร้างให้เกิดการรับรู้ต่อสังคมและผู้รับผิดชอบโครงการพัฒนา ถึงการมีอยู่ของชุมชนในพื้นที่ลุ่มน้ำที่ได้รับผลกระทบจากโครงการพัฒนาลุ่มน้ำและแนวทางการจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืนโดยกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่นในแต่ละพื้นที่ลุ่มน้ำที่ได้มีการรวมตัวกัน

5.2.4 แนวทางการสร้างแนวคิดการจัดการทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำ โดยการหล่อหลอม ฮาบิตัส (Habitus) ผ่านเนื้อหาและองค์ความรู้ต่อผู้กระทำการ

ฮาบิตัส (Habitus) หรือจิตที่ถูกหล่อหลอมผ่านกระบวนการเรียนรู้ที่ทำให้ผู้กระทำการมีความสามารถในการเคลื่อนไหวจัดการทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่ลุ่มน้ำ กระบวนการเรียนรู้ที่สร้างให้เกิดการหล่อหลอม ต้องให้ความสำคัญกับเนื้อหาที่ส่งผลต่อการแสดงออกของผู้กระทำการในการปฏิบัติการเคลื่อนไหวในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในลุ่มน้ำโขงที่ใช้ในการเรียนรู้ร่วมกัน ดังนี้

5.2.4.1 ท้องถิ่นนิยม(Localism) ผ่านการสร้างความรู้สึกร่วมในการเป็นเจ้าของ ทรัพยากรธรรมชาติของคนในพื้นที่ลุ่มน้ำ ที่ทำให้ผู้กระทำการในพื้นที่ลุ่มน้ำลุกขึ้นมาเคลื่อนไหวในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ เมื่อได้รับทราบข้อมูลหรือสังเกตเห็นการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นต่อแหล่งทรัพยากรและวิถีชีวิตของคนในชุมชน จึงได้รวมกลุ่มกันเพื่อหาแนวทางในการแก้ปัญหาาร่วมกัน ซึ่งการสร้างสำนึกความเป็นเจ้าของนั้นสามารถกระตุ้นสำนึกนี้ผ่านการวิเคราะห์และแลกเปลี่ยนสถานการณ์ร่วมกันถึงสถานการณ์ปัญหาที่ส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตของคนในพื้นที่ลุ่มน้ำและการเปลี่ยนแปลงของแหล่งทรัพยากรธรรมชาติอดีตถึงปัจจุบันจากการสะท้อนผ่านประสบการณ์ของคนใน

พื้นที่ลุ่มน้ำ การที่ทุกคนได้มาสะท้อนผ่านประสบการณ์ร่วมกันจะกระตุ้นให้คนในพื้นที่เกิดสำนึกถึงความผูกพันของตนเองกับแหล่งทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่ลุ่มน้ำ นอกจากนี้การใช้งานวิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นมาเป็นเครื่องมือในสร้างให้เกิดการเรียนรู้ร่วมกันถึงประวัติศาสตร์การพึ่งพาและการเปลี่ยนแปลงที่ผ่านมาของแหล่งทรัพยากรธรรมชาติที่คนในชุมชนอาศัยใช้ประโยชน์มาตั้งแต่อดีต ก็จะทำให้ผู้เข้าร่วมกระบวนการศึกษาได้เห็นคุณค่าของทรัพยากรธรรมชาติ ที่ทำให้เกิดความรู้สึกเป็นเจ้าของทรัพยากรธรรมชาติร่วมกัน ที่ส่งผลต่อการฟื้นคืนสำนึกความเป็นเจ้าของ ที่นำมาสู่การรวมตัวกันในการกำหนดแนวทางในการการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติร่วมกัน

การสร้างให้เกิดความรู้สึกเป็นเจ้าของทรัพยากรธรรมชาติของคนในพื้นที่ลุ่มน้ำก็จะนำมาสู่ความร่วมมือและการรวมตัวกันในการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติ และการออกมาเคลื่อนไหวเรียกร้องร่วมกันต่อนโยบายและโครงการพัฒนาที่ส่งผลกระทบต่อแหล่งทรัพยากรธรรมชาติของคนในพื้นที่ลุ่มน้ำ

5.2.4.2 นิเวศวัฒนธรรม (Cultural ecology) ผ่านการสร้างให้เกิดความเข้าใจต่อความสัมพันธ์ของคนและระบบนิเวศที่เกื้อกูลกัน โดยในการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติต้องคำนึงถึงกลุ่มคนที่วิถีชีวิตสัมพันธ์กับแหล่งทรัพยากรและระบบนิเวศโดยไม่แยกออกจากกัน เช่น การจัดทำเขตอนุรักษ์พันธุ์ปลาต้องคำนึงถึงปลาในแม่น้ำและคนหาปลาในแม่น้ำด้วย ซึ่งเป็นหลักคิดในการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติ ที่ทำให้การสร้างรูปธรรมในการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติของเครือข่ายที่ผ่านมาจึงให้ความสำคัญกับคนที่ใช้ประโยชน์แหล่งทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่ลุ่มน้ำเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการ

ในการสร้างให้ผู้กระทำการในพื้นที่ได้เข้าใจต่อแนวคิดความสัมพันธ์ระหว่างระบบนิเวศกับคนในพื้นที่ลุ่มน้ำ โดยการสร้างให้เกิดการเรียนรู้ร่วมกันผ่านงานวิจัยชาวบ้านที่ให้คนในพื้นที่ลุ่มน้ำเป็นนักวิจัยหลักในการศึกษาการใช้ประโยชน์ระบบนิเวศของกลุ่มคนในพื้นที่ลุ่มน้ำ เช่น การศึกษาวิจัยชาวบ้านของเครือข่ายชุมชนชายฝั่งโขงที่ศึกษาเรียนรู้การใช้ประโยชน์ระบบนิเวศในแม่น้ำโขง พบกลุ่มคนหาปลา กลุ่มผู้หญิงเก็บไข่ กลุ่มคนขับเรือ และกลุ่มคนที่ทำเกษตรริมฝั่งที่ใช้ประโยชน์เป็นความรู้ที่นักวิจัยชาวบ้านมีอยู่แล้ว ที่ทำให้ทุกคนได้เกิดการเรียนรู้ร่วมกันในการอธิบายถึงความสำคัญของกลุ่มคนต่างๆในพื้นที่ลุ่มน้ำที่ต้องเข้ามาร่วมกันในการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติ

การเกิดความตระหนักร่วมกันในการออกมารวมตัวกันในการเคลื่อนไหวจัดการทรัพยากรธรรมชาติภายในชุมชนและภาพรวมของกลุ่มน้ำของผู้กระทำการหรือคนในพื้นที่ลุ่มน้ำ การสร้างให้เกิดการเรียนรู้ร่วมกันของกลุ่มผู้กระทำการที่มีการรวมตัวกันนั้น ผ่านกระบวนการเรียนรู้ในการหล่อหลอมให้กลุ่มผู้กระทำการได้เกิดฮาบิตัส (habitus) หรือจิตกร่วมกัน สร้างให้เกิดฐานความคิดความเชื่อร่วมกัน ในประเด็น กระบวนการกลุ่มในการแก้ปัญหาาร่วมกัน การมีส่วนร่วมของคนในชุมชน การเปลี่ยนแปลงเกิดจากการลงมือปฏิบัติ การให้คุณค่าต่อองค์ความรู้และภูมิปัญญาของชุมชน ที่เสริมและสนับสนุนการเคลื่อนไหวในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่ลุ่มน้ำ มีรายละเอียดดังนี้

5.2.4.3 กระบวนการกลุ่ม (Group process) ในการแก้ปัญหาาร่วมกัน ผู้กระทำการที่เข้าไปขับเคลื่อนให้เกิดการรวมตัวกันในการแก้ปัญหาาร่วมกันของคนในพื้นที่ลุ่มน้ำ เป็นผู้กระทำการที่มีความเชื่อในพลังกลุ่มและกระบวนการกลุ่ม ที่ทำให้คนได้มารวมตัวกันในการเรียนรู้ร่วมกันต่อ

สภาพปัญหา การระดมแนวทางในการแก้ปัญหาาร่วมกัน และการร่วมกันปฏิบัติการแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นจากการแลกเปลี่ยนประสบการณ์การเรียนรู้ที่สั่งสมมาของแต่ละคนและการเรียนรู้ร่วมกันจากการศึกษาดูงานหรือการแลกเปลี่ยนประสบการณ์จากผู้รู้ โดยกระบวนการกลุ่มเน้นการแลกเปลี่ยนและกระบวนการมีส่วนร่วมของทุกคนในทุกขั้นตอนของการดำเนินการ ที่ทำให้ทุกคนได้เรียนรู้เกี่ยวกับการทำงานร่วมกันและพลังของกลุ่มในการสร้างการเปลี่ยนแปลงร่วมกันจากคนในพื้นที่ลุ่มน้ำที่สามารถเกิดขึ้นหากมีการแก้ปัญหาโดยอาศัยการรวมกลุ่ม เช่น ในช่วงแรกของการรวมตัวกันของกลุ่มคนและชุมชนในพื้นที่ลุ่มน้ำอิง ในการแก้ปัญหาสภาพความหลากหลายของทรัพยากรที่เสื่อมโทรมและการเข้ามาดำเนินโครงการผันน้ำกก อิง น่านในพื้นที่ลุ่มน้ำ คนในพื้นที่ลุ่มน้ำได้มีการรวมตัวกันทั้ง กลุ่มฮักแม่ น้ำอิง และการรวมกลุ่มคนในชุมชนลุ่มน้ำอิงตอนปลาย ที่ออกมาเรียนรู้ร่วมกันในการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรในการจัดทำเขตอนุรักษ์พันธุ์ปลา ป่าชุมชน และการออกมาเคลื่อนไหวเรียกร้องให้มีการทบทวนการดำเนินโครงการผันน้ำที่จะมีการดำเนินการ ซึ่งเป็นการแก้ปัญหาสถานการณ์ที่เกิดขึ้นผ่านกระบวนการกลุ่มตั้งแต่การแลกเปลี่ยนข้อมูลสถานการณ์ผ่านเวทีการประชุม การกำหนดแนวทาง การศึกษาดูงานพื้นที่ต้นแบบ และการปฏิบัติการร่วมกัน จนนำมาสู่พลังในการเคลื่อนไหวของกลุ่มต่างในลุ่มน้ำและเป็นแนวทางในการปฏิบัติการของเครือข่ายในการเคลื่อนไหว สร้างให้เกิดการรวมกลุ่มของคนในพื้นที่ลุ่มน้ำในแต่ละพื้นที่ลุ่มน้ำก่อนที่จะมีการเชื่อมโยงกันเป็นเครือข่ายในการเคลื่อนไหวร่วมกันในแต่ละพื้นที่ลุ่มน้ำ

5.2.4.4 สิทธิชุมชน(Community Right) ฐานความคิดความเชื่อการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน ในการเคลื่อนไหวในการจัดการทรัพยากร โดยการให้ความสำคัญกับกลุ่มคนที่ได้รับผลกระทบและคนในชุมชนที่อาศัยใช้ประโยชน์ทรัพยากรธรรมชาติของชุมชน ได้เข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติทั้งการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติ และการเคลื่อนไหวเรียกร้องเชิงนโยบาย เพราะคนในพื้นที่ลุ่มน้ำเข้าใจบริบทและสภาพปัญหาในพื้นที่ลุ่มน้ำที่ตนเองจากประสบการณ์ตรงในการดำเนินชีวิตประจำวัน จึงมีความเข้าใจดีกว่าคนจากภายนอก นอกจากนี้การที่คนในพื้นที่ลุ่มน้ำหรือคนในชุมชนที่เข้ามามีส่วนร่วมในการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติร่วมกันก็เป็นการจัดการที่ตรงกับความต้องการและเหมาะสมกับวิถีชีวิตของตนเอง เพราะเกิดจากการตกลงร่วมกันในฐานของความเข้าใจวิถีชีวิตและวัฒนธรรมของคนในพื้นที่ เช่น การกำหนดเขตอนุรักษ์และการออกกฎกติกาการใช้ประโยชน์ทรัพยากรธรรมชาติร่วมกันของคนในชุมชน ในการจัดการป่าชุมชนที่มีการกำหนดแบ่งพื้นที่ป่าออกเป็น ป่าใช้สอย ป่าฟื้นฟู และป่าอนุรักษ์ โดยให้คนในชุมชนสามารถเข้าไปใช้ประโยชน์ร่วมกันได้ ซึ่งเป็นการกำหนดจากการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนที่เข้าใจต่อวิถีการดำรงชีวิตของคนในชุมชน และยังเป็นการสร้างให้เกิดความรู้สึกร่วมในการเป็นเจ้าของแหล่งทรัพยากรร่วมกันที่ส่งผลต่อความยั่งยืนในการจัดการ

5.2.4.5 การทำงานเชิงกระบวนการ ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของผู้กระทำการในเครือข่าย เน้นให้ความสำคัญกับกระบวนการในการทำงานร่วมกันเพื่อพัฒนาศักยภาพของคนและกลุ่มคนในพื้นที่ลุ่มน้ำ ให้เกิดการเรียนรู้ร่วมกันในการเคลื่อนไหวจัดการทรัพยากรธรรมชาติ เพราะกระบวนการเป็นสิ่งที่ติดตัวผู้เข้าร่วมกระบวนการสามารถนำไปปรับใช้ในสถานการณ์หรือบริบทที่แตกต่างกันได้ เช่น ในการสร้างรูปธรรมในการอนุรักษ์และการเคลื่อนไหวเชิงนโยบายหากมีกระบวนการการทำงานอย่างเป็นขั้นเป็นตอนในการปฏิบัติการร่วมกัน ก็ทำให้เกิดการ

เรียนรู้จากขั้นตอนของกระบวนการ ที่นำมาสู่ความเข้าใจต่อแนวทางการสร้างการเรียนรู้จากการแลกเปลี่ยนและลงมือปฏิบัติร่วมกันของคนในชุมชนในแต่ละขั้นตอน ซึ่งเป็นวิธีการทำให้คนในพื้นที่ลุ่มน้ำเกิดความเข้าใจได้การง่ายกว่าการเรียนรู้ผ่านการศึกษาด้วยตนเอง

5.2.4.6 การให้คุณค่าต่อองค์ความรู้และภูมิปัญญาของชุมชน ในการปรับประยุกต์ใช้ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่ลุ่มน้ำ ซึ่งเป็นสิ่งที่มีอยู่เดิมในชุมชนเป็นต้นทุนทางสังคมและวัฒนธรรม ที่สามารถนำมาใช้กับบริบทของพื้นที่และคนในพื้นที่ลุ่มน้ำได้อย่างกลมกลืนกับวิถีชีวิต นอกจากนี้ยังสร้างให้เกิดความเข้าใจและการตระหนักรู้ต่อคนในพื้นที่ลุ่มน้ำได้ง่ายกว่าการนำองค์ความรู้จากภายนอกเข้ามาใช้ในการจัดการ เช่น การปรับประยุกต์ใช้ความเชื่อและประเพณีอย่างการบวชป่า การสืบชะตาแม่น้ำ ร่วมกับการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติในชุมชนที่ชุมชนจัดพิธีกรรมขึ้นมาเพื่อกระตุ้นให้คนในชุมชนเองเกิดสำนึกและตระหนักรู้ผ่านพิธีกรรมที่จัดขึ้นร่วมกัน ซึ่งเป็นการต่อยอดหรือผลิตซ้ำสำนึกภายในของคนในชุมชนให้เกิดความหวงแหนและความรู้สึกในการเป็นเจ้าของร่วมกัน

5.2.4.7 ความคิดแบบองค์รวม ที่ทำให้เกิดแนวคิดและการปฏิบัติการในการจัดการลุ่มน้ำทั้งระบบโดยไม่ได้แยกส่วน โดยการสร้างประสบการณ์การเรียนรู้ในการแลกเปลี่ยนข้อมูลกันระหว่างเครือข่ายชุมชนทั้งลุ่มน้ำ ซึ่งจะช่วยให้เข้าใจต่อความสัมพันธ์กันของคนและแหล่งทรัพยากรธรรมชาติทำทั้งลุ่มน้ำ ส่งผลให้เกิดแนวทางการสร้างเครือข่ายและแนวทางการขยายพื้นที่การจัดการลุ่มน้ำครอบคลุมพื้นที่ต้นน้ำ กลางน้ำ ปลายน้ำ และการจัดการที่สัมพันธ์กันทั้งการจัดการดิน น้ำ ป่า ที่ทำให้เกิดภาพรวมในการเคลื่อนไหวจัดการแบบองค์รวมทั้งลุ่มน้ำ และทำให้ผู้กระทำการเข้าใจต่อแนวทางการเชื่อมโยงเครือข่ายในพื้นที่ลุ่มน้ำเพื่อขยายพื้นที่ในการเรียนรู้ร่วมกันในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและการสร้างพันธมิตรในการเคลื่อนไหวต่อพื้นที่สาธารณะทั้งในระดับประเทศและระหว่างประเทศ

5.2.4.8 ศรัทธาต่อพลังการเคลื่อนไหวเชิงเครือข่าย ของผู้กระทำการที่เชื่อในพลังการรวมตัวกันระหว่างชุมชน ระหว่างพื้นที่ลุ่มน้ำ ในการเคลื่อนไหวที่นำมาสู่การเปลี่ยนแปลง ต่อแนวทางการเรียกร้องเชิงนโยบายและการปฏิบัติการในระดับพื้นที่รูปธรรม ที่ได้จากการเรียนรู้ร่วมกันผ่านประสบการณ์การเคลื่อนไหวและการได้เรียนรู้แลกเปลี่ยนจากเครือข่ายการเคลื่อนไหวด้านทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่ลุ่มน้ำอื่นๆ การเชื่อในพลังของการรวมตัวกันเป็นเครือข่ายในการเคลื่อนไหวของคนในพื้นที่ลุ่มน้ำ ทำให้เกิดความพยายามในการขยายเครือข่ายชุมชนและการเข้าร่วมกับเครือข่ายพันธมิตรต่างๆในการเคลื่อนไหวเรียกร้องและสร้างการยอมรับต่อสังคมภายนอกผ่านกลไกเครือข่ายที่สร้างขึ้นร่วมกัน เช่น การรวมตัวกันระหว่างพื้นที่ลุ่มน้ำภาคเหนือเป็นเครือข่ายลุ่มน้ำภาคเหนือในการขับเคลื่อนเพื่อเสนอแนะเชิงนโยบายในการจัดการลุ่มน้ำ 25 ลุ่มน้ำของภาครัฐ และการรวมตัวกันเป็นสภาประชาชนลุ่มน้ำโขง 8 จังหวัด ในการขับเคลื่อนเรียกร้องผลกระทบและคัดค้านการสร้างเขื่อนในแม่น้ำโขงต่อรัฐบาลจีนและคณะอนุกรรมลุ่มน้ำโขง ซึ่งทำให้เกิดความสนใจในประเด็นสาธารณะเกิดขึ้นจากพลังการเคลื่อนไหวของเครือข่ายการรวมตัวกันภายใต้กลไกเดียวกัน

5.2.5 แนวทางการสะสมและแสวงหาทุน (Capital) ในการสร้างเสริมกระบวนการเรียนรู้

ทุนตามแนวคิดของปีแอร์ บูร์ดิเยอร์ เป็นสิ่งที่ผู้กระทำการแสวงหาและพยายามครอบครองเพื่อนำมาสนับสนุนการปฏิบัติการในการเปลี่ยนแปลงหรือกระทำกับโครงสร้างที่มีอยู่ในสนามการช่วงชิงพื้นที่ทางอำนาจ ทั้ง ทุนทางสังคม (Social capital) ทุนทางวัฒนธรรม (Cultural capital) ทุนทางสัญลักษณ์ (Symbolic capital) และ ทุนทางเศรษฐกิจ (Economic capital) ซึ่งในการวิจัยครั้งนี้ผู้กระทำการในขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมแบบใหม่ในพื้นที่ลุ่มน้ำโขง ได้พยายามสะสมและแสวงหาทุนมาสนับสนุนการเรียนรู้ในการเคลื่อนไหวในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในลุ่มน้ำโขง ตั้งแต่ระดับชุมชน เครือข่ายพื้นที่ลุ่มน้ำ และเครือข่ายระหว่างพื้นที่ลุ่มน้ำ ที่ทำให้ผู้กระทำการมีอำนาจและพลังในการเคลื่อนไหวในการสร้างรูปธรรมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและการเคลื่อนไหวเชิงนโยบาย ดังนี้

5.2.5.1 การสร้างและแสวงหาต้นทุนทางสังคม (Social capital) ภายในพื้นที่ลุ่มน้ำ ในการสนับสนุนการเรียนรู้ร่วมกันในการเคลื่อนไหวจัดการทรัพยากรธรรมชาติของเครือข่าย เน้นสร้างการรวมกลุ่มคนภายในพื้นที่ลุ่มน้ำและการแสวงหาเครือข่ายและองค์กรพันธมิตรภายนอก มีรายละเอียดดังนี้

1) การสร้างการรวมกลุ่มคนภายในพื้นที่ลุ่มน้ำ ให้เกิดการรวมตัวกันในการเรียนรู้ร่วมกันในการเคลื่อนไหวจัดการทรัพยากรธรรมชาติภายในพื้นที่ลุ่มน้ำ โดยเริ่มจากกลุ่มคนและชุมชนในพื้นที่ลุ่มน้ำที่อาศัยใช้ประโยชน์จากแหล่งทรัพยากรธรรมชาติในลุ่มน้ำ โดยอาศัยการเปิดเวทีในการพูดคุยแลกเปลี่ยนสถานการณ์การพัฒนาในลุ่มน้ำที่ส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตของคนในชุมชนให้เกิดการตระหนักรู้ร่วมกันที่นำมาสู่การรวมตัวกันในการแก้ปัญหาที่เกิดขึ้น

นอกจากนี้ จากการร่วมสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วมในพื้นที่และการร่วมถอดบทเรียนการทำงานของเครือข่ายชุมชน เมื่อวันที่ 15 กุมภาพันธ์ 2556 กรณีพื้นที่ลุ่มน้ำกก-เวียงหนองหล่มที่เน้นสร้างการรวมกลุ่มคนในพื้นที่ลุ่มน้ำในช่วงเริ่มการดำเนินงานภายในพื้นที่ โดยอาศัยงานวิจัยชาวบ้านมาเป็นเครื่องมือในการรวมคนเลี้ยงสัตว์รอบเวียงหนองหล่มให้มีการรวมกลุ่มคนในการศึกษาการพันธุ์สัตว์น้ำและการศึกษาการเปลี่ยนแปลงของแหล่งทรัพยากรธรรมชาติร่วมกัน จนนำมาสู่การรวมกลุ่มกันของกลุ่มสามัคคีปางควาย หรือการรวมตัวกันของคนในชุมชนในพื้นที่ชายฝั่งแม่น้ำกกในการร่วมกันจัดทำเขตอนุรักษ์พันธุ์ปลา การรวมกลุ่มกันของคนในพื้นที่ลุ่มน้ำที่มารวมตัวกันเป็นเครือข่ายในการเคลื่อนไหวและแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกันในการสร้างรูปธรรมในการอนุรักษ์ ทำให้เกิดพลังในการเคลื่อนไหวร่วมกันจากฐานการรวมกลุ่มในพื้นที่ ซึ่งส่งผลต่อการเคลื่อนไหวในภาพรวมของการรวมตัวกันในระดับลุ่มน้ำโขง ในพื้นที่ลุ่มน้ำอื่นๆของเครือข่ายก็มีแนวทางการสร้างให้เกิดการรวมกลุ่มของคนในพื้นที่ในแต่ละชุมชน เพื่อเป็นฐานในการรวมตัวกันเรียนรู้และเคลื่อนไหวร่วมกันในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติภายในพื้นที่ลุ่มน้ำและระหว่างพื้นที่ลุ่มน้ำ สอดคล้องกับบทสัมภาษณ์ของ ดุสิต จิตสุข แกนนำเครือข่ายชุมชนลุ่มน้ำกก-เวียงหนองหล่ม และนายจิ นามสมมุติ ว่า

“ช่วงแรกที่มีการเคลื่อนไหวทำงานในพื้นที่ เริ่มจากการสร้างให้เกิดการรวมตัวกันของคนในพื้นที่ลุ่มน้ำ ทั้งการใช้งานวิจัยชาวบ้าน การจัดทำเขตอนุรักษ์ เป็นเครื่องมือหรือสื่อกลางที่ทำให้คนได้มารวมตัวกัน

ในการเรียนรู้ร่วมกัน เมื่อเกิดความเข้าใจและเห็นความสำคัญของผลกระทบที่เกิดขึ้น เขาก็จะรวมตัวกันแก้ปัญหาสิ่งที่เขาได้รับเอง”
(ดุสิต จิตสุข, สัมภาษณ์ 6 มีนาคม 2556)

“การสร้างให้เกิดการรวมตัวกันของกลุ่มคนในแต่ละพื้นที่ เป็นสิ่งที่ทางเครือข่ายเน้นในการทำงานที่ผ่านมา กลุ่มที่เกิดขึ้นเป็นสำคัญในการจัดการทรัพยากรและการขยายแนวคิดในการจัดการ ที่ส่งผลต่อการเคลื่อนไหวในระดับเครือข่าย ที่เป็นพลังสำคัญในภาพรวมของกลุ่มน้ำ”
(นายจิ นามสมมุติ, , สัมภาษณ์ 14 กุมภาพันธ์ 2556)

นอกจากการสร้างต้นทุนทางสังคมภายในพื้นที่ลุ่มน้ำให้เกิดขึ้น ที่เข้ามาสนับสนุนการเรียนรู้ร่วมกันในการเคลื่อนไหวจัดการทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำแล้ว เครือข่ายยังแสวงหาต้นทุนทางสังคม(social capital) จากภายนอกลุ่มน้ำ เพื่อเสริมสร้างและสนับสนุนกระบวนการทำงานในการเคลื่อนไหวของเครือข่ายทั้งภายในพื้นที่ลุ่มน้ำและการเคลื่อนไหวเชิงนโยบายการเรียกร้องกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการ ต่อโครงการพัฒนาขนาดใหญ่ในพื้นที่ลุ่มน้ำในประเทศไทยและโครงการระหว่างประเทศในพื้นที่ลุ่มน้ำโขง

2) การแสวงหาเครือข่ายและองค์กรพันธมิตรภายนอก ของเครือข่ายฯให้ความสำคัญกับเครือข่ายชุมชนและองค์กรภายนอกที่มีการเคลื่อนไหวเกี่ยวกับสิทธิในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนท้องถิ่น ทั้งการสร้างรูปธรรมในการอนุรักษ์และการเคลื่อนไหวเรียกร้องเชิงขบวนการ เพื่อสร้างความร่วมมือในการเคลื่อนไหวร่วมกัน ทั้งการสร้างกลไกการเคลื่อนไหวร่วมกันหรือการเข้ามาเสริมสร้างกระบวนการเรียนรู้ของเครือข่ายชุมชนผ่านการดำเนินโครงการ จากการถอดบทเรียนเกี่ยวกับพัฒนาการเคลื่อนไหวของเครือข่ายที่ผ่านมา การแสวงหาพันธมิตรของเครือข่ายมี 3 ลักษณะ คือ หนึ่ง การเชื่อมต่อผ่านตัวบุคคลที่เป็นต้นทุนเดิมในการทำงานที่ผ่านมาของแกนนำในเครือข่าย สอง การเข้ามาขององค์กรภายนอกจากการรับรู้สถานการณ์ปัญหาที่เกิดขึ้นที่ทางเครือข่ายสื่อสารผ่านสื่อสาธารณะที่เป็นตัวเชื่อมโยงองค์กรภายนอกเกิดความสนใจในการลงมามีโครงการร่วมกับเครือข่าย และสามเครือข่ายเข้าไปเชื่อมประสานผ่านการเปิดเวทีแลกเปลี่ยนและการประชุมปรึกษาหารือร่วมถึงสถานการณ์ปัญหาที่เกิดขึ้น ซึ่งเป็นการสร้างทุนทางสังคมให้กับเครือข่ายในการสร้างให้เกิดการเรียนรู้ร่วมกันที่สามารถยกระดับและพัฒนาแกนนำชุมชน แกนนำเครือข่ายให้เป็นผู้กระทำการที่สามารถออกไปเคลื่อนไหวในภาพรวมของกลุ่มน้ำโขงและลุ่มน้ำภาคเหนือ ซึ่งที่ผ่านมาเครือข่ายมีพันธมิตรเครือข่ายชุมชนทั้งในพื้นที่ลุ่มน้ำภาคเหนือที่ได้รับผลกระทบจากนโยบายการจัดการ 25 ลุ่มน้ำ และเครือข่ายชุมชนในลุ่มน้ำโขง 8 จังหวัดที่ได้รับผลกระทบจากนโยบายการพัฒนาอนุภาคลุ่มน้ำโขงและการดำเนินการสร้างเขื่อนของรัฐบาลจีน ซึ่งเป็นทุนทางสังคมที่ทางเครือข่ายแสวงหาที่ให้เกิดการเรียนรู้ที่กว้างขึ้นนอกจากพื้นที่ลุ่มน้ำของตนเองและเป็นพลังสำคัญที่ทำให้การเคลื่อนไหวเรียกร้องของเครือข่ายได้รับความสนใจมากขึ้นในพื้นที่สาธารณะและผู้รับผิดชอบในการกำหนดนโยบายการพัฒนาในลุ่มน้ำ

นอกจากนี้องค์กรภายนอกอย่างองค์กรพัฒนาเอกชนและสถาบันวิชาการ ที่มีประสบการณ์ในการทำงานเชิงกระบวนการและการเคลื่อนไหวเรียกร้องสิทธิในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของชุมชน อย่าง เครือข่ายแม่น้ำเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ สำนักงานวิจัยเพื่อการพัฒนาท้องถิ่น เครือข่ายได้ประสานความร่วมมือทั้งในลักษณะโครงการที่เข้าเสริมสร้างการเรียนรู้ของชุมชนซึ่งเป็นประสบการณ์ที่ทางองค์กรภายนอกนำมาถ่ายทอด ที่ทำให้เกิดการพัฒนาแกนนำในระดับชุมชนขึ้นมาในการเคลื่อนไหวจัดการทรัพยากรธรรมชาติ และเครือข่ายยังได้นำประสบการณ์ที่ได้มาปรับประยุกต์เป็นแนวทางในการพัฒนาแกนนำในเครือข่ายและในชุมชน ซึ่งการแสวงหาองค์กรเหล่านี้จึงมีความสำคัญต่อพัฒนาการเคลื่อนไหวของเครือข่ายที่เป็นระบบและรูปแบบมากขึ้น

แนวทางการแสวงหาเครือข่ายพันธมิตรและองค์กรภายนอกเข้าสนับสนุนการเคลื่อนไหวในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของเครือข่าย เป็นสิ่งที่ทำให้ข้อเสนอของเครือข่ายฯ ได้รับความสนใจมากขึ้น และทำให้สาธารณะได้รับรู้ถึงการมีอยู่ของชุมชนในพื้นที่ลุ่มน้ำที่ได้รับผลกระทบจากโครงการพัฒนาขนาดใหญ่

5.2.5.2 การรื้อฟื้นและปรับใช้ทุนทางวัฒนธรรม (Cultural capital) ที่ทาง เครือข่ายได้นำมาใช้ในการเรียนรู้ร่วมกันในการเคลื่อนไหวจัดการทรัพยากรธรรมชาติ เป็นการรื้อฟื้นวัฒนธรรมของชุมชนที่มีอยู่ในชุมชนและลุ่มน้ำ โดยการศึกษาร่วมกันผ่านงานวิจัยชาวบ้านเป็นเครื่องมือในการรวบรวมและศึกษา ประเพณีวัฒนธรรม ความเชื่อ ภูมิปัญญา ของคนในลุ่มน้ำที่กำกับการใช้ประโยชน์ทรัพยากรที่มีการถ่ายทอดมาจากบรรพบุรุษ เช่น วัฒนธรรมหน้าหมู่บ้านหรือของส่วนร่วม ที่คนในชุมชนใช้แหล่งทรัพยากรธรรมชาติร่วมกัน เช่นพื้นที่หนองน้ำ แหล่งหาปลาในแม่น้ำ ที่ทุกคนจะแบ่งปันพื้นที่ร่วมกัน โดยมีข้อตกลงร่วมอย่างไม่เป็นทางการที่แสดงออกในความเชื่อเรื่องผีหนองผีแม่น้ำ ที่ทุกคนต้องมีการเลี้ยงผีก่อนหากินหรือการจัดพิธีกรรมประจำหมู่บ้านของคนในลุ่มน้ำร่วมกัน ในแหล่งทรัพยากรนั้น (คณะนักวิจัยชาวบ้าน เชียงของ – เวียงแก่น, 2547: 53)

ทางเครือข่ายจึงได้มีการศึกษาและรื้อฟื้นพิธีกรรมเหล่านี้มาใช้ในการสร้างสำนึกและความตระหนักร่วมกัน โดยนำมาประยุกต์ใช้ร่วมกับความรู้สมัยใหม่ที่รับมาจากภายนอก โดยจากการสัมภาษณ์และเวทีถอดบทเรียนในประเด็นการใช้วัฒนธรรมชุมชนร่วมในการจัดการผ่านพิธีกรรม ความเชื่อ ของคนในลุ่มน้ำ เครือข่ายได้ให้ความสำคัญกับการฟื้นฟูและการนำมาปรับประยุกต์ใช้ในเครือข่ายชุมชนต่างๆในพื้นที่ลุ่มน้ำ เห็นได้จากการดำเนินโครงการฟื้นฟูชุมชนท้องถิ่นลุ่มน้ำอิงตอนปลายและชายฝั่งโขง ที่มีการส่งเสริมและสนับสนุนการใช้ประเพณี พิธีกรรม ความเชื่อ ของชุมชนท้องถิ่นร่วมกับการสร้างรูปธรรมในการจัดการป่าชุมชน การจัดการเขตอนุรักษ์พันธุ์ปลา ซึ่งจากการสังเกตการณ์ในการประกอบพิธีการเลี้ยงผีป่า ผีหนอง การบวชป่า สืบชะตาแม่น้ำ ในชุมชนของเครือข่ายทั้งชุมชนบ้านห้วยลึก บ้านม่วงชุม บ้านน้ำแพร่ ที่จัดขึ้นในทุกปีเป็นกิจกรรมที่ชุมชนในพื้นที่ลุ่มน้ำเข้าร่วมกิจกรรม ทำให้คนในชุมชนที่เข้าร่วมทั้งผู้ใหญ่ เด็ก และเยาวชน เกิดสำนึกหวงแหนในการเป็นเจ้าของและเป็นการถ่ายทอดเจตจำนงของชุมชนผ่านพิธีกรรมต่อคนรุ่นหลังไปพร้อมกันด้วย

นอกจากนี้พิธีกรรมอย่างการบวชป่า สืบชะตาแม่น้ำ ได้กลายเป็นเครื่องมือที่ทางเครือข่ายใช้เป็นกิจกรรมในการสร้างสำนึกของคนในชุมชนและใช้เป็นกิจกรรมในการขยายพื้นที่ชุมชนในพื้นที่ลุ่มน้ำด้วย ซึ่งกลายเป็นกิจกรรมเชิงสัญลักษณ์ในการประกาศถึงการรวมกันของคนในชุมชน

ในการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติของตนเอง ที่จะมีการจัดขึ้นในชุมชนเครือข่ายในทุกปี กลายเป็นสัญลักษณ์ที่แสดงถึงเจตจำนงของชุมชนในการจัดการทรัพยากรของคนในชุมชน

ด้วยต้นทุนทางวัฒนธรรม (Cultural capital) ของคนในกลุ่มน้ำทางเครือข่ายจึงใช้ เป็นสื่อกลางในการเชื่อมร้อยคนในกลุ่มน้ำให้เกิดความรู้สึกเป็นคนกลุ่มน้ำเดียวกัน และทุนทางวัฒนธรรม ของชุมชนที่มีอยู่ในพื้นที่กลุ่มน้ำ เครือข่ายได้นำมาใช้ในการแสดงตัวตนในการเคลื่อนไหวเรียกร้องเชิง นโยบาย จากการสะท้อนของ นายนิ นามสมมุติ ประธานเครือข่าย ได้อธิบายการใช้ทุนทางวัฒนธรรม นำการเคลื่อนไหวต่อสู้ของเครือข่าย สอดคล้องกับ นายสา นามสมมุติ ดังนี้

“เครือข่ายเราใช้วัฒนธรรมท้องถิ่นนำการเคลื่อนไหวเรียกร้อง เพื่อ แสดงตัวตนให้คนภายนอกได้รู้ว่าเราเป็นอย่างไร มีแนวคิด มีวิถีชีวิต วัฒนธรรมของตัวเองในกลุ่มน้ำ ที่อยู่ร่วมกันระหว่างคนกับธรรมชาติ อย่างเกื้อกูลกัน การใช้วัฒนธรรมนี้เป็นสุดยอดของอาวุธที่ใช้ร่วมกับ ความรู้ อย่างที่อื่นเคยครูได้ไปเห็นมามันร้ายกาจมาก อินเดียว เคลื่อนไหวโดยวัฒนธรรม เคลื่อนไหวโดยดนตรีเสียงเพลงปลุกเร้าจิต วิญญาณ การใช้วัฒนธรรมนำการต่อสู้ครูไปเชื่อมมาจากอินเดียวเลย กลายเป็นแนวทางการต่อสู้” (นายนิ นามสมมุติ, สัมภาษณ์ 21 ธันวาคม 2555)

“การทำงานมันมีเรื่องความเชื่อความศรัทธาและวัฒนธรรมแฝงอยู่ เราก็ค จะปฏิบัติตามความเชื่อของท้องถิ่นดั้งเดิมในเรื่องนั้นๆ ใช้วัฒนธรรม ท้องถิ่นนำ ไม่ได้บอกอย่างฝรั่งบอกว่าคุณต้องมาประชุมเรื่องนี้ หนึ่ง สอง สาม สี่ วัฒนธรรมเกิดจากสิ่งแวดล้อม เกิดจากความเชื่อที่ลึ้มพันซ์ เราก็คจะไม่ทิ้งเนื้อหาพวกนี้ในการศึกษาและการทำงาน” (นายสม นาม สมมุติ, สัมภาษณ์ 27 ธันวาคม 2555)

นอกจากการนำวัฒนธรรมของชุมชนในพื้นที่กลุ่มน้ำมาเข้าร่วมในการอนุรักษ์และฟื้นฟู ทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่กลุ่มน้ำแล้ว เครือข่ายยังได้นำแนวทางการเรียกร้องผ่านการใช้วัฒนธรรม ของคนกลุ่มน้ำไปแสดงออกให้สังคมภายนอกได้รับรู้ เพื่อเรียกร้องให้มีการหยุดการสร้างเขื่อนในแม่น้ำ โขง ในการเรียกร้องหน้าสถานทูตจีน และการสืบชะตาในแม่น้ำโขงร่วมกันกับเครือข่ายชุมชน 7 จังหวัด ที่อำเภอเชียงคาน จังหวัดเลย เพื่อเป็นสัญลักษณ์ในการแสดงออกของคนในกลุ่มน้ำโขง ที่จา การสะท้อนของการนำวัฒนธรรมของคนกลุ่มน้ำมาปรับใช้ในการเคลื่อนไหว จากการสะท้อนของ นายจิ นามสมมุติ และ นายนพ นามสมมุติ ดังนี้

“ตอนที่เราไปเรียกร้องช่วงมีสถานการณ์ผลกระทบจากการสร้างเขื่อน ของจีน ไปร่วมกับเครือข่ายชุมชนในกลุ่มน้ำโขงทั้งภาคเหนือและภาค อีสาน เรานัดกันไปแสดงออกผ่านการแสดงทางวัฒนธรรม แล้วก็ออก

แถลงการณ์ร่วมกันแล้วก็กลับ ให้เขารู้ว่าเรามีตัวตนเราเป็นผู้ได้รับผลกระทบจากการสร้างเขื่อน” (นายจิ นามสมมุติ, สนทนากลุ่ม 21 ธันวาคม 2555)

“ช่วงนั้นเกิดน้ำโขงแห้งในหลายจังหวัด เกิดจากการปิดเขื่อน เครื่องช่วย จึงได้จัดทำ Flash mob ที่หน้าสถานทูตจีนโดยมีการแสดงของคนในกลุ่มน้ำโขง และได้มีการออกแถลงการณ์ถึงรัฐบาลจีน” (นายนพ นามสมมุติ, สัมภาษณ์ 25 ธันวาคม 2555)

ทูลทางวัฒนธรรมของคนในพื้นที่ลุ่มน้ำโขงที่ถูกนำมาใช้ร่วมกันในการเคลื่อนไหวจัดการทรัพยากรธรรมชาติทั้งในระดับพื้นที่รูปธรรมและการเรียกร้องเชิงนโยบาย ที่เป็นแนวคิดหลักของเครือข่ายในการใช้ “วัฒนธรรมนำการต่อสู้” เพื่อให้เกิดการยอมรับต่อวิถีชีวิตและอัตลักษณ์ของคนในพื้นที่ลุ่มน้ำโขงในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ เป็นการสร้างให้เกิดพื้นที่ทางสังคม (Social space) หรือสนาม (Field) ในการช่วงชิงการกำหนดแนวทางและการนิยามความหมายในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำโขงโดยชุมชนต่อพื้นที่สาธารณะ ที่นำมาสู่การสนับสนุนจาก คน กลุ่มคน องค์กร กลุ่มประชาสังคมต่างที่เห็นด้วยกับแนวคิดของเครือข่ายชุมชนในลุ่มน้ำโขง

5.2.5.3 สร้างและสะสมทุนทางสัญลักษณ์ (Symbolic capital) การสร้างและสะสมต้นทุนทางสัญลักษณ์ผ่านการนำเสนอตัวตนจนเป็นที่ยอมรับต่อพื้นที่สาธารณะทั้งภายในลุ่มน้ำโขงและสังคมภายนอก ใจได้รับการยอมรับต่อแนวทางการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ผ่านการสร้างพื้นที่ทางสังคม ทั้งในระดับการขยายพื้นที่การรับรู้และการสร้างรูปธรรมในการอนุรักษ์ โดยการสื่อสารต่อภายในพื้นที่ลุ่มน้ำโขงที่ทางเครือข่ายได้สร้างช่องทางในการสื่อสารและเผยแพร่แนวคิด ผ่านโครงการสื่อชุมชนลุ่มน้ำโขง ที่มีการนำชุดองค์ความรู้และวิถีชีวิตของคนในลุ่มน้ำโขงมาผลิตเป็นสื่อในการรณรงค์ เช่น แผ่นพับ การพิมพ์หนังสือ การผลิตเพลง และเว็บไซต์ ที่ทางโครงการพัฒนาทักษะการสื่อสารของคนในลุ่มน้ำโขง ทั้งแกนนำชุมชน แกนนำเครือข่ายพื้นที่ และแกนนำเครือข่าย ให้สามารถนำเสนอกิจกรรมการอนุรักษ์และวิถีชีวิตของคนในพื้นที่ลุ่มน้ำโขง โดยอาศัยการเขียนข่าว การทำชุดสารคดี และการจัดทำรายการวิทยุชุมชนคนลุ่มน้ำโขงเป็นต้น ซึ่งการสื่อสารของชุมชนในเครือข่ายได้สร้างให้เกิดความเข้าใจต่อคนและชุมชนในพื้นที่ลุ่มน้ำโขงได้เข้าใจถึงแนวทางการเคลื่อนไหวของเครือข่าย

การสื่อสารผ่านสื่อส่วนกลางโดยคนพื้นที่เป็นคนให้ข้อมูลและการจัดกิจกรรมเกี่ยวกับการอนุรักษ์ในพื้นที่ เช่น การสืบชะตาแม่น้ำ การบวชป่า การเดินธรรมยาตราเพื่อแม่น้ำโขง และการเปิดเวทีสาธารณะร่วมกับสื่อมวลชน ทั้งสื่อหนังสือพิมพ์และรายการโทรทัศน์ เพื่อสร้างประเด็นการสื่อสารผ่านสื่อส่วนกลางที่ทางเครือข่ายได้เชิญให้เข้าร่วมกิจกรรมของเครือข่าย เป็นสื่อกลางที่เผยแพร่ข้อเสนอและแนวทางการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนในเครือข่ายต่อพื้นที่สาธารณะให้ได้รับรู้และเข้าใจต่อการเคลื่อนไหวในการจัดการที่ให้ความสำคัญต่อวิถีชีวิตของคนในพื้นที่ลุ่มน้ำโขง จากการร่วมสังเกตการณ์อย่างมีส่วนร่วมในกิจกรรมธรรมยาตราเพื่อแม่น้ำโขงระหว่างวันที่ 18 -26 มกราคม 2556 ซึ่งเป็นกิจกรรมเชิงรณรงค์และเผยแพร่ของเครือข่าย ที่มีการเดินเท้า

จากอำเภอแม่สาย อำเภอเชียงแสน อำเภอเชียงของ ถึงอำเภอเวียงแก่น ในกิจกรรมมีการเผยแพร่ข้อมูลเกี่ยวกับความสำคัญของแม่น้ำโขงต่อชุมชนชายฝั่งโขงตลอดเส้นทาง มีการจัดเวทีแลกเปลี่ยนระหว่างชุมชนกับผู้เข้าร่วมจากภายนอกและสื่อมวลชนจากส่วนกลาง เช่นรายการวาระประเทศไทย ช่องไทยพีบีเอส รายการข่าวสามมิติทางช่องสาม และสื่อมวลชนจากต่างประเทศ เข้าร่วมจัดเวทีแลกเปลี่ยนสถานการณ์การพัฒนาในลุ่มน้ำโขงและการจัดการทรัพยากรธรรมชาติโดยชุมชนท้องถิ่น การสื่อสารผ่านช่องทางสื่อทั้งภายในลุ่มน้ำเองและจากภายนอกทำให้เครือข่ายได้รับการยอมรับถึงการมีอยู่ของชุมชนท้องถิ่นที่มีการรวมตัวกันเป็นเครือข่ายในการเคลื่อนไหวจัดการทรัพยากรธรรมชาติ โดยชุมชน กลายเป็นสัญลักษณ์ของเครือข่ายชุมชนและขบวนการทางสังคมภาคประชาชนที่มีการเคลื่อนไหวเรียกร้องและจัดการทรัพยากรธรรมชาติในลุ่มน้ำโขง

นอกจากนี้การที่ชุมชนในเครือข่ายและเครือข่ายที่มีประสบการณ์ในการการสร้ากรูปธรรมในการจัดการป่าชุมชน การจัดการเขตอนุรักษ์พันธุ์ปลา การประยุกต์ใช้ประเพณีพิธีกรรม และการใช้องค์ความรู้ของชุมชนในการเคลื่อนไหวจัดการทรัพยากรธรรมชาติจนกลายเป็นต้นแบบขยายออกไปในพื้นที่ลุ่มน้ำภาคเหนือและลุ่มน้ำโขงทางภาคอีสาน เกิดการเคลื่อนไหวเชิงขบวนการทางสังคมที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงทางนโยบายและรูปธรรมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำจนได้รับการยอมรับจากองค์กร หน่วยงานที่สนับสนุนการอนุรักษ์ของชุมชน ได้มอบรางวัลชุมชนเพื่อการอนุรักษ์ จากคณะกรรมการรางวัลลูกโลกสีเขียวทั้งในระดับชุมชนให้แก่ชุมชนบ้านม่วงชุม ระดับเครือข่ายในนามบุคคลให้แก่ นายนิ นามสมมุติ ประธานเครือข่าย และระดับบุคคลได้แก่ นายสา นามสมมุติ แกนนำในเครือข่ายและผู้ประสานงานเครือข่าย ได้นำประสบการณ์การเคลื่อนไหวของเครือข่ายไปเผยแพร่ต่อสาธารณะ ทำให้พื้นที่ชุมชนในเครือข่ายได้มีองค์กร หน่วยงาน กลุ่มคน บุคคลทั้งในประเทศและต่างประเทศเข้ามาศึกษาการจัดการทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำโดยชุมชน ซึ่งเป็นการต่อยอดการยอมรับแนวทางการเคลื่อนไหวของเครือข่ายที่ให้ความสำคัญกับ **“องค์ความรู้ วัฒนธรรม และการมีส่วนร่วมของชุมชน”** ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำโขง

การได้รับการยอมรับทั้งจากภายในพื้นที่ลุ่มน้ำและภายนอกลุ่มน้ำของเครือข่ายอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรมลุ่มน้ำโขง-ล้านนา ต่อแนวทางการเคลื่อนไหวในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในลุ่มน้ำโขง เครือข่ายกลายเป็นภาพที่อยู่คู่กับลุ่มน้ำโขง คือมีการกล่าวถึงแนวทางการจัดการทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำโขงโดยชุมชนหรือการให้ความคิดเห็นต่อสถานการณ์ผลกระทบจากการพัฒนาในพื้นที่ลุ่มน้ำโขง เครือข่ายก็จะถูกกล่าวถึงและให้ออกมาเสนอความคิดเห็นผ่านสื่อตอนนโยบายและสภาพปัญหาที่เกิดขึ้นเสมอกลายเป็นสัญลักษณ์ที่ติดไปกับเครือข่าย และกลายเป็นต้นทุนทางสังคม ในการขยายพื้นที่ชุมชนในการเคลื่อนไหวภายในพื้นที่ลุ่มน้ำและภายนอกลุ่มน้ำที่ได้รับการยอมรับมากขึ้นต่อแนวทางการเคลื่อนไหวที่ผ่านมา เช่น การเข้าร่วมกับโรงเรียนในพื้นที่ลุ่มน้ำต่างๆ ที่ได้รับความร่วมมือเป็นอย่างดีจากภาพลักษณ์ที่ถูกนำเสนอผ่านสื่อท้องถิ่นและสื่อส่วนกลางที่ทางโรงเรียนได้รับรู้ผ่านสื่อต่างๆ ทำให้มีการนำเยาวชน นักเรียนเข้าร่วมกิจกรรมของเครือข่ายเสมอ อย่างกิจกรรมการเดินธรรมยาตรา การเข้าร่วมกิจกรรมค่ายเยาวชน และการเข้าไปบรรยายในหลักสูตรท้องถิ่นของแกนนำชุมชน แกนนำเครือข่าย ในโรงเรียน เป็นต้น

5.2.5.4 สนับสนุนทุนทางเศรษฐกิจ (Economic capital) การยอมรับจากหน่วยงานภายนอกถึงแนวคิดและรูปธรรมที่ทางเครือข่าย ที่ได้สะสมประสบการณ์จนได้รับการ

ยอมรับต่อแนวทางและแนวคิดในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ซึ่งกลายเป็นต้นทุนทางสัญญา ลักษณะที่ได้รับการยอมรับจากภายนอก ซึ่งส่งผลให้ได้รับงบประมาณสนับสนุนการดำเนินกิจกรรมใน โครงที่ทางเครือข่ายดำเนินการ และการสนับสนุนผ่านกองทุนเพื่อการพิทักษ์แม่น้ำโขง ที่ทางเครือข่าย เปิดเป็นช่องทางขอรับการสนับสนุนงบประมาณในการดำเนินกิจกรรมจากภายนอก โดยเครือข่าย ได้รับการสนับสนุนจากองค์กรภายนอกและองค์กรภายในท้องถิ่นที่เห็นด้วยกับแนวทางการ เคลื่อนไหวของเครือข่าย คือ

องค์กรภายนอกที่สนับสนุนกิจกรรมของเครือข่ายผ่านการสนับสนุนงบประมาณใน การดำเนินโครงการ เพราะเห็นแนวทางการความสำเร็จในการเคลื่อนไหวที่ผ่านมาต่อสถานการณ์การ พัฒนาในลุ่มน้ำโขงที่ทางเครือข่ายได้เคลื่อนไหวจนประสบความสำเร็จทั้งในระดับนโยบายและการ สร้างรูปธรรมที่สร้างการเปลี่ยนแปลงในลุ่มน้ำโขงนั้น เกิดจากการที่เครือข่ายชุมชนได้เคลื่อนไหวกัน ตามกำลังของคนในพื้นที่ลุ่มน้ำที่ช่วยเหลือกันจากคนและชุมชนในพื้นที่ จนได้รับการยอมรับมากขึ้น จากองค์กร สังคมภายนอก จากแนวทางการรวมตัวกันในการเคลื่อนไหวจนเกิดการเปลี่ยนแปลงเชิง นโยบาย เช่น การหยุดยั้งโครงการผันน้ำ กก อิง น่าน โครงการระเบิดเกาะแก่งในแม่น้ำโขง ของ รัฐบาลจีน และการสร้างรูปธรรมในการอนุรักษ์ในชุมชนต่างๆในพื้นที่จนเกิดเป็นเครือข่ายชุมชน รูปธรรมในการอนุรักษ์ที่มีการดำเนินการในพื้นที่ลุ่มน้ำซึ่งเป็นรูปธรรมในการอธิบายที่สำคัญที่เป็นฐาน การอธิบายแนวทางการเคลื่อนไหวของเครือข่ายในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืนโดยคน ในชุมชนต่อสังคมภายนอก ต่อโครงการพัฒนาและนโยบายการจัดการลุ่มน้ำที่ขาดกระบวนการส่วน ร่วมของชุมชนที่ส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตของชุมชนในลุ่มน้ำ จนได้รับการยอมรับ สะท้อนจากบท สัมภาษณ์

“การเกิดขึ้นและการสร้างรูปธรรมในการอนุรักษ์ในชุมชน ทั้งในพื้นที่ ลุ่มน้ำอิง กก หงาว-งาว โขง ที่เครือข่ายเน้นสร้างให้เกิดขึ้น เป็นฐาน สำคัญในการอธิบายกับสังคมภายนอก และเป็นความชอบธรรมในการ อธิบายด้วย ไม่ใช่ขออธิบายต่อสาธารณะออกไปว่าต้องจัดการอย่างนั้น อย่างนี้ ต้องใช้แนวคิดนี้ แต่กลับมาดูที่พื้นที่ไม่มีรูปธรรมที่จับต้องได้ อย่างนี้มันก็ไม่มีน้ำหนักในการต่อรองการอธิบาย แต่ถ้ามีรูปธรรมทั้ง การใช้อองค์ความรู้ ใช้ประเพณี วัฒนธรรม มีเขตอนุรักษ์ทั้งในน้ำและ พื้นที่ป่า ที่มีชุมชนร่วมกันจัดการ มีเครือข่ายชุมชนที่เป็นรูปธรรมใน การจัดการในแต่ละพื้นที่ อย่างนี้เราก็มีพลังและได้รับการยอมรับมาก ขึ้น องค์กรภายนอกก็อยากสนับสนุนการทำงานของเรา” (นายสา นามสมมติ, อภิปรายกลุ่ม 11 เมษายน 2556)

การเข้ามาสนับสนุนโครงการที่ดำเนินการโดยเครือข่าย เช่น โครงการฟื้นฟูชุมชน ท้องถิ่นลุ่มน้ำอิงตอนปลายและชายฝั่งโขง โครงการเชื่อมชุมชนลุ่มน้ำโขง และโครงการสุขภาพชุมชน ลุ่มน้ำ เป็นต้น เป็นโครงการที่สร้างให้เกิดชุมชนรูปธรรมในการอนุรักษ์และพัฒนากระบวนการเรียนรู้ ของชุมชนในเครือข่าย ในการดำเนินการเคลื่อนไหวในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในลุ่มน้ำโขง

โดยทางแกนนำเครือข่าย แกนนำเครือข่ายพื้นที่ และแกนนำในชุมชน ได้เข้าร่วมเป็นคณะกรรมการ และผู้ดำเนินกิจกรรมโครงการร่วมกันภายในชุมชนของตนเองและการร่วมกันระหว่างชุมชนใน ภาพรวมของกลุ่มน้ำ

นอกจากองค์กรภายนอกที่เข้ามาสนับสนุนแล้ว องค์กรท้องถิ่นอย่าง องค์กรปกครอง ส่วนท้องถิ่น (อบต.) ในแต่ละพื้นที่กลุ่มน้ำก็ได้สนับสนุนกิจกรรมเกี่ยวกับการอนุรักษ์ของชุมชนใน เครือข่าย เพราะได้รับรู้ถึงรูปธรรมการจัดการของชุมชนที่เกิดผลเชิงรูปธรรมและความหลากหลาย ของทรัพยากรธรรมชาติที่ได้รับการฟื้นฟู จากการสะท้อนของแกนนำชุมชน ดังนี้

“กิจกรรมของชุมชนเกี่ยวกับการอนุรักษ์ การบวชป่า ปลูกป่า สืบชะตาแม่น้ำ ได้รับการสนับสนุนงบประมาณจาก อบต. ครั้ง ด้วย ได้ เข้าไปบรรจุเป็นงบประมาณประจำปีของอบต. และยังมี การสนับสนุน ชุมชนอื่นในการจัดกิจกรรมอย่างบ้านม่วงชุมด้วย ” (นายปัญญา นาม สมมุติ, สัมภาษณ์ 24 พฤษภาคม 2556)

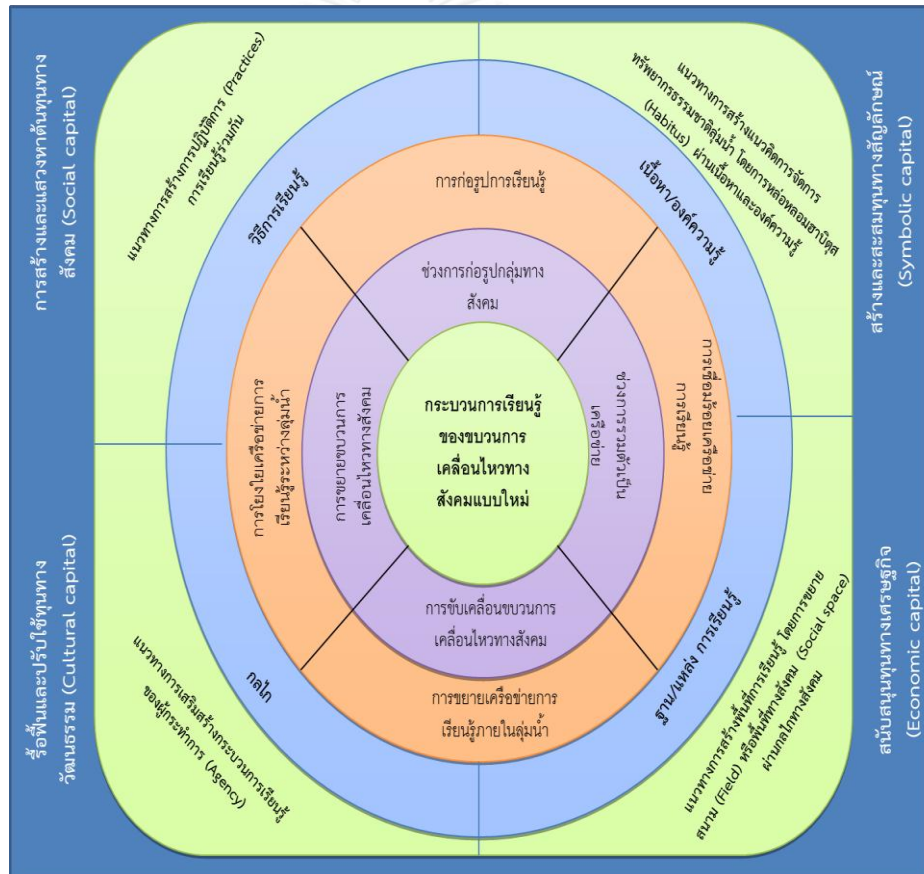
“ชุมชนบ้านงามเมืองก็ได้รับการสนับสนุนจาก จากอบต. ที่เห็น ความสำคัญ เป็นงบประมาณร่วมสนับสนุน แผนงานด้านการอนุรักษ์ที่ ทางแกนนำชุมชนได้เข้าไปมีส่วนร่วมในระดับตำบล ในการอนุรักษ์ป่า ชุมชน และการทำเขตอนุรักษ์ในแม่น้ำอิง ” (นามนอม นามสมมุติ, สัมภาษณ์ 8 มีนาคม 2556)

การที่ชุมชนในเครือข่ายได้รับการสนับสนุนงบประมาณในการอนุรักษ์และฟื้นฟู ทรัพยากรธรรมชาติของชุมชน เกิดจากการยอมรับต่อรูปธรรมในการอนุรักษ์ และแนวทางการจัดการ ทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนในเครือข่ายที่เคลื่อนไหวอยู่ในพื้นที่กลุ่มน้ำจนสร้างให้เกิดการรับรู้และ เข้าใจต่อแนวทางการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของชุมชน ที่ได้มีการดำเนินการมาเป็นเวลานานจน เกิดผลการฟื้นฟูแหล่งทรัพยากรของชุมชนและการได้รับการยอมรับจากสังคมภายนอกโดยการเข้ามา ศึกษาดูงานและเรียนรู้ร่วมกับคนในชุมชน ทั้งจากชุมชนภายในกลุ่มน้ำและจากองค์กร กลุ่มคน จาก ภายนอกที่เข้ามากระตุ้นให้เกิดการตื่นตัวของคนในพื้นที่กลุ่มน้ำเองด้วย

จากแนวทางกระบวนการเรียนรู้ของขบวนการเคลื่อนไหวแบบใหม่ในการจัดการ ทรัพยากรธรรมชาติกลุ่มน้ำโขงข้างต้น ผู้วิจัยได้สรุป ปราบภูตังตารางที่ 10 ดังนี้

จากการศึกษาแนวทางการเสริมสร้างกระบวนการเรียนรู้ของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมแบบใหม่ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำโขง มีแนวทางการเสริมสร้างกระบวนการเรียนรู้ต่อผู้กระทำการในขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมแบบใหม่ มีความเชื่อมโยงระหว่างกระบวนการเคลื่อนไหวในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำโขงและช่วงการเรียนรู้ของผู้กระทำการ กลุ่มผู้กระทำการ และเครือข่ายผู้กระทำการ ในแต่ละช่วงพัฒนาการเรียนรู้ ที่สอดคล้องสัมพันธ์กันเป็นกระบวนการเรียนรู้ที่มีความต่อเนื่อง เพราะการให้ความสำคัญกับเสริมสร้างกระบวนการเรียนรู้ที่เป็นทั้งเป้าหมายและวิธีการ ที่ทำให้คนในลุ่มน้ำกลายเป็นผู้กระทำการที่มีความสามารถในการออกมาเคลื่อนไหวในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำของตนเอง สามารถสรุปเป็นแผนภาพความสัมพันธ์ของแนวทางการเสริมสร้างกระบวนการเรียนรู้ที่ทำให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมแบบใหม่ ปรากฏดังภาพที่ 7

ภาพที่แสดง

7

แนวทางการเสริมสร้างกระบวนการเรียนรู้ของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมแบบใหม่ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำ

บทที่ 6

สรุปผลการวิจัย อภิปรายผลและข้อเสนอแนะ

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อวิเคราะห์กระบวนการเรียนรู้ของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมแบบใหม่ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำลุ่มน้ำสาขาทอนบนของประเทศไทย และการศึกษาแนวทางการเสริมสร้างกระบวนการเรียนรู้ของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมแบบใหม่ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำลุ่มน้ำสาขาทอนบนของประเทศไทย ผู้วิจัยใช้ระเบียบวิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) และการใช้วิธีการศึกษาการประเมินสถานะชนบทอย่างเร่งด่วน (Rapid Rural Appraisal-RRA) ในการศึกษาข้อมูลเกี่ยวกับบริบทพื้นที่และการดำเนินการ ของกรณีศึกษาเครือข่ายอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรมลุ่มน้ำโขง-ล้านนา โดยใช้เทคนิคการทำแผนที่ทางสังคม (Social Mapping) เป็นเครื่องมือประกอบในการศึกษาทำความเข้าใจร่วมกับวิธีการสัมภาษณ์กลุ่ม การสัมภาษณ์กึ่งโครงสร้าง (Semi-Structured Interviewing-SSI) วิธีการสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วม (Participant observation) และการสังเกตการณ์แบบไม่มีส่วนร่วม (Non - Participant observation) รวมทั้งการศึกษาเอกสาร (Document study) การดำเนินงานที่ผ่านมา เพื่อให้เกิดความเข้าใจต่อภาพรวมของการเคลื่อนไหวจัดการทรัพยากรธรรมชาติในลุ่มน้ำและพื้นที่ดำเนินการ นอกจากนี้หลังจากการศึกษาภาพรวมแล้วผู้วิจัยแล้ว ได้ทำการศึกษาเชิงลึกในพื้นที่ปฏิบัติการของเครือข่ายอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรมลุ่มน้ำโขง-ล้านนาประกอบด้วย 1) พื้นที่ชุมชนชายฝั่งโขงครอบคลุมพื้นที่ อำเภอเวียงแก่น อำเภอเชียงของ อำเภอเชียงแสน จังหวัดเชียงราย 2) พื้นที่ลุ่มน้ำอิงครอบคลุมพื้นที่ อำเภอเมือง อำเภอภูพานยาว อำเภอดอกคำใต้ อำเภอจุน อำเภอเชียงคำ จังหวัดพะเยา อำเภอเทิง อำเภอขุนตาล อำเภอเชียงของ จังหวัดเชียงราย 3) พื้นที่ลุ่มน้ำหาว-งาว ครอบคลุมพื้นที่ อำเภอเวียงแก่น อำเภอเทิง จังหวัดเชียงราย และ 4) พื้นที่ลุ่มน้ำกก-เวียงหนองหล่ม อำเภอแม่จัน อำเภอเชียงแสน จังหวัดเชียงราย ซึ่งเป็นพื้นที่ที่มีการเคลื่อนไหวเชิงขบวนการทางสังคมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำโขง โดยใช้วิธีการศึกษา การสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth-Interview) การสังเกตแบบมีส่วนร่วม (Participant Observation) และ การสนทนากลุ่ม (Focus Group Discussion) เพื่อศึกษากระบวนการเรียนรู้ในแต่ละพื้นที่ก่อนที่จะนำมาวิเคราะห์ให้เห็นภาพรวมของกระบวนการเรียนรู้ของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมในภาพรวม สุดท้ายผู้วิจัยได้นำเทคนิคการศึกษาวิเคราะห์ชุมชนแบบมีส่วนร่วม (Participatory Rural Appraisal: PRA) มาใช้ร่วมในการให้ผู้ที่เกี่ยวข้องในเครือข่ายได้วิเคราะห์ร่วมกันถึงแนวทางกระบวนการเรียนรู้โดยผ่านเวทีการระดมสมองร่วมกันและอาศัยการจัดอภิปรายกลุ่มผู้เกี่ยวข้อง เพื่อให้ได้มาซึ่งข้อเสนอแนะและความคิดเห็นที่ควรให้ความสำคัญต่อแนวทางกระบวนการเรียนรู้ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำ โดยผู้วิจัยได้แบ่งการนำเสนอเนื้อหาในบทนี้แบ่งออกเป็น 3 ตอน ดังนี้

6.1 สรุปผลการวิจัย

6.2 อภิปรายผลการวิจัย

6.3 ข้อเสนอแนะ

มีรายละเอียดดังนี้

6.1 สรุปผลการวิจัย

6.1.1 กระบวนการเรียนรู้ของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมแบบใหม่ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำโขง

กระบวนการเรียนรู้ของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมแบบใหม่ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำโขง จากการวิเคราะห์ 4 ช่วงการเรียนรู้ของขบวนการเคลื่อนไหวในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำโขง ดังนี้ 1) การก่อรูปการเรียนรู้ 2) การเชื่อมร้อยเครือข่ายการเรียนรู้ 3) การขยายเครือข่ายการเรียนรู้ภายในลุ่มน้ำ และ 4) การโยนโย่เครือข่ายการเรียนรู้ระหว่างลุ่มน้ำ โดยวิเคราะห์ห้วงองค์ประกอบกระบวนการเรียนรู้ ประกอบด้วย 1) ลักษณะการเกิดกระบวนการเรียนรู้ 2) วิธีการเรียนรู้ 3) เนื้อหา/องค์ความรู้ 4) ฐานการเรียนรู้ และ 5) กลไก สรุปได้ดังนี้

6.1.1.1 ช่วงการก่อรูปการเรียนรู้

การเกิดกระบวนการเรียนรู้จากปัญหาและการปฏิบัติร่วมกัน ในการเคลื่อนไหวจัดการทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำโขงของคนในพื้นที่ลุ่มน้ำ มีแนวทางการเรียนรู้จากปัญหา (problem-based learning) การเปลี่ยนแปลงทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่ลุ่มน้ำที่ส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตของคนในลุ่มน้ำที่อาศัยใช้ประโยชน์ร่วมกันโดยให้ความสำคัญกับการแลกเปลี่ยนแบบมีส่วนร่วม ซึ่งหลังจากการรับรู้ถึงสภาพปัญหาที่เกิดขึ้นของคนในพื้นที่ลุ่มน้ำแล้ว ก็นำมาสู่การเรียนรู้ร่วมกัน (Collaborative learning) จากการการรวมกลุ่มของคนในพื้นที่ลุ่มน้ำ ทั้งในลักษณะกลุ่มในชุมชน กลุ่มอาชีพที่สัมพันธ์กับการใช้ประโยชน์แหล่งทรัพยากรธรรมชาติและเครือข่ายชุมชนในพื้นที่ลุ่มน้ำ ที่นำมาสู่การรวมตัวกันในการกำหนดแนวทางและร่วมกันแก้ปัญหาที่เกิดขึ้น ผ่านการเรียนรู้ด้วยการปฏิบัติ (Learning by Doing) ร่วมกันจากการลงมือปฏิบัติในการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติของชุมชน ที่ทำให้เกิดความเข้าใจต่อแนวทางการจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างมีส่วนร่วมของสมาชิกในชุมชนจากการลงมือปฏิบัติจริงของคนในชุมชนร่วมกัน เช่น การจัดทำเขตอนุรักษ์พันธุ์ปลาหรือพันธุ์สัตว์น้ำ การจัดการป่าชุมชน และการจัดการหนองน้ำภายในชุมชน ที่มีกระบวนการดำเนินการร่วมกันตั้งแต่การทำประชาคมภายในชุมชน การสร้างกฎกติการ่วมกันและการควบคุมและดูแลรักษาาร่วมกันของคนในชุมชน

วิธีการเรียนรู้ที่สร้างให้เกิดการเรียนรู้ร่วมกันของคนในพื้นที่ลุ่มน้ำในช่วงการก่อรูปการเรียนรู้ เป็นวิธีการเรียนรู้ที่สร้างให้เกิดการรวมตัวกันของคนในแต่ละพื้นที่และการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ในลักษณะกลุ่มคน ชุมชน เครือข่าย ให้เกิดการเคลื่อนไหวในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติทั้งระดับภายในชุมชนและระดับเครือข่ายลุ่มน้ำ ต่อการสร้างรูปธรรมในการอนุรักษ์และการเคลื่อนไหวเรียกร้องเชิงนโยบาย มีวิธีการเรียนรู้ดังนี้ (1) การแลกเปลี่ยนและวิเคราะห์ต่อสถานการณ์ปัญหาร่วมกัน ที่เกิดขึ้นภายในพื้นที่ลุ่มน้ำ (2) การศึกษาพื้นที่ต้นแบบในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำ เพื่อนำมาปรับใช้ในพื้นที่ลุ่มน้ำ (3) การปฏิบัติจริงภายในชุมชน เพื่อสร้างประสบการณ์ร่วมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของคนในชุมชนในการเรียนรู้

ร่วมกัน โดยอาศัยกระบวนการมีส่วนร่วม(4) การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกันผ่านการสร้างเครือข่ายชุมชน เพื่อสร้างประสบการณ์ร่วมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของคนในชุมชนในการเรียนรู้ร่วมกัน

เนื้อหา/องค์ความรู้ ที่คนในพื้นที่ลุ่มน้ำเรียนรู้ร่วมกันที่สร้างให้เกิดความเข้าใจต่อสภาพปัญหาที่เกิดขึ้นที่ส่งผลต่อการรวมตัวกันและการกำหนดแนวทางการรวมตัวกันของคนในพื้นที่ลุ่มน้ำในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ที่นำมาสู่ความตระหนักร่วมกันในการเคลื่อนไหว มีการเรียนรู้เกี่ยวกับเนื้อหาเกี่ยวกับ “สภาพปัญหาที่เกิดขึ้นในพื้นที่ลุ่มน้ำ” ที่ส่งผลกระทบต่อแหล่งทรัพยากรธรรมชาติที่ชุมชนอาศัยใช้ประโยชน์ในการดำเนินชีวิต ที่เป็นผลกระทบจากการดำเนินโครงการพัฒนาขนาดใหญ่ในพื้นที่ภายใต้นโยบายการพัฒนาลุ่มน้ำและการพัฒนา ที่นำมาสู่การเรียนรู้เนื้อหาเกี่ยวกับ “รูปแบบการสร้างกลไกของชุมชน” ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของตนเองตามสิทธิของชุมชนท้องถิ่น ที่ชุมชนสามารถรวมตัวกัน ในการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติ การกำหนดกฎกติกาการใช้ประโยชน์ทรัพยากรธรรมชาติร่วมกันของคนท้องถิ่น โดยให้ความสำคัญกับเนื้อหาเกี่ยวกับ “กระบวนการมีส่วนร่วม” ในการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติของคนในชุมชน ซึ่งเป็นรูปแบบการจัดการที่ทำให้สมาชิกทุกคนในชุมชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการร่วมกัน ตั้งแต่การกำหนดพื้นที่ในการอนุรักษ์ การสร้างข้อตกลง การสร้างกฎกติการ่วมกันในการใช้ประโยชน์และการอนุรักษ์ฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติ ซึ่งจะทำให้สมาชิกในชุมชนเกิดความรู้สึกเป็นเจ้าของร่วมกันในการดูแลรักษาและการฟื้นฟูและเป็นการเรียนรู้ร่วมกันต่อรูปแบบการจัดการทรัพยากรธรรมชาติโดยกระบวนการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนจากการลงมือปฏิบัติร่วมกัน โดยอาศัย “องค์ความรู้เกี่ยวกับการสร้างรูปธรรม” ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำ ที่ได้เรียนรู้จากองค์กรภาคประชาชนที่มีการเคลื่อนไหวจัดการทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำในพื้นที่ลุ่มน้ำอิงตอนต้นและตอนกลาง ประกอบด้วย ชมรมอนุรักษ์ป่าต้นน้ำกว๊านพะเยา เครือข่ายชาวประมงพื้นบ้านจังหวัดพะเยา และกลุ่มฮักลาว – ยวน ที่ชุมชนได้เข้าร่วมแลกเปลี่ยนเรียนรู้เกี่ยวกับรูปแบบในการเคลื่อนไหวในการเรียกร้องการมีส่วนร่วมในการจัดการของชุมชนต่อโครงการพัฒนาขนาดใหญ่ การสร้างรูปธรรมในการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติภายในลุ่มน้ำ

ฐานหรือแหล่งการเรียนรู้ ของคนในพื้นที่ลุ่มน้ำ ที่สร้างให้เกิดการรับรู้ต่อสถานการณ์และแนวทางการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในการเรียนรู้ร่วมกัน ประกอบด้วย

(1) ฐานการเรียนรู้ภายในพื้นที่ลุ่มน้ำ ประกอบด้วย บริษัทในพื้นที่ลุ่มน้ำ กลุ่มคนในพื้นที่ลุ่มน้ำ เวทีการแลกเปลี่ยนสถานการณ์และการประชุมปรึกษาหารือร่วมกันของคนในพื้นที่ลุ่มน้ำ โครงการที่เข้ามาส่งเสริมและสนับสนุนกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชน เครือข่ายพันธมิตรที่มีการเคลื่อนไหวอยู่ในพื้นที่ลุ่มน้ำอิงตอนต้นและตอนกลาง และองค์กรพัฒนาเอกชนในระดับท้องถิ่น

(2) ฐานการเรียนรู้ภายนอกกลุ่มน้ำ ที่เป็นแหล่งความรู้ให้ได้เรียนรู้ภายนอกกลุ่มน้ำที่นำปรับประยุกต์และเป็นข้อมูลในการเคลื่อนไหวและจัดการภายในลุ่มน้ำมี พื้นที่ลุ่มน้ำต้นแบบ และแหล่งข้อมูลเชิงนโยบายและโครงการพัฒนาขนาดใหญ่ในลุ่มน้ำ ประกอบด้วย องค์กรพัฒนาเอกชนที่ทำงานด้านการส่งเสริมและสนับสนุนชุมชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ พื้นที่ลุ่มน้ำต้นแบบ

กลไกในการเสริมสร้างให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ร่วมกัน โดยมีผู้รู้และกลุ่มคนในพื้นที่ลุ่มน้ำเป็นกลไกหลักที่กระตุ้นและสร้างให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ของชุมชน กลุ่มคน และเครือข่ายร่วมกันภายในพื้นที่ลุ่มน้ำโขงนั้น ที่ได้มีการรวมตัวกันเป็นกลไกหลักในการขับเคลื่อนให้เกิดการเรียนรู้ร่วมกันของคนในพื้นที่ลุ่มน้ำ มี กลุ่มรักษ์เชียงของ กลุ่มฮักแม่น้ำอิง ชมรมอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำอิง และโครงการแม่น้ำและชุมชน โดยเคลื่อนไหวสร้างการเรียนรู้แก่คนในพื้นที่ลุ่มน้ำโดยอาศัยการดำเนินภายใต้กิจกรรมโครงการส่งเสริมการเรียนรู้ ทั้งการศึกษาดูงาน การเปิดเวทีแลกเปลี่ยน การจัดสัมมนา และการสร้างรูปธรรมในการอนุรักษ์โดยกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชน เหล่านี้ได้สร้างให้เกิดประสบการณ์การเรียนรู้ร่วมกัน ซึ่งส่งผลกระทบต่อระดับความเข้าใจต่อสถานการณ์การพัฒนาในพื้นที่ลุ่มน้ำและแนวทางในการเคลื่อนไหวจัดการทรัพยากรธรรมชาติร่วมกัน

6.1.1.2 ช่วงการเชื่อมร้อยเครือข่ายการเรียนรู้

การเกิดกระบวนการเรียนรู้จากการวิจัย ประสบการณ์ และแหล่งการเรียนรู้: แนวทางการเรียนรู้ในช่วงการเชื่อมร้อยเครือข่ายการเรียนรู้ร่วมกันในภาพรวมของการเคลื่อนไหวในลุ่มน้ำในช่วงนี้จึงเน้นการเรียนรู้จากฐานการวิจัย (Research-based Learning) โดยการอาศัยกระบวนการวิจัยชาวบ้าน เข้ามาเป็นเครื่องมือในการสร้างให้เกิดการเรียนรู้ร่วมกันระหว่างชุมชน เป็นหลักที่ทำให้คนในพื้นที่ลุ่มน้ำได้เกิดเครือข่ายการเรียนรู้ร่วมกัน และจากการเรียนรู้ผ่านประสบการณ์ (Experiential Learning) การร่วมเคลื่อนไหวในการรณรงค์เผยแพร่ข้อมูลเกี่ยวกับผลกระทบที่เกิดขึ้นกับชุมชนต่อพื้นที่สาธารณะ และการเข้าร่วมกิจกรรมการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติ นอกจากนี้การเรียนรู้จากแหล่งเรียนรู้ (Site-based Learning) ของเครือข่ายชุมชนในพื้นที่ลุ่มน้ำซึ่งเป็นแหล่งเรียนรู้ในการถ่ายทอดแนวคิดในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและพัฒนาระดับการเรียนรู้ของคนในลุ่มน้ำ ที่ส่งผลต่อการตระหนักถึงความสำคัญของการเข้ามามีส่วนร่วมในการเคลื่อนไหวร่วมกัน

การสร้างให้เกิดการเรียนรู้ร่วมกัน ระหว่างกลุ่มคน ชุมชน เครือข่ายชุมชน ที่มีการรวมตัวกันในแต่ละพื้นที่ลุ่มน้ำ วิธีการสร้างให้เกิดการเรียนรู้ร่วมกันที่นำมาสู่การเคลื่อนไหวในลักษณะเครือข่ายร่วมกันในช่วงนี้ ประกอบด้วย (1) การเคลื่อนไหวร่วมกันในลักษณะเครือข่าย ทั้งในระดับนโยบายและการเคลื่อนไหวในระดับพื้นที่ลุ่มน้ำ (2) การศึกษาและการจัดการองค์ความรู้อย่างเป็นระบบ (3) การสร้างเครือข่ายการแลกเปลี่ยน ของเครือข่ายชุมชนภายในพื้นที่ลุ่มน้ำโขง (4) การสร้างเครือข่ายการแลกเปลี่ยนและเรียนรู้ออกไปสู่ภายนอกลุ่มน้ำ

เนื้อหา/องค์ความรู้ที่เรียนรู้ร่วมกันของเครือข่ายชุมชนที่ทำให้เกิดความเข้าใจและตระหนักร่วมกันของคนในพื้นที่ลุ่มน้ำต่อภาพรวมทั้งลุ่มน้ำ และ เนื้อหา เกี่ยวกับภาพรวมของการพัฒนาในพื้นที่ลุ่มน้ำ ความสัมพันธ์ของทรัพยากรธรรมชาติ ปรับเปลี่ยนแนวคิดที่ทำให้เกิดการรวมตัวกันเป็นเครือข่ายในการเคลื่อนไหวเรียกร้อง และเนื้อหาที่เกี่ยวกับการเสริมวิธีการเรียนรู้ในการเคลื่อนไหวร่วมกัน โดยเนื้อหาที่ต้องสร้างให้เกิดความตระหนักร่วมกันในการรวมตัวกันคือ การเรียนรู้เกี่ยวกับ เนื้อหา *“ผลกระทบจากโครงการและนโยบายการพัฒนา”* ในพื้นที่ลุ่มน้ำที่ส่งผลกระทบต่อลุ่มน้ำสาขาและลุ่มน้ำหลัก จากโครงการพัฒนาลุ่มน้ำระหว่างประเทศ ที่ส่งผลกระทบต่อคนในพื้นที่ลุ่มน้ำหลักและลุ่มน้ำสาขา จากการเปลี่ยนแปลงของแหล่งทรัพยากรธรรมชาติ ที่คนในพื้นที่ลุ่มน้ำได้

เรียนรู้ถึงเนื้อหาเกี่ยวกับ “ความสำคัญของทรัพยากรธรรมชาติที่มีต่อวิถีชีวิตและวัฒนธรรม” ของคนในพื้นที่ลุ่มน้ำ ที่สะท้อนถึงการพึ่งพาความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติที่เป็นแหล่งก่อเกิดวิถีชีวิตและวัฒนธรรมของชุมชน ซึ่งส่งผลต่อระดับการตระหนักร่วมกันในการรวมตัวกันเป็นเครือข่ายในการเรียนรู้ร่วมกัน ในการนำ “องค์ความรู้และภูมิปัญญา” ที่ได้เรียนรู้ผ่านกระบวนการวิจัยชาวบ้าน ในการค้นหาองค์ความรู้และภูมิปัญญาของชุมชนอย่างเป็นระบบ ในการนำมาใช้ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของชุมชน

นอกจากนี้การเรียนรู้ใน “การเคลื่อนไหวเชิงเครือข่าย” ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติภายในพื้นที่ลุ่มน้ำร่วมกัน ทั้งการเรียนรู้ในการสร้างรูปธรรมในการอนุรักษ์และการเคลื่อนไหวเรียกร้องเชิงนโยบาย ผ่านกลไกการขับเคลื่อนเชิงเครือข่ายร่วมกันภายใต้ เครือข่ายอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรมลุ่มน้ำโขง – ล้านนา ที่ได้เรียนรู้จากเคลื่อนไหวของเครือข่ายชุมชนด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติจากภายนอก

ฐานการเรียนรู้หรือแหล่งเรียนรู้ ของเครือข่ายที่นำมาสู่การเคลื่อนไหวในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่มี บริบทการพัฒนาในลุ่มน้ำ พื้นที่ของเครือข่ายชุมชนที่มีประสบการณ์ในการเคลื่อนไหว และพื้นที่ต้นแบบในการเรียนรู้ในการจัดการโดยอาศัยกลไกของเครือข่ายชุมชนสร้างให้เกิดการเรียนรู้ในลักษณะเครือข่ายที่ความรู้จากแหล่งเรียนรู้ต่างๆ มาปรับใช้ในการเคลื่อนไหวในการสร้างการตระหนักร่วมกันต่อสถานการณ์ภายในลุ่มน้ำ ประกอบด้วย (1) ชุมชนและกลุ่มคนที่ได้รับผลกระทบจากการดำเนินโครงการระเบิดแก่งในแม่น้ำโขง (2) เครือข่ายพันธมิตรในลุ่มน้ำอิงตอนต้น(3) โครงการความร่วมมือระหว่างเครือข่ายกับองค์กรจากภายนอก (4) เครือข่ายชุมชนพันธมิตรที่มีประสบการณ์ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ (5) องค์กรพัฒนาเอกชนที่ทำงานด้านสิ่งแวดล้อม และ(6) สถาบันทางวิชาการ เช่น สำนักงานเพื่อการวิจัยและพัฒนาท้องถิ่น (สกว.) ได้มาถ่ายทอดกระบวนการทำวิจัยท้องถิ่น

ในช่วงนี้เห็นได้ว่า องค์กรพัฒนาเอกชน (NGOs) และสถาบันวิชาการ เป็นกลไกที่เข้ามาเสริมสร้างการเรียนรู้ช่วงการเชื่อมร้อยเครือข่ายการเรียนรู้ภายในพื้นที่ลุ่มน้ำ เน้นการสร้างการเรียนรู้ของเครือข่ายชุมชน ผ่านกระบวนการวิจัย ในการจัดการองค์ความรู้และศึกษารวบรวมองค์ความรู้ของชุมชน โดยมีเครือข่ายแม่น้ำเอเชียตะวันออกเฉียงใต้องค์กรพัฒนาเอกชนที่นำเครื่องมือการวิจัยไต้หวันมาสร้างให้เกิดเครือข่ายการเรียนรู้ร่วมกันระหว่างชุมชนในพื้นที่ลุ่มน้ำ และสำนักงานสนับสนุนการวิจัยเพื่อท้องถิ่น (สกว.) ได้เข้ามาเสริมสร้างกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนภายใต้การดำเนินโครงการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นเชียงของ-เวียงแก่น: สังคมชายขอบท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจการเมืองในอนุภาคลุ่มน้ำโขง ซึ่งกระบวนการวิจัยที่เครือข่ายชุมชนได้เรียนรู้ร่วมกัน ทำให้เกิดการเรียนรู้อย่างเป็นระบบ แกนนำและสมาชิกชุมชนที่เข้าร่วมกระบวนการได้พัฒนาทักษะการคิดวิเคราะห์เชิงระบบ และการเกิดความเชื่อมั่นในองค์ความรู้ของชุมชนที่ได้มีการจัดการองค์ความรู้อย่างเป็นระบบที่สามารถนำมาปรับใช้ได้จริงในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติภายในพื้นที่ลุ่มน้ำ นอกจากนี้ยังสามารถนำองค์ความรู้ที่ได้มาใช้ในการสนับสนุนเคลื่อนไหวเรียกร้องเชิงนโยบายของเครือข่าย

6.1.1.3 ช่วงการขยายเครือข่ายการเรียนรู้ภายในลุ่มน้ำ

การเกิดกระบวนการเรียนรู้จากประสบการณ์และโครงการ มีแนวทางการเรียนรู้ผ่านฐานประสบการณ์ของเครือข่ายชุมชน (Experiential bases learning) ผ่านฐานประสบการณ์ที่มีอยู่ในพื้นที่ทั้งในชุมชนรูปธรรมและกลุ่มคนที่ผ่านประสบการณ์การเคลื่อนไหวที่ผ่านมา และการเรียนรู้ผ่านกิจกรรมโครงการ (Project bases learning) ที่ดำเนินการโดยเครือข่ายอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรมลุ่มน้ำโขง-ล้านนา ภายในพื้นที่ลุ่มน้ำโขงโดยได้รับการสนับสนุนงบประมาณจากองค์กรภายนอก มีโครงการฟื้นฟูชุมชนท้องถิ่นลุ่มน้ำอิงและชายฝั่งโขง ที่เน้นให้ความสำคัญกับการขยายพื้นที่รูปธรรม และการศึกษาค้นคว้าความรู้ ภูมิปัญญาของชุมชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ซึ่งเป็นการเรียนรู้อย่างเป็นระบบที่ทำให้คนในพื้นที่ลุ่มน้ำสามารถนำองค์ความรู้จากการเรียนรู้นำไปปฏิบัติในพื้นที่ของตนเองได้

วิธีการในการสร้างการเรียนรู้ในพื้นที่ที่นำไปสู่การปรับเปลี่ยนของชุมชนในการสร้างพื้นที่การเรียนรู้ในลุ่มน้ำ ที่ทำให้เกิดประสบการณ์การเรียนรู้ร่วมกันของคนในท้องถิ่น ประกอบด้วย (1) การร่วมปฏิบัติจริงในกิจกรรมโครงการที่ทางเครือข่ายได้ดำเนินการ และ (2) การแลกเปลี่ยนประสบการณ์ระหว่างพื้นที่ลุ่มน้ำ

เนื้อหาการเรียนรู้ให้ความสำคัญกับการเรียนรู้ถึงสถานการณ์การพัฒนาในลุ่มน้ำโขง เช่น กรณีโครงการสร้างเขื่อนในแม่น้ำโขงตอนบนในประเทศจีนและการสร้างเขื่อนในแม่น้ำโขงตอนล่าง ที่เป็นต้นเหตุส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตของคนในพื้นที่ลุ่มน้ำโขงและลุ่มน้ำสาขา ซึ่งสถานการณ์ผลกระทบที่เกิดขึ้นในพื้นที่เครือข่ายได้เรียนรู้การสื่อสารกับสังคมภายนอก ในการนำเสนอผลกระทบที่เกิดขึ้นกับชุมชนและแนวทางการจัดการทรัพยากรธรรมชาติโดยชุมชน ผ่านการผลิตสื่อชุดความรู้ เว็บไซต์ ชุดนิทรรศการ และวิทยุชุมชน

นอกจากนี้ชุมชนได้เรียนรู้องค์ความรู้ในการสร้างรูปธรรมในการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติ โดยอาศัยกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดทำเขตอนุรักษ์พันธุ์ปลา การจัดการป่าชุมชน แลกการปรับประยุกต์ใช้ความเชื่อและพิธีกรรมทางศาสนา มาใช้ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในชุมชน เช่น พิธีสืบชะตาแม่น้ำ การบวชป่า ซึ่งเป็นกิจกรรมที่สร้างให้เกิดสำนึกร่วมของคนในพื้นที่ลุ่มน้ำ ในการเคลื่อนไหวจัดการทรัพยากรธรรมชาติร่วมกันภายในพื้นที่ลุ่มน้ำ

ฐาน หรือ แหล่ง เรียนรู้ ที่นำไปสู่ การปรับเปลี่ยนแนวทางการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของเครือข่าย ที่นำไปสู่การเรียนรู้ร่วมกันในการจัดการแบบองค์รวมในลุ่มน้ำที่ให้ความสำคัญของความสัมพันธ์ของกลุ่มน้ำหลักและลุ่มน้ำสาขาเป็นภาพรวมเดียวกันในการเคลื่อนไหวต่อแนวการจัดการทั้งลุ่มน้ำโขง ในช่วงนี้เน้นการเรียนรู้จากฐานการเรียนรู้ที่ได้จากประสบการณ์การเคลื่อนไหวที่ผ่านมาของเครือข่าย ทั้งพื้นที่รูปธรรม องค์ความรู้ กระบวนการทำงาน และวิธีการ นำมาสร้างการเรียนรู้เพื่อขยายชุมชนและเครือข่ายชุมชนภายในพื้นที่ลุ่มน้ำโขง ประกอบด้วย (1) พื้นที่ลุ่มน้ำสาขาและลุ่มน้ำโขง (2) โครงการฟื้นฟูชุมชนท้องถิ่นลุ่มน้ำอิงตอนปลายและชายฝั่งโขง และ (3) พื้นที่รูปธรรมภายในพื้นที่ลุ่มน้ำของเครือข่าย

ในช่วงนี้เครือข่ายอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรมลุ่มน้ำโขง - ล้านนาเป็นกลไกหลักช่วงการขยายพื้นที่การเรียนรู้ภายในลุ่มน้ำ จากประสบการณ์การเคลื่อนไหวที่ผ่านมาของเครือข่ายอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรมลุ่มน้ำโขง - ล้านนา ทั้งการเรียกร้องเชิงนโยบาย

และระดับพื้นที่รูปธรรมในพื้นที่ลุ่มน้ำ ได้เกิดเครือข่ายชุมชนรูปธรรมในการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติ และเครือข่ายการเรียนรู้ระหว่างพื้นที่ลุ่มน้ำ เครือข่ายได้นำชุดประสบการณ์และองค์ความรู้ที่ได้จากกระบวนการศึกษาวิจัย มาปรับประยุกต์ใช้เป็นแนวทางในการส่งเสริมและสร้างรูปธรรมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติภายในพื้นที่ลุ่มน้ำ เป็นการขยายพื้นที่การเรียนรู้ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่ลุ่มน้ำ ทั้งในพื้นที่ชุมชนชายฝั่งโขง พื้นที่ลุ่มน้ำอิง กลุ่มชาติพันธุ์บนพื้นที่ต้นน้ำในลุ่มน้ำหงาว-งาว และลุ่มน้ำกก-เวียงหนองล่อง ภายใต้โครงการที่ทางเครือข่ายได้พัฒนาขึ้น ซึ่งรับการสนับสนุนจากองค์กรแหล่งทุนจากภายนอก เช่น สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน) สำนักงานกองทุนสนับสนุนสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.) โดยมีการกำหนดพื้นที่และวิธีการในการสร้างให้เกิดการเรียนรู้ของเครือข่ายชุมชนในพื้นที่ลุ่มน้ำอย่างเป็นระบบ ภายใต้โครงการฟื้นฟูชุมชนท้องถิ่นลุ่มน้ำอิงตอนปลายและชายฝั่งโขง และโครงการสื่อชุมชนลุ่มน้ำโขง ที่ดำเนินการโดยคนท้องถิ่นที่มีประสบการณ์การทำงานกับชุมชนมาร่วมตัวกันเป็นทีมงานในการสนับสนุนและส่งเสริมการทำงานของเครือข่าย

การดำเนินการของเครือข่ายในช่วง ส่งผลให้เกิดชุมชนรูปธรรมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติภายในชุมชน และเกิดกลไกเครือข่ายชุมชนในพื้นที่ลุ่มน้ำ ขยายครอบคลุมพื้นที่ลุ่มน้ำอิง พื้นที่ลุ่มน้ำกก-เวียงหนองล่อง และพื้นที่ลุ่มน้ำหงาว-งาว ทำให้เครือข่ายการเรียนรู้ร่วมกันระหว่างพื้นที่และการเคลื่อนไหวในแต่ละพื้นที่ลุ่มน้ำ และเกิดพลังในการเคลื่อนไหวเชิงขบวนการในระดับภาพรวมของลุ่มน้ำทั้งระบบ

6.1.1.4 ช่วงการโยงโยเครือข่ายการเรียนรู้ระหว่างพื้นที่ลุ่มน้ำ

การเกิดกระบวนการเรียนรู้แบบรวมพลังจากประสบการณ์การเคลื่อนไหว: มีแนวทางในการสร้างให้เกิดการเรียนรู้ร่วมกันที่ทำให้เกิดการเคลื่อนไหวในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำ มีการเรียนรู้ผ่านประสบการณ์ (Experiential Learning) ในการเคลื่อนไหวร่วมกันระหว่างเครือข่ายชุมชนในพื้นที่ลุ่มน้ำและเครือข่ายพันธมิตรภายนอก เป็นการเรียนรู้ที่เกิดจากการผ่านประสบการณ์ในการเข้าร่วมเคลื่อนไหวร่วมกัน และ การเรียนรู้แบบรวมพลัง (Collaborative learning) เป็นการเชื่อมโยงเครือข่ายระหว่างลุ่มน้ำในการเคลื่อนไหวเป็นขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม ทั้งภายในพื้นที่ลุ่มน้ำและระหว่างพื้นที่ลุ่มน้ำ ในการสร้างการเรียนรู้ร่วมกันกับพันธมิตรภายนอกพื้นที่ลุ่มน้ำ ทั้งลุ่มน้ำภายในประเทศภายใต้กลไกเครือข่ายลุ่มน้ำภาคเหนือที่ได้รับผลกระทบจากนโยบายการจัดการลุ่มน้ำ 25 ลุ่มน้ำ และสภาประชาชนลุ่มน้ำโขง 8 โดยเน้นการสร้างการเรียนรู้ร่วมกันผ่านกระบวนการวิเคราะห์และแลกเปลี่ยนสถานการณ์การพัฒนาในลุ่มน้ำจากองค์ความรู้และประสบการณ์ของแต่ละเครือข่าย

วิธีการสร้างกระบวนการเรียนรู้ในการโยงโยเครือข่ายการเรียนรู้ที่นำไปสู่การจัดการทรัพยากรธรรมชาติในลุ่มน้ำโขง จากการได้เรียนรู้ผ่านประสบการณ์จากการร่วมเคลื่อนไหวผ่านกลไกเครือข่ายและการปฏิบัติจริงผ่านการเป็นผู้จัดกระบวนการในการถ่ายทอด ประกอบด้วยวิธีการเรียนรู้ดังนี้ (1) การร่วมปฏิบัติการและการแลกเปลี่ยนผ่านกลไกเครือข่ายระหว่างพื้นที่ลุ่มน้ำ (2) การถ่ายทอดองค์ความรู้และชุดประสบการณ์การเคลื่อนไหวจัดการทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำ และ (3) การสื่อสารสาธารณะผ่านกิจกรรมการณรงค์เชิงนโยบาย

เนื้อหาการเรียนรู้อื่นๆเกี่ยวกับสถานการณ์การดำเนินงานนโยบายและโครงการพัฒนาในพื้นที่ลุ่มน้ำโขง ที่ส่งผลกระทบต่อชุมชนในพื้นที่ลุ่มน้ำ เช่น โครงการสร้างเขื่อนในแม่น้ำโขงตอนบนและโครงการระเบิดแก่งในแม่น้ำโขง เป็นเนื้อหาในการเรียนรู้อื่นๆถึงผลกระทบที่เกิดขึ้นภาพรวมของลุ่มน้ำโขง ที่ทำให้เกิดการรวมตัวกันระหว่างพื้นที่ลุ่มน้ำในการเรียนรู้อื่นๆในการเคลื่อนไหวร่วมกันผ่านกลไกเครือข่ายลุ่มน้ำในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำร่วมกัน เช่นการสร้างกลไกเครือข่ายลุ่มน้ำภาคเหนือ และกลไกเครือข่ายสภาประชาชนลุ่มน้ำโขง 8 จังหวัด

นอกจากนี้เครือข่ายได้เรียนรู้ถึงรูปแบบการถ่ายทอดแนวคิดผ่านแหล่งเรียนรู้ ต่อสถาบันการศึกษา หน่วยงานภายนอก องค์กรภาคประชาชน และกลุ่มคนที่ให้ความสนใจต่อแนวทางการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ และผ่านกิจกรรมโฮงเฮียนแม่น้ำโขง ที่ทางเครือข่ายสร้างมาเป็นเครื่องมือในการสร้างให้เกิดการเรียนรู้อื่นๆกันระหว่างชุมชนในเครือข่ายที่จัดเป็นแหล่งเรียนรู้ ในการเผยแพร่แนวทางการจัดการอย่างเป็นรูปธรรมในการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติโดยคนในชุมชน ทั้งการจัดการเขตอนุรักษ์พันธุ์ปลาในแม่น้ำ การจัดการป่าชุมชน เป็นต้น

ฐานหรือแหล่งการเรียนรู้ ของเครือข่ายจึงขยายออกไปสู่ภายนอกกลุ่มน้ำ ทั้งระดับลุ่มน้ำภาคเหนือ ลุ่มน้ำโขงทั้งในภาคเหนือและภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ในภาพรวมที่กว้างขึ้น ดังนี้

(1) สถานการณ์ผลกระทบที่เกิดขึ้นในพื้นที่ลุ่มน้ำโขงและลุ่มน้ำภาคเหนือ (2) แหล่งเรียนรู้ภายในพื้นที่ชุมชนของเครือข่าย (3) กิจกรรมโฮงเฮียนแม่น้ำโขง (4) เครือข่ายลุ่มน้ำภาคเหนือ และ(5) สภาประชาชนลุ่มน้ำโขง 8 จังหวัด

ในช่วงนี้ สภาประชาชนลุ่มน้ำและเครือข่ายลุ่มน้ำภาคเหนือเป็นกลไกเสริมช่วงการโยงโยเครือข่ายการเรียนรู้อื่นๆระหว่างพื้นที่ลุ่มน้ำ โดยเครือข่ายอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรมลุ่มน้ำโขง-ล้านนาได้เข้าร่วมขับเคลื่อนกลไก การเชื่อมประสานการเคลื่อนไหวในภาพรวมระดับประเทศ ทั้งเครือข่ายลุ่มน้ำภาคเหนือและสภาประชาชนลุ่มน้ำโขง 8 จังหวัด ที่ทำให้เครือข่ายชุมชนในพื้นที่ลุ่มน้ำได้เรียนรู้อื่นๆร่วมกับเครือข่ายพันธมิตรภายนอกในการเคลื่อนไหวร่วมกันในการเรียกร้องและสื่อสารต่อพื้นที่สาธารณะ ทั้งระดับการจัดการลุ่มน้ำในประเทศและระหว่างประเทศในอนุภาคลุ่มน้ำโขง ผ่านกลไกเครือข่ายลุ่มน้ำภาคเหนือและสภาประชาชนลุ่มน้ำโขง 8 จังหวัด ที่เข้ามาสนับสนุนและส่งเสริมให้เครือข่ายชุมชนในพื้นที่ลุ่มน้ำโขงได้แลกเปลี่ยนเรียนรู้อื่นๆกับเครือข่ายชุมชนอื่นในพื้นที่ลุ่มน้ำภาคเหนือและเครือข่ายชุมชนพื้นที่ลุ่มน้ำโขงในภาคอีสาน ในการร่วมกันเคลื่อนไหวนำเสนอแนวทางการจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืนโดยกระบวนการมีส่วนร่วม องค์ความรู้ ภูมิปัญญาของชุมชนท้องถิ่น และการเสนอข้อเรียกร้องเชิงนโยบายในการจัดการลุ่มน้ำต่อพื้นที่สาธารณะ เพื่อสะท้อนถึงผู้รับผิดชอบในการกำหนดนโยบายและโครงการพัฒนาในลุ่มน้ำโขงทั้งภายในประเทศและระหว่างประเทศในอนุภาคลุ่มน้ำโขง

นอกจากนี้จากการวิเคราะห์กระบวนการเรียนรู้ ผ่าน แนวคิดการเรียนรู้ปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (PLA) ต่อองค์ประกอบกระบวนการเรียนรู้ และการวิเคราะห์ผ่านแนวคิดผู้กระทำการ (Agency)ในการปฏิบัติการ (Practice) ในแต่ละช่วงการเรียนรู้ประกอบด้วย 1) การก่อรูปการเรียนรู้ 2) การเชื่อมร้อยเครือข่ายการเรียนรู้ 3) การขยายเครือข่ายการเรียนรู้ภายในลุ่มน้ำ และ 4) การโยงโยเครือข่ายการเรียนรู้อื่นๆระหว่างพื้นที่ลุ่มน้ำ พบว่า กระบวนการเรียนรู้ ของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม

แบบใหม่ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำ ในแต่ละช่วงของการเคลื่อนไหวในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในลุ่มน้ำโขง ที่ส่งผลการเรียนรู้ของผู้กระทำการ กลุ่มผู้กระทำการ เครือข่ายผู้กระทำการในพื้นที่ลุ่มน้ำ และเครือข่ายผู้กระทำการระหว่างพื้นที่ลุ่มน้ำ มีลักษณะการก่อเกิดที่แตกต่างและเหมือนกันนั้น ขึ้นอยู่กับระดับของพัฒนาการเรียนรู้ของผู้กระทำการ และสถานการณ์ปัญหาที่เกิดขึ้นทั้งในพื้นที่ลุ่มน้ำและระหว่างพื้นที่ลุ่มน้ำ ซึ่งกระบวนการเรียนรู้จึงเป็นทั้ง *เครื่องมือวิธีการ และเป้าหมาย* ในการพัฒนาผู้กระทำการให้เป็นผู้กระทำการที่มีความสามารถในการเปลี่ยนแปลง ต่อการสร้างรูปธรรมในการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติและการออกไปเคลื่อนไหวเรียกร้องกระบวนการมีส่วนร่วมในการกำหนดแนวทางและนโยบายการพัฒนาลุ่มน้ำภายในประเทศและระหว่างประเทศในลุ่มน้ำโขง ที่คงไว้ซึ่งพื้นที่ทางสังคมและแนวคิดการจัดการทรัพยากรธรรมชาติโดยชุมชนท้องถิ่นในพื้นที่ลุ่มน้ำ

กระบวนการเรียนรู้ของเครือข่ายชุมชนที่ส่งผลต่อพลวัตการเคลื่อนไหวจากกลุ่มคนในพื้นที่ลุ่มน้ำ จนกลายเป็นการรวมตัวกันเป็นเครือข่ายระหว่างพื้นที่ที่ออกมาเคลื่อนไหวเป็นขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมแบบใหม่ ที่ให้ความสำคัญกับการสร้างกระบวนการเรียนรู้ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่ลุ่มน้ำและการนำองค์ความรู้ท้องถิ่นมาเป็นข้อมูลในการนำเสนอต่อสังคมภายนอก เพื่อสร้างการยอมรับต่อแนวทางการจัดการทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำ ที่ให้ความสำคัญต่อกระบวนการมีส่วนร่วมและองค์ความรู้ ภูมิปัญญาท้องถิ่น ของชุมชนท้องถิ่นในพื้นที่ลุ่มน้ำ เป็นผลจากการปฏิบัติการ (Practice) ในการเสริมสร้างให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมแบบใหม่ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำโขง ซึ่งในแต่ละช่วงการเรียนรู้มีลักษณะที่แตกต่างและเหมือนกัน แต่ระดับความเข้มข้นของกระบวนการเรียนรู้ในแต่ละช่วงจะมีความแตกต่างในวิธีการและเนื้อหา ซึ่งในแต่ละช่วงของการเรียนรู้ พบว่าระดับความเข้มข้นของกระบวนการเรียนรู้ที่ทำให้ผู้กระทำการมีระดับความรู้เชิงปฏิบัติการ (Knowledge of practice) นั้น แบ่งออกเป็น 3 ระดับ ประกอบด้วย ระดับ ที่ 1 ระดับปรากฏการณ์ (Phenomenological level) ได้แก่ ช่วงการก่อรูปการเรียนรู้และช่วงการเชื่อมโยงเครือข่ายการเรียนรู้ ระดับที่ 2 ความรู้ที่มีการจัดระบบแบบแผน (objective knowledge หรือ model) ได้แก่ ช่วงการขยายเครือข่ายการเรียนรู้ภายในพื้นที่ลุ่มน้ำ และระดับที่ 3 ความรู้ระดับยุทธวิธี (Strategy) เป็นความรู้ที่ใช้ต่อต้านแบบจำลองหรือโครงสร้างทางสังคม ได้แก่ ช่วงการโยงใยเครือข่ายการเรียนรู้ระหว่างพื้นที่ลุ่มน้ำ

การปฏิบัติการในการเสริมสร้างให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมแบบใหม่ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำ มีความสัมพันธ์กับการก่อเกิดกระบวนการเรียนรู้ในแต่ละช่วงของการเคลื่อนไหวในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำโขง จากการศึกษาหลักการสำคัญของการสร้างให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ ต่อผู้กระทำการในพื้นที่ลุ่มน้ำ ประกอบด้วย กระบวนการมีส่วนร่วม (Participant Process) การปฏิบัติและเรียนร่วมกันผ่านกระบวนการกลุ่ม (Group learning Process) และวิธีการเรียนรู้ที่ (Methodology and Systemic Learning) ให้ความสำคัญกับการสร้างให้เกิดการเรียนรู้ระหว่างกันของผู้เข้าร่วมกระบวนการในการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ การวิเคราะห์ การอภิปรายแสดงความคิดเห็นจากทุกคนที่เกี่ยวข้องในการกำหนดแนวทางและการปฏิบัติการในการเคลื่อนไหวจัดการทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำร่วมกัน ซึ่งในแต่ละช่วงของการเรียนรู้จะมีระดับและการปรับใช้วิธีการที่แตกต่างกัน

การเสริมสร้างให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันต่อผู้กระทำการ กลุ่มผู้กระทำการ เครือข่ายผู้กระทำการในพื้นที่ลุ่มน้ำและระหว่างพื้นที่ลุ่มน้ำ ในการออกมาเคลื่อนไหวในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ลุ่มน้ำโขง นั้นผู้กระทำการ (Agency) ที่เข้ามาเป็นกลไกในการขับเคลื่อนให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ร่วมกัน มีวิธีการเรียนรู้ที่ผู้กระทำการ สร้างให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันของคนในลุ่มน้ำ ต้องให้ความสำคัญต่อความเหมาะสมของระดับการรับรู้และบริบทของผู้กระทำการในพื้นที่ลุ่มน้ำ เช่น การแลกเปลี่ยนและวิเคราะห์ร่วมกัน การศึกษาพื้นที่ต้นแบบ การลงมือปฏิบัติร่วมกัน กิจกรรมโครงการ การแลกเปลี่ยนประสบการณ์ระหว่างพื้นที่ การสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ การจัดการองค์ความรู้ การถ่ายทอด และการสื่อสารสาธารณะ เป็นวิธีการเรียนรู้ที่สร้างให้เกิดผู้กระทำการที่มีความสามารถในการออกมาเคลื่อนไหวในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำทั้งในระดับพื้นที่ลุ่มน้ำและระดับการเคลื่อนไหวเชิงนโยบายระหว่างลุ่มน้ำ

สำหรับการเสริมสร้างให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ต้องให้ความสำคัญกับกระบวนการกลุ่มในการเรียนรู้ร่วมกันผ่านการร่วมตัวกันของกลุ่มคนในชุมชน เครือข่ายภายในพื้นที่ลุ่มน้ำและเครือข่ายระหว่างพื้นที่ลุ่มน้ำ ที่เน้นกระบวนการมีส่วนร่วมจากคนที่หลากหลาย จากชุมชนที่ครอบคลุมลุ่มน้ำ และกระตุ้นให้เกิดการเรียนรู้ระหว่างกันเองผ่านประสบการณ์และองค์ความรู้ของแต่ละคน และเน้นการสร้างการปฏิสัมพันธ์ในการเรียนรู้ร่วมกันผ่านการลงมือปฏิบัติแลกเปลี่ยนและวิเคราะห์ร่วมกัน

เนื้อหา/องค์ความรู้ในการเรียนรู้ร่วมกัน เป็นเนื้อหาองค์ความรู้สมัยใหม่ที่เรียนรู้จากภายนอก ต้องนำมาใช้ร่วมกับเนื้อหาองค์ความรู้ที่ได้จากต้นทุนทางสังคมและวัฒนธรรมที่มีอยู่ในพื้นที่ลุ่มน้ำ ที่ต้องอาศัยการรื้อฟื้นและการผลิตซ้ำ ผ่านกระบวนการศึกษาและการปรับประยุกต์ใช้ร่วมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างเป็นรูปธรรม

6.1.1 แนวทางกระบวนการเรียนรู้ของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมแบบใหม่ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำ

6.1.1.1 แนวทางการสร้างการปฏิบัติการ (Practices) การเรียนรู้ร่วมกัน

ประกอบด้วย

1) การสร้างการรับรู้ต่อสถานการณ์ปัญหาในพื้นที่ลุ่มน้ำ การสร้างให้เกิดการรวมตัวของผู้กระทำการหรือคนในพื้นที่ลุ่มน้ำในการออกมาเคลื่อนไหวในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ในช่วงแรกที่เกิดสถานการณ์ปัญหาขึ้นในพื้นที่ ต้องมีการเปิดพื้นที่ในการพูดคุยแลกเปลี่ยนข้อมูลเชิงสถานการณ์ของผลกระทบและสาเหตุที่เกิดขึ้นต่อชุมชนหรือวิถีชีวิตของคนในพื้นที่ เพื่อให้ทุกคนได้รับรู้ข้อมูลและเข้าใจต่อสภาพปัญหาที่เกิดขึ้น ซึ่งเป็นการกระตุ้นและสร้างความตระหนักถึงความสำคัญของการรวมตัวกัน ในการวิเคราะห์หาแนวทางในการแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นร่วมกัน

2) การสร้างประสบการณ์จากการลงมือปฏิบัติร่วมกัน การปฏิบัติการในการสร้างประสบการณ์ร่วมจากการลงมือปฏิบัติร่วมกันของกลุ่มคนที่ได้มีการรวมตัวกันในพื้นที่ลุ่มน้ำ เน้นการสร้างประสบการณ์ที่นำไปสู่ความเข้าใจต่อแนวคิดและแนวทางการเคลื่อนไหวในการจัดการ

ทรัพยากรธรรมชาติร่วมกัน โดยการเน้นลงมือปฏิบัติร่วมกันผ่านการสร้างรูปธรรมในการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติในระดับชุมชนและการร่วมปฏิบัติการเคลื่อนไหวเรียกในระดับเครือข่าย โดยมีรูปแบบการสร้างประสบการณ์ร่วมกันที่ทำให้เกิดการเรียนรู้ร่วมกันของคนในพื้นที่ลุ่มน้ำ

3) การสร้างเครือข่ายการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างชุมชนภายในพื้นที่ลุ่มน้ำ หลังจากเกิดการรวมตัวกันของชุมชนในพื้นที่ลุ่มน้ำเป็นเครือข่ายชุมชนในการออกมาเคลื่อนไหวร่วมกันระหว่างพื้นที่ลุ่มน้ำแล้ว นอกจากนี้ต้องเสริมสร้างให้เกิดเครือข่ายการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกันจากฐานประสบการณ์ของแต่ละพื้นที่ที่มีจุดเด่นแตกต่างกัน เพื่อให้เกิดการเรียนรู้ในการนำประสบการณ์ความสำเร็จของชุมชนอื่นๆ ไปปรับใช้ ผ่านกิจกรรมของเครือข่ายในการเชื่อมโยงให้เกิดการเรียนรู้การแลกเปลี่ยนประสบการณ์ ระหว่างพื้นที่เครือข่ายลุ่มน้ำที่เข้มแข็งและมีพัฒนาการเคลื่อนไหวที่เป็นรูปธรรมที่สามารถนำไปปรับใช้ได้กับพื้นที่เครือข่ายลุ่มน้ำที่กำลังมีการร่วมตัวกัน

4) การจัดการความรู้ของชุมชนในเครือข่าย เป็นการสร้างการเรียนรู้ร่วมกันในการจัดระบบองค์ความรู้ของชุมชน ผ่านกระบวนการวิจัยชาวบ้านและวิจัยเพื่อท้องถิ่น โดยให้คนในชุมชนเป็นนักวิจัยหลักในการศึกษาองค์ความรู้ของตนเอง โดยอาศัยกระบวนการวิจัยในการค้นหาและถอดองค์ความรู้ที่มีอยู่ในชุมชน ซึ่งการจัดการความรู้ของชุมชนผ่านการวิจัยทำให้ผู้เข้าร่วมเป็นนักวิจัยได้เกิดกระบวนการเรียนรู้จากกระบวนการศึกษา ตั้งแต่การคิดประเด็นในการศึกษาร่วมกัน การเก็บรวบรวมข้อมูล การแลกเปลี่ยน การวิเคราะห์และสังเคราะห์ข้อมูลที่ได้จากการศึกษา เป็นการพัฒนาศักยภาพของนักวิจัยชาวบ้านให้เกิดกระบวนการคิดและการเรียนรู้อย่างเป็นระบบ

5) การเชื่อมโยงเครือข่ายภาคีพันธมิตรในการขับเคลื่อนกลไกการเรียนรู้ร่วมกันในการเคลื่อนไหวจัดการทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำ การเชื่อมโยงเครือข่ายพันธมิตรระหว่างพื้นที่ลุ่มน้ำที่มีการเคลื่อนไหวในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำ ให้เกิดการเรียนรู้ร่วมกันผ่านการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ เพื่อการเคลื่อนไหวร่วมกันนั้น เนื่องจากสถานการณ์ผลกระทบจากโครงการและนโยบายการพัฒนาที่ขยายวงกว้างครอบคลุมทั้งพื้นที่ลุ่มน้ำทั้งในระดับประเทศและระหว่างประเทศ เครือข่ายไม่สามารถเคลื่อนไหวได้เพียงลำพังต้องอาศัยพลังจากภาคีเครือข่ายพันธมิตรที่ทำงานด้านการจัดการทรัพยากรเข้ามาช่วยขับเคลื่อนเรียกร้องเชิงนโยบายโดยอาศัยฐานประสบการณ์และพื้นที่ของแต่ละเครือข่ายมาสนับสนุนการเคลื่อนไหว โดยอาศัยการสร้างกลไกร่วมกันในการกำหนดแนวทางในการเรียนรู้ระหว่างเครือข่ายพื้นที่ลุ่มน้ำและการเคลื่อนไหวรณรงค์เชิงนโยบายร่วมกัน

6) การถ่ายทอดแนวคิด องค์ความรู้ วิธีการ และกระบวนการในการเคลื่อนไหวในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในลุ่มน้ำ โดยการถ่ายทอดผ่านกิจกรรมโฮงเฮียนแม่น้ำโขงสถาบันองค์ความรู้ท้องถิ่น ที่ทางเครือข่ายสร้างขึ้นเป็นแหล่งเรียนรู้ในการถ่ายทอดแนวคิด องค์ความรู้ วิธีการ และการบวนการทำงานจากประสบการณ์การเคลื่อนไหวที่ผ่านมาของเครือข่าย ซึ่งมีแกนนำเครือข่าย แกนนำชุมชน เป็นผู้จัดกระบวนการในการถ่ายทอด ให้แก่เครือข่ายชุมชนภายในพื้นที่ลุ่มน้ำโขง ภาคีเครือข่ายพันธมิตร และองค์กรภายนอกที่สนใจเข้ามาแลกเปลี่ยนเรียนรู้ผ่านกิจกรรมการศึกษาดูงาน

6.1.1.2 แนวทางการเสริมสร้างกระบวนการเรียนรู้ของผู้กระทำการ (Agency) ในการเคลื่อนไหวจัดการทรัพยากรธรรมชาติในลุ่มน้ำ

สำหรับการเกิดขึ้นของผู้กระทำการ ในการเคลื่อนไหวในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่ลุ่มน้ำโขง จากการวิเคราะห์กลไกที่เข้ามาขับเคลื่อนให้เกิดการเรียนรู้ร่วมกันในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ พบว่า ผู้กระทำการในขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมแบบใหม่ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำโขง ประกอบด้วยผู้กระทำการที่เคลื่อนไหวอยู่ในลุ่มน้ำ และผู้กระทำการจากภายนอกลุ่มน้ำ ที่เข้ามาสนับสนุนและเสริมสร้างให้เกิดการเคลื่อนไหวร่วมกันของคนในพื้นที่ลุ่มน้ำในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในลุ่มน้ำ

- ผู้กระทำการภายในพื้นที่ลุ่มน้ำ มีพัฒนาการรวมตัวกันตั้งแต่ระดับกลุ่มชุมชน และเครือข่ายที่ออกมาเคลื่อนไหวในแต่ละพื้นที่ลุ่มน้ำของตนเอง ซึ่งผู้กระทำการภายในพื้นที่ลุ่มน้ำที่ประกอบด้วย แกนนำชุมชน แกนนำเครือข่ายพื้นที่ และแกนนำเครือข่ายในภาพรวมของขบวนการเคลื่อนไหว มีพัฒนาการในการเกิดขึ้นจากผู้กระทำการ (Actor) ในพื้นที่ที่ผ่านการเรียนรู้และประสบการณ์การเคลื่อนไหวต่างๆร่วมกัน จนพัฒนากลายเป็นผู้กระทำการ (Agency) ที่มีความสามารถในการสร้างการเปลี่ยนแปลงทั้งในระดับพื้นที่รูปธรรมและการเคลื่อนไหวเชิงนโยบาย ซึ่งการเกิดขึ้นของผู้กระทำการที่เข้ามามีบทบาทในการกำหนดแนวทางและสร้างการรวมตัวกันของกลุ่มคนในพื้นที่ลุ่มน้ำในแต่ละช่วงเวลาของการเคลื่อนไหวในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในลุ่มน้ำที่แตกต่างกันภายในพื้นที่ลุ่มน้ำ

ผู้รู้ในพื้นที่ลุ่มน้ำ ผู้กระทำการที่เข้ามากระตุ้นและสร้างให้เกิดการรวมกลุ่มในการเรียนรู้ร่วมกันของคนในพื้นที่ลุ่มน้ำ ในการเคลื่อนไหวในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติทั้งในลักษณะ กลุ่ม ชุมชน และเครือข่ายชุมชน เกิดจากคนในท้องถิ่นที่ตระหนักถึงผลกระทบจากการได้รับรู้ข้อมูลเกี่ยวกับโครงการพัฒนาขนาดใหญ่และนโยบายการพัฒนาที่ลงมาในพื้นที่ลุ่มน้ำ

กลุ่มคนในพื้นที่ลุ่มน้ำ กลุ่มผู้กระทำการเหล่านี้ เกิดจากการได้เข้าร่วมเรียนรู้ในการเคลื่อนไหวและการสร้างรูปธรรมในการอนุรักษ์ จากฐานเรียนรู้ของโครงการแม่น้ำและชุมชนที่ดำเนินการอยู่ภายในพื้นที่ลุ่มน้ำอิงที่เข้าสนับสนุนและเสริมสร้างกระบวนการเรียนรู้ของกลุ่มผู้กระทำการ และฐานการเรียนรู้ร่วมกันผ่านกิจกรรมโครงการของกลุ่มรักษะเชียงของเองภายในกลุ่ม

เครือข่ายผู้กระทำการในการเคลื่อนไหวในพื้นที่ การรวมตัวกันของกลุ่มผู้กระทำการต่างๆที่มีอยู่ในพื้นที่ลุ่มน้ำหลักและลุ่มน้ำย่อย เป็นเครือข่ายผู้กระทำการ ภายใต้กลไก “เครือข่ายอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรมลุ่มน้ำโขง-ล้านนา” ร่วมกันเพื่อเป็นกลไกในการขับเคลื่อนในภาพรวมของลุ่มน้ำโขง ในการเสริมสร้างการเรียนรู้และขยายพื้นที่การปฏิบัติการให้ครอบคลุมพื้นที่ลุ่มน้ำโขงทั้งระบบ

- ผู้กระทำการจากภายนอกพื้นที่ลุ่มน้ำ เป็นผู้กระทำการที่มีลักษณะการรวมตัวแบบ องค์กร สถาบัน กลุ่ม เครือข่ายชุมชน ที่ทางเครือข่ายได้แสวงหาและเชื่อมเป็นพันธมิตรเข้ามาหนุนเสริมกระบวนการและรวมเคลื่อนไหวร่วมกัน ประกอบด้วย

องค์กรพัฒนาเอกชน(NGOs) ที่ทำงานด้านทรัพยากรที่เข้ามาหนุนเสริมกระบวนการเรียนรู้ของชุมชน จากประสบการณ์การสนับสนุนกระบวนการทำงานของชุมชนที่ได้รับผลกระทบจากโครงการพัฒนาขนาดใหญ่ของรัฐ

สถาบันทางวิชาการ ที่เน้นเสริมสร้างกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนโดยเน้น การสร้างการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน ในการเป็นนักวิจัยหลักในการจัดการความรู้ผ่าน กระบวนการวิจัยท้องถิ่น ที่ทำให้เกิดผู้กระทำการในชุมชนที่มีความสามารถในการออกมาเคลื่อนไหว ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติร่วมกัน

เครือข่ายชุมชนพันธมิตร ที่เคลื่อนไหวในประเด็นการจัดการ ทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำที่ได้รับผลกระทบจากโครงการและนโยบายการพัฒนาของรัฐเป็นเครือข่าย ผู้กระทำการ ที่ทางเครือข่ายได้ประสานความร่วมมือและแลกเปลี่ยนประสบการณ์ร่วมกันในการ เคลื่อนไหวณรงค์เชิงนโยบาย ที่ได้รับผลกระทบเช่นเดียวกันจากนโยบายหรือโครงการพัฒนาในพื้นที่ ลุ่มน้ำ เพื่อสร้างพลังในการเคลื่อนไหวเชิงขบวนการให้เกิดขึ้นในภาพรวมของกลุ่มน้ำ

6.1.1.3 แนวทางการสร้างพื้นที่การเรียนรู้ โดยการขยายสนาม (Field) หรือพื้นที่ ทางสังคม (Social space) ผ่านกลไกทางสังคม

สนามหรือพื้นที่ทางสังคม คือพื้นที่ในการแย่งชิงแนวทางในการจัดการ ทรัพยากรธรรมชาติระหว่างชุมชนในพื้นที่ลุ่มน้ำและผู้ดำเนินโครงการพัฒนารัฐบาลภายในประเทศ และรัฐข้ามชาติ ที่เข้ามาดำเนินนโยบายและสนับสนุนการดำเนินโครงการ ในพื้นที่ลุ่มน้ำโขงและลุ่ม น้ำสาขาของลุ่มน้ำโขง เป็นพื้นที่ปฏิบัติการของเครือข่ายในการเคลื่อนไหวเพื่อสร้างการรวมตัวกันของ กลุ่มผู้กระทำการ และเครือข่ายผู้กระทำการในพื้นที่ลุ่มน้ำตั้งแต่ระดับพื้นที่ชุมชน เครือข่ายลุ่มน้ำ เครือข่ายพื้นที่ระหว่างลุ่มน้ำ เป็นการสร้างพื้นที่การเรียนรู้ร่วมกันที่ทำให้เกิดการรวมตัวกันของ ผู้กระทำการในการออกมาเคลื่อนไหวในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ตั้งแต่ระดับการรวมตัวกัน ของกลุ่มคนภายในพื้นที่ลุ่มน้ำ ทั้งการรวมตัวกันเป็นกลุ่ม การรวมตัวกันในชุมชน เครือข่ายชุมชน เครือข่ายชุมชนระหว่างพื้นที่ลุ่มน้ำ และเครือข่ายชุมชนระหว่างพื้นที่ลุ่มน้ำ ในการออกมาเคลื่อนไหว ร่วมกันในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำ ดังนี้

1) การสร้างการรวมตัวกันของคนกลุ่มคนและชุมชนในพื้นที่ลุ่มน้ำ เป็นการ สร้างให้เกิดการเรียนรู้ร่วมกันของคนในพื้นที่ลุ่มน้ำ ที่นำมาสู่การรวมตัวกันในการเคลื่อนไหวในการ จัดการทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่ของตัวเองภายในพื้นที่ลุ่มน้ำ โดยอาศัยการสร้างการรับรู้และเข้าใจ ต่อสถานการณ์ปัญหาของผลกระทบที่จะเกิดขึ้นต่อคนในพื้นที่ลุ่มน้ำ และการสร้างการเรียนรู้ใน กระบวนการมีส่วนร่วมของคนในพื้นที่ลุ่มน้ำในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติร่วมกัน

2) การขยายพื้นที่เครือข่ายชุมชนในพื้นที่ลุ่มน้ำ การเกิดขึ้นของกลุ่มคน ชุมชน ในแต่ละพื้นที่ลุ่มน้ำที่มีการเคลื่อนไหวอยู่ในพื้นที่ของตนเองในการสร้างรูปธรรมในการอนุรักษ์ และฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติ เพื่อให้ครอบคลุมทั้งพื้นที่ลุ่มน้ำในการเรียนรู้ร่วมกันระหว่างชุมชนใน การเคลื่อนไหวในภาพรวมของกลุ่มน้ำ ในการเสนอความต้องการเชิงนโยบายและการขยายพื้นที่ รูปธรรมในระดับชุมชน โดยอาศัยกลไกเครือข่ายในการขับเคลื่อนให้เกิดการเรียนรู้ร่วมกันของชุมชน ภายในพื้นที่ลุ่มน้ำ โดยอาศัยการสร้างการเรียนรู้ร่วมกันผ่านเวทีการประชุม การจัดสัมมนา เวที สาธารณะภายในพื้นที่ลุ่มน้ำ กิจกรรมเกี่ยวกับการอนุรักษ์ และการเคลื่อนไหวร่วมกันเชิงการณรงค์ เชิงนโยบาย

3) การสร้างเครือข่ายระหว่างพื้นที่ลุ่มน้ำ ในการเคลื่อนไหรร่วมกันในภาพรวมของกลุ่มน้ำโขง เกิดจากปัจจัยบริบทการพัฒนาในกลุ่มน้ำโขงที่ส่งผลให้เกิดการขยายพื้นที่กระทบทั้งลุ่มน้ำโขงและลุ่มน้ำสาขา ทั้งจากโครงการระเบิดเกาะแก่งในแม่น้ำโขง โครงการสร้างเขื่อนในแม่น้ำโขงตอนบนของรัฐบาลจีน และโครงการผันน้ำก๊ก อิง น่าน ทำให้การเคลื่อนไหรร่วมกันเพียงเครือข่ายใดเครือข่ายหนึ่งเพียงลำพังไม่มีพลังมากพอในการเคลื่อนไหรร่วมกันโดยนโยบายและโครงการพัฒนาขนาดใหญ่จากการดำเนินการของรัฐข้ามชาติ จึงได้มีการรวมตัวกันระหว่างพื้นที่ลุ่มน้ำในการเรียนรู้ร่วมกันถึงสถานการณ์การพัฒนาในกลุ่มน้ำโขง การสร้างรูปธรรมในการเคลื่อนไหรร่วมกันระดับพื้นที่และการณรงค์เคลื่อนไหรร่วมกัน

4) การสร้างพื้นที่การเคลื่อนไหรร่วมกันระหว่างพื้นที่ลุ่มน้ำ เพื่อขยายพื้นที่ในการเคลื่อนไหรร่วมกันในระดับชาติและระหว่างประเทศ โดยการเชื่อมประสานเครือข่ายภายนอกผ่านการเปิดเวทีสาธารณะในการแลกเปลี่ยนสถานการณ์การพัฒนาในกลุ่มน้ำโขงและลุ่มน้ำภายในประเทศ และการสร้างกลไกในการเคลื่อนไหรร่วมกัน ซึ่งเป็นสร้างให้เกิดภาพรวมของขบวนการเคลื่อนไหรร่วมกันที่ครอบคลุมพื้นที่ลุ่มน้ำในภาพรวมที่กว้างขึ้นในการเคลื่อนไหรร่วมกันทำให้เกิดอำนาจในการต่อรองต่อแนวคิดการจัดการจัดการของรัฐบาลในประเทศและรัฐบาลข้ามชาติในอนุภาคลุ่มน้ำโขง และทำให้เกิดการยอมรับต่อแนวคิดและแนวทางการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนมากขึ้นจากการเคลื่อนไหรร่วมกัน และเผยแพร่ผ่านกลไกร่วมกันในการสร้างการรับรู้และเข้าใจต่อสาธารณะในภาพรวมของกลุ่มน้ำ

6.1.1.4 แนวทางการสร้างแนวคิดการจัดการทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำ โดยการหล่อหลอมฮาบิตัส (Habitus) ผ่านเนื้อหาและองค์ความรู้ต่อผู้กระทำการ ดังนี้

1) การสร้างสำนึกร่วมในการรวมกลุ่มของคนในพื้นที่ลุ่มน้ำ ในการออกมามีส่วนร่วมในการเคลื่อนไหรร่วมกันในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่ลุ่มน้ำนั้น ผู้กระทำการที่ออกมากระตุ้นให้คนในพื้นที่ลุ่มน้ำเกิดการรวมตัวกันในการเรียนรู้ร่วมกันในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ เน้นกระตุ้นให้กลุ่มคนหรือคนในชุมชน ได้เกิดความรู้สึกร่วมในการเป็นเจ้าของทรัพยากรธรรมชาติที่ตนเองอาศัยใช้ประโยชน์ และสร้างให้เกิดความเข้าใจถึงความสัมพันธ์ระหว่างคนและระบบนิเวศในพื้นที่ลุ่มน้ำที่กระตุ้นให้เกิดสำนึกถึงความสำคัญของทรัพยากรธรรมชาติที่มีต่อคนในพื้นที่ลุ่มน้ำ ที่ทำให้คนในพื้นที่ลุ่มน้ำได้เกิดความตระหนักร่วมกันในการรวมตัวกันในการแก้ปัญหาโดยการเคลื่อนไหรร่วมกันในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติทั้งการสร้างรูปธรรมในการอนุรักษ์และการเคลื่อนไหรร่วมกันในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติที่มีส่วนร่วมต่อโครงการพัฒนาลุ่มน้ำที่ลงมาในพื้นที่ ดังนี้

2) การเกิดความตระหนักร่วมกันในการออกมารวมตัวกันในการเคลื่อนไหรร่วมกันในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติภายในชุมชนและภาพรวมของกลุ่มน้ำของผู้กระทำการหรือคนในพื้นที่ลุ่มน้ำ การสร้างให้เกิดการเรียนรู้ร่วมกันของกลุ่มผู้กระทำการที่มีการรวมตัวกันนั้น ผ่านกระบวนการเรียนรู้ในการหล่อหลอมให้กลุ่มผู้กระทำการได้เกิดฮาบิตัสหรือจิตสำนึกร่วมกัน สร้างให้เกิดฐานความคิดความเชื่อร่วมกัน ในประเด็น 1) กระบวนการกลุ่มในการแก้ปัญหาร่วมกัน 2) การมีส่วนร่วมของคนในชุมชน 3) การเปลี่ยนแปลงเกิดจากการลงมือปฏิบัติ 4) การให้คุณค่าต่อองค์ความรู้และภูมิปัญญาของชุมชน ที่เสริมและสนับสนุนการเคลื่อนไหรร่วมกันในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่ลุ่มน้ำ

3) การสร้างการเคลื่อนไหวของกลุ่มและเครือข่ายผู้กระทำการร่วมกัน ในแต่ละพื้นที่ลุ่มน้ำ อย่างการเคลื่อนไหวในพื้นที่ลุ่มน้ำโขงของ เครือข่ายชุมชนในพื้นที่ลุ่มน้ำอิง พื้นที่ชายฝั่งโขง พื้นที่ลุ่มน้ำกก-เวียงหนองล่อง และพื้นที่ลุ่มน้ำหาว-งาว เป็นการรวมตัวกันของกลุ่มคน และชุมชนในพื้นที่ลุ่มน้ำของตนเอง ในแต่ละส่วนของลุ่มน้ำโขง แต่สถานการณ์ปัญหาจากการดำเนินโครงการพัฒนาลุ่มน้ำภายใต้นโยบายการพัฒนาลุ่มน้ำในระดับประเทศและจากรัฐข้ามชาติในลุ่มน้ำโขง ทำให้มีการรวมตัวกันเป็นเครือข่ายการเคลื่อนไหวเชิงขบวนการร่วมกันทั้งภายในพื้นที่ลุ่มน้ำและการแสวงหาเครือข่ายพันธมิตรระหว่างลุ่มน้ำ ซึ่งแกนนำเครือข่าย แกนนำเครือข่ายพื้นที่ และแกนนำชุมชน ที่มารวมตัวกันภายใต้กลไกเครือข่ายอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรมลุ่มน้ำโขง-ล้านนา มีมุมมองและแนวคิดที่เชื่อในเรื่องของ การมองแบบองค์รวมทั้งลุ่มน้ำและ การศรัทธาต่อแนวทางการเคลื่อนไหวเชิงเครือข่าย ที่ทำให้เกิดการปฏิบัติการของเครือข่ายในการเชื่อมโยงและรวมตัวกันในการเคลื่อนไหวร่วมกันระหว่างเครือข่ายภายในพื้นที่ลุ่มน้ำและภายนอกลุ่มน้ำกับเครือข่ายพันธมิตรต่างๆ เป็นการเคลื่อนไหวในเชิงขบวนการในภาพรวมของลุ่มน้ำที่แสดงออกในระดับประเทศและระหว่างประเทศ

6.1.1.5 แนวทางการสะสมและแสวงหาทุน (Capital) ในการสร้างเสริมกระบวนการเรียนรู้

ผู้กระทำการในขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมแบบใหม่ในพื้นที่ลุ่มน้ำได้พยายามสะสมและแสวงหาทุนมาสนับสนุนการเรียนรู้ในการเคลื่อนไหวในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในลุ่มน้ำ ตั้งแต่ระดับชุมชน เครือข่ายพื้นที่ลุ่มน้ำ และเครือข่ายระหว่างพื้นที่ลุ่มน้ำ ที่ทำให้ผู้กระทำการมีอำนาจและพลังในการเคลื่อนไหวในการสร้างรูปธรรมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและการเคลื่อนไหวเชิงนโยบาย มีแนวทางดังนี้

1) การสร้างและแสวงหาทุนทางสังคม (Social capital) ภายในพื้นที่ลุ่มน้ำ ในการสนับสนุนการเรียนรู้ร่วมกันในการเคลื่อนไหวจัดการทรัพยากรธรรมชาติของเครือข่าย เน้นสร้างการรวมกลุ่มคนภายในพื้นที่ลุ่มน้ำและการแสวงหาเครือข่ายและองค์กรพันธมิตรภายนอก

2) ทุนทางวัฒนธรรม (Cultural capital) ที่ทางเครือข่ายได้นำมาใช้ในการเรียนรู้ร่วมกันในการเคลื่อนไหวจัดการทรัพยากรธรรมชาติ เป็นการรื้อฟื้นวัฒนธรรมของชุมชนที่มีอยู่ในชุมชนและลุ่มน้ำ โดยการการศึกษาาร่วมกันผ่านงานวิจัยชาวบ้านเป็นเครื่องมือในการรวบรวมและศึกษา ประเพณีวัฒนธรรม ความเชื่อ ภูมิปัญญา ของคนในลุ่มน้ำที่กำกับการใช้ประโยชน์ทรัพยากรที่มีการถ่ายทอดมาจากบรรพบุรุษ เช่นวัฒนธรรมหน้าหมู่บ้านหรือของส่วนร่วม ที่คนในชุมชนใช้แหล่งทรัพยากรธรรมชาติร่วมกัน เช่นพื้นที่หนองน้ำ แหล่งหาปลาในแม่น้ำ ที่ทุกคนจะแบ่งปันพื้นที่ร่วมกัน โดยมีข้อตกลงร่วมอย่างไม่เป็นทางการที่แสดงออกในความเชื่อเรื่องผีหนอง ผีแม่น้ำ ที่ทุกคนต้องมีการเลี้ยงผีก่อนหากินหรือการจัดพิธีกรรมประจำหมู่บ้านของคนหากินร่วมกันในแหล่งทรัพยากรนั้น

3) ทุนทางสัญลักษณ์ (Symbolic capital) การสร้างและสะสมต้นทุนทางสัญลักษณ์ผ่านการนำเสนอตัวตนจนเป็นที่ยอมรับต่อพื้นที่สาธารณะทั้งภายในลุ่มน้ำและสังคมภายนอก จนได้รับการยอมรับต่อแนวทางการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ผ่านการสร้างพื้นที่ทางสังคมทั้งในระดับการขยายพื้นที่การรับรู้และการสร้างรูปธรรมในการอนุรักษ์ โดยการสื่อสารต่อภายในพื้นที่

ลุ่มน้ำที่ทางเครือข่ายได้สร้างช่องทางในการสื่อสารและเผยแพร่แนวคิด ผ่านโครงการสื่อชุมชนลุ่มน้ำโขง ที่มีการนำชุดองค์ความรู้และวิถีชีวิตของคนในลุ่มน้ำมาผลิตเป็นสื่อในการรณรงค์ เช่น แผ่นพับ การพิมพ์หนังสือ การผลิตเพลง และเว็บไซต์ ที่ทางโครงการพัฒนาทักษะการสื่อสารของคนในลุ่มน้ำ ทั้งแกนนำชุมชน แกนนำเครือข่ายพื้นที่ และแกนนำเครือข่าย ให้สามารถนำเสนอกิจกรรมการอนุรักษ์ และวิถีชีวิตของคนในพื้นที่ลุ่มน้ำ โดยอาศัยการเขียนข่าว การทำชุดสารคดี และการจัดทำรายการวิทยุชุมชนคนลุ่มน้ำโขงเป็นต้น ซึ่งการสื่อสารของชุมชนในเครือข่ายได้สร้างให้เกิดความเข้าใจต่อคน และชุมชนในพื้นที่ลุ่มน้ำได้เข้าใจถึงแนวทางการเคลื่อนไหวของเครือข่าย

4) ทูทางเศรษฐกิจ (Economic capital) การยอมรับจากหน่วยงานภายนอกถึงแนวคิดและรูปธรรมที่ทางเครือข่ายได้สะสมประสบการณ์จนได้รับการยอมรับต่อแนวทาง และแนวคิดในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติซึ่งกลายเป็นต้นทุนทางสัญลักษณ์ที่ได้รับการยอมรับจากภายนอก ซึ่งส่งผลให้ได้รับงบประมาณสนับสนุนการดำเนินกิจกรรมในโครงที่ทางเครือข่ายฯ ดำเนินการ และการสนับสนุนผ่านกองทุนเพื่อการพิทักษ์แม่น้ำโขง ที่ทางเครือข่ายฯ เปิดเป็นช่องทางขอรับการสนับสนุนงบประมาณในการดำเนินกิจกรรมจากภายนอก โดยเครือข่ายฯ ได้รับการสนับสนุนจากองค์กรภายนอกและองค์กรภายในท้องถิ่นที่เห็นด้วยกับแนวทางการเคลื่อนไหวของเครือข่าย

6.2 การอภิปรายผลการวิจัย

จากผลการศึกษาการวิเคราะห์กระบวนการเรียนรู้ของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมแบบใหม่ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำสาขาทอนบนของประเทศไทยแบ่งการอภิปรายผลออกเป็น 2 ส่วน ประกอบด้วย

6.2.1 กระบวนการเรียนรู้ของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมแบบใหม่ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำลุ่มน้ำสาขาทอนบนของประเทศไทย

6.2.2 แนวทางการเสริมสร้างกระบวนการเรียนรู้ของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมแบบใหม่ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำลุ่มน้ำสาขาทอนบนของประเทศไทย

โดยมีรายละเอียด ดังต่อไปนี้

6.2.1 กระบวนการเรียนรู้ของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมแบบใหม่ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำลุ่มน้ำสาขาทอนบนของประเทศไทย

กระบวนการเรียนรู้ของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมแบบใหม่เป็นทั้งเป้าหมายและวิธีการที่ทำให้เกิดการรวมตัวกันของผู้กระทำกรในพื้นที่ลุ่มน้ำ ในการเรียนรู้ร่วมกันระหว่างผู้กระทำกรต่อการออกมาเคลื่อนไหวจัดการทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำทั้งในระดับพื้นที่รูปธรรมและระดับการเคลื่อนไหวเชิงนโยบาย โดยมีการเรียนรู้ร่วมกันผ่านกระบวนการกลุ่มในการกำหนดแนวทางร่วมกันในการการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติร่วมกัน เช่น การจัดการป่าชุมชนและการจัดการเขตอนุรักษ์พันธุ์ปลา ที่มีการกำหนดกฎกติกาในการใช้ประโยชน์และดูแลรักษาาร่วมกันของคนในชุมชน สอดคล้องกับงานศึกษาของ Elinor Ostrom (2010: 653) ที่ศึกษา“หลักการออกแบบกติกา”

(design principles) ในการจัดการทรัพยากรร่วมของชุมชนที่ประสบความสำเร็จ ที่ต้องเป็นระบบที่เปิดให้สมาชิกส่วนใหญ่ในชุมชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในการตัดสินใจและปรับปรุงกฎกติกา (collective-choice arrangements) ร่วมกัน นอกจากนี้ยังเน้นการร่วมตัวกันเป็นเครือข่ายระหว่างชุมชนและระหว่างลุ่มน้ำในการเรียนรู้ร่วมกันต่อการแลกเปลี่ยนประสบการณ์และองค์ความรู้ และการเคลื่อนไหวร่วมกันโดยมีเป้าหมายในการสร้างพื้นที่การยอมรับต่อสังคมภายนอกหรืออีกนัยหนึ่งคือการสร้างพื้นที่ทางสังคมในการยอมรับต่อแนวทางและแนวคิดการจัดการทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำ โดยองค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่น ซึ่งการเรียนรู้ร่วมกันผ่านกระบวนการกลุ่มและเครือข่าย ในงานศึกษาของ Govinda Prasadacharya and Pramod Jaiswal (2013) กลุ่ม Kamaiya ในประเทศเนปาล มีการรวมกลุ่มในการเรียกร้องสิทธิในการจัดการป่าชุมชน ที่เกิดจากการรวมตัวกันของชุมชน 40 ชุมชน รอบพื้นที่ป่า เป็นกลุ่มและเครือข่ายในการเรียนรู้ร่วมกันในการเคลื่อนไหวเรียกร้องสิทธิของชุมชนต่อรัฐบาลเนปาล โดยมีการเรียนรู้ร่วมกันผ่านกลุ่มที่เน้นกระบวนการมีส่วนร่วมในการดำเนินการร่วมกัน เน้นกระบวนการประชุมในการแลกเปลี่ยนและกำหนดแนวทางการเคลื่อนไหวร่วมกัน และการเรียนรู้ร่วมกันผ่านผู้รู้ในพื้นที่ที่มีประสบการณ์ และการร่วมแลกเปลี่ยนกับองค์กรภายนอกที่มีความรู้เชิงนโยบายและกระบวนการเรียกร้อง การเรียนรู้ร่วมกันผ่านเคลื่อนไหวเรียกร้อง ทำให้คนในชุมชนได้พัฒนาทักษะและการเรียนรู้ที่จะเป็นผู้กระทำการในการดำเนินการเคลื่อนไหวเรียกร้องสิทธิและการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของตนเองโดยไม่ต้องพึ่งพาผู้กระทำการจากภายนอก

เห็นได้ว่ากระบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมแบบใหม่จึงเน้นกระบวนการเรียนรู้ที่พัฒนาให้ผู้กระทำการมีความสามารถในการจัดการเรียนรู้ได้ด้วยตัวเอง สามารถเป็นผู้กระตุ้นให้คนในชุมชนเกิดการเรียนรู้ร่วมกันในการรื้อฟื้นต้นทุนทางสังคมและวัฒนธรรมของคนลุ่มน้ำ องค์ความรู้ และภูมิปัญญาของชุมชนในพื้นที่ลุ่มน้ำ ที่นำมาใช้เป็นแนวทางในการเคลื่อนไหวจัดการทรัพยากรธรรมชาติเพื่อสร้างพื้นที่การยอมรับต่อสังคมภายนอก เป็นการสร้างพันธมิตรในการร่วมสนับสนุนแนวทางการจัดการทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำของชุมชนท้องถิ่น ในงานศึกษาของ Jules Pretty และ Hugh Ward (2001) ก็พบว่าการเชื่อมโยงกับชุมชนภายนอกและกลุ่มภายนอก เป็นเครือข่ายในการจัดการทรัพยากรและการเรียนรู้ร่วมกันของชุมชน ทำให้ชุมชนประสบความสำเร็จในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติภายในชุมชนของตนเองไปพร้อมกันด้วย

สำหรับแนวทางในการสร้างให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ในการเคลื่อนไหวร่วมกันของกระบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมแบบใหม่ “เน้นใช้วัฒนธรรมและความรู้ท้องถิ่นนำการเคลื่อนไหว” โดยในการเคลื่อนไหวเน้นการศึกษาขององค์ความรู้ ภูมิปัญญา และค่านิยมวัฒนธรรมภายในพื้นที่ลุ่มน้ำ มาเป็นเนื้อหาในการเรียนรู้ร่วมกันที่ทำให้ผู้กระทำการ กลุ่มผู้กระทำการที่ร่วมตัวกัน มีหลักและแนวทางในการปฏิบัติการร่วมกันในการเคลื่อนไหว และให้ความสำคัญกับการพัฒนาทักษะและกระบวนการคิดร่วมกันต่อคนในพื้นที่ลุ่มน้ำ สอดคล้องกับงานศึกษาของ Elinor Ostrom (2010: 653) ได้ศึกษา “หลักการออกแบบกติกา” ในการจัดการทรัพยากรร่วมของชุมชนที่ประสบความสำเร็จพบว่ากลุ่มเครือข่าย ที่ประสบความสำเร็จในการเคลื่อนไหวจัดการทรัพยากรธรรมชาติให้ความสำคัญกับกฎกติกาการใช้ประโยชน์และการดูแลรักษาทรัพยากรธรรมชาติที่มีความสอดคล้องกับบริบทพื้นที่หรือสิ่งแวดล้อมในพื้นที่ ซึ่งหมายถึงบริบททางสังคมและวัฒนธรรมที่มีอยู่ในแต่ละพื้นที่

แตกต่างจากของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมแบบเก่าที่ให้ความสำคัญต่อการพัฒนากระบวนการเรียนรู้ร่วมกันในการออกไปเคลื่อนไหวต่อต้านโครงสร้างอำนาจภายนอกเรียกร้องการเปลี่ยนแปลงเชิงโครงสร้างที่เข้ามากระทำและทำให้เกิดผลกระทบ จึงแตกต่างจากขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมแบบใหม่ ที่มองการสร้างกระบวนการเรียนรู้ต่อคนในกลุ่มน้ำเป็นเป้าหมายและวิธีการที่สร้างให้เกิดการเรียนรู้ร่วมกันของผู้กระทำการในพื้นที่กลุ่มน้ำ ที่ทำให้เกิดการรวมกลุ่มในการมาเรียนรู้ร่วมกันในการเคลื่อนไหวจัดการทรัพยากรธรรมชาติโดยอาศัยองค์ความรู้และภูมิปัญญาในการหล่อหลอมฮาบิตัส (Habitus) ที่คอยกำกับความคิดความเชื่อของผู้กระทำการ ที่ไปกำหนดการกระทำและการแสดงออกในการเคลื่อนไหวจัดการทรัพยากรธรรมชาติของคนในกลุ่มน้ำ

จากการศึกษากระบวนการเรียนรู้ในแต่ละช่วงพัฒนาการเคลื่อนไหวทางสังคมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในกลุ่มน้ำโขงที่ต่างกันในบริบทของพื้นที่ (Space) และช่วงเวลา (Time) ที่มีสถานการณ์ที่แตกต่างกัน กระบวนการเรียนรู้ในแต่ละช่วงเวลาที่แตกต่างกันทั้งวิธีการ ความเข้มข้นของเนื้อหา และการรวมตัวของผู้กระทำการที่เพิ่มมากขึ้น ซึ่งสามารถแบ่งช่วงการเรียนรู้ออกเป็น ช่วงการก่อรูปการเรียนรู้ ช่วงการเชื่อมร้อยเครือข่ายการเรียนรู้ ช่วงการขยายเครือข่ายการเรียนรู้ในพื้นที่กลุ่มน้ำ และช่วงการโยนโย่เครือข่ายการเรียนรู้ระหว่างกลุ่มน้ำ ซึ่งกระบวนการเรียนรู้ในแต่ละช่วงนั้น ส่งผลต่อระดับความรู้จากการปฏิบัติ (Knowledge of practice) ของผู้กระทำที่แตกต่างกันในแต่ละช่วงของการเคลื่อนไหวในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ

ช่วงการก่อรูปการเรียนรู้และช่วงการเชื่อมร้อยเครือข่ายการเรียนรู้ เป็นช่วงที่มีความพยายามในการรวมตัวกันของคนในกลุ่มน้ำให้เกิดกลุ่มผู้กระทำการในชุมชน และการสร้างให้เกิดเครือข่ายผู้กระทำการภายในพื้นที่กลุ่มน้ำ โดยเน้นสร้างกระบวนการเรียนรู้ต่อผู้กระทำการให้เกิดการรับรู้ต่อสถานการณ์ปัญหาในพื้นที่กลุ่มน้ำ การกำหนดแนวทางการเคลื่อนไหวร่วมกันในสร้างรูปธรรมในการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติ และการเคลื่อนไหวเรียกร้องเชิงนโยบายต่อโครงการพัฒนาชุมชนน้ำ วิธีการเรียนรู้ในช่วงนี้จึงเน้นการรวมตัวกันเป็นกลุ่ม เครือข่ายการแลกเปลี่ยนของผู้กระทำการภายในพื้นที่กลุ่มน้ำ ผ่านการวงประชุม การจัดเวทีแลกเปลี่ยนในชุมชน และการออกไปเรียนรู้ภายนอกพื้นที่กลุ่มน้ำโดยการศึกษาดูงานพื้นที่ชุมชนต้นแบบ การเข้าร่วมเวทีสาธารณะ และร่วมสัมมนา ที่ให้ข้อมูลเกี่ยวกับสถานการณ์การพัฒนาเชิงนโยบายกลุ่มน้ำ

การเรียนรู้ในช่วงนี้ทำให้ผู้กระทำการ กลุ่มผู้กระทำการ เครือข่ายผู้กระทำการ ได้เกิดการรับรู้และเข้าใจต่อสถานการณ์ปัญหาในพื้นที่กลุ่มน้ำ และการเคลื่อนไหวของผู้กระทำการกลุ่มอื่นๆในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ซึ่งเป็นระดับความรู้เชิงปรากฏการณ์ (Phenomenological level)

กระบวนการเรียนรู้ในช่วงนี้เกิดจากการเรียนรู้จากปัญหา (Problem-based Learning) ที่เกิดขึ้นในพื้นที่กลุ่มน้ำทั้งจากโครงการพัฒนาในกลุ่มน้ำจากภายนอกและกิจกรรมการพัฒนาในพื้นที่กลุ่มน้ำที่ส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตของคนและแหล่งทรัพยากรธรรมชาติในกลุ่มน้ำ โดยการรวมกลุ่มในการเรียนรู้รวม (Collaborative learning) ทั้งในชุมชนและกลุ่มคนที่ได้รับผลกระทบ โดยให้ความสำคัญกับการลงมือปฏิบัติร่วมกัน (Learning by Doing) ในการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติในชุมชนและการแก้ปัญหาที่เกิดขึ้น โดยอาศัยกระบวนการมีส่วนร่วมของทุกคนทำให้เกิดประสบการณ์การเรียนรู้ระหว่างกัน ที่ส่งผลต่อระดับการรับรู้และการความเข้าใจสถานการณ์ปัญหาที่เกิดขึ้นและการกำหนดแนวทางในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติร่วมกัน ซึ่งถือได้ว่าเป็นกระบวนการเรียนรู้แบบ

มีปฏิสัมพันธ์จากการกระทำร่วมกัน (Interactive Learning Through Action) สอดคล้องการศึกษาของ พระมหาสุทิตย์ อาภากร (2548) และสีลาภรณ์ นาครทรรพ (2549) ได้อธิบายการเกิดกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนที่ทำให้คนในชุมชนเกิดการเรียนรู้ร่วมกันว่า กระบวนการเรียนรู้ของชุมชนมีลักษณะเป็นกระบวนการกลุ่มที่มีการเรียนรู้จากปัญหาจริงในการดำเนินชีวิตซึ่งเป็นการการเรียนรู้ในการแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นและการพัฒนาคุณภาพชีวิตไปพร้อมกันเป็นการเรียนรู้ร่วมกันและทำงานร่วมกันในลักษณะเครือข่าย ที่เป็นความสัมพันธ์แนวราบระหว่างคนที่เข้ามาร่วมตัวกันเป็นเครือข่าย เป็นการเรียนรู้จากประสบการณ์ของกันและกัน การแลกเปลี่ยนความคิดหรือทรัพยากรระหว่างกันและกัน มีการช่วยเหลือและสื่อสารระหว่างกันเสมอ โดยการเรียนรู้ของชุมชนนั้นเกิดจากการปฏิบัติจริง ที่มีการลงมือทำมีการทดลอง ผลิตซ้ำ (Reproduction) จนได้ความรู้และความเข้าใจในการเผชิญปัญหาที่เกิดขึ้น

นอกจากนี้การอธิบายกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนเป็นลักษณะของ “เครื่องมือ” ที่นำมาสู่การพัฒนาคุณภาพของชีวิตและการแก้ปัญหาเฉพาะชุมชน แต่กระบวนการเรียนรู้ของกระบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมแบบใหม่ ใช้กระบวนการเรียนรู้เป็น “เป้าหมาย” ในการสร้างการเปลี่ยนแปลงต่อผู้กระทำการในการสร้างให้เกิดการรวมตัวกันของผู้กระทำการในพื้นที่ลุ่มน้ำได้เรียนรู้และถ่ายทอดความทุกข์จากโครงการพัฒนาขนาดใหญ่และนโยบายการพัฒนาที่ส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตของคนในชุมชน ให้ได้ตระหนักถึงความจำเป็นที่ต้องมีการรวมตัวกันในการออกมาเคลื่อนไหวร่วมกัน ที่จะขยายเป็นเครือข่ายการเรียนรู้ร่วมกันในการเคลื่อนไหวจัดการทรัพยากรธรรมชาติทั้งในระดับชุมชนและระดับพื้นที่ลุ่มน้ำ มากกว่าการแก้ปัญหาหรือจัดการอยู่เพียงลำพัง

อีกทั้งพบข้อแตกต่างที่ว่า การรวมตัวกันของคน กลุ่มคน ชุมชน ในพื้นที่ลุ่มน้ำเป็นกลไกเครือข่ายผู้กระทำการในการเคลื่อนไหวจัดการทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่ลุ่มน้ำ เป็นการเชื่อมโยงโดยอาศัยการสร้างกระบวนการเรียนรู้ผ่านเครือข่ายในการเรียนรู้และแลกเปลี่ยนประสบการณ์ร่วมกันที่เน้นการเรียนรู้ร่วมกันผ่านกระบวนการวิจัยชาวบ้าน วิจัยประวัติศาสตร์นิเวศวัฒนธรรม ที่ให้ความสำคัญกับกระบวนการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนในการเป็นนักวิจัยในการศึกษาองค์ความรู้ของตนเองผ่านกระบวนการวิจัย เป็นการเรียนรู้อย่างเป็นระบบเป็นขั้นตอน ที่ทำให้ทุกคนได้แลกเปลี่ยนเรียนรู้จากประสบการณ์ของกันและกัน และการสร้างให้เกิดกระบวนการคิดวิเคราะห์ร่วมกัน ซึ่งเป็นเครื่องมือหนึ่งสร้างให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ที่ใช้ในการสร้างให้ผู้กระทำการมีความเข้าใจต่อปรากฏการณ์ปัญหาที่เกิดขึ้นในพื้นที่ลุ่มน้ำร่วมกัน และยังเป็นการค้นหาต้นทุนสังคมและวัฒนธรรมของชุมชนที่สัมพันธ์กับแหล่งทรัพยากรธรรมชาติร่วมกันผ่านการเรียนรู้จากประสบการณ์และองค์ความรู้ที่สั่งสมมาของแต่ละคน สอดคล้องกับงานศึกษาของ Barry Pound, Sieglinde Snapp, Cynthia Mcdougall and Ann Braun (2003) ได้ศึกษาการจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืนโดยใช้กระบวนการวิจัยที่เน้นกระบวนการมีส่วนร่วมเป็นเครื่องมือในการสร้างกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ จากการศึกษาพบว่าชุมชนได้มาเรียนรู้ร่วมกันในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติทำให้ ชุมชนได้เกิดความรู้ใหม่จากการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมที่จะนำไปปรับใช้ และเป็นวิธีการที่ทำให้ค้นพบต้นทุนทางสังคมที่สามารถนำไปขยายในทางปฏิบัติต่อไปในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของชุมชน

การสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ในการแลกเปลี่ยนประสบการณ์การเรียนรู้ระหว่างชุมชนในพื้นที่ลุ่มน้ำจากประสบการณ์การสร้างรูปธรรมในการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติจากแหล่งเรียนรู้ของแต่ละชุมชน เพื่อพัฒนาและยกระดับองค์ความรู้จากประสบการณ์การจัดการทรัพยากรธรรมชาติในชุมชน ซึ่งจากงานศึกษา มานะ นาคำ (2549) ได้กล่าวถึงการสร้างกลไกเชิงเครือข่ายในการเรียนรู้ร่วมกันระหว่างชุมชน เป็นกลไกที่ทำให้ชุมชนในเครือข่ายได้มาแลกเปลี่ยนและเรียนรู้ร่วมกันในการพัฒนาองค์ความรู้และกลไกการจัดกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนให้สังคมยอมรับองค์ความรู้ท้องถิ่น

สำหรับการขับเคลื่อนขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม ช่วงการขยายเครือข่ายการเรียนรู้ในพื้นที่ลุ่มน้ำเพื่อให้ครอบคลุมการจัดการทรัพยากรธรรมชาติทั้งลุ่ม ช่วงนี้เป็นการผลิตซ้ำ (reproduction) วิธีการ กระบวนการ และองค์ความรู้จากการสรุปทฤษฎีและรวบรวมองค์ความรู้ ประสบการณ์การเคลื่อนไหวในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำที่ผ่านมาของเครือข่ายชุมชน โดยการผลิตซ้ำผ่านการถ่ายทอดกิจกรรมโครงการส่งเสริมการเรียนรู้ต่อชุมชนในพื้นที่ลุ่มน้ำ (Project bases learning) ผ่านกิจกรรมของโครงการ เช่น การศึกษาดูงานในพื้นที่ต้นแบบ การร่วมกันแลกเปลี่ยนประสบการณ์ระหว่างชุมชน การสร้างรูปธรรมในการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติภายในชุมชนร่วมกัน ซึ่งการถ่ายทอดประสบการณ์ของเครือข่ายเป็นการสร้างและขยายความรู้ต่อพื้นที่ชุมชนในลุ่มน้ำให้เกิดความเข้าใจต่อแนวทางการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนผ่านกระบวนการกลุ่มและเครือข่าย (Group learning process) และการเรียนรู้ผ่านประสบการณ์ (Experiential bases learning) การจัดการของชุมชนที่เป็นพื้นที่รูปธรรมในการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติ เป็นระดับความรู้ที่ผู้กระทำการ กลุ่มผู้กระทำการ เครือข่ายผู้กระทำการ ได้ขยายแนวคิดและรูปแบบการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ โดยการสร้างชุดองค์ความรู้และรูปแบบการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ เช่น การจัดการป่าชุมชน การจัดการเขตอนุรักษ์ การประยุกต์ใช้ต้นทุนทางสังคมและต้นทุนทางวัฒนธรรมมาใช้เป็นวิธีการในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ที่นำไปถ่ายทอดต่อในพื้นที่ลุ่มน้ำสาขาของลุ่มน้ำโขงอย่างพื้นที่ลุ่มน้ำกก-เวียงหนองล่อง พื้นที่ลุ่มน้ำหงาว-งาว ถือได้ว่าระดับความรู้เชิงปฏิบัติการของผู้กระทำการมีระดับการจัดระบบแบบแผน (objective knowledge หรือ model)

ช่วงขยายขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม เป็นการโยนโย่เครือข่ายการเรียนรู้การขยายเครือข่ายการเรียนรู้ระหว่างพื้นที่ลุ่มน้ำ เป็นการสร้างและขยายเครือข่ายพันธมิตร ในการแลกเปลี่ยนประสบการณ์และการเคลื่อนไหวร่วมกัน เป็นการเรียนรู้แบบรวมพลังร่วมกัน (collaborative learning) ในการเคลื่อนไหวเรียกร้องการมีส่วนร่วมและติดตามนโยบายการพัฒนาพื้นที่ลุ่มน้ำทั้งในระดับประเทศและระหว่างประเทศ ที่ส่งผลให้เครือข่ายได้เรียนรู้จากการรวมตัวกับเครือข่ายชุมชนกลุ่มประชาสังคม องค์กร ในพื้นที่ลุ่มน้ำอื่นๆ ในการเคลื่อนไหวร่วมกันและการแลกเปลี่ยนชุดประสบการณ์ ความรู้ ระหว่างพื้นที่ ผ่านการปฏิบัติการ (Practices) ผ่านการเปิดพื้นที่สาธารณะให้เครือข่ายชุมชนได้เข้าไปมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในระดับภาพรวมของประเทศ ซึ่งการเรียนรู้ผ่านการรวมตัวกันระหว่างเครือข่ายในแต่ละพื้นที่ลุ่มน้ำเป็นเครือข่ายผู้กระทำการ (Agency network) ระหว่างพื้นที่ลุ่มน้ำ ภายใต้การสร้างกลไกการเคลื่อนไหวเดียวกัน ทั้งเครือข่ายลุ่มน้ำภาคเหนือ สภาประชาชนลุ่มน้ำโขง 8 จังหวัด และสภาประชาชนลุ่มน้ำอิง ในการกำหนด

แนวทางและกติกากิจการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ซึ่งเป็นการเสริมสร้างความเข้มแข็งของเครือข่ายชุมชน และเป็นการเรียนรู้ร่วมกันผ่านกระบวนการกลุ่ม สอดคล้องกับงานศึกษาของ ปิยาพร อรุณพงษ์ (2551) มองว่าการรวมตัวกันเป็นเครือข่ายในการเรียนรู้ผ่านการรวมตัวในการเคลื่อนไหวร่วมกันเป็นการเสริมสร้างพื้นที่ทางสังคมในเข้ามามีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่นในการแสดงศักยภาพของชุมชนในฐานะกลไกหนึ่งที่ช่วยพิทักษ์และฟื้นฟูความอุดมของทรัพยากรธรรมชาติ

นอกจากนี้ผู้กระทำการที่เป็นผู้อำนวยการให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมแบบใหม่ เป็นผู้กระทำการในพื้นที่ลุ่มน้ำ กลุ่มผู้กระทำการ เครือข่ายผู้กระทำการ ที่เป็นผู้กระตุ้น ประสานความร่วมมือในการเสริมสร้างให้มีการรวมตัวกันของคนในพื้นที่ลุ่มน้ำในการเรียนรู้ร่วมกันผ่านวิธีการเรียนรู้ที่ถูกนำมาใช้สร้างให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ระหว่างคนในลุ่มน้ำ ซึ่งการเป็นผู้กระทำการในการอำนวยความสะดวกให้เกิดการเรียนรู้ร่วมกันต้องเป็นผู้กระทำที่ให้ความสำคัญกับ 1) กระบวนการมีส่วนร่วม กระบวนการเรียนรู้ผ่านการรวมกลุ่ม 2) เข้าใจต้นทุนทางสังคมและวัฒนธรรมของคนในลุ่มน้ำ 3) มีประสบการณ์การทำงานกับกลุ่มคน และ 4) เห็นความสำคัญของการจัดการกระบวนการเรียนรู้ที่ทำให้คนในลุ่มน้ำได้มาเรียนรู้ร่วมกันผ่านประสบการณ์ความรู้ของแต่ละคน โดยเน้นการลงมือปฏิบัติร่วมกันผ่านรูปธรรมในการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติ และการเคลื่อนไหวปฏิบัติการในการจัดการร่วมกันในภาพรวมของลุ่มน้ำ

ฉะนั้นผู้กระทำการในท้องถิ่นที่มีอยู่ในพื้นที่ลุ่มน้ำจึงเป็นกลไกทางสังคม ที่มีบทบาทสำคัญในการสร้างให้เกิดการรวมกลุ่มและเครือข่ายในการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างชุมชน สอดคล้องกับการศึกษาของ สหทัยา วิเศษ (2549) และมณีนรัตน์ ประกัน (2550) ที่อธิบายถึงปัจจัยที่ทำให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ร่วมกัน ที่เกิดจากปัจจัยของแกนนำหรือผู้นำที่สร้างให้เกิดการเรียนรู้ร่วมกันในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ที่บุคคลที่มีทักษะและความเข้าใจต่อกระบวนการทำงานอย่างมีส่วนร่วมร่วมกับคนในชุมชน สามารถจัดให้เกิดการเรียนรู้ร่วมกันอย่างเป็นกระบวนการ และกระตุ้นให้คนในลุ่มน้ำเกิดการใฝ่รู้ในการรับรู้ข้อมูลเชิงสถานการณ์และการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกันของคนในพื้นที่ลุ่มน้ำที่มีผู้กระทำการในท้องถิ่นในระดับบุคคลที่เข้ามาขับเคลื่อน ทำให้เกิดกลไกการรวมตัวกันของคนชุมชน กลุ่มอาชีพที่สัมพันธ์กับการใช้ทรัพยากรธรรมชาติ เข้ามาเป็นกลไกในการเรียนรู้ร่วมกันและการขยายพื้นที่การรับรู้ผ่านแกนนำชุมชนในพื้นที่ชุมชนอื่นๆในลุ่มน้ำ ที่ทำให้เกิดกลไกการจัดการในระดับชุมชนและเครือข่ายชุมชนในการจัดการในแต่ละพื้นที่ลุ่มน้ำขึ้น เป็นการสร้างให้เกิดเครือข่ายการเรียนรู้และเครือข่ายผู้กระทำการในการประสานความร่วมมือในการเคลื่อนไหวจัดการทรัพยากรธรรมชาติในลุ่มน้ำ ในประเด็นนี้งานศึกษาของ สุภากร สรวงศศิตรี (2553) ก็ยังมองว่าการเคลื่อนไหวในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนนั้นเงื่อนไขภายใน การสร้างให้เกิดการรวมตัวกันเป็นเครือข่ายและขบวนการบนพื้นฐานความสัมพันธ์แบบเครือญาติและชุมชน เป็นเงื่อนไขที่ส่งผลการเติบโตของขบวนการเคลื่อนไหวของชุมชน แต่ในงานศึกษาครั้งนี้พบว่าผู้กระทำการในท้องถิ่นที่มีความสามารถทักษะเฉพาะตัวจากการเรียนรู้ที่ผ่านมาในการดำเนินชีวิตในหน้าที่การงาน เป็นต้นทุนทางสังคมที่มีอยู่ในพื้นที่เดิมและสามารถสร้างให้เกิดขึ้นได้ จากการผ่านกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันที่ให้ความสำคัญกับการเรียนรู้ผ่านประสบการณ์และองค์ความรู้ของผู้กระทำระหว่างกันได้ ที่สามารถดึงศักยภาพที่ติดมากับตัวมาปรับใช้ได้จากการมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างกันผ่านกระบวนการเรียนรู้ในการแลกเปลี่ยนและคิดวิเคราะห์ร่วมกัน เพราะขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมใช้

กระบวนการเรียนรู้เป็นเป้าหมายในการพัฒนาและดึงศักยภาพของผู้กระทำการมาสร้างให้เกิดความรู้ใหม่และนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงใหม่ๆ มากกว่าการมองเป็นเพียงแค่เงื่อนไขที่ต้องค้นหา

สำหรับเนื้อหา/องค์ความรู้มีความสัมพันธ์กับแหล่ง/ฐานการเรียนรู้ ที่ผู้กระทำการได้ไปเรียนรู้มาในลักษณะของการนำมาปรับใช้และการผลิตซ้ำ ในการนำองค์ความรู้ วิธีการเรียนรู้ กระบวนการ และแนวทางการจัดการทรัพยากรธรรมชาติที่ส่งผลต่อการเคลื่อนไหวในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำโขง จากการศึกษา เนื้อหา/องค์ความรู้ ที่ผู้กระทำการในขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมแบบใหม่ได้เรียนรู้ ประกอบด้วย 1) องค์ความรู้เกี่ยวกับการจัดการสมัยใหม่ เช่น กระบวนการมีส่วนร่วมในการสร้างกฎกติการ่วมกัน การจัดการโครงสร้างเครือข่าย การใช้ช่องทางสื่อในการเคลื่อนไหว แนวคิดสิทธิชุมชน กระบวนการกลุ่ม เป็นต้น และ 2) องค์ความรู้ที่ได้จากการปรับประยุกต์ใช้ต้นทุนทางสังคมและวัฒนธรรมในลุ่มน้ำ เช่น การสืบชะตาแม่น้ำ การบวชป่า การเลี้ยงฝิ การเลี้ยงฝิขุนน้ำ เป็นต้น เป็นองค์ความรู้ที่ขบวนการเคลื่อนไหวนำมาใช้ร่วมกันในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในลุ่มน้ำโขง ซึ่งฐานการเรียนรู้หรือแหล่งการเรียนรู้ที่จะเป็นพื้นที่การเรียนรู้ร่วมกันก็ต้องมีตั้งแต่ในชุมชน ระดับภายในพื้นที่ลุ่มน้ำ ระหว่างลุ่มน้ำ เพื่อให้ครอบคลุมภาพรวมของการเคลื่อนไหวทั้งลุ่มน้ำ ที่ไม่ได้เรียนรู้จากแหล่งเรียนรู้ภายในชุมชนของตนเองผู้อย่างเดียว แต่พื้นที่การเรียนรู้ของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมแบบใหม่ไม่ได้ยึดติดกับฐานการเรียนรู้ที่มีขอบเขตเพียงในระดับชุมชนหรือแหล่งทรัพยากรเพียงอย่างเดียว แต่มองในลักษณะพื้นที่การเรียนรู้ปฏิบัติการทางสังคม ที่มีความเชื่อมโยงจากประเด็นรูปธรรมไปสู่ประเด็นที่เกี่ยวข้องกันแบบองค์รวมทั้งลุ่มน้ำทั้งในระดับรูปธรรมการจัดการและระดับนโยบายที่มีเชื่อมโยงกัน เป็นลักษณะของสนามการเรียนรู้ ที่เป็นพื้นที่ในการแย่งชิงการอธิบายแนวทาง รูปแบบ องค์ความรู้ ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติมากกว่าการเป็นพื้นที่การอธิบายเชิงรูปธรรมเพียงอย่างเดียว จะเห็นได้ว่าระดับความเข้มข้นของเนื้อหาและองค์ความรู้ในการเรียนรู้ในการเคลื่อนไหวร่วมกันสัมพันธ์กับการขยายพื้นที่การเรียนรู้ที่กว้างออกไปผ่านกลไกการเรียนรู้เชิงเครือข่าย จากระหว่างชุมชน ระหว่างเครือข่ายในลุ่มน้ำ และระหว่างเครือข่ายภายในลุ่มน้ำโขง ซึ่งทำให้สนามการเรียนรู้เชิงปฏิบัติการของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมแบบใหม่ครอบคลุมการเรียนรู้ทั้งลุ่มน้ำในประเทศและระหว่างประเทศ

นอกจากนี้กระบวนการเรียนรู้ที่ผ่านมาของผู้กระทำการต่อเนื้อหา/องค์ความรู้ต่างๆ จนนำมาสู่การสร้างองค์ความรู้ใหม่ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติตามแนวคิดการใช้ “วัฒนธรรม องค์ความรู้ท้องถิ่นหรือภูมิปัญญาของชุมชน นำการต่อสู้” ในการเคลื่อนไหวสร้างพื้นที่ทางสังคมต่อการยอมรับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติโดยเครือข่ายชุมชนท้องถิ่นในพื้นที่ลุ่มน้ำที่อาศัยวัฒนธรรมของคนลุ่มน้ำ องค์ความรู้ภูมิปัญญาที่สะสมมา มาใช้เป็นแนวทางและหลักการในการเคลื่อนไหวสร้างพื้นที่ทางสังคมในการยอมรับต่อแนวทางดังกล่าว เป็นการสร้างพื้นที่ในการดำรงอยู่ของการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำโขงโดยการแสดงออกทางสัญลักษณ์ในกิจกรรมการเคลื่อนไหวเชิงนโยบาย เช่น การเดินธรรมยาตราเพื่อแม่น้ำโขง การสืบชะตาแม่น้ำโขง และการผลิตสื่อสารคดีในการสื่อสารกับสังคมภายนอก เป็นต้น

6.2.2 แนวทางการเสริมสร้างกระบวนการเรียนรู้ของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมแบบใหม่ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำลุ่มน้ำสาขาทอนบนของประเทศไทย

แนวทางการเสริมสร้างกระบวนการเรียนรู้ของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมแบบใหม่ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำ ที่ทำให้เกิดการรวมตัวกันของผู้กระทำการออกมาเคลื่อนไหวในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำร่วมกัน เป็นแนวทางที่สร้างให้ผู้กระทำการเกิดความรู้ในการปฏิบัติ ระดับปรากฏการณ์ (Phenomenological level) ระดับความรู้ที่มีการจัดระบบแบบแผน (objective knowledge หรือ model) และระดับความรู้ระดับยุทธวิธี (Strategy) ที่จะทำให้เกิดผู้กระทำการที่สามารถกำหนดแนวทางและวิธีการเคลื่อนไหวในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำร่วมกันได้ ซึ่งการรวมตัวกันของผู้กระทำการนั้นต้องสร้างให้เกิดการรับรู้ต่อสถานการณ์และปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในพื้นที่ลุ่มน้ำ เช่นการรับรู้สถานการณ์ปัญหาและผลกระทบที่กำลังเกิดขึ้น ผ่านการแลกเปลี่ยนและถ่ายทอดผลกระทบที่คนในลุ่มน้ำได้ประสบมาจากการดำเนินชีวิตประจำวัน ก็จะนำมาสู่การตระหนักร่วมกันในการรวมตัวกันของคนในพื้นที่ลุ่มน้ำ สอดคล้องจากงานศึกษาของประภาส ปิ่นตบแต่ง (2540) ที่อธิบายว่า การประสานให้เกิดการเรียนรู้ระหว่างองค์กรชาวบ้านที่มีปัญหาเดียวกัน ให้ชาวบ้านได้เรียนรู้ผลกระทบที่เกิดจากโครงการของรัฐ เรียนรู้การต่อสู้และแลกเปลี่ยนความเข้าใจในปัญหาที่เผชิญระหว่างกัน กระบวนการเรียนรู้ทำให้ชาวบ้านได้เรียนรู้และถ่ายทอดความเจ็บปวด ความทุกข์ยากจากประสบการณ์จริง ได้ตระหนักถึงความจำเป็นที่ต้องมีการรวมตัวกันต่อสู้ร่วมกัน ทำให้เกิดเครือข่ายและการขยายเครือข่ายพันธมิตรที่กว้างขวางออกไป ทำให้ชาวบ้านได้ขยายการรับรู้ปัญหาที่มากกว่าปัญหาภายในชุมชน

แนวทางการเสริมสร้างกระบวนการเรียนรู้ของผู้กระทำการ (Agency) ให้เป็นกลไกในการกระตุ้นและสร้างให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันของคนในพื้นที่ลุ่มน้ำ มีทั้งผู้กระทำการในระดับชุมชน ระดับเครือข่ายพื้นที่ลุ่มน้ำ และเครือข่ายระหว่างพื้นที่ลุ่มน้ำ ซึ่งเป็นคนในพื้นที่ลุ่มน้ำที่มีความเข้าใจต่อบริบททางสังคมและวัฒนธรรมลุ่มน้ำ และเป็นผู้กระทำการที่ผ่านประสบการณ์การเรียนรู้เชิงกระบวนการที่สามารถพัฒนาเป็นผู้อำนวยความสะดวกให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันของคนในพื้นที่ลุ่มน้ำได้นั้นต้องเน้นสร้างกระบวนการเรียนรู้ต่อผู้กระทำการให้เกิดประสบการณ์การเรียนรู้จากกระบวนการคิดวิเคราะห์สถานการณ์ การกำหนดแนวทางร่วมกันในการเคลื่อนไหว การศึกษาเรียนรู้จากภายนอก และการลงมือปฏิบัติร่วมกัน จะทำให้ผู้กระทำการ สามารถพัฒนาตนเองขึ้นมาเป็นผู้มีความสามารถในการจัดกระบวนการเรียนรู้ที่ให้ความสำคัญกับกระบวนการกลุ่ม การมีส่วนร่วมในการเรียนรู้ร่วมกัน สอดคล้องกับงานศึกษาของ กาญจนา รอดแก้ว (2550) จากการศึกษาการพัฒนากระบวนการเรียนรู้ของเครือข่ายการเรียนรู้ พบว่าการเรียนรู้จากประสบการณ์ที่มีขั้นตอนและเป็นระบบ ตั้งแต่ขั้นการตระหนักในปัญหา การศึกษาวิเคราะห์ข้อมูล การกำหนดแนวทางแก้ไขปัญหา การตัดสินใจแก้ปัญหา การลงมือปฏิบัติ และการสร้าง/ขยายความรู้ เป็นกระบวนการที่เสริมสร้างกระบวนการเรียนรู้ในเครือข่ายการเรียนรู้ที่ทำให้เกิดการเรียนรู้เชิงกระบวนการที่สามารถพัฒนาทักษะและความเข้าใจต่อกระบวนการเรียนรู้อย่างเป็นระบบของผู้เข้าร่วม

แนวทางการสร้างพื้นที่การเรียนรู้ผ่านการขยายพื้นที่ทางสังคม โดยอาศัยการสร้างกลไกการรวมตัวกันทางสังคมในการสร้างพื้นที่การเรียนรู้ตั้งแต่ระดับพื้นที่ชุมชน พื้นที่ลุ่มน้ำ ระหว่างพื้นที่ลุ่มน้ำสาขา และระหว่างพื้นที่ลุ่มน้ำในประเทศไทย โดยอาศัยแนวทางการรวมตัวกันของผู้กระทำการในการ

สร้างการรวมตัวกันของกลุ่มคนและชุมชนในพื้นที่ลุ่มน้ำ การขยายพื้นที่เครือข่ายชุมชนในพื้นที่ลุ่มน้ำ การสร้างเครือข่ายระหว่างพื้นที่ลุ่มน้ำ และการสร้างพื้นที่การเคลื่อนไหวระหว่างพื้นที่ลุ่มน้ำ เป็นการขยายประสบการณ์และความรู้ที่กว้างขึ้นโดยอาศัยการเรียนรู้ระหว่างกันของผู้กระทำการผ่านกลไกเครือข่ายที่ได้รวมตัวกัน จากงานศึกษาของ ชัยพันธ์ ประภาสวัต และคณะ (2547) ยังพบเพิ่มว่าการสร้างเครือข่ายทางสังคมเป็นการสร้างต้นทุนทางสังคมในการเปิดพื้นที่ทางสังคมให้เกิดการเรียนรู้ร่วมกันของผู้เกี่ยวข้องในลุ่มน้ำให้ได้มาสร้างข้อตกลงร่วมกันในการใช้ประโยชน์ในพื้นที่ลุ่มน้ำร่วมกัน

แนวทางการหล่อหลอมฮาบิตัส (Habitus) ของผู้กระทำการผ่านกระบวนการเรียนรู้ต่อเนื่องการเรียนรู้ที่ส่งผลต่อการแสดงออกหรือการปฏิบัติการในการเคลื่อนไหวจัดการทรัพยากรธรรมชาติ โดยมีเนื้อหาเกี่ยวกับ ท้องถิ่นนิยม นิเวศวัฒนธรรม องค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่น สิทธิชุมชน ซึ่งเป็นเนื้อที่ทุกคนเรียนรู้ร่วมกันผ่านกระบวนการกลุ่มโดยการลงมือปฏิบัติร่วมกัน โดยอาศัยเครื่องมือหรือวิธีการที่จะดึงองค์ความรู้เหล่านั้นที่มีอยู่แล้วในพื้นที่ลุ่มน้ำ หรือความรู้ของการกระบวนการกลุ่ม การคิดแบบองค์รวม และการเคลื่อนไหวเชิงเครือข่าย เป็นความรู้ที่ต้องมีการมาเรียนรู้ร่วมกันผ่านการลงมือปฏิบัติร่วมกันที่จะทำให้เกิดความเข้าใจแล้วสามารถนำไปถ่ายทอดได้ เพราะความรู้ในลักษณะนี้เป็นความรู้ที่ต้องลงมือปฏิบัติร่วมกันจึงจะเกิดความเข้าใจ นอกจากนี้ในงานศึกษาของ สหทัยา วิเศษ (2547) พบว่า องค์ความรู้สมัยใหม่และเทคนิควิทยาศาสตร์ใหม่ที่นำมาใช้ในชุมชนต้องมีการผสมร่วมกับวัฒนธรรมและความเชื่อของชุมชนด้วย โดยอาศัยกระประยุคที่ใช้ร่วมกันผ่านกระบวนการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน

แนวทางการสะสมและแสวงหาทุน (Capital) ในการสร้างเสริมกระบวนการเรียนรู้ของผู้กระทำการ มี 1) การแสวงหาต้นทุนทางสังคม การสร้างการรวมกลุ่มคนภายในลุ่มน้ำที่จะเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งในการขยายการเรียนรู้ต่อชุมชนอื่นในพื้นที่ลุ่มน้ำ และการแสวงหาเครือข่ายและองค์กรพันธมิตรภายนอกที่มีประสบการณ์ในการเคลื่อนไหวจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ซึ่งเป็นต้นทุนทางสังคมที่มีอยู่และสร้างให้เกิดขึ้น 2) การรื้อฟื้นและผลิตซ้ำต้นทุนทางวัฒนธรรมที่มีอยู่ในพื้นที่ลุ่มน้ำ โดยการปรับใช้ในการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำ เป็นการแสดงให้เห็นถึงการเปิดพื้นที่การเคลื่อนไหวผ่านศักยภาพของชุมชนในลุ่มน้ำและเป็นสร้างความหมายใหม่ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติท่ามกลางบริบททางสังคมที่เปลี่ยนแปลง นอกจากนี้งานศึกษาของ ปิยพร อรุณพงษ์ (2551: 11-12) ยังพบเพิ่มเติมว่า การเสริมสร้างพื้นที่ทางสังคมวัฒนธรรมโดยการใช้มิติทางวัฒนธรรมของชุมชนมาใช้ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติทำให้เห็นศักยภาพของชุมชนในฐานะกลไกสำคัญที่ช่วยอนุรักษ์และฟื้นฟูความอุดมของทรัพยากรธรรมชาติได้ 3) การสร้างและสะสมทุนทางสัญลักษณ์ ที่สร้างและสะสมผ่านการนำเสนอตัวตน วิถีวัฒนธรรมของคนลุ่มน้ำ และแนวทางการจัดการทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำ โดยอาศัยองค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่น ให้เป็นที่รับรู้และเกิดการยอมรับในพื้นที่สาธารณะผ่านสื่อท้องถิ่นและสื่อส่วนกลางในช่องทางต่างๆ โดยอาศัยกิจกรรมการณรงค์ผ่านประเพณี พิธีกรรม ความเชื่อเป็นสื่อกลาง สื่อนอกจากเป็นช่องทางในการสร้างการยอมรับแล้วยังเป็นพลังในสนับสนุนการเคลื่อนไหวจากกลุ่มคนหรือบุคคลที่เห็นด้วยได้เข้ามาร่วมสนับสนุน จากหน่วยงาน องค์กร สถาบันการศึกษาจากภายนอกที่จะเข้ามาในลักษณะการสนับสนุนและส่งเสริมผ่านความร่วมมือ ทั้งการสนับสนุนองค์ความรู้ เข้ามาส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้ หรือเข้ามาร่วมสนับสนุนในการเคลื่อนไหวผ่านกิจกรรมต่างที่มีการดำเนินการ นอกจากนี้จากผลการศึกษาของ วารุณี ณ นคร (2554)

ที่ได้ศึกษายุทธศาสตร์การสร้างพลังผ่านสื่อของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมในประเทศไทย พบว่า ช่องทางการสื่อสารผ่านสื่อเป็นการสร้างการรับรู้ผ่านพื้นที่สาธารณะโดยอาศัยการระดมความรู้สึกร่วม ความเห็นอกเห็นใจจากสาธารณชน และร่วมเป็นสักขีพยานในการเคลื่อนไหวเรียกร้อง ซึ่งแตกต่าง จากเป้าหมายการใช้สื่อของเครือข่ายที่ใช้เป็นช่องในสร้างพื้นที่การรับรู้ของการมีอยู่ของตัวตนของ คนในพื้นที่ลุ่มน้ำที่อาศัยพึ่งพิงทรัพยากรธรรมชาติอย่างเกื้อกูลกัน ซึ่งไม่เน้นนำเสนอให้เห็นข้อ เรียกร้องด้านผลกระทบจากโครงการขนาดใหญ่ของรัฐเพียงด้านเดียวแต่จะนำด้านที่แสดงให้เห็นถึง ความสำคัญของแหล่งทรัพยากรธรรมชาติที่สัมพันธ์กับคนในลุ่มน้ำที่แสดงออกผ่านวัฒนธรรม ประเพณี และความเชื่อ ที่จะทำให้เกิดพันธมิตรจากกลุ่มคนที่หลากหลายในการเข้าร่วมสนับสนุนมาก

6.3 ข้อเสนอแนะ

6.3.1. ข้อเสนอแนะในการวิจัย

6.3.1.1 ควรมีการวิจัยเกี่ยวกับการศึกษากระบวนการเรียนรู้ในระดับบุคคล ซึ่งจะนำมาสู่การพัฒนาแบบกระบวนการเรียนรู้ที่ละเอียดเจาะลึก ของแต่ละชุมชนที่เป็นชุมชนต้นแบบในประเด็นต่างๆ เช่น การจัดการป่าชุมชน การจัดการเขตอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำ และการจัดการพื้นที่ชุ่มน้ำ

6.3.1.2 ควรมีการศึกษาเกี่ยวกับคุณลักษณะของผู้กระทำการที่มีความสามารถ ในการขับเคลื่อนกระบวนการเรียนรู้ให้เกิดการรวมตัวกันของกลุ่มคน และเครือข่าย ได้

6.3.1.3 ควรมีการศึกษาขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมแบบใหม่ในประเด็นอื่น เพื่อให้เห็นแนวทางกระบวนการเรียนรู้ที่แตกต่างออกไปจากประเด็นการจัดการทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำ เช่น เกษตรอินทรีย์ ความมั่นคงทางอาหาร การจัดการป่าชุมชน และประเด็นการปฏิรูปที่ดิน เป็นต้น

6.3.2. ข้อเสนอแนะต่อหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง

หน่วยงานและองค์กรภายนอกที่เข้ามาเสริมสร้างและร่วมกระบวนการกับเครือข่ายชุมชน เช่น องค์กรพัฒนาเอกชน สถาบันทางวิชาการ และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ต้องคำนึงถึงข้อเสนอแนะดังต่อไปนี้

6.3.2.1 จากการค้นพบแนวทางกระบวนการเรียนรู้ในการเคลื่อนไหวจัดการทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำ สำหรับลุ่มน้ำอื่นที่มีการรวมตัวกันของชุมชนในพื้นที่ลุ่มน้ำ สามารถนำแนวทางกระบวนการเรียนรู้ที่ได้จากผลการศึกษาไปปรับใช้ แต่ต้องให้ความสำคัญกับกระบวนการมีส่วนร่วม การสร้างกระบวนการเรียนรู้ที่ต้องเน้นให้ผู้เข้าร่วมได้เรียนรู้ผ่านประสบการณ์และองค์ความรู้ของแต่ละคนที่สะสมติดตัวมาและการให้ความสำคัญกับกระบวนการกลุ่ม

6.3.2.2 ผู้ที่จะจัดให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ โดยเฉพาะนักพัฒนาในพื้นที่ หรือแกนนำในชุมชน ต้องคำนึงถึงวิธีการเรียนรู้ที่เหมาะสมกับคนในชุมชน และให้ความสำคัญกับการ

สร้างให้เกิดการเรียนรู้ร่วมกันผ่านการมีปฏิสัมพันธ์ในการแลกเปลี่ยนประสบการณ์และการคิดวิเคราะห์ร่วมกัน

6.3.2.3 การสร้างให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ เน้นการเรียนรู้ผ่านการรวมกลุ่มของคนที่หลากหลายหรือกลุ่มคนที่แตกต่างกัน เพื่อให้ได้มุมมองที่หลากหลายในการแก้ปัญหาที่เกิดขึ้น ซึ่งจะนำมาสู่ข้อสรุปการกำหนดแนวทางในการแก้ปัญหาที่ครอบคลุมผู้เกี่ยวข้องมากที่สุด

6.3.3 ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

6.3.3.1 หน่วยของรัฐที่รับผิดชอบด้านการกำหนดนโยบายการทรัพยากรธรรมชาติในกลุ่มน้ำทั้ง 24 กลุ่มน้ำในประเทศไทย ควรกำหนดนโยบายในการสนับสนุนกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนและส่งเสริมการเรียนรู้ขององค์กรชุมชนที่มีอยู่ในพื้นที่กลุ่มน้ำต่างๆในประเทศไทย

6.3.3.2 รัฐควรกำหนดนโยบายในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติกลุ่มน้ำที่ให้ความสำคัญกับกลไกการจัดการของท้องถิ่นได้เข้ามามีส่วนร่วมในการกำหนดแผนและแนวทางการจัดการทรัพยากรธรรมชาติกลุ่มน้ำที่เหมาะสมต่อบริบททางสังคมและวัฒนธรรมในแต่ละพื้นที่กลุ่มน้ำ

รายการอ้างอิง

- Barry, P., Sieglinde, S., Cynthia, M., & Ann, B. (2003). *Managing Natural resource for sustainable livelihood: Uniting Science and Participation*. Canada: The International Center for Tropical Agriculture.
- C-Pahl-Wostl, & M. Hare. (2004). Processes of Social Learning in Intergrated Resources Management. *Journal of community and Applied Social Psychology online in Wiley Inter Science*, 193-206.
- Fowler, B. (1997). *Pierre Bourdieu and Cultural Theory: Critical Investigations*. Great Britain: The university Press , Cambridge.
- GovindaPrasada charya, & Pramod Jaiswal. (2013). *Prejudice and participation: claiming rights to community forests in Nepal*.
- Juies, N. P., Irene, G., Ian, S., & John, T. (1995). *A Trainer's Guide for Participatory Learning and Action*. London: International Institute for Environment and Development.
- Jules, N. P. (1994). *Alternative systems of inquiry for sustainable agriculture*. UK: University of Sussex.
- Jules Pretty, & Hugh Ward. (2001). *Social Capital and the Environment (Vol. 29): world Development*.
- Ostrom, E. (2010). Beyond Markets and States: Polycentric Governance of Complex Economic Systems. *American Economic Review*, 100(june 2010), 641-672
- Stake, R. E. (2000). *Handbook of Qualitative Research*. Thousand Oaks: CA: Sage.
- กมลทิพย์ แจ่มกระจ่าง และวุฒิสาร ตันไชย. (2544). การมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการลุ่มน้ำป่าสัก. กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการทรัพยากรน้ำแห่งชาติ สำนักงานนายกรัฐมนตรี.
- กฤษฎา บุญชัย และคณะ. (2546). นโยบายการพัฒนาของรัฐกับการละเมิดสิทธิชุมชนชนบท. สำนักงานกองทุน สนับสนุนการวิจัย(สกว.), 35-61.
- กลุ่มรักษ์เชียงใหม่ของ ชุมชนริมฝั่งโขง-เชียงใหม่ของ เวียงแก่น. (2546). ดอนผีหลง: บ้านของปลา พิษพันธุ์และผู้คนแห่งลำน้ำโขง. กรุงเทพฯ: แชนท์โพร์พริ้นติ้ง.
- กาญจนา แก้วเทพ และสมสุข หินวิมาน. (2551). สายธารแห่งนักคิดทฤษฎีเศรษฐศาสตร์การเมืองกับการสื่อสาร. กรุงเทพฯ: ภาพพิมพ์.

- กาญจนา รอดแก้ว. (2550). การพัฒนากระบวนการเรียนรู้ของเครือข่ายการเรียนรู้โดยใช้แนวคิดการเรียนรู้จากประสบการณ์เพื่อสร้างความเข้มแข็งให้ชุมชน. วิทยานิพนธ์ปริญญาครุศาสตดุษฎีบัณฑิต สาขาพัฒนศึกษา ภาควิชานโยบายการจัดการและความเป็นผู้นำทางการศึกษา คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- การจัดการทรัพยากรธรรมชาติโดยชุมชน. (2547). (สมพันธ์ เตชะอธิก Ed.). ขอนแก่น: สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- การสัมมนาวิชาการเรื่อง การแก้ปัญหาวิกฤติน้ำท่วม: การใช้งานวิจัยและการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการลุ่มน้ำ. (2549). (สุนันทา สมพงษ์ และคณะ บรรณาธิการ Ed.). กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ(วช.).
- กิตติชัย รัตนะ. (2549). การมีส่วนร่วมในการจัดการลุ่มน้ำ. กรุงเทพฯ: ภาควิชาอนุรักษวิทยา คณะวนศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- กุนทลี ภัคธนกกุล. (2550). การมีส่วนร่วมของประชาชนในการบริหารจัดการลุ่มน้ำแม่สา อำเภอมะแมร์ จังหวัดเชียงใหม่. ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาเศรษฐศาสตร์การเมือง บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- โกวิท พวงงาม. (2553). การจัดการตนเองของชุมชนและท้องถิ่น. กรุงเทพฯ: บพิธการพิมพ์.
- ขบวนการประชาสังคมไทย: ความเคลื่อนไหวภาคพลเมือง. (2542). (อนุชาติ พวงสำลี และฤตยา อาชวนิจกุล บรรณาธิการ Ed.). กรุงเทพฯ: โครงการวิจัยและพัฒนาประชาสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล.
- คณะนักวิจัยชาวบ้านเชียงของ-เวียงแก่น. (2549). ความรู้ท้องถิ่นเรื่องพันธุ์ปลา แม่น้ำโขง. เชียงใหม่: วนิดา เพรส.
- เครือข่ายนิเวศวัฒนธรรมลุ่มน้ำกก-โขง. (มปป). งานวิจัยเวียงหนองล่อง(เอกสารอัดสำเนา). เชียงราย.
- เครือข่ายอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรมลุ่มน้ำโขง-ล้านนา. (2547). ทางเลือกแม่น้ำโขง: การค้าที่เป็นธรรมและไม่ระเบิดแ่ง. เชียงราย: แซทไฟร์พริ้นติ้ง.
- โครงการแม่น้ำเพื่อชีวิต. (2551). ความจริงจากคนท้ายน้ำ จากจินตอนใต้ถึงชายแดนไทย-ลาว. เชียงใหม่: วนิดา เพลส.
- โครงการแม่น้ำและชุมชน. (2545). บันทึกแม่น้ำอิง. เชียงราย: โครงการแม่น้ำและชุมชน ชมรมอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำอิง.
- โครงการสื่อชุมชนลุ่มน้ำโขง และ เครือข่ายอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรมลุ่มน้ำโขง-ล้านนา. (2553). นิเวศวัฒนธรรมท้องถิ่นกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำโขง: กรณีพื้นที่แม่น้ำของ-ล้านนา. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ภาพพิมพ์.

- จตุพร หล้าใจ. (2550). กระบวนการเรียกร้องสิทธิการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของชุมชน ในพื้นที่
ลุ่มน้ำฝาง. ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม
มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- ชัยพันธ์ ประภาสวัต และคณะ. (2547). รายงานวิจัยโครงการศึกษาฟื้นฟูและจัดการลุ่มน้ำแม่
ตาช้าง: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย(สกว.).
- ชาติรี ภาณุเวช. (2545). การหารูปแบบการบริหารจัดการทรัพยากรลุ่มน้ำที่เหมาะสมสำหรับประเทศ
ไทย. วิทยาศาสตร์มหาบัณฑิต วิทยาศาสตร์สิ่งแวดล้อม มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- ชาย โพธิสิตา. (2549). ศาสตร์และศิลป์แห่งการวิจัยเชิงคุณภาพ. กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์
พับลิชชิ่ง จำกัด(มหาชน).
- ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร. (2545). ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมรูปแบบใหม่. กรุงเทพฯ:
สำนักพิมพ์วิภาษา.
- ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร. (2549). วาทกรรมการพัฒนา (พิมพ์ครั้งที่ 4 ed.). กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์วิ
ภาษา.
- เดชา ดวงนามล และคณะ. (2551). การเปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์ที่ดินในพื้นที่ลุ่มน้ำคลองกำ
พวนเพื่อการวางแผนการจัดการทรัพยากรชายฝั่ง. กรุงเทพฯ: สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนา
ชายฝั่งอันดามัน สถาบันวิจัยและพัฒนาแห่งมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- ถอทรหัส สงครามแย่งน้ำ. (2548). (มนตรี จันทวงศ์ บรรณาธิการ Ed.). กรุงเทพฯ: พงษ์สวัสดิ์การ
พิมพ์.
- ทรงธรรม สุขสว่าง. (2548). นิเวศวิทยาและการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ. กรุงเทพฯ:
มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช.
- ทวีวิทย์ ภัควินิตย์. (2544). การสัมมนาสังเคราะห์สถานภาพองค์ความรู้พื้นที่ลุ่มน้ำปากพนัง.
นครศรีธรรมราช: สำนักวิชาการจัดการ มหาวิทยาลัยวลัยลักษณ์.
- ทะนงศักดิ์ คุ่มไชนะ. (2534). การพัฒนาเชิงปฏิบัติการ. กรุงเทพฯ: บพิธการพิมพ์.
- ทิตนา แคมมณี และคณะ. (2545). กระบวนการเรียนรู้ ความหมาย แนวทางการพัฒนา และปัญหา
ข้อใจ. กรุงเทพฯ: สถาบันพัฒนาคุณภาพวิชาการ (พว.).
- ธีรยุทธ บุญมี. (2547). ประชาสังคม. กรุงเทพฯ: สายธาร.
- ธีระพงษ์ แก้วหาวงษ์. (2543). กระบวนการเสริมสร้างชุมชนเข้มแข็ง ประชาคม ประชาสังคม.
ขอนแก่น: คลังน่านาวิทยา.
- นิวัติ เรืองพานิช. (2547). หลักการจัดการลุ่มน้ำ (พิมพ์ครั้งที่ 3 ed.). กรุงเทพฯ: คณะวนศาสตร์
มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.

- แนวคิดและทิศทางการจัดการทรัพยากรในลุ่มน้ำโดยการมีส่วนร่วมของประชาชน. (2543). (กึ่งกร
นรินทร์กุล ณ อยุธยา Ed.). เชียงใหม่: ปีเอสการพิมพ์.
- บัณฑิต อ่อนดำ. (2544). การจัดกระบวนการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม *Participatory Learning
Process* องค์ความรู้และประสบการณ์งานพัฒนา NGO ภาคเหนือ ชุดที่2. เชียงใหม่:
เชียงใหม่ ปี.เอส.การพิมพ์.
- บุรดิเยอ ปีแอร์ แบลโดย ซินดา เสี่ยงมไพศาลสุข. (2550). เศรษฐกิจของทรัพยากรเชิงสัญลักษณ์.
กรุงเทพฯ: คบไฟ.
- ประภาส ปันตบแต่ง. (2552). กรอบการวิเคราะห์การเมืองแบบทฤษฎีขบวนการทางสังคม.
เชียงใหม่: มูลนิธิไฮน์ริค เบิลล์ สำนักงานภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้.
- ปาริชาติ วลัยเสถียร และคณะ. (2546). กระบวนการและเทคนิคการทำงานของนักพัฒนา.
กรุงเทพฯ: โครงการเสริมสร้างการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข.
- ปิยาพร อรุณพงษ์. (2551). มิติทางวัฒนธรรมในการจัดการทรัพยากรลุ่มน้ำสงครามตอนล่าง:
กรณีศึกษาชุมชนท่าบ่อ อำเภอศรีสงคราม จังหวัดนครพนม. กรุงเทพฯ: สถาบันวิจัยสังคม
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ผาสุก พงษ์ไพจิตร. (2543). ทฤษฎีขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมใช้กับสังคมไทยได้หรือไม่.
กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย(สกว.).
- พงศา ชูแนม. (2547). รูปแบบการจัดการลุ่มน้ำหลังสวน ด้วยกระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชน
ใน เอกสารประกอบการนำเสนอ การสัมมนากระบวนการนโยบายสาธารณะระดับพื้นที่กับ
ความมั่นคงของชุมชนภาคใต้ตอนบนกรณีศึกษา: การจัดการทรัพยากรธรรมชาติและ
สิ่งแวดล้อม. . Retrieved 8 กันยายน 2553
http://www.treebankthai.com/phetotonnam/article_watermanagement.html
- พรใจ ลีทองอิน. (2545). การสถาปนาอำนาจของประชาชนในระดับรากหญ้า. วิทยานิพนธ์ปริญญา
สาขาพัฒนศึกษาศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย ดุษฎีบัณฑิต มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
- พรชัย ธรรมธรรม และจินตนา ทวีมา. (มปป.). กลยุทธ์ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและ
สิ่งแวดล้อม ในสารานุกรมไทยสำหรับเยาวชน เล่มที่ 19 Retrieved 8 กันยายน 2553
<http://kanchanapisek.or.th>
- พรพิไล เลิศวิชา. (2541). ศีร์วงจากไพร่หนีนาย ถึงธนาคารแห่งขุนเขา. กรุงเทพฯ: เจริญวิทย์การ
พิมพ์.
- พระมหาสุทิตย์ อาภากรโร(อบอูน). (2547). เครือข่าย: ธรรมชาติ ความรู้ และการจัดการ. กรุงเทพฯ:
โครงการเสริมสร้างการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข(สรส.).

- พิศิษฐ์ ชาญเสนาะ. (2546). แนวทางประชาธิปไตยในการจัดการทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง: กรณีศึกษาชุมชนลุ่มน้ำปะเหลียน จังหวัดตรัง. กรุงเทพฯ: สถาบันพระปกเกล้า.
- เพิ่มศักดิ์ มกราภิรมย์. (2552). การจัดการลุ่มน้ำสายบุรี...อย่าให้เป็นแค่ความหวังริบหรี่ของชาวบ้าน และนักวิจัย. Retrieved 8 กันยายน 2553 <http://www.isranews.org/>
- ภัทร ยืนยง. (2549). การจัดการพื้นที่ชุ่มน้ำลุ่มน้ำอิง. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ภาพพิมพ์.
- มณีนีรัตน์ ประกัน. (2550). กระบวนการเรียนรู้ของบุคคล ในการจัดการทรัพยากรอย่างยั่งยืน: ศึกษากรณีสมาชิกศูนย์การเรียนรู้ชุมชนเครือข่ายป่าตะวันตก. ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาชนบทศึกษาและการพัฒนา สำนักบัณฑิตอาสาสมัคร มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- มนัสวาน์ โกวิทยา. (2547). การศึกษานอกระบบโรงเรียน: แนวทางการศึกษาและกิจกรรมที่หลากหลายรวมบทความวิชาการ. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- มนู โอมะคุปต์. (2549). การสัมมนาวิชาการ เรื่อง การแก้ปัญหาวิกฤตการณ์น้ำท่วม: การใช้งานวิจัย และการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการลุ่มน้ำ. กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ (วช.).
- มานะ นาคำ และคณะ. (2549). กระบวนการเรียนรู้และจัดการความรู้ของชุมชนด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- ยศ สันตสมบัติ และคณะ. (2552). แม่น้ำแห่งชีวิต. เชียงใหม่: วนิดา เพรส.
- รัตนา โตสกุล และคณะ. (2548). เดินทีละก้าว กินข้าวทีละคำ: ภูมิปัญญาในการจัดการความรู้ของชุมชน. ขอนแก่น: ขอนแก่นการพิมพ์.
- วรรัตน์ อภินันท์กุล. (2551). แนวคิดและทฤษฎีการเรียนรู้ทางการศึกษานอกระบบโรงเรียน. โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย: ศูนย์ตำราและเอกสารวิชาการ คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- วารุณี ณ นคร. (2554). ยุทธศาสตร์การสร้างพลังผ่านสื่อของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมในประเทศไทย. วิทยานิพนธ์ปริญญาดุษฎีบัณฑิต ภาควิชาการเมืองการปกครอง คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- วิเชียร บุรารักษ์. (2549). ขบวนการเคลื่อนไหวทางการเมืองภาคประชาชน กรณีกลุ่มอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมจังหวัดอุดรธานี. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต ภาควิชาการเมืองและการปกครอง คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- วิมลลักษณ์ ชูชาติ. (2540). การนำเสนอรูปแบบของกระบวนการสร้างเครือข่ายการเรียนรู้สำหรับการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้. ปริญญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาสัตวศาสตร์ศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

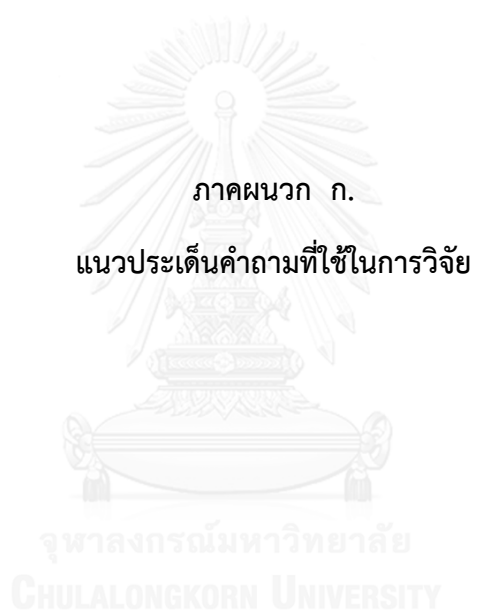
- สหทัยา วิเศษ และนิคม บุญเสริม. (2547). การจัดการลุ่มน้ำโดยชุมชน. กรุงเทพฯ: โครงการเสริมสร้างการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข (สรส.).
- สัมพันธ์ เตชะอริก และคณะ. (2547). ศัพท์พัฒนาเพื่อชุมชนและสังคม. ขอนแก่น: สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- สามัคคี บุญยะวัฒน์. (2539). การจัดการลุ่มน้ำประยุกต์. กรุงเทพฯ: ภาควิชาอนุรักษวิทยา คณะวนศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- สามารถ สุขบรรจง. (2553). ธรรมนูญลุ่มน้ำรัตภูมิ เรื่องดี ดี ของคนลุ่มน้ำ. Retrieved 8 กันยายน 2553 <http://taiklang.unbbz.com/board/trade-391078.un#391078>
- สายันต์ ไพรชาญจิตร และคณะ. (2549). กระบวนการเรียนรู้และการจัดการความรู้ของชุมชนด้านศิลปวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่น. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).
- สิริลักษณ์ ยิ้มประสาทพร. (2548). กระบวนทัศน์ใหม่กับการเรียนรู้ของชุมชน. กรุงเทพฯ: โครงการเสริมสร้างการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข.
- สีลาภรณ์ นาครทรรพ. (2539). การศึกษากับการวิจัยเพื่ออนาคตของประเทศไทย. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- สุพจน์ แสงเงิน และคณะ. (2546). กระบวนการเรียนรู้ของชุมชนในการพัฒนาความเข้มแข็งของชุมชน : ศึกษากรณีชุมชนแผ่นดินทองคอยรุตตี๊กว่า: รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์โครงการวิจัย กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- สุพรรณณี ไชยอำพร. (2550). รูปแบบแหล่งเรียนรู้ด้านคุณธรรมเพื่อการพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืน. กรุงเทพฯ: ศูนย์ส่งเสริมและพัฒนาพลังแผ่นดินเชิงคุณธรรม (ศูนย์คุณธรรม) สำนักงานบริหารและพัฒนาองค์ความรู้ (องค์การมหาชน).
- สุภางค์ จันทวานิช. (2551). ทฤษฎีสังคมวิทยา. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สุภีร์ สมอนา. (2555). กระบวนการสร้างกรอบโครงความคิดของขบวนการเคลื่อนไหวต่อต้านเหมืองแร่ทองคำ. วารสารสังคมลุ่มน้ำโขง 8, 3 กันยายน - ธันวาคม 47-68.
- สุมณฑา พรหมบุญ และคณะ. (2541). การเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ไอดีเอสแควร์.
- สุรียา สมทุคุปต์ และคณะ. (2536). จากยอดห้วยถึงบุญบึง: สิทธิอำนาจและระบบการจัดการทรัพยากรพื้นบ้านของชุมชนชาวนาลุ่มน้ำชี. นครราชสีมา: โครงการจัดตั้งพิพิธภัณฑ์ทางมานุษยวิทยาของอีสาน, สำนักวิชาเทคโนโลยีสุรนารี มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีสุรนารี.
- เสรี พงศ์พิศ. (2550). วิธีคิด วิธีทำ แผนชีวิต เศรษฐกิจชุมชน. กรุงเทพฯ: เจริญวิทย์การพิมพ์.

- อดุลย์ วัชรศรีคุณ. (2543). การสังเคราะห์งานวิจัยเกี่ยวกับกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนที่ทำให้ชุมชนเข้มแข็ง: การวิจัยเชิงชาติพันธุ์วรรณาอภิมาน. ปรินญาครุศาสตดุขฎีบัณฑิต สาขาพัฒนศึษา ภาควิชาสารัตถศึษา คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
- อนุรักษ์ ปัญญาวัฒน์ และคณะ. (2549). กระบวนการเรียนรู้และจัดการความรู้ของชุมชนด้านการพัฒนาการเกษตรแบบยั่งยืน. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย(สกว.).
- อเนก นาคะบุตร. (2536). คน กับ ดิน น้ำ ป่า จุดเปลี่ยนแห่งความคิด. กรุงเทพฯ: สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา.
- อรศรี งามวิทยาพงศ์. (2549). กระบวนการเรียนรู้ในสังคมไทยและการเปลี่ยนแปลง: จากยุคชุมชนถึงยุคพัฒนาความทันสมัย. กรุงเทพฯ: วิทยาลัยการจัดการทางสังคม.
- อังคณา ทาลัดชัย และคณะ. (2551). กระบวนการสังเคราะห์ความรู้งานวิจัยท้องถิ่นประเด็นการจัดการทรัพยากร ธรรมชาติศึกษา ชุมชนบ้านปางจำปี หมู่ 7 ตำบลห้วยแก้ว กิ่งอำเภอแม่ฮ่องสอน จังหวัดเชียงใหม่. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย ฝ่ายวิจัยเพื่อท้องถิ่น.
- อานันท์ กาญจนพันธุ์. (2544). มิติชุมชน: วิธีคิดท้องถิ่นว่าด้วยสิทธิ อำนาจ และการจัดการทรัพยากร. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว).
- อุทัย ดุลยเกษม, & อรศรี งามวิทยาพงศ์. (2540). ระบบการศึกษากับชุมชน: ครอบคลุมความคิดและข้อเสนอเพื่อการศึกษาวิจัย. กรุงเทพฯ: แพลน พับลิชชิ่ง จำกัด.
- อเนก เหล่าธรรมทัศน์. (2540). ส่วนรวมที่มีใช้รัฐ: ความหมายประชาสังคม. กรุงเทพฯ: โครงการวิจัยและพัฒนาประชาสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล.

ภาคผนวก

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
CHULALONGKORN UNIVERSITY

แนวประเด็นคำถาม

ส่วนที่ 1 บริบททั่วไปของกรณีศึกษา

- สภาพทางกายภาพ ระบบนิเวศความหลากหลายของทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่ลุ่มน้ำ
 - สภาพสังคม สภาพทางเศรษฐกิจ ขนบธรรมเนียมประเพณี วัฒนธรรมความเชื่อของคนในลุ่มน้ำเป็นอย่างไร
 - สถานการณ์และการเปลี่ยนแปลงที่ส่งผลกระทบต่อทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่ลุ่มน้ำ
 - การใช้ประโยชน์ทรัพยากรธรรมชาติของคนในพื้นที่ลุ่มน้ำมีลักษณะการใช้ประโยชน์อย่างไรบ้าง
 - ลักษณะการรวมกลุ่มในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ
- การจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างเป็นรูปธรรมมีอะไรบ้าง
- พัฒนาการในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของกลุ่มคนในพื้นที่ลุ่มน้ำมีความเป็นมาอย่างไร

ส่วนที่ 2 กระบวนการเรียนรู้ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำ

- เครื่องข่ายอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ เกิดขึ้นได้อย่างไร อะไรเป็นปัจจัยและเงื่อนไขผลักดันให้เกิดการรวมตัวกัน
- การร่วมตัวกันเป็นเครือข่ายอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ มีวัตถุประสงค์ร่วมกันเพื่ออะไรบ้าง
- แนวทางในการดำเนินการของเครือข่ายอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติเป็นอย่างไร
- เครือข่ายอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติประกอบด้วยกลุ่ม องค์กร คน ลักษณะใดบ้างที่ได้เข้ามารวมตัวกัน
- เครือข่ายอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติมีลักษณะ โครงสร้างอย่างไร และทำไมถึงมีลักษณะดังกล่าว
- เป้าหมาย หรือยุทธศาสตร์ ในการดำเนินการของเครือข่ายอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ คืออะไร
- ปัจจัยและเงื่อนไขอะไรที่ส่งผลต่อการกำหนดเป้าหมายและยุทธศาสตร์ของเครือข่ายอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ
- กลุ่มเป้าหมายในการดำเนินกิจกรรมของเครือข่ายอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติคือกลุ่มใดบ้าง และมีลักษณะอย่างไร
- กลุ่ม/ชุมชน/ที่เป็นสมาชิกของเครือข่ายอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติอยู่ในพื้นที่ใดบ้าง
- เครือข่ายอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานใดบ้าง และได้รับการสนับสนุนในด้านใดบ้าง
- เครือข่ายอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติมีพันธมิตรในการดำเนินงานร่วมกันในภาคส่วนต่างๆ ใด และลักษณะความร่วมมือเป็นไปในลักษณะใด

- การดำเนินการที่ผ่านมาของเครือข่ายอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ ประสบความสำเร็จตามเป้าหมายที่วางไว้มากน้อยเพียงใด และอะไรที่ต้องเพิ่มเติมในการดำเนินการครั้งต่อไป
- ปัจจัย และเงื่อนไขอะไรที่ส่งผลต่อความสำเร็จหรือความล้มเหลวที่ผ่านมาของเครือข่ายอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ

ส่วนที่ 2 แนวทางกระบวนการเรียนรู้ของการจัดการทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำโขง

- ชุดความรู้ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในลุ่มน้ำโขงมีประกอบไปด้วยอะไรบ้าง และมีรายละเอียดอย่างไร
- แหล่งที่มาของชุดความรู้ เป็นอย่างไร ได้มาจากที่ใด และได้มาอย่างไร
- ชุดความรู้ที่นำมาใช้ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในลุ่มน้ำโขง เป็นตัวขับเคลื่อนที่ส่งผลต่อการดำเนินการของเครือข่ายในด้านใดบ้าง
- การนำชุดความรู้ของเครือข่ายอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติไปเผยแพร่หรือถ่ายทอดด้วยวิธีการอย่างไร
- การดำเนินกิจกรรม/วิธีการในการทำงานของเครือข่ายอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติที่ผ่านมา เป็นอย่างไรบ้าง
- กระบวนการทำงานที่ผ่านมา ให้ความสำคัญกับกิจกรรมลักษณะใด และเน้นให้ความสำคัญอย่างไร ทำไมจึงเกิดเป็นกิจกรรมเช่นนั้น
- ลักษณะการเรียนรู้ที่ผ่านมาเป็นอย่างไร มีวิธีการเรียนรู้อย่างไรบ้าง
- การเรียนรู้แลกเปลี่ยนที่ผ่านมาเป็นไปในลักษณะใด และเป็นกลุ่มใดบ้างที่เข้ามาเรียนรู้ร่วมกัน
- อะไรเป็นปัจจัยเงื่อนไขที่สำคัญที่ส่งผลต่อกระบวนการเรียนรู้ของคนในพื้นที่ลุ่มน้ำ
- แหล่งเรียนรู้ที่สำคัญของเครือข่ายอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติมีอะไรบ้าง ที่ใช้เรียนรู้ร่วมกัน
- มีการพัฒนาหรือสร้างเป็นแหล่งการเรียนรู้เกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในลุ่มน้ำโขงอย่างไรบ้าง
- กระบวนการมีส่วนร่วมของกลุ่ม/ชุมชน/ ที่เป็นสมาชิกของเครือข่ายมีลักษณะเป็นอย่างไร
- การสร้างกลุ่ม/ชุมชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในเครือข่ายอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ มีวิธีการ กระบวนการ ลักษณะการดำเนินงานอย่างไร
- ลักษณะของกลุ่ม/ชุมชน มีลักษณะอย่างไร มีการจัดการในแต่ละกลุ่ม/ชุมชน อย่างไร
- การสร้างการยอมรับตัวตนของเครือข่ายอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ เพื่อให้สังคมภายนอกยอมรับต่อการดำเนินการของเครือข่าย ทำอย่างไรที่ผ่านมา
- การสร้างพื้นที่ทางสังคมของเครือข่ายอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติให้ไปมีบทบาท หรือ พื้นที่ในการแสดงออก กำหนดกฎเกณฑ์ ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำโขง ทำอย่างไร และด้วยวิธีการใด

รายชื่อ ผู้ให้ข้อมูลที่สำคัญ (Key Informants)
 เรื่อง การวิเคราะห์กระบวนการเรียนรู้ของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมแบบใหม่ในการจัดการ
 ทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำโขง

พื้นที่

ภูมิ บุญต่อม 4.นาย

ลุ่มน้ำ

.นายหาญณรงค์ เยาวเลิศ

ล้านนา

และ ประกอบด้วย

นายสมเกียรติ เขื่อนเชียงสา นายพิศณุกรณ์ ดีแก้ว นายอาทิตย์

จันทราพิมพ์ นายเกรียงไกร แจ้งสว่าง

นายปรีชา ร้อยแก้ว นิวัฒน์ ร้อยยศ และ ดุสิต จิตสุข

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
 CHULALONGKORN UNIVERSITY

ทฤษฎ ดุสิต จิตสุข และนายยา จินตประภาพร

ภาคผนวก ค.

ตารางแสดงค่าความถี่และร้อยละของกระบวนการเรียนรู้และแนวทางการเสริมสร้างกระบวนการ
เรียนรู้

บริบทพื้นที่

1.1 พื้นที่ชายฝั่งโขง

พื้นที่ชายฝั่งโขงเกิดจากการรวมตัวกันของคนในชุมชนชายฝั่ง เป็นเครือข่ายชุมชน ซึ่งแต่ละชุมชนสามารถดำเนินการกิจกรรมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติได้ด้วยตนเอง เครือข่ายชุมชนในพื้นที่ชายฝั่งโขงเป็นการรวมตัวของชุมชน 16 ชุมชน ที่ตั้งอยู่ริมฝั่งโขง ที่มีความสัมพันธ์กับความหลากหลายของระบบนิเวศของแม่น้ำโขงตามลักษณะทางกายภาพของพื้นที่ตามความยาวของแม่น้ำโขง มีเกาะแก่ง หาด ดอนทราย จำนวนมาก ไหลคดโค้งไปตามภูเขาและเนินเขาทอดยาวในแนวเหนือใต้ เริ่มต้นจากสามเหลี่ยมทองคำ ผ่าน อำเภอเชียงแสน อำเภอเชียงของ อำเภอเวียงแก่น จนถึงแก่งผาไดที่บ้านห้วยลึก อำเภอเวียงแก่น ในเขตจังหวัดเชียงราย ก่อนไหลเข้าสู่ประเทศลาว รวมระยะทางประมาณ 124 กิโลเมตร (โครงการสื่อชุมชนลุ่มน้ำโขง, 2553: 16-17)

1.1.1 ระบบนิเวศและความหลากหลาย ของพื้นที่ชายฝั่งโขงเป็นลักษณะที่เกิดจากการเรียกตามภาษาท้องถิ่นทางเหนือ ได้แก่ ผา คก ดอน หาด ร่อง หลง หนอง แจ่ม น้ำห้วยและแม่น้ำสาขา ริมฝั่ง และกว๊าน โดยชาวบ้านอธิบายตามลักษณะทางกายภาพที่เกิดจากการสังเกตในการทำมาหากินในวิถีชีวิตประจำวัน ซึ่งมีระบบนิเวศที่โดดเด่นๆ ของแม่น้ำโขงช่วงนี้ คือ ส่วนใหญ่เป็น ผา (แก่ง) มีลักษณะเป็นแท่งหินหรือกลุ่มหินที่เกิดขึ้นในแม่น้ำมีความสลับซับซ้อน ในฤดูแล้ง ระดับน้ำในแม่น้ำโขงลดระดับลง เกิดร่องน้ำลึก กลุ่มผาจะโผล่พ้นน้ำ ส่วนฤดูน้ำหลากกลุ่มผาจะจมอยู่ใต้น้ำ ซึ่งผามีอยู่ทั่วไปในแม่น้ำโขงบริเวณนี้ เช่น ผาฟ้า ผาถ่าน ผาได เป็นต้น ผาในแม่น้ำโขงเหล่านี้ จะทำหน้าที่เป็นตัวพอกน้ำเติมอากาศให้ลำน้ำใสสะอาด และบังคับทิศทางน้ำในแม่น้ำโขงให้ไหลไปตามร่องน้ำเพื่อเป็นการรักษาสภาพลำน้ำ นอกจากนั้นผายังทำให้เกิดระบบนิเวศอื่นๆ ในแม่น้ำโขง เช่น คกและร่อง และผาที่จมอยู่ใต้น้ำยังเป็นแหล่งกำเนิดของไถหรือสาหร่ายแม่น้ำโขงที่เป็นอาหารของปลาและคน ดังนั้น บริเวณผาจึงเป็นแหล่งที่มีปลาชุกชุม และยังเป็นแหล่งหากินของชาวบ้านที่สำคัญ ด้วยระบบนิเวศที่เต็มไปด้วยความอุดมสมบูรณ์เช่นนี้ จึงทำให้สำรวจพรรณพืช พบว่ามีจำนวน 65 ชนิด พันธุ์ปลา 88 ชนิด โดยเฉพาะปลาบึก ซึ่งเป็นปลาที่ชาวบ้านถือว่าเป็นปลาที่แทนความอุดมสมบูรณ์ของแม่น้ำโขง จนถูกนำมาเป็นสัญลักษณ์ประจำอำเภอเชียงของสำหรับชุมชนแล้ว แม่น้ำโขงจึงเป็นแหล่งอาหารและแหล่งรายได้ที่สำคัญของชุมชนตามชายฝั่งแม่น้ำ (คณะนักวิจัยจาวบ้าน เชียงของ – เวียงแก่น, 2547: 12 - 25)

1.1.2 กลุ่มคนในพื้นที่ลุ่มน้ำ ในชุมชนริมฝั่งแม่น้ำโขงมีลักษณะกลุ่มชาติพันธุ์ แบ่งออกเป็น 3 กลุ่มหลัก ได้แก่ 1) กลุ่มคนเมือง (คนยวน) 2) กลุ่มไทลื้อ และ 3) กลุ่มคนลาว โดยมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

1) กลุ่มคนเมือง (คนยวน) กลุ่มชาติพันธุ์ที่ถือเป็นกลุ่มคนส่วนใหญ่ในพื้นที่ มีการอพยพโยกย้ายมาจากพื้นที่ต่างๆ ในภาคเหนือ ตั้งถิ่นกระจัดกระจายอยู่ตามพื้นที่ราบลุ่มของแม่น้ำ มีอาชีพหลักคือทำนา ทำไร่ ทำสวน และมีอาชีพเสริม คือ การทำประมงในแม่น้ำอิงและแม่น้ำโขง

2) กลุ่มคนไทลื้อ เป็นกลุ่มคนที่อพยพมาจากอาณาจักรสิบสองปันนาในบริเวณเขตประเทศจีน เข้ามาอาศัยอยู่ในอาณาจักรล้านนาในสมัยก่อน ปัจจุบัน คือ พื้นที่ทางภาคเหนือของประเทศไทย คนกลุ่มนี้มีกนิยตั้งถิ่นฐานตามริมฝั่งแม่น้ำและพื้นที่ราบลุ่มแม่น้ำ (กลุ่มรักษ์เชียงของ ชุมชนริมฝั่งโขง-เชียงของ เวียงแก่น, 2546) มีอาชีพและวิถีชีวิตที่สัมพันธ์อยู่กับระบบการทำการเกษตรเป็นหลัก เช่น บ้านหาดบ้าย หาดทรายทอง ที่ตั้งชุมชนอยู่ริมฝั่งแม่น้ำโขง อาศัยทำไร่ ทำสวน และจับปลาในแม่น้ำโขงเป็นแหล่งอาหารและแหล่งรายได้เลี้ยงคนในครอบครัว

3) กลุ่มคนลาว เป็นกลุ่มคนที่มีการอพยพมาจากประเทศลาวในช่วงสงครามเย็น มาตั้งถิ่นฐานอยู่ริมฝั่งแม่น้ำโขง โดยมีอาชีพหลักจากการทำการประมงในแม่น้ำโขง เพราะมีที่ทำกินในการทำการเกษตรอยู่จำกัด จึงทำให้การปลูกข้าว ทำไร่ ทำสวน ได้ผลผลิตไม่พอบริโภคภายในครอบครัว

1.1.3 การใช้ประโยชน์ทรัพยากรธรรมชาติ ผู้วิจัยได้แบ่งตามลักษณะของกลุ่มคนออกได้เป็น 3 กลุ่ม ดังนี้

1) กลุ่มคนที่มีวิถีชีวิตและการผลิตที่พึ่งพาแม่น้ำโขงเป็นหลัก กลุ่มคนเหล่านี้มีอาชีพหลัก คือ การหาปลา เก็บโก เก็บเตา(สาหร่ายน้ำ) และการทำการเกษตรริมแม่น้ำโขง รวมไปถึงคนขับเรือรับจ้างและคนหาปลาที่มีเรือยนต์วิ่งรับจ้างขนส่งสินค้าระหว่างไทย-ลาว รวมถึงการรับจ้างนำเที่ยวล่องแม่น้ำโขง คนกลุ่มนี้ส่วนมากเป็นคนที่ย้ายมาตั้งถิ่นฐานที่หมู่บ้านที่ตั้งอยู่ริมแม่น้ำโขงและใช้ประโยชน์จากแม่น้ำโขงโดยตรงทั้งทางด้านอาหารและสมุนไพร และด้านเศรษฐกิจ ซึ่งคนกลุ่มนี้ เป็นผู้ที่ได้รับผลกระทบโดยตรงจากการเปลี่ยนแปลงด้านต่างๆ ในแม่น้ำโขง

2) กลุ่มคนที่พึ่งพาแม่น้ำโขงควบคู่กับการผลิตอย่างอื่น กลุ่มนี้ส่วนใหญ่มีอาชีพ ทำนา ทำสวน ทำไร่ รับจ้างทั่วไป หรือมีอาชีพหลายอย่างประกอบกัน คนกลุ่มนี้จะลงหาปลาเป็นรายได้เสริมสำหรับเป็นอาหารในครอบครัว นอกจากนั้นยังเก็บโก เก็บเตาขายเป็นรายได้หลักในช่วงฤดูแล้ง คนกลุ่มนี้จะอาศัยเวลาว่างจากการทำอาชีพหลัก เช่น หลังจากที่ไม่ได้ทำไร่ ลงหาปลาในแม่น้ำโขง ส่วนมากจะพบที่หมู่บ้านซึ่งอยู่ใกล้ๆ แหล่งหาปลาในแม่น้ำโขง เช่น บ้านหาดบ้าย บ้านดอนที่ บ้านผาทุบ เป็นต้น

3) กลุ่มคนที่ได้รับผลประโยชน์ทางอ้อมจากแม่น้ำโขง เป็นการได้รับผลประโยชน์จากการท่องเที่ยว เป็นกลุ่มคนที่ได้รับผลประโยชน์จากเป็นแหล่งพักผ่อนหย่อนใจของครอบครัว และจากกลุ่มนักท่องเที่ยวที่มาพักผ่อนและชมบรรยากาศริมแม่น้ำโขง ส่วนใหญ่จะประกอบอาชีพค้าขาย ทำธุรกิจที่พักแคนักท่องเที่ยว และข้าราชการที่เป็นลูกหลานของคนเชียงของ ซึ่งมีความผูกพันและมีประสบการณ์เกี่ยวข้องกับแม่น้ำโขงในฐานะที่เป็นเอกลักษณ์ที่อยู่คู่กับเมืองเชียงของ จึงทำให้กลุ่มคนเหล่านี้ ได้ทั้งที่ใช้ประโยชน์โดยตรงและได้รับผลประโยชน์ทางอ้อมทั้งในชุมชนริมฝั่งโขงและเมืองเชียงของ ซึ่งมีส่วนสำคัญในการรวมตัวกันเป็นกลุ่มเครือข่ายชุมชนดูแลรักษาทรัพยากรธรรมชาติและต่อต้านโครงการต่างๆ จากภายนอกที่จะเข้ามาส่งผลกระทบต่อทรัพยากรธรรมชาติในแม่น้ำโขง

1.1.4 ประเพณี วัฒนธรรมและความเชื่อ ที่ส่งผลต่อการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของพื้นที่ชุมชนชายฝั่งโขง มีรายละเอียด ดังนี้

1) ประเพณี ที่สำคัญของผู้คนในชุมชนริมแม่น้ำโขง ที่ได้ปฏิบัติสืบทอดกันมาจนถึงปัจจุบัน ได้แก่ ประเพณีไหลเรือไฟและแข่งเรือ ประเพณีปีใหม่เมือง (สงกรานต์) ประเพณีแข่งเรือที่อำเภอเชียงของ และประเพณีบวงสรวงเจ้าพ่อผาถ่าน ซึ่งชมรมชาวเรือจะจัดขึ้นในทุกปีช่วงเดือนเมษายน โดยชาวเรือเชื่อว่าเจ้าพ่อผาถ่านเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในแม่น้ำโขงที่คอยปกป้องรักษาเรือและคนเรือ รวมทั้งคนหาปลาให้ปลอดภัยจากการเดินเรือ

ประเพณีเหล่านี้แสดงให้เห็นว่า คนริมแม่น้ำโขงไม่ได้อาศัยแม่น้ำโขงเป็นฐานเศรษฐกิจเพียงอย่างเดียว แต่คนริมแม่น้ำโขงยังให้ความเคารพต่อแม่น้ำโขง ซึ่งสะท้อนผ่านประเพณีต่างๆ ที่คนริมแม่น้ำได้ร่วมกันกระทำ

2) วัฒนธรรมที่สำคัญของคนริมแม่น้ำโขง ที่ส่งผลต่อการใช้ประโยชน์และการดูแลรักษาทรัพยากรธรรมชาติของส่วนร่วม คือ วัฒนธรรมการแบ่งปันกันและวัฒนธรรม “หน้าหมู” (คณะนักวิจัยชาวบ้าน เชียงของ – เวียงแก่น, 2547: 78 - 79) ของคนในชุมชนและระหว่างชุมชน เช่น กรณีลั้ง (แหล่ง) หาปลาที่บ้านห้วยลิก (อ.เวียงแก่น) แม้ว่าชาวบ้านห้วยลิกจะเป็นผู้ดูแลรักษา แต่ก็ได้หมายความว่า ชาวบ้านห้วยลิกจะเป็นเจ้าของลั้งแต่เพียงผู้เดียว เพราะคนบ้านอื่นก็จะมาหากินในบริเวณนี้ร่วมกันที่บ้านห้วยลิกด้วย โดยทุกคนที่หาปลา มองว่าแม่น้ำโขงและแหล่งหาปลาอย่างกรณีลั้ง เป็นของ “หน้าหมู” หรือของส่วนร่วมที่ทุกคนสามารถมาใช้ประโยชน์ได้ แต่ต้องช่วยกันดูแลรักษาและใช้วิธีการหากินที่ไม่ทำลายแหล่งหากินของคนในแม่น้ำโขง

3) ความเชื่อของชุมชนริมฝั่งแม่น้ำโขง ของกลุ่มคนต่างๆ ที่อยู่อาศัยริมฝั่งโขงและใช้ประโยชน์จากแม่น้ำโขงนั้น มีความเชื่อที่มีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับระบบนิเวศ และความเชื่อในวิถีชีวิตการหากินในแม่น้ำโขง เช่น ความเชื่อเรื่องเรือ เครื่องมือหากิน พฤติกรรมในการหากิน และความเชื่อเรื่องผี ความเชื่อเหล่านี้ได้ส่งผลต่อพฤติกรรมการแสดงออกของผู้คนในการใช้ประโยชน์และการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ทั้งในลักษณะที่จะ

ไม่กระทำให้ทรัพยากรธรรมชาติได้รับผลกระทบ ซึ่งจะส่งผลต่อตนเองและชุมชนในทางที่ไม่ดี ในปัจจุบันความเชื่อดังกล่าว ที่ชาวบ้านยังยึดถือเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตอยู่ ได้แก่

(1) ความเชื่อที่มีต่อระบบนิเวศในแม่น้ำโขง ในพื้นที่ต่างๆ ในแม่น้ำโขงจะมีความเชื่อเกี่ยวกับสถานที่จนกลายเป็นชื่อเรียกบริเวณนั้นในปัจจุบัน เช่น คอนผีหลง เป็นบริเวณทางภูมิศาสตร์ในแม่น้ำโขงที่มีลักษณะเป็นกลุ่มแก่งในแม่น้ำโขงขนาดใหญ่ ซึ่งชาวบ้านเรียกลักษณะภูมิศาสตร์นี้ตามความเชื่อ ที่เรียกว่า “คอนผีหลง” สืบเนื่องจากประเพณีของคนลาวบางกลุ่มชาติพันธุ์ทางเหนือขึ้นไปตามแม่น้ำโขง เมื่อมีคนตายในหมู่บ้าน มีความเชื่อว่า การส่งศพคนตายมาทับแพลอยตามลำน้ำโขง คนตายจะได้ขึ้นสวรรค์ คล้ายกับประเพณีลอยศพคนตายในแม่น้ำคงคาประเทศอินเดีย เมื่อศพลอยพัดหลงเข้ามาถึงบริเวณจุดที่เป็นแก่งหิน ทำให้แพพลิกคว่ำ ศพคนตายก็ไหลมาติดตรงแก่ง หาด ดอน บริเวณวังน้ำวน จนเรียกติดปากว่าเป็นคอนผีหลง นั่นคือ ช่องน้ำที่มีผีมาหลง มวนอยู่ตรงนี้ (กลุ่มรักษ์เชียงของ, 2546: 31-32)

นอกจากนั้นยังมีความเชื่อที่เกี่ยวกับเรื่องเล่าต่อๆ กันมาอย่างเช่น ฝาริมแม่น้ำโขงที่จะมีชื่อที่เรียกต่างกันตามเรื่องเล่าที่สัมพันธ์ในแต่ละแห่ง เช่น ผาถาก ผากันตุง ผลแล และผาพระ เป็นต้น อย่างกรณี “ผาพระ” ที่เป็นแก่งหินที่มีรูปพระที่ถูกแกะสลักไว้เป็นที่เคารพของคนลาวและไทย ในช่วงเดือนเมษายน ในช่วงสงกรานต์ คนไทยและคนลาวจะเอาดอกไม้ธูปเทียนมาสักการบูชาและสงฆ์น้ำพระร่วมกัน ซึ่งชาวบ้านมีตำนานเล่าถึงผาพระ สืบต่อกันมาว่า เกิดในสมัยเจ้ามหาชีวิตลาว ได้ยกทัพขึ้นมาตีเมืองเชียงแสน เรื่องที่ยกทัพมาได้ชนกับแก่งหินจนล้มจมลง และลูกของเจ้ามหาชีวิตซึ่งบวชเป็นพระที่เดินทางมาด้วยได้เสียชีวิต ณ จุดนี้ จึงได้วาดรูปพระไว้บนหินผา ต่อมาพ่อค้าที่เดินทางล่องไปมาเกิดความเลื่อมใสศรัทธาจึงได้สลักรูปพระไว้ที่หินผาเดิม และตรงแก่งผาที่เรือชนล้มลง เจ้ามหาชีวิตได้ปักตุงหรือธงไว้ จึงเป็นชื่อที่มาของผากันตุง ที่ชาวบ้านเรียกกันตามตำนานเรื่องเล่าต่อกันมา ความเชื่อที่ชุมชนริมฝั่งโขงมีต่อเกาะแก่งหินในแม่น้ำโขงปรากฏออกมาเป็นชื่อเรียกต่างๆ กัน เป็นบริเวณที่มีสิ่งศักดิ์สิทธิ์สถิตย์อยู่ โดยที่ผู้คนในชุมชนไม่สามารถล้าบลูหรือทำลายได้ ซึ่งมีความเชื่อว่าจะมีผลที่นำมาสู่ความวิบัติต่อชุมชนได้

(2) ความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับการทำมาหากินของคนหาปลาในแม่น้ำโขง ชุมชนริมแม่น้ำโขง จะเรียกความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับการทำมาหากินว่า เป็น ความเชื่อเรื่อง “หมาน – แก่น” (คณะนักวิจัยชาวบ้าน เชียงของ – เวียงแก่น, 2547: 77) ซึ่งเป็นพฤติกรรมที่ควรปฏิบัติขณะออกหาปลา เช่น การมัดเบ็ดอันไหนเป็นอันแรกต้องใส่เบ็ดอันนั้นเป็นอันดับแรกจะทำให้ได้ปลา หรือการลงไปใส่เบ็ดต้องไม่บ้วนอุจจาระน้ำลาย หากกระทำก็จะถือว่า “แก่น” หรือไม่สามารถหาปลาได้เยอะ เป็นต้น แสดงให้เห็นถึงการให้ความเคารพและเห็นคุณค่าของแม่น้ำโขงที่ให้อาหารหล่อเลี้ยงชีวิตคนริมฝั่งแม่น้ำโขง ส่งผลให้ทุกคนไม่กล้าทำในสิ่งไม่ดีต่อแม่น้ำโขง แม้กระทั่งเรื่องเล็กๆ อย่างการบ้วนน้ำลายลงแม่น้ำโขง

(3) ความเชื่อเรื่องผี ชุมชนริมฝั่งโขงที่สืบทอดความเชื่อเรื่องผีผ่านการปฏิบัติ และการถ่ายทอดจากรุ่นสู่รุ่น โดยยึดถือการปฏิบัติที่แสดงออกถึงการเคารพต่อทรัพยากรธรรมชาติและเพื่อกำกับการใช้ทรัพยากรธรรมชาติในแม่น้ำโขง เช่น การเลี้ยงผีลวงและการเลี้ยงผีโพ้ง โดยคนจับปลาบึกจะมีการเลี้ยงผีลวงก่อนการลงมือจับปลา ซึ่งคนกลุ่มนี้เชื่อว่าเป็นการเลี้ยงผีที่อยู่บนฟ้าหรือเทพเจ้าที่คอยดูแลรักษาปลาบึก จะมีการประกอบศาลเพียงตาารวมกันที่ปางปลาบริเวณที่ประกอบพิธีกรรมเลี้ยงผี โดยผู้อาวุโสจะเป็นผู้ประกอบพิธีกรรมกล่าวบนบานให้สามารถจับปลาบึกได้ หากได้แล้วจะมีการมาแก้บนอีกครั้งหนึ่งนอกจากนี้คนจับปลาบึกยังมีการประกอบพิธีกรรมเลี้ยงผีโพ้งที่ถือว่าเป็นพิธีกรรมที่ใหญ่ที่สุดของสถานที่ ซึ่งมีความเชื่อว่า ผีโพ้ง เป็นผีเป็นเจ้าท่าคอยดูแล “ลวง” สำหรับคนหาปลาชนิดอื่นๆ ในแม่น้ำโขงก็จะมี การเลี้ยงผีเจ้าท่าหรือผีป่า ตามบริเวณดอนในแม่น้ำที่คนหาปลาที่ไปตั้งเพิงพักหลับนอนชั่วคราว ขอให้ช่วยคุ้มครองดูแลและขอให้ช่วยหาปลาได้ ซึ่งการจะหาโดยการล้างผลาญหรือการทำลายต่างๆ ที่ส่งผลกระทบต่อแม่น้ำโขงถือได้ว่าเป็นสิ่งที่กระทำไม่ได้เพราะหิน ททราย ปลา เหล่านี้มีผีเป็นเจ้าของการทำผิดเกินที่ขอไว้ถือว่าเป็นสิ่งที่ไม่ดีที่จะทำให้ผู้กระทำเจ็ภัยพิบัติเข้ากับตัวเอง (คณะนักวิจัยชาวบ้าน เชียงของ – เวียงแก่น, 2547: 39-43)

ประเพณี วัฒนธรรมและความเชื่อที่กล่าวมาข้างต้น ส่งผลต่อพฤติกรรมในการใช้ประโยชน์ทรัพยากรและเป็นฐานทางความคิดความเชื่อ ประเพณีและวัฒนธรรมท้องถิ่น ของคนริมฝั่งโขงในการกำหนดแนวทางในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืนโดยฐานชุมชน ทั้งการดูแลรักษา การอนุรักษ์ และการฟื้นฟูพื้นฐาน ทางความคิดความเชื่อ ประเพณีและวัฒนธรรมท้องถิ่นที่มีการสืบทอดกันมา ถึงแม้ว่าจะได้รับผลกระทบจากโครงการพัฒนาขนาดใหญ่ทั้งจากภายในประเทศและโครงการพัฒนาระหว่างประเทศ ที่มองข้ามความคิด ความเชื่อ ประเพณีและวัฒนธรรมของคนท้องถิ่นในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของตนเองที่มีความผูกพันมาแต่ครั้งบรรพบุรุษ

1.1.5 สถานการณ์และการเปลี่ยนแปลงที่ส่งผลกระทบต่อทรัพยากรธรรมชาติในลุ่มน้ำ ส่วนใหญ่มาในรูปของโครงการพัฒนาขนาดใหญ่ที่มุ่งเน้นการตอบสนองความต้องการด้านการค้าและเศรษฐกิจ โดยไม่ได้คำนึงถึงผลกระทบต่อวิถีชีวิตของคนในพื้นที่ลุ่มน้ำ ซึ่งจากการศึกษา ผู้วิจัยได้แบ่งออกได้เป็น 2 ประเด็นหลัก ได้แก่

1) ผลกระทบจากโครงการพัฒนาจากภายนอก เนื่องจากแม่น้ำโขงเป็นแม่น้ำนานาชาติที่เต็มไปด้วยทรัพยากรที่อุดมสมบูรณ์ และไหลผ่านหลายประเทศ ประกอบด้วยประเทศ จีน พม่า ไทย ลาว เวียดนาม และกัมพูชา ซึ่งกลุ่มประเทศเหล่านี้เรียกว่า “กลุ่มประเทศอนุภาคลุ่มน้ำโขง” (กลุ่มรักษเชียงของ, 2547: 6) แม่น้ำโขงจึงเป็นแหล่งยุทธศาสตร์การพัฒนาที่สำคัญของนานาประเทศ ในการสร้างความร่วมมือในกลุ่มประเทศดังกล่าว โดยมุ่งเน้นให้เกิดการพัฒนาเส้นทางการคมนาคมขนส่งการค้าระหว่างประเทศ การพัฒนาด้านพลังงานโดยการสร้างเขื่อนผลิตกระแสไฟฟ้า เป็นต้น โดยเฉพาะประเทศจีนที่เข้ามามีบทบาทหลักของการพัฒนาในแม่น้ำโขง ส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของชุมชนชายฝั่งโขง ซึ่งมีโครงการพัฒนาที่ส่งผลกระทบต่อชุมชนในลุ่มน้ำโขง ประกอบด้วย

(1) โครงการสร้างเขื่อนในแม่น้ำโขงและลำน้ำสาขา ในเมืองยูนนาน ของประเทศจีน เป็นโครงการที่จะก่อสร้างเขื่อนในแม่น้ำโขงตอนบนทั้งหมด 8 แห่ง (โครงการแม่น้ำเพื่อชีวิต, 2551: 9-17) และความพยายามในการสร้างเขื่อนในแม่น้ำโขงตอนล่าง อีกจำนวน 11 แห่ง ที่เกิดจากความร่วมมือของกลุ่มประเทศอนุภาคลุ่มน้ำโขง ได้แก่ เขื่อนปากแบ่ง เขื่อนหลวงพระบาง เขื่อนไชยบุรี เขื่อนปากกลาย เขื่อนसानะคาม เขื่อนปากชม เขื่อนบ้านกุ่ม เขื่อนลาดเสือ เขื่อนดอนสะโฮง เขื่อนสตีงเตริง และ เขื่อนซำบอ (มนตรี จันทวงศ์, 2552: 125 -126)

(2) โครงการระเบิดแก่งในแม่น้ำโขง ที่มีจุดประสงค์เพื่อการเดินเรือเชิงพาณิชย์จากเมืองซือเหมา ประเทศจีนถึงเมืองหลวงพระบาง ประเทศลาว ซึ่งเป็นโครงการที่ดำเนินการภายใต้ความร่วมมือของรัฐบาล 4 ประเทศ คือ จีน พม่า ลาว และไทย เป็นข้อตกลงร่วมตั้งแต่ปี พ.ศ.2536 โดยมีประเทศจีนเป็นผู้นำในการดำเนินการ (โครงการแม่น้ำเพื่อชีวิต, 2551: 7) ในช่วงปี พ.ศ. 2545-2547 ประเทศจีนได้ดำเนินการระเบิดแก่งทั้งหมดในแม่น้ำโขงตั้งแต่เชียงรุ่งลงมาตามแนวพรมแดนพม่า-ลาว จนแล้วเสร็จ และดำเนินการสร้างคันกันน้ำเพื่อบังคับน้ำที่แก่งไคร้ จนกระทั่งเรือขนาด 300 ตัน สามารถเดินทางมาถึงเชียงแสนได้ (คณะนักวิจัยจาวบ้านเชียงของ-เวียงแก่น, 83-84) สำหรับโครงการระเบิดแก่งในประเทศไทยนั้น ยังไม่สามารถดำเนินการได้ตามแผน เพราะการออกมาคัดค้านของชุมชนริมฝั่งแม่น้ำโขง

(3) การค้าเสรีและการพัฒนาสี่เหลี่ยมเศรษฐกิจลุ่มน้ำโขง เป็นโครงการที่มีแนวคิดในการพัฒนาพื้นที่จังหวัดเชียงราย ให้มีการจัดตั้งเป็นเขตเศรษฐกิจพิเศษชายแดน เพื่อเป็นประตูการค้าติดต่อกับประเทศเพื่อนบ้าน โดยเฉพาะประเทศในอนุภูมิภาคลุ่มน้ำโขง 6 ประเทศ คือ จีน พม่า ลาว กัมพูชา เวียดนาม และไทย หรือเรียกว่ากลุ่มประเทศ GMS (Great Mekong sub region) ให้สามารถเชื่อมโยงกับชุมชนศูนย์กลางเศรษฐกิจของประเทศ และเปิดติดต่อเชื่อมโยงกับประเทศเพื่อนบ้าน ตามแผนการพัฒนาเน้นการโครงการก่อสร้าง สำหรับรองรับการจัดตั้งเขตเศรษฐกิจพิเศษ โดยเฉพาะมุ่งเน้นไปที่ อำเภอแม่สาย อำเภอเชียงแสน อำเภอเชียงของ จังหวัดเชียงราย ให้เป็นเขตอุตสาหกรรม โดยจะต้องมีการดำเนินการสร้างท่าเทียบเรือ ปรับปรุงถนน และสร้างเขตประกอบการอุตสาหกรรม ผลกระทบจากโครงการที่ได้มีการดำเนินการตามแผนในการสร้างท่าเรือน้ำลึกที่อำเภอเชียงของ และ อำเภอเชียงแสน จังหวัดเชียงราย ส่งผลต่อการฝั่งทลายของชายฝั่งแม่น้ำโขงในฝั่งประเทศไทย

พังทลาย และตะกอนกลับไปทับถมฝั่งประเทศลาวจนตื้นเขิน (คณะนักวิจัยชาวบ้าน เชียงของ – เวียงแก่น, 2547: 83)

2) ผลกระทบจากดำเนินกิจกรรมของชุมชนในท้องถิ่น เป็นผลกระทบที่ส่งผลต่อการทำลายทรัพยากรธรรมชาติในแม่น้ำโขง จากการดำเนินกิจกรรมของชุมชน จากการใช้วิธีการจับปลาที่ผิดวิธี ด้วยวิธีการระเบิดของคนหาปลาบางกลุ่ม และการเก็บหินผาในแม่น้ำโขงของชาวบ้านชายฝั่งโขงเพื่อขายให้แก่ขายทุนในพื้นที่ ส่งผลให้แหล่งที่อยู่อาศัยของสัตว์น้ำลดน้อยลง รวมถึงจำนวนสัตว์น้ำและปลาลดน้อยลงอีกด้วย จึงยังทำให้ส่งผลต่อกลุ่มคนที่อยู่อาศัยที่ปลาที่ได้รับผลกระทบตามมา และการรุกพื้นที่ป่าต้นน้ำเพื่อการปลูกพืชเศรษฐกิจ เช่น ข้าวโพดและยางพาราของชุมชน เป็นต้น (นายจิ นามสมมติ, สนทนากลุ่ม 21 ธันวาคม 2555)

การเปลี่ยนแปลงในพื้นที่ชายฝั่งน้ำโขงที่เป็นผลกระทบจากโครงการพัฒนาต่างๆ และจากเคลื่อนไหวภายในชุมชน ที่กล่าวมาข้างต้น ได้ส่งผลกระทบต่อระบบนิเวศในแม่น้ำโขงและแม่น้ำสาขาต่างๆ ทั้งความหลากหลายทางชีวภาพของสัตว์น้ำ พืช และชุมชนต่างๆ โดยรอบที่อาศัยความอุดมสมบูรณ์ของแม่น้ำโขงในการดำรงชีวิต ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงแก่ชุมชนและผู้คนในลุ่มน้ำทั้งทางตรงและทางอ้อม ในขณะที่โครงการพัฒนาขนาดใหญ่เหล่านี้ ยังมีความพยายามในการดำเนินการตลอดทั้งลุ่มน้ำเพื่อการพัฒนาที่ตอบสนองความเจริญทางด้านเศรษฐกิจ จากสาเหตุและผลกระทบดังกล่าว จึงเป็นเหตุผลสำคัญของการรวมตัวกันของชุมชน กลุ่มคน องค์กรพัฒนาเอกชน และกลุ่มประชาสังคมต่างๆ ได้ร่วมกันศึกษา ประเด็นการจัดการและฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติในลุ่มน้ำโขง และการนำเสนอแนวทางในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในลุ่มน้ำ ที่ให้ความสำคัญกับวิถีชีวิตและวัฒนธรรมของชุมชนเป็นฐาน (Cultural Base) ต่อแนวทางการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในลุ่มน้ำโขงต่อสาธารณะ (สนทนากลุ่ม: 21 ธันวาคม 2555; โครงการสื่อชุมชนลุ่มน้ำโขง, 2553: 38-39)

1.1.6 การรวมกลุ่มในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่ลุ่มน้ำ

พื้นที่ชายฝั่งโขง มีลักษณะการรวมกลุ่มในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติที่เกิดจากการค้นหากลุ่มคนที่มีระบบความสัมพันธ์หรือพึ่งพาอาศัยทรัพยากรธรรมชาติในวิถีชีวิต มารวมกลุ่มกันเพื่อสร้างกระบวนการเรียนรู้ร่วมกัน ซึ่งถือเป็นแนวทางหลักในการทำงานของเครือข่ายฯ ที่ให้ความสำคัญเป็นลำดับแรกก่อนที่จะมีการเริ่มกระบวนการทำงานร่วมกัน โดยเริ่มจากการสร้างเวทีการพูดคุยแลกเปลี่ยนสถานการณ์อย่างไม่เป็นทางการ และจากการนำวิจัยชาวบ้าน เป็นเครื่องมือในการรวมกลุ่มคนเบื้องต้นก่อนที่จะมีแนวทางการจัดการทรัพยากรธรรมชาติร่วมกัน ซึ่งลักษณะการรวมกลุ่มของคนในพื้นที่ชายฝั่งโขงจากการสนทนากลุ่ม เมื่อวันที่ 21 ธันวาคม 2555 สรุปได้ ดังต่อไปนี้

1) การรวมกลุ่มคนในท้องถิ่นที่มาจากหลากหลายอาชีพ เป็นกลุ่มคนในท้องถิ่นอำเภอ เชียงของ ที่ประกอบอาชีพแตกต่างกัน เช่น กลุ่มแพทย์ ครู นักธุรกิจ พ่อค้า ผู้นำชุมชน พระสงฆ์ และตัวแทนชุมชน ซึ่งในระยะแรกของการก่อตัวในการรวมกลุ่มของผู้คนได้เกิดความตระหนักถึงความสำคัญด้านสิ่งแวดล้อม จากสภาพการเปลี่ยนแปลงของทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่ ทั้งทางตรงและทางอ้อมต่อผู้คนและทรัพยากรธรรมชาติในท้องถิ่นที่เกิดจากการโครงการพัฒนาจากภายนอกและนโยบายการพัฒนาในลุ่มน้ำโขง เป็นปัจจัยทำให้เกิดการรวมตัวกันของคนในท้องถิ่นในการติดตามสถานการณ์และแลกเปลี่ยนข้อมูลร่วมกัน ภายใต้กลไก “กลุ่มรักษ์เชียงของ” โดยมีเป้าหมายในการสร้างให้เกิดการเรียนรู้ร่วมกัน (Collaborative Learning) อาศัยการเปิดเวทีการแลกเปลี่ยน ทั้งแบบเป็นทางการและไม่เป็นทางการ เช่น การจัดเวทีชุมชน เวทีวิเคราะห์สถานการณ์การพัฒนาในลุ่มน้ำโขง ของคนในพื้นที่ลุ่มน้ำเข้ามาร่วมแลกเปลี่ยนกัน

“กลุ่มรักษ์เชียงของ” กลุ่มคนท้องถิ่นในพื้นที่ที่ได้รับข้อมูลโครงการระเบิดแก่งแม่น้ำโขงและโครงการสร้างเขื่อนในแม่น้ำโขงของประเทศจีน และได้มีความพยายามออกมาเรียกร้องการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติร่วมกัน นอกจากนี้ยังเคลื่อนไหวสร้างพื้นที่รณรงค์การอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าต้นน้ำร่วมกับชุมชนบนพื้นที่ตอยหลวง ถือได้ว่าเป็นพื้นที่ป่าต้นน้ำที่สำคัญในพื้นที่ลุ่มน้ำโขง ภายใต้ “โครงการซื้อต้นไม้ให้ชีวิต” ซึ่งเป็นโครงการเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติที่เป็นรูปธรรมในระยะแรกของกลุ่ม (นายนิ

นามสมมุติ, สัมภาษณ์ 21 ธันวาคม 2555) ก่อนที่จะมีการดำเนินโครงการศึกษาวิจัยชาวบ้าน และสร้างพื้นที่รูปธรรมในการอนุรักษ์ร่วมกับชุมชนชายฝั่งโขง และร่วมกับองค์กรพัฒนาเอกชนในท้องถิ่นและภายนอกต่อไป

2) การรวมกลุ่มของคนภายในชุมชนชายฝั่งโขง เป็นลักษณะของผลการดำเนินการของกลุ่มรักษ์เชียงของ ที่ได้สร้างการรับรู้และความเข้าใจให้แก่คนในชุมชนชายฝั่งโขงที่ได้รับผลกระทบ ร่วมกับโครงการแม่น้ำและชุมชน และเครือข่ายแม่น้ำเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ซึ่งเป็นองค์กรพัฒนาเอกชนจากภายนอก โดยมีงานวิจัยชาวบ้าน เป็นเครื่องมือสำคัญ ในการศึกษาและสร้างพื้นที่รูปธรรมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติให้เกิดขึ้น ผลจากการรวมกลุ่มคนดังกล่าว ทำให้ชุมชนชายฝั่งโขง ได้เน้นการอนุรักษ์และฟื้นฟูที่มีวัฒนธรรมชุมชนเป็นตัวยึดโยงการรวมกลุ่มและมุ่งเน้นกระบวนการมีส่วนร่วมในการจัดการ เกิดเป็นเครือข่ายชุมชน จำนวน 13 ชุมชน ที่ได้รับผลกระทบมาเป็นนักวิจัยชาวบ้านศึกษาข้อมูลและการจัดทำเขตอนุรักษ์พันธุ์พันธุ์ปลาหรือวังสงวนพันธุ์สัตว์น้ำ โดยการดำเนินการของแต่ละชุมชนมีลักษณะการดำเนินการผ่านโครงสร้างของคณะกรรมการหมู่บ้าน ให้มีบทบาทสำคัญในการดูแลงานด้านทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนโดยเฉพาะ ซึ่งแต่ละชุมชนมีระดับการจัดการที่แตกต่างกัน ตามพัฒนาการของการเรียนรู้และระยะเวลาในการจัดการ ทำให้ในหลายชุมชนสามารถพัฒนาเป็นแหล่งเรียนรู้ให้ชุมชนอื่นๆ และให้บุคคลภายนอกได้มาเรียนรู้การจัดการทรัพยากรธรรมชาติโดยชุมชน เช่น บ้านห้วยลึก บ้านหาดบ้าย บ้านหาดทรายทอง บ้านดอนที่ บ้านเมืองกาญจน์ บ้านใหม่เจริญ บ้านหัวเวียง และ บ้านวัดหลวง แต่สำหรับบางชุมชนเป็นเพียงพื้นที่รูปธรรมที่มีการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนตนเอง แต่ยังไม่สามารถเป็นแหล่งเรียนรู้ได้ โดยทางเครือข่ายฯ กำลังมีการพัฒนากระบวนการทำงานของคณะกรรมการในชุมชนเพื่อให้เป็นแหล่งการเรียนรู้เชิงรูปธรรมต่อไป (นายภูมิ นามสมมุติ, สัมภาษณ์ 10 มีนาคม 2556)

นอกจากนี้การทำกิจกรรมร่วมกันของชุมชน ได้มีการติดต่อและร่วมกิจกรรมระหว่างชุมชนในชายฝั่งโขง ทั้งทางด้านวัฒนธรรม ประเพณี และกิจกรรมเกี่ยวกับการอนุรักษ์ เช่น การร่วมกิจกรรมสืบชะตาแม่น้ำหรือสืบชะตาเขตอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำของแต่ละชุมชนริมฝั่งโขง ซึ่งแต่ละชุมชนภายในเครือข่ายฯ จะมีการดำเนินการกิจกรรมสืบชะตาในทุกปี อีกทั้ง ยังได้เข้าร่วมกิจกรรมเกี่ยวกับเวทีแลกเปลี่ยนสัมมนาที่ทางเครือข่ายฯ จัดขึ้น ในประเด็นเกี่ยวกับสถานการณ์การพัฒนาในแม่น้ำโขง โดยแต่ละชุมชนได้ส่งตัวแทนเข้าร่วมแลกเปลี่ยนและรับฟังความรู้ใหม่ๆ ที่จะนำไปถ่ายทอดให้แก่สมาชิกในชุมชนได้รับรู้และร่วมกันวิเคราะห์ถึงสถานการณ์อีกครั้ง

3) การรวมตัวกันในลักษณะเครือข่ายการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่ลุ่มน้ำเป็นการรวมกลุ่มของผู้ที่ใช้ประโยชน์และได้รับผลกระทบโดยตรงจากการเปลี่ยนแปลงของทรัพยากรธรรมชาติในแม่น้ำโขง ได้มีแนวทางการทำงานในการกำหนดแนวทางในการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติด้วยตนเอง และนำเสนอสถานการณ์การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นต่อพื้นที่สาธารณะ ประกอบด้วย เครือข่ายผู้หญิงแม่น้ำโขง ประกอบด้วยอาชีพเก็บ “ไก” หรือสาหร่ายแม่น้ำโขง เครือข่ายชาวประมงพื้นบ้านในแม่น้ำโขงประกอบด้วยอาชีพทำประมงในแม่น้ำโขง ซึ่งเป็นคนกลุ่มแรกที่ได้รับผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงของแม่น้ำโขง และเครือข่ายเด็กและเยาวชนในชุมชนชายฝั่งโขงที่ชุมชนได้รับผลกระทบจากโครงการพัฒนาในแม่น้ำโขง ซึ่งกลุ่มเครือข่ายเหล่านี้ได้มาร่วมกันแลกเปลี่ยนและนำเสนอแนวทางการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของตนเอง โดยผ่านการสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ของเครือข่ายให้ทุกกลุ่มได้มาแลกเปลี่ยนและร่วมกันจัดการทรัพยากรธรรมชาติของตนเอง

1.1.7 การจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างเป็นรูปธรรม

รูปธรรมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่ชุมชนชายฝั่งโขง จากประสบการณ์การเคลื่อนไหวที่ผ่านมาในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ มีรูปธรรมในการจัดการ จากการสนทนากลุ่ม แกนนำในเครือข่าย เมื่อวันที่ 21 ธันวาคม 2555 สรุปได้ดังนี้

1) การกำหนดเขตอนุรักษ์หรือเขตวังสงวนพันธุ์สัตว์น้ำของชุมชนในพื้นที่ชายฝั่งโขง ได้มีการกำหนดเขตอนุรักษ์เพื่อกำหนดกติกาการใช้ประโยชน์และฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนร่วมกัน และสงวนพื้นที่ไว้เพื่อการอนุบาลพันธุ์ปลาที่ลดน้อยลง เพื่อเพิ่มปริมาณปลาของชุมชนให้เป็นแหล่งอาหารของชุมชนอีกด้วย ที่สำคัญยังเป็นแนวทางในการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำโดยชุมชนต่อลุ่มน้ำอื่นๆ ด้วย โดยอาศัยการมีส่วนร่วมของคนในหมู่บ้านผ่านการทำประชาคมหมู่บ้านในการกำหนดเขตอนุรักษ์ในแม่น้ำโขงและการ

ออกกฎระเบียบร่วมกันของคนในชุมชน เช่น กรณีของบ้านห้วยลึก ตำบลม่วงยาย อำเภอเวียงแก่น จังหวัดเชียงราย ที่คนในชุมชนได้มีการทำประชาคมหมู่บ้านในกำหนดเขตอนุรักษ์พันธุ์ปลาที่มีความยาวประมาณ 300 เมตรและออกกฎระเบียบร่วมกัน ในการกันเขตในแม่น้ำโขงเป็นเขตอนุรักษ์ของหมู่บ้าน (ทองสุข อินทวงค์, สัมภาษณ์, 11 มีนาคม 2556)

ในการกำหนดกฎระเบียบของชุมชนต่างๆ ริมฝั่งแม่น้ำโขงนั้น จะมีการกำหนดแตกต่างกันออกไป ขึ้นอยู่กับความเหมาะสมของแต่ละพื้นที่ ซึ่งเงินที่ได้จากการปรับจะนำเข้าเป็นงบประมาณของหมู่บ้านเพื่อพัฒนาเขตอนุรักษ์ นอกจากนี้ในแต่ละปีชุมชนจะมีการจัดกิจกรรมสืบชะตาแม่น้ำบริเวณเขตอนุรักษ์ของแต่ละหมู่บ้าน ซึ่งเป็นการประยุกต์ใช้ประเพณีและความเชื่อเพื่อสร้างจิตสำนึกของคนในชุมชนให้เห็นความสำคัญของทรัพยากรธรรมชาติ ปัจจุบันมีเขตอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำในแม่น้ำโขงจำนวน 6 เขตใน 8 หมู่บ้านชายฝั่งแม่น้ำโขง (เกรียงไกร แจ่มสว่าง, สนทนากลุ่ม, 21 ธันวาคม 2555)

2) งานวิจัย “จาวบ้าน” และ “ประวัติศาสตร์นิเวศวัฒนธรรมลุ่มน้ำ” ถือเป็นเครื่องมือที่สำคัญในการสร้างกระบวนการค้นหาและสร้างจิตสำนึกร่วมของคนในชุมชนที่เป็นรูปธรรมเด่นชัดอีกลักษณะหนึ่ง ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ โดยลักษณะงานวิจัยจาวบ้าน เป็นการสร้างกระบวนการเรียนรู้ที่ได้ปรับประยุกต์จาก งานวิจัยไทบ้านของผู้ได้รับผลกระทบจากการสร้างเขื่อนปากมูน อำเภอสิรินธร จังหวัดอุบลราชธานี โดยมีองค์การแม่น้ำและชีวิต (ปัจจุบัน คือ สมาคมแม่น้ำและชีวิต) ได้นำมาใช้ทำงานร่วมกับเครือข่ายฯ ในช่วงแรก ซึ่งงานวิจัยจาวบ้านนี้ เป็นงานวิจัยที่ชาวบ้านชายฝั่งโขงได้เข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการวิจัยตลอดการศึกษา มีตัวแทนชาวบ้านจากหมู่บ้านริมฝั่งโขงจำนวน 14 หมู่บ้าน ประกอบด้วย บ้านปากอิง บ้านห้วยลึก บ้านหาดบาย บ้านหาดทรายทอง บ้านดอนที่ บ้านเมืองกาญจน์ บ้านใหม่เจริญ บ้านห้วยเย็น บ้านห้วยเม็ง บ้านหัวเวียง บ้านเวียงแก้ว บ้านวัดหลวง บ้านห้วยเอียน และบ้านแจ่มป่อง เข้าร่วมในกระบวนการศึกษา และเน้นศึกษาประเด็น พันธุ์ปลา เครื่องมือหาปลา การทำเกษตรริมโขง พรรณพืชตามเกาะแก่งในแม่น้ำโขง และสังคมวัฒนธรรมของคนหาปลา โดยให้ความสำคัญกับการอธิบายองค์ความรู้ท้องถิ่น ภูมิปัญญา และความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกับแม่น้ำโขงให้สาธารณะได้รับรู้ รวมถึงกำหนดแนวทางในการแก้ปัญหาาร่วมกัน และยังเป็นการสร้างความตระหนักรู้ถึงความสำคัญและสถานการณ์การเปลี่ยนแปลงที่ส่งผลกระทบต่อแม่น้ำโขงของชุมชนริมฝั่งโขง (คณะนักวิจัยจาวบ้านเชียงของ-เวียงแก่น, 2547: 2-3)

สำหรับงานวิจัยที่เกี่ยวกับประวัติศาสตร์นิเวศวัฒนธรรมลุ่มน้ำ แนวคิดประวัติศาสตร์นิเวศวัฒนธรรม ได้ถูกนำมาปรับประยุกต์ใช้ โดยนำเครื่องมือทางประวัติศาสตร์มาอธิบายประวัติศาสตร์ของชุมชนที่มีความสัมพันธ์กับทรัพยากรธรรมชาติในท้องถิ่นเพื่อสร้างสำนึกต่อทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนในลุ่มน้ำ ซึ่งในภายหลังได้มีการนำการทำวิจัยจาวบ้าน และการวิจัยประวัติศาสตร์นิเวศวัฒนธรรม มาเป็นเครื่องมือในการทำงานในพื้นที่อื่นๆ ทั้งในพื้นที่ลุ่มน้ำอิง ลุ่มน้ำกก ลุ่มน้ำหาว-งาว เพื่อสร้างการรวมตัวของของผู้คน การจัดการองค์ความรู้ของท้องถิ่นอย่างเป็นระบบ อีกทั้งเป็นการสร้างกระบวนการเรียนรู้ร่วมกัน และนำมาสู่การเกิดสำนึกในความเป็นท้องถิ่นในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในชุมชน

3) แหล่งเรียนรู้ในการถ่ายทอดและแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ถึงรูปธรรมในการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติ ทั้งในประเด็นการจัดการเขตอนุรักษ์พันธุ์ปลา การจัดการป่าชุมชน และการเรียนรู้ถึงผลกระทบจากการพัฒนาในลุ่มน้ำโขง นอกจากนี้ ยังเป็นพื้นที่รูปธรรมของการจัดการทรัพยากรธรรมชาติโดยชุมชน ในการนำเสนอต่อพื้นที่สาธารณะและใช้เป็นกรณีศึกษาในการเรียกร้องการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในระดับนโยบาย

สำหรับพื้นที่ชายฝั่งโขงมีแหล่งเรียนรู้ที่สามารถให้กลุ่มคน สถาบันการศึกษา และองค์กรภายนอกเข้ามา ศึกษาดูงานได้ จำนวน 6 แหล่งการเรียนรู้ ในพื้นที่ บ้านห้วยลึก ตำบลม่วงยาย อำเภอเวียงแก่น และ บ.หาดบาย บ้านหาดทรายทอง บ้านดอนที่ บ้านเมืองกาญจน์ บ้านใหม่เจริญ ตำบลริมโขง บ้านหัวเวียง บ้านวัดหลวง ตำบลเวียง อำเภอเชียงของ (นายจิ นามสมมุติ, สนทนากลุ่ม, 21 ธันวาคม 2555)

4) การสร้างเครือข่ายในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำ เป็นการส่งเสริมการรวมตัวกันของชุมชนหรือกลุ่มคนในพื้นที่ลุ่มน้ำ เป็นเครือข่ายในการเคลื่อนไหวอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติ ทั้งในประเด็นการจัดทำเขตอนุรักษ์พันธุ์ปลา การอนุรักษ์ป่าชุมชน และงานศึกษาโดยใช้กระบวนการวิจัยชาวบ้าน เหล่านี้เป็นเครื่องมือที่สำคัญในการทำให้เกิดเครือข่ายการเรียนรู้ร่วมกันและสร้างเครือข่ายการอนุรักษ์ในพื้นที่ เช่น การเกิดขึ้นของเครือข่ายเยาวชนประวัติศาสตร์นิเวศวัฒนธรรมท้องถิ่น เครือข่ายการวิจัยชาวบ้านริมฝั่งโขง 13 ชุมชน และเครือข่ายชุมชนอนุรักษ์พันธุ์ปลาหรือเขตวังสวนสัตว์น้ำ ในพื้นที่ลุ่มน้ำให้ได้มาร่วมแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกันในการเคลื่อนไหวสร้างรูปธรรมการจัดการในระดับชุมชนและภายในลุ่มน้ำ ที่จะนำมาสู่การรวมตัวกันระหว่างเครือข่ายในพื้นที่ลุ่มน้ำในการเคลื่อนไหวเรียกร้องเชิงนโยบายในระดับภาพกว้างของลุ่มน้ำ (นายจิ นามสมมุติ, สัมภาษณ์, 14 กุมภาพันธ์ 2556)

5) การเชื่อมโยงเครือข่ายพันธมิตรระหว่างพื้นที่ลุ่มน้ำ เป็นรูปธรรมที่สำคัญและมีความจำเป็นอย่างยิ่งในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ เนื่องจากการสร้างพันธมิตรภายนอกพื้นที่ ส่งผลต่อการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติระหว่างลุ่มน้ำ ระหว่างชุมชน และเครือข่ายทั้งในและภายนอกลุ่มน้ำ โดยได้มีการสร้างเครือข่ายพันธมิตรทั้งในลุ่มน้ำหลักและลุ่มน้ำสาขาระหว่างพื้นที่ ลุ่มน้ำอิง พื้นที่ชุมชนชายฝั่งโขง ลุ่มน้ำหางาว และลุ่มน้ำกก และระหว่างลุ่มน้ำอื่นภายนอก เช่น ลุ่มน้ำสาละวิน ลุ่มน้ำมูน ลุ่มน้ำยม และลุ่มน้ำโขงทางภาคอีสาน เป็นต้น นอกจากนี้ ยังสร้างเครือข่ายพันธมิตรกับองค์กรพัฒนาเอกชน สถาบันการศึกษา องค์กรระหว่างประเทศ กลุ่มสื่อมวลชน และกลุ่มศิลปิน เป็นการสร้างพันธมิตรในการสนับสนุนการเคลื่อนไหวของเครือข่ายในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในลุ่มน้ำโขง

6) การรณรงค์และติดตามสถานการณ์ด้านนโยบายการพัฒนาในลุ่มน้ำโขง โดยเฉพาะผลกระทบจากการสร้างเขื่อนในแม่น้ำโขงตอนบนจำนวน 8 เขื่อน ซึ่งประกอบไปด้วยเขื่อนม่านวาน (Manwan) เขื่อนเต้าเฉาซาน (Dachaoshan) เขื่อนเซียวหวาน (Xiaowan) เขื่อนจิงฮง (Jinghong) เขื่อนงกก่อเฉียว เขื่อนนัวชาติ เขื่อนกัลลังบาและเขื่อนเมงซอง และการสร้างเขื่อนไซยะบุรีในแม่น้ำโขงตอนล่าง การดำเนินงานของเครือข่ายฯ เน้นการให้ข้อมูลโดยการสร้างเวทีการแลกเปลี่ยนสถานการณ์ทั้งในชุมชนลุ่มน้ำ และนำเสนอสถานการณ์ผลกระทบจากโครงการขนาดใหญ่ในลุ่มน้ำโขงที่ส่งผลต่อชุมชนและกลุ่มคนในพื้นที่ลุ่มน้ำโขงต่อสาธารณะ และยังเน้นแลกเปลี่ยนสถานการณ์กับเครือข่ายพันธมิตรภายนอก ทั้งกลุ่มเครือข่ายชาวบ้านที่ได้รับผลกระทบจากโครงการขนาดใหญ่ในประเทศไทย กลุ่มนักวิชาการในสถาบันการศึกษา กลุ่มองค์กรพัฒนาเอกชนด้านสิ่งแวดล้อม และกลุ่มสื่อมวลชนด้านสิ่งแวดล้อม เป็นต้น เพื่อให้เท่าทันต่อสถานการณ์การเปลี่ยนแปลงและยังเป็นการสร้างพันธมิตรในการรณรงค์เชิงนโยบายไปพร้อมกับการสร้างพื้นที่สาธารณะในการรับรู้ของสังคมภายนอกด้วย ซึ่งงานรณรงค์และติดตามสถานการณ์ด้านนโยบายการพัฒนาในลุ่มน้ำโขงนั้นเครือข่าย ได้ดำเนินการภายใต้โครงการสื่อชุมชนลุ่มน้ำโขง ในการเผยแพร่ข้อมูลผ่านหนังสือ สารคดี วิทยูชุมชนคนลุ่มน้ำโขง เว็บไซต์เราอีกแม่น้ำโขง และรูปแบบการเดินรณรงค์ที่ผ่านมามีภายใต้ชื่อ “ธรรมยาตราเพื่อแม่น้ำโขง” (นพรัตน์ ละมุล, สัมภาษณ์ 25 ธันวาคม 2555) เป็นการให้ข้อมูลและสถานการณ์การพัฒนาในลุ่มน้ำโขงต่อสาธารณะชนและชุมชนในลุ่มน้ำโขงได้รับรู้ ซึ่งจะนำมาสู่การสนับสนุนและถกเถียงประเด็นทางสาธารณะต่อไป

นอกจากนี้การออกแถลงการณ์และการเดินรณรงค์ เพื่อแสดงออกถึงแนวทางการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนในลุ่มน้ำโขงต่อสาธารณะชนและรัฐบาลจีนที่กำลังดำเนินการสร้างเขื่อนในลุ่มน้ำโขงตอนบน โดยเสนอแนวทางการพัฒนาที่เห็นความสำคัญของวิถีชีวิตและนิเวศวัฒนธรรมชุมชนเป็นฐานในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำอย่างยั่งยืน เป็นการเคลื่อนไหวแสดงจุดยืนทางสังคม และสร้างพื้นที่ทางสังคมในการรับรู้ถึงการมีอยู่ของชุมชนกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่ลุ่มน้ำโขง

1.2 พื้นที่ลุ่มน้ำอิง

พื้นที่ลุ่มน้ำอิงเป็นระบบนิเวศวัฒนธรรมลุ่มน้ำย่อยของลุ่มน้ำโขง ที่มีแม่น้ำอิงเป็นแม่น้ำสายหลัก และเป็นแม่น้ำสาขาของแม่น้ำโขง อยู่ระหว่างหุบเขาตอนเหนือของเทือกเขาผีปันน้ำตอนกลาง เป็นพื้นที่ราบกว้างใหญ่ขนานกับแม่น้ำอิง ตลอดเส้นทางเป็นแนวยาวตั้งแต่อำเภอแม่ใจ จังหวัดพะเยา ไปจนถึงอำเภอเชียงของ จังหวัดเชียงราย มีการรวมกลุ่มของชุมชนเป็นของเครือข่ายฯ ทั้งหมด 37 ชุมชน มีรายละเอียดดังนี้

1.2.1 ระบบนิเวศและความหลากหลาย

แม่น้ำอิงเป็นแม่น้ำสายหลักในพื้นที่ลุ่มน้ำอิง เป็นแม่น้ำสาขาของแม่น้ำโขง มีต้นกำเนิดมาจากเทือกเขาผีปันน้ำหรือดอยหลวงในจังหวัดพะเยา ไหลผ่านพื้นที่ อำเภอแม่ใจ อำเภอเมือง อำเภอดอกคำใต้ กิ่งอำเภอภูพานยาว อำเภอจุน อำเภอเชียงคำในจ.พะเยา แล้วไหลสู่ อำเภอป่าแดด อำเภอเทิง กิ่งอำเภอพญาเม็งราย อำเภอขุนตาล ไปบรรจบกับแม่น้ำโขงที่บ้านปากอิง อำเภอเชียงของ จังหวัดเชียงราย รวมระยะทางประมาณ 250 กิโลเมตร มีพื้นที่ลุ่มน้ำทั้งหมดประมาณ 7,388 ตารางกิโลเมตร (ภัทร ยืนยง, 2546: 9) โดยแบ่งลักษณะลุ่มน้ำตามความแตกต่างทางกายภาพและระบบนิเวศลุ่มน้ำอิง แบ่งออกได้เป็น 3 ส่วน คือ

1) ลุ่มน้ำอิงตอนบน มีความยาวจากอำเภอแม่ใจจนถึงประตูน้ำกว๊านพะเยาประมาณ 30 กิโลเมตร เป็นแหล่งกำเนิดของสายน้ำ 12 สาย ที่ไหลจากดอยหลวง มี น้ำห้วยแม่ใจ น้ำแม่สุก น้ำแม่จั่ว น้ำแม่ต๋ม น้ำแม่เหยียน น้ำแม่ต้า น้ำแม่ต๋อม น้ำแม่ตุน น้ำแม่นาเรือ น้ำแม่ใส น้ำแม่ต้า และน้ำแม่ปืม ไหลมารวมที่กว๊านพะเยาและหนองเล็งทราย มีที่ราบสูงสลับกับที่ราบลุ่ม บริเวณเทือกเขาดอยหลวงเป็นต้นน้ำที่สำคัญของลุ่มน้ำอิง

2) ลุ่มน้ำอิงตอนกลาง เริ่มจากประตูระบายน้ำกว๊านพะเยา ไหลไปจนถึง อำเภอเทิง จ.เชียงราย มีความยาวประมาณ 80 กิโลเมตร ภูมิประเทศเป็นพื้นที่ราบลุ่มขนาดใหญ่ได้แก่ บริเวณทุ่งดอกคำใต้และทุ่งล่อ ครอบคลุมพื้นที่ อำเภอดอกคำใต้ กิ่งอำเภอภูพานยาว อำเภอเทิง และอำเภอเชียงคำบางส่วน ลักษณะของแม่น้ำอิงช่วงบริเวณอำเภอดอกคำใต้ และกิ่ง อำเภอภูพานยาวจะแคบและตื้น โดยมีความลึกและความกว้างประมาณ 20-25 เมตร ช่วงบริเวณ อำเภอจุน ไปจนถึง อำเภอเทิงมีความกว้างประมาณ 20-50 เมตร ซึ่งในฤดูน้ำหลากที่ราบลุ่มช่วงน้ำจะมีน้ำท่วมถึงจนเกิดระบบนิเวศ เช่น บวก หนอง หลง เป็นลักษณะเด่นของลุ่มน้ำอิงตอนกลาง

3) ลุ่มน้ำอิงตอนปลาย เริ่มตั้งแต่ อำเภอเทิง อำเภอขุนตาล ไปบรรจบแม่น้ำโขงที่บ้านปากอิง ตำบลศรีดอนชัย อำเภอเชียงของ จังหวัดเชียงราย มีความยาวประมาณ 120 กิโลเมตร แม่น้ำอิงช่วงนี้มีความกว้างประมาณ 150-200 เมตร ระดับน้ำมีความสัมพันธ์กับปริมาณน้ำขึ้นลงของแม่น้ำโขง เมื่อถึงฤดูน้ำหลากน้ำจากแม่น้ำโขงหนุนเข้ามาสู่แม่น้ำอิง พื้นที่ป่าริมน้ำจะถูกน้ำท่วม กลายเป็นป่าชุ่มน้ำ เช่น ป่าช้อย ป่าชมแสง เป็นลักษณะเด่นของแม่น้ำอิงตอนปลาย ซึ่งปลาน้ำจืดจะขึ้นมาวางไข่ตามป่าชุ่มน้ำ

สำหรับระบบนิเวศและความหลากหลายในพื้นที่ลุ่มน้ำอิงมีระบบนิเวศในแต่ละพื้นที่แตกต่างกันตามลักษณะทางกายภาพกระจายอยู่ทั่วไป ซึ่งมีชื่อเรียกเฉพาะถิ่นว่า กว๊าน หนอง หลง บวก จำ ฮ่อง และป่าริมน้ำ (โครงการแม่น้ำและชุมชน, 2545: 7) โดยมีลักษณะระบบนิเวศที่มีความสัมพันธ์กับแม่น้ำโขงอย่างโดดเด่น กล่าวคือ มีลักษณะของระบบนิเวศหนองน้ำและป่าชุ่มน้ำ ที่ชุมชนสามารถเข้าไปใช้ประโยชน์ในการดำรงชีวิต โดยเฉพาะจะพบมากในลุ่มน้ำอิงตอนปลาย มีลักษณะดังนี้

- หนอง มีลักษณะเป็นพื้นที่น้ำขังเป็นบริเวณกว้าง แต่มีขนาดเล็กกว่ากว๊าน มีความลึกไม่สม่ำเสมอ บริเวณรอบหนองจะเต็มไปด้วยพืชที่เกิดผสมผสานกันอยู่ตามขอบหนองลดหลั่นเป็นระดับ ซึ่งเป็นแหล่งอาหารที่สำคัญของสัตว์น้ำและแหล่งอาศัยของสัตว์เล็ก ๆ ในช่วงน้ำหลากจะมีปลาจากแม่น้ำสายหลักเข้ามาวางไข่ในหนองน้ำ เนื่องจากช่วงน้ำหลากกระแสน้ำในแม่น้ำสายหลักจะไหลแรงจึงทำให้ไม่เหมาะต่อการขยายพันธุ์ของสัตว์น้ำ

- ป่าชุ่มน้ำ เป็นป่าริมน้ำที่มีน้ำท่วมถึงในฤดูน้ำหลาก เป็นแหล่งเจริญเติบโตของพืชที่สามารถอยู่ในน้ำได้เป็นเวลานาน เช่น ต้นชมแสง มะเขระรา มะค่า เป็นต้น และยังเป็นแหล่งขยายพันธุ์ปลา แหล่งอาหารที่สำคัญของปลาในช่วงน้ำหลาก ในช่วงน้ำลดป่าชุ่มน้ำจะเต็มไปด้วยระบบนิเวศภายในป่าประกอบด้วย บวก หนอง ฮ่อง กระจายอยู่ในพื้นที่ป่า และยังเป็นแหล่งพืชสมุนไพรและพืชผักกินได้อีกด้วย

1.2.2 กลุ่มคนในพื้นที่ลุ่มน้ำ

ลักษณะของกลุ่มคนที่อยู่อาศัยในพื้นที่ลุ่มน้ำอิง มีทั้งกลุ่ม คนเมือง คนลาว – อีสาน ไทลื้อ และกลุ่มคนบนพื้นที่สูง ในจังหวัดเชียงราย 7 อำเภอ อยู่ในจังหวัดพะเยา 5 อำเภอ มีกลุ่มคนตามชาติพันธุ์ต่างๆ (ภัทร ยืนยง, 2546: 7-8) ดังนี้

1) กลุ่มคนเมือง เป็นคนกลุ่มใหญ่ของจำนวนประชากรทั้งหมด ตามหลักฐานทางประวัติศาสตร์คนเมืองปัจจุบัน คือ ชาววนสมัยอาณาจักรโยนก เกิดจากการผสมผสานของชนเผ่าไทและชาวพื้นเมืองดั้งเดิม ส่วนใหญ่อาศัยในพื้นที่ราบลุ่ม

2) กลุ่มคนลาว-ลาวอีสาน อพยพมาตั้งถิ่นฐานในลุ่มน้ำอิงโดยแบ่งออกเป็น 2 กลุ่ม กลุ่มที่อพยพมาจากประเทศลาว ส่วนใหญ่อาศัยอยู่ที่ อำเภอเชียงของ จังหวัดเชียงราย และอำเภอเชียงคำ จังหวัดพะเยา เช่น บ้านปากอิง หมู่ 2 บ้านปากอิงใต้ หมู่ 16 ตำบลศรีดอนชัย อำเภอเชียงของ จังหวัดเชียงราย อีกกลุ่มอพยพมาจากภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย เมื่อประมาณ ปี พ.ศ. 2504 หลังจากได้รับผลกระทบจากการสร้างเขื่อนลำปาวที่ จังหวัดกาฬสินธุ์ และย้ายถิ่นพำนักเพื่อหาพื้นที่ทำกินที่อุดมสมบูรณ์ ส่วนใหญ่อาศัยอยู่ที่ อำเภอเชียงคำ กิ่งอำเภอภูพานยาว และอำเภอดอกคำใต้ จังหวัดพะเยา และอำเภอเทิง อำเภอป่าแดด จังหวัดเชียงราย เช่น ชุมชนปางมดแดง ตำบลอ่างทอง อำเภอเชียงคำ จังหวัดพะเยา

3) กลุ่มคนไทลื้อ ถูกกวาดต้อนมาจากแคว้นสิบสองปันนา ในสมัยเจ้ากาวิละแห่งนครเชียงใหม่ ส่วนใหญ่อาศัยอยู่ที่ อำเภอปง อำเภอจุน อำเภอเชียงคำ อำเภอเชียงม่วน และกิ่งอำเภอภูซาง จังหวัดพะเยา

4) กลุ่มคนบนพื้นที่สูง ได้แก่ เผ่าม้ง เผ่าเมี่ยน เผ่าอาข่า เผ่าลาหู่ เผ่าลีซุ และจีนฮ่อ ส่วนมากจะอาศัยอยู่ตามพื้นที่ตอยสูงในลุ่มน้ำอิง

1.2.3 การใช้ประโยชน์ทรัพยากรธรรมชาติ

การใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนในพื้นที่ลุ่มน้ำอิงมีสัมพันธ์กับระบบนิเวศกวีาน หลง บวก จำ หนองน้ำ ป่าชุ่มน้ำ ของแต่ละชุมชน (โครงการแม่น้ำและชุมชน, 2545: 16-17) ดังนี้

1) การใช้น้ำเพื่อการเกษตร ชุมชนจะอาศัยน้ำจากแม่น้ำอิง กวีานหนองน้ำ ในการทำนา ทำสวน ปลูกผัก และเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำ เนื่องจากเป็นแหล่งน้ำที่มีน้ำตลอดทั้งปี

2) แหล่งอาหารของชุมชน ชุมชนอาศัยเก็บพืชผัก การล่าสัตว์น้ำขนาดเล็ก และจับปลา ในแม่น้ำอิง ป่าริมน้ำ หนองน้ำ บวก หลง ตามแต่ลักษณะทางนิเวศของแต่ละชุมชน

3) การใช้น้ำเพื่อการอุปโภคบริโภค โดยมีระบบของประปาของหมู่บ้านและประปาภูเขา ที่อาศัยน้ำจากแม่น้ำอิง และน้ำจากลำห้วยสาขา

4) แหล่งเลี้ยงสัตว์ของชุมชน ชาวบ้านจะนำวัว ควาย ไปเลี้ยงตามป่าชุ่มน้ำ ริมหนอง และตามบวกต่างๆ ที่มีอยู่ใกล้ชุมชน

5) แหล่งทำประมง ชุมชนจะอาศัยจับปลาเพื่อขายนํารายได้มาเลี้ยงครอบครัว โดยอาศัยจับสัตว์น้ำได้ตามฤดูกาลตลอดทั้งปี

1.2.4 ประเพณี วัฒนธรรม และความเชื่อ

ชุมชนในลุ่มน้ำอิง ส่วนใหญ่นับถือศาสนาพุทธ ในรอบปีชาวบ้านประกอบประเพณีทางพุทธศาสนาที่ปฏิบัติสืบทอดมา ประเพณีที่สำคัญ ได้แก่ ตานข้าวใหม่หรือการถวายข้าวที่เก็บเกี่ยวมาให้แก่บรรพบุรุษที่ล่วงลับไปแล้ว ประเพณีปีใหม่เมืองหรืองานสงกรานต์ จะมีการสงเคราะห์บ้าน สืบชะตาบ้าน ขนทรายเข้าวัด รดน้ำดำหัวและบายศรีสู่ขวัญผู้เฒ่าผู้แก่ในหมู่บ้าน ประเพณีเข้าพรรษา ประเพณีสลากภัตหรือกินข้าวสลาก ประเพณีออกพรรษา และประเพณียี่เป็ง ซึ่งมีการพึ่งเทศน์ธรรมมหาชาติ จิกองหลัวและสร้งน้ำพระพุทเจ้า ประเพณีเหล่านี้ ชุมชนได้ปฏิบัติสืบทอดกันมา

สำหรับชุมชนที่อยู่ในเครือข่าย ได้มีการปรับประยุกต์ใช้ประเพณี ความเชื่อและ พิธีกรรมทางศาสนา มาใช้ในการจัดการทรัพยากรธรรมในชุมชน คือ พิธีกรรมบวชป่าและบวชวังสวงวน และพิธีกรรม สืบชะตาแม่น้ำ ทั้งในพื้นที่ป่าแม่น้ำ และลำห้วย ของชุมชนในทุกปี โดยมีรายละเอียด ดังนี้

1) พิธีกรรมสืบชะตาแม่น้ำ เป็นการประยุกต์จากความเชื่อเรื่องการสืบชะตาคนหรือ หมู่บ้าน ที่ชาวบ้านทางภาคเหนือโดยเฉพาะคนเมืองในพื้นที่ราบนิยมทำกัน ซึ่งชุมชนได้ดัดแปลงจากพิธีกรรมการสืบ ชะตาชีวิตให้ยืนยาว เวลาเจ็บป่วย มีเคราะห์กรรม ทำบุญวันเกิด มีโชค เป็นต้น เพื่อให้เกิดความสุขเป็นสิริมงคล เกิด ความสำเร็จในชีวิต โดยได้นำมาประยุกต์ใช้กับแม่น้ำเพื่อให้ทุกคนตระหนักถึงผลเปลี่ยนแปลงของแม่น้ำ แต่ละ ชุมชนจะมีการกำหนดการจัดพิธีกรรมในทุกปีพร้อมกับการบวชป่าของชุมชน

2) การบวชป่าและการบวชวังสวงวน เป็นการประยุกต์ใช้ความเชื่อและพิธีกรรมทาง ศาสนาพุทธมาใช้ในการรักษาป่าของชุมชน โดยการบวชป่า ชาวบ้านจะประกอบพิธีกรรมทางศาสนาและใช้ ผ้าเหลืองผูกรอบต้นไม้ที่จะช่วยกันดูแลรักษาไว้ เป็นกุศโลบายที่สร้างขึ้นให้เกิดความยำเกรงต่อการคิดที่จะตัดทำลาย ป่าไม้ และทุกคนก็จะช่วยกันดูแลรักษา สำหรับการบวชแม่น้ำก็จะใช้ผ้าเหลืองหรือธงธรรมจักรมาถักกันแนวเขตใน แม่น้ำที่ชาวบ้านกันไว้เป็นเขตอภัยทานให้ทุกคนในหมู่บ้านทราบเพื่อไม่ให้เข้าไปจับปลาและสัตว์น้ำในบริเวณนั้น

3) ความเชื่อเรื่องผี ที่ชาวบ้านได้สืบสานมาตั้งแต่บรรพบุรุษเพื่อเป็นสิ่งยึดเหนี่ยวจิตใจ ของคนในชุมชนที่เกี่ยวข้องกับป่า แม่น้ำ และลำห้วย ที่ชาวบ้านใช้ประโยชน์ คือ

(1) ความเชื่อเรื่องผีที่เกี่ยวกับแม่น้ำและลำห้วย มี

- ผีขุนห้วยหรือผีขุนน้ำ ชาวบ้านเชื่อว่าลำห้วยมีผีเจ้าป่าที่ดูแลรักษาแม่น้ำ ซึ่งก่อนถึงฤดูทำนาชาวบ้านจะมีการเลี้ยงผีขุนน้ำเพื่อขอให้ฝนตกเพื่อให้มีน้ำทำนากการเลี้ยงผีขุนห้วยชาวบ้านนิยม เลี้ยงกันช่วงเดือนมิถุนายน ถึงเดือนกรกฎาคมของทุกปี

- ผีเจ้าที่น้ำอิง เป็นเจ้าที่ปกป้องรักษาปลาในแม่น้ำอิง ซึ่งคนหาปลา มี บริเวณที่ตนเองหาปลาเป็นประจำ จะมีการทำแท่นเล็กๆ เพื่อวางของเช่นไหว้ผีเจ้าที่น้ำอิงริมแม่น้ำ ก่อนหาปลาจะมี การบอกกล่าวให้หาปลาได้มากๆ ถ้าได้ปลาตามที่บอกกล่าวไว้ก็จะนำของคาวหวานมาเลี้ยง เช่น ลาบ แกงอ่อม ไก่ ต้ม เหล้า ฐูปเทียน

- ผีนางเงือกและผีพญานาค เป็นผีที่ชาวบ้านเชื่อว่าอยู่ในแม่น้ำอิง ซึ่งมักจะ มาขโมยปลาของชาวบ้านที่ออกหาปลา และหากคนหาปลาทำผิดต่อแม่น้ำอิงผีก็จะมาทำให้เกิดอันตรายและขโมย ปลาของชาวบ้าน

(2) ความเชื่อเรื่องผีที่เกี่ยวข้องกับป่าของชุมชน คือ ผีเจ้าที่ในป่า เมื่อ ชาวบ้านนำสัตว์เลี้ยง เช่นวัว ควายเข้าไปเลี้ยงในป่าช่วงฤดูทำนา วันแรกที่นำวัวควายเข้าป่า เจ้าของจะบนบานสาน กล่าวต่อผีเจ้าที่ให้ปกป้องรักษาสัตว์เลี้ยงให้ปลอดภัย อยู่ดีกินดีปราศจากภัยอันตราย และเมื่อหมดฤดูทำนาที่ต้องนำ สัตว์ออกจากป่า ก็จะบอกกล่าวและเลี้ยงผีเจ้าที่ โดยใช้ ไก่ต้ม หัวหมู เหล้า ของหวาน และดอกไม้ธูปเทียน

การประยุกต์ใช้ความเชื่อและประเพณีของชุมชนในเครือข่ายมาใช้ร่วมในการจัดการ ทรัพยากรธรรมชาติในชุมชนลุ่มน้ำอิง เพื่อสร้างสำนึกและความตระหนักร่วมกันของคนในชุมชนต่อความสำคัญของ ทรัพยากรธรรมชาติในการดำเนินชีวิตที่ผ่านมา ได้ถูกนำมาเป็นองค์ความรู้และภูมิปัญญาที่สำคัญในการเคลื่อนไหว สร้างรูปธรรมในการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติในชุมชน

1.2.5 สถานการณ์และการเปลี่ยนแปลงที่ส่งผลกระทบต่อทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่ลุ่มน้ำ อิง

สถานการณ์และการเปลี่ยนแปลงที่ส่งผลกระทบต่อทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่ลุ่มน้ำ อิงจากการสนทนากลุ่มแกนนำในเครือข่ายชุมชนลุ่มน้ำอิง เมื่อวันที่ 24 พฤษภาคม 2556 และการศึกษาบทเรียน การเคลื่อนไหวของเครือข่ายจากเอกสารและหนังสือสรุปบทเรียนของเครือข่าย พบว่าผลกระทบที่เกิดขึ้นเกิดจาก กิจกรรมของคนในพื้นที่ลุ่มน้ำและโครงการพัฒนาลุ่มน้ำจากภายนอก แบ่งออกได้เป็น 2 ระดับ คือ

1) ระดับท้องถิ่น เกิดจากกิจกรรมด้านการประกอบอาชีพของชุมชนและการพัฒนาของท้องถิ่น คือ การใช้เครื่องมือจับปลาที่ผิดประเภท เช่น การซื้อปลาด้วยไฟฟ้า การระเบิด และการใส่โพงพางที่ตาถี่ ส่งผลให้ปลาและสัตว์น้ำในแม่น้ำอิงลดน้อยลงอย่างมาก และโครงการพัฒนาของท้องถิ่น เช่น การพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวและสวนสาธารณะ การขุดลอกแหล่งน้ำและการสร้างถนนเป็นแนวล้อมรอบแหล่งน้ำและอ่างเก็บน้ำบริเวณต้นน้ำโดยไม่คำนึงถึงความสัมพันธ์ของการไหลเวียนของน้ำ เส้นทางวางไข่ของปลา และไม่ได้ให้ความสำคัญต่อระบบนิเวศแบบองค์รวมภายในลุ่มน้ำ

2) ระดับชาติ โครงการพัฒนาที่มีการดำเนินการและที่มีแผนในการดำเนินการในพื้นที่ลุ่มน้ำที่จะส่งผลกระทบต่อทรัพยากรธรรมชาติในลุ่มน้ำอิง ที่ส่งผลให้มีการรวมตัวกันของกลุ่มชุมชน และชุมชนที่ลุกขึ้นมาจัดการทรัพยากรธรรมชาติโดยชุมชน ที่ผ่านมารูปได้ดังนี้

- โครงการผันน้ำ กก อิง น่าน เป็นโครงการของกรมชลประทานที่จะผันน้ำจากแม่น้ำกก แม่น้ำน่าน และแม่น้ำอิง ไปสู่เขื่อนสิริกิติ์ เพื่อแก้ปัญหาการขาดแคลนน้ำของลุ่มน้ำเจ้าพระยาโดยใช้งบประมาณ 45,000 ล้านบาท ภายใต้โครงการผันน้ำ กก อิง น่าน มีโครงการพัฒนาด้านชลประทานขนาดกลางขนาดเล็กอีก 7 โครงการ ซึ่งส่งผลกระทบต่อทรัพยากรธรรมชาติในลุ่มน้ำอิง ดังนี้ โครงการอ่างเก็บน้ำแม่ใจ อำเภอแม่ใจ จังหวัดพะเยา โครงการปรับปรุงฝายชลประทานราษฎร์ในแม่น้ำอิง เขตอำเภอเมือง อำเภอดอกคำใต้ จังหวัดพะเยา รวม 27 แห่ง ซึ่งได้ดำเนินการเสร็จตามโครงการ โครงการปรับปรุงระบบส่งน้ำอ่างเก็บน้ำแม่ต๋ำก เขตอำเภอเวียงชัย จังหวัดเชียงราย โครงการอ่างเก็บน้ำหนองเล็งทราย อำเภอแม่ใจ จังหวัดพะเยา โครงการฝายเหนือและฝายใต้ อำเภอเทิง จังหวัดเชียงราย โครงการประตูระบายน้ำปากแม่น้ำอิง อำเภอเชียงของ จังหวัดเชียงราย และโครงการอ่างเก็บน้ำยวน อำเภอเชียงคำ จังหวัดเชียงราย (โครงการแม่น้ำและชุมชน, 2545: 51) การดำเนินการตามโครงการหลักผันน้ำ กก อิง น่าน ในลุ่มน้ำอิง ได้มีการดำเนินการในบางส่วนแล้ว ซึ่งได้ส่งผลกระทบต่อชุมชน ส่งผลให้แต่ละชุมชนได้มีการรวมตัวกันเพื่อศึกษาผลกระทบและฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติของตน ในส่วนโครงการหลักยังไม่มีการดำเนินการเพราะได้รับการต่อต้านจากชุมชนในพื้นที่ แต่อย่างไรโครงการผันน้ำ กก อิง น่าน ในปัจจุบันโครงการกำลังได้รับการรื้อฟื้นกลับมาอีกครั้งภายใต้โครงการการจัดการน้ำของรัฐบาลนางสาวยิ่งลักษณ์ ชินวัตร อีกครั้งภายใต้งบประมาณ 3.5 แสนล้านบาท (นายเต นามสมุมติ, สนทนากลุ่ม 24 พฤษภาคม 2556)

- โครงการพัฒนาเศรษฐกิจพื้นที่ชายแดน ระหว่างปี พ.ศ.2542-2551 ผ่านการอนุมัติจากคณะรัฐมนตรี เมื่อวันที่ 9 พฤศจิกายน พ.ศ. 2542 เช่นโครงการพัฒนาเขตอุตสาหกรรมผลิตพลาสติก เครื่องจักรกล วัสดุก่อสร้าง อาหารสำเร็จรูป อาหารสัตว์ ขณะที่ประชาชนส่วนใหญ่ในพื้นที่ยังไม่ได้รับข้อมูลข่าวสารและไม่มีส่วนร่วมในการตัดสินใจ (โครงการแม่น้ำและชุมชน, 2545: 49)

- โครงการพัฒนาหนองเล็งทราย เป็นโครงการขุดลอกหนองเล็งทราย มีวัตถุประสงค์เพื่อการฟื้นฟูสภาพแวดล้อม และระบบนิเวศบริเวณหนองเล็งทราย โดยการขุดลอกตะกอนดินและทำแนวเขตหนองน้ำ เพื่อป้องกันการบุกรุกพื้นที่ เริ่มดำเนินการตั้งแต่ปี พ.ศ.2537 โดยสำนักงานเร่งรัดพัฒนาชนบท ทำการขุดลอกพื้นที่ 62 ไร่ และยังได้รับงบประมาณจากธนาคารเพื่อการพัฒนาแห่งเอเชีย (ADB) จำนวน 21 ล้านบาท โดยทำการขุดลอกบนพื้นที่ 104 ไร่ ปัจจุบันการขุดได้แล้วเสร็จตามโครงการ การพัฒนาหนองเล็งทราย ส่งผลกระทบต่อความสัมพันธ์ของน้ำสาขาที่จะไหลลงสู่หนองเล็งทราย ทำให้ปลาและสัตว์น้ำไม่สามารถขึ้นมาวางไข่ได้ และยังทำลายระบบนิเวศของพื้นที่ชุ่มน้ำ ทำให้นกน้ำชนิดที่อยู่อาศัยและแหล่งหากิน นอกจากนั้นที่นาของชาวบ้านถูกน้ำท่วมยามน้ำหลาก เพราะน้ำไม่สามารถไหลลงสู่หนองเล็งทรายได้ และจากการพัฒนาหนองเล็งทรายเพื่อพัฒนาพื้นที่การเกษตรนั้น จริงแล้วชาวบ้านไม่สามารถเข้าไปใช้ประโยชน์ได้ ด้วยสภาพดินที่ไม่สมบูรณ์และระบบชลประทานที่สร้างขึ้นไม่เหมาะสมกับพื้นที่ (ภัทร ยืนยง, 2546: 40-41)

- โครงการจัดการน้ำ 3.5 แสนล้านบาท ของรัฐบาลที่มีความพยายามจัดการลุ่มน้ำทั่วประเทศโดยการนำโครงการเดิมจากนโยบายการพัฒนาลุ่มน้ำ 25 ลุ่มน้ำกลับมาดำเนินการใหม่อีกครั้ง ซึ่งลุ่มน้ำอิงเป็นพื้นที่เป้าหมายหนึ่งในโครงการ อย่างเช่น โครงการผันน้ำ กก อิง น่าน โครงการพัฒนากว๊านพะเยา ในจังหวัดพะเยา และโครงการพัฒนาระบบชลประทานในแม่น้ำอิง ส่งผลให้ชุมชนในพื้นที่กำลังมีการศึกษาข้อมูลโครงการ

และออกมาเรียกร้องกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในลุ่มน้ำอิง

1.2.6 การรวมกลุ่มในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่ลุ่มน้ำอิง

พื้นที่ลุ่มน้ำอิง มีลักษณะการรวมกลุ่มในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ จากการสนทนากลุ่ม เมื่อวันที่ 24 พฤษภาคม 2556 และการศึกษาจากเอกสารของเครือข่าย สรุปได้ดังต่อไปนี้

1) การรวมกลุ่มของชุมชนรูปธรรมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ การเกิดขึ้นของชุมชนที่สามารถจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างเป็นรูปธรรมทั้ง การจัดทำเขตอนุรักษ์พันธุ์สัตว์ปลาหรือสัตว์น้ำ การจัดการหนองน้ำ และการจัดการป่าของชุมชนทั้งป่าริมน้ำ ป่าต้นน้ำในลุ่มน้ำอิงตอนปลาย เกิดจากกระบวนการทำงานภายในชุมชน ที่อาศัยการร่วมกลุ่มของชาวบ้านในชุมชนในการวิเคราะห์ ศึกษา แลกเปลี่ยน สถานการณ์การเปลี่ยนแปลงของทรัพยากรธรรมชาติในชุมชน และการศึกษาดูงานการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่ต้นแบบ ซึ่งช่วงแรกนั้นโครงการแม่น้ำและชุมชนซึ่งกลไกท้องถิ่นได้ลงมาสร้างกระบวนการทำงานในชุมชนในลุ่มน้ำอิง ทำให้คนในชุมชนสามารถรวมกลุ่มกันในการสร้างรูปธรรมการจัดการในชุมชนของตนเองได้

2) การรวมกลุ่มเป็นเครือข่าย หลังจากการเกิดขึ้นของชุมชนที่มีรูปธรรมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในลุ่มน้ำอิงเพิ่มขึ้น จึงมีการร่วมตัวกันของชุมชนในลุ่มน้ำอิงตอนปลายเป็นเครือข่ายชุมชนลุ่มน้ำอิงตอนปลาย โดยเป็นการร่วมตัวกันของชุมชนในลุ่มน้ำ เพื่อเป็นกลไกในการติดตามสถานการณ์เชิงนโยบายและกำหนดแนวทางการทำงานร่วมกันของสมาชิก ตลอดจนการขยายแนวคิดในพื้นที่ชุมชนอื่นๆในลุ่มน้ำด้วย นอกจากนี้ลักษณะการร่วมตัวกันเป็นเครือข่ายต่างๆ ในลุ่มน้ำอิงทั้งในประเด็นการจัดการทรัพยากรธรรมชาติเด่นๆ ของแต่ละเครือข่ายที่ร่วมตัวกันในลุ่มน้ำอิง มี เครือข่ายชาวประมงพื้นบ้านจังหวัดพะเยา เครือข่ายชมรมอนุรักษ์ป่าต้นน้ำกว๊านพะเยา และเครือข่ายป่าชุมชน ซึ่งการเกิดเครือข่ายในการเคลื่อนไหวร่วมกันทำให้เกิดพลังในการต่อรองและการขยายพื้นที่รูปธรรมในการจัดการในประเด็นต่างๆ ทำให้เกิดภาพรวมของการจัดการลุ่มน้ำทั้งระบบลุ่มน้ำทั้งพื้นที่ต้นน้ำ กลางน้ำ และปลายน้ำ

3) การรวมกลุ่มเป็นชมรม เป็นลักษณะการรวมตัวของกลุ่มคนที่อยู่ในแต่ละชุมชนที่ลุกขึ้นมาขับเคลื่อนแนวทางการจัดการทรัพยากรธรรมชาติภายในชุมชนของตนเองและชุมชนอื่นๆใกล้เคียง โดยการทำงานร่วมกันในการเผยแพร่และรณรงค์ผ่านโครงสร้างของแต่ละหมู่บ้าน อย่างเช่นในลุ่มน้ำอิงตอนปลาย ได้มีการร่วมตัวกันของกลุ่มคนที่เห็นความสำคัญของการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติภายใต้ชื่อ ชมรมอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมลุ่มน้ำอิงตอนปลาย ที่เกิดจากการร่วมตัวกันของกลุ่มคนจาก บ้านงามเมือง บ้านน้ำแพร่ และบ้านม่วงชุม รวมตัวกันเป็นคณะทำงานที่ขับเคลื่อนการทำงานผ่านโครงสร้างของหมู่บ้าน เพื่อให้คณะกรรมการหมู่บ้านและชาวบ้านเห็นความสำคัญของการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ จนนำมาสู่การสร้างรูปธรรมในการจัดการของชุมชนและการขยายชุมชนรูปธรรมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ (โครงการแม่น้ำและชุมชน, 2545:)

สำหรับการเคลื่อนไหวในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่ลุ่มน้ำอิง ในช่วงแรกเครือข่าย เน้นการทำงานและขยายแนวคิดในพื้นที่ลุ่มน้ำอิงตอนปลายเป็นหลักและเป็นพื้นที่แรกๆ เพราะเป็นพื้นที่ลุ่มน้ำที่มีความสัมพันธ์และได้รับผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงของแม่น้ำโขงโดยตรง แล้วจึงขยายไปพื้นที่ลุ่มน้ำอิงทั้งตอนบนและตอนกลาง โดยมีองค์กรพันธมิตรดำเนินการขับเคลื่อนอยู่ในพื้นที่ และประสานการทำงานกับเครือข่ายในการเรียนร้องเชิงนโยบายร่วมกัน ต่อมาภายหลังจึงได้มารวมตัวกันภายใต้กลไก “สภาประชาชนลุ่มน้ำอิง” ในการกำหนดแนวทางในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติร่วมกันภายใต้ ธรรมนูญ ที่เครือข่ายชุมชนตกลงร่วมกัน เพื่อเป็นแนวทางในการเคลื่อนไหวในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในลุ่มน้ำอิงร่วมกัน (เตชะภัทร มโนวงศ์, สนทนากลุ่ม 24 พฤษภาคม 2556)

1.2.7 การจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างเป็นรูปธรรมในลุ่มน้ำอิง

จากประสบการณ์การเคลื่อนไหวที่ผ่านมาในการสร้างให้เกิดชุมชนรูปธรรมในการอนุรักษ์และการเกิดขึ้นของเครือข่ายชุมชนในกลุ่มน้ำโขงมีรูปธรรมในการจัดการร่วมกัน จากการสนทนากลุ่ม แกนนำชุมชนและแกนนำเครือข่ายพื้นที่ เมื่อวันที่ 24 พฤษภาคม 2556 และการสัมภาษณ์แกนนำในเครือข่าย สรุปได้ดังนี้

1) เขตอนุรักษ์พันธุ์ปลาหรือสัตว์น้ำ เป็นแนวคิดรูปธรรมที่แสดงออกในการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติในกลุ่มน้ำและความหลากหลายของพันธุ์ปลาและสัตว์น้ำ ซึ่งเป็นกิจกรรมที่ชุมชนในกลุ่มน้ำอึงได้มีการดำเนินการเป็นอันดับแรกเพื่อสร้างให้คนในชุมชนได้เกิดการเรียนรู้ร่วมกันต่อกระบวนการมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในชุมชนที่ทำให้เกิดความเข้าใจต่อสิทธิของชุมชน นอกจากนี้ยังเป็นแนวทางในการรณรงค์ในการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติในแม่น้ำอึงต่อชุมชนอื่นๆในกลุ่มน้ำอึง และเป็นกิจกรรมในการเชื่อมโยงให้เกิดเครือข่ายชุมชนที่มีการจัดทำเขตอนุรักษ์พันธุ์ปลา ซึ่งการกำหนดเขตอนุรักษ์ในแม่น้ำอึงมีการกำหนดกฎระเบียบและเขตอนุรักษ์ในการควบคุมการใช้ประโยชน์ โดยอาศัยการทำประชาคมของหมู่บ้านก่อนประกาศและบังคับใช้ ซึ่งมีบทลงโทษและการปรับเป็นเงินหากมีลักลอบจับสัตว์น้ำและปลาในเขตอนุรักษ์ อย่างเช่นการกำหนดกฎระเบียบของ บ้านม่วงชุม ต.ครึ่ง อ.เชียงของ จังหวัดเชียงราย ซึ่งได้มีการกำหนดเขตอนุรักษ์พันธุ์ปลาในแม่น้ำอึงที่อยู่ติดหมู่บ้านเป็นระยะประมาณ 500 เมตร จากการสะท้อนของพ่อหลวง ปัญญา สรุปได้ดังนี้

“การรวมตัวกันในการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติ เริ่มจากการทำเขตอนุรักษ์พันธุ์ปลาและเขตอนุรักษ์ป่าชุมชน อย่างเขตอนุรักษ์ชาวบ้านจะมาช่วยกัน ออกกฎระเบียบและกำหนดเขตอนุรักษ์ร่วมกันในการทำประชาคมหมู่บ้าน อย่างบ้านเรามีการออกเป็นกฎระเบียบหมู่บ้านห้ามจับสัตว์น้ำในเขตอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำและหนองน้ำ และหากฝ่าฝืนกฎระเบียบจะมีการปรับไม่เกิน 5,000 บาทต่อการละเมิดกฎหมายหมู่บ้าน ชาวบ้านในหมู่บ้านช่วยกันสอดส่องดูแล และให้ความร่วมมือในกิจกรรมการอนุรักษ์ของหมู่บ้านตลอด”

(ปัญญา เป้าพรหมมา, สนทนากลุ่ม, 24 พฤษภาคม 2556)

การกำหนดเขตอนุรักษ์พันธุ์ปลาหรือพันธุ์สัตว์น้ำของชุมชนในกลุ่มน้ำอึง เป็นการสงวนแหล่งที่อยู่อาศัยและแหล่งหากินของปลาและสัตว์น้ำชนิดอื่นๆ ซึ่งทางชุมชนจะสงวนไว้ไม่เข้าไปหากินหรือรบกวนภายในเขต แต่ถ้าเป็นนอกเขตอนุรักษ์ชาวบ้านยังหากินได้ตามปกติ ในแต่ละปีชุมชนจะมีการประกอบพิธีกรรมบวงสรวงและสืบชะตาแม่น้ำบริเวณเขตอนุรักษ์พันธุ์ปลา เพื่อแสดงออกถึงการให้ความเคารพต่อแม่น้ำที่ตนเองได้ใช้ประโยชน์และแสดงออกถึงเจตนาของชุมชนที่จะสืบต่อการดูแลรักษาแม่น้ำให้มีความอุดมสมบูรณ์ และเป็นการสร้างจิตสำนึกของชาวบ้านที่มีต่อแม่น้ำไปพร้อมกัน

ปัจจุบันกลุ่มน้ำอึงมีเขตอนุรักษ์พันธุ์ปลาที่จัดการโดยชุมชนในกลุ่มน้ำอึงจำนวน 30 เขต เกิดขึ้นจากการขยายแนวทางการทำงานของเครือข่ายฯ และการลงมือทำเองของชุมชนใกล้เคียงในพื้นที่ ที่ได้เข้าร่วมพิธีสืบชะตาแม่น้ำและเห็นผลจากปลาที่เพิ่มมากขึ้นจากการมีเขตอนุรักษ์พันธุ์ปลาของชุมชนในเครือข่าย เป็นลักษณะการขยายผลโดยการบอกเล่าต่อๆ กันไปของชุมชนในพื้นที่ใกล้เคียง แต่ส่วนใหญ่ชุมชนเหล่านี้จะทำได้ในช่วงระยะ 1-2 ปีแรกเท่านั้น ก็จะมีการเปิดให้มีการประมงจับปลาในเขตอนุรักษ์ เพราะชุมชนเหล่านี้ไม่ได้ผ่านกระบวนการทำงานทางความคิดที่สร้างความตระหนักถึงความสำคัญของทรัพยากรธรรมชาติและชุมชนที่สัมพันธ์กัน ต่างจากชุมชนในเครือข่ายที่ผ่านกระบวนการทำงานทางความคิดมาก่อน ตั้งแต่การแลกเปลี่ยนสถานการณ์ การวิเคราะห์ การร่วมศึกษา การร่วมปรึกษา การกำหนดแนวทางในการจัดการ การจัดการร่วมกัน และการปฏิบัติร่วมกันในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของชุมชน จะสามารถต่อยอดไปสู่ทรัพยากรธรรมชาติด้านอื่นได้ เช่น กรณีของ บ้านงามเมือง ซึ่งสามารถนำแนวทางการจัดการเขตอนุรักษ์ไปใช้กับพื้นที่ป่า หนองน้ำ ของชุมชน จากการสะท้อนของแกนนำชุมชน ดังนี้

“บ้านงามเมืองได้มีการอนุรักษ์พร้อมกับบ้านน้ำแพร่ และได้ผลเป็นอย่างดี ได้ต่อยอดไปสู่การจัดการ
ป่าต้นน้ำ ป่าชุมชน ป่าใช้สอย ป่าชุ่มน้ำ และหนองน้ำจำนวน 14 หนอง”
(ถนอม อุตะมะ, สนทนากลุ่ม, 24 พฤษภาคม 56)

2) การจัดการป่าชุมชน ในพื้นที่ลุ่มน้ำอิงมีพื้นที่ป่าชุมชนที่จัดการโดยชุมชนทั้งหมด
28 ป่าแบ่งออกตามลักษณะทางกายภาพของป่าได้เป็น 2 ลักษณะ คือ ป่าชุ่มน้ำหรือป่าริมน้ำ เป็นลักษณะป่าของ
ชุมชนที่อยู่ติดริมแม่น้ำอิงที่มีน้ำท่วมถึงในฤดูน้ำหลากจะกลายเป็นแหล่งวางไข่และแหล่งอาหารของปลาและสัตว์
น้ำ แต่เมื่อหมดฤดูน้ำหลากก็กลายเป็นป่าที่ชุมชนเข้าไปใช้ประโยชน์เช่น การพืชผักกินได้ พืชสมุนไพร เป็นแหล่ง
เลี้ยงสัตว์ของชาวบ้านและเป็นแหล่งหาปลาตามหนองน้ำในป่าชุ่มน้ำ และป่าต้นน้ำ เป็นป่าที่อยู่ในพื้นที่ของภูเขาติด
หมู่บ้านที่ชุมชนใช้เป็นแหล่งหาของป่า พืชผัก และแหล่งน้ำที่ใช้กันในชุมชน

การจัดการป่าของชุมชนจะมีการจัดการที่แตกต่างกัน อย่างในกรณีของป่าชุ่มน้ำหรือ
ป่าริมน้ำในลุ่มน้ำอิงตอนปลายใน บ้านงามเมือง บ้านม่วงชุม และบ้านน้ำแพร่ จะมีการแบ่งพื้นที่ป่าออกเป็นป่าใช้
สอยและป่าอนุรักษ์ โดยป่าใช้สอยจะให้ชาวบ้านเข้าไปใช้ประโยชน์ได้ อย่างการเก็บหน่อไม้ เก็บผัก เก็บเห็ด เก็บเห็ด
และการตัดไม้มาซ่อมแซมบ้านได้แต่ต้องมีการแจ้งให้คณะกรรมการหมู่บ้านทราบและขออนุญาตในการตัดไม้ทุกครั้ง
ในส่วนของป่าอนุรักษ์จะไม่อนุญาตให้มีการเข้าไปใช้ประโยชน์ใดๆทั้งสิ้น นอกจากนั้นชุมชนจะมีการออกกฎระเบียบ
มาควบคุมการเข้าไปใช้ประโยชน์ในพื้นที่ป่าชุ่มน้ำ โดยกฎระเบียบที่ออกจะมีการทำประชาคมหมู่บ้านให้สมาชิกใน
ชุมชนได้รับรู้ก่อนจะมีการประกาศใช้ภายในชุมชนและแจ้งให้ชุมชนใกล้เคียงได้ทราบ เช่นกรณีการออกกฎระเบียบ
ของบ้านงามเมือง ที่ได้ดำเนินการจัดการป่าริมน้ำ ป่าขวงเจิง และป่าข่อย เนื่องที่ร่วมกันประมาณ 240 ไร่ มาตั้งแต่
ปี พ.ศ.2544

การจัดการป่าต้นน้ำ ในพื้นที่ภูเขาที่ชุมชนเข้าไปใช้ประโยชน์ ชุมชนมีการตั้งคณะกรรมการป่า
หรือใช้โครงสร้างคณะกรรมการหมู่บ้านขึ้นมากำกับดูแลพื้นที่ป่าชุมชน โดยชุมชนมีการแบ่งพื้นที่ป่าออกเป็น เขต
พื้นที่ป่าใช้สอยที่ชุมชนสามารถเข้าไปใช้ประโยชน์ได้แต่ห้ามให้มีการตัดต้นไม้ทุกชนิดและเขตพื้นที่อนุรักษ์ที่จัดเป็น
พื้นที่ห้ามให้มีการเข้าไปใช้ประโยชน์ ยกเว้นการจัดกิจกรรมเช่นการปลูกป่า การศึกษาและสำรวจข้อมูลในพื้นที่
นอกจากนั้นในเขตอนุรักษ์ยังมีพื้นที่ตาน้ำหรือที่ชาวบ้านเรียกว่า “จ้ำ” เป็นพื้นที่ที่ชาวบ้านมีความเชื่อเกี่ยวกับผีขุน
น้ำและสิ่งศักดิ์สิทธิ์อยู่ ชาวบ้านจะไม่เข้าไปทำกิจกรรมใดๆ ในนั้น เพราะถ้าหากเข้าไปจะทำให้เกิดการเจ็บ ป่วย
จนถึงเสียชีวิต ในแต่ละชุมชนในลุ่มน้ำอิงจะมีการใช้กฎระเบียบที่ออกจากชุมชนเข้ามาจัดการและควบคุม แตกต่าง
กันไปตามความเหมาะสมของแต่ละพื้นที่ เช่น กรณีของบ้านน้ำแพร่ ชุมชนริมแม่น้ำอิงตอนปลาย ได้ออกกฎระเบียบ
ในการจัดการป่าต้นน้ำของชุมชนเพื่อกำกับการใช้ทรัพยากรธรรมชาติของชาวบ้านในชุมชนร่วมกันทั้ง 4 หมู่
(สมบูรณ์ พรหมปัญญา, สัมภาษณ์, 14 มีนาคม 2556)

3) การอนุรักษ์หนองน้ำ เป็นระบบนิเวศที่มีความสัมพันธ์แม่น้ำอิงและป่าชุ่มน้ำหรือป่า
ริมน้ำของชุมชนซึ่งพบเป็นจำนวนมากบริเวณลุ่มน้ำอิงตอนปลาย หนองน้ำเป็นแหล่งอาศัยของสัตว์น้ำและแหล่ง
ขยายพันธุ์ในช่วงหมดฤดูน้ำหลาก ชุมชนใช้ประโยชน์เป็นแหล่งจับปลาและสัตว์น้ำ ซึ่งชุมชนถือว่าเป็นของสาธารณะ
หรือเป็นของหน้าหมู่บ้าน ที่คนในชุมชนต้องช่วยกันรักษาและทุกคนสามารถใช้ประโยชน์ได้ แต่ที่ผ่านมาน้ำใน
ชุมชนถูกนำมาประมลเพื่อให้หาปลา กลุ่มคนที่มีความรู้จึงเป็นกลุ่มที่ผูกขาดการหาปลาในหนอง ทำให้ชาวธรรมดา
ไม่สามารถเข้าไปหาปลาได้ ถือเป็นแหล่งรายได้และแหล่งอาหารที่สำคัญ นอกจากนั้นการลงจับปลาหลังการ
ประมลได้จะทำการสูบน้ำออกจากหนองน้ำจนแห้ง ทำให้ตัวอ่อนของสัตว์น้ำและปลาไม่มีโอกาสขยายพันธุ์ได้

การที่ชุมชนในลุ่มน้ำอิงตอนปลายได้มีการวิเคราะห์และไปศึกษาดูงานการจัดการ
ทรัพยากรธรรมชาติเมื่อประมาณปี พ.ศ.2544 ที่ลุ่มน้ำน่าน และลุ่มน้ำปิง ของบ้านน้ำแพร่ บ้านงามเมือง และบ้าน
ม่วงชุม จึงได้มีการปรับเปลี่ยนวิธีการจัดการโดยมีการแบ่งพื้นที่ป่าออกเป็น 3 ลักษณะ 1) หนองเพื่อการอนุรักษ์ ห้ามให้ม
ีการลงจับปลาหรือสัตว์น้ำชุมชนกำหนดไว้เป็นแหล่งอาศัยและขยายพันธุ์ของสัตว์น้ำ 2) หนองที่อนุญาตให้หาปลาได้

ตลอดทั้งปีเพื่อเป็นแหล่งอาหารของชาวบ้านภายในชุมชนเท่านั้น และ 3) หนองน้ำเพื่อการพัฒนาหมู่บ้าน โดยชุมชนจะปิดไม่ให้มีการลงจับสัตว์น้ำและปลาจนกว่าจะมีการประกาศจากคณะกรรมการหมู่บ้านเปิดให้ชาวบ้านได้ลงหนองร่วมกันในช่วงฤดูแล้ง โดยทางกรรมการหมู่บ้านจะมีการประกาศวันลงหนอง อุปกรณ์ที่ใช้ในการจับและค่าใช้จ่ายที่ทางหมู่บ้านจะเรียกเก็บจากชาวบ้านทั้งภายในชุมชนและชุมชนใกล้เคียงที่ลงหนอง ซึ่งจะคิดจากชนิดอุปกรณ์ที่ใช้ ซึ่งในแต่ละชุมชนจะกำหนดแตกต่างกันตามความเหมาะสม เงินรายได้ที่ได้จากการลงหนองคณะกรรมการหมู่บ้านจะนำมาใช้ในงานพัฒนาของหมู่บ้านและการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติของชุมชน เช่น การปล่อยปลาในหนองน้ำ การสนับสนุนการปลูกป่าริมน้ำ การดูแลรักษาเขตอนุรักษ์พันธุ์ปลา การพัฒนาประปาหมู่บ้านเป็นต้น (โครงการแม่ น้ำ และชุมชน, 2545: 64) แนวคิดการจัดการหนองน้ำจากพื้นที่นาร่อง จึงเป็นแนวทางการจัดการการใช้ประโยชน์หนองน้ำของชุมชนอย่างยั่งยืนที่ถูกรับไปเผยแพร่ในหลายชุมชนในกลุ่มน้ำอิงและหมู่บ้านใกล้เคียง

“หนองน้ำในบ้านม่วงชุมมี 4 หนอง มี หนองไก่ให้ หนองป่าคา หนองต้นผึ้ง หนองขอนแก่น เป็นหนองที่อยู่ติดป่าหนองของแก่น ติดแม่น้ำอิง ยามหน้าแล้งหมู่บ้านจะเปิดให้ชาวบ้านมาจับปลาในหนองพร้อมกัน บางหนองให้เฉพาะชาวบ้านม่วงชุม บางหนองเก็บเงินตามเครื่องมือที่เอามาใช้ พวก จำ แห หิง อย่างหนองไก่ให้จะให้ชาวบ้านเราอย่างเดียว แต่หนองขอนแก่น หนองต้นผึ้งเปิดให้คนนอกหมู่บ้านด้วย บางปีน้ำน้อยก็เปิดให้เฉพาะชาวบ้านเรา การใช้ประโยชน์และการอนุรักษ์หนองน้ำผ่านการออกระเบียบและกฎกติการ่วมกันของคนในชุมชน” (ปัญญา เป้าพรหมมา, สังเกตการณ์, 7 มีนาคม 2556)

5) เกษตรอินทรีย์ เป็นแนวทางการปรับระบบการผลิตทางการเกษตรของชุมชนไม่ให้เกิดผลกระทบต่อทรัพยากรธรรมชาติในชุมชนทั้งแม่น้ำ หนองน้ำ และป่าริมน้ำ ซึ่งเป็นการต่อยอดของการทำงานจากการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติในชุมชน ที่ชุมชนเห็นความสำคัญของผลกระทบจากสารเคมีที่ลงสู่แม่น้ำ ซึ่งทำให้สัตว์น้ำลดจำนวนลงและตัวอ่อนไม่สามารถขยายพันธุ์ได้ และยังส่งผลให้ดินเสื่อมคุณภาพ จึงได้มีความพยายามปรับเปลี่ยนมาใช้ระบบเกษตรแบบอินทรีย์เพื่อให้เกิดความยั่งยืนของทรัพยากรธรรมชาติในชุมชนทั้งระบบ ดิน น้ำ ป่า ซึ่งชุมชนนาร่องในเครือข่ายลุ่มน้ำอิงตอนปลายที่ได้มีการรวมกลุ่มในการทำปุ๋ยอินทรีย์ใช้เองมี บ้านม่วงชุม บ้านงามเมือง และบ้านน้ำแพร่ เป็นชุมชนต้นแบบที่จะนำประสบการณ์ไปขยายในพื้นที่ชุมชนของเครือข่าย

6) พื้นที่รูปธรรมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำ ซึ่งชุมชนเครือข่ายในลุ่มน้ำอิงมีความพยายามขยายแนวคิด และการนำเสนอบทเรียนและประสบการณ์ต่อชุมชนอื่นๆ ในพื้นที่ใกล้เคียง องค์การปกครองส่วนท้องถิ่น และหน่วยงานต่างๆในท้องถิ่น เพื่อสร้างการยอมรับต่อสาธารณะ พร้อมทั้งเผยแพร่แนวทางการจัดการทรัพยากรธรรมชาติโดยชุมชนเพื่อนำมาสู่การจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืนในลุ่มน้ำ และเป็น การขยายเครือข่ายการทำงานไปพร้อมกันในพื้นที่ลุ่มน้ำอิงทั้งในลุ่มน้ำอิงตอนต้น ตอนกลาง และตอนปลาย สำหรับชุมชนรูปธรรมในการจัดการที่มีการจัดการเขตอนุรักษ์พันธุ์ปลาหรือสัตว์น้ำ การจัดการป่าของชุมชน และการจัดการหนองน้ำ มีอยู่ทั้งหมด 37 ชุมชน ในพื้นที่ลุ่มน้ำอิง

7) แหล่งเรียนรู้ การพัฒนาแหล่งเรียนรู้ของชุมชนในลุ่มน้ำอิงเป็นพัฒนาการของชุมชนที่ยกระดับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติจากพื้นที่รูปธรรมที่ชุมชนสามารถจัดการทรัพยากรธรรมชาติของตนเองภายในจนประสบความสำเร็จ และได้รับการยอมรับจากคนภายในชุมชนและชุมชนใกล้เคียง ตลอดจนหน่วยงานต่างๆในท้องถิ่น ชุมชนได้มีการพัฒนาระบบการทำงานและการจัดการข้อมูล ถอดชุดประสบการณ์ทำงานที่ผ่านมา เป็นชุดองค์ความรู้ด้านต่างๆ และพัฒนาการสื่อความหมายและการถ่ายทอดของคณะกรรมการอนุรักษ์ในแต่ละชุมชน เพื่อถ่ายทอดประสบการณ์และองค์ความรู้ ต่อชุมชน บุคคล องค์กรภายนอก ที่มีความสนใจเข้ามา แลกเปลี่ยนเรียนรู้ในประเด็นการจัดการทรัพยากรธรรมชาติโดยชุมชน เช่น การเข้ามาแลกเปลี่ยนเรียนรู้ของกลุ่มนักศึกษาจากมหาวิทยาลัยแม่ฟ้าหลวง และการมาดูงานของชาวบ้านจากเขื่อนปากมูน เขื่อนราษีไศล มาแลกเปลี่ยน

กระบวนการฟื้นฟูชุมชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติที่เป็นแหล่งเรียนรู้ของชุมชน ในพื้นที่ บ้านปากอึ่งใต้ บ้านงามเมือง และบ้านม่วงชุม ซึ่งเป็นแหล่งเรียนรู้ของชุมชนในพื้นที่ลุ่มน้ำอิงตอนปลาย (สังเกตการณ์ศึกษาดูงาน, 6 มีนาคม 2556)

8) การประยุกต์ใช้พิธีกรรมบวชป่า บวชวังสงวนและสืบชะตาแม่น้ำ เป็นกิจกรรมที่ได้มีการประยุกต์ความเชื่อและพิธีกรรมทางศาสนาใช้ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของชุมชน ซึ่งในทุกปีชุมชนที่มีการจัดการเขตอนุรักษ์พันธุ์ปลาและสัตว์น้ำ และการจัดการป่าชุมชน จะมีการจัดพิธีกรรมบวชวังสงวน บวชป่าและสืบชะตาแม่น้ำพร้อมกันในทุกปี เพื่อเป็นการสร้างจิตสำนึกและกระตุ้นเตือนให้ชาวบ้านได้เห็นความสำคัญของทรัพยากรธรรมชาติของชุมชน นอกจากนั้นชุมชนในเครือข่ายลุ่มน้ำอิงได้ใช้กิจกรรมบวชป่า บวชวังสงวนและการสืบชะตาแม่น้ำ เป็นแนวทางในการขยายแนวคิดการอนุรักษ์และฟื้นฟู แม่น้ำอิงและป่าในลุ่มน้ำอิงโดยชุมชน ที่จะนำไปสู่การสร้างพื้นที่รูปธรรมและเครือข่ายการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในลุ่มน้ำอิง เช่น การจัดพิธีกรรมบวชป่าและสืบชะตาแม่น้ำอิงของบ้านม่วงชุม ในวันที่ 18 มีนาคม 2556 โดยมีชุมชนในเครือข่ายฯ ชุมชนใกล้เคียง หน่วยงานท้องถิ่น และทางอำเภอ ได้จัดพิธีกรรมและวงพุดคุยอย่างไม่เป็นทางการของผู้ที่เข้าร่วมกิจกรรมถึงแนวทางการจัดการทรัพยากรธรรมชาติโดยชุมชน ซึ่งมีการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ร่วมกันถึงการขยายแนวคิดจากตัวอย่างของบ้านม่วงชุม เห็นได้ว่ากิจกรรมดังกล่าวยังเป็นเวทีการเรียนรู้และแลกเปลี่ยนแนวทางการจัดการให้แก่ชุมชนที่สนใจ ทำให้เกิดการเชื่อมประสานเครือข่ายการทำงานระหว่างชุมชนที่มีการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในลุ่มน้ำอิงด้วย และยังเป็นการสร้างการยอมรับต่อหน่วยงาน องค์กรท้องถิ่น และหน่วยงานของรัฐในระดับท้องถิ่นด้วย

9) การจัดการองค์ความรู้ของชุมชนผ่านงานวิจัยชาวบ้าน เป็นเครื่องมือที่ทางเครือข่ายนำมาใช้ในการสร้างกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนในพื้นที่ลุ่มน้ำ โดยให้ชาวบ้านเข้ามามีส่วนร่วมในการเป็นนักวิจัย ศึกษาองค์ความรู้และความสำคัญของทรัพยากรธรรมชาติในชุมชนของตนเอง เช่น การศึกษาความสำคัญของป่า แม่น้ำ พันธุ์พืช และพันธุ์สัตว์น้ำร่วมกัน ซึ่งจะทำให้ชุมชนเข้าใจและตระหนักถึงความสำคัญของทรัพยากรธรรมชาติในชุมชน และเป็นการจัดการองค์ความรู้ของชุมชนอย่างเป็นระบบเพื่อนำมาปรับใช้ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติภายในชุมชนและการสนับสนุนการเคลื่อนไหวเรียกร้องเชิงนโยบาย

10) การสร้างกลุ่มเยาวชน โดยใช้กิจกรรม “ค่ายเยาวชนลุ่มน้ำอิง” เป็นเครื่องมือในการทำงานและรวมกลุ่มเยาวชนในชุมชนพื้นที่รูปธรรม โดยกระบวนการเน้นให้เยาวชนได้เรียนรู้ถึงความสำคัญของทรัพยากรในชุมชนผ่านผู้รู้ในชุมชนในด้านต่างๆ ในประเด็นประวัติศาสตร์ชุมชน ความอุดมสมบูรณ์ของแม่น้ำอิง หนองน้ำ ป่าริมน้ำ สมุนไพร และวิถีการทำประมง เป็นต้น กิจกรรมนี้ส่งผลให้เยาวชนได้เข้าใจจากเหง้าของตนเองและสร้างสำนึกในการหวงแหนทรัพยากรธรรมชาติท้องถิ่น สำหรับในลุ่มน้ำอิงตอนปลายจะมีเครือข่ายเยาวชนในลุ่มน้ำอิง ในแต่ละชุมชนที่ลุกขึ้นมาช่วยผู้ใหญ่ในหมู่บ้านทำงานด้านการอนุรักษ์ และรวมกิจกรรมด้านการอนุรักษ์ในชุมชน เช่น การบวชป่า สืบชะตาแม่น้ำ เป็นต้น และที่สำคัญเป็นการสืบต่อแนวทางการทำงานของชุมชนด้านการอนุรักษ์ อย่างกรณีบ้านน้ำแพร่ ต.ยางฮอม อ.ขุนตาล กลุ่มเยาวชนได้ขึ้นมาทดแทนผู้ใหญ่ในหมู่บ้านขึ้นมาเป็นคณะกรรมการด้านการอนุรักษ์ในชุมชน ดำเนินการรักษาเขตอนุรักษ์พันธุ์ปลา ป่าชุมชน และจัดกิจกรรมด้านการอนุรักษ์ภายในชุมชน (ก้องภักดิ์ เกียรติพันธ์, สัมภาษณ์ 14 มีนาคม 2556)

11) เครือข่ายชุมชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในลุ่มน้ำอิง เป็นกลไกที่เกิดจากการรวมตัวกันของชุมชนที่มีรูปธรรมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในชุมชน ในประเด็นการรูปธรรมในการจัดการจัดการเขตอนุรักษ์พันธุ์ปลาและสัตว์น้ำ ป่าริมน้ำของลุ่มน้ำอิงตอนปลายร่วมกันเป็น “เครือข่ายลุ่มน้ำอิงตอนปลาย” ประเด็นป่าชุมชนต้นน้ำรวมกันเป็น “เครือข่ายป่าชุมชน” การจัดการทรัพยากรธรรมชาติในลุ่มน้ำย่อย เช่น กลุ่มฮักน้ำลาว หรือการรวมกลุ่มของชุมชนในพื้นที่ใกล้เคียงกันในรูปแบบของชมรม ชมรมอนุรักษ์ลุ่มน้ำอิงตอนปลาย ชมรมชาวประมงพื้นบ้าน เหล่านี้เป็นการสร้างเครือข่ายการทำงานร่วมกันและสร้างพันธมิตรภายในลุ่มน้ำเพื่อนำไปสู่พลังในการขับเคลื่อนประเด็นเชิงนโยบายที่ได้รับผลกระทบจากโครงการพัฒนาขนาดใหญ่ในลุ่มน้ำ เช่นที่ผ่านมามีโครงการผันน้ำ กก อิง น่าน หรือร่วมเคลื่อนไหวกับเครือข่ายฯ ในประเด็นการสร้างเขื่อนและระเบิดแก่งในแม่น้ำโขงที่จะส่งผลกระทบต่อลุ่มน้ำสาขาอย่างลุ่มน้ำอิงด้วย นอกจากนั้นยังเป็นการสร้างกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันในเชิง

ประสบการณ์และการเสนอแนวทางการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในภาพรวมของกลุ่มน้ำอิงที่จะนำไปสู่การจัดการในทิศทางเดียวกัน

12) สภาประชาชนกลุ่มน้ำ เป็นแนวคิดที่ทางเครือข่าย ได้ดำเนินการเป็นพื้นที่นำร่องในเครือข่ายชุมชนกลุ่มน้ำอิงตอนปลาย เป็นการสร้างกลไกการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในกลุ่มน้ำ เพื่อสร้างให้เกิดกระบวนการแลกเปลี่ยนและเรียนรู้ร่วมกัน ทั้งสถานการณ์เชิงนโยบายและรูปธรรมในการจัดการของชุมชน ที่ทำให้เกิดแนวทางการทำงานร่วมกันโดยผ่านการทบทวนบทเรียนในการจัดการและการฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติที่ผ่านมา และเชื่อมประสานการทำงานในกลุ่มน้ำ และเป็นกลไกที่จะติดตามโครงการพัฒนาที่จะส่งผลกระทบต่อชุมชนผ่านเวทีแลกเปลี่ยนของคนต้นน้ำ กลางน้ำและปลายน้ำ เน้นสร้างเวทีการวิเคราะห์ถึงผลกระทบที่เกิดจากโครงการพัฒนา และขยายพื้นที่รูปธรรม และเน้นสร้างเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ของคนทั้งกลุ่มน้ำ ปัจจุบันทางเครือข่ายฯ ได้เชื่อมประสานกลุ่ม เครือข่าย และชุมชน ในกลุ่มน้ำอิงตอนต้นและตอนกลางเข้าร่วมในกลไกการทำงานผ่านรูปแบบสภาประชาชนกลุ่มน้ำอิง ซึ่งจะเป็ต้นแบบของการจัดสภาประชาชนกลุ่มน้ำโขงต่อไป

1.3 พื้นที่ลุ่มน้ำหาว - งาว

ลุ่มน้ำหาว - งาว เป็นพื้นที่ทำงานที่ทางเครือข่ายอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรมลุ่มน้ำโขง-ล้านนา ได้ขยายพื้นที่การทำงานในการสร้างรูปธรรมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนในพื้นที่ต้นน้ำ โดยสร้างอาสาสมัครท้องถิ่นในลุ่มน้ำ ซึ่งดำเนินงานภายใต้ชื่อ “เครือข่ายการเรียนรู้ฟื้นฟูฟื้นฟูวัฒนธรรมชุมชน ดอยยาว-ผาหม่น” ขับเคลื่อนกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนและกลุ่มคนในพื้นที่ในลุ่มน้ำ

1.3.1 ระบบนิเวศและความหลากหลาย

ลักษณะทางกายภาพลุ่มน้ำหาว-งาว มีแม่น้ำหาวและแม่น้ำงาวเป็นแม่น้ำสายหลัก อยู่ในเขตพื้นที่ดอยยาวและดอยผาหม่น เป็นพื้นที่ต้นน้ำภายใต้ระบบนิเวศวิทยาลุ่มน้ำโขง มีอาณาเขตติดต่อกับประเทศลาว ในแนวเทือกเขาหลวงพระบาง ลักษณะภูมิประเทศ เป็นภูตอย สลับลำห้วย มีที่ราบเพียงเล็กน้อย มีแหล่งท่องเที่ยวที่สำคัญระดับประเทศ เช่น ภูชี้ฟ้า ผาตั้ง เขตดอยยาว-ผาหม่น มีพื้นที่ลุ่มน้ำครอบคลุม ในเขตตำบลปอ ตำบลท่าข้าม ตำบลหาว ตำบลยางฮ่อม และตำบลต๋องเต่า ครอบคลุมพื้นที่ 31 หมู่บ้าน ก่อนไหลไปรวมเป็นแม่น้ำหาวที่บ้านหนองเต่า และแม่น้ำงานไหลลงสู่แม่น้ำโขงที่บ้านหล้ายาว ในเขตอำเภอเวียงแก่น และน้ำหาวได้ไหลไปบรรจบกับแม่น้ำลาว ก่อนไหลไปรวมกับแม่น้ำอิงอีกด้านหนึ่ง ซึ่งถือได้ว่าลุ่มน้ำหาว-งาว เป็นต้นน้ำของทั้งแม่น้ำโขงและแม่น้ำอิง (ธีรวัฒน์ ท่อเสถียร, สัมภาษณ์, 17 มิถุนายน 2556) สำหรับระบบนิเวศและความหลากหลายของ ลุ่มน้ำหาว - งาว มีระบบนิเวศของป่าต้นน้ำและลำห้วย เป็นระบบนิเวศย่อยที่สำคัญในสองลุ่มน้ำ (รายงานวิจัยเบื้องต้น, 2553) คือ

1) ลุ่มน้ำหาวมีต้นกำเนิดมาจากป่าต้นน้ำบริเวณดอยเอียนและดอยยาว ไหลผ่านตำบลต๋องเต่า ตำบลหาว จากทิศเหนือลงมาทิศใต้ บรรจบกับลุ่มน้ำลาว ที่บ้านป้อ ก่อนจะไหลลงสู่ลุ่มน้ำอิง บริเวณอำเภอเทิง และกลายเป็นลุ่มน้ำอิงไหลลงสู่แม่น้ำโขงที่บ้านปากอิงใต้ อำเภอเชียงของ จังหวัดเชียงราย มีแม่น้ำหาวเป็นแม่น้ำสายหลัก มีความยาวประมาณ 35 กิโลเมตร มีความกว้างประมาณ 15 เมตร ความลึกอยู่ที่ประมาณ 2 - 4 เมตร ลุ่มน้ำหาว มีป่าต้นน้ำที่สำคัญประกอบด้วยป่าต้นน้ำห้วยเมียง ป่าต้นน้ำห้วยทรายกาด ป่าต้นน้ำขุนห้วยไคร้ ป่าต้นน้ำต๋องเต่าและป่าต้นน้ำห้วยคอก ซึ่งมีพื้นที่ครอบคลุมชุมชนกว่า 14 หมู่บ้านในเขตตำบลต๋องเต่า ตำบลหาว อำเภอเทิง จังหวัดเชียงราย

2) ลุ่มน้ำงาว มีแม่น้ำงาวเป็นแม่น้ำสายใหญ่ ที่ไหลผ่านพื้นที่ทั้งอำเภอเวียงแก่น จากตำบลปอ ผ่านตำบลท่าข้าม ตำบลม่วงยาย ตำบลหล้ายาว ลงสู่แม่น้ำโขงในเขตท้องที่ตำบลหล้ายาว (บ้านแจ่มป่องและบ้านท่าข้าม) แม่น้ำงาวไหลหล่อเลี้ยงประชากรใน 4 ตำบล ลุ่มน้ำงาว มีป่าต้นน้ำที่สำคัญประกอบด้วยป่าต้นน้ำห้วยคุ ป่าต้นน้ำห้วยหาน ป่าต้นน้ำประชาภักดี ป่าต้นน้ำผาตั้ง ป่าต้นน้ำห้วยกุกและป่าต้นน้ำห้วยฮ่อม และมีน้ำห้วยที่ไหลลงสู่แม่น้ำงาวประกอบด้วย น้ำห้วยม่วงน้ำ ห้วยว่อง น้ำห้วยจะยิน น้ำห้วยตี้ว น้ำห้วยขวากซึ่งมีพื้นที่ครอบคลุมชุมชนในตำบลปอ ทั้งหมดกว่า 17 หมู่บ้านในเขตอำเภอเวียงแก่น จังหวัดเชียงราย

1.3.2 กลุ่มคนในพื้นที่ลุ่มน้ำ

กลุ่มคนที่ตั้งถิ่นฐานอยู่ในพื้นที่ลุ่มน้ำหงาวและงาว เป็นกลุ่มชาติพันธุ์ไทลื้อ จีนฮ่อ เมียน และม้ง ซึ่งเป็นกลุ่มประชากรส่วนใหญ่ที่อาศัยอยู่บนพื้นที่ต้นน้ำ และเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ม้งที่มีจำนวนมากที่สุดในจังหวัดเชียงราย นิยมตั้งชุมชนอยู่บนสันเขาหรือบริเวณหุบเขาใกล้ลำธารหรือลำห้วย ทั้งบนเทือกคอยผาดั้ง ผาหม่น เทือกคอยยาว และเทือกคอยหลวง เป็นกลุ่มชาติพันธุ์ที่เคยต่อสู้ในยุคสงครามเย็นระหว่างพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทยกับรัฐไทย โดยเรียกเขตนี้ว่า เขตงาน 8 ของพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย ซึ่งปัจจุบันเป็นกลุ่มผู้พัฒนาชาติไทยตามนโยบายของรัฐบาล

1.3.3 การใช้ประโยชน์ทรัพยากรธรรมชาติ

การใช้ประโยชน์ทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่ลุ่มน้ำหงาว – งาว แบ่งตามลักษณะความหลากหลายและลักษณะทางกายภาพของกลุ่มน้ำ คือ การใช้ประโยชน์จากแม่น้ำและป่าต้นน้ำ ดังนี้ ลุ่มน้ำหงาวพื้นที่สองฝั่งถูกใช้ในการทำการเกษตรหลายพันไร่ ลักษณะการไหลของแม่น้ำ หงาวนั้นจะไหลลงมาจากทางทิศเหนือ ตามลักษณะของภูมิประเทศมี 13 ชุมชนที่ใช้น้ำจากน้ำหงาวในการเกษตรและประปาหมู่บ้าน น้ำหงาวเป็นแม่น้ำที่กว้างและลึกน้ำใสไหลตลอดปีสามารถใช้ในการ เกษตร อุปโภค บริโภคได้ นอกจากนี้ แม่น้ำหงาวยังเป็นแหล่งที่หาอาหารของคนแล้ว ยังมีพืชผักที่ขึ้นริมฝั่งหรือพืชที่ขึ้นในน้ำชาวบ้านก็จะเก็บไปทำเป็นอาหารสัตว์ เช่น สาหร่าย ใบบอน ผักบู้ง ทำให้การเลี้ยงสัตว์จึงประหยัดต้นทุนและปลอดภัยสำหรับลุ่มน้ำหงาว ชุมชนใช้ประโยชน์จากแม่น้ำหงาวในการเกษตร อุปโภคบริโภค และอาศัยจับสัตว์น้ำตลอดทั้งปีเพื่อเป็นอาหารในครัวเรือน แต่ในช่วงหน้าแล้งแม่น้ำหงาวจะแห้งมีน้ำน้อย

นอกจากการใช้ประโยชน์จากแม่น้ำแล้วชุมชนยังอาศัยป่าต้นน้ำเป็นแหล่งอาหาร ยารักษาโรค โดยชาวบ้านจะเข้าไปหาเก็บผัก หาของป่า เก็บพืชสมุนไพร และใช้ไม้จากป่าในการซ่อมแซมที่อยู่อาศัย ในพื้นที่ป่าที่ชุมชนได้จัดสรรไว้เป็นพื้นที่ป่าใช้สอยของชุมชน และอาศัยพื้นที่ป่าเป็นพื้นที่เลี้ยงวัวของชุมชน นอกจากนี้ชุมชนส่วนใหญ่ในลุ่มน้ำที่มีอาชีพหลักในการทำสวน ปลูกข้าวไร่ และทำไร่ จะอาศัยน้ำจากลำห้วยสาขาของแม่น้ำหงาวและแม่น้ำงาวในการทำการเกษตร

1.3.4 ประเพณี วัฒนธรรมและความเชื่อ

ประเพณี วัฒนธรรม และความเชื่อที่ส่งผลกระทบต่อการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในลุ่มน้ำหงาว – งาว ชุมชนส่วนใหญ่เป็นชาติพันธุ์ม้ง ที่มีความเชื่อเกี่ยวกับเทพที่คอยปกป้องรักษาชุมชน แม่น้ำ ภูเขา และพื้นที่ป่า โดยเฉพาะพื้นที่ป่าต้นน้ำชาวบ้านเชื่อว่าเป็นพื้นที่ป่าที่มีเทพเจ้ารักษาอยู่และเป็นป่าศักดิ์สิทธิ์ หรือที่ชาวบ้านเรียกว่า “ป่าดงเซ้ง” เป็นป่าที่ชาวบ้านประกอบพิธีกรรม ดงเซ้ง ในช่วงปีใหม่ คือพิธีกรรมบนบานเช่นไหว้เทพเจ้า 4 องค์ คือ “เทพถือติ” เทพที่ดูแลผืนดิน ผืนป่าและมนุษย์ “ละแลงติจือ” เทพเจ้าที่ดูแลสัตว์ป่า “ผื่อแลงหรือเหยาแลง” เทพเจ้าที่ดูแลสัตว์กินเนื้อหรือดุร้าย และ “จี้เอ็งโล่งเม้ง” เทพเจ้าที่ดูแลผืนดินและใต้พิภพ (เครือข่ายการเรียนรู้ พื้นฟูนิเวศวัฒนธรรมชุมชนคอยยาว-ผาหม่น, 2553: 2) พื้นที่ป่าต้นน้ำจึงเป็นพื้นที่พิธีกรรมที่ชาวบ้านหวงห้ามไม่ให้มีการเข้าไปทำกิจกรรมต่างๆและบุคคลภายนอกเข้าไปภายในยกเว้นช่วงที่มีการประกอบพิธีกรรมไหว้เทพเจ้าประจำปี

นอกจากนั้น วัฒนธรรมการเลี้ยงวัวแบบปล่อยในพื้นที่ป่าที่มีการสืบทอดกันมาตั้งแต่บรรพบุรุษมีความพยายามในการรื้อฟื้นและส่งเสริมการเลี้ยงวัวแบบปล่อยเพื่อนำมาใช้ในการแก้ปัญหาไฟป่าในพื้นที่ เพราะในอดีตที่มีการเลี้ยงวัวปัญหาเรื่องไฟป่าจะไม่เกิดขึ้น แต่ภายหลังที่มีการลดจำนวนวัวและหลายครอบครัวได้เลิกเลี้ยงวัวทำให้ปัญหาไฟป่าเพิ่มมากขึ้น เพราะหากมีการเลี้ยงวัวในพื้นที่ช่วงหน้าแล้งวัวก็จะช่วยกินหญ้าและใบไม้ ก่อนที่จะแห้งเป็นเชื้อไฟในช่วงฤดูแล้ง แทนการทำแนวกันไฟในทุกปีที่ต้องสิ้นเปลืองงบประมาณของชุมชน และยังเป็น การส่งเสริมอาชีพรายได้จากการเลี้ยงวัวไปพร้อมกัน จากการสะท้อนของ ธีรวัฒน์ ท่อเสถียร ดังนี้

“ชาวบ้านที่นี่ใช้การเลี้ยงวัวแบบปล่อยเข้าป่า ช่วยในการแก้ปัญหาเรื่องไฟป่า จากที่ต้องทำแนวกันไฟทุกปี ยังเป็นการส่งเสริมอาชีพไปในตัว เป็น

การปรับจากวัฒนธรรมการเลี้ยงวัวตั้งแต่อดีตมาใช้ในการแก้ปัญหา ได้มาจากการศึกษารวบรวมองค์ความรู้ของชาวบ้านในช่วงการศึกษาร่วมกันของอาสาสมัครจึงกลายมาเป็นแนวทางหนึ่งในการทำงานในการตั้งกองทุนวัวสนับสนุนให้สมาชิกเลี้ยงวัว”

(ธีรวัฒน์ ท่อเสถียร, สนทนากลุ่ม, 16 มิถุนายน 2556)

1.3.5 สถานการณ์และการเปลี่ยนแปลงที่ส่งผลกระทบต่อทรัพยากรธรรมชาติในลุ่มน้ำ

สถานการณ์และการเปลี่ยนแปลง ที่ส่งผลกระทบต่อทรัพยากรธรรมชาติในลุ่มน้ำหงาว-งาว จากการจัดเวทีสนทนากลุ่มของคณะทำงานศูนย์การเรียนรู้ตอຍยาว-ผาหม่น เมื่อวันที่ 16 มิถุนายน 2556 ที่ขับเคลื่อนกระบวนการทำงานในพื้นที่ สรุปได้ดังนี้

1) การขยายพื้นที่เพื่อการทำเกษตรเชิงเดี่ยว จากกระแสนิยมในการปลูกพืชเศรษฐกิจที่เข้ามาในพื้นที่ทั้ง การทำไร่กะหล่ำปี ไร่ข้าวโพด สวนส้ม และสวนส้มโอ ส่งผลให้ชาวบ้านในชุมชนได้ขยายพื้นที่ในการทำไร่และทำสวนจากพื้นที่เดิมเข้าไปในบริเวณพื้นที่ป่าต้นน้ำ เพื่อนำรายได้มาตอบสนองความต้องการของสมาชิกในครอบครัว

2) การใช้สารเคมีในการทำเกษตรในพื้นที่ลุ่มน้ำ ในทำไร่กะหล่ำปี ข้าวโพด ส้ม และส้มโอ เพื่อให้ผลผลิตเติบโตและมีปริมาณมาก ทำให้มีการใช้สารเคมีเร่งและบำรุงผลผลิตให้เป็นไปตามความต้องการของตลาด โดยไม่ได้คำนึงถึงผลกระทบที่จะเกิดขึ้นกับตัวเองและทรัพยากรธรรมชาติ มุ่งเพียงรายได้ที่จะได้รับจากผลผลิตเพียงด้านเดียว ได้ส่งผลให้น้ำในลำห้วยมีสารเคมีเจือปนลงสู่แหล่งน้ำตามธรรมชาติและส่งผลกระทบต่อผู้ใช้น้ำได้รับสารเคมีสะสมในร่างกายทั้งคนต้นน้ำ กลางน้ำ และปลายน้ำ

3) ไฟป่าที่เกิดจากธรรมชาติและกิจกรรมของชาวบ้านในพื้นที่เช่นการเผาไร่ เผาสวน ทำให้เกิดไฟป่าขึ้นในพื้นที่ป่าใกล้เคียงชุมชนในทุกปี ส่งผลให้พื้นที่ป่าต้นน้ำถูกทำลาย และเกิดหมอกควันในพื้นที่ทำให้ชาวบ้านในชุมชนได้รับผลกระทบไปพร้อมกัน

4) การทำประมงด้วยวิธีการที่ผิดวิธี เช่นการใช้ไฟฟ้าช็อตปลา การใช้สารเคมีเบื่อปลา การใช้ระเบิด ส่งผลกระทบต่อระบบนิเวศของลุ่มน้ำ สิ่งมีชีวิตที่อาศัยอยู่ในน้ำลดจำนวนลง และบางชนิดสูญพันธุ์ ทำให้วิถีชีวิตของคนลุ่มน้ำที่เคยใช้ประโยชน์จากการประมงเลี้ยงชีพ

5) สิทธิในพื้นที่อยู่อาศัย และการจัดการพื้นที่ป่าของชุมชนในลุ่มน้ำ โดยเฉพาะในพื้นที่ป่าต้นน้ำที่ชุมชนที่ตั้งอยู่ในเขตป่าสงวนของกรมป่าไม้ ทำให้ปัญหาเรื่องการบุกรุกพื้นที่ป่าระหว่างชุมชนกับเจ้าหน้าที่ของรัฐ เพราะไม่ได้มีการกำหนดเขตที่แน่นอนในการเข้าไปใช้ประโยชน์ของชุมชนและการอ้างข้อกฎหมายในการจัดการพื้นที่ระหว่างชุมชนและเจ้าหน้าที่ภาครัฐ

6) โครงการพัฒนาและนโยบายการพัฒนาของภาครัฐในพื้นที่ที่ขาดกระบวนการมีส่วนร่วมจากชุมชนและมองการพัฒนาลุ่มน้ำไม่ครอบคลุมทั้งลุ่มน้ำ ได้ส่งผลกระทบต่อลุ่มน้ำ เช่นการสร้างฝายซีเมนต์แทนฝายไม้ของชาวบ้านส่งผลให้พืชน้ำอย่าง แหน เต่า (สาหร่ายเทา) ที่ชาวบ้านใช้ในการเลี้ยงสัตว์และเป็นพืชสมุนไพรที่ชาวบ้านนำมาประกอบอาหาร ลดจำนวนลงอย่างมาก การสร้างฝายซีเมนต์ได้ส่งผลกระทบต่อกระแสน้ำที่ไหลเชี่ยวและเกิดการกักน้ำทำให้ดินอุ้มน้ำ ส่งผลให้ตลิ่งพัง หน้าดินที่หายไปกับกระแสน้ำ และแม่น้ำแห้งในฤดูแล้ง ทำให้ความหลากหลายของระบบนิเวศลดน้อยลง เช่น การลดลงของสัตว์น้ำและป่าไม้ริมฝั่งน้ำที่ถูกทำลายและตัดทิ้งจากโครงการพัฒนาของภาครัฐในท้องถิ่น

1.3.6 การรวมกลุ่มในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่ลุ่มน้ำ

การรวมกลุ่มในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในลุ่มน้ำ นั้นเริ่มจากการสร้างอาสาสมัครจากชุมชนในการเป็นนักวิจัยชาวบ้านที่ผ่านกระบวนการอบรมและเสริมทักษะการเป็นนักจัดกระบวนการเรียนรู้ในชุมชนเพื่อใช้กระบวนการวิจัยชาวบ้านในการศึกษาประวัติศาสตร์นิเวศวัฒนธรรมในการฟื้นฟูชุมชนท้องถิ่น ส่งผลให้เกิด

กลไกการขับเคลื่อนการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่ลุ่มน้ำ จากเวทีสนทนากลุ่ม เมื่อวันที่ 16 มิถุนายน 2556 สรุปได้ว่ากลไกกลุ่มที่เคลื่อนไหวในพื้นที่ประกอบด้วย

1) คณะทำงานศูนย์การเรียนรู้ตอยยาว-ผาหม่น เป็นการรวมตัวของแกนนำในชุมชน และเยาวชนคนรุ่นใหม่ ที่ผ่านกระบวนการพัฒนาและอบรมนักวิจัยชาวบ้าน มีเป้าหมายเพื่อการฟื้นฟูชุมชนท้องถิ่นอย่างยั่งยืนและสามารถถ่ายทอดภูมิปัญญา องค์ความรู้สู่ชุมชนและเผยแพร่ประชาสัมพันธ์สู่สาธารณะ โดยเน้นการดำเนินงานนำร่องในพื้นที่ลุ่มน้ำหาว-งาว

2) เครือข่ายชุมชนลุ่มน้ำหาว-งาว เป็นความพยายามในการสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ของชุมชนในลุ่มน้ำในการแลกเปลี่ยนสถานการณ์และแนวทางการจัดการทรัพยากรธรรมชาติร่วมกัน มีเป้าหมายเพื่อสร้างความเข้าใจและความร่วมมือในการดำเนินกิจกรรมร่วมกับแกนนำในแต่ละชุมชน และสร้างการเยาวชนคนรุ่นใหม่ให้เข้าร่วมกิจกรรมของเครือข่ายชุมชนในลุ่มน้ำ กิจกรรมที่ผ่านมาเน้นการรวบรวมข้อมูลประวัติศาสตร์นิเวศวัฒนธรรมของชุมชน สำรวจระบบนิเวศต้นน้ำกับชุมชน จัดเวทีแลกเปลี่ยนแนวคิดและสร้างความเข้าใจระหว่างชุมชน และเวทีสังเคราะห์ข้อมูลจากผู้รู้และผู้ผู้นำในลุ่มน้ำ เพื่อหาแนวทางในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติร่วมกัน

1.3.7 การจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างเป็นรูปธรรม

การจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างเป็นรูปธรรมในลุ่มน้ำหาว – งาว ที่ผ่านมา จากเวทีสนทนากลุ่ม เมื่อวันที่ 16 มิถุนายน 2556 ประกอบกับสรุปรายงานโครงการศึกษาประวัติศาสตร์วัฒนธรรมลุ่มน้ำหาว – งาว (สรุปการดำเนินงาน, 2553) สรุปรูปธรรมในการดำเนินการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่ลุ่มน้ำดังนี้

1) การจัดการป่าของชุมชน ชุมชนในพื้นที่ลุ่มน้ำหาว – งาว อาศัยภูมิปัญญาและความเชื่อเข้ามาใช้ในการจัดการ โดยชุมชนได้มีการแบ่งป่าของชุมชนออกเป็น พื้นที่ป่าต้นน้ำ พื้นที่ป่าอนุรักษ์ และพื้นที่ป่าใช้สอย โดยพื้นที่ป่าต้นน้ำนั้นชาวบ้านจะไม่เข้าไปบุกรุก เพราะเชื่อว่าเป็นพื้นที่ป่าที่มีเทพเจ้ารักษาอยู่และเป็นป่าศักดิ์สิทธิ์หรือที่ชาวบ้านเรียกว่า “ป่าดงเซ่ง” เป็นป่าที่ชาวบ้านประกอบพิธีกรรม ดงเซ่ง ในช่วงปีใหม่ คือพิธีกรรมบนบาน เช่นไหว้เทพเจ้า 4 องค์ คือ “เทพถืจิติ” เทพที่ดูแลผืนดิน ผืนป่าและมนุษย์ “ละแลงติจือ” เทพเจ้าที่ดูแลสัตว์ป่า “ผือแลงหรือเหยาแลง” เทพเจ้าที่ดูแลสัตว์กินเนื้อหรือดุร้าย และ “จี้เฮ็งโล่งเม่ง” เทพเจ้าที่ดูแลผืนดินและได้พิภพสำหรับพื้นที่อนุรักษ์ชาวบ้านจะกำหนดให้เป็นพื้นที่หวงห้ามไม่ให้เข้าไปใช้ประโยชน์ใดๆ เป็นพื้นที่ที่จะมีการปลูกป่าเพิ่มเติม และปล่อยให้ป่านั้นฟื้นคืนโดยธรรมชาติ และพื้นที่ป่าใช้สอยนั้นจะอนุญาตให้ชาวบ้านเข้าไปใช้ประโยชน์ในการเก็บฟืน เก็บผัก และตัดไม้มาซ่อมแซมบ้านได้แต่ต้องได้รับการอนุญาตจากคณะกรรมการหมู่บ้าน

นอกจากนั้นในการจัดการปัญหาเกี่ยวกับไฟป่าในพื้นที่ป่าต้นน้ำนั้น ชุมชนได้อาศัยภูมิปัญญาของชาวบ้านในการปล่อยวัวเข้าป่าเพื่อให้อายุยืนก่อนถึงฤดูแล้ง ทำให้ไม่ต้องเสียค่าใช้จ่ายในการจ้างคนจำนวนมากในการสร้างแนวกันไฟรอบป่าชุมชนเหมือนอย่างที่เคยทำมา และยังนำมาสู่การจัดตั้งกองทุนวัวที่ส่งเสริมให้ชาวบ้านเลี้ยงในชุมชน เป็นการสร้างรายได้ให้กับชาวบ้านไปพร้อมกัน

2) พื้นที่รูปธรรมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ การดำเนินการของคณะทำงาน ในพื้นที่ลุ่มน้ำโดยการใช้แนวคิดทางประวัติศาสตร์นิเวศวัฒนธรรมเป็นเครื่องมือในการเชื่อมร้อยชุมชนในพื้นที่เข้าด้วยกันเป็นเครือข่ายการทำงานด้านการจัดการและฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติในลุ่มน้ำร่วมกัน เกิดชุมชนรูปธรรมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติที่โดยรวมตัวกันเป็นเครือข่ายทั้งหมด 28 ชุมชน โดยมีพื้นที่รูปธรรมที่เป็นแหล่งเรียนรู้ที่สำคัญ และต้นแบบในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในลุ่มน้ำจำนวน 5 ชุมชน ประกอบด้วย บ้านห้วยคู้ บ้านห้วยหาญ บ้านร่มฟ้าทอง บ้านร่มฟ้าผาหม่น ตำบลปอ อำเภอยางชุมน้อย และบ้านพญาพิภักดิ์ บ้านยางหอม บ้านขุนตาล จังหวัดเชียงราย

3) การสร้างอาสาสมัคร ในพื้นที่ในการดำเนินงานภายในลุ่มน้ำโดยเน้นสร้างผู้นำและเยาวชนในพื้นที่เพื่อพัฒนากระบวนการทำงาน โดยการสนับสนุนของคณะทำงานจากเครือข่าย ที่ผ่านประสบการณ์และกระบวนการทำงานที่ใช้กระบวนการศึกษาวิจัยทางประวัติศาสตร์นิเวศวัฒนธรรมลุ่มน้ำเป็นเครื่องมือใน

การศึกษาองค์ความรู้ของชุมชน และกระบวนการทำงานของนักศึกษาที่ช่วยพัฒนากระบวนการมีส่วนร่วมของการทำงานไปพร้อมกัน อย่างกลุ่มเยาวชนที่ผ่านกระบวนการทำงานในพื้นที่ ปัจจุบันสามารถพัฒนาตัวเองเป็นคณะทำงานภายในลุ่มน้ำของตนเองภายใต้ชื่อ เครือข่ายการเรียนรู้ พื้นฟูนิเวศวัฒนธรรมชุมชนดอยยาว-ผาหม่น ในปัจจุบัน ซึ่งสามารถดำเนินการภายในลุ่มน้ำและติดต่อกับหน่วยงานภายนอก เพื่อหาแนวร่วมและการสนับสนุนได้ด้วยตนเอง

4) งานวิจัยทางประวัติศาสตร์นิเวศวัฒนธรรมเพื่อการฟื้นฟูชุมชนท้องถิ่น เป็นเครื่องมือหนึ่งที่ทางเครือข่ายนำมาใช้ ที่ส่งผลให้ชุมชนสามารถลุกขึ้นมาช่วยกัน สร้างความตระหนักถึงความสำคัญของทรัพยากรธรรมชาติของชุมชน และนำมาสู่แนวทางในการฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติในชุมชนท้องถิ่น ในลุ่มน้ำหาว – งาว จะเห็นได้ว่างานทางประวัติศาสตร์นิเวศวัฒนธรรมที่เน้นใช้เครื่องมือทางประวัติศาสตร์เป็นตัวรื้อฟื้นสำนึกของความเป็นท้องถิ่นและการจัดการทรัพยากรธรรมชาติโดยองค์ความรู้ และภูมิปัญญาของคนท้องถิ่นนั้น จะทำให้เกิดแนวทางการจัดการที่ให้ความสำคัญกับชุมชนเป็นฐานและเป็นกลไกขับเคลื่อนที่สำคัญในการจัดการภายในลุ่มน้ำ

5) การสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ภายในลุ่มน้ำ โดยการสร้างเวทีการแลกเปลี่ยนและวิเคราะห์สถานการณ์ โดยอาศัยการมีส่วนร่วมของผู้นำ เยาวชน และชุมชนในพื้นที่ลุ่มน้ำตั้งแต่พื้นที่ต้นน้ำ กลางน้ำ และปลายน้ำ ให้ได้มาเรียนรู้และแลกเปลี่ยนร่วมกัน เน้นการเสริมสร้างความเข้มแข็งองค์กรชุมชนเครือข่ายในการจัดการลุ่มน้ำที่เชื่อมโยงต่อระบบการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและระบบการเกษตรกรรมที่สอดคล้องกับระบบนิเวศวัฒนธรรมของชุมชนในพื้นที่ลุ่มน้ำ

1.4 พื้นที่ลุ่มน้ำก - เวียงหนองหล่ม

พื้นที่ลุ่มน้ำกและเวียงหนองหล่ม เป็นพื้นที่ปฏิบัติการในการดำเนินการของเครือข่าย ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของระบบนิเวศวัฒนธรรมลุ่มน้ำโขง มีกลไกในการขับเคลื่อนกระบวนการทำงานภายใต้ชื่อ “เครือข่ายนิเวศวัฒนธรรมลุ่มน้ำก-โขง” ในพื้นที่ลุ่มน้ำก - เวียงหนองหล่ม

1.4.1 ระบบนิเวศและความหลากหลาย

ลุ่มน้ำกเป็นลุ่มน้ำสาขาของลุ่มน้ำโขง พื้นที่ลุ่มน้ำมีลักษณะเป็นเทือกเขาสูงโดยรอบ ตอนกลางของลุ่มน้ำเป็นที่ราบสลับกับเทือกเขา มีพื้นที่ลุ่มน้ำประมาณ 7,895 ตารางกิโลเมตร ครอบคลุมพื้นที่ 3 จังหวัด ได้แก่ พื้นที่ส่วนใหญ่ของจังหวัดเชียงราย พื้นที่บางส่วนของจังหวัดเชียงใหม่ ลำปาง ลุ่มน้ำกมีแม่น้ำกเป็นแม่น้ำสายหลักที่มีต้นกำเนิดจากเขตภูเขาในเมืองกก รัฐฉาน ประเทศพม่าไหลเข้าสู่ประเทศไทย ที่บริเวณตำบลท่าตอน อำเภอแม่สาย จังหวัดเชียงใหม่ เข้าสู่จังหวัดเชียงราย ผ่านอำเภอเมือง อำเภอเวียงชัย อำเภอเวียงเชียงรุ้ง อำเภอดอยหลวง และอำเภอเชียงแสน ก่อนไหลมาบรรจบกับแม่น้ำโขงที่บ้านสบกก ตำบลบ้านแซว อำเภอเชียงแสน จังหวัดเชียงราย รวมความยาวแม่น้ำกที่ไหลผ่านประเทศไทยประมาณ 130 กิโลเมตร จากความยาวทั้งหมดประมาณ 290 กิโลเมตร แม่น้ำกเป็นแม่น้ำสายหลักที่หล่อเลี้ยงผู้คนในจังหวัดเชียงราย น้ำกในประเทศไทยแบ่งออกตามลักษณะทางกายภาพในพื้นที่แบ่งออกเป็น 3 ตอน (เครือข่ายนิเวศวัฒนธรรมลุ่มน้ำก-โขง, 2556: 1) ได้แก่

1) พื้นที่ลุ่มน้ำกตอนบนครอบคลุมพื้นที่อำเภอแม่สายจังหวัดเชียงใหม่ มีแม่น้ำสาขาที่สำคัญได้แก่ แม่น้ำฝาง เป็นแม่น้ำสาขาหลักที่ไหลเติมแม่น้ำกตอนบน

2) พื้นที่ลุ่มน้ำกตอนกลางครอบคลุมพื้นที่อำเภอเมือง อำเภอเวียงชัย จังหวัดเชียงราย มีแม่น้ำสาขาที่สำคัญได้แก่แม่น้ำลาว ไหลลงแม่น้ำก ที่บ้านป่าบาง อำเภอเมืองและแม่น้ำกรรม มีพื้นที่ชุ่มน้ำขนาดใหญ่ได้แก่ หนองหลวง อยู่ในเขตอำเภอเวียงชัย

3) พื้นที่ลุ่มน้ำกตอนปลาย ครอบคลุมพื้นที่ อำเภอดอยหลวง อำเภอแม่จันและอำเภอเชียงแสน มีแม่น้ำที่สำคัญได้แก่ แม่น้ำจัน แม่น้ำลัว น้ำง เป็นต้น มีพื้นที่ชุ่มน้ำที่สำคัญได้แก่ ทะเลสาบเชียงแสน,เวียงหนองหล่ม,หนองเขียว,หนองมโนราห์ และหนองบัว เป็นต้น

ลุ่มน้ำกตอนปลายเป็นพื้นที่ที่มีความสัมพันธ์กับลุ่มน้ำโขง ซึ่งเป็นพื้นที่ในการปฏิบัติการของเครือข่ายอนุรักษ์ฯ โดยดำเนินการภายใต้การรวมตัวกันของชุมชนและกลุ่มคนที่มีความสัมพันธ์กับแม่น้ำกก และพื้นที่ชุ่มน้ำเวียงหนองหล่มที่เป็นส่วนหนึ่งของพื้นที่ลุ่มน้ำกก

ระบบนิเวศย่อยของพื้นที่ลุ่มน้ำกตอนปลาย ได้แก่ระบบนิเวศของแม่น้ำสาขาที่ไหลมาสู่แม่น้ำกก มีแม่น้ำบัง น้ำแม่สะลอง น้ำจัน น้ำสาย น้ำรวก น้ำมะ น้ำคำ และระบบนิเวศพื้นที่ชุ่มน้ำที่สำคัญได้แก่ พื้นที่ชุ่มน้ำทะเลสาบเชียงแสน เวียงหนองหล่ม หนองเขียว หนองมโนราห์ และหนองบัว รวมทั้งนิเวศปากแม่น้ำกกและชายฝั่งโขง

พื้นที่เวียงหนองหล่มเป็นพื้นที่ที่ทางเครือข่ายอนุรักษ์ฯ ลงไปทำงานกับชุมชนรอบพื้นที่ทั้ง 19 ชุมชนที่มีการเข้าไปใช้ประโยชน์ในพื้นที่เวียงหนองหล่ม ทั้งเป็นพื้นที่ทำนา ทำการประมง เลี้ยงสัตว์ และเป็นแหล่งอาหารตามฤดูกาลของชุมชนรอบเวียงหนองหล่ม

พื้นที่เวียงหนองหล่มโดยลักษณะทางกายภาพ พื้นที่เวียงหนองหล่มอยู่ในอาณาเขตแอ่งเชียงแสน ครอบคลุมพื้นที่ทะเลสาบเชียงแสนและหนองบงกาย มีพื้นที่ประมาณ 39,000 ไร่ แต่ในปัจจุบันเหลือเพียง 15,000 ไร่ เวียงหนองหล่มเกิดจากการยุบตัวของแผ่นเปลือกโลกบริเวณรอยเลื่อนแม่จัน เป็นพื้นที่ชุ่มน้ำรองรับน้ำ ลักษณะพื้นที่เป็นแอ่งขนาดใหญ่ล้อมรอบด้วยภูเขาถึงสามด้าน ยกเว้นทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือหรือทางฝั่งอำเภอเชียงแสนไม่มีภูเขาล้อม ครอบคลุมพื้นที่สามตำบลได้แก่ตำบลจันจว้า ตำบลท่าข้าวเปลือก อำเภอแม่จันและตำบลโยนก อำเภอเชียงแสน จังหวัดเชียงราย มีชุมชนตั้งรายรอบ 19 ชุมชนได้แก่ บ้านห้วยน้ำราก บ้านทุ่งฟ้าฮ่าม บ้านดอยงาม บ้านโค้งงาม บ้านทัพกุมารทอง บ้านแม่ลาว บ้านแม่ลาก บ้านป่าไร่ บ้านแม่หะ บ้านสันโค้งงาม บ้านป่าถ่อน บ้านซี้เหล็ก บ้ายดอยดินแดง บ้านหนองปิง บ้านกิวพร้าว บ้านป่าสักหลวง บ้านหล่ายหน้า บ้านต้นยาง และบ้านดง

ด้านความระบบนิเวศและความหลากหลาย จัดได้ว่าพื้นที่เวียงหนองหล่มเป็นพื้นที่ชุ่มน้ำที่มีความสำคัญของระบบนิเวศลุ่มน้ำกตอนปลาย ที่ถูกจัดเป็นพื้นที่ชุ่มน้ำที่มีความสำคัญในระดับเอเชีย ตามเกณฑ์ของอนุสัญญาแรมซาร์ ที่ว่าด้วยพื้นที่ชุ่มน้ำที่มีความสำคัญระหว่างประเทศ จากการสำรวจของกรมป่าไม้ร่วมกับสหพันธ์เพื่อการอนุรักษ์โลก ในปี พ.ศ.2532 โดยเป็นแอ่งน้ำที่มีน้ำท่วมขังตลอดทั้งปีเป็นแหล่งหากินและผสมพันธุ์ของนกน้ำ ตามเกณฑ์ของอนุสัญญา มีหนองเล็กใหญ่สลับกับเกาะดอน พืชน้ำขึ้นปกคลุมตลอดทั้งปี หนองที่สำคัญได้แก่ หนองหลวงแม่ลาว หนองแสลบ หนองกากก น้ำแม่ลาว ร่องสันดินแดง หนองผึ่ง หนองขวาง หนองยาว หนองหลวงป่าถ่อน,หนองมน หนองบัว ร่องเจียงฮายเป็นต้น เกาะดอนที่สำคัญได้แก่ เกาะแม่หม้ายในเขตบ้านห้วยน้ำราก ตำบลจันจว้า อำเภอแม่จัน และมีหนองน้ำระหว่างเนินเขาในพื้นที่แอ่งเชียงแสนที่สำคัญตั้งกระจายได้แก่ หนองปิง หนองบ้านซี้เหล็ก หนองเขียว หนองมโนราห์ หนองป่าเมียง เป็นต้น

เวียงหนองหล่มเมื่อถึงฤดูน้ำหลาก น้ำจากแม่น้ำจะเอ่อไหลเข้าท่วมพื้นที่เวียงหนองหล่มโดยมีน้ำแม่ลาวไหลเชื่อม และเป็นเส้นทางเดียวที่ปลาจากแม่น้ำกกสามารถว่ายผ่านเข้ามาวางไข่ในเวียงหนองหล่ม ด้วยสภาพทางกายภาพในพื้นที่ เป็นแอ่งน้ำขัง สลับเกาะดอนมีพืชน้ำนานาชนิดขึ้นปกคลุม จึงเหมาะแก่การเป็นที่อยู่อาศัยและวางไข่ของสัตว์น้ำ ปลาจากเวียงหนองหล่มจึงเป็นแหล่งรายได้หลักของคนในชุมชนและเป็นแหล่งอาหารที่หล่อเลี้ยงผู้คนในอำเภอแม่จันและอำเภอเชียงแสน นอกจากนั้นยังมีพืชน้ำที่เป็นอาหารและสร้างรายได้ให้คนท้องถิ่น เป็นพื้นที่เหมาะสมในการเลี้ยงสัตว์ และเป็นที่อยู่อาศัยของนกท้องถิ่นและนกอพยพที่สำคัญหลายชนิด

แม่น้ำกตอนปลายและพื้นที่ชุ่มน้ำเวียงหนองหล่ม เป็นพื้นที่ที่มีความหลากหลายของระบบนิเวศ มีพันธุ์ปลา 49 ชนิด โดยแบ่งออกเป็นปลาท้องถิ่น 40 ปลาต่างถิ่น 9 ชนิด พันธุ์พืชกินได้ 35 ชนิด

1.4.2 กลุ่มคนในพื้นที่ลุ่มน้ำ

กลุ่มคนในพื้นที่ลุ่มน้ำกตตอนปลาย ที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ที่มีสองกลุ่มใหญ่ คือ กลุ่มคนเมือง(คนยวน) เป็นคนท้องถิ่นที่ตั้งถิ่นฐานมาตั้งแต่ครั้งบรรพบุรุษซึ่งเป็นคนส่วนใหญ่ในพื้นที่ลุ่มน้ำ และกลุ่มคนลาวหรือคนอีสาน ที่อพยพมาจากภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย จาก จังหวัดมหาสารคาม จังหวัดร้อยเอ็ด จังหวัดขอนแก่น และ จังหวัดชัยภูมิ ช่วงประมาณปี พ.ศ.2507 เป็นกลุ่มคนที่ได้รับผลกระทบจากการสร้างเขื่อนอุบลรัตน์ เป็นเขื่อนพลังน้ำแห่งแรกในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ตัวเขื่อนสร้างปิดกั้นแม่น้ำพอง ส่วนใหญ่อาศัยตั้งชุมชนอยู่รอบเวียงหนองล่อง และกระจายอาศัยอยู่ในชุมชนของคนเมืองริมฝั่งแม่น้ำกก

1.4.3 การใช้ประโยชน์ทรัพยากรธรรมชาติ

การใช้ประโยชน์ทรัพยากรธรรมชาติ ในลุ่มน้ำกก ชุมชนโดยส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรมจะอาศัยน้ำจากแม่น้ำกกในการทำนา ปลูกพืชไร่ และทำการประมงเป็นทั้งที่เป็นอาชีพหลักและที่ทำเป็นอาหารในครัวเรือน และในพื้นที่เวียงหนองล่องเป็นแหล่งหากินของ 19 ชุมชนที่ตั้งอยู่โดยรอบ ซึ่งเป็นแหล่งทำประมงทั้งหาปลาและจับกุ้งเป็นอาชีพหลัก และรายได้เสริมจากการทำนาในพื้นที่ส่วนร่วมของชุมชนในพื้นที่เวียงหนองล่อง และเป็นแหล่งเลี้ยงควายของสมาชิกในชุมชนที่มาสร้างปางพักเลี้ยงควายอยู่ในพื้นที่ ซึ่งเป็นแหล่งเลี้ยงควายที่ใหญ่ที่สุดในภาคเหนือมีจำนวนควายในแต่ละปางรวมกันทั้งหมด 1,313 ตัว นอกจากนั้นแหล่งน้ำและพื้นที่ในเวียงหนองล่องยังถูกนำไปใช้ในการทำไร่สับปะรด และส่วนยางพาราขนาดใหญ่ ซึ่งเป็นของกลุ่มทุนขนาดใหญ่จากภายนอกที่เข้ามาใช้ประโยชน์ในพื้นที่

1.4.4 ประเพณี วัฒนธรรมและความเชื่อ

ประเพณี วัฒนธรรม และความเชื่อ ด้วยกลุ่มคนในพื้นที่ลุ่มน้ำกตตอนปลาย มีทั้งกลุ่มคนเมืองและกลุ่มคนอีสานที่อาศัยอยู่ร่วมกันนับถือศาสนาพุทธ ประเพณีของกลุ่มคนเมืองและกลุ่มคนอีสาน ซึ่งคนทั้งสองกลุ่มจะรวมในงานประเพณีร่วมกัน อย่างเช่น ประเพณีแห่บุญบังไฟ บุญพะเวศ การไหลเรือไฟ สงกรานต์ กินข้าวสลากภัต ทานข้าวใหม่ การสงเคราะห์หมู่บ้าน การสืบทอดบ้าน สืบชะตาแม่น้ำ เป็นประเพณีที่จัดร่วมกันในชุมชนทุกปี สำหรับประเพณี วัฒนธรรม และความเชื่อที่ส่งผลต่อการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในชุมชนของกลุ่มน้ำกตตอนปลายประกอบด้วย การสืบทอดแม่น้ำ การทำบุญเลี้ยงผีขุนน้ำ และความเชื่อเรื่องเกาะหรือดอนแม่หม้าย ดังนี้

- สืบชะตาแม่น้ำ เป็นการนำประเพณี ความเชื่อ ในการสืบชะตาคนและหมู่บ้านมาปรับประยุกต์ใช้ในการประกอบพิธีกรรมสืบชะตาแม่น้ำ เป็นการต่ออายุแม่น้ำให้เกิดความอุดมสมบูรณ์และไม่ให้เกิดการเปลี่ยนแปลงที่ส่งผลกระทบต่อแม่น้ำที่ชุมชนได้อาศัยใช้ประโยชน์อยู่ นอกจากนั้นยังเป็นการสร้างสำนึกให้คนในชุมชนได้เห็นความสำคัญของแม่น้ำ

- เลี้ยงผีขุนน้ำ เป็นพิธีกรรมที่จะจัดขึ้นในทุกปีเพื่อเป็นการแสดงความกตัญญูและขอขมา ต่อกิจกรรมต่างๆของสมาชิกในชุมชนอาจจะมีการล่องกิน ต่อผีขุนน้ำที่คอยปกป้องรักษาลำน้ำ แม่น้ำ และแหล่งกำเนิดน้ำ ให้มีน้ำตลอดปีชุมชนได้ใช้ประโยชน์ทั้งการอุปโภคและบริโภคตลอดทั้งปีที่ผ่านมา

- บวชวังสวงหรือเขตนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำ ทั้งในแม่น้ำกก และในพื้นที่เวียงหนองล่อง ได้มีการนำความเชื่อทางศาสนามาประยุกต์ใช้ในการจัดทำเขตนุรักษ์ของชุมชน โดยมีความเชื่อว่าพื้นที่ที่มีการกำหนดเขตไว้แล้วได้ผ่านพิธีกรรมบวชวังสวงแล้วก็จะกลายเป็นเขตนุรักษ์ ห้ามมีการเข้าไปจับสัตว์น้ำและปลาในบริเวณดังกล่าว แต่สามารถหากินได้บริเวณรอบเขตนุรักษ์

- ความเชื่อเรื่องเกาะหรือดอนแม่หม้ายกับปลาไหลเผือก ที่เป็นเรื่องเล่าถึงการล่มสลายของเมืองที่ผู้คนกินปลาไหลเผือก แต่มีแม่หม้ายนางหนึ่งไม่กินปลาไหลเหมือนคนในเมือง พญานาคที่ตามหาลูกมาพบว่าปลาไหลเผือกลูกของพญานาคลูกสาวเมืองกิน จึงได้บันดาลให้เมืองล่มสลายกลายเป็นหนองน้ำขนาดใหญ่ เหลือเพียงพื้นที่อาศัยของแม่หม้ายที่กลายเป็นเกาะหรือดอนอยู่กลางหนองน้ำ ซึ่งความเชื่อเรื่องดอนแม่หม้ายและปลาไหลเผือก พบเป็น เรื่องเล่าของชาวบ้านที่อาศัยอยู่รอบหนองน้ำขนาดใหญ่ที่มีระบบนิเวศเป็นพื้นที่ชุ่มน้ำที่สำคัญ อย่างเช่นเรื่องเล่าที่หนองเล็งทรายพื้นที่ชุ่มน้ำที่สำคัญในลุ่มน้ำอิง สำหรับชาวบ้านที่ยังมีความเชื่อเรื่องนี้รอบพื้นที่เวียงหนองล่องจะไม่ทำการขุดดอนหรือเกาะแม่หม้ายที่อยู่ในพื้นที่ และจะไม่หากินโดยวิธีที่ผิดประเภทที่ทำให้สัตว์

น้ำต่างๆ สูญพันธุ์หรือทำลายแหล่งที่อยู่อาศัยของสัตว์น้ำ เพราะจะทำให้ได้รับภัยพิบัติเกิดขึ้นกับตัวเองครอบครัว และชุมชน

1.4.5 สถานการณ์และการเปลี่ยนแปลงที่ส่งผลกระทบต่อทรัพยากรธรรมชาติในลุ่มน้ำ

สถานการณ์และการเปลี่ยนแปลง ที่ส่งผลกระทบต่อลุ่มน้ำกตอนปลาย จากกรณีศึกษา เมื่อวันที่ 16 มิถุนายน 2556 คณะกรรมการน้ำแม่ตัวและกลุ่มสามัคคีปางควาย พิจารณาตามพื้นที่ลุ่มน้ำ ดังนี้

1) แม่น้ำกก กิจกรรมที่ส่งผลกระทบต่อความหลากหลายของสัตว์น้ำและระบบนิเวศของแม่น้ำกก เกิดจากการหากินที่ใช้เครื่องมือผิดประเภทและรุนแรงในการหาปลา เช่น ยาเบื่อ ไฟฟ้าช็อต และสารเคมีจากการทำการเกษตรของชุมชนริมฝั่งแม่น้ำ ส่งผลให้ปลาลดจำนวนลงและปลาบางชนิดสูญพันธุ์ และจากการเข้ามาประกอบการของนายทุนในท้องถิ่น และโครงการพัฒนาของท้องถิ่น เช่น การทำเหมืองแร่ หาดทอง ดุดทราย การผันน้ำข้ามลุ่มน้ำ ได้ส่งผลกระทบต่อระบบนิเวศและลักษณะทางกายภาพของแม่น้ำ และผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงของระดับน้ำในแม่น้ำโขงที่ขึ้นลงผิดปกติจากการเปิดปิดน้ำจากเขื่อนในแม่น้ำโขงของประเทศจีน ที่ส่งผลกระทบต่อแม่น้ำแห่ง น้ำท่วมพื้นที่ส่วน ไร่ นา ของชุมชนริมฝั่งแม่น้ำ เกิดการกัดเซาะดินริมตลิ่งของพื้นที่สาธารณะของชุมชน และส่งผลกระทบต่อการเดินทางประมงพื้นบ้านและการท่องเที่ยวของชุมชน ในแม่น้ำกกตอนปลาย

2) พื้นที่ชุ่มน้ำเวียงหนองหล่ม ได้รับผลกระทบจากกิจกรรมต่างๆของมนุษย์ทั้งจากชุมชนนายทุนจากภายนอก และโครงการพัฒนาขององค์การปกครองส่วนท้องถิ่นในพื้นที่ ที่ส่งผลกระทบต่อความหลากหลายของระบบนิเวศในหนองน้ำและชุมชนที่ใช้ประโยชน์รอบหนองน้ำ ดังนี้

- การบุกรุกพื้นที่หนอง ทั้งจากของชุมชนและนายทุนจากภายนอก เพื่อขยายพื้นที่ในการทำการเกษตร ทั้งการปลูกข้าวนาปรังของชาวบ้านรอบหนองที่ต้องการพื้นที่ปลูกข้าวเพิ่มมากขึ้นซึ่งเป็นผลจากราคาข้าวที่สูงขึ้นจากนโยบายของรัฐบาล ทำให้พื้นที่สาธารณะถูกบุกรุกกว่า 300 ไร่ และนอกจากนั้นการเข้ามาบุกรุกของนายทุนเพื่อการขยายพื้นที่ในการทำไร่สับปะรด ปาล์ม น้ำมัน และสวนยางพารา ได้ส่งผลกระทบต่อพื้นที่ที่เป็นแหล่งที่อยู่อาศัยของสัตว์น้ำ สัตว์เลี้ยงของชุมชน และพื้นที่ทำนาของชาวบ้าน โดยการอ้างกรรมสิทธิ์การถือครองที่ทับซ้อนพื้นที่สาธารณะของชุมชนในพื้นที่เวียงหนองหล่ม ซึ่งกำลังเป็นปัญหากับชุมชนรอบหนองทั้ง 19 ชุมชน

- โครงการพัฒนาของท้องถิ่นและจากหน่วยงานภายนอกที่ส่งผลกระทบต่อระบบนิเวศพื้นที่ชุ่มน้ำและวิถีชีวิตของชุมชนรอบเวียงหนองหล่มโดยตรง โครงการพัฒนาในพื้นที่มีโครงการขุดลอกขนาดใหญ่ สร้างคันดิน ขุดร่องน้ำ ขุดลอกหนอง ปรับสภาพภูมิทัศน์พื้นที่ โดยขาดการคำนึงถึงระบบความสัมพันธ์ของระบบนิเวศในพื้นที่หนองและระหว่างหนองน้ำที่เชื่อมต่อกันอยู่ภายในพื้นที่เวียงหนองหล่ม เช่น โครงการขุดลอกพื้นที่หนองหลวงที่ปรับสภาพพื้นที่กว่า 1,500 ไร่ ให้กลายเป็นพื้นที่น้ำขนาดใหญ่โดยมีระบบคันดินรอบพื้นที่สูงกว่าพื้นที่ทำกินของชาวบ้านที่อยู่ภายนอก ทำให้เกิดน้ำท่วมที่มากกว่า 400 ไร่ ของชาวบ้านในช่วงฤดูน้ำหลากเป็นพื้นที่กว้างตามแนวคันดินรอบโครงการ นอกจากนั้นชาวบ้านไม่สามารถเข้าไปหากินในบริเวณพื้นที่หนองหลวงได้เพราะการลอกพื้นที่เป็นลักษณะอ่างเก็บน้ำขนาดใหญ่และมีความลึกมากกว่าเดิมทำให้ชาวบ้านรอบหนองไม่สามารถเข้าไปจับปลาจับสัตว์น้ำ และไม่สามารถนำน้ำไปใช้ประโยชน์ในการทำนาได้

- เชื่อนน้ำแม่ตัว ที่สร้างกั้นระหว่างแม่น้ำลัวและพื้นที่เวียงหนองหล่ม ทำให้ระบบความสัมพันธ์ของระบบนิเวศแม่น้ำกกและพื้นที่เวียงหนองหล่มถูกตัดขาดออกจากกัน เพราะแม่น้ำลัวเป็นแม่น้ำสาขาของแม่น้ำกกที่เชื่อมโยงระหว่างแม่น้ำกกและพื้นที่เวียงหนองหล่ม ส่งผลให้ปลาและสัตว์น้ำที่เคยขึ้นมาวางไข่ในช่วงฤดูน้ำหลากไม่สามารถขึ้นมาวางไข่ได้อีก และยังส่งผลให้น้ำจากแม่น้ำกกไม่สามารถไหลเข้ามาเติมน้ำในพื้นที่เวียงหนองหล่มได้ ทำให้ปริมาณปลาลดจำนวนลง พื้นที่ชุ่มน้ำที่เป็นแหล่งอาศัยของสัตว์น้ำแห้งขอด และแหล่งน้ำในพื้นที่หนองมีปริมาณลดลง ทั้งหมดนี้ได้ส่งผลกระทบต่อคนที่ทำการประมงและหาจับกุ้งเป็นรายได้หลักของครอบครัว ส่งผลกระทบต่อสมาชิกในชุมชนที่อาศัยน้ำจากหนองในการทำนา และคนเลี้ยงควายในหนองที่ขาดแหล่งน้ำและแหล่งอาหารของสัตว์เลี้ยง

- การหาหินที่ผิดวิธีของคนในชุมชน โดยการใช้เครื่องมือหาหินที่รุนแรงในการหาปลา เช่นการใช้ยาเบื่อ ไฟฟ้าช็อต และการระเบิดปลาทำให้ปลาลดจำนวนลง และการใช้สารเคมีเข้มข้นในการเกษตรจากชุมชนรอบพื้นที่ เช่นยาฆ่าหญ้า ฆ่าแมลง ถูกชะล้างและไหลซึมลงแหล่งน้ำส่งผลต่อสิ่งมีชีวิตทั้งบนบกและในน้ำเช่น กุ้ง หอย ปู ปลาสัตว์น้ำท้องถิ่น รวมถึงแมลงที่เป็นอาหาร รวมถึงพันธุ์พืชท้องถิ่นได้บางชนิดหายไป

ปัจจุบันพื้นที่เวียงหนองหล่มได้ถูกบุกรุกและเสื่อมสภาพลง จากการขยายพื้นที่ทำนาในหนอง การบุกรุกพื้นที่ของนายทุนจากภายนอก โครงการพัฒนาต่างๆที่ลงมาโดยไม่ได้คำนึงถึงความหลากหลายทางชีวภาพ โดยการปิดกั้นทางน้ำ การถมที่ท่าถนน ทำให้หนองมีความตื้นเขินจากการพังทลายของหน้าดิน สารเคมีจากการทำการเกษตร และเกิดวิกฤติน้ำแล้งส่งผลให้จำนวนพื้นที่ชุ่มและสัตว์น้ำลดจำนวนลงอย่างมาก ความหลากหลายทางนิเวศต่างๆหายไป ชาวบ้านรอบหนองที่อาศัยเป็นแหล่งอาหารและรายได้จึงได้รับผลกระทบตามมา

1.4.6 การรวมกลุ่มในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่ลุ่มน้ำ

การรวมกลุ่มของคนในพื้นที่ลุ่มน้ำก - เวียงหนองหล่ม ในการเคลื่อนไหวอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติ เกิดจากกระบวนการศึกษาผลกระทบการเปลี่ยนแปลงของทรัพยากรธรรมชาติที่มีต่อกลุ่มคนต่างในชุมชน จึงได้เกิดการรวมตัวกันเป็นกลุ่มต่างๆ ในพื้นที่ลุ่มน้ำ ดังนี้

1) กลุ่มสามัคคีปางควาย เป็นการรวมกลุ่มของชาวบ้านที่อาศัยใช้ประโยชน์พื้นที่เวียงหนองหล่มเป็นแหล่งเลี้ยงควาย ที่มาจากชุมชนรอบพื้นที่ที่เข้ามาสร้างปางหรือเพิงพักชั่วคราวในการดูแลสัตว์เลี้ยงของตนเอง และอาศัยความอุดมสมบูรณ์ของพื้นที่เวียงหนองหล่มเป็นแหล่งอาหารและแหล่งรายได้เสริมในการเลี้ยงดูครอบครัว ทั้งการจับปลา การจับกุ้ง และเก็บผักกินได้ตามแหล่งพื้นที่ชุ่มน้ำ หากมีการเปลี่ยนแปลงหรือผลกระทบกับพื้นที่เวียงหนองหล่มกลุ่มคนเหล่านี้ก็จะได้รับผลกระทบโดยตรงเป็นกลุ่มแรก การรวมตัวกันของกลุ่มสามัคคีปางควาย เพื่อช่วยเหลือซึ่งกันและกัน พื้นที่ทรัพยากรธรรมชาติและติดตามสถานการณ์การบุกรุกพื้นที่สาธารณะ และการกำหนดเขตอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำของกลุ่มเพื่อให้เป็นแหล่งขยายพันธุ์ของสัตว์น้ำในพื้นที่เวียงหนองหล่ม

2) กลุ่มคนหาปลาเวียงหนองหล่ม เป็นการรวมกลุ่มของคนหาปลาเป็นอาชีพหลักใน 3 ตำบล คือ ตำบลจันจว้า ตำบลท่าข้าวเปลือก ตำบลศรีโยนง อยู่ในเขตอำเภอมั่นและอำเภอเชียงแสน เป็นพื้นที่ที่อยู่รอบพื้นที่เวียงหนองหล่ม มีการดำเนินกิจกรรมจัดทำเขตอนุรักษ์พันธุ์ปลา การปล่อยปลาร่วมกัน โดยมีการตั้งคณะกรรมการขึ้นมาดูแลและออกกฎระเบียบของชุมชนในการควบคุมดูแลและดูแลเขตอนุรักษ์พันธุ์ปลาด้วย

3) ชุมชนรูปธรรมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ เป็นการสร้างให้เกิดการรวมกลุ่มของคนในชุมชนให้มีการจัดการ อนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติร่วมกัน ที่ผ่านมามีการดำเนินการผ่านโครงสร้างคณะกรรมการหมู่บ้านที่มีผู้ใหญ่บ้านเป็นผู้นำ เพื่อให้เกิดกิจกรรมที่เป็นรูปธรรม อย่างเช่น หมู่บ้านรอบเวียงหนองหล่มและหมู่บ้านริมฝั่งแม่น้ำก มี บ้านห้วยน้ำรัก บ้านป่าสักหลวง บ้านแม่แก้ว บ้านท่าข้าวเปลือก และบ้านห้วยอัมใน เป็นต้น ได้มีการดำเนินการจัดทำเขตอนุรักษ์พันธุ์ปลา เขตอนุรักษ์พันธุ์กุ้ง และออกกฎระเบียบของชุมชนขึ้นมาควบคุมและดูแลรักษาร่วมกันของคนชุมชน

4) การรวมตัวกันเป็นเครือข่ายชุมชนภายในลุ่มน้ำ ภายใต้ชื่อเครือข่ายนิเวศวัฒนธรรมลุ่มน้ำก-โขง เป็นการรวมกลุ่มของชุมชน กลุ่มคน ที่มีแนวทางการจัดการและรูปธรรมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของตนเอง เพื่อการเชื่อมประสานการทำงานในลุ่มน้ำ ร่วมผลักดันประเด็นสาธารณะในท้องถิ่น แลกเปลี่ยนประสบการณ์เชิงสถานการณ์ในพื้นที่ และติดตามนโยบายการพัฒนาต่างๆที่จะเข้ามาส่งผลกระทบต่อลุ่มน้ำกตอนปลาย

1.4.7 การจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างเป็นรูปธรรม

การจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างเป็นรูปธรรม ในพื้นที่ลุ่มน้ำกตอนปลายและเวียงหนองหล่มที่ผ่านมามีขับเคลื่อนเชิงรูปธรรมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในลุ่มน้ำโดยชุมชนประกอบด้วย

1) การจัดทำเขตอนุรักษ์พันธุ์ปลาหรือพันธุ์สัตว์น้ำในพื้นที่ลุ่มน้ำ เพื่อกำหนดการใช้ประโยชน์และการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติของชุมชน ผ่านกิจกรรมการจัดทำเขตอนุรักษ์พันธุ์ โดยอาศัยกระบวนการประชาคมของหมู่บ้านในการกำหนดเขตอนุรักษ์และการออกกฎระเบียบร่วมกันของคนในชุมชนริมฝั่ง

แม่น้ำกก และการออกกฎกติกาการใช้ประโยชน์ของกลุ่มคนผู้ใช้ประโยชน์ทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่ลุ่มน้ำ เช่นการรวมกลุ่มสามัคคีปางควายและกลุ่มคนหาปลารอบพื้นที่เวียงหนองหล่ม ในการออกกฎระเบียบและกำหนดเขตพื้นที่อนุรักษ์ในพื้นที่ชุ่มน้ำเวียงหนองหล่ม

2) เครือข่ายงาน “วิจัยชาวบ้าน” ที่เป็นเครื่องมือที่สำคัญในการสร้างกระบวนการค้นหาองค์ความรู้ การสร้างความเข้าใจต่อสถานการณ์การจัดการทรัพยากรธรรมชาติในลุ่มน้ำ และเป็นการทำให้เกิดการรวมกลุ่มในการเรียนรู้ร่วมกันของชาวบ้านในชุมชนที่จะทำให้เกิดสำนึกร่วมของคนในชุมชน เป็นเครื่องมือที่ได้จากประสบการณ์การทำวิจัยชาวบ้านจากพื้นที่ชายฝั่งโขงมาใช้ในพื้นที่ลุ่มน้ำกกตอนปลาย โดยเน้นการศึกษาเกี่ยวกับประวัติศาสตร์การเปลี่ยนแปลงต่อทรัพยากรธรรมชาติ ความหลากหลายของระบบนิเวศที่มีความสัมพันธ์กับวิถีชีวิตของชุมชน และภูมิปัญญา องค์ความรู้ของชุมชนในการใช้ประโยชน์ทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน และสภาพปัญหาและการเปลี่ยนแปลงของทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่แม่น้ำกกและเวียงหนองหล่ม เช่น งานวิจัยประวัติศาสตร์นิเวศวัฒนธรรมลุ่มน้ำกก-โขง และงานวิจัยพันธุ์ปลาลุ่มน้ำกกตอนปลายและพื้นที่เวียงหนองหล่ม

3) การสร้างอาสาสมัครในพื้นที่ในการดำเนินงานภายในลุ่มน้ำ โดยเน้นสร้างอาสาสมัครจากชุมชนและเยาวชนในพื้นที่ เพื่อพัฒนากระบวนการทำงาน ให้สามารถจัดการองค์ความรู้และสร้างกระบวนการทำงานในพื้นที่ของตนเองได้ ทั้งในการสร้างความร่วมมือกับชุมชนและกลุ่มที่เกี่ยวข้องกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่แม่น้ำกกและพื้นที่เวียงหนองหล่ม เพื่อนำมาสู่การเกิดเครือข่ายการเรียนรู้และแลกเปลี่ยนภายในลุ่มน้ำร่วมกัน

4) การสร้างกลไกการรวมตัวของคนในพื้นที่ลุ่มน้ำในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ โดยผ่านการเรียนรู้และศึกษาดูงานจากชุมชนรูปธรรมในลุ่มน้ำอิงที่มีประสบการณ์ในการจัดทำเขตอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำ โดยอาศัยประเพณีและความเชื่อมาปรับใช้ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในชุมชนของตนเอง ชุมชนในลุ่มน้ำกกตอนปลายจึงมีการปรับประยุกต์ใช้ประสบการณ์จากชุมชนในลุ่มน้ำอิงมาใช้ในพื้นที่ลุ่มน้ำ ทั้งการกำหนดเขตอนุรักษ์ การตั้งคณะกรรมการ และการออกกฎระเบียบของชุมชน ซึ่งหมู่บ้านและกลุ่มที่ได้มีการดำเนินในพื้นที่ เช่น ในชุมชนรอบพื้นที่เวียงหนองหล่ม บ้านแม่ลัว บ้านห้วยน้ำราก บ้านป่าสักหลวง กลุ่มสามัคคีปางควาย และกลุ่มคนหาปลาเวียงหนองหล่ม และพื้นที่ชุมชนริมฝั่งแม่น้ำกก มี บ้านท่าข้าวเปลือก บ้านห้วยอ้อมน้อย เป็นต้น

5) การสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ร่วมกันในเคลื่อนไหวจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ภายใต้กลไกเครือข่ายนิเวศวัฒนธรรมลุ่มน้ำกก-โขง ให้เกิดการรวมตัวกันของกลุ่มในพื้นที่ ทั้งกลุ่มสามัคคีปางควาย กลุ่มคนหาปลาและชุมชนรอบเวียงหนองหล่ม และชุมชนจากริมฝั่งแม่น้ำกกตอนปลาย ที่มาร่วมตัวกันเป็นเครือข่ายภายในลุ่มน้ำกกตอนปลาย เพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้สถานการณ์การเปลี่ยนแปลงภายในลุ่มน้ำและจากภายนอกที่จะเข้ามาในพื้นที่ และรวมกิจกรรมต่างๆของเครือข่ายที่ได้มีการจัดขึ้นในพื้นที่ การเสนอแนวทางการจัดลุ่มน้ำโดยชุมชนต่อสาธารณะในระดับท้องถิ่น และการประสานความร่วมมือร่วมกับเครือข่ายชุมชนในลุ่มน้ำ

ประวัติผู้เขียนวิทยานิพนธ์

นายภัทร ยืนยง เกิดเมื่อวันที่ 4 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2522 ประวัติการศึกษา สำเร็จ การศึกษาระดับปริญญาตรี ศิลปศาสตรบัณฑิต จากมหาวิทยาลัยขอนแก่น สาขาการจัดการ การพัฒนาสังคม เมื่อปี พ.ศ.2545 และสำเร็จการศึกษาระดับปริญญาโท ศิลปศาสตรมหาบัณฑิตจาก สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์(นิด้า) ปี พ.ศ. 2551 และเข้าศึกษาต่อระดับปริญญาเอก หลักสูตรครุศาสตร์ ดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพัฒนศึกษา ภาควิชานโยบายการจัดการ และความเป็น ผู้นำทางการศึกษา คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ปีการศึกษา 2552

